Digitized by Google

6
1-C
21 M

6
3 L
24

6-1-C-21

IACOBI

GVTHERII

DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ LIBRI QVATVOR.

Ad Ampliſſimum virum ANTONIVM SEGVERIVM *Sacri Conſiſtorij Comitem, in ſuprema Pariſiorum Curia Præſidem, Regis Chriſtianiſſimi* ERRICI MAGNI *ad Remp. Venetam exlegatum.*

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. ROMA

6.1.C.21

PARISIIS.

Sumptibus NICOLAI BVON, via Iacobæa ſub ſigno D. Claudij, & hominis ſilueſtris.

M. DC. XII

Cum Priuilegio Regis.

6.1.C.21

BIBLIOTHECÆ IANI IOBERTI, ADVOCATI PARISIENSIS, HUIUS, CELEBRIS, FIL. ATQ; ALTERIUS IN TRITURA FORENSI, CONSUMMATISSIMI NEPOT,

NEC ADEO NOS, LEGIBUS TOTOS ADDICIMUS. QUIN ET STUDIORUM AMŒNITATES INTERDŪ QUÆRAM

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ROMA

ROMÆ. ÆTERNÆ
VRBIVM. PRINCIPI. CAPITI. ORBIS
VIRTVTVM. DOMINÆ
IVRIS. ET. ÆQVITATIS. VINDICI
VETVSTATIS. MIRACVLO. VENERANDÆ
VICTRICI. POTENTI. AVGVSTÆ
PIÆ. FELICI. AETERNVM. RENASCENTI
ÆTERNVM. RESVRGENTI
AD. ANTON. SEGVERI. IMMORTALE. DECVS
SPARSAS. VNDIQ. ANTIQVITATVM. SVARVM
RELIQVIAS
EX. VETVSTIS. AVCTORIBVS
NVMMIS. LAPIDIBVS
IAC. GVTHERIVS. LEGEBAT
COLEBAT. ADORNABAT

INDEX CAPITVM
LIBRI PRIMI.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPVT I. *Ad ampliſſimum virum Antonium Seguerium.*
Cap. 2. *Pontificum ius Iuri Ciuili coniunctum. Bonum Pontificem Iuriſconſultum eſſe oportere. Operis diuiſio.*
Cap. 3. *Religionis diuiſio. Summa quatuor Sacerdotum Collegia Romæ. Ex his tria ampliſſima. Obiter de Aruſpicibus. Qui de Pontificio Iure ſcripſerunt. Sacrorum libri.*
Cap. 4. *Sacerdotij dignitas. Quis primus Pontifices inſtituerit. Creati Patritij omnes. Pontifex vnde.*
Cap. 5. *Pontificis nomen commune omnibus Sacerdotibus. Pontifex Veſtæ. Pontifices in municipiis. Pontifex max. Sabinorum.*
Cap. 6. *Pontifex Vniuerſæ Palæſtræ ad vitam. Sacerdotes perpetui. Flamen Diuorum omnium.*
Cap. 7. *Pontificis denominationes variæ. Filij Sacrorum.*
Cap. 8. *Pontificis max. creatio. Aliorum cooptatio. Lex Domitia. Quomodò Curiata Comitia Auſpiciorum cauſa remanſerunt.*
Cap. 9. *De lege Domitia iterùm. In petitione abſentium ratio habita. De lege Ogulnia Sacerdotium plebi communicatum.*

Cap. 10. Principes Sacerdotia contulerunt. Numerus ab illis ampliatus. Pontificatus codicillares. Pontificatus maximus Principi à Senatu delatus.

Cap. 11. Pontificis maximi dignitas & praerogatiua. Veſtales capiebat. Regem Sacrorum & Flaminem inaugerabat. Illius ſunt Tenſæ, Præcentio, Ludi Ancilia Sacra apud illum.

Cap. 12. Pontifex max. de ceremoniis edicebat. Conſeruator ceremoniarum. Ritus Caſtus.

Cap. 13. Pontifex max. pro Collegio reſpondebat, cùm populo agebat. An legis ferendæ habuerit poteſtatem. An Italia abeſſe potuerit.

Cap. 14. An Pontifex max. habuerit Imperium. An Ius exercitum imperandi.

Cap. 15. Pontifex max. omnes Magiſtratus adeptus. Imperator Pontifex. Idem Augur & Quindecimuir Sacrorum. Ex duobus imperatoribus vnus Pontificatum max. gerebat.

Cap. 16. Pontificis maximi coniux. Domus illi publica & laureata.

Cap. 17. De Pontificibus cæteris. Illorum ordo duplex. Adoleſcens Pontifex. Duo Pontifices ex eadem gente eſſe non poterant.

Cap. 18. Pontificum cura quæ, & quæ ſumma cognitio.

Cap. 19. Pontifices Sacris ſollemnibus præerant. In domeſticis religionibus adhibantur. Ratum quod tres illorum ſtatuiſſent. Religionis explanatio per vinum Pontificem. Tria Theologiæ genera.

Cap. 20. Pontifices ſoli & Veſtales Penū Veſtæ adibant. Indigetabant Deos. Dij Pontificij. Pontificū iuſiurandū.

Cap. 21. *Prodigia procurata decreto Pontificum. Sacra piacularia. Ver Sacrum. Sacrorum inſtauratio ex illorum decreto.*

Cap. 22. *Intercalationes. Annales maximi. Faſti per Pontifices.*

Cap. 23. *Maiorum Pontificum diuerſa munera. Feriæ à Pontificibus conceptæ. Lunæ & Solis defectiones ad illos. De diebus atris decernebant. Pontem Sublicium curabant.*

Cap. 24. *Decretum Pontificum. Interpretatio. Reſponſio. Monitus. Suggeſtio. Obſeruatio. Permiſſus. Indulgentia. Præceptum. Arbitratus. Conſilium.*

Cap. 25. *De Pontificum & Sacerdotum publicorum inauguratione.*

Cap. 26. *De Teleta iterùm. Cœna Pontificum: Illorum epulum dicis cauſa.*

Cap. 27. *Curia Pontificum. Pontificale Pomœrium.*

Cap. 28. *Pontificum aliorúmue Sacerdotum immunitas. Illorum honor.*

Cap. 29. *De habitu & ornamentis Pontificum.*

Cap. 30. *Pontifices aliorum Sacerdotum munus obibant.*

Cap. 31. *Rex Sacrorum & Flamines maiores duo, adſcripti Collegio Pontificum. De illorum dignitate & cura.*

Cap. 32. *De Flámine Diâli & illius legibus. Collegio Pontificum ille adſcriptus non fuit. Ius habuit in Senatum introeundi. Municipales Flamines prodi dicebantur. Veſtamen. Flaminales viri.*

Cap. 33. *Quas res Senatus ad Pontifices reijciebat. Relatæ res ad Pontifices & Virgines. Religionem abs ſe reijcere. Scrupea religio.*

Cap.34. Senatus multa in religionibus decernebat. Portentorum procuratio reiecta ad Conſules. Ludorum inſtauratio. Piacularia Sacra. Ex Senatuſconſulto dies Circenſibus additi. In externis religionibus Magiſtratibus maioribus minoribúſue negotium datum.

Cap.35. Senatus ſupplicationes decernebat. Illarum cauſæ. Nunquam in ciuili bello decretæ. Togato raro. Sacrificium Imperabat. Precationis formulam præſcribebat.

CAPITA LIB. II.

CAPVT I. *Pontifices Iuriſdictionem merum & mixtum imperium habuerunt. Lites ſacras iudicarunt. Vindices fuerunt contumaciæ priuatorum Magiſtratuúmque.*

Cap.2. De mulcta & pœna. De inceſtis Veſtalibus & iis qui Veſtales polluerunt.

Cap.3. An Pontifices periurij, & ſacrorum nocturnorum iudices eſſent.

Cap.4. Edicta Pontificum. Illorum cognitio in ius religionis, & ius Reip. diſtributa. Imperant, vetant, permittunt, puniunt.

Cap.5. Adoptiones lege Curiata fiebant apud Pontifices. Hereditas nominis, pecuniæ, Sacrorum. Sine Sacris hereditas.

Cap.6. Quibus modis pecunia Sacris liberaretur, & ipſa Sacra interirent. Partitio. Deductio. Teſtamentum per æs & libram. Coëmptio. Manumiſsio Sacrorum cauſa. Sacrorum deteſtatio.

Cap.7.

Cap.7. De Enuptione. Quæ notio Pontificum in cauſis matrimonij.

Cap.8. De Iuriſdictione Pontificum in teſtamentorum executione.

Cap. 9. Tranſlatio Reliquiarum ſine Pontificum permiſſu fieri non potuit. Quod ex iuſta cauſa Præſides in Prouincijs conceſſerunt. Arbitria funeris. Reficere monumentum ſine authoritate Pontificum non licuit.

Cap.10. Prouocatio à Pontifice max. ad populum. Pontifices à Tribunis plebis criminati, quod malè iudicaſſent. De Veſtalibus denuò iudicatum à Selecto Iudice L. Caſsio.

Cap.11. Pontifices cogi poterant à Tribunis pleb. Illi Magiſtratui ſubiecti & Cenſoriæ notæ obnoxij. Veſtalis max. cùm Rege Sacrorum legibus ſoluta.

Cap.12. Fiſcus Pontificum, arca, ærarium Curator ærarij IIII. VIR. ab Ærario. Arcarius Pontificalis.

Cap.13. De miniſtris Pontificum & Sacrorum. Triumuiri Epulones. Saliæ Virgines. Camilli. Scribæ. Publicus Pontificum. A. Libris Pontificalibus. Lictor. Apparitor. Calator.

Cap.14. Decuria Curiata, quæ Sacris apparebat. Præcones. Tibicines. Ludij. Petreia. Popæ. Victimarij. Incinarius Iecorus. Aruſpex Pontificis. Fictores Pontificum. Diſcipuli Fictorum. Nomenclator Thenſarum iugaris.

CAPITA LIBRI TERTII.

CAPVT I. *Loci conſecrati aut profani. Profanum ſacrum. Sanctum, religioſum.*

Cap.2. *Templa tribus modis dicta. Illa quadrata. Quædam Templa ſancta non erant: vt nec omnes ædes ſacræ erant Templa. Ædes rotundæ quibus Diis, Ædiculæ.*
Cap.3. *Templorum ſpecies. Delubra. Fana. Sacella. Cella. Teſca.*
Cap.4. *Luci. Dianium. Mineruium. Dietæ.*
Cap.5. *Fines Templares. Termini Sacrificales. Lapides Sacri. Coronati rami. Lapis auſpicatus, Lapis Diuus, pertuſus, ſcriptus.*
Cap.6. *Templorum ædificandorum ratio diuerſa. Adtributa. Areæ. Fores. Aræ. Tripodes, menſæ.*
Cap.7. *De ornamentis & partibus Templorum, Imaginibus, & ſtatuis.*
Cap.8. *Simulachra. Signa. Sigilla. Clypei.*
Cap.9. *Sacrarium. Donarium. Tholus. Lectiſternium. Puluinar. Faſtigium. Sacri poſtes. Aulæ.*
Cap.10. *Ornamenta Aræ. Arcus Deorum. Muri & Portæ ciuitatum. Lararia.*
Cap.11. *De Dedicatione.*
Cap.12. *Duumuiri ædis locandæ, faciundæ, dicandæ.*
Cap.13. *De Templorum reſtitutione. Conſecratione locorum. Conſecratione animalium.*
Cap.14. *De Temporibus. Dierum diuiſio. Saturnalia Secunda.*
Cap.15. *Vinalia priora. Vinalia altera. Feriæ Latinæ. Lararia.*
Cap.16. *Feriæ Imperiales. Repentinæ. Natales principum. Præcidaneæ feriæ. Atri dies. Dies necis Senatuſconſulto celebrati.*
Cap.17. *De priuatis feriis, quæ fuere aut certæ familiæ, aut*

Collegij aut ſingulorum. Natales dies nauigationis. Priuatorum natales poſt mortem celebrati.

Cap.18. *De ludis qui aut Circenſes aut ſcenici. Publici aut priuati. Taurilia ludi. Pontificales. Triumphales.*

Cap.19. *De ludis Scenicis. De ludorum diebus & ſumptibus. Ludi in Prouinciis Hoſtici, Miſcellanei.*

Cap.20. *Qui dare ludos poſſent. Qui illis præeſſe. An priuatis id licuerit. Defunctæ Africanæ.*

Cap.21. *An priuati ludis publicis præeſſe potuerint. Ornatum forum. Ludorum commiſsiones.*

Cap. 22. *De ludorum publicorum inſtauratione. Terram. Tenere. Lex Claudij de ludis intermiſsis & pollutis.*

CAPITA LIBRI QVARTI.

CAPVT. I. *Sacrorum diuiſio. Illorum apparatus. Mouere Sacra. Peruigilia. Maturiùs vigilare. Incubare Ioui.*

Cap.2. *De Sacrificiorum ritu & Ceremoniis.*

Cap.3. *Sacrificiorum ritus ex M. Catone.*

Cap.4. *De Poparum & Victimariorum mercede.*

Cap.5. *De vario Sacrificiorum genere. Minuſculum Sacrum. In Sacris ſiue Deus ſiue Dea. Quod vinum Sacrificio adhiberetur.*

Cap.6. *De Sacris priuatis, quæ certæ gentis aut familiæ fuerunt. Natalium, Nuptiarum aut Funerum.*

Cap.7. *De Sacris priuatis quæ domi fiebant.*

Cap.8. *De Sacris Deorum inferorum.*

Cap.9. De Sacris Magicis & mortuorum euocationibus. Silens luna.

Cap.10. De defixionibus & excantationibus.

Cap. 11. De priuatis ſortibus.

Cap. 12. De ſortibus publicis & impetritò.

Cap.13. De Votis. Ver Sacrum. Annua nuncupatio Votorum. Votorum dies.

Cap.14. De Obſecrationibus & Precationibus. Precatio maxima. Precatio extrema.

Cap.15. De Poſtulationibus & Deuotionibus.

Cap.16. De Gratulatione, Primitiis. Vitulatione. Supplicatione.

Cap. 17. De Adoratione.

Cap. 18. De Victimis. Suouetaurilia maiora & minora. Lactentes hoſtiæ. Magnæ opimæ. Bos Seſcenar. Porcus fœmina.

Cap.19. De Tauropolio.

Cap.20. De Victimarum ratione & probatione, Quæ eſſent puræ, eximiæ, Regiæ.

Cap. 21. Hoſtias augere. Cum capite & lituo Sacrificare. Maniliæ Venales leges de victimis. Vnde in Sacrificiorum ſumptus pecunia erogaretur.

Cap.22. De Conſecratione & illius ritu.

Cap.23. De Epulis. De Iouis Epulo aliorúmque Deorum. Decima. Herculi pollucere.

Cap.24. De vaſis, inſtrumentis, Inſignibus, Cateráque ſacrorum ſupellectile.

AVTHORVM INDEX QVORVM

loci hoc in opere laudantur, exponuntur, vel emendantur.

A

Acron.
Acta Apoſtol.
Actius.
Ælius Gallus.
Ælius Stylo.
Afranius.
Agellius.
Aggenus Vrbicus.
Alciatus.
D. Ambroſius.
Ammianus Marcellinus.
Antiſtius Labeo.
Antonius Auguſtinus.
Appianus Alexandrinus.
Appius Pulcher.
Apuleïus.
Arrianus.
Ariſteas.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Artemidorus.
Aſconius Pædianus.
Athenæus.
Atteïus Capito.
D. Auguſtinus.
Aurelius Victor.
Auſonius.
Author etymologic.
Author de viris illuſtribus.

B

Bacides Fatidicus.
F. Balduinus.
L. Bayfius.
Beda de Ortograph.
Beatus Rhenanus.
Beroaldus.
Boëtius in Topic.
Breuiarium Auguſti.
B. Briſſonius.
Bonus Volcanius.
G. Budæus.

C

Cælius.
Iul. Cæſar.
L. Cæſar.
Caper Grammaticus.
Capitolinus.
L. Carrio.
Caſaubonus.
Caſſiodorus.
Cato.
Catullus.
Chariſius.
Cenſorinus.
Cicero.
Cincius.
Clemens Alexandrinus.

ẽ iij

6
1-C
21 M

6
3 L
24

6-1-C-21

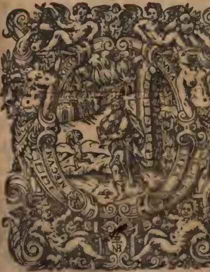
IACOBI

GVTHERII

DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ LIBRI QVATVOR.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Ad Ampliſſimum virum ANTONIVM SEGVERIVM, *Sacri Conſiſtorij Comitem, in ſuprema Pariſiorum Curia Præſidem, Regis Chriſtianiſſimi* ERRICI MAGNI *ad Remp. Venetam exlegatum.*

BIBLIOTECA NAZIONALE V. E. ROMA

G. 1. C. 21

PARISIIS.

Sumptibus NICOLAI BVON, via Iacobæa ſub ſigno D. Claudij, & hominis ſilueſtris.

M. DC. XII

Cum Priuilegio Regis.

G. 1. C. 21

BIBLIOTHECÆ IANI IOBERTI, ADVOCATI PARISIENSIS, HUIUS, CELEBRIS, FIL. ATQ: ALTERIUS, IN TRITURA FORENSI, CONSUMMATISSIMI NEPOT,

NEC ADEO NOS, LEGIBUS TOTOS ADDICIMUS. QUIN ET STUDIORUM AMŒNITATES INTERDŪ QUÆRAM⁹

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA
6 I. C2

ROMÆ. ÆTERNÆ
VRBIVM. PRINCIPI. CAPITI. ORBIS
VIRTVTVM. DOMINÆ
IVRIS. ET. ÆQVITATIS. VINDICI
VETVSTATIS. MIRACVLO. VENERANDÆ
VICTRICI. POTENTI. AVGVSTÆ
PIÆ. FELICI. AETERNVM. RENASCENTI
ÆTERNVM. RESVRGENTI
AD. ANTON. SEGVERI. IMMORTALE. DECVS
SPARSAS. VNDIQ. ANTIQVITATVM. SVARVM
RELIQVIAS
EX. VETVSTIS. AVCTORIBVS
NVMMIS. LAPIDIBVS
IAC. GVTHERIVS. LEGEBAT
COLEBAT. ADORNABAT

INDEX CAPITVM
LIBRI PRIMI.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPVT I. *Ad ampliſsimum virum Antonium Seguerium.*

Cap. 2. *Pontificum ius Iuri Ciuili coniunctum. Bonum Pontificem Iuriſconſultum eſſe oportere. Operis diuiſio.*

Cap. 3. *Religionis diuiſio. Summa quatuor Sacerdotum Collegia Romæ. Ex his tria ampliſsima. Obiter de Aruſpicibus. Qui de Pontificio Iure ſcripſerunt. Sacrorum libri.*

Cap. 4. *Sacerdotij dignitas. Quis primus Pontifices inſtituerit. Creati Patritij omnes. Pontifex vnde.*

Cap. 5. *Pontificis nomen commune omnibus Sacerdotibus. Pontifex Veſtæ. Pontifices in municipiis. Pontifex max. Sabinorum.*

Cap. 6. *Pontifex Vniuerſæ Palæſtræ ad vitam. Sacerdotes perpetui. Flamen Diuorum omnium.*

Cap. 7. *Pontificis denominationes variæ. Filij Sacrorum.*

Cap. 8. *Pontificis max. creatio. Aliorum cooptatio. Lex Domitia. Quomodò Curiata Comitia Auſpiciorum cauſa remanſerunt.*

Cap. 9. *De lege Domitia iterùm. In petitione abſentium ratio habita. De lege Ogulnia Sacerdotium plebi communicatum.*

Cap. 10. Principes Sacerdotia contulerunt. Numerus ab illis ampliatus. Pontificatus codicillares. Pontificatus maximus Principi à Senatu delatus.

Cap. 11. Pontificis maximi dignitas & prærogatiua. Veſtales capiebat. Regem Sacrorum & Flaminem inaugerabat. Illius ſunt Tenſæ, Præcentio, Ludi. Ancilia Sacra apud illum.

Cap. 12. Pontifex max. de ceremoniis edicebat. Conſeruator ceremoniarum. Ritus Caſtus.

Cap. 13. Pontifex max. pro Collegio reſpondebat, cùm populo agebat. An legis ferendæ habuerit poteſtatem. An Italia abeſſe potuerit.

Cap. 14. An Pontifex max. habuerit Imperium. An Ius exercitum imperandi.

Cap. 15. Pontifex max. omnes Magiſtratus adeptus. Imperator Pontifex. Idem Augur & Quindecimuir Sacrorum. Ex duobus imperatoribus vnus Pontificatum max. gerebat.

Cap. 16. Pontificis maximi coniux. Domus illi publica & laureata.

Cap. 17. De Pontificibus cæteris. Illorum ordo duplex. Adoleſcens Pontifex. Duo Pontifices ex eadem gente eſſe non poterant.

Cap. 18. Pontificum cura quæ, & quæ ſumma cognitio.

Cap. 19. Pontifices Sacris ſollemnibus præerant. In domeſticis religionibus adibantur. Ratum quod tres illorum ſtatuiſſent. Religionis explanatio per vinum Pontificem. Tria Theologiæ genera.

Cap. 20. Pontifices ſoli & Veſtales Penũ Veſtæ adibant. Indigetabant Deos. Dij Pontificij. Pontificũ iuſiurandũ.

Cap.21. Prodigia procurata decreto Pontificum. Sacra piacularia. Ver Sacrum. Sacrorum inſtauratio ex illorum decreto.

Cap.22. Intercalationes. Annales maximi. Faſti per Pontifices.

Cap.23. Maiorum Pontificum diuerſa munera. Feriæ à Pontificibus conceptæ. Lunæ & Solis defectiones ad illos. De diebus atris decernebant. Pontem Sublicium curabant.

Cap.24. Decretum Pontificum. Interpretatio. Reſponſio. Monitus. Suggeſtio. Obſeruatio. Permiſſus. Indulgentia. Præceptum. Arbitratus. Conſilium.

Cap.25. De Pontificum & Sacerdotum publicorum inauguratione.

Cap.26. De Teleta iterùm. Cœna Pontificum: Illorum epulum dicis cauſa.

Cap.27. Curia Pontificum. Pontificale Pomœrium.

Cap.28. Pontificum aliorúmue Sacerdotum immunitas. Illorum honor.

Cap.29. De habitu & ornamentis Pontificum.

Cap.30. Pontifices aliorum Sacerdotum munus obibant.

Cap.31. Rex Sacrorum & Flamines maiores duo, adſcripti Collegio Pontificum. De illorum dignitate & cura.

Cap.32. De Flamine Diali & illius legibus. Collegio Pontificum ille adſcriptus non fuit. Ius habuit in Senatum introeundi. Municipales Flamines prodi dicebantur. Veſlamen. Flaminales viri.

Cap.33. Quas res Senatus ad Pontifices reijciebat. Relatæ res ad Pontifices & Virgines. Religionem abs ſe reijcere. Scrupea religio.

Cap.34. Senatus multa in religionibus decernebat. Portentorum procuratio reiecta ad Conſules. Ludorum inſtauratio. Piacularia Sacra. Ex Senatuſconſulto dies Circenſibus additi. In externis religionibus Magiſtratibus maioribus minoribúſue negotium datum.

Cap. 35. Senatus ſupplicationes decernebat. Illarum cauſæ. Nunquam in ciuili bello decretæ. Togato rarò. Sacrificium Imperabat. Precationis formulam præſcribebat.

CAPITA LIB. II.

CAPVT I. *Pontifices Iuriſdictionem merum & mixtum imperium habuerunt. Lites ſacras iudicarunt. Vindices fuerunt contumaciæ priuatorum Magiſtratuúmque.*

Cap. 2. De mulcta & pœna. De inceſtis Veſtalibus & iis qui Veſtales polluerunt.

Cap. 3. An Pontifices periurij, & ſacrorum nocturnorum iudices eſſent.

Cap. 4. Edicta Pontificum. Illorum cognitio in ius religionis, & ius Reip. diſtributa. Imperant, vetant, permittunt, puniunt.

Cap. 5. Adoptiones lege Curiata fiebant apud Pontifices. Hereditas nominis, pecuniæ, Sacrorum. Sine Sacris hereditas.

Cap. 6. Quibus modis pecunia Sacris liberaretur, & ipſa Sacra interirent. Partitio. Deductio. Teſtamentum per æs & libram. Coëmptio. Manumiſsio Sacrorum cauſa. Sacrorum deteſtatio.

Cap. 7.

Cap.7. *De Enuptione. Quæ notio Pontificum in cauſis matrimonij.*

Cap.8. *De Iuriſdictione Pontificum in teſtamentorum executione.*

Cap. 9. *Tranſlatio Reliquiarum ſine Pontificum permiſſu fieri non potuit. Quod ex iuſta cauſa Præſides in Prouinciis conceſſerunt. Arbitria funeris. Reficere monumentum ſine authoritate Pontificum non licuit.*

Cap.10. Prouocatio *à Pontifice max. ad populum.* Pontifices *à Tribunis plebis criminati, quod malè iudicaſſent. De Veſtalibus denuò iudicatum à Selecto Iudice L. Caſsio.*

Cap.11. Pontifices *cogi poterant à Tribunis pleb. Illi Magiſtratui ſubiecti & Cenſoriæ notæ obnoxij. Veſtalis max. cùm Rege* Sacrorum *legibus ſoluta.*

Cap.12. *Fiſcus* Pontificum, *arca, ærarium Curator ærarij* IIII. VIR. *ab Ærario. Arcarius* Pontificalis.

Cap.13. *De miniſtris* Pontificum *& Sacrorum. Triumuiri Epulones. Saliæ Virgines. Camilli. Scribæ.* Publicus Pontificum. *A. Libris* Pontificalibus. *Lictor. Apparitor. Calator.*

Cap.14. *Decuria Curiata, quæ Sacris apparebat.* Præcones. *Tibicines. Ludij. Petreia. Popæ. Victimarij. Incinarius Iecorus. Aruſpex* Pontificis. *Fictores* Pontificum. *Diſcipuli Fictorum. Nomenclator Thenſarum iugaris.*

CAPITA LIBRI TERTII.

CAPVT I. *Loci conſecrati aut profani.* Profanum *ſacrum. Sanctum, religioſum.*

ẽ

Cap.2. Templa tribus modis dicta. Illa quadrata. Quædam Templa ſancta non erant: vt nec omnes ædes ſacræ erant Templa. Ædes rotundæ quibus Diis, Ædiculæ.

Cap.3. Templorum ſpecies. Delubra. Fana. Sacella. Cella. Teſca.

Cap.4. Luci. Dianium. Mineruium. Dietæ.

Cap.5. Fines Templares. Termini Sacrificales. Lapides Sacri. Coronati rami. Lapis auſpicatus, Lapis Diuus, pertuſus, ſcriptus.

Cap.6. Templorum ædificandorum ratio diuerſa. Adtributa. Areæ. Fores. Aræ. Tripodes, menſæ.

Cap.7. De ornamentis & partibus Templorum, Imaginibus, & ſtatuis.

Cap.8. Simulachra. Signa. Sigilla. Clypei.

Cap. 9. Sacrarium. Donarium. Tholus. Lectiſternium. Puluinar. Faſtigium. Sacri poſtes. Aulæ.

Cap.10. Ornamenta Aræ. Arcus Deorum. Muri & Portæ ciuitatum. Lararia.

Cap. 11. De Dedicatione.

Cap.12. Duumuiri ædis locandæ, faciundæ, dicandæ.

Cap. 13. De Templorum reſtitutione. Conſecratione locorum. Conſecratione animalium.

Cap.14. De Temporibus. Dierum diuiſio. Saturnalia Secunda.

Cap.15. Vinalia priora. Vinalia altera. Feriæ Latinæ. Lararia.

Cap.16. Feriæ Imperiales. Repentinæ. Natales principum. Præcidaneæ feriæ. Atri dies. Dies necis Senatuſconſulto celebrati.

Cap.17. De priuatis feriis, quæ fuere aut certæ familiæ, aut

Collegij aut ſingulorum. Natales dies nauigationis. Priuatorum natales poſt mortem celebrati.

Cap.18. *De ludis qui aut Circenſes aut ſcenici. Publici aut priuati. Taurilia ludi. Pontificales. Triumphales.*

Cap.19. *De ludis Scenicis. De ludorum diebus & ſumptibus. Ludi in Prouinciis Hoſtici, Miſcellanei.*

Cap.20. *Qui dare ludos poſſent. Qui illis præeſſe. An priuatis id licuerit. Defunctæ Africanæ.*

Cap.21. *An priuati ludis publicis præeſſe potuerint. Ornatum forum. Ludorum commiſſiones.*

Cap. 22. *De ludorum publicorum inſtauratione. Terram. Tenere. Lex Claudij de ludis intermiſſis & pollutis.*

CAPITA LIBRI QVARTI.

CAPVT. I. *Sacrorum diuiſio. Illorum apparatus. Mouere Sacra. Peruigilia. Maturiùs vigilare. Incubare Ioui.*

Cap.2. *De Sacrificiorum ritu & Ceremoniis.*

Cap.3. *Sacrificiorum ritus ex M. Catone.*

Cap.4. *De Poparum & Victimariorum mercede.*

Cap.5. *De vario Sacrificiorum genere. Minuſculum Sacrum. In Sacris ſiue Deus ſiue Dea. Quod vinum Sacrificio adhiberetur.*

Cap.6. *De Sacris priuatis, quæ certæ gentis aut familiæ fuerunt. Natalium, Nuptiarum aut Funerum.*

Cap.7. *De Sacris priuatis quæ domi fiebant.*

Cap.8. *De Sacris Deorum inferorum.*

Cap.9. De Sacris Magicis & mortuorum euocationibus. Silens luna.

Cap.10. De defixionibus & excantationibus.

Cap. 11. De priuatis ſortibus.

Cap. 12. De ſortibus publicis & impetritò.

Cap.13. De Votis. Ver Sacrum. Annua nuncupatio Votorum. Votorum dies.

Cap. 14. De Obſecrationibus & Precationibus. Precatio maxima. Precatio extrema.

Cap.15. De Poſtulationibus & Deuotionibus.

Cap.16. De Gratulatione, Primitiis. Vitulatione. Supplicatione.

Cap. 17. De Adoratione.

Cap. 18. De Victimis. Suouetaurilia maiora & minora. Lactentes hoſtiæ. Magnæ opimæ. Bos Seſcenar. Porcus fœmina.

Cap.19. De Tauropolio.

Cap.20. De Victimarum ratione & probatione, Quæ eſſent puræ, eximiæ, Regiæ.

Cap. 21. Hoſtias augere. Cùm capite & lituo Sacrificare. Maniliæ Venales leges de victimis. Vnde in Sacrificiorum ſumptus pecunia erogaretur.

Cap.22. De Conſecratione & illius ritu.

Cap.23. De Epulis. De Iouis Epulo aliorúmque Deorum. Decima. Herculi pollucere.

Cap.24. De vaſis, inſtrumentis, Inſignibus, Cæteráque ſacrorum ſupellectile.

AVTHORVM INDEX QVORVM loci hoc in opere laudantur, exponuntur, vel emendantur.

A

Acron.
Acta Apoſtol.
Actius.
Ælius Gallus.
Ælius Stylo.
Afranius.
Agellius.
Aggenus Vrbicus.
Alciatus.
D. Ambroſius.
Ammianus Marcellinus.
Antiſtius Labeo.
Antonius Auguſtinus.
Appianus Alexandrinus.
Appius Pulcher.
Apuleïus.
Arrianus.
Ariſteas.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Artemidorus.
Aſconius Pædianus.
Athenæus.
Atteïus Capito.
D. Auguſtinus.
Aurelius Victor.
Auſonius.
Author etymologic.
Author de viris illuſtribus.

B

Bacides Fatidicus.
F. Balduinus.
L. Bayſius.
Beda de Ortograph.
Beatus Rhenanus.
Beroaldus.
Boëtius in Topic.
Breuiarium Auguſti.
B. Briſſonius.
Bonus Volcanius.
G. Budæus.

C

Cælius.
Iul. Cæſar.
L. Cæſar.
Caper Grammaticus.
Capitolinus.
L. Carrio.
Caſaubonus.
Caſſiodorus.
Cato.
Catullus.
Chariſius.
Cenſorinus.
Cicero.
Cincius.
Clemens Alexandrinus.

Cloatius Verus.
Codex Theodoſ.& Iuſtiniā.
Columella.
Concilia.
Cornelius Fronto.
Corpus Canonum.
Cuiacius.

D

Demoſthenes.
Digeſtorum libri.
Dio.
Diomedes Grammaticus.
Dionyſius Halicarn.
Dolabella.
Donatus in Terent.
Duarenus.

E

Elias in Gregorium Nazia.
Ennius.
Epictetus.
Eraſmus.
Eugraphius in Terent.
Euripides.
Euſtathius.

F

P. Faber.
Fabius Pictor.
Feneſtella.
Feſtus.
Firmicus.
Florus.
Frontinus.

G

Sig. Gelenius.
Gennadius.
Glareanus.
Gloſſæ Vet.
N. Gruchius.
I. Gruterus.

H

Heliodorus.
Hermolaus Barbarus.
Herodianus.
Herodotus.
Heſychius.
D. Hieronymus.
Homerus.
Horatius.
Hyginus.

I

Iamblicus.
Inſcriptiones veteres.
Inſtitutiones.
Iunius Philagrius.
Had. Iunius.
Iuuenalis.
Iuſtinus.

K

Kalendarium Vetus.
Kapitula Karoli Magni.

L

Lactantius Firmianus.

Lactantius Grammaticus.
Lælius Felix.
Lambinus.
Lampridius.
Lampugnamus.
Leuinus Torrentius.
Lilius Giraldus.
Lipſius.
T. Liuius.
Liuius poëta.
Lucanus.
Lucianus.

M

Macrobius.
Maldonatus.
Marius Victorius.
Martialis.
Martianus Capella.
Martyrologium.
Maſurius Sabinus.
Maximus Tyrius.
Minutius Felix.

N

Næuius.
Nigidius.
Nonius Marcel.
Nouel. conſtit.

O

Onuphrius Panuinius.
Optatus Afer.
Orpheus.
Ouidius.

P

Iac. Pamelius.
Paterculus.
D. Paulus.
Pauſanias.
Perſius.
Phædrus.
Philander in Vitruuium.
Philochor.
Pignorius.
Pindarus.
P. Pithœus.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plinius Iunior.
Plutarchus.
Pollux.
Polybius.
Porphyrio in horat.
Porphyrius.
Priſcianus.
Propertius.
Prudentius.

Q

Quintilianus.

R

Regulæ Vlpiani.
Ruffinus.
Sext. Ruffus.
Ruricius.
Rutilius.
Rutilius Geminus.

S

Saluſtius.
P. Scæuola.
Io. Scaliger.
Iul. Scaliger.
And. Schottus.
Seneca Philoſoph.
Seneca Tragic.
Serenus Sammonius.
Seruius in Virgil.
Seruius Sulpitius.
Siculus Flaccus.
Car. Sigonius.
Siſenna.
Spartianus.
Statius.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Symmachus.
Syneſius.

T

Tacitus.
Terentius.
Tertullianus.
Theocritus.
Theophilactus.
Tibullus.
Trebatius.
Trebellius Pollio.
Turnebus.

V

Valerius Maximus.
Varro.
Vegetius.
Veranius.
P. Victor.
Virgilius.
Vitruuius.
F. Vopiſcus.
Vulcanius Gallicanus.

X

Xiphilinus.

Z

Fr. Zophyrus.
Zoſimus.

IACOBI

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER PRIMVS QVI De perſonis,

BIBLIOTECA NAZIONALE ROMA

Ad ampliſſimum virum Antonium Seguerium, ſacri conſiſtorij Comitem, in ſuprema Pariſiorum curia Præſidem, Regis Chriſtianiſſimi Errici Magni, ad Remp. Venetam, exlegatum.

Cap. I.

VRBS illa, dijs authoribus in æternum condita (Antoni Præſes ampliſſime) perpetuò me ad magnam ſui admirationem traduxit. Quam cùm literis mandare, noménque tuũ illius laudibus adtexere cogitarem: Infelicitas literarum & Temporum diu me à ſcribendo deterruit, atque auocauit. Ea eſt enim hu-

iuſ ſæculi labes, & macula, vt non ſolùm virtuti inuidere, verùm illam maledictis proſcindere, temperantię, prudentiæque, ſpecimen eſſe videatur. Nec recti porrò ad ingenium bonum putantur ij, qui aliis iniuſtè dicere compeſcunt. Verè monebat Petrus Pithœus olim: Scribe, præſto iniuria eſt. Ab hinc enim ſeptẽnium, nundinis omnibus, referti libellis catalogi proponuntur, quorum paginæ, completæ ſcurrilibus conuitijs vtrãque inuidiæ & imprudentiæ paginam faciunt. Quod improbum penè ac furioſum factum, pauentium literarum nobis diſtractionem, diſſidium, vaſtitiem, exitiúmque prænuntiat. Nam immanis illa, & barbara ſcribendi ratio, ſumma nunc eſt eloquentia, ſapientia ſumma, ſumma, quæ maximè læditur, commẽdatio pietatis. Quaſi verò pii, ſine ſcelere, ſcriptores illi eſſe non poſſint: aut poſſint turpi & noua facundia, ne dicam ignauia, doctrinam, eruditionemque omnem euertere atque delere. Nempe hæc odia, hûc redeunt denique, vt literæ omnes, ludibrio tandem habeantur. Aliorum quorumdam iniquitas, non tam pertimeſcenda fuit mihi, quàm fugienda: qui me ad forum reuocabunt, & hoc genus ſcribendi, negabunt eſſe hominis in illo occupati. Pauci Hercle verò in foro, & in literis ita verſantur, vt in vtriſque toti eſſe videantur. Quare plæriſque omnibus fraudi fuit, qui ſe ſuaque omnia fortunæ commiſerant, libros ſuos editionis honore vulgaſſe. Ita viuitur, vt qui literas meliores leuiter attigerunt, omnibus qui attentiores ſunt ad rem, quàm ſat eſt, ſapere magis, & magis conſulti, forenſis ipſius

diſciplinæ exiſtimētur. Olim enim noſtro ſtudio honor fuit apud ſæculum prius: nouum nunc iam eſt Aucupium. At verò ego qui virtutem ſummum pretium ſemper putaui, quæſtus mihi illa vberrimus fuit, qua ſola fretus, caduca poſthabui cætera, quæ quam minimi debent æſtimari. Hoc egi tamen vt à foro ad literas, à literis ad forum redierim ſinè rei familiaris iactura. Quis ergo me iure reprehendet, ſi quantum alij tribuunt pilæ, deambulationi, amicorum colloquiis, tantum egomet mihi ad literas recolendas ſumpſerim, & veteres illas, quaſi toto orbe fugientes ſequar? Fallunt pol illi, qui obſtare Muſis, turbam negotiorum videri volunt. Otii honeſtiſſima oblectatio, habet ſua tempora, quæ interiora ſtudia nobis ſcrutari permittunt. Cùm ergò inter forenſium rerum lucubrationes, nobis licuerit aliquādò eſſe otioſis: offero tibi (Præſes integerrime) de veteri iure Pontificio, quos ſcripſi libros: Qui ex vrbis æternæ parietinis. Numiſmatum ſignis, ædificiorum cadaueribus, & templorum, legum, & librorum iuris ſcientiam, veteremque Romanorum religionem, continent. Tu qui ad literas & virtutem natus, ſuſceptus, inſtitutus es, & de illis, tuo quodam iure iudicandi Pontificium tenes: Quid in tanto opere præſtiterim, æquiſſimo, vt ſoles, animo iudicabis. Accipe itaque hoc grati animi monumentum, quod lubens meritóque dedico tibi, virtutis omnis & eruditionis, optimo parenti, quem vnum rerum natura videtur edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma virtus, in ſumma fortuna poſſit. Illam quæ fortunæ

inuidiam ſuperauit, vſquedum ego vitam colam, poſteritati tradam; cui labores meos admiratione tui commendatos volo, quam æternitate quadam immutabilem magna imperia poſſint æmulari.

PONTIFICIVM IVS, IVRI CIVILI *coniunctum. Bonum Pontificem Iuriſconſultum eſſe oportere. Operis diuiſio.*

CAP. II.

SED vt iis qui nihil aliud quàm ſubſellia forumque deſiderant, imprimis aliqua ex parte ſatisfaciam, à iure ciuili noſtro auſpicabor: quod publicum in ſacris, ſacerdotibus & magiſtratibus conſiſtit[a]. Hinc ſumma rerum diuiſio, in duos articulos rectè diducitur. Nam aliæ diuini iuris ſunt, aliæ humani[b]. Diuini quidem iuris res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ, quæ ritus ceremonias ſacrificiaque complectuntur, & ea quæ ad ſummam erga Deos religionem pertinebant. Horum ſcientia, prudentia iuris appellata eſt, id eſt diuinarum humanarumque rerum notitia, Pontificibus ſolis cognita primùm atque perſpecta[c]. T. Corruncanius Pontifex maximus, ex omnibus qui ciuilem ſcientiam nacti ſunt, primus illam publicè profeſſus eſt. Hunc ſequutus eſt P. Licinius Craſſus, quem M. Tullius ipſi Corruncanio anteponit[d], cum tamen quartus ab illo Pontifex maximus fuerit: In quo video Tullium non Pon-

a l. 1. §. huiuſmodi. D. de Iuſt. & iur.

b l. 1. D. de rer. diuiſ.

c l. 2. §. & quidem D. de orig. iur.

d lib. 3. de orator.

tificum ordinem, ſed Craſſi Licinii, quem maximi faciebat, introducebatque loquentem, dignitatem ſequutum. Poſt hos P. Scæuola, & P. Scipio Naſica, cæterique Pontifices, de iure reſponderunt: ex quibus Q. Mucius P. filius, idem Pontifex max. ius ciuile primùm conſtituit, cuius auditores maximæ authoritatis Gallus Aquilius, & Sextus Papirius, aliíque à Pomponio diligentius enumerati[a]. Antiſtius Labeo & Capito Atteius principem in ciuitate locum, ſtudiis ciuilibus aſſequuti, iuris Pontificii peritiſſimi fuerunt[b]. Omitto cæteros venióque ad Cocceium Neruam, qui Labeoni ſucceſſit. Hic continuus Tiberii Principis diuini humanique iuris ſciens, honeſtum vitæ finem quæſiuit[c], quem mortales caducique tituli plerumque præpediunt. Pontificium ergò ius ciuili ſemper cóiunctum, cui diligentiorem Pontifices operam nauarunt, quod Pontifex nemo bonus eſſet, niſi qui ius ciuile cognoſceret, vt P. Scæuolæ filius, ſe ex patre audiiſſe referebat. Atque in veterum monumentis vix inuenies Iuriſconſultum bonum, qui idem Pontifex non fuerit. Cato vel virtute ſua maior Pontifices à Iuriſconſultis vix diuidebat. *Quid Iuriſconſulti*, inquit[d], *quid Pontifices? quàmmulta meminerunt.* Laudantur ab eo Corruncanius, & Craſſus, à quibus iura præſcribebantur, & quorum ad extremum vſque ſpiritum prouecta prudentia eſt. Tanta enim eorum omnium ſcientia fuit, vt ad illos de omnibus diuinis atque humanis referretur, eſſentque religionis, legum veterum, linguæ atque elegantiæ in verbis latinæ Principes[e]. Numa Rex

a d. l. 2.

b Macrob. lib. 6. c. 17.

c Tacit. lib. 6. Annal.

d Cic lib. de ſenectut.

e Cic. lib. 3. de orator.

Pontificii iuris author præcipuus ,. doctiſſimus fuit Craſſi iudicio, vt epularum ſollemnium fides ac Tibiæ Saliorumque verſus indicarunt [a]. Poſſumus & T. Corruncanium ſuſpicari diſertum, quod ex Pontificum commentariis, longè plurimum ingenio valuiſſe videatur. Ex illorum omnium fontibus, & eloquentiæ & Iuris ciuilis principia hauſimus: atque hoc Pontificio annexum, & in illius confinio poſitum, in vtroque agro facilè ſerpit. Quapropter vt nemo bonus Pontifex, qui ius ciuile non nouit: Sic neminem bonum Iuriſconſultum dixerim, qui Pontifex idem cooptari non poſſit. Neque tamen neceſſe putarim Pontificem ita iuri ciuili addictum, vt ab omnibus de illo ſicut olim, conſuli poſſit. Vt ne Iuriſconſultum quidem, ita Pontificum iura callere, vt de ſacris & ceremoniis reſpondeat. In vtroque plærumque perniciosè erratur, quod non accideret, ſi vterque quod religioni & iuri coniunctum eſt, ita proſpiceret, ne fines antiqui exarentur aut deiiciantur. Nihil enim Pontifici de iure parietũ [b], aut aquarum, aut luminum. Vt nihil Iuriſconſulto de ſacrificiis, diis ſuperis aut inferis, variiſque generibus hoſtiarum. Quæ tamen omnia cum ad antiquitatis cognitionem conferant plurimùm, attingam ea breuiter: nec diſſimulabo me neſcire abſconditum ius illud, de quo veteres, Pontifices ſolos & conſuli & ſcire voluerunt. Libros enim temporum eripuit iniuria, quos literis ignorabilibus prænotatos [c] pauci intelligebant, vt ipſa etiam verba ab vltimis temporibus & obliteratis repetita [d]. Quare illa interiora & ſi-

[a] Cic. lib. de claris oratio.

[b] Cic. 2. de leg. 6.

[c] Apuleius lib. 1. metamorph.

[d] Quintiliã. lib. 1 ca. 47.

lentio inuoluta præteribo, *quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri fas fuerit* [a]. Sed ſi quid effluxerit è Pontificum diſciplina, quod ad nos ex librorum veterum fragmentis, vel ſurrepto Cn. Flauii permanarit: ſi quid ex antiquis lapidibus aut numiſmatibus: Sumam illud de medio, atque opus aggrediar à paucis tentatum, ab aliis neglectum, expectatum à multis, quod meo ſtudio atque opera, qua potero parte reſtituam, atque abſoluam. Itaque Varronis doctiſſimi Romanorum ordinem ſequar, quem ille ſibi præſcripſerat, in ſuis antiquitatum libris [b]. Primum agam de perſonis, poſteà de locis, tertiò de temporibus; quartò de Sacris, poſtremò de Manium iure.

[a] Cic. pro dom. ſu.

[b] 4. Auguſt. lib. 6. de ciuit. ca. 3.

RELIGIONIS DIVISIO. SVMMA quatuor Sacerdotum Collegia Romæ: Ex his tria Ampliſsima. Obiter de Aruſpicibus. Qui de Pontificio iure ſcripſerunt. Sacrorum Libri.

CAP. III.

ROMANORVM veterum Religio omnis, in Sacra & Auſpicia diſpertita eſt [c]. Sacris Pontifices, auſpiciis Augures præſunt. Tertium adiunctum eſt, ſi quid prædictionis cauſa, ex portentis & monſtris, Sibyllæ interpretes, Aruſpicéſque monuerunt. Hinc ſumma quatuor Collegia Sacerdotum, atque ex

[c] Cic. 3. de natur. deor.

iis tria tantùm ampliſſima, quæ miror ego Leuinum Torrentium literarum veterum non indiligentem, non intellexiſſe[a]. Erant verò Pontificum, Augurum, decem vel quindecimuirorum ſacris faciundis, qui Sibyllini vocabantur, & Aruſpicum. Vir doctiſſimus & mihi amiciſſimus, qui vix habet alium quàm me, eruditionis ſuæ ſtudioſiorem, aliter putat. Quatuor enim ſumma collegia conſtituit, quibus annumerat Septemuiros Epulonum, Dionis Fretus authoritate[b]. Ludos, inquit, propter Actiacam victoriam decretos, cum Agrippa exhibuit Auguſtus. Κὶ αὕτη μὲν διὰ πέντε καὶ ἐτῶν μέχρι τοῦ ἐγίνετο, ταῖς τέσσαρσιν ἱερωσιώαις, ἐκ περιτροπῆς μέλουσα, λέγω δὲ τοῖς τε Ποντίφιξι, καὶ τοῖς οἰωνιςαῖς τοῖς τε ἑπτὰ, καὶ τοῖς πεντεκαίδεκα ἄνδρας καλουμένοις. Deinceps ad noſtram vſque ætatem, ludi quarto quoque anno facti ſunt, eorúmque curatio quatuor Sacerdotum Collegiis per ordinem incumbit, Pontificibus ſcilicet, Auguribus, ſeptemuiris, & quindecimuiris. Ex quibus Dionis verbis, quatuor quidem Collegia videre eſt, ſed non ſumma. Nec enim ſummam Septemuiri Epulones authoritatem in ſacris habuerunt, quorum cura hæc vna fuit præcipua, vt ludi diligenter fierent, & ſi quid prætermiſſum eſſet vel commiſſum, ad Pontifices adferrent, quorum de ſententia illa eadem renouata atque inſtaurata celebrarentur[c]. Summum itaque illud Collegium eſſe non potuit, quod pendebat ab alio, illíque quaſi ancillabatur. Quales fuere ſeptemuiri, quos Pontifices propter ſacrificiorum multitudinem eſſe voluerunt, vt Ludorum Epulare ſacrificium

a In Suetou. Auguſto. cap. 100

b Dio li. 58.

c Cic. de Aruſpic. reſp.

cium facerent, verè Pontificum miniſtri[a]. Quapropter in quatuor ſummis Collegijs, Aruſpices poſtremò agnoſcimus, non Epulones. Nam veteres Romani ſtatas ſollemneſque ceremonias Pontificatu[b]: rerum benè gerendarum authoritates, Augurio. Prædictiones Apollinis, vatum libris: Portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri voluerunt. Fuit ergò ſummum Aruſpicum Collegium, quorum reſponſis, magnis in rebus ſæpè Senatus paruit[c]. Nec tamen illud ampliſſimum dixerim, quod adeò neglectum, vt ferendum non putarēt eum qui Aruſpicinam feciſſet, in Senatum legi[d]. Vetus illud Catonis ſcitum erat, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret Aruſpex Aruſpicem ſi vidiſſet[e]. Illi magiſtratuum miniſtri, inter ſcribas, medicos, accenſos numerantur[f]. Choragus Plauti, in Velabro piſtorem vel lanium vel Aruſpicem conueniebat[g]. Qui vt priuatis, ita etiam Pontifici hoſtiam immolanti præſto erat. Vetus lapis.

a Cic. 3. de orator.

b Cicer. de Aruſp. reſp. Val. Max. lib. 1. cap. 1. Lactant. lib. 2. Inſt. ca 4.

c Tacit. li. 2. Annal. & 4. hiſtor.

d Cic. lib. 1. de diuinat. & lib. 6. epiſtol. 18.

e Cic. lib 2. de diuinat.

f Cicer. 3. in Verrem.

g In Curculion.

ADIVTOR. ARVSPICVM. PONTIFICIS. ALBANI 304. 5.

De priuato locus Plauti[h].

---vetui exta proſicarier
neque ea adſpicere volui, quoniam illa non bona
Aruſpex dixit --

h In Pœnul.

Sic pro æde Apollinis ſacrificanti Galbæ Vmbricius Aruſpex triſtia exta prædixit[i]. Quin & mortuis ipſis ille apparebat, vt inquinatiſſimus funeris arbiter[k], ideóque contemptus, ſpretus & ludibrio habitus fuit. Quamquam Aruſpices à Romulo primùm in-

i Tacit. 1. hiſtor.

k Tertul. in Apol. ca. 13. & lib. de ſpectacul. ca. 9.

ſtituti, dignitatem & amplitudinem ſeruarint. Hîc enim ex vnaquaque tribu illos ſelegit ἱερο σκόπους vel θυοσκόπους [a]. Et cum tres tantùm eſſent tribus, vehementer errant, qui Octumuiros Aruſpices, à Romulo creatos prodiderunt. Illi longo quaſi poſtliminio dignitati reſtituti, Claudij Imperatoris temporibus [b], qui ad Senatum retulit, ſuper collegio Aruſpicum, ne vetuſtiſſima diſciplina Italiæ, per deſidiam exoleſceret, quam Primores Etruriæ ſponte, aut patrum Romanorũ impulſu retinuiſſent, & in familiàs propagaſſent. Itaque Aruſpicũ collegium eò creuit, vt in ordinem trãſiret. Inſcriptio vetus eſt Romæ effoſſa, anno M.IↃCV. quã mihi Iac. Sirmõdus cõmunicauit.

a Dionyſ. li. 1. & 2. Varro lib. 4. de ling. latin.

b Tacit. lib. 2. Annal.

L. FONTEIVS. FLAVIANVS
HARVSPEX. AVGG. CC
PONTIFEX. DICTATOR
ALBAN. MAG. PVBLICVS
HARVSPICVM: ORDINI
HARVSPICVM. LX. D:D

In hac inſcriptione notandus eſt magiſter publicus Aruſpicum. Alia eſt Beneuenti.

394.4.

L. CASSENI. SOSPITIANI
EX. ORDINE. HARVSPIC. LX

Differũt aliquatenus Ordines à Collegiis, Corporibus, & Sodalitiis. Ordo enim dignitatẽ vel artẽ plurium deſignat, vt Equeſter ordo, Senatorius qui ampliſſimus; ordo publicanorum & mancipiorum [c]. Collegium tres faciunt [d]: Sacerdotum eſt συναρχία Sodalitas ἑταιρεία. In quo lapſus eſt vir doctiſſimus cuius ingenium illuſtre altioribus iuris omniumque literarum ſtudiis, mihi faciliùs eſt in aliis mirari,

c Cic. 13. epiſt. 9. l. 15. §. ſufficienter. D. de vſufr.

d l. 85. D. de verb. ſig.

quàm laudare[a]. Error ex Martiani malè diſpuncta lectione, ex qua Collegia ſodalitia excogitauit. Legendum apud Martianum[b]. *Præſidibus præceptum ne patiantur eſſe collegia*, atque hîc adhibēda diſtinctio eſt, *Collegia, Sodalitia, néve milites collegia in caſtris habeant.* Scio ſodales dici qui eiuſdē ſunt collegij, ſed impropriè. Nam ἑταιρεία ſodalitiū eſt. Et malè interpres Dionis[c], ἑνὶ τοῦ ἑταιρικοῦ vertit vni ex collegio, cum debuerit, vni ex ſodalibus. Sodales enim ſunt conſortes eiuſdem officij vel ſocietatis, dicti, quod vnà ſederent[d]. Vt vt ſit Collegia ſodalitia vix latinè vllus dixerit, ſed Collegia ſodalium. Sed ne perturbatione ordinum & collegiorum aliquid peccetur; aliud plerumque pro alio accipitur, vt collegium Senatorum, imò collegium ordinum[e]. Tres tamen ordinem facere, vt collegium nemo adfirmarit. Ad Aruſpices redeo, de quibus hoc ſolùm: quod illi ad publica prodigia duntaxat adhibebantur, cum ex Etruria à patribus acciebantur[f]. At Pontificum, Augurum, quindecimuirorum arbitrio, omnis omnino religio continebatur. Quorum quidem omnium ampliſſimum ſacerdotium fuit[g], vt ſummum. Sed Pontifices Auguréſque maiorem in ſacris poteſtatem habuerunt, quorum dignitas & authoritas antiquis numiſmatibus maximè deſignatur. Nam vt quiſque Augur erat vel Pōtifex, ſacerdotij inſignibus illius imago in numiſmate notabatur. Quod etiam non obmiſerunt Triumuiri R.C. qui cum diuina iura humanaq; funditus euerterent, hæc religionis inſignia vt dignitatis præcipuæ retinuerūt. Numi Auguſti & M. Antonij.

a Cuiacius li. 7. obſeruat. cap. 30.

b l. 1. D. de colleg. & corp. illicit.

c lib. 48.

d Feſtus in verb. ſodales.

e l. 92. de decurionib. C. Theod.

f Liuius li. 2.

g Cic. 4. in Verrem.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Sunt & in nummis veteribus Quindecimuirorum ſacerdotia denoteta; nuſquam Aruſpicum.

Atque hæc de quatuor ſummis & ampliſſimis tribus collegiis dicta ſint, quæ ad religionis diuiſionẽ pertinere videbantur. In hoc autem ſummorum ſacerdotum ordine Pontifices primum locum tenuerunt, apud quos primùm omnia iura diuina humanaque, omnéſque actiones erant, & penes illos harum interpretandi ſcientia[a]. Nam ante XII. tabulas, ea quæ in ſacris libris habebãtur, legum vicem obtinebant[b]. In illo tum ſtudio multum fuit admirationis ad Cn.

[a] l.2. D. de orig. iur.

[b] Dionyſ. lib.10.

Flauium vſque, qui Faſtos Pontificum protulit, & myſteria eorum enũtiauit, quæ Iuris ciuilis peritiam continebant[a]. Cætera religionis arcana, nec prodita vſquam, nec intellecta, niſi à Pontificibus ipſis, qui ſuos habuerunt libros, in quibus ritus omnes & ceremoniæ explicarentur, quæ nobis maxima ex parte exciderunt. Libri enim Numæ ſeptem de iure Pontificum ex S.C. in comitio, igne à victimariis facto, cremati ſunt[b]. Quæ ſcripta ſunt poſtea, à Pontificibus ſolis lecta & aſſeruata, quod in vulgus religionis diſciplinam efferri, ius faſque non putarent. Quare perpauci de iure illo recondito tractare auſi ſunt, de quo M. Cato libro ſeptimo originum nonnihil delibauit[c], & in oratione quam de indigetibus habuit[d]. Plura certè M. Varro in ſuis Pontificalibus & antiquitatum diuinarum libris: & L. Cæſar qui Pontificalium libros ſcripſit[e]. Legimus Trebatium de religionibus aliquos edidiſſe[f], quem Labeo Antiſtius & Atteius Capito ſecuti ſunt[g]. Fuere Feneſtellæ Pontificales libri[h], & Rutilij Gemini, & Fabij Pictoris qui de iure Pontificio ſedecim ſcripſit[i]. Bacides fatidicus oracula & luſtralium libros vulgauit[k]. Narrantur Cloatij Veri ſacrorũ libri[l]: Veranij Augurales[m]: Appij Pulchri de diſciplina Augurali[n]: explanationes carminum Saliorum Ælij Stilonis[o]: Maſurij Sabini de indigenis commentarij[p], qui omnes temporum iniuria perierunt. Summa autem quatuor collegia ſuos habuerunt proprios & peculiares libros.

a Cicer. pro muren.

b Liuius lib. 40. Val. Max. lib. 1. cap. 1.

c Cic. de ſenectur.

d Feſtus in verb. ſequeſter.

e Aurel. victor.

f Macrob li. 3 ſaturn. ca. 5. & 7. Seruius 11. Æneid.

g Agel. li. 4. cap. 12. Feſtus in verb. ſiſtere fana.

h Senec. epiſt. 108.

i Macrob. li. 3. ſatur. cap. 2.

k Fulgẽtius. in verb. Aruales fratres.

l Feſtus in verb. moluchrum. m Feſt. In verb. paludati. n Feſt. In verb. Solliſtimum. o Feſt. in verb. manuos. p Agel. lib. 4. cap. 9.

Pontifices, Pontificales, annales maximos, commentarios ſacrorum, faſtos, ceremoniarum libros [a]. Augures, Augurales [b]. Quindecimuiri, fatales, fatidicos vel Sibyllinos linteos, cõmentarios Vaticinos [c]. Aruſpices, Aruſpicinos, rituales, reconditos de fulminibus, fulgurales, Hiſtorias Tuſcas [d]. Sacerdotes alij ſacerdotales habuerunt, queis ſolis illos pertractare & euoluere licebat. Quare ſi externæ religiones vrbem inceſſerent, dabatur Prætori vrbano negotium ab Senatu, qui edicebat, vt quicumq; libros Vaticinos, precationéſque, aut artem ſacrificandi conſcriptam haberet, eos omnes libros ad ſe ante diem certum deferret [e]. Duriùs actum cum M. Atilio duumuiro, qui cum librum ſecreta ciuilium ſacrorum continentem cuſtodiæ ſuæ commiſſum, corruptus Petronio Sabino deſcribendum dediſſet: Eum Tarquinius culeo inſutum in mare abijci iuſſit [f].

a Cic. 1. de orator. A. Gel. li. 13. ca. 21. Sueton. in Iul. cap. 40. Tacit. 3. Annal.

b Cic. 1. de diuinat. Liuius li. 4. & 22.

c Vopiſcus in Aurelian. Cenſorin. de di. natal.

d Feſtus in verb. rituales. Seruius in ſched. & 6. Æneid. Dionyſ. li. 1

e Liuius lib. 25.

f Val. Max. lib. 1. cap. 1.

SACERDOTII DIGNITAS. QVIS primus Pontifices inſtituerit. Creati Patritij omnes. Pontifex vnde.

CAP. IIII.

SVMMA ſacerdotij dignitas ſemper fuit, regiæque proxima Majeſtati. Mortuo Aſcanio, Syluius Lauiniæ filius regnum adeptus eſt, excluſo Iülo Aſcanij filio maiore: pro regno honor

ſacerdotij Iülo datus eſt, regio imperio ſecurior & quietior[a]. At reges ipſi tandem & ſacerdotes fuerunt.

Rex Anius rex idem hominum Phœbíque ſacerdos[b].

Sacerdotibus autem eundem ferè habuerunt honorem quem ipſis Dijs[c].

Quis homo eſt tanta confidentia,

Qui Sacerdotem audeat violare[d]?

Dæmones ſenex exclamabat. In vrbe quidem Roma, expertum bellis animum reges compararunt, & exercitui præeſſe, quàm ſacris maluerunt[e]. Ne tamē deſererentur, quædam publica reges ipſi factitarunt. Numa primus; quem Pythagoræ diſcipulum fuiſſe credunt[f], vniuerſam ſacerdotiorum dignitatem, in octo partes diſtribuit, in quibus Pontifices poſtremum locum tenuere[g]. Pontificem maximum Marcium M. filium ex patribus primùm legit, eíque ſacra omnia ſcripta exſignatáque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque vnde in eos ſumptus, pecunia erogaretur[h]. Huic tres adiecti Pontifices, Patritij omnes, quibus ſolis magiſtratus & ſacerdotia adipiſci licebat, dicti Pontifices à poſſe & facere: vt Scæuola Pontifex maximus & doctiſſimus docet. Vnde Pontificium pro poteſtate, & Imperio, à poſterioris æui ſcriptoribus[i] vſurpatum. Quare iis aſſentiri non poſſum, qui Pontificem à ponte ſublicio denominationem accepiſſe tradunt, vt M. Varroni[k], cùm quo ſcriptores ferè omnes conſentiunt, malo enim hac in re Scæuolæ Pontificis authoritatem ſequi: vt maximus dictus.

a Dionyſ. li. 2.
b Virg. li. 2.
c Artemid. li. 2. cap. 74.
d Plautus in Rudent.
e Liuius li. 1
f Cicer. 2. de orator. & Tuſculan. 4
g Dionyſ. li. 2.
h Liuius li. 1
i Arnob. in pſalm. 6. & 8. l. 3. C. Thedoſ. de Epiſcop. audient.
k lib 4. de ling. lat.

ſit, quod maximi eſſet imperij. Atque vt maximæ dignationis Flamen Dialis inter quindecim Flamines [a], ita Pontifex max. inter Pontifices. Vt Prætor maximus qui vrbanus inter Prætores, [b] quē M. Tullius dixit Prætorem primum [c]. Sic maximus Curio inter curiones: Virgo Veſtalis maxima, inter Veſtales. Et pari loquendi modo, mulcta maxima quæ ſuprema: vt primum & maximum maieſtatis crimen dicitur, (ita enim lego in C. Theod. l. 7. de indulgent. crim.) vbi maximè malè ſcriptum eſt. Aliter de Veſtali ſentit vir doctiſſimus [d], quod illa à Tacito vetuſtiſſima, ab Ouidio maior natu nuncupatur. At verò ætas non officit dignitati, præerat quidem cæteris, quæ prima capta, illáque ſemper ætate maior. Nam cum minorē annis ſex & maiorem annis decem, capi fas non fuerit: Notum eſt primo decennio, Virgines doceri: ſecūdo ſacris operā dare: tertio docere [e]. Quare non potuit ea cæteris præeſſe, quæ nondum docuiſſet. In veteribus inſcriptionibus legitur ſacerdos maxima Cereris. Romæ.

[a] Feſtus in verb. maximum Prætorem.

[b] Liuius lib. 25.

[c] Orat. in Piſon.

[d] Lipſius de Veſta. cap 7

[e] Agel. li. 1. cap. 12.

308. 4.

CASPONIA. P. F
MAXIMA
SACERDOS. CERERIS
PVBLICA
POPVLI. ROMANI
SICVLA

Sed Maxima proprium eſt nomen ſacerdotis, vt monuit Iac. Sirmondus ſocietatis Ieſu Theologus, ſincerus mihi, candore noto, maximáque doctrina admira-

mirabilis, & Publica quidem Cereris ſacerdos fuit, ſed non Maxima, quæ ſola in municipiis perpetua ſacerdos, prima ſacerdos dicebatur, Cartamæ Hiſpan.

IVNIA. D. F. RVSTICA. SACERD. PERP 174.8.
ET. PRIMA. IN. MVNICIP. CARTIMIT

Fuit in Sicilia ſacerdos maximus Iouis[a], ampliſſimo ſacerdotio præditus. Maximi ergò nomen ad dignitatem referēdum eſt. Atque vt Prætor max. olim dictus qui primus & honoratior: Ita præſes primus curiæ, latinè loquentibus, Præſes maximus dici debet, & qui illum principem Senatus vocant magnitudinem dignitatis ignorant. Nam princeps Senatus, vt ſciunt omnes, ſenator erat qui primus ſententiam rogabatur: vt princeps ſententia in quam Senatuſconſultum fiebat[b]. Maximi tamen nomen eſt dignitatis & ordinis, vt in Pontificibus noſtris videre eſt, inter quos duo Pontifices maximi inueniuntur. Eſt enim & Pontifex max. minorum Pontificum qui primus in illud collegium venit[c]. Sed hæc πάρεργα vt alia permulta quæ fortè nec iniucunda, nec porrò inutilia: vt illud quoque quod veteres inſcriptiones monent. Romæ in Arcu Boario.

a Cicer. in Verrem. orat. 7.

b Cic. de Aruſpic. reſp.

c Feſtus in verb. minorum. Iſidor. orig. lib. 9. ca. 3.

IMP. CÆSAR. L. SEPTIMIO. SEVERO 11.4.
PERTINACI. ARAB. ADIABENIC. PARTH
MAX

Parthico maximo quod Parthos bello deuiciſſet. Facetè Antonio Caracallæ, cum Germanici & Parthici aliáque huiuſmodi nomina vendicaret, Pertinacis filius ioco dixiſſe fertur, adde ſi placet, Geticus Maximus, quod Getam occiderat fratrem & Gotti Getæ

dicerentur, quos ille tumultuariis præliis deuicerat [a]. Apud philoſophos ſciẽtia maxima dicitur quæ ſumma & præcipua, μᾶλλον καὶ μεγίστη ἐπιστήμη [b]. Pontifex igitur maximus ita nuncupatus à poteſtate & imperio, quod vtrumque maximum legibus Romanis eſt aſſequutus. Illud verò mihi multò maximum erit, Præſes doctiſſime, ſi quæ ſcribimus abs te comprobentur: Cuius ea ingenij vis eſt, vt maximam cùm ſumma probitate ſcientiam, ſibi iure quodam ſuo poſſit vendicare.

a Spartian. in Caracal.

b Ariſtot. 1. poſterior. cap. 8.

PONTIFICIS NOMEN COMMVne omnibus ſacerdotibus. Pontifex Veſtæ. Pontifices in municipiis. Pontifex maximus Sabinorum.

CAP. V.

PONTIFICIS nomen omnibus ſacerdotibus commune fuit. Pontifex ἀρχιερεύς, ἱερεύς, ἱερομνήμων [c]. In antiquis inſcriptionibus commendatur Pontifex ſacrorum, Pontifex Cæſarum, Solis, Volcani, ædium ſacrarum, Coloniæ, domus Auguſtæ, Fecialis, quinquennalis, Sacrorum, Saliorum. Inter hos Pontifex Veſtæ vt viro maximi in literis nominis, ſic mihi caligine profundæ vetuſtatis impedito, negotium faceſſit. Veſtę alium Pontificem Lipſius non agnoſcit præter Maximum [d] Romæ. Vetus lapis in templo ſanctæ Priſcæ.

c Gloſſ. vetio.

d lib. de Veſta. cap. 13.

438. 3.

HONORI
MEMMIO. VITRASIO. ORPHITO
PONTIFICI. SOLIS. PONTIFICI. VESTÆ
XV. VIRO. S. F. CONSVL

Quod igitur Lipſius putat tales titulos ad Prouincias coloniáſque referri, in eo lapſus. Memmius enim Orphitus vir nobilitate actibuſque ad exemplũ præcipuus, Præfectus vrbi, ſacrorum cognitionũ iudex, Comes in conſiſtorio ordinis primi, Quindecimuir ſacris faciundis, Conſul, idem fuit Pontifex Veſtę, nec tamen Pontifex Max. idque Romæ. Etenim in municipiis coloniiſue nulli huiuſmodi honores, in quibus tamen Veſta ſuos Pontifices habere potuit. Alia eſt inſcriptio Romæ.

AGORII

VETTIO. AGORIO. PRÆTEXTATO. V. C 1102.1.

PONTIFICI. VESTÆ	QVÆSTORI
PONTIFICI. SOLI	CANDIDATO
QVINDECIMVIRO	PRAETORI. VRBANO
AVGVRI	

Hic Prætextatus Põtifex veſtæ Romæ fuit, vixitq; ad Theodoſij & Arcadij tẽpora. De illo multa Macrobius [a], Plura ſymmachus [b] qui Põtifex maior has ad illũ literas ſcripſit. *Me impedit officij cura: te Baiani otij tenuit negligẽtia.* Et paulo poſt. *Niſi mauis authoritatẽ Pontificis experiri. Multa nobis in collegio deliberãda ſunt: quis tibi has inducias publici muneris dedit? Senties ius ſacerdotis, niſi impleueris ius amici.* Ex his ſatis conſtat Veſtæ Pontificem Romæ munus ſuum obijſſe & de Pontificum collegio fuiſſe, nec tamen Pontificem ſummum. Nam Pontifex Veſtæ peculiaris erat illius ſacerdos, vt Pontifex Solis & Volcani. De eodem idem Symmachus [c]. *Prætextato noſtro monumentum ſtatuæ deſtinant virgines ſacri Veſtalis Antiſtites. Conſulti Pontifi-*

[a] lib. 1. ſaturn. cap. 2.

[b] li. 1. ab epiſtol. 38. ad epiſt. 49. & lib. 2. epiſt. 46. lib. 10. epiſt. 25.

[c] li. 2. epiſt. 36.

ces priuſquam reuerentiam ſublimis ſacerdotij aut longæ ætatis vſum vel conditionem temporis preſentis expenderẽt, abſque paucis qui me ſecuti ſunt, vt eius auſpiciũ ſtatuerent, adnuerunt. Ego qui aduerterẽ neque honeſtati virginũ talia in viros obſequia conuenire, neque more fieri quod Numa auctor, Metellus Cõſeruator Religionũ omnéſque Pontifices max. nunquam ante meruerunt. Hæc quidem ſilui ne ſacrorum æmulis enuntiata noxam crearent. Inuſitatum cenſentibus exemplum, modò vitandum eſſe reſcripſi, ne res iuſto orta principio breui ad indignos, per ambitum deueniret. Statua poſita eſt Vettio Prætextato, vt patet ex veteri inſcriptione reperta Romæ, quam Franciſcus Iuretus, vir & doctrinę & amicitiæ nitore mihi commendabilis, ſuis miſcellaneis adtexuit.

310. 1. COELIÆ. CONCORDIÆ. VIRGINI
VESTALI. MAXIMÆ. FABIA. PAV
LINA. C. F. STATVAM. FACIEN
DAM. CONLOCANDAMQVE
CVRAVIT. CVM. PROPTER
EGREGIAM. EIVS. PVDICI
TIAM. INSIGNEMQVE
CIRCA. CVLTVM. DIVINVM
SANTITATEM. TVM. QVOD
HÆC. PRIOR. EIVS. VIRO
VETTIO. AGORIO. PRÆTEXTA
TO. V. C. OMNIA. SINGVLARI
DIGNOQVE. EIVS. AB. HVIVS
MODI. VIRGINIBVS. ET. SA
CERDOTIBVS. COLI. STATV
AM. COLLOCARAT

Vettius ergo Romæ Pontifex Veſtæ τῆς Ἑϛίας ἱερομνή-μων ſacrorum rituum memoriæ præfectus, & Deæ obſequio perpetuo deuotus.

Veſtales virgines Pontifices etiam Veſtæ dictæ ſunt ἱερῆς Ἑϛίας vt inſcriptio alia etiamnum declarat Romæ ſupra forum Trajani.

MANSIONES. SALIORVM. PALATINOR. A. VETE-RIBVS 173.5.
OB. ARMORVM. ANNALIVM. CVSTODIAM. CON-STITVTAS
LONGA. ÆTATE. NEGLECTAS. PECVN. SVA. REPA-RAVERVNT
PONTIFICES. VESTÆ. V.V. C.C. PRO. MAGISTERIO
PORTII. ACILII. LVCVLLI. VITRASI. PRÆTEXTATI
V. V. C. C

Notæ literarum nihil aliud ſignant, quàm Virgines Veſtales Caſtiſſimæ, quæ Veſtæ Pontifices notantur. Sed vt Pontificem Veſtæ Lipſius extra vrbem ad Prouincias Coloniáſque malè retulit: Idem Veſtales nullas in iis fuiſſe, ſed Pontificem aliquem vel Flaminem proprium ei Deæ nimis audacter aſſerit, contra veterum authorum & lapidum fidem. Quod non dico, vt virum alioqui poſt veteres in iuuandis literis facilè principem traducere videar: ſed vt errorem tollam. Nam Albæ Veſtales fuiſſe Rhea Siluia indicio eſt [a], atque etiam Tiburi inſcriptiones teſtantur, quarum vna Romæ in hortis Medicæis.

[a] Dionyſ. li. 2. Liuius li. 1. Plutarch. in Romul.

SAVFEIÆ. ALEXANDRIÆ 1088.3.
V. V. TIBVRTIVM
CAPLATORES. TIBVRTES

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

1088.5. MIRÆ. EIVS. INNOCENTIÆ
QVAM. VIBA. DECREVERANT
POST. OBITVM. POSVERVNT
L. D. S. C

Altera Tiburi

215.5. C. SEXTILIVS
V. V. TIBVRTIVM
LIB. EPHEBVS
HERCVLANIVS
AVGVSTALIS

In his videmus virgines Veſtales Tiburtes, quas Lipſius non agnoſcit. Quod verò in priori inſcriptione ſcriptum eſt CAPLATORES, legendum CALATORES qui virginum Veſtalium miniſtri. Quod ex iiſdem lapidibus comprobatur. Fundi in Latio.

307.6. VINICIO. COCTÆO. CALAT
VII. VIR. EPVLO. LIBERTO
OPTIMO PATRONVS

Sirmondus cuius conſilio & ſtudio in recenſendis libris meis maximè vſus ſum, Caplatorē ad funarios fortaſſe referēdum putat. Caplum enim gloſſæ interpretantur funem nauticum. Magis mihi placent Calatores ſacrorum miniſtri: nec tamē incido funē quo maximè deuinctus ſum ei viro, in quo omnia ſunt, quæ aut doctrina hominibus aut natura largitur. Fuit & Calator fratrū Arualium, Calator Sacerdotij Titialium cæterorúmque Sacerdotum, qui ſacris deſeruirent. Calatores δοῦλοι δημόσιοι, πρόπολοι. Atque vt Virgines Veſtales in Prouinciis & Coloniis, ſic Pontificum Collegium in illis inuenimus. Fue-

re enim Pontifices Albani. Lapis Albæ in latio.

TI. CAISARI. DIV. AVG. F 235. 8.

DIVI. IVLI. N. AVGVSTO

PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVN

POTEST. XVIII

PONTIFICES. ALBANI

Q. IVLIVS	Q. F. FAB. RVFVS
C. IVLIVS	C. F. SCA. BASSVS
TI. IVLIVS	TIB. F. FAB. MERVLA
M. IVLIVS	C. F. FAB. SENICIO

Hi omnès ex eadem gēte (quod Romæ ſacrorū legibus vetitum erat, vbi duo ex eadem gente eſſe nō poterant) nullum habuerunt Pontificem maximū, præter Tiberium id eſt præter Romanum. Fuit tamen Pontifex maximus Sabinorum. Lapis propè Mantuam in villa Ande Cunis Virgilij nobiliſſima.

P. VERGILIO 305 7.

P. FILIO

PONT. MAX

SABIN

Suſpicor Sabinos cùm de Imperio cum Romanis decertarent, Pontificum Collegium habuiſſe, atq; in eo Pontificem maximū quem deuicti ob honorem religionis retinuerūt, ſolo nomine Sacerdotij inſignē. In quo tantūmodo coniectura ducor ad ſuſpicandum. Nā verè dicebat vir magnus: Propter antiquitatis inſcitiam, cuius mores hodie non agnoſcimus, pleraq; mirari magis quàm intelligere poſſumus. Sed in reb⁹ perditis, & deſperatis, aut in ipſa vetuſtate ſepultis liberè vnicuiq; licet opinari, & quid ſentiat explicare.

PONTIFEX VNIVERSÆ PALAEſtræ ad vitam. Sacerdotes perpetui. Flamen Diuorum omnium.

CAP. VI.

INTER tot Pontifices, occurrit Pontifex vniuerſæ palæſtræ ad vitam, in cuius palæſtram huc vſque nemo deſcendit. Hic in antiquis inſcriptionibus latet. Romæ in foro Trajani.

ΗΤΡΙΟΝ ΕΡΜΟΠΟΛΕΙΤΗΝ φ
313.10. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑ.ΠΑΝΚΡΑΤΙΑCΤΗΝ.ΠΕΡΙΟΔΟΝΕΙΚΗΝ
ΠΑΛΑΙCΤΗΝ. ΠΑΡΑΔΟΞΟΝ. ΑΛΕΙΠΤΟΝ φ
ΤΟΝ.ΑΡΚΙΕΡΕΑ.ΤΟΥ.CΥΝΠΑΝΤΟC.ΞΥCΤΟΥ
ΔΙΑ. ΒΙΟΥ. ΞΥCΤΑΡΚΗΝ. ΚΑΙ. ΕΠΙ. ΒΑΛΑΝΙ
ΩΝ. CΕΒ. ΤΟΝ. ΠΑΤΕΡΑ. φ

Quod ita reddit Ioannes Gruterus, cuius opera & labore inſcriptionibus hiſce fruimur, cuique maximã reuerentiam literę debent vt Seruius de Albino dicebat: *Demetrium Hermopolitam Alexandrinum, omnis luctæ peritum, vndique victorem luctatorem admirabilem, indefeſſum, Pontificem vniuerſæ Palæſtræ ad vitã, Palæſtræ præfectum, & in balneis Aug. patrem.* De Paleſtritis Vlpianus Iuriſcõſultus [a]: Neque Thymelici neque Xyſtici, nec agitatores, nec qui aquam equis ſpargunt, cæteráque eorum miniſteria, qui certaminibus ſacris deſeruiunt ignominioſi habentur. Deſignatores autem quos Græci βραβευτὰς appellant, artem ludicrum non facere Celſus putat, qui miniſterium non artem

[a] l. Athletas D. de his qui not. infam.

artem ludicram exercent. Errauit Alciatus[a] qui βραβευτὰς interpretatur ludorum Præſides, ex Iulio Polluce, longe enim alia mens fuit Pollucis[b]. τοῖς δὲ γυμνικοῖς, ἐφεστᾶσι βραβευταὶ καὶ μαστιγονόμοι δ' καὶ ῥαβδοῦχοι. Τοὺς δ' βραβευτὰς καὶ ἐπιστάτεις ὠνόμαζον ὅθεν καὶ βραβεύειν, ἐπιστατεῖν Σοφοκλῆ. Plautus noſter[c].

a lib. 2. prætermiſſor.
b lib. 5.
c in prolog. Pœnul.

--neu lictor verbum aut virgæ mutiant
Neu deſignator præter os obambulet.

Deſignator ἀποδείκτης[d] vt Budæus animaduertit, & βραβευταὶ viliores ſacrorum certaminum miniſtri, οἱ τὰς βασιλικὰς ῥάβδους ἔχοντες[e]. Qui in illis certaminibus ritè & rectè omnia ordinabant, vt turba retineretur maximè curabant, & totam rem ludicram deſignabant. Præerant his ludis magiſtratus aut principes, vt Æneam videmus certaminum omnium arbitrum & moderatorem[f]. Pontifex autem Palæſtræ Xyſti præfectus, ſcenicis, muſicis, Thymelicíſque Xyſticis & cæteris præfuit qui in Palæſtra deſudabant. Hic diſcernebat quomodo curſorem faceret aut pugilem aut luctatorem. Et ſecundum habitum illos ſacris certaminibus accommodaret. Ille idem γυμνασιάρχης ξυστάρχης dictus à loco in quo athletæ exercebantur, qui à veteribus Græcis Gymnaſium & Palæſtra, à Romanis Græco etiam vocabulo Thermæ nuncupantur. Martialis[g],

d gloſſ. vet.
e Author etymolog.
f Virgil. 5. Æneid.

Hic vbi miramur velocia munera, Thermas.

g Martial. de ſpectac. epig. 2.

Vir doctiſſimus Pontifex Palæſtræ literariæ, vel poſt vitam, locum hunc interpretatur, quod extructæ ſint Thermæ celeriter ex Suetonio in Tito. Rectè quidem, & poſſet tamen de curſoribus intelligi, qui nu-

di & vncti veloces decertabant atque in Thermis exercebantur: Quod ex ipſo Martiali augurari licet [a].

a lib.3.epig. 68.

Gymnaſium Thermæ, ſtadium eſt ex parte, recede,
Exuimur, nudos parce videre viros.

Sed in Xyſto ſatis ſuperque ſpatiati ſumus: quærendum nunc eſt quid ſit ἀρχιερεὺς διὰ βίου Sacerdos ad vitam, quem perpetuum Pontificē dicere poſſemus, quaſi non ad tempus ſacerdotio illo fungeretur. Sic Pontifex perpetuus domus Auguſtę dictus eſt, quem nos hodie (ni fallor) Eleemoſinarium ordinarium vocaremus. Sacerdotes verò perpetuos duorum generum fuiſſe arbitror. Alios quibus ſacerdotium viuentibus adimi non poſſit, qui propriè perpetui ſacerdotes καὶ διὰ βίου. Alij ſunt quibus Sacerdotiū quidem aufferri poteſt; dicti tamen perpetui, quod aſſidui eſſent in ſacrorum cura. Ita M. Tullius perpetuos Senatores appellat [b], qui tamen Senatu moueri potuerunt.

b In orat. poſt redit. in ſenatu.

Lapſus hercle eſt Carolus Sigonius [c], cùm aſſerit ſacerdotum omnium proprium fuiſſe vt eſſent perpetui. Nam Plutarchus hoc ius Auguribus competere tradit, vt ne damnati quidem ſacerdotio ſpoliarentur. Reliquis in exilium actis diſertè negat [d]. Τῶν ἄλλων ἱερέων τὸν καταδικασθέντα καὶ φυγόντα παύοντες ἕτερον αἱροῦνται, τοῦ δ' Αὔγουρος ἕως ζῇ, κἂν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἀδικήμασι καταγνῶσιν, οὐκ ἀφαιροῦνται. Plinius eadē de Auguratu loquitur [e]. *Sacerdotium*, inquit, *priſcum & religioſum, hoc quoque ſacrum planè & inſigne eſt, quod non adimitur viuenti.* Fuerunt & alia ſacerdotia, quæ viuentibus

c lib.1. de antiq. iur. Rom.ca.19

d In quæſt. Rom.99.

e li.4.epiſt.

non eriperentur. M. Lepidus pontifex max. in ſumma rerum perturbatione exemplo nobis eſt. Et Regi ſacrorum hic honos fuit, vt eſſet perpetuus, ὁ τιμὴν ταύτην διὰ βίου ἔξων[a]. Cæteri ſacerdotes alia ratione dicti perpetui, quòd illorum miniſterium publicè ſemper vſui eſſet. Quales ſunt Flamines, quorum ſacerdotium διὰ βίου non fuit[b]. Nam ſi vxorem Dialis amiſiſſet, Flaminio decedebat, imò ob leuem plærũque culpam ſacerdotio mouebatur. Vt P Clœlius Siculus, M. Cornelius Cethegus, C. Claudius, qui propter exta parum curioſè admota aris Deorum immortalium Flaminio abire iuſſi ſunt, atque etiã coacti. Sulpitio apex inter ſacrificandum è capite prolapſus, ſacerdotium abſtulit[c]. Dicebantur tamen Flamines perpetui, vt in inſcriptionibus paſſim leguntur, Flamen perpetuus pacis Iuliæ, Victoriæ, Fœlicitatis: Flaminica Auguſti perpetua, ab eo quod iuge illorum officium eſſet. Hi omnes ſacerdotes erant proprij alicuius certi numinis, vt veteres illi Dialis, Quirinalis, Martialis. In Prouinciis Flamines quinquennales & ad tempus. De his Conſtantinus Imp. ad Felicem præfectum prætorio[d]. *Afri Curiales conqueſti ſunt quoſdam in ſuo corpore, poſt Flaminij honorem & Sacerdotij decurſa inſignia præpoſitos compelli fieri mãſionum: Iubemus nullum prædictis honoribus ſplendentem ad memoratum cogi obſequium.* Et quoniam Flaminem vni Deo peculiariter addictum ſcripſimus: ne quem veteres inſcriptiones moreantur, in quibus FLAMEN. DIVORVM. OMNIVM: Sciat ille Flaminis nomẽ vt Pontificis commune ſacerdotibus publicis muni-

a Dionyſ. li. 4.

b Agel. lib. 10. cap. 15.

c Val. Max. lib. 1. cap. 1. Plutarch. in Marcello.

d l. 2. C. Theod. de Decurioni.

359. 3. 490. 2. & 3.

cipiorum fuiſſe, & ſacerdotem præcipuum hac appellatione deſignatum.

PONTIFICIS DENOMINATIONES *variæ. Filij ſacrorum.*

CAP. VII.

VT Pontificis nomen commune fuit omnibus ferè ſacerdotibus: ſic Pontifici & iis qui ſacris præerant variæ denominationes impoſitæ, à Græcis Latiníſque. Hos ἱεροδιδασκάλους, ἱερονόμους, ἱεροφύλακας, ἱεροφάντας Dyoniſius vocat[a]. Sunt in inſcriptionibus Πατέρες τῆς ἱερέας τάξεως, inter quos inuenio Patrem Deorum omnium[b], qui idem eſt ac Flamen. Vettius Prætextatus, Pontifex Veſtæ idem pater ſacrorum Achaiæ nominatur. Fuit pater patrum Dei ſolis, qui clariore non indiget luce. Fuere Antiſtites Fortunæ perpetuæ: Archibucoli Dei Liberi: Archierei Synodi, quos præterire Pontifices iubent, ne ab illis longiùs diſcedere videamur. Non omittam tamen filiùm ſacrorum, de quo elegans inſcriptio Romæ.

[a] lib. 2.

[b] 21. 3.

[c] 75. 8. 313. 8. 1102. 2.

[d] 9. 5.

I. O. M. H. AVG
SACR
GENIO. FORINARVM
ET. CVLTORIBVS. HVIVS
LOCI. TERENTIA. NICE
CVM. PONTEIO. ONESIMO. FILIO

SACRORVM. SIGNVM. ET. BASIM
VOTO. SVSCEPTO. DE. SVO. POSVIT

Alia eſt quam ſupra notauimus Demetrij Hermopolitani.

ΑΝΕΚΑΗΤΟC.ΞΥCΤΑΡΚΗC.ΔΙΑ.ΒΙΟΥ.Ο.ΥΟC 313.10.

Palæſtræ Princeps ad vitam filius. Maſſiliæ in ædicula ſaluatoris Προφήτου υἱός. Dicebantur filij ſacrorum, 458.1. quorum cum pater ſacerdotium geſſiſſet, ij in illius locum ſuccedebant. Seruius Virgilij verba interpretatur, olímque ſacerdos[a], *aut cuius maiores, ſacerdotes fuiſſent, quibus in ſacris quoque ſuccedebatur.* Quod in Iſidis ſacerdotibus Memphiticis obſeruabatur. In ſacris enim Iſidis vnus erat Pontifex primus, qui cum è vita diſceſſiſſet, filius ſubſtituebatur[b]. τῶν εἷς ἐστὶν ἀρχιερεὺς, inquit Herodotus, ἐπεὰν δὲ τις ἀποθάνῃ τούτῳ ὁ παῖς ἀντικατίσταται. De Thiamide hoc idem Heliodorus[c], ἐγὼ γὰρ ὡς ἴστε, παῖς μὲν προφήτου τοῦ ἐν Μέμφει γεγονὼς, ἀποτυχὼν δὲ τῆς ἱερωσύνης μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀναχώρησιν, ἀδελφοῦ νεωτέρου, ταύτην παρανομήσαντος παρελέσθαι. Quod eſt, Ego, vt ſcitis, cum eſſem filius Memphitici Antiſtitis priuatus dignitate ſacerdotij, quam frater natu minor, poſt pàtris obitum mihi contra leges eripuit. Nec tamen ea Gentilitia ſacerdotia dixerim, qualia fuere Romanorum, quæ hereditaria fuiſſe fruſtrà putaremus. Illa enim non ad gentem aut familiam pertinebāt, ſed publica cenſebantur. Συγγενικαὶ (ait Dionyſius) ἱερωσύναι, οἱ τὰ κοινὰ περὶ τῆς πόλεως ἱερὰ συντελοῦντες, κατὰ φυλὰς τε καὶ φράτρας, qui pro ciuitate ſacra curiatim aut tributim faciebant.

a 2 Æneid.

b Herodo. lib.2.

c lib.1.

PONTIFICIS MAXIMI CREATIO.
Aliorum cooptatio. Lex Domitia. Quomodò Curiata Comitia Auſpiciorum cauſa remanſerunt.

CAP. VIII.

AT verò pontifices noſtri fuerunt publici populi Romani ſacerdotes, quos capi vt Veſtales & Flamines Diales, docet Agellius[a], ex L. Sullæ rerum geſtarum libro ſecũdo, & M. Catonis oratione de Luſitanis. C. Flaccus Flamen captus à P. Licinio Pontifice maximo fuit[b]: quod de Pontificibus cæteris accipiẽdum eſt, non de maximo. Hunc enim capi non ſolere, Catonis ipſius verba declarant: *Ego*, inquit, *me nunc volo ius Pontificum optimè ſcirè: Iamne ea cauſa Pontifex capiat?* Ante legem Domitiam Pontifices à Collegio cooptabantur: Comitiis Pontifex maximus creabatur.

a li. 1. ca. 12.

b Liuius li. 26.

In libro Lælij Fœlicis ad Q. Mucium primo[c], ſcriptum eſt *Labeonem tradere, Calata Comitia eſſe quæ pro Pontificũ Collegio haberentur*, id eſt à Collegio vel apud Collegium. *atque illa aut regis ſacrorum aut Flaminum inaugurandorum cauſa. Eorum alia fuerunt Curiata alia Centuriata. Rex ſacrorum Comitiis Centuriatis: Flamines Curiatis facti, Patritij omnes.* Ea de cauſa Centuriatorũ & Curiatorũ Comitiorũ auctores M. Tullius Ponti-

c Agel. li. 15. cap. 27.

fices appellat, non etiam Tributorũ[a]. Comitia enim Pótificia ab iis diuerſa, quæ pro Collegio Pontificũ. Sunt enim illa, quibus Pontifices Tributis Comitiis creabantur[b]. Quæ non Pontifices ipſi, ſed Conſules habere conſueti. Rullus Tribunus pleb. cum iuſſiſſet creari Decemuiros per Tribus ſeptemdecim vt quẽ nouem Tribus feciſſent, ipſe Decemuir eſſet: In ſecundo legis capite addidit[c], *vt Comitis Pontificis maximi*. Non enim Tribus omnes, ſed Septemdecim ſolùm ſorte ductæ, de Pontifice maximo ſuffragium ferebant.

a Cicer. pro dom. ſua & 2. in Rullũ.

b Cicer. pro Cœlio.

c Cic. 2. in Rullum.

Alia quoque Sacerdotum Comitia Tributa erant, vt Curionis maximi, Augurum, Quindecimuirorum, & Pontificum maiorum minorúmque. Quod & ipſe Tullius docet[d]. *Maiores noſtri*, inquit, *tam fuerunt populares, vt quod per populum creari fas non erat, propter religionem ſacrorum, in eo tamen propter amplitudinem ſacerdotij, voluerint populo ſupplicari. Et quòd populus per religionem ſacerdotia mandare nõ poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab eo qui eſſet factus, is à Collegio cooptaretur*. Quare Pontifex max. cum de Collegio Pontificum eſſet, ab illóque pridem cooptatus, ab eodem iterum in ſacerdotium ampliſſimum cooptabatur, poſt legem Domitiam, qua ius Sacerdotum ſubrogandorum, à Collegiis ad populum tranſlatum eſt. Hac itaque lege Pontifices omnes Tributis comitiis creati fuerunt. De maximo nemo ambigere poteſt ex verbis Ciceronis, quem Suetonius ſequutus eſt[e]. Ille, *Cum Cæſar*, inquit, *Pontificatum maximum petiit, potentiſſimóſque competitores haberet, plura in eorum Tri-*

d Cic. epiſt. 14. ad Brutum. Liuius lib. 39.

e Sueton. in Iul. cap. 13.

bubus ſuffragia, quàm vterque in omnibus tuliſſe fertur. Tributa illa non propriè Comitia ſed plebis conſilium erant, quod ad ea plebs tantùm vocaretur, patribus ex conſilio ſummotis [a]. Quæ primùm inita in Coriolani iudicio, ad extrema Reip. tempora perdurarunt. Cum itaque Pontifices maximi curiatis primùm Comitiis fierent, vt Patritij ſacerdotes omnes: poſtquam ſacerdotia ſunt plebi communicata, Curiata illa comitia exoleuerunt, & Tributis locus fuit. Illa quidem tributa Comitia ante legem Domitiam, ab vno ex Collegio haberi ſolebant, qui in illo plurimum poſſet. Sic M. Cornelius Cethegus nouus Pontifex, poſt mortem L. Lentuli Pontificis maximi, P. Licinium Craſſum Pontificem max. renuntiauit [b]. Quæ renuntiatio fieri non potuit, niſi ab eo qui Comitiis præeſſet.

Valde lapſus Carolus [c] Sigonius, omnis antiquitatis alioquin peritiſſimus, qui ab æternæ vrbis illuſtratione, æternitatem immortalitatémque nominis ſibi comparauit. Scripſit ille Lentulum Pontificem maximum duobus ſacerdotiis præditum fuiſſe, Pontificatu ſcilicet, & Pontificatu max. Atque in eius mortui locum M. Cornelium Cethegum Pontificem, P. verò Craſſum Pontificem max. ſuffectos. Duo quidem Sacerdotia vel plura vnus & idem gerere poterat, & Pontifex, Augur, Decemuir ſacrorum eſſe [d], ſed in eodem Collegio in quo vel duo ex eadem gente eſſe non poterant, [e] neque dictum neque fictum, vt vnus duos Pontificatus obtineret. Errorem Sigonij detegit, quòd Pontificatus maximi candidatus

a Liuius li. 2

b Liuius li. 25.

c In Annotat. ad Liuiũ lib. 25.

d Liu. li. 40.

e Dion. li. 39

tus nemo eſſe potuit qui idem non eſſet Pontifex, atque ille ante legem Domitiam, ſi in Maximum cooptaretur, alter in illius locum Pontifex maior legebatur[a]. Vt cum P. Licinius Pontifex Maximus mortuus eſt, in eius locum M. Sempronius Tuditanus Pontifex cooptatus eſt. Numerus enim Pontificum certus & definitus, qui nec augeri nec minui potuit. Et cùm Pontificis Maximi comitia habebantur, qui nouiſſimè cooptatus fuerat, Pontificatum ipſe Maximum poterat adipiſci. Quod à Nicolao Grucchio[b] didici viro præſtantis doctrinæ, exquiſitæ, reconditæ: Cuius ſententiam ſequor de tributis Pontificum Comitiis, quæ conſules habuerunt, vt Pontifices Curiata.

a Liuius li. 39. & 40.

b li. 2. de Comitiis, ca. 3.

In his aliquantulum immorari lubet, quæ multorum ingenia exercere poſſunt, meum verò admodùm fatigarunt. *Centuriata lex*, ait Tullius[c], *Conſulibus ferebatur, cum Curiata cæteris Patritiis magiſtratibus, tum iterum de iiſdem iudicabatur, vt eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficij ſui pœniteret. Nunc quia illa prima Comitia tenetis, centuriata & tributa; Curiata tantùm Auſpiciorum cauſa remanſerunt. Adumbrata herclè illa, vt dicis, cauſa.* Fuluius Vrſinus ſummus vir in omni doctrina, Ciceronis verba ex Pantagatho ſic exponit, vt putet Patritios Magiſtratus apud maiores binis Comitiis creari: Prioribus deſignari, alteris confirmari. Priora Centuriata eſſe in Patritiis: tributa in plebeiis. Apud minores mutatam eſſe rationẽ. Nam prioribus Comitiis cùm deſignari, tum confirmari omnem magiſtratum: Poſterioribus Curiatis

c 2. In Rullum.

non confirmari ſed ordinari: hoc eſt pro triginta Curiis lictores adhiberi, hocque Auſpiciorum non confirmandi aut reprehendendi cauſa. Vrſini ſententia rationem habet, opinionem reſpuo Sigonij[a], qui Curiata hæc Comitia ad prærogatiuam Centuriam transferre voluit. In hoc enim laborandum illi fuit, vt doceret quomodo Curiata Comitia Auſpiciorum cauſa remanſerunt, quæ omen prærogatiuarum non requirebant. In re obſcura à M. Tullio[b], duce & auſpice lux petenda eſt. Ille. *Si Patritius nemo relinquitur, breui tempore populus Rom. nec Regem Sacrorum nec Flaminem, nec Salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos Sacerdotes, neque authores Centuriatorum & Curiatorum Comitiorum, Auſpiciáque populi Rom. ſi magiſtratus Patritij creati non ſint, intereant neceſſe eſt.* Nemo neſcit ius Auſpiciorum maiorum minorúmque ſolos Patritios habuiſſe. Quare nulli magiſtratus Patritij inauſpicatò creati, vt nec Patritij Sacerdotes, qui hîc à Cicerone magiſtratus appellati videntur. Si igitur Tributis Comitiis Patritius Pontifex deſignaretur, propter vim Auſpicorum, Curiatis confirmabatur; cùm plebeij Sacerdotes Comitiis tantùm tributis fierent, quod nulla Auſpicia haberent. Atque ſic intelligo Curiata Comitia tãtùm Auſpiciorum cauſa remanſiſſe.

[a] lib. 3. de antiquo iur. prouinciar. cap. 3.

[b] pro dom. ſua.

Sed vt ad Pontificum creationem redeamus, mouent me M. Tullij verba, ex quibus colligimus, populùm non illos creaſſe, propter religionem ſacrorum, ſed ſuis ſuffragiis deſignaſſe, poſteáque à collegio cooptatos. In quo non modò amicitias violari

fas non erat, ſed ne cooptari quidem ſacerdotem licebat, eum qui cuiquam ex Collegio eſſet inimicus[a]. Nos hodiè *ius nominationis*, quod vocant populo Rom. daremus, canonicam verò inſtitutionem Collegio. Quod quidem nominationis ius, nouum non eſt. Dicta enim nominatio Sacerdotum vt magiſtratuum[b]. *In paternum*, inquit M. Tullius de Cn. Pompeij filio, *auguratus locum, vt quod à patre acceperam, filio reddam, mea nominatione cooptabo.* Ab eo *dies nominationis* Plinio[c]. Atque hic mos Comitiorum Pontificiorum ad Iulium Cæſarem vſque ſeruatus, qui Comitiis Tributis profuſiſſima largitione Pontificatum maximum adeptus eſt[d]. In cuius poſteà locum M. Lepidus furto creatus[e], Comitiorum ordine ab Antonio neglecto, nullis Auſpiciis, turbatis maiorum inſtitutis, vt gratiam Lepidi quem pertimeſcebat nouo beneficio demereretur. Quod fracta Repub. auſus Antonius Senatuſconſulti authoritatem vel exemplum ſecutus, quo patres peſſimo publico cenſuerunt, vt ſi filius Iulio Cęſari naſceretur, is ſummus Pontifex conſtitueretur[f]. Maximum autẽ Pontificem Dio vocat Ἀρχιέρεα cæteros ἱερέας, quo magis miror hominem Græcum in rebus Romanis exercitatum, verum Pontificis max. nomen non obſeruaſſe. Nã quilibet Pontifex ἀρχιερεὺς, Pontifices enim omnes, Sacerdotes populi Rom. Antiſtites Deorum immortalium, interpretes erant religionum[g]. Inter quos qui maximus Ἀρχιερεὺς Μέγας dicebatur, vt Græcis Iulij Cęſaris, Lepidi & Auguſti numiſmatis comprobamus.

a Cicer. li. 3. epiſt. 10.

b Cicer. Philippic. 13.

c li. 4. epiſt.

d Sueton. in Iul. cap. 13.

e Velleius Patercul. li. 2.

f Dio li. 44.

g Cic. pro dom. ſua.

In hac antiquitatis diſquiſitione, Antoni Præſes digniſſime; ego qui inter proletarios ſcriptores ſum, ſi iuuandi ſtudio aliquid conor, etiamſi quod volo minus aſſequor, tamen vel ipſa voluntate vituperandus non ſum. Patet campus, in quo excurrere doctiores poſſunt, & verborum anguſtias, literarúmque angulos, quibus ſępè irretitus animus fatigatur, tutò deuitare. Nullum erit populi in hoc certamine ſtudium, ſed eruditorum iudicium, quibus, vt tibi noſtra hæc lubens permitto.

DE LEGE DOMITIA ITERVM. IN petitione abſentium ratio habita. De lege Ogulnia. Sacerdotium plebi communicatum.

CAP. IX.

a lib. 2.

b In orat. pro Cornelio.

TERTIO C. Marij Conſulatu, vt Paterculus [a], vel ſecundo vt Aſconius prodit [b]. Cn. Domi-

tius Neronis Imperatoris atauus Tribunus pleb. legem tulit, vt Sacerdotes quos antea Collegæ ſufficiebant, populus crearet. Ille quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione aſſequutus eſt [a], vt quoad poſſet, quod fas eſſet, quoad liceret, populi ad partes daret. Legis tamen ferendæ cauſa hæc vna fuit, quod Domitius in Tribunatu Pontificibus offenſior, qui alium quam ſe in patris ſui locum cooptarant [b]. Rogationem antea promulgauerat C. Licinius Craſſus Q. Maximo & L. Mancio Coss. quam diſſuaſit Lælius [c], vendibilémque Craſſi orationem facilè vicit, tantus tunc religioni honos habebatur. Quæ vtcumque neglecta vel immutata, cuiuſuis Reip. interitum prænuntiat. Quod igitur Licinius Craſſus non potuit, Cn. Domitius fauente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo Rom. dedit, & potentiſſimorum hominum Collegiis eripuit cooptandorum Sacerdotum poteſtatem [d].

a Cic. 2. in Rullum.

b Suetonius in Neron. cap. 2.

c Cic. lib. de Amicit.

d Aſconius pro Cornel.

Tributis facti Comitiis Pontifices, antequam Curiatis confirmarentur, vel à Collegio cooptarentur Sacerdotiúmque inirent, vt cæteri magiſtratus *Deſignati* dicebantur. Vetus Lapis.

SACRATA. DOMVS. AVGVSTO 244. 1.
M. CLODIVS. PONT. DESIG.

Sic Cæſar Iulius dicitur *Flamen Dialis deſtinatus* [e]. Legis autem Domitiæ monumenta extant in veteribus nummis Cn. Domitij.

e Sueton. in Iul. cap. 1.

Simpulum quod ſupra Curulem eſt, aliáque inſtrumenta Pontificalia, quæ in altero numiſmate viſuntur, legem illam Domitij reſpiciunt, illiúſque Pontificatum. Cum enim Pontificum ille iura euertiſſet Tribunus pleb. Conſul poſtea, & Cenſor & Pontifex max. fuit [a]. Huius lex victore Sulla antiquata eſt, ſpoliatúſque populus Rom. arbitrio creandorum Sacerdotum per annos decem [b]. At Labienus Cicerone Conſule de Pontificibus creandis, rogationem tulit, iterumque populus contra Sullæ, Domitij legem in Iulij Cæſaris gratiam renouauit [c]. Qui Dictator factus, eam ipſam neglexit legem, qua fuerat adſtrictus [d]. Pontifices enim defunctis ſuffecit, nullis eorũ legibus obſeruatis. Exin mortuo Cæſare, Lepidus ab Antonio furto Pontifex max. factus eſt. Quod vt aliquam pietatis ſpeciem haberet, electionem à populo ad pontifices Antonium iterùm tranſtuliſſe ſcribit Dio [e], ὅπως γὰρ δὴ ῥαδίως αὐτὸ ποίηση, ἔς τε τοὺς ἱερέας αὖθις ἀπὸ τοῦ δήμου, τὴν αἵρεσιν τῆς ἀρχιερέως ἐπανήγαγε. Viderint antiquitatis periti quomodo pontificis maximi electionem ad Collegium iterum tranſtulerit Anto-

a Cicer. pro Deiotar.
b Aſcon. in diuinat. in ver.
c Dio li. 37.
d Dio li. 41.
e lib. 44.

nius, quam antea nunquam Pontifices habuerunt. Nam ante legem Domitiam, Pōtificatus max. à populo Curiatis Comitiis dabatur. Quod Sulla non mutauit illo decennio [a]. Etenim cùm à Marianis partibus Scæuola Pontifex max. in veſtibulo ædis Veſtæ occiſus eſſet: Metellus Pius Sullanæ factionis ſtudioſus adoleſcens, in petitione Pontificatus Conſularibus viris prælatus eſt. Petitionem nemo non dixerit ambitum, quo fauor populi captari ſolet. Dionis tamen error nullus eſt ſed interpretis qui αὖθις in poſterum, non iterum vertere debuit. Nam cum lex Domitia ab Antonio, antiquioréſque de Sacerdotiis leges omnes perfractæ: ne illud Lepido fraudi eſſet, non ſolùm cooptationem Sacerdotum, ſed etiam Pontificis maximi creationem collegiis permiſit, quod nouum nec factum priùs, vt Lepidum vitio creatum confirmaret, ſimulatóque Augurio illum Pontifices cooptarent & comprobarent.

a Author de Vir. illuſtr.

In Sacerdotiorum petitione abſentium ratio habebatur [b]. Nam cum C. Marius in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt Augur nec quominus id poſtea liceret vlla lex ſanxit. Eſt etiam in lege Iulia, quæ lex eſt de Sacerdotiis proxima, his verbis, *Qui petit cuiúſue ratio habebitur*, aperte indicat rationem haberi non præſentis. Idem Iulius Cæſar abſens ante legem ipſam Iuliam Pontifex fuerat creatus [c]. Nec verò Pontificum iura, ante legem Domitiam integra inuiolatáque permanſerunt. Nam & Sacerdotia plebi communicata ſunt & numerus Sacerdotum ampliatus. Romana enim, plebs, inquies & indomita in cer-

b Cic. epiſt. 5. ad Brutū.

c Paterculus lib. 2.

tamine libertatis, Tribunorum ope ſibi omnia tandem arrogauit. Connubia patrum & plebis lege Canuinia vulgata [a]: Conſul alter è plebe, lege Licinia renunciatus eſt, eadem lege Decemuiri ſacrorum partim ex plebe partim ex Patritiis creati [b]. Et cum plebeij ne ad faſtos quidem & commentarios Pontificum admitterentur, Ogulnius Tribunus pleb. cum nihil plebeiis honoribus præter Sacerdotia deeſſet, quę nondum promiſcua erant, rogationem promulgauit [c], vt quinque Augures quatuor Pōtifices crearentur, augeretúrq; numerus Sacerdotum. Non minor hac de re contentio inter Appium Clodium & P. Decium Murem, quam olim in diſſuadenda lege Licinia. Moleſtiùs enim ferebant Patres, Sacerdotia ampliſſima vulgari, quàm Conſulatum cæteroſque magiſtratus maiores. Suaſor legis Decius obtinuit, noui quatuor Pontifices Collegio adiecti, Ogulnia lex ingenti conſenſu accepta eſt. Pontificatus tamen max. apud Patricios manſit, vſque ad T. Corruncanium, qui ingénij præſtantia & claritate, illum primus è plebe adeptus eſt, Attilij Reguli Conſulatu [d]. Pontificatus poſtea etiam exteris patuit. Nam Cornelius Balbus primus omnium externorum Quiritium Iure donatus, à Cn. Pompeio, Gadibus ortus & Conſul maior & Pontifex factus, primus idem in Triumphum & Sacerdotium ampliſſimum adſurrexit [e]. Poſt legem Ogulniam Dictator Sulla Pontificum Augurúmque collegia iterum ampliauit [f]. Victor deinde Cæſar, vt gratiam pluribus referre poſſet, Pontificum Augurum & Quindecimuirorum numerum

a Liuius li. 4. & 6.

b Liuius li. 4

c Liu. li. 10.

d Polyb. li. 3 Florus epitom. 18 Patercul. lib. 2

e Cicer. pro Corn. Balb. Patercul. li. 2. Plinius li. 5. cap. 5. & lib. 7. ca. 43.

f Florus epitom. 89. Dio. li. 42.

numerum tertiùm adauxit, vno addito in ſingula Collegia, cum ipſe omnia Sacerdotia capere ſtatuiſſet. Adiecti etiam ſunt nonnunquam Sacerdotes ex Senatuſconſulto ſupra numerum. Nummus eſt aureus Druſi Germanici principis iuuentutis qui Sacerdos cooptatus in omnia collegia ſupra numerum, quem P. Raſcaſius veterum numiſmatum vindex aſſiduus mihi communicauit.

In prima parte Nero. *Claud. Caeſ. Druſus. German. Princ. iuuent.* in altera. *Sacerd. coopt. in. omni. col. ſupra numer. S. C.* Impreſſa Sacerdotij inſignia, Simpulum, Lituus, Tripus, Patera, Tria Collegia ampliſſima deſignant. Sic Senatus cenſuit, vt ad numerum Sodalium Anguſtalium, ſorte ductòrum, Claudius extra ordinem adiiceretur[a]. Quae cùm ita fierent noua adlectio in tabulas ſacerdotum approbatur, vt vetus Inſcriptio teſtatur.

[a] Sueton. in Claud. ca. 6.

LATERANO. ET. RVFINO. COS
300. SVPER. NVMERVM
COOPTATVS. EX. S. C
M. AVRELIVS. ANTONINVS
CÆS. DESTINATVS
P. R. C. A. DCCCCXLVII. hoc eſt poſt Romam conditam anno &c.

Hæc vetuſta multis faſtidium parient, quorum palato nil gratum, & qui quod ſit optimum dum ſe pernouiſſe credunt, cœli palatum, vt ait Ennius, non ſuſpiciunt. Annæus ille Seneca perfectus mea ſententia Stoicus, nos ad Appios & Corruncanios fortè reieciſſet, nos tamen ex alieno ſæculo res ipſas non verba obſoleta quærimus, moréſque præteritos præſentibus verbis illuſtrare tentamus.

PRINCIPES SACERDOTIA CONtulerunt. Numerus ab illis ampliatus. Pontificatus codicillares. Pontificatus maximus Principi à Senatu delatus.

CAP. X.

POSTQVAM verò Imperatores Sacerdotia ampliſſima ſibi arrogarunt, cæterorùm Sacerdotum omnium electio penes illos fuit, legibus omnibus abrogatis vel neglectis. Acceſſit quandoque Senatuſconſultum in adulationem: Vt

deuicto & mortuo Antonio, Senatus Auguſto decreuit, vt Sacerdotes quotquot vellet conſtitueret[a], quod quidem ab eo acceptum creuit in infinitum. Sacerdotia poſtea adepti multi, vt ſpolia, vel Libertorum principis fauore aut conſilio eadem conſecuti, quorum nutu omnia regebantur[b]. Pontificatus honorem primus auxit Seuerus Alexander, poſt tot rerum perturbationes. Ille enim *Pontificatus & Auguratus & Quindecimuiratus Codicillares fecit*[c], *vt in Senatum allegerentur*. Quod vir in omni literarum genere optimus interpretatur, beneficij ſui fecit, vt Sacerdotia miſſis codicillis deferret. Putarem ego Pontificatus codicillares ad nouæ dignitatis cumulum referendos, qui ex Senatorio honore adcreſcebat. Hoc eſt enim Codicillares facere, vt ex Lampridio patet, cum addit *vt in Senatum allegerentur*. Quod Gratianus Imperator vocat Codicillorum inſignia[d], *Iudices*, inquit, *qui ſe ſceleribus fuerint maculati, ablatis codicillorum inſignibus, inter plebeios, habeantur*. Sic dicuntur Codicillares dignitates[e]: codicillorum adeptio: codicilli imaginarij qui caſſas habēt imagines dignitatum. Quo ſenſu dixit Caſſiodorus Codicillariis illuſtratibus ornatos[f]. Pōtifices ergo omnes vt Augures & Quindecimuiri in Senatorum ordinem, à Præfecto vrbis relati ſunt. Itaque Alexander Imperator Codicillares Pontifices fecit, vt in albo ampliſſimi ordinis inſcriberentur, qui ampliſſimis Sacerdotiis niteſcebant. Atque hæc de Sacerdotiis & dignitatibus, quę Imperatorum arbitrio donabantur, cum ſibi maximum Pontificatum retinuiſſent. Qui tamen

a Dio lib. 51

b Tacit. 1. hiſtoriar. Plin. in panegyric.

c Lampridiū in Alexādr.

d l. 12. C. de dignitatib. lib. 12.

e l. 1. de præfect. præto. l. 8. de honor. Codicil. l. 74. de decurionib. C. Theodoſ.

f lib. 4. Variar. cap. 25.

illis à Senatu nonnunquam delatus eſt in ſignum Imperij. Vt cum occiſo Caracalla ſcripſit Opilius Macrinus Senatui, milites ſibi imperium detuliſſe: Macrinum Senatus Pontificem maximum ſalutauit [a], quo nomine militum electio comprobata eſt. Nam cum Senatus Pontificem max. dicebat, agnoſcebat Principem.

[a] Capitolin. in Macrin.

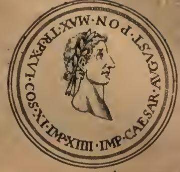
PONTIFICIS MAXIMI DIGNItas & prærogatiua. Veſtales capiebat. Regem Sacrorum & Flaminem inaugurabat. Illius ſunt Tenſæ, Præcentio, ludi. Ancilia ſacra apud illum.

Cap. XI.

Pontificatvm maximum principalis honoris faſtigium meritò exiſtimarunt [b]. Præcedebat enim ciuiles magiſtratus omnes, & in honorum publicorum enumeratione, illius dignitas primo loco aſſumebatur. In Iulij Cæſaris nummis notatur, *Cæſar Pontifex maximus, Dictator tertiùm*: vt in Auguſti, *Cæſar Auguſtus, Pontifex maximus, Conſul Quintùm.*

[b] Patercul. lib. 2.

Vetus lapis Romæ in Obeliſco Campi Martij.

IMPERAT. CÆSAR 216.4.
DIVI. FILIVS
PONTIFEX. MAXIMVS
IMP. XII. CONS. XI
TRIB. POT. XIV

Quod idem in omnibus omnium Imperatorum & magiſtratuum nummis & inſcriptionibus obſeruatur. Seruius Sulpitius Ciceroni[a]: *Reminiſcere quæ digna tua perſona ſunt: illum quandiu ei opus fuerat vixiſſe. Te patrem ſuum Prætorem, Conſulem, Augurem vidiſſe.* Augurum dignitas Pontificatum quodãmodo adæquabat. Idem Cicero de ipſis Pontificibus[b]. *Me in ea ipſa domo qua tu me expuleras, Pontifices, Conſules, Prætores collocauerunt.*

a li.4 epiſt.5

b In Piſon.

Summa apud gentes omnes legatorũ poteſtas, apud Rom. ſacra, apud quos nõ ſolùm magiſtratus honoribus afficiebantur, verùm ἀσυλίαν κὴ σέβασμὸν ἱερέως habuerũt, vt ne ſine ſcelere quidẽ poſſent violari, quaſi Deorum Immortalium Sacerdotes[c]. Quare Piſo Iulij Cæſaris ſocer, vt coniuratorũ ſocios conari vidit illũ

c Dionyſ.li. 11.

ſepulturæ honore priuare, in Senatu exclamauit, ſepeliri vetant ſummum Pontificem[a]? Etenim Pontifices Sacerdotes Deorum perpetui, qui & religionibus & ſummæ Reip. præerant[b], tantis aucti fuere honoribus, vt Tribuno pleb. mulcta dicta ſit, quòd cùm maximo Pontifice iniurioſè contendiſſet[c], cùm illius alioquin ſuperbia, ne ab iniuria quidem maiorum magiſtratuum vnquam temperaret. Rebus conclamatis Pontifices Auguréſque, vt maior & honoratior legatio, à populo miſſi fuerunt, cum fruſtra Conſulares decem legationem antea obiiſſent[d].

Sed ne longiùs à Pontifice maximo diſcedamus, pauci illud Sacerdotium adepti ſunt, qui Curuli Sella non ſediſſent[e]. Ille Veſtales capiebat, cuius olim arbitratu lege Papia viginti legebantur, quarum ſortitio in concione ex earum numero fieri ſolebat[f]. Illius etiam fuit inauguratio Regis ſacrorum & Flaminum, qui Centuriatis Comitiis & Curiatis primũ creabantur. Flaminis Dialis meminit Liuius[g], quem inuitum Pontifex max. inaugurari coëgit. Flaminum maiorum inauguratio ex indice quarto[h] Metelli Pontificis maximi colligitur. Regis Sacrorum exemplum ab eodem Liuio[i] repetemus, vt illius lectionem, quam viri doctiſſimi immutarunt, ſi fieri poteſt opera noſtra tueamur. *Inter multos alios*, inquit, *quos peſtilentia eius anni abſumpſit, Sacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L. Valerius Flaccus Pontifex mortuus eſt, in eius locum ſuffectus Q. Fabius Labeo. P. Manlius qui nuper ex Hiſpania vlteriore redierat, Triumuir Epulo, Q. Fuluius M. Filius in eius locum Triumuir cooptatus,*

a Appian. li. 2. de bel. Ciuil.
b Cicer. pro domo ſu.
c Florus epit. 47.
d Dionyſ. li. 8.
e Liuius lib. 25.
f Agel. lib. 1. cap. 12.
g lib. 27.
h Macrob. li. 2. ſatur. cap. 9.
i lib. 40.

tum prætextatus erat. De Rege Sacrifico ſufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Pontificem maximum fuit, & L. Cornelium Dolabellam Duumuirum Naualem, quem vt inauguraret Pōtifex magiſtratu ſeſe abdicare iubebat. Recuſanti id facere, mulcta ob eam rem dicta à Pontifice, déque ea cum prouocaſſet, certatum ad populum. Cum plures iam tribus intro vocatæ dicto eſſe audientem Pontifici Duumuirūm iuberent, mulctámque remitti ſi magiſtratu ſe abdicaſſet: Vltimùm de cœlo quod Comitia turbaret, interuenit. Religio inde Pontificibus fuit inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat. Vulgatam Liuij lectionem, nec Glareanus, nec Sigonius ferre potuerunt [a], quibus hæc verba *vltimùm de cœlo interuenit* mendoſa videntur. Glareanus pro *vltimùm*, *portentum* reſtituit, quem portenta loqui meritò Sigonius affirmat. Hic pro *vltimùm* legit *vitium*. Vnde, inquit, vitio creati & vitioſi magiſtratus dicuntur, qui contra Auſpicia creati ſunt. Corriguntur herclé certè antiquæ editiones ab eruditiſſimis hominibus, qui interdum integras illas nobis corruptas reddūt. Vitioſa ſane eſt vtriuſque hoc loco emendatio, & vulgata lectio retinenda. *Vltimùm* enim loco aduerbij poſitum, poſtremùm ſignificat, quo ſenſu Liuius vſus eſt [b]. *Nunc*, inquit, *errabundi domos ſuas, vltimùm illas viſuri peruagantur.* Magna inter Pontificem max. & Duumuirum contentio. Iubet Pontifex, contradicit Duumuir, mulcta dicitur, prouocatum ad populum, Inita Comitia Tributa: *vltimùm* id eſt tandem poſtremùm, Certamen illud cælum diremit. Vitium.

a In ſcholiis ad Liuium.

b lib. 1.

Comitiorum ſolùm fulmen eſt. Itaque Ioue tonante fulgurante, Comitia haberi nefas[a]. Et cum illa haberentur & tonuiſſet, obnuntiatione ipſa dicebantur vitiari. Quod fusè Grucchius exequitur[b], ad quem lectorem reiicio. Ille quid ſit de cælo ſeruare, de cælo renunciare perdoctè explicauit. Sed in cœlo nullum vitium vidit, quod poſſet Liuij lectionem receptam impedire: Rectiſſima illa quidem eſt, *vltimùm de cælo quod (Comitia turbaret, interuenit.* Hoc eſt fulgur apparuit, aut Tonitru auditum eſt: Magiſtratui de cœlò renuntiatum, dirempta Comitia, nihil de Dolabellæ contumacia tranſactum. Elegans locutio *vltimùm interuenit*, nam interuenire eſt in medio negotio quaſi ex inſidiis ſuperuenire[c] nos Galli dicimus *venir à la trauerſe.* Atque de Cælo interuenire, ſic latinè dicitur, vt de cœlo ſeruare, de cœlo renuntiare. Nec tamen doctiſſimi Sigonij emendationem improbarem quæ Latina certè eſt, ſed non ſatis huic loco accõmodata, qui ſine vitio eſt, quod quidem vitium ſemper ex Augurali diſciplina ſubauditur, & ex ſuperioribus liquet. Iuuat Sigonium Terentius in Hecyræ Prologo primo

---Hæc cum data eſt

Noua nouum interuenit vitium & calamitas.

Vbi Donatus. *Bene,* inquit, *ſecundum Augures. Vitium enim eſt, ſi tonet tantùm, vitium & calamitas, ſi tonet & grandinet ſimul atque fulminet.* Sed paria ſunt vitium interuenire & de cœlo interuenire, quare vltimùm illud in Liuio mihi primum eſt. Facit Sigonij, authoritas, vt multùm animaduerſioni tribuam,

ſed

[a] Cic. 2. de diuinat.

[b] li. 1. de Comitiis ca. 4.

[c] Donat. in Adelph. act. 3. ſcen. 3.

ſed vulgata magis placet & elegantior videtur.

In vltimis Liuij verbis hæreo, quibus viri illi non ſunt immorati. *Religio*, inquit, *Pontificibus fuit inaugurandi Dolabellæ: P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat.* Sudauit Turnebus [a] literatorum omnium qui poſt illum fuere Dux & Princeps, in huius loci explanatione. Fatebor ingenuè nō aſſequor illius mentem. Leue mendum in Liuio puto ſic emendari poſſe, vt pro inauguratus legendum ſit inaugurandus. Fruſtrà enim ſi Clœlius inauguratus erat, denuò inaugurаretur. Cum ergo religio fuiſſet Pontificibus inaugurandi Dolabellę, quod de cælo ſeruatum eſſet, controuerſiáque nondum à Tribubus diiudicata, Dolabellã prætermiſerunt, & Clœlium qui ſecundus ab illo erat, inaugurarunt primũ: cùm tamen Sacrorum rex in Sacerdotum ordine primus eſſet & maximus, & in ipſis inaugurationis cōuiuiis, ſolus ſupra omnes accumberet [b]. Pleraque in hoc genere doctrinę quod tractamus huiuſmodi occurrunt, vt ſine Reip. detrimento vnicuique ſecùs ſentire aut liberè diſſentire liceat.

In Regis ſacrorum vt aliorum Sacerdotum inauguratione, Augures Pontificibus adfuiſſe vt Auſpiciorum præſides Cicero docet [c]. *Eſt ergo,* inquit, *Flamen vt Ioui, vt Marti, vt Quirino, D. Iulio, M. Antonius? cur igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem, vide qui te inauguret, collegæ ſumus, nemo negabit.* Quod à Dionyſio accipit lucem [d]. Expulſis Regibus, inquit, Papyrium Regem Sacrorum Pontifices Auguréſque inaugurarunt, malè interpres vertit ἀποδεῖξαι deſi-

a lib. 30. aduerſar. cap. 24.

b Feſtus in verb. ordo ſacerdotum

c Philippic. 2.

d lib. 5.

ſignare, quod ſonat capere, inaugurare. Nam populus Tributis Comitiis nominabat. Ἀποδείκνυμι Sacrorum verbum ex Plutarcho[a] notatur Ἀπέδειξαι ἱέρειαν τῆς Ἑστίας, licet καταστασθεὶς inauguratus dicatur, ſed alio ſenſu. Rex Sacrorum Centuriatis Comitiis fiebat, ab ipſo Pontifice maximo habitis, cuius Sacerdotium Pontifici maximo Subiectum eſt, ne additus nomini honos aliquid officeret libertati[b].

Erant Prætcrea Pontificis maximi Tenſæ, Curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum[c]. De his nihil aut certè parum qui de Circo ſcripſerunt. Tamen ex M. Tullio videmus Pontificem maximum in Circenſi pompa, & in ſacris omnibus publicis præcinuiſſe, & hymnorum cautus inchoaſſe, qui in honorem Deorum à Sacerdotibus canebantur. Onuphrius[d], vir literarum veterum diligentiſſimus, præclaræ eruditionis eximiíque iudicij, vnum ex ſingulo cætu militares modulos præcentione exorſum tradit. Nec ego diſſentio: De Pontifice nulla illi vox: debuerat tamen ſaltantium choros ab hymnis ſacerdotum diuiſiſſe.

Ancilia ſacra apud Pontificem max. aſſeruabantur[e]. Fuerunt illa arma cæleſtia quæ fatale pignus Imperij putarentur. Septem enim erant paria, quæ illud tenuiſſe dicuntur[f]. Acus matris Deûm, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Oreſtis ſceptrum ſiue Priami, Ilione, Palladium, Ancilia. Vehemens fuit Furij Camilli oratio aduerſus Tribunos, qua ſuadet non deſerendam eſſe Romam, vt Veios migraretur[g]. *Hic*, inquit, *Ancilia cælo dimiſſa, hic omnes propitij vobis*

a In Romul.
b Liuius li.2
c Cic. de Aruſpic. reſp.
d li.2. de ludis Circenſ. cap.4.
e Liuius li.1
f Seruius 8. Aeneid. Feſtus in verb. Mamurij.
g Liuius li.5

manentibus Dij. Eſt & Appij Claudij, quæ in Tribunos, qui legem aduerſus Patritiorum opes promulgarunt, *Trademus Ancilia, Penetralia, Deos Deorúmque curam.* Horum forma Ancilium expreſſa eſt in antiquis numiſmatibus Licinij Triumuiri Monetalis.

Vt illa conderentur & mouerentur alij ante nos monuerunt. Quæ tractamus Pontificis maximi reſpiciunt dignitatem, quæ tanta fuit vt pignus illud Imperij huius fidei committeretur. Ancilia Ὅπλα τὰ Ἄρεια dixit Dio [a], quod Marti Gradiuo dicata eſſent, & ſecũdùm inſtituta Maiorum, apud ſummum [a] lib. 44.

Pontificem aſſeruarentur, παρὰ ἀρχιερεῦσι κείμενα, & ab
a Seruius 8. Æneid. illo in Sacrario in Regia cuſtodirentur[a].

PONTIFEX MAXIMVS DE CEREmoniis edicebat. Conſeruator Ceremoniarum. Ritus, Caſtus.

CAP. XII.

OMNIS benè ſapientérque conſtituta Reſpub. religione & ceremoniis continetur, quarum Pontifices Antiſtites dicebantur[b]. Ceremonias voco exteriorem Deorum cultum, qui pro ratione locorum & temporum poteſt immutari. Nonnunquam tamen ceremoniæ pro religionis ipſius fundamentis & radicibus ſunt vſurpatæ. Sic Tacitus[c] *pollutas ceremonias* exclamabat: & P. Clodius pollutarum ceremoniarũ reus factus[d]. Ceremonias à Carendo dictas aſſerit Maſſurius Sabinus[e], vnde denariæ & tricenariæ ceremoniæ[f], quibus ſacra adituris, decem continuis vel triginta diebus, certis quibuſdam rebus carendum erat: & *Puri menſtruo* eſſe dicuntur, qui Sacrorum cauſa, toto menſe in Ceremoniis ſunt, id eſt puri ſunt certis rebus carendo. Alij Ceremoniarum etymon trahunt à Cæretanis, longè repetita verbi origine. Docet Scaliger[g]. *Cerum* ſanctum dici veteri lingua, à quo Ceremonia. Cerus myſticon nomen erat Iani, in Carmine Saliari. Alij putant à Cerere Ceremonias deri-

b Cicer. pro dom. ſua.

c li. 1. hiſtor.

d Sueton. in Iul. cap. 74.

e Agel. li. 4. cap. 9.

f Feſtus in verb. denariæ, & in verb. puri menſtruo.

g In Feſtum in verb. Ceremoniarũ.

uari, cuius ſacra antiquiſſima ſumma religione ceremoniáque conficiebantur [a]. Ceremoniæ [b] δημήτεια μέμψις, quæ eſt Heſychio κατάγνωσις. Agnoſcit enim vulgus exteriore cultu & Deorum Maieſtatem, qui quidem non ſolet, nec debet recondita doctrina erudiri: Sed religioni parere, nec contumaciter patrios mores repudiare. Rectè Dionyſius [c] Ceremonias θυηπολίας vocat, θύη enim ſiue θύματα δρώματα quibus plurimùm Ceremoniæ conſtant, & θυηπολία eſt operatio in ſacris θρησκεία σέβασμα [d].

a Cicer. pro Corn. Balb.
b Gloſſ. vet.
c lib. 9.
d Heſychius

De Ceremoniis Pontifex max. edicebat, & funeſti ominis loco acceptum, quod Vitellius Imperator Pontificatum max. adeptus, edixit de Ceremoniis, infauſto Allienſi die [e]. Notum eſt in Magiſtratibus, cùm Magiſtratum iniiſſent, primo quoque tempore illos in concionem aſcendere atque edicere, quæ eſſent obſeruaturi in iure dicundo [f]. Hoc Cenſores ſoliti, Prætores Procóſules, Ædiles Curules, qui edicta præſcribebant [g], quibus veriùs ius prædicebatur quàm dicebatur. Quod in Pontifice maximo obſeruamus, qui Sacerdotio ampliſſimo præditus, ex Collegij ſententia in albo proponebat nonnulla tranſlatitia, nouáue quæ ad Deorum cultum pertinerent: vt de Feſtis, Feriis, Supplicationibus, quibus diebus, ad quæ templa [h], cui Deo, & de cæteris omnibus quæ per annum ſeruarentur. Quod ſummis & ampliſſimis aliis Sacerdotibus quandóque permiſſum, vt Decemuiris Sacrorum, qui ſupplicationem in biduum valetudinis cauſa, in vrbe & per omnia fora conciliabuláque edixerunt [i]. Hæc edicta erant διατάγματα

e Tacit. li. 2. hiſtor.
f Cicer. 2. de finib.
g Agel. li. 4. cap. 2. & lib. 15. cap. 11.
h Liuius li. 1
i Liuius lib. 40.

quæ Pontifex max. condebat, qui verbo ſolo à magiſtratu diſtinguebatur, cuius poteſtatem & imperium, re quidem ipſa retinebat. Atque vt ille de Ceremoniis edicebat:ita de illis remittebat, gratiámque faciebat [a] vt de Seruio Magulinenſi infra demonſtrabimus.

a Tacit. 3. Annal. A-gel. li. 10. ca. 15.

Erant Ceremôniarum magiſtri in ſæcularibus ludis, qui magiſtratus officia antiquitùs potiſſimùm exequebantur [b], quæ poſtea Imperatores ipſi confecerunt. Romæ in vinea Cardinalis Carpenſis Inſcriptionis viſitur fragmentum.

b Tacit. lib. 2. Annal.

270.2.

PONTIFICI. MAXIM
TRIBVNI. POTESTAT
IMP. XVII. P. P
COS. VII. DESIGN. VIII. CENSORI
CONSERVATORI. CEREMONIARVM
PVBLICARVM

Ludi Sæculares nonùm ex Senatuſconſulto facti à M. Iulio Philippo in illius nummis Sæculum nouum leguntur.

Quos decimùm Honorius celebrauit[a], Chriſtianus Imperator. Ea verò fuit Ceremoniarum cura, vt ob illas vel neglectas vel prætermiſſas, ſibi crederent iratos Deos. Quapropter ſæpe leui de cauſa ludos inſtaurarunt, & aduerſis Reip. temporibus acciti Aruſpices, quorum monitu redintegratæ Ceremoniæ, & in poſterum rectiùs habitæ[b].

a Claudian. in Panegyric.

b Tacit. 2. Annal.

Propriè Ceremoniarum dicuntur leges: Fas Sacrorum: Ius religionum: rituum cultus[c]. Ritum definiunt morem vel conſuetudinem in Sacrificiis adminiſtrandis[d]. Hinc quod fit ritè, id ratum ac rectum in noſtris libris[e]. Accius ritũ vult accipi à rectè perfectis ſacris[f]. Caſtus veteribus idem quod ritus in qua ſignificatione à Virgilio vſurpatur[g].

c Apuleius Apolog. 1.

d Feſtus in verb. Ritus.

e l. 3. C. de interdict. matri. l. 4. de pact. cõuent.

Hac caſti maneant in relligione nepotes:

Quod eſt, hoc ritu religionem colant. Idem Pœta

f Varro li. 6 de ling. lat.

g 3. Æneid.

Præterea caſtis adolent altaria tædis[h].

h 7. Æneid.

Vnde caſti vocantur qui benè ac pudicè docti atque educti. Nam amoribus turpibus impediti repellebantur à Sacerdotiis per antiquum ritum[i]. Nos verò proh pudor! nouos ritus contrarióſque antiquis moribus indidimus, & pecudum ritu omnia referimus ad voluptatem, quam merito malorum omnium eſcam veteres appellarunt.

i Seru. 4. Æneid.

PONTIFEX MAX. PRO COLLEGIO reſpondebat. Cùm populo agebat. An legis ferendæ habuerit poteſtatem. An Italia abeſſe potuerit.

CAP. XIII.

AMPLITVDO huius Sacerdotij ea fuit, vt pro Collegio Põtificum, Maximus reſponderet, ſi quid à Senatu ad illos reiectum relatúmue eſſet: aut ſi quid à Collegio iuſſum, monitum vel obſeruatum. Cicero[a], *Te Lentule appello, reſpondebis & tu, & pro Collegis, & pro Pontificũ Collegio.* Idem[b], *Eam rem ex Senatus authoritate Sext. Iulius Prætor retulit: Cum P. Scæuola Pontifex max. pro Collegio reſpondit.* Sed in eo Pontificis maximi poteſtas eluceſcit, quod illi cum Populo agere liceret hoc eſt rogare populum quid ſuffragijs ſuis aut vetaret, aut iuberet[c]. Nam cum populo agere, eſt populum ad Concilium aut Comitia vocare[d].

Negat tamen Grucchius[e]. Pontifici max. poteſtatem fuiſſe legis ferendæ; Cuius viri vt mihi admiratio magna, ita cenſura difficilis, multis enim ille rationibus nititur & magnis: queis docet, ei qui magiſtratus nõ eſſet legem ferre nõ licuiſſe. Atque Comitia Arbitris Põtificibus ex Agellio ita interpretatur, vt putet, Pontifices interueniſſe tantùm vt de iure cognoſcerent, quod illorum proprium eſſet, vt in adoptio-

a Philippic. 13.

b De. Aruſpic. reſp.

c Agel. li. 13. cap. 14.

d Feſtus in verb. cùm populo.

e li. 3. de Comitiis. ca. 3.

adoptione. Hoc modo legum & Iudiciorum Caſtor & Pollux Arbitri ac teſtes appellantur [a]. Adderem ego quod magis me moueret Pomponium in legum Romanarum enumeratione, Pontifices illarum authores nullos agnoſcere, apud quos ſolùm legis actiones fuiſſe commemorat, quæ ex duodecim Tabulis compoſitæ ſunt [b]. Non commiſcenda legum ciuilium ratio cum diuinarum inſtitutione. Sed cùm Pomponius doceat ex Pontificibus fuiſſe aliquem conſtitutum, qui quoque anno præeſſet priuatis: Et Pontifex maximus ius habuerit agendi cùm populo, non erit difficile probare, illum & leges promulgaſſe & magiſtratuum maiorum, vt Sacerdotũ omnium, ſi quando vſus Reip. poſtularet, munus obiiſſe. Nam ante ſeceſſionem plebis in mõtem Sacrum, cùm Decemuiri ſeſe magiſtratu abdicaſſent, Tribuni Pleb. creati: Præſto fuit Q. Furius Pontifex max. qui Comitia haberet [c]. Aſconio [d] Pontifex max. fuit M. Papyrius: quod monuiſſe ſatis erit. In re enim priſca & obliterata authores inter ſe diſſidentes non cõcilio: ſed hæc Pontificis authoritas ex Senatuſcõſulto, nec ex poteſtate ordinaria, ſed delegata. Videamus ergo, quid proprium habuerit Pontifex max. quo Arbitro Curiata Comitia habebantur, in quibus exẽpli cauſa arrogationes fieri ſolebant. In illis Arbitrum Pontificem agnoſcimus, hoc eſt authorem [e]. Vulgata autem legis formula in arrogationibus vt in omnibus legibus his verbis concepta. *Velitis iubeatis Quirites.* Atque in his poſt conceptum iuſiurandum à Pontifice max. quod in arrogando iura-

a Cic. 7. in Verrem.

b l. 2. D. de orig. iur.

c Liuius li. 3

d In orat. pro Cornel.

e Feſtus in verb. Arbitrio.

retur; Addit Agellius[a] arrogationis verba ſollemnia non alio quam ab ipſo Pontifice prolata. Nec moueor quod in P. Clodij arrogatione Cæſar Conſul dicitur legem Curiatam tuliſſe[b]. Nam cum eſſet idem Pontifex max. illum Curiatam de Arrogatione vt Pontificem tuliſſe, vix negari poteſt. Nec aliter fieri potuerunt arrogationes, Teſtamenta, Sacrorum deteſtationes Curiatis Comitiis, quæ Pontifex max. peragebat. De ſacris legibus nulla dubitatio eſt, Et cum lex, vt ait Chryſippus, omnium rerum humanarum ac diuinarum ſit regina[c]: Si Senatorij magiſtratus vt plurimùm leges humanas rogarunt: Pontifex max. ſemper diuinas tulit, & quæ ad religionem ceremoniarúmque cultum pertinere videretur. Ius enim Pontificium & Augurale iuris publici pars eſt, quod in ſacris Sacerdotibus & magiſtratibus conſiſtit, & rei Rom. ſpectat vtilitatem[d]. Ius autem omne legibus conſtat & edictis, quæ non modicam obtinent iuris authoritatem. Quare eò facilè adducor, vt credam ſacras leges Pontificum edictis comprehenſas, aut communi gentium conſenſu receptas, quæ ſcriptæ non eſſent. Nec enim putandum eſt, cum Pontifices de ceremoniis edicere ſolebant, de his cùm populo egiſſe, vel leges illas Trinundino promulgatas: Cum arrogans eſſet, de religione Pontificum Collegium docere conari: Curioſum ea ſcire velle, de quibus maiores, illos ſolos conſuli & ſcire voluerunt. Itaque ſic intelligendus eſt Dionyſius ſcriptor diligentiſſimus[e], cum ſcripſit Pontifices legis ferendæ poteſtatem habuiſſe, de ſacris quæ nondum ſcriptis

a Agel. li. 5. cap. 19.
b Cicer. de Aruſpic. reſp. Plutarch. in Cat. Vticenſ.
c l. 2. D. de legib.
d l. 1. §. huius ſtudij. D. de iuſt. & iur.
e li. 2. & 10.

mandata, aut vſu recepta eſſent, ſi digna viderentur quæ legibus ſancirentur. Ita tamen vt populo poteſtas eſſet de Pontificibus ipſis decernẽdi, ſi ita Reip. conduceret. Hinc leges XII. Tabularum de ſacris publicis priuatíſque, lex Domitia, Labiena, Antonia de Comitiis Sacerdotum, Ogulnia de communicando plebi Sacerdotio, Licinia, & Cornelia de numero Sacerdotum, Iulia de Sacerdotiis, aliæq́; innumeræ, quæ ſtatum Reip. religionémque ſeruarunt.

An vero Pontifex max. cum religióni honos haberetur, Italia abeſſe poſſet, quærendum eſt. Quod negat Liuius[a]. *P. Scipio*, inquit, *Conſul dictus, ei P. Licinius Craſſus additus eſt. Nominatæ Conſulibus Prouinciæ: Sicilia, extra ſortem Scipioni concedente Collega, quia cura Sacrorum Pontificem max. in Italia retinebat.* Sollemnia etiam ſacra P. Licinium alterum Prætorem excuſarũt, ne in Hiſpaniam iret, vt iurauit pro Concione ſollemni ſe ſacrificio prohiberi[b]. At P. Licinius Craſſus Pontifex max. in locum Scipionis Naſicæ factus, qui rerum bonarum quinque præcipua habuiſſe traditur[c], quod eſſet doctiſſimus, quod nobiliſſimus, quod elegantiſſimus, quod Iuriſconſultiſſimus quod Pontifex max. cùm adeptus eſſet Conſulatum, extra Italiam profectus, quod nũquam antea factum erat, prelio victus & interemptus eſt[d]. Poſteriores alij Pontifices Maximi illius exemplo, veteri ſe inſtituto eripuerunt, & lege Vatinia extra ſortem Prouincias elegerunt, vt Iulius Cæſar Gallias, quem merito hoſtibus dedendum Patres cenſuiſſent[e].

a lib. 28.

b Liuius li. 41.

c Agel. li. 1. cap 13.

d Florus epitom. 59.

e Sueton in Iul. cap. 22. & 24. in Augusto. ca. 44

AN PONTIFEX MAXIMVS habuerit imperium. An ius exercitum Imperandi.

CAP. XIIII.

De Imperio,an illud fuerit proprium Pontificum magna eſt quæſtio. Sigonius, cuius ingenium facūdum, Romano Imperio dignum videtur, Sacerdotum omniū proprium fuiſſe arbitratur, vt nec imperium nec poteſtatem haberent[a]. Opinionem ſuam Liuij authoritate tuetur, qui nihil tale vſquam cogitauit. *Comitia Quæſtoria primùm ſola plebi patribúſque promiſcua reliquerat Senatus. Plebs Quæſturam non honoris finem exiſtimauit, ſed illi patefactus ad Conſulatum locus nouis honoribus videbatur.* Sic emendo Liuij lectionem[b], vulgata habet nouis hominibus. *Patres*, inquit Liuius, *non pro communicatis, ſed pro amiſſis honoribus fremere, negare ſi ita ea ſint, liberos tollendos eſſe, qui pulſi maiorum loco cernentéſque alios in poſſeſſione dignitatis ſuæ, Salij Flaminéſque, nuſquam alio quàm ad ſacrificandum pro populo ſine imperio ac poteſtate relinquantur.* Quod de Saliis & Flaminibus ſcripſit Liuius, illud ad omnes omnino Sacerdotes Sigonius trahit, contra authoris mẽtem. Verba Liuij longe aliter accipienda ſunt. Etenim cùm promiſcua illis tẽporibus eſſent Comitia Quæſtoria, hoc eſt, Quæſtores partim ex patribus partim

a li. 1. de antiquo. iur. ciui. Rom. ca. 19.

b Liuius li. 4

ex plebe crearentur: vt poſtea facti ſunt ex parte dimidia Sacerdotes: Quæſtores plebeij tùm creati omnes, patréſque cùm Quæſturæ honorem communicaſſent, totum amiſerunt: Vnde Iræ. Viderunt enim patres ope Tribunorum, plebem honores omnes ſibi vendicaturam, Sacerdotiáque omnia Flaminibus & Saliis omiſſis, qui Patritij erant, ſine imperio & poteſtate. Id eſt ita ſacris publicis addicti, vt magiſtratum raro capeſſerent. Nam inter Flaminis leges hæc vna fuit, quæ in Fabij Pictoris libris legitur [a]. *Claſſem procinctam extra pomœrium, id eſt, exercitum armatum videre Flamini Diali religio eſt.* Ideo rarenter ille creatus eſt Conſul, quia bella Conſulibus mandabantur. Poteſtatem igitur & imperium apud Liuium hoc loco intelligo, authoritatem bellicam, quæ magiſtratui aut priuato, lege Curiata vel plebiſcito dabatur: Non ius illud iure magiſtratus conceſſum, quod in iubendo, vetando, iure dicendo, edicendóque conſiſtit [b]. Quale eſt maiorum magiſtratuum, & Pontificum. Nam Imperium poteſtatémque huiuſmodi Flamen & Salij obtinere potuerunt. Cum illis Conſulatus & magiſtratus maiores mandarentur, licet raro. Facit Tacitus [c] ad hanc rem, cuius lectionem mutilam viderunt multi, huc vſque reſtituit nullus. *Seruius*, inquit, *Magulinenſis Flamen Dialis vt Aſiam ſorte haberet, poſtulauit, fruſtra dictitans vulgatum, non licere Dialibus egredi Italia, neque aliud ius ſuum quàm Martialium Quirinaliúmque Flaminum. Porrò ſi hi duxiſſent prouincias, cur Dialibus id vetitum? Sæpe Pontifices Dialia ſacra feciſſe, ſi Flamen valetudine aut*

a Agel. li. 10 cap. 15.

b l. 2. D. de in ius. voc.

c lib. 3. Annal.

munere publico impediretur. Hæc ad militare tantùm imperium referri poſſe manifeſtum eſt. Decretum autem Pontificum ſuper hac re fuit, *Quoties valetudo aduerſa Flaminem Dialem inceßiſſet, vt Pontificis maximi arbitrio, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet: dum ne diebus publicis ſacrificij, neu ſæpius quam bis in eundem annum.* Iuſtus Lipſius bono Reip. literariæ natus, dãno publico citiùs ereptus, ſuſpicatur locum mutilum, ex eo quod in omnibus editionibus notis compunctus ſit. Si mihi ius cenſendi eſt, ſic cenſeo reſtituendum, *Quoties valetudo aduerſa Flaminem Dialem inceßiſſet, vt Pontificis maximi arbitrio ſacra fierent, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet,* &c. Sæpe enim Pontifices Dialia ſacra fecerunt, ſi Flamen valetudine impediretur. Fruſtra viri eruditiſſimi de Pontifice maximo non de Diali expreſſum decretum putauerunt. Nam Pontificatum maximum gerebat Imperator, qui decretum Põtificum de Diali ipſe recitauit, quo Flamini Ceremoniarum hæc gratia facta, vt poteſtatem & imperium bellicum habere poſſet, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet. Sed nihil hæc ad Pontificis maximi imperium, quod ratione Sacerdotij ciuile habuit, non militare. Illius tamen decretum de Flamine eò me deduxit, vt ea non prætermitterem, quæ cũ ipſius iure coniuncta eſſe videntur. Pontifex ergo & Iuriſdictionem habet quæ ſine imperio non eſt[a]: imò merum imperium vt fuſiùs docebimus libro ſequenti.

[a] l. fin. D. de eo cui mãd. eſt iuriſdi.

Videamus & an ille habuerit ius exercitum imperandi. Lælius Fœlix[b], cum de Comitiis loquitur

[b] A gel. li. 15. cap. 27.

quæ pro Pontificum collegio haberentur, aut Regis aut Flaminum inaugurandorum cauſa: *Centuriata Comitia*, inquit, *intra pomerium fieri nefas eſt, quia exercitum extra vrbem imperari oporteat, intra vrbem ius non ſit. Propterea Centuriata in campo Martio, exercitúmque imperari præſidij cauſa ſolitum, quoniam populus eſſet in ſuffragiis ferendis occupatus.* Non negat Grucchius [a]. Lælium de centuriatis Pontificum Comitijs loqui, quod & manifeſtum eſt. Sed exiſtimat potuiſſe præſidij cauſa exercitum imperari à maiore magiſtratu, atque interim à Pontificibus Comitia haberi. Nec enim ſcribit Lælius, ab eo qui Comitia haberet exercitum imperatum: Sed hoc tantùm Comitiis Centuriatis quæ pro Collegio Pontificum haberētur, exercitum præſidij cauſa imperari ſolitum. Quaſi verò Pontifex ſolùm Comitia haberet Sacerdotij cauſa, & Conſul iiſdem Comitiis exercitum præſidij cauſa imperaret. Quod mihi nullomodò verum probatur: nec enim adduci poſſum, vt credam, eadem Comitia quaſi ex parte dimidia, hoc eſt partim à Conſule partim à Pontifice max. inita fuiſſe. Lælius Fœlix de Pontifice max. loquitur, qui Cēturiatis Regis Sacrorum Comitiis præerat: quid hoc ad Conſulem? Cur ille Sacrorum Regis turbaret Auſpicia, aut retineret? Bellum nonniſi Comitiis Centuriatis indicebatur. Centuriata Comitia magiſtratuum, legum & iudiciorum, in trinundinum promulgabantur. At Centuriata Regis Sacrorum, nullo interiecto temporis ſpatio, per Cornicinem calabantur [b]. Tum ſi vis repentina hoſtium ingruiſſet, in rebus trepidis Pōtifex

a lib. 1. de Comit. ca. 3

b Liuius li. 3. & 4.

exercitum imperabat, hoc eſt populum rogabat, vt vellet iuberet arma præſidij cauſa capi. Rationem Lælius hanc reddit, *quia populus eſſet in ſuffragiis ferendis occupatus*. Quaſi dicat, bellum omnium ordinum conſenſu potuiſſe apparari, cùm de re alia populus rogaretur, non expectato trinundino ob præſentem hoſtium metum. Belli enim neceſſitas moras & dilationes non expectat, & pugnandum interdum eſt, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat. Atque in tumultu omnia præpoſterè adminiſtrabantur, legéſque inter arma imminentia conticeſcebant.

Bellum indicere & exercitum imperare idē ſunt: vtrumque fiebat populi iuſſu, Centuriatis Comitiis trinundino promulgatis, lege lata. Legati cum Fœcialibus mittebantur, qui illud indicerent. At arma in tumultu imperabantur, id eſt in maxima rerū perturbatione. Si nulla eſſent Comitia, Senatus tumultum decernebat, vel ex Senatus ſententia Dictator, interrex, Conſul, quibus mandabatur, vt viderent ne quid Reſp. detrimenti caperet, quæ forma Senatuſconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis erat[a]. Quare nō dubitandum ex Lælij verbis Pontificem max. præſidij cauſa exercitum imperare potuiſſe, Comitiis Regis Centuriatis, vt periculi vicinitas propulſari poſſet, & tumultus iuſſu populi decretus ſollemnior haberetur. Nam ſi Pontificis nullæ hac in re partes eſſent, non debuit Conſul vel Prætor illius Comitiis rem expedire, cùm aliter Reip. ſaluti conſuli poſſet & ſoleret, cùm Comitia huiuſmodi non haberentur. Tum enim ex veteri & vltimo Senatuſconſulto res gere-

a Cic. Philippic 8. Liuius li. 1. & 7.

gerebatur [a]: Quam Patres populi conſenſu firmare, ſi fieri poſſet & tempora paterentur, ſemper maluerũt. Quapropter cum Pontifex max. cùm populo ageret: Senatus authoritas & Magiſtratuum hac in re conticuit. Quibus ius non fuit illis Comitiis cùm populo agendi. Difficile ad fidem eſt in tam antiqua re, certò aliquid affirmare, ſed audendum aliquid eſt, ſi minus fœliciter, Fœlicem vſquedum authorem me habere puto. Si neſciens erro, at quæ vllo in genere venia eſt iuſtior quàm in Antiquitatis indagatione? [a] Seruius 8. Æneid.

Sed vt in tumultu, ſubitaria aliqua ſcriptura, nonnihil dicamus: notandum hoc genus militiæ coniurationem & euocationem dici, & milites coniuratos & euocatos [b]. Coniurati quidem appellabãtur, quod ſimul iurarent: Euocati, quod ſimul emeritis ſtipendiis rurſus arma ferre cogerentur, & tumultu vacationes non valerent. [b] Seru. 8. Æneid.

PONTIFEX MAXIMVS OMNES *magiſtratus adeptus. Imperator Pontifex. Idem Augur & Quindecimuir Sacrorum. Ex duobus Imperatoribus vnus Pontificatum max. gerebat.*

CAP. XV.

PARS magna Pontificum ex primoribus Ciuitatis erat, qui poſtea imperatorum propinqui præcipuos in Republica magiſtratus geſſerunt,

a Tacit. li. 4 Annal.
b Liuius lib. 40.
c Liuius lib. 27.

vt faſti Conſulares declarant.[a] M. Æmylius Pontifex max. Cenſor creatus[b], cùm collega Senatum legens, princeps electus eſt Senatus, ipſe Cenſor. P. Licinius Craſſus Pontifex max. Cenſor factus eſt, qui nec Cõſul nec Prætor ante fuerat quàm Cenſor[c]: Sed ex Ædilitate gradum ad Cenſuram fecit: à Cenſura ad Conſulatum euectus eſt. Hic tamen à Q. Fuluio Dictatore magiſter equitum dictus eſt, qui inter ordinarios magiſtratus non numeratur. Nam extra ordinẽ magiſter Equitum à Dictatore dicebatur Reip. Temporibus impeditis.

d Cic. li. 12. epiſt. ad Attic. 5.
e Sueton. in Auguſto. cap. 31.
f Epitom. 117.

Fuerunt Pontifices, Tribuni pleb. vt P. Scæuola Pontifex max. quod M. Tullio periculoſum videbatur[d]. Nam *ſi Tribunus pleb.* inquit, *Clodium imitatus, aliquem per vim afflixerit, domúmque illius iudicarit: hoc ratum eſſe potuiſſet, propter Põtificatus authoritatem.* Quæ tanta fuit vt illam Imperatores ſibi vendicarent. Auguſtus Romanorum primus imperator primus Pontificatum max. ſuſcepit, quem viuo Lepido non ambiuit[e]. Errat enim Florus[f] cùm ſcribit Auguſtum in confuſione rerum ac tumultu, Lepidum Pontificem max. interemiſſe, qui ſuo fato ereptus eſt. Auguſtus autem illius Pontificatum adeptus, quidquid fatidicorum librorum græci latiníque generis, nulli vel parũ idoneis authoribus vulgo ferebatur, ſupra duo millia contracta vndique cremauit, & ſolos retinuit Sibyllinos. Quod Pontificum demonſtrat poteſtatem, quorum fuit, Sacrorum libros probare vel improbare. Imperatores cæteri Auguſti exemplum ſecuti, omnes ad Pontificatum maximum irrepſe-

runt. Horum tamen nullus ante Hadrianum, Pontificis max. officium peregit[a]. Nam priores honore contenti rem ipſam neglexerunt. Et Domitianus qui Corneliam Maximillam Veſtalem damnauit, non Pótificis partes ſuſtinuit, ſed Tyranni perſonam, qui illuſtrari ſæculum ſuum tali exemplo concupiuit[b], quod deformatum ad illius vergit infamiam.

[a] Spartian. in Hadrian.

[b] Plin. li. 4. epiſtol.

Non ſolum autem Pontificatu, ſed Auguratu Imperatores ornati ſunt. In omnibus ferè illorum Numiſmatibus Pontificis max. notaui dignitatem, in quibuſdam Auguratum. Eſt apud me nummus argenteus Veſpaſiani, eſt æreus Aurelij Veri, vterque cum inſignibus Auguratus.

Eſt aureus Auguſti cum hac inſcriptione. *Cæſar. Diui. Filius. Augur. Pont. Imp. Quar. Cos. Tert.* Eſt etiam argenteus D. Iulij cum in numerum Deorum allectus eſt, in quo Veneris templum ſignatum, cum ſtella & Cæſaris Statua habitu Augurali.

Quæ Taciti corruptam lectionem indicant, quã nullus adhuc animaduertit: Licet multi multa in eo audacter immutarint. Ille[a], *Otho Pontificatus Auguratúſque honoratis iam ſenibus, cumulum dignitatis addidit & recens ab exilio reuerſos nobiles adoleſcentulos, auitis & paternis Sacerdotiis in ſolatium recoluit.* Corrigo ex nummis meis. *Sed Otho Pontificatus Auguratúſque honoratus inſignibus &c.* Quod ſequentia authoris verba cõfirmant: Addit enim Tacitus, *cumulum dignitatis addidit*, quod Imperator, Pontifex maximus & Augur eſſet, imperatoriámque maieſtatem ampliſſimorum Sacerdotiorum honore cumulaſſet. Vulgatam tuetur vir doctiſſimus amicus meus, qui ſuis ad me literis opinionis ſuæ adſtipulatorẽ laudat Plutarchum, qui in Othone iiſdem penè verbis vſus eſt. Τοῖς δ᾽ ἀποδεδειγμένοις ὑπὸ Νέρωνος ἢ Γάλβα, πᾶσιν ἐτήρησε τὰς ὑπατείας, ἱερωσύναις δ᾽ τοὺς καθ᾽ ἡλικίαν προήκοντας ἢ δόξαν ἐκόσμησε. Vitæ Othonis ſcriptor, quiſquis ille fuerit, à Tacito verba hæc mutuatus, librarij errorẽ ſecutus eſt, qui certè manifeſtus, vt altiùs repetita lectio aperiet. Nam cùm Otho, inquit Tacitus, vt in multa pace

[a] Tacit. li. 1. hiſtoriar.

munera Imperij obiret : quædam ex dignitate Reip. pleraq; contra decus ex præſenti vſu properauit. Quę ex dignitate, pauca illa quidem, paucis concludũtur. Plura contra decus notantur. Subiungit enim. *Sed Otho Pontificatus Auguratúſque honoratus inſignibus, Cumulum dignitatis addidit: & recéns ab exilio reuerſos nóbiles adoleſcentulis auitis & paternis Sacerdotiis, in ſolatium recoluit. Redditus C. Ruffo, Pædio, Blæſo locus, qui repetundarum criminibus ſub Claudio & Nerone ceciderãt.* Ex quibus mens Taciti aperta eſt, & vera lectio elicitur. Nam dictio illa, *Sed*, aduerſatiua eſt, & tranſitum ſignificat ad mentionem alterius rei, & ad ea quæ contra Reip. decus Otho properauit, vt ſcilicet adoleſcentulis recèns ab exilio reuerſis, Sacerdotia concederet, & repetuẽdarum damnatos in integrum reſtitueret. Quod ſi Sacerdotiis ampliſſimis ſeniores viros Otho honoraſſet, fruſtra id à Tacito recenſeretur, inter ea, quæ contra Reip. decus properanter acta ſunt. Omitto quod vulgatam leges Grammaticæ non ferunt, *Pontificatus Auguratúſque honoratis iam Senibus.* Vt nec ſequentia verba admittunt, *Cumulum dignitatis addidit.* Quæ Othonis reſpiciunt perſonam, ad cuius ſummam poteſtatẽ, cumulus poſtea Sacerdotiorũ acceſſit. Nam Imperatores non ipſo imperij die Pontificatum accipiebant. Vitellius cæde Galbæ nuntiata, Principatum ſtatim inuaſit, poſteáque infauſto Allienſi die Pontificatum maximum cepit [a]. Vetus decretum Romæ in Marmore.

[a] Sueton. in Vitellio. ca. 9. & 11.

228.8. ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM. CÆSARVM. ET. AVGVSTARVM
MVLSVM. ET. CRVSTVLA. PECVNIA. NOSTRA. DEVOTIS. OMNIS
ET. POPVLO. DEDIMVS. PERPETVOQVE. EIVS. DIE. DEDICATIONIS
DATVROS. NOS. TESTATI. SVMVS. QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR
QVOTANNIS. SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS. QVIA. HAC. TI
CÆS. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. EST

Obierat Auguſtus XIIII. Kal. Septemb. quo die Tiberius Imperium adeptus eſt, Pontificatum in Idus Martias diſtulit.

Nec verò Pontificatu & Auguratu ſolùm ſolebant Imperatores inſigniri, verum etiam Decemuiratu, vt tribus illis ſummis & ampliſſimis, Sacerdotiis ſacra omnia in manu haberent. Eſt nummus Vitellij argenteus cùm notis XV. VIR. SACR. FAC. in quo Tripus cum Delphino & auicula, quæ ad Apollinem omnia referuntur, cuius proprij Quindecimuiri erant Sacerdotes.

Ex quo liquidò conſtat Imperatorem Vitellium Quindecimuiratus Sacerdotio prędicum, dignitatem illam nummis ſuis nobilitaſſe.

Quòd ſi duo vel tres ſimul eſſent Imperatores, illorum vnus Pontificatum maximum gerebat, Cæteri Pontifices maiores erant vt ex nummis probatur. Sunt Diuorum fratrum in quibus M. Aurelius Antoninus Pontifex max. duabus his literis vulgatis inſcribitur P. M. At L. Aurelius Verus Pontifex tantùm. Quod idem in Caracallæ & Getæ, Diocletiani Maximianíque nummis & cæteris paſſim licet obſeruare. Principes tamen Pontificatum adepti, omnia ſibi arrogarunt, & nullis in rebus Collegium adhibuerunt, niſi Dicis cauſa. Vt Domitianus in Maximillæ iudicio reliquos Pontifices non in Regiam, id eſt Pontificis max. domum, ſed in Albanam villam conuocauit, vt illius effrenatæ libidini mentito pietatis nomine deſeruirent. Veſpaſianus pater religionem quidem ſanctiùs coluit, vt vetus inſcriptio facit fidem, quæ Romæ in Thermis Titianis inuenta eſt

IOVI 13. 11.
IMP. VESPASIANVS
PER. COLLEG. PONTIFICVM
FECIT

In rebus enim quamplurimis Pōtifex max. ſine Collegio nihil poterat, cuius permiſſum bonus Imperator & Pontifex maximus expectauit.

PONTIFICIS MAXIMI CONiux. Domus illi publica & Laureata.

CAP. XVI.

IAM verò Pontificis maximi nuptias adornemus, cui Coniux deligebatur [a], quæ matrimonij augeret dignitatem. Illud per Confarreationem fiebat [b], quod genus coniunctionis, Pontifici max. & Flamini Diali vſitatum. Confarreatus [c], *συμβιώσεως χάριν, ζευκτής*. Qui nuptiarum ritus tandem in deſuetudinem abiit, vt coemptio omníſque conuentio in manum. Quare vbi in Pandectis Tribonianus legit *conuenire in manum*, vbique ſubſtituit ille, *in matrimonium conuenire* [d]. Sunt qui Pontificem max. vnius vxoris virum fuiſſe tradant. Tertullianus [e] nuptiarum hoſtis acerrimus, illud ſibi multis locis perſuaſit, qui Regē ſæculi Pontificem max. rurſus nubere nefas putat. Africani ſcriptoris improprietas in latinis nominibus, prætermittenda eſt, nec enim virorum eſt nubere. Idem ille ſummum Pontificem in vnis nuptiis ſtatuit: Quem de Flamine Diali loqui vir doctus annotauit. Tamen inter Flamines nihil aliud de nuptiis ſtatutum inuenio, præterquàm quod, ſi Dialis vxorem amiſerit, illum Flaminio decedere [f]: Et matrimonium Flaminis nonniſi morte dirimi. Antiquatas leges Iulius Cæſar Flamen Dialis & Pontifex max. pluribus exemplis docet [g]. Nam dimiſſa

a Plin. in Panegyric.
b Cicer. in Topic. Plin. lib. 18. cap. 3
c Gloſſ. vet.
d l. vxorem. D. de rit. nupt. l. ex parte. § 1. D. de verb. obligat.
e lib. de vnis nupt. ad vx. cap. 17. De præſcriptionib. cap. 40 De exhortatione caſtitatis cap. vltim.
f Agell. lib. 10. cap. 15.
g Sueton. in Iul. cap 1. 7. & 21.

dimiſſa ille Coſſutia,quę prætextato deſponſata fuerat,Corneliam Cinnæ duxit vxorem:Defuncta Cornelia, Pompeiam accepit, cùm qua ob ſtupri ſuſpicionem diuortium fecit & cùm Calpurnia L.Piſonis filia nuptias contraxit firmiores.

Hoc etiam inter Pontificis maximi prærogatiuas annumero, quod eſſet illi domus publica, quæ regia dicebatur[a], quod in ea Rex Sacrificulus habitare cõſueſſet, vt Flamini Flaminia. Domus Pontificis Laureata fuit, vt Plinius monet[b]. *Laurus*, inquit, *gratiſsima,domibus,ianitrix Cæſarum Pontificúmque, quæ ſola & domos exornat, & ante limina excubat.* Sic Trallibus domum Regibus Attalicis factam ad habitandum, ſemper ei datur, qui ciuitatis Sacerdotium gerit[c]. In ea ipſa Pontificis maximi domo, Sacrum Bonæ Deæ fiebat non in Prætoris aut Conſulis vt Plutarchus ſcripſit[d]. Nam Clodius ex Pontificis maximi domo religionem eripuiſſe accuſatus : & muliebri ornatu ex inceſto ſtupro, atque ex Pontificis maximi domo emiſſus fertur[e]. Domus verò illa publica primùm P. Scipioni Naſicæ Pontifici maximo, qui optimus à Senatu appellatus eſt, in Sacra via data eſt:quo faciliùs conſuli poſſet de Iure, quod ipſe profitebatur[f]. Domus tum Iuriſconſulti qui Sacerdos eſt iuſtitiæ, & oraculum ciuitatis, nullis erat clauſa honoribus, atque huius ianua ; maxima frequentia ciuium ac ſummorum hominum ſplendore celebrabatur[g]. Sed quotus & quis eſt hodiè Iuriſconſultus qui inter infimates infimus, ab iis non numeretur, quorum patrociniis defendi deberet? Facetè quidem Sulpitium

a Dio li.54. Seruus 8. Æneid.
b li.15.ca.30
c Vitruuius lib.2.cap.8.
d in Iulio.
e Cicer. pro dom. ſua.& de Aruſpic. reſp.
f l.2. §. & quidem. D. de orig.iur. l.1.§.1.D.de iuſt.& iur.
g Cicer.1.de orator.

Iuriſconſultum M. Tullius luſit, atque in hoc ridiculus Conſul ex Catonis ſententia [a], nec tamen eum ſpreuit, adeò ſi illi inferret contumeliam. At hoc Sæculo inſipienti & inficeto, pars non minima honoris eſt, eos qui literas ſciunt, contemnere, ſi priuatam, licet innocentam vitam agant. Tu verò, Antoni Præſes prudentiſſime, qui beneuolum te omnibus præbuiſti, læſiſti neminē: ſi vel ex inferiore ordine quis dignus eſſet, cui fieret iniuria, indignum te ſemper putaſti tamen, qui eam vltrò, vel laceſſitus inferres. Sed de tua in omnes humanitate, quam mihi oſtendiſti ſingularem, hic dicendi non eſt locus. E domo Pontificum emiſſus regredior, vt dicam cæteros Pōtifices maximos domum Scipionis publicam, iure Sacerdotij retinuiſſe. In qua Cæſar Iulius habitauit, poſt Pontificatum max. cum primò in Subura modicis ædibus contentus eſſet [b]. Auguſtus poſtea refectam domum ſuam totam publicam eſſe iuſſit, quod ad eam ædificandam populus Rom. pecuniam contuliſſet, vel quod maximus Pontifex eſſet, vt ſimul in propriis ac publicis ædibus moraretur [c].

[a] Orat. pro Murena.

[b] Sueton. in Iul. cap 46.

[c] Dio lib. 55.

DE PONTIFICIBVS CÆTERIS illorum ordo duplex. Adoleſcens Pontifex. Duo Pontifices ex eadem gente eſſe non poterant.

CAP. XVII.

SVLLA Dictator cum optimatium partibus ſtuderet, Tribunitiam minuit poteſtatem, qua

authoritas nobilium ceciderat,iúſque impetitæ multitudinis conualeſcebat[a]. Sacerdotum ille numerum auxit in gratiam nobilium: Atque ex quindecim Pōtificibus octo fuerunt Patritij, ſeptem plebeij, quos M. Tullius vocat, *ex parte dimidia Sacerdotes*[b]. Horum igitur ordo duplex conſtitutus, Maiores, patritii: minores Pontifices plebeij ſunt appellati[c], quales fuere maiores Flamines & minores. De maiore Pontifice vetus inſcriptio Romæ

a Florus epitom. 89.

b Cicer. pro dom. ſua.

c Feſtus in verb. maiores Flamines.

L. ARADIO 369. 4.
AVGVRI
PONTIFICI. MAIOR
QVINDECIMVIRO

Neapoli.

M. MÆCIO. MEMMIO. C. V 433. 5
PONTIFICI. MAIORI. AVGVRI

De minore.

T. FLAVIO. T. F. GERMANO 411. 6.
PONTIF. MINOR

Inter Pontifices minores, maximus dicebatur, qui primus in id Collegiū venerat: & Minimus, qui nouiſſimus[d]. Ex quo videre eſt minores Pontifices à maioribus multùm differre, quod verè Pontifices nō haberentur, ſed maiorum Pontificum quodammodo miniſtri. Vnde poſterioris æui temporibus eò deciderunt, vt ſcribæ Pontificum fuerint, qui primùm Patritij erant, deinde libertini[e]. Minorū tamen Pontificum initia honoratiora, qui Sacerdotes ex parte

d Feſtus in verb. minorem Pontificem.

e Liuius li. 4. Capitolin. in Opilio Macrin. l. 2. D. de orig. iur.

dimidia, cùm Pontifice maximo cæteríſque maioribus, atque aliis dignitatis præcipuæ Sacerdotibus, ſimul iudicarunt, ſed vltimi in ordine; vt videmus in eo iudicio quo Ciceronis domus à P. Clodio Tribuno pleb. conſecrata, religione liberata eſt[a], Minores Pontifices, poſt omnes omninò Sacerdotes numerantur, qui adſcripti Collegio Pontificum, quales erant Flamines & Rex Sacrorum, qui vna cùm Pontificibus Iudices ſedebant. Quo modo iudicium ita conſtitutum, frequens Collegium dicebatur.

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.

Cum itaque tanta Pontificum eſſet amplitudo, vt non ſolùm illi præeſſent Sacris, verùm nihil domi, nihil foris per magiſtratus gereretur, quod illorum authoritas non comprobaret: Ecquis mirari deſinet adoleſcentes impuberes, atque vix egreſſos ex ephebis, Pontificatum cæteráque Sacerdotia ampliſſima adeptos? Cn. Domitus Ænobarbus oppidò adoleſcens Pontifex factus eſt[b], & Cæſar Octauius C. Cæſari filio in ipſis ferè cunabulis Sacerdotium dedit[c]. Quod exemplum ſequutus Neronem è liberis Germanici iam ingreſſum iuuentam patribus commendauit, vt quinquennio maturiùs, quam per leges liceret, Quæſturam peteret: Cui additus Pontificatus eo ipſo Tyrocinij die[d]. Augur antea creatus Tib. Sēpronius Gracchus admodum adoleſcens, quod tunc perrarùm in mandandis Sacerdotiis erat[e]. Vulgares ſunt nummi Caij & Iulij Cæſarum. In his vnus Pontifex, Augur alter, cum haſtis puris, Clipeis, & Sacerdotij inſignibus.

[b] Liuius li. 42.
[c] Paterculus li. 2. Dio li. 55.
[d] Tacit. li. 2. Annal.
[e] Liuius li. 29.

Nummus probat, duos ex eadem domo Pontifices eſſe non potuiſſe, vt nec ex eadem gente. Nam ſi illud per leges licuiſſet, Cæſares illi principes iuuentutis, & Conſules deſignati, ſolo Sacerdotio diſtincti non fuiſſent. Vetus quippe lex prohibebat, ne duo ex eadem gẽte, Sacerdotium in vno eodemque Collegio gererent. Quapropter cùm Spinther Conſul filium ſuum Cornelium Spintherem inter Augures referre cuperet [a], (interpres Dionis vertit inter Pontifices, quos author malè nominaſſet οἰωνιστὰς) in illúdque Collegium iam antea Fauſtus Sullæ filius cooptatus eſſet, qui ex gente Cornelia: Spinther filium ſuum in Manlij Torquati gentem adoptandum dedit. Τῦ γὰρ νόμου διαῤῥήδην ἀπαγορεύοντος, Μηδένα δύο ἅμα, ἐκ τῆς αὐτῆς συγγενείας, τὴν αὐτὴν ἱερατείαν ἔχειν. Hoc modo legis ſacrorum verba ſeruata ſunt, quæ ipſa re diſſoluta: hoc eſt ſaluis verbis legis, ſententia eius circumuenta.. Cæſarum inſcriptio vetus eſt, [a Dio lib. 39]

234.4. C. CÆSARI. AVGVSTI. F.
PONTICI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

L. CÆSARI. AVGVSTI. F
AVGVRI. CONS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Quod quidem in duobus Imperatorum filiis obſeruatum. At cùm Imperator legibus ſolutus eſſet, ipſe Pontifex max. vnum ex filiis Pontificatu ornare potuit, & Veſpaſianus teſtatur, qui primus illud ſibi arrogauit. Lapis Romæ

244.2. T. CÆSARI
VESPASIANO
PONTIF. TR
POT. II. IMP. III
COS. II

IMP. CÆSARI
VESPASIANO. AVG
PONT. MAX. TR. POT
IIII. IMP. VIII. COS. IIII
P. P

CÆSARI. AVG. F
DOMITIANO
COS. DESIG. II
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Veſpaſianus pater in medio filiorum poſitus, loco honoratiore.

PONTIFICVM CVRA QVÆ, *& quæ ſumma cognitio.*

CAP. XVIII.

QVAE vero ſumma eſſet Pontificum cognitio & cura, Dionyſius breuiter perſtrinxit[a]. Ποντίφικες εἰσὶ δὲ τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. Καὶ γὰρ δικάζουσιν οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν. Καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα, καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν. αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν, τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας ὅσαις θυσία τε καὶ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν, τοὺς ὑπηρέτας τε αὐτῶν καὶ λειτουργοὺς οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερά, ὅπως φυλάττωσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους. τοῖς τε ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμοὺς ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται. Κἂν εἴ τινας αἴσθωνται μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες. Εἰσί δὲ ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας, οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. Pontifices ſumma authoritate præditi, omnes lites ſacras iudicarunt inter priuatos pariter & magiſtratus, ſacrorúmque miniſtros. Leges ferunt de Sacris quæ nondum ſcriptis mandata ſunt, nec vſu recepta, ſi digna videantur, quæ legibus aut more commendentur. In omnes magiſtratus quibus Sacrificia & deorum cultus commiſſus eſt, & in omnes Sacerdotes inquirunt. Miniſtros Sacrorum in

a Lib 2.

officio continent, ne quid contra ſacras leges delinquant. Rudi vulgo Deorum ac Geniorum cultum præmonſtrant & interpretantur. Hos Sacerdotes ἱερονόμους, ἱεροφύλακας, ἱεροφάντας. Dionyſius vocat, qui in Pontificum denominatione à recepto illorum nomine longè aberrauit. Illos enim ἀρχιερέας apud omnes ſcriptores, vt in antiquis Epigrammatis & nummis legimus, nullóque ij alio nomine denotantur.

Fuit etiam Pontificum cura præcipua, vt circa religiones ceremoniáſque verſarentur. Atque ipſa cognitio in ius religionis & in ius Reip. diſtributa eſt[a]: vt de Repub. cognoſcerent, cum Ceremoniarum ius, aut ciuitatis cogeret ſalus. Iidem de Sacris, de votis, de feriis decernebant, de ludis maximis, de Deorum Penatium Veſtæq; matris Ceremoniis[b]: de ſacro illo ipſo, quod fiebat pro Salute populi Rom. ea tenere quæ ſoli ſcire debebant[c]. Quæ voluntas eſſet Deorum immortalium, interpretabantur, & hoc vnũ maximè vt de diis immortalibus non errans aut vaga, ſed ſtabilis certáque ſcientia teneretur. Tantùm itaque illorum authoritati, fidei, prudentiæ veteres tribuerunt, vt ab illis diſſentire, nefas ſemper iudicarint. Optimè herclè dicebat Cotta[d]: *Cum de religionibus agitur, T. Corruncanium, P. Scipionem, P. Scæuolam Pontifices maximos, non Zenonem aut Cleantem aut Chryſippum philoſophos ſequor*: cuius ego orationem rationémque miror & amplector. Ego etenim, vt dicebat ille, primùm habeo authores & magiſtros religionum colendarum, magiſtros noſtros, quorum mihi

a Cicer. 2. & 3. de natur. deorum & orat. pro dom. ſua.

b Cicer. 2. de legib.

c Cic. de Aruſpic. reſp.

d Cicer. 3. de natur. deor.

mihi tanta ſapientia fuiſſe videtur, vt ſatis ſupérque prudentes ſint, qui illam prudentiam, non dicam aſſequi, ſed quantum fuerit, proſpicere poſſint [a].

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.

PONTIFICES SACRIS SOLLEMnibus praerant. In domeſticis religionibus adibantur. Ratum quod tres illorum ſtatuiſſent. Religionis explanatio per vnum Pontificem. Tria Theologiæ genera.

Cap. XIX.

Erant ad placandos Deos Pontifices conſtituti, qui Sacris ſollemnibus præeſſent, ne ea ipſa, quæ ſuſcepta publicè eſſent, quiſquã extra Collegium noſſet [b]. Nec in publicis ſolùm ſed & in religionibus domeſticis Pontifices adibantur. Quod neglectum à P. Clodio, magnam M. Tullio illius incuſandi occaſionem dedit [c]. *Si quid deliberas,* inquit, *ſi quid tibi expiandum aut inſtituendum fuiſſet, religione domeſtica: Tamen inſtituto cæterorum vetere, ad Pontificem detuliſſes:* nam ſine Pontifice religioni priuatæ ſatisfacere poterat nemo. Hinc illa lex *quoquo & priuatim & publicè modo ritúque fiat, ignari diſcunto à publicis Sacerdotibus* [d]. In Pontificum verò decretis, quod tres illorum ſtatuiſſent, id ſemper populo, ſemper Senatui, ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis reli-

[b] Cicer. 2. de legib.

[c] Cicer. pro dom. ſu.

[d] Cic. 2. de legib.

L

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.
[b] l. 85. D. de verb. ſig.

gioſum eſſe viſum eſt[a]. Rectè ergò Neratius Priſcus reſpondit[b], tres facere Collegium, qui numerus ad decreta & res maiores expediendas ſatis erat.

In cæteris, qualis fuit religionis explanatio, illa ab vno Pontifice fieri poterat. Rideo huius æui criticũ prurientem, qui nobis M. Tullij lectionem ita explanauit, vt legendum credat, religionis expiatio non explanatio. Quàm benè iudicent viri docti quos ille ſequutum ſe profitetur. Ego certè receptam ſcripturam, quæ vera & germana eſt, loco non mouendam puto. Explanat σαφηνίζει[c]. Explanatio ergò eſt σαφήνεια, vel ipſo Cicerone teſte, *Altera*, inquit, *in ratione quæ docet & explanat*[d], *quid faciendum fugiendúmque.* Hoc igitur expiationis Criticæ portentum, maioribus hoſtiis vix poſſet procurari.

[c] Gloſſ. vet.
[d] lib. 1. offic.

Tria porrò veteris Theologiæ genera faciebat Varro, hoc eſt rationis, quæ de Diis explicabatur, cognitionem ſummam in tres partes diſtribuebat[e]. Primum genus Theologiæ Myſticon: alterum Phyſicon: tertium Ciuile. Myſtico vtuntur poëtæ: Phyſico ſpeculatores venatoréſque naturæ: Populus, ciuili. In primo multa ſunt contra Immortalium naturam & dignitatem ficta. In ſecundo plura quæ faciliùs inter parietes, quàm extra in foro, & publica luce tractari debent: in quo eſt, quos Deos publicè colere, quæ ſacra & Sacrificia facere, quemquam par ſit. Huius certam ſcientiam Pontifices ſoli habuerunt, à quibus vbi de religione decreuerant, nuſquam diſceſſum eſt: ne pietas ipſa & ſtatus Reip. nouis opi-

[e] D. Auguſtin. li. 6. de ciuitat. ca. 5

nionibus, quas ſapientes omnes improbarunt, maximè labefactaretur[a]. Omnium autem Pontificum proprium fuit, vt illis Sacerdotium adimi non poſſet[b]. Tyberius tamen in funebri Auguſti laudatione, illius clementiæ annumerauit (ita vbique gliſcit adulatio) quod Lepidum Pontificatu max. non ſpoliaſſet[c]. Sed perpetua Pontificum, vt Sacerdotum ferè omnium Sacerdotia fuerunt.

a Cic. 3. de natur. deor.

b Dio li. 49.

c Dio lib. 56

PONTIFICES SOLI ET VESTALES penum Veſtæ adibant. Indigetabant Deos. Pontificum iuſiurandum.

CAP. XX.

COMMVNE fuit Pontificibus omnibus, vt religioni & ſummæ Reip. præeſſent: ideóque publici Conſilij principes, & iuris publici Vindices meritò ſunt appellati[d]. Hi ſoli & Veſtales penum Veſtæ adibant, quod Penetrale claudi & aperiri dicebatur[e]. Locus erat intimus in æde Veſtæ, ſeptus tegetibus, qui certis quidem diebus circa Veſtalia aperiebatur, qui dies religioſi habebantur. Penetrale μυχός, vbi, Veſtalibus, Virgines ſacrificabant[f]. In illo erat Palladium è ſeptem paribus vnum, quod Rom. imperium tenere credebatur. Quod à Virginibus aſſeruatum, illarúmque & Pontificum fidei commendatum fuit. Heliogabalus, vel vt in nummis & lapidibus ſcribitur, Elagabalus, cũ Romanas

d Cicer. pro dom. ſua. Liuius li. 25

e Seruius 5. Æneid.

f Varro li. 5. de ling. lat.

euertere cuperet religiones, *ſacráque per multa, ſublatis penetralibus violaret, vt Deus ipſe coleretur: In penum Veſtæ irrupit, & Penetrale Sacrum auferre conatus eſt. Cúmque ſeriam & quaſi veram imaginem rapuiſſet, quam ei virgo max. monſtrauerat falſam, apploſam fregit*[a]. *Nec tamen quidquam dempſit religioni, quia plures ſimiles factæ eſſe dicuntur. Signum tamen quod Palladium eſſe credebat abſtulit ipſe, & in ſui dei templo locauit.* Hæc Lampridius. Addit Herodianus[b] eam Deam ſui Dei coniugem cui nuberet Elagabalũ adduxiſſe. Eò creuit propudij iſtius publici libido, vt inſania ſimul & infamia ſua laboraret, qua mali principes poſt fata apud poſteros vexantur, ſi pietatem aliqua ex parte violarint.

a Lamprid. in Heliogabal.

b lib. 5.

Pontificum etiam fuit proprium Deos indigetare ſtatis ſacrificiis, hoc eſt nomen eorum proprium deſignare, eóſque precari[c]. Indigetare enim eſt ὀνομάζειν precari, inuocare: Indigetéſque erant Dij patrij ἡμίθεοι Κουρῆτες[d], quĩ ex hominibus ἀποθέωσιν conſequuti in Diis agebant. Qualis Tyberrinus Capeti filius memoratur, qui cum in flumen Tiberim cecidiſſet, eíque dediſſet nomen, à Pontificibus indigetari ſolebat[e]. Indigetes tamen Deos putat Feſtus[f]; quorum nomina vulgari non liceret: & rectè putat, nec enim efferebantur eorum nomina in vulgus, in quorum tutela vrbs Roma eſſe credebatur, ne ab hoſtibus poſſent euocari. Liuius[g] iuris Pontificij ſcientiſſimus. *Situs eſt Æneas*, inquit, *quemcumque eum dici ius fáſque eſt, ſuper Numicum flumen illum Iouem indigetem appellant*. Horum Deorum nomina ſcripta habe-

c Seruius 12 Æneid.

d Gloſſ. vet.

e Seruius 8. Æneid.

f In verb. indigetes.

g lib. 1.

bant in libris Pontifices, quæ indigetamenta dicebantur[a], ἱερατικὰ βίβλια[b]. Præterea Pontifices fana ſacrabant[c], His non licebat equo vehi in vrbe, ſed curru, ob honorem credo Sacerdotij: vt nec per liberos iurare ſed tantum per Deos[d].

a Nou. Marcell. in verb. Statilinum.
b Gloſſ. vet.
c Varro li. 5. de ling. lat.
d Seruius 8. & 9. Æneid.

PRODIGIA PROCVRATA DECRETO Pontificium. Sacra piacularia. Ver ſacrum. Sacrorum inſtauratio ex illorum decreto.

CAP. XXI.

PRODIGIA vt plurimùm à Pontificibus vel illorum decreto ab aliis ſunt procurata[e]. Quod Senatus aliquando iubebat ſicuti Pontificis cēſuiſſent. Hæc verò prodigiorum procuratio à piacularibus ſacris multùm differebat, quæ eadem per Pontifices fieri ſolebant[f]: vt prodigia & piacula diuerſa ſunt. Nam illa Deorū iram minabantur: piacula commiſſa erant, propter quæ expiatio debebatur[g]. Prodigia putabant, quidquid contra vel præter naturam accidiſſet: vt ſi porcus ore humano genitus: Si ſigna ſanguine ſudaſſent: Si pueri nati ſine oculis, ſi lapidibus pluiſſet, vel quid aliud accidiſſet huiuſmodi, quod Deorum portenderet minas. At piacula ſunt, ſi ludi non recte facti, ſi Veſtalis inceſta, ſacrilegium factum & cætera huius generis commiſſa. In prodigiorum procuratione

e Liuius lib. 27. 34. & 41.
f Dionyſ. li. 3.
g Seruius 6. Æneid.

editi à Collegio Pontificum Dii, quibus ſacrificaretur[a]. Ad Aruſpices tamen plerúnque procuratio reiecta, aut ad Decemuiros, qui ex Senatuſconſulto libros adire iubebantur, ex quibus quid faciendum eſſet renuntiarent, aut imperarent[b].

a Liuius lib. 30.

b Liuius lib. 31. & 42.

Ver Sacrum ex Pontificum decreto vel monitu fiebat, de Senatus ſententia populíque iuſſu[c]. Illud ex Sibyllinis libris votum per Prætorem ex Collegij ſententia. Sacrorum autem omnium inſtauratio, ſi minus recte facta eſſent, penes Pontifices erat. Vt cum ver ſacrum P. Licinius Pontifex maxim. Collegio primùm non rectè factum, deinde authoritate Collegij patribus renuntiaſſet: De integro faciendum arbitratu Pontificum, Patres cenſuerunt[d]. Et Clodius accuſatus, quod Sacra Bonæ Deæ polluiſſet: Pontifices inſtaurationem Sacrificij decreuerunt, quod ob nefas Clodij ritè non eſſet peractum[e]. Sacrorum tamen inſtauratio, interdùm fiebat ſecundum ritum, ſi prima, ex prodigiis diſplicuiſſe iudicarentur[f]. Ludi etiam ex Pontificum decreto multoties inſtaurati, vt ſi quid prætermiſſum eſſet vel commiſſum: vel ſi minus diligenter facti, aut aliquo ſcelere polluti: Tum metus Deorum, Immortalium, ludorum inſtauratione credebatur placari[g].

c Liuius lib. 33.

d Liuius li. 34.

e Dio lib. 37

f Seruius 3. Æneid.

g Cic. de Aruſpic. reſp.

INTERCALATIONES, ANNALES maximi, Faſti per Pontifices.

CAP. XXII.

De intercalatione multa Cenſorinus[a]: illa in Pontificum poteſtatem tranſlata eſt. Nam Romani diu ignari rerum cœleſtium, Intercalationes ad Pontifices reiecerunt, qui libenter inſeruientes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium ſuum detrahebant tempora vel augebant[b]. Nam vt ciuilis annus ad naturalem exæquaretur, in menſe Februario potiſſimùm intercalabatur, ídque diu factum, priuſquã ſentiretur annos ciuiles aliquanto naturalibus eſſe maiores, quod delictum vt corrigeretur, Pontificibus negotium datum eſt, eorúmque arbitrio intercalandi ratio omnis permiſſa eſt. Sed horum plerique ob odium aut gratiam, quo quis magiſtratu citiùs abiret, diutiúſve fungeretur, aut publici redemptor, ex anni magnitudine in lucro damnóue eſſet: plus minúſue ex libidine intercalando, rem ſibi ad corrigendam mandatam vltrò deprauarunt. Qua de re M. Tullius[c]. *Nouis*, ait, *legibus ita diſtinemur, vt quotidie vota faciamus, ne intercaletur. Et Curio qui Cæſaris partibus fauebat, quia de intercalando non obtinuerat transfugit ad populum, & pro Cæſare loqui cœpit*[d]. Itaque cum intercalãdi ratio à Numa inſtituta poſteriorum

a lib. de die natal. ca. 18. cùm ſeq. Macrob. lib. 1. ſatur. cap. 13. & 14

b Ammian. Marcellin. lib. 26.

c li. 7. epiſt. 7. lib. 5. ad Attic. epiſt. 9. & 13.

d Cicer. 8. epiſt. 8. Dio lib. 40.

Pontificum negligentia eſſet diſſoluta[a]: Cæſar Dictator annos ad Solis curſum ſingulares redegit, ita vt duodecim annis cõtinuis non intercalaretur, quia cœperat annus Sydera morari, quæ priùs antecedebant[b]. Priùs enim Lunæ reuolutionibus annum Põtifices æſtimabãt, atque adeo aberratum eſt, propter intercalandi licentiam, Faſtique adeo turbati, vt neque meſſium feriæ, æſtate; neque vindemiarũ autumno competerent[c]. Annum igitur ad eum modum conſtituit, vt intercalaret ſeptem & ſexaginta dies qui ad ſummam exactam requirebãtur. Notaui ego Cenſorinum de dierum numero cum Dione[d] non conuenire: Sed nihil ad hanc rem, cum non de numeri ratione, ſed de intercalatione agamus, quæ Pontificum authoritati relicta eſt, quámque Iulius Cæſar vt Pontifex max. ſuſcepit & emendauit, cum antea difficillimis Reipub. temporibus totam perturbaſſet. *Ab illo,* inquit Varro[e], *honoris & virtutum cauſa qui faſtos porrexit* (lego correxit) *Iulius menſis appellatus eſt.*

Anno autem in menſes imparis numeri redacto, Pontifex in Curia Calabra, ſi Nouæ Septimanæ futuræ erant, hoc populo ſignificabat, ſepties dicto KALO. IANA. NOVELLA. Ianam enim Lunam vocabant[f].

Nec verò menſium tantùm, ſed dierũ etiam Pontifices rationem tenebant & temporum. Conceſſa enim illis poteſtas erat rerum geſtarum in tabulas referendi, atque hos Annales maximos appellabant. Non magnitudine, inquit Paulus apud Feſtum[g], ſed quod

a Cic. 2. de legib.

b Plinius li. 18. cap. 25.

c Sueton. in Iul. cap. 40.

d Dio 43.

e apud Priſcianum li. 4

f Varro li. 1. de re ruſtic. cap. 40. Scaliger lib. 2. de emẽdat. tempor.

g In verb. maximi Annales.

quod eos Pontifex maximus confeciſſet. Nam ab initio rerum Romanarum, vſque ad Mucium Pontificem max. res omnes ſingulorum annorum Pontifex maximus literis mandabat[a], efferebátque in album & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi, quæ geſta eſſent. Hi Annales, vocabantur etiam Pontificalium libri, & commentarij Pontificum[b]. Quare eo tempore perraras literas rerum geſtarum fuiſſe, inquit Liuius[c], & quod etiam ſi quid in Commentariis Pontificum, aliiſque erant publicis priuatíſque monumentis. Rectè Beatus Rhenanus acuti vir ingenij, perraras literas intelligit breues inſcriptiones, quæ non ſatis rem explicarent. Annales etenim res in ſingulos annos geſtas breuiter complectuntur: quas, Pontifices ab exceſſu Romuli deſcripſerunt[d]. Ita autem Annales conficiebantur. Tabulam dealbatam quotannis Pontifex max. habuit, In qua præſcriptis Conſulum nominibus & aliorum magiſtratuum digna memoratu, notare cóſueuerat, domi militiæque terra maríque geſta, per ſingulos dies. Cuius diligentiæ annuos commentarios, in octoginta libros veteres retulerunt[e].

a Cic. lib. 2. de orator. Macrob. 3. ſatur. cap. 2.

b Aurelius Victor de origin. gēt. Roman.

c lib. 6.

d Vopiſcus in Tacito.

e Seruius in ſchedis.

Ab Annalibus differunt Pontificum faſti ἱερῶν συγγραφαὶ, qui nihil aliud erant quàm dierum congeſtio, quibus fari[f] aut non fari liceret. Gloſſ. vet. Faſtus ἡμερολόγιον, & faſti dies per quos Prætoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Profeſti ſunt Comitiales, quibus cùm populo agere licet, nefaſtis contrarij. Luſit in ambiguo Plautus noſter[g].

f Dionyſ. li. 3.

g In Pœnulo.

Non potuiſti adducere homines magis ad hanc rem idoneos.
Iſtorum nullus nefaſtus eſt, Comitiales ſunt meri.
Ibi habitant, vbi eos conſpicias, quàm Prætorem ſæpius.

Comitiales intelligit qui religionem Iuſiurandi ſpernebant.

Qui periurũ conuenire vult hominem mitto in Comitium[a].

[a] Plautus in Curculione

Cæterùm faſti libri qui Pontificales à ceremoniarum libris erant diſtincti, qui abſtruſum & reconditum ius Pontificum, & occultum genus literarum continebant[b]. Tota enim iuris Pontificalis diſpoſitio magnam religionem Ceremoniámque declarabat, quarum ſecreta faſtis non committebãtur, quos Cn. Flauius ſurripuit. Illi enim legis continebant actiones, nõ Sacrorum diſciplinam[c]. Ancus quidem Martius vocatis antea Pontificibus, ſumptíſque ab iis Commentariis, quos Numa de ſacris conſcriptos reliquerat, illos tranſcripſit in tabulas, & in foro legendas propoſuit. Hæ Tabulæ ius ciuile tantùm cõprehendebant. Nam poſt exactos reges in publicum vſum ſunt reuocatæ per ſummum Pontificẽ Caium Papyrium, quem puto eum fuiſſe, qui à Pompeio Sextus vocatur: cuius liber ius ciuile Papyrianum appellatus eſt[d]. In contraria tamen verſatur ſententia primi ordinis ſcriptor Cujacius, qui putat Caium hunc Papyrium, Martij iuſſu Sacra, publica in albo ſcripſiſſe, quæ vulgari nunquam fas fuit, ſed tantùm eorum ritus, quos vt leges ipſas Caius Papyrius in publicum vſum reuocauit. Liuius[e]. *Quæ ad Sacra pertinebant, à Pontificibus maximè, vt religione adſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa ſunt.*

[b] Varro lib. 4. de ling. latin.
[c] Dionyſ. li. 3.
[d] l. 2. D. de origin. iur.
[e] lib. 6.

MAIORVM PONTIFICVM DIVERſa numera. Feriæ à Pontificibus conceptæ. Lunæ & Solis defectiones ad illos. De diebus atris decernebant. Pontem Sublicium curabant.

CAP. XXIII.

In nummis eadem maximi & maiorum Pontificum inſignia fuerunt. De Maximo & quæ illi propria ſunt diximus ſupra. Maiorum & minorum munera diuerſa ſunt. Pontifices maiores ſtatis menſibus Sacra curabant [a], cæteráque habebant cùm maximo Pontifice communia, quæ religionis ritum ceremoniáſque ſpectarent. Pontifex minor Kalendis omnibus Iunoni ſacra faciebat in Curia Calabra [b], ab eóque Iuno Kalēdaris dicta eſt. Minorem Pontificem ideo ſacrarium Iunonis appellatum ſuſpicor. Inſcriptio in Ciuitate Caſtellana Faliſcorum oppido.

[a] Symmachus lib. 1. epiſt. 45.

[b] Macrob. lib. 1. ſaturn. cap. 15.

MAMMIÆ. C. F 308. 1.
IVSTÆ
Q. TVLLIVS. Q. F. HORAT
CINCIVS. PRISCVS
PONTIFEX. SACRARIVS
IVNONIS
QVIRITIS. PATRONVS
MVNICIPII
TESTAMENTO. PONI. IVSSIT

Qui alius fortè à *Magiſtro* Iunonis Sacrorum, de quo alia eſt inſcriptio.

MAGILLIVS. L. L. PHILOM
AVG. ALLIEIS. MAGIST
IVNONIS. SACROR
SIBI. ET. SVIS

Idibus, Ioui faciebant Pontifices maiores; Diem definiebant [a]; ferias in dies certos vel incertos concipiebant [b]; quæ à Prætore quandoque imperabantur edicto. Lunæ & Solis defectiones & motus in Pontificum ſcientia erant, quam vulgare nefas [c] ſemper exiſtimarunt. Quare M. Cato aiebat [d]: *Non licet ſcribere quod in tabula apud Pontificem max. eſt, quoties Lunæ aut Solis lumini caligo, aut quid obſtiterit.* Hæc deliquia illorúmque cauſas vulgus Romanorũ ignorauit ad Tiberij tempora, quæ cauſa fuit, cur milites Druſi, defectu Lunæ conſternarentur [e]. *Luna,* inquit Tacitus, *clariore pæne cœlo, viſa langueſcere: Crediderunt milites ſibi æternum laborem portendi, ſua facinora aduerſari Deos lamentabantur.* Corruptus Taciti locus ita à Beroaldo celebris ingenij viro reſtitutus eſt. Nõ placet Lipſio lectio Beroaldi, ille ſubſtituit, *Luna claro repente Cælo*, è priſca Taciti ſcriptura quæ fuit *luna clamore pena cælo,* ingenioſè quidem, nec tamen rectè. Ex Codice Mirandulano Pomponius ita reſtituit *luna clarior repente cælo viſa langueſcere.* Salua emendati Codicis fide, Legendum puto, *luna clariore plena cælo* pro *Clamore pena* quæ in antiquis codicibus habetur. Plinium authorem habeo [f]. *Lunæ*, inquit *defectus*,

a Plin. li. 2. cap. 27.
b Macrob. lib. 1. ſatur. cap. 10.
c Agel. lib. 2. cap. 20.
d li. 4. orig.
e Dio li. 57. Tacit. lib. 1. Annal.
f li. 2. cap. 13

nonniſi plena, ſempérque citra quàm proximè fuerit. Qui quidem defectus, nonniſi clariore cœlo noſtris oculis ſubiici poteſt. Hæc plena Taciti lectio eſt. Aliorum coniecturæ, non minores defectus habẽt, quam deliquia illa Solis aut Lunæ.

BIBL ... ROMA ... VITTORIO EM...

Pontifices præterea faſtis dies addebant ex Senatuſconſulto & de diebus atris decernebant, qui à nefaſtis debent ſeparari[a]. Nam atros dies Nigidius dicit religioſos, triſti omine infames, impeditóſque, quibus & res diuinas facere, & quempiam nouum aliquod exordiri, nefas eſt. Hi dies atri vel religioſi ſunt poſtridie Kalendas, Non. Idus ex decreto Pontificum. Ad quos cũ Senatus reieciſſet, vt ipſi quod videretur ſtatuerent: decreuerunt Pontifices, nullum iis diebus Sacrificium rectè futurum [b]. Quod non animaduertit Suidæ interpres qui ἀποφράδας vertit dies atros, cum ſint propriè dies nefaſti, quibus fari non licet. Gloſſ. vet. ἀποφράδες nefaſti dies. Nam ἀποφρὰς ἡμέρα, quaſi μὴ οἷα τὲ οὖσα φράζεσθαι. Lucianus [c] tamen ἀποφράδας pro atris diebus videtur vſurpare. Item Heſychius, ἀποφράδας, κακὰς παρατηρησίμους. Ἀποφράδες ἡμέραι ἑπτὰ, οὕτως ὀνομαζόμεναι ἐν αἷς ἐναγίζουσι τοῖς νεκροῖς· μεταφέρουσι δὲ τὴν λέξιν, καὶ ἐπὶ τοὺς ποιηροὺς ἢ ἀναγορευομένας παρὰ ταῖς πράξεις. Dies atri μελέναι ἡμέραι veriùs nuncupati.

a Varro li. 5. de ling. lat. Plin. lib. 4 cap 9. A. gel. lib. 5. cap. 17.

b Liuius lib. 6. Macrob. li. 1 ſaturn. cap. 16.

c In pſeudologiſte.

Pontifices etiam pontem Sublicium curabant, ea fortè ratione quod cis & vls. Tyberim ſacra fiebant, non mediocri ritu [d]: vel quod pontis ſublicij ita diſpoſitio contignationis eſſet, vt eximerentur trabes & reponerentur: Poſtquam Horatius Cocles auda-

d Varro lib. 4 de ling. lat.

ciæ miraculo obſtupefecit hoſtes, ponte interrupto, religioſum poſtea fuit, quòd ægrè reuulſus eſſet: Atque ob eam religionem Pontificibus pontis cura commiſſa eſt. In hac tamen literarum vetuſtate nihil affirmo, in qua plæráque omnia coniectura ſola aſſequi poſſum.

DECRETVM PONTIFICVM Interpretatio, Reſponſio, Monitus, Suggeſtio, Obſeruatio, Permiſſus, Indulgentia, Præceptum, Arbitratus, Conſilium.

CAP. XXIIII.

QVIDQVID pro ſua poteſtate Pontifices ſtatuebant, illud Decretũ dicebatur, quòd in religionibus & ceremoniis vim legis obtinebat. Decretum propriè δόγμα non ψήφισμα dixerim: Nam quæ Pontifices decernebant, Senatus vt plurimum ἐψηφίζετο ſua authoritate confirmabat. Paulò diuerſa eſt, Interpretatio: Ita enim Interpretatio Pontificum, vt iidem poteſtatem habeant iudicum [a], hoc eſt quaſi laturi iudiciũ ſedeant, & apud illos de re ipſa diſceptetur, quam à Senatu reiectã & ab iis præiudicatã, Conſulibus poſtea referentibus Senatuſconſultum ſequeretur. Vt cùm ad Pontifices reiectum de domo Ciceronis frequens Collegium, omni eam religione liberauit. Quod

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.

cum ad Senatum relatum eſſet, cenſuit domum illam religione liberatam videri. Pontificum Interpretationem M. Tullius reſponſionem[a] vocat: *De domo noſtra*, inquit, *nihil adhuc Pontifices reſponderunt.* Monitus Pontificum dicitur vt Deorum vel vatum paſſim apud poetas. In domeſticis religionibus monere bonorum Pontificum erat[b]: in publicis quaſi Deorum numine afflati id agebant. Sic vota Pontificum monitu ſuſcipiebantur, aut ſacra fiebant. De votis lapis Romæ.

a li. 4. epiſt. 1.

b Cicer. pro dom. ſua.

PONTIFICVM
MONITV
VOTO
SVSCEPTO

66. 8.

Pro Monitu Suggeſtionem poſterioris æui ſcriptores[c] vſurparunt. Cùm tamen propriè fuerit oratio illa quæ ex loco ſuperiore habebatur, vt cum in Curia Calabra Ianam nouellam Pontifex calabat. Iuſſus poteſtatis eſt & Conſilij. Cum iuſſu Pontificis max. Veſtalis cædebatur, iure imperij id fiebat. At cum Ver Sacrum ex Pontificum iuſſu factum dicitur, hoc ad loquendi conſuetudinem referendum eſt, & pro hortatione accipiendum. Ver enim vouebatur de Senatus ſententia populíque iuſſu. Obſeruatio in eo potiſſimum conſiſtit, vt omnia in religionibus & Ceremoniis ritè atque ordine fierent: Sacrificia rectè peragerentur: Nomina Sacrorum locorum ſub congrua proprietate proferentur[d]. Permiſſus Pontificum fuit, ſine quo nihil in loco ſacro

c Vopiſc. in Aurelian.

d Val. Max. lib. 1. cap. 1.

fieret aut moueretur: qui & decretum dicebatur. De permiſſu vetus inſcriptio.

751.11. P. ÆLIVS. VENERIANVS
HOC. VAS. DISOMVM. SIBI. ET
FELICITATI. SVÆ. POSVIT. ET
TRIBVNAL. EX. PERMISSV. PONTIF
PERFECIT.

Diſomum vas eſt duorum corporum capax, Quod pertinet ad ius ſepulchorum. Ad Pontificum permiſſum ædium ſacrarum conſenſus quandoque accedebat. Alia inſcriptio

318. 8. PERMISSV. C. MASSENI. MARCELLI
PONTIFICIS. VOLCAN. ET. ÆDIVM
SACRARVM

Indulgentia Pontificum in antiquis illis lapidibus notatur.

31. 8. P. POPILIVS. AVITVS. L. F. INDVL
GENTIA. PONTIF. LOCVM
SEPVLT. ACCEPI. ANTE. ÆDEM. DEÆ
MAGNÆ. CYBELES. QVAM
IRATAM. MORTE. SENSI

Præcepto Pōtificum ſollemnes Sacrorum ritus continentur. Arbitratus in mera voluntate poſitus fuit, vt Veſtales capere, Sacerdotes certa die inaugurare. At cùm ad arbitratum Pontificum aliquid à Senatu conferebatur, quaſi viris bonis committebatur. Vt, cùm Ver Sacrum de integro faciendum arbitratu Ponti-

ficum patres cenſuerunt. Conſilium in vulgatis quibuſdam Liuij reperio[a], cum Senatuſconſultum de rebus Campanis factum eſt: Quæ eorum ſacra aut profana eſſent *ad Conſilium Pontificum* patres reiecerunt. Hæc lectio in aliis libris reiecta, in quibus habetur *ad Collegium Pontificum*: Qui modus loquendi Liuio frequentior. Vtrámque lectionem probo. Nam & patres Pontificum Collegium conſuli iubebant[b], & conſilium eſt συνέδριον φανερῶν ἀνδρῶν[c].

a lib. 26

b Liuius lib. 39.

c Theophil. §. eadem. Inſt. Qui & ex quib. cauſ. manumiſſ.

DE PONTIFICVM ET SAcerdotum publicorum inauguratione.

CAP. XXV.

INAVGVRATIO eſt certus quidam ritus, quo Sacerdotes publici eius numinis maieſtati deuouentur, ad cuius miniſterium cooptati ſunt. Summi Sacerdotis inaugurationem, quam Prudentius conſecrationem vocat, eleganter ſuis verſibus deſcripſit[d].

d In hymno Romani martyr.

Summus Sacerdos nempe ſub terram ſcrobe
Acta in profundum, conſecrandus mergitur:
Mirè infulatus, feſta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu Gabino, ſericam fultus togam.

Tabulis ſupernè ſtrata texunt pulpita,

Rimoſa rari pægmatis compagibus,
Scindunt ſubinde vel terebrant aream,
Crebróue lignum perforant acumine,
Pateat minutis, vt frequens hiatibus.
Huc Taurus ingens fronte torua & hiſpida,
Sertis reuinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur,
Nec non & auro frons coruſcat hoſtiæ,
Setáſque fulgor bractealis inficit.
Hic vt ſtatuta eſt immolanda bellua,
Pectus ſacrata diuidunt venabula,
Eructat amplum vulnus vndam ſanguinis
Feruentis, ínque texta Pontis ſubditi
Fundit vaporum flumen & latè æſtuat.
Tum per frequentes mille rimarum vias,
Illapſus imber, tabidum rorem pluit,
Defoſſus intus quem Sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe ſubiectans caput,
Et veſte & omni putrefactus corpore.
Quin os ſupinat, obuias offert genas,
Supponit aures, labra, nares obijcit,
Oculos & ipſos perluit liquoribus,
Nec iam palato parcit, & linguam rigat
Donec cruorem totus atrum combibat.
Poſtquam cadauer ſanguine egeſto rigens,
Compage ab illa Flamines retraxerint,
Procedit inde Pontifex, viſu horridus
Oſtentat vdum verticem, barbam grauem,
Vittas madentes, atque amictus ebrios.

Hunc inquinatum talibus contagiis
Tabo recentis ſordidum piaculi,
Omnes ſalutant, atque adorant eminus,
Vilis quod illum ſanguis, & hos mortuus
Fœdis latentem ſub cauernis lauerint.

Hic fuit ritus inaugurandi ſummi Sacerdotis, cuius ſollemnitas in aliis publicis Sacerdotibus mihi quidem parum perſpecta. Vnum illud notaui, eos omnes qui inaugurarentur, iureiurando adſtringi, ſe nihil è Sacris enuntiaturos [a]. Μηδενὶ φράσειν τὰ τῶν ἱερῶν. [a] Plutarch. in cauſis.
Coniicio tamen quod in Regibus & Magiſtratibus qui Regum vices obierunt, illud idem in Sacerdotibus aliquatenùs obſeruatum cùm inaugurarentur. Sumebat diem cooptatus Sacerdos aut captus, qua præſtituta, prodibat è tentorio ſub diuum, ſtánſque in loco puro ritè mactatis victimis, Ioui Regi & cæteriis Diis vota faciebat [b]. [b] Dionyſ. li. 2. Plutarch. in Numa.
Augures intererant inaugurationi, vt ſignum de cœlo fœlix oſtenderent, illúdque ſignum fulguris, à ſiniſtris datum promuntiarent, etiamſi nullum eſſet datum. De Diei præfinitione M. Tullius [c]. *Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem, Collegæ ſumus, nemo negabit.* [c] Philippic. 2.

In Rege Sacrorum notandum, quod non inaugurabatur, niſi ſe magiſtratu abdicaſſet. L. Cornelius Dolabella, cum in locum Cn. Cornelij Dolabellæ ſuffectus eſſet Rex Sacrorum, eſſétque Duumuir Naualis: contentio fuit inter illum & C. Seruilium Pontificem max. [d] Nam vt Dolabellam inauguraret, [d] Liuius li. 40.
illum Pontifex magiſtratu ſeſe abdicare iubebat: recuſantiq; id facere, ob eam rem mulcta à Pótifice di-

cta Duumuiro. Déque ea cũ prouocaſſet, certatũ ad populũ. Plures iam Tribus intrò vocatę, dicto eſſe audientem Pontifici Duumuirũ iuſſerunt, multámque remitti, ſi ſe magiſtratu abdicaſſet. Ratio abdicationis in Sacrorũ Rege ea fuit, quòd ille Sacerdotij legibus ab omni miniſterio bellico abſtinere deberet [a] ἁπάσης λῃτουργίας πολεμικῆς ἀφιέμενος. Quod in cęteris Sacerdotibus nõ fuit cõſtitutũ, qui ciuilibus & bellicis muneribus fungi potuerunt, omneſq; magiſtratus maiores minoreſq; capeſſere, & cũ imperio & poteſtate eſſe.

a Dionyſ. li. 5.

Conſecratio pro inauguratione nonnunquam accipitur, quæ tamen propria Sacerdotum Iſidis fuit. Vetus lapis Romæ.

3017. 4. DATIANO. ET. CEREALI. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C
PP. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C. P
TRADIDERVNT. PERSICA. PRI. NON. APRIL. FEL
CONS. S. S. TRADIDERVNT. ELIACA
XVI. KAL. MAI. FELIC
OSTENDERVNT. CRYFIOS. VIII
KAL. MAI. FELIC

D. D. N. N. VALENTE. V. ET
VALENTINIANO. IVNIORE. PRIMVM
AVGG. CONS. VI. IDVS. APRIL.
AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C
PP. FILIO. SVO. ÆMILIANO. CORYFONI
OLYMPIO. C. P. ANNO. TRICESIMO
CONSECRATIONIS. SVÆ. TRADIDIT. CORACICA
FELIC. CONS. S. S. OSTENDERVNT
CRYFIOS. VIII. K. MAI. FELIC

In altera Columnæ eiuſdem baſi.

EVSEBIO. LIPPATIO. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C. ET
AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C
TRADIDERVNT. LEONTICA. V. IDVS
MARTIAS. FEL
DATIANO. ET. CEREALE. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C. PP
ET. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C
P. TRADIDERVNT. LEONTICA
XVI. KAL. APRIL. FELIC

Minoribus literarum myſteriis initiati, inſcriptionis huius quæ perdifficilis, eſt à me accipere poterunt interpretationem.

Iſidis ſacra vetuſtiſſima Romanis olim non incognita, teſtantur Ennij verſus,

Non habeo denique nauci Marſum Augurem
Non Iſiacos coniectores [a].

Quando ab illis recepta fuerint aut reiecta [b] non eſt huius operis, in quo leuiter attingam quæ ad intellectum faciunt inſcriptionis. Locus D. Hieronymi [c] his tenebris magnam adfert lucem. *Ante paucos annos*, inquit, *propinquus veſter Gracchus cum præfecturam gereret vrbanam, ſpecum Mithræ & omnia portentoſa ſymulachra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius pater initiantur, ſubuertit, fregit, exuſſit.* Mendum in Hieronymi lectione animaduertit, Nic. Rigaltius, cuius conſuetudo, vt mihi iucundiſſima, ita ad ſuauiores muſas vtiliſſima ſemper fuit. Pro

a Cic. 1. de diuinat.
b Vid. Dionem li. 40.
c epiſtol. ad Lætam de inſtit. fil.

Niphus legit *Griphus*, &, ab hoc τῦ δράκοντος τὰ μυςή-ρια[a]. Vt ab illis prodierunt Sacra Perſica, Coracica, Leontica, Eliaca, Patrica, Hierocoracica, quæ paſſim in his & in altis inſcriptionibus leguntur. Emendarat Marianus Victorius Epiſcopus Amerinus, vir ſtudiis altioribus imbutus, pro *Niphus*, *Niſus* accipitris nomen, qui etiam ipſe colebatur, cuius emendatio reiicienda non eſt, ſed cætera Hieronymi verba ab illo multùm deprauata. Nos verò ad inſcriptionem noſtram redeamus, qua Iſidis & Oſiridis ſacra continentur. Horum *numen vnum, multiformi ſpecie, ritu vario, multiiugo nomine fuit*[b]: quorum Sacra primùm Perſæ habuerunt: à Perſis, Phryges: à Phrygibus, Romani[c]. Oſiris Sol, Perſis Mithra: Ægyptiis Oſiris, Achmetiis Titan: aliis Liber pater[d]. Vt Iſis ipſa quæ luna, Dea multi nominis μυειώνυμος, Deûm mater magna, Cybeles, Proſerpina, Libera, Eleuſis, Ceres, aliíſque nominibus celebrata[e]. In hac tamen multiformi ſpecie vnam Dei potentiam agnoſcebant: & Sacra illorum myſteria dicta ſunt, quorum authores feruntur Dardanus, Eelion, Midas, qui occulta myſteria, ſymbolis inſeruerunt[f]. Hæc depicta ſunt in tabula Iſiaca, in qua animalium formæ multiplices, inter quas primæ, & præcipuæ, Corax, Griphus, Leo. A Corace Coracica Sacra nominantur, quæ D. Ambroſius[g] vocat Coracina. De Milite, & Leone Tertullianus[h] multa. *Mithræ*, inquit, *Miles cum initiatur in Spelæo, in caſtris verè tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam monetur obuia manu capite depellere &c. ſtatim creditur Mithræ* Miles, *ſi deiecerit*

a Clemens Alex. in protrept.

b Apuleius lib. 2. metamorph.

c Lactãtius 1. Thebaid.

d Herodot. li. 2. Seruius 3. Georgic. Macrob. li. 1. ſatur. cap. 21.

e Iamblicus de myſter.

f Clemẽs in protreptic.

g In epiſtolã ad Rom. cap. 1.

h lib. de Coron milit. cap. 15.

coronã, ſi eam in Deo ſuo eſſe dixerit[a]. Quæ verba ad initiationem referri debent. Nam Miles cuius meminit Hieronymus ad pompæ ſollemnis anteludium pertinet, in qua incinctus balteo Militem gerebat[b], à quo ſanctæ militię hæc omnis religio nomen ſortita eſt. De Leone ipſe Tertullianus[c]. *Sicut aridæ*, inquit, *& ardentis naturæ Sacramenta, Leones, Mithræ, philoſophantur.* Sol enim Leonis vultu in Spelæo colebatur, Perſico habitu, & vtriſque manibus cornua comprimens bouis[d]. Nec ſunt confundenda hæc ſacra: nam vt ſub diuerſis nominibus numen vnum, ſic variè denominatus vnus & idem Sacerdos illa peragebat. Erant Myſtæ, nouitij Sacerdotes, erant Antiſtites Sacrorum proceres[e], qui ἀνακτοτελέται, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν[f]. Summus Sacerdos Mithra, qui idem præcipuus & primarius & pater patrum Solis & Mithræ. Ille idem Hierophanta Hecate, Archibuculus Liberi, Pater, & Hierocerix D. S. I. M. Id eſt Deæ Sanctæ Iſidis matris[g].

Iam verò notas inſcriptionis ſic intelligo, vt V. C. ſit vir caſtiſſimus, tenax enim caſtimonia iis Sacerdotibus fuit[h], ideóque ἁγνεύοντες dicti. Sequentes notæ PP. pater patrum, vel pater primarius, præcipuus, πρῶτος ἱεροτελεστὴς, ὁ τελετάρχης. Augentius vnica litera P. inſignitus, quæ patrem ſolùm denotabat. Nam Sacerdos deſignabatur ab ipſa Dea, qui ſummo præſente & arbitro, Sacra Myſtis miniſtraret[i]. Vterque TRADIDERVNT. PERSICA. Tradere & accipere verba ſacrorum ſunt, à nobis Chriſtianis vſurpata παραδιδόναι καὶ παραλαμβάνειν[k]. Traditio non certo

a Tertul. lib. de præſcript. cap. 40.

b Apule. lib. 11.

c Aduerſ. Marcion. lib. 1. cap. 13.

d Lactãtius 1. Thebaid.

e Apul li. 11

f Clemẽs in protrept. Heſychius.

g Inſcriptiones 17 4. & 28. 2.

h Ruffinus. Eccleſ. hiſt. li. 2. cap. 23.

i Apul. li. 11.

k D. Paulus 1. Corinth. 11.

ſtatóque tempore ab initiatis accipiebatur. Nam & dies quo quiſque poſſet initiari, Deæ nutu demonſtrabatur, Κὶ τὰ μυςήεια παραλαμβαίοντας, μύςαι καλοῦνται[a]. Μύςης ἢ τελούμενος, σιωπηλὸς τὰ μυςήεια μαθὼν μεμυημένος[b], quæ in vulgus non efferebantur, ſed taciturnitate parietibúſque claudebantur[c].

a Suidas.
b Heſych.
c D. Auguſtinus de ciuit. li. 4. ca. 31.

Non tamen omnes qui ſacris initiati erant, Sacrorum obſequio deſpondebantur; Nam omnis dignitatis & ordinis turbæ initiabantur: Sed è grege cætero ſacrati capiebantur, qui in Paſtophorum Collegium cooptarentur. Παςοφόρειον, οἰκονομία, συναγωγή[d], vet. Gloſſ. Atrium templi. Hi per annos quinque myſteria minora docebantur, antequā ad maiora tranſcenderent. Erant enim gradus in myſteriorum perceptione[e]. Primus fuit κάταρσις purificatio, qua delictorum expiationem de lauacro militibus repromittebant[f]. Deinde ſequebantur myſteria minora κατήχησις & informatio maiorum, qua candidati viua voce initiabantur: myſteria enim non ſcripto vllo, ſed ſola voce tradebantur[g]. Poſtremus myſteriorum actus erat acceptio. Clarè Plutarchus[h], qui Demetrium arguit, quòd vno eodémque tempore minora ſimul & maiora accepiſſet, Κὶ τὴν τελετὴν ἅπασαν ἀπὸ τοῦ μικροῦ, ἄχρι τῶν ἐποπτικῶν παρέλαβε. Minora myſteria, priuata vocat Apuleius huius diſciplinæ apprimè ſciens. *Dea, inquit, myſteriis priuatis appoſitus, contuberniόque Sacerdotum indiuiduus, & Numinis magni cultor inſeparabilis.* Maiora quæ toto quinquennio diſcebantur, ἐποπτικά, ἀρχαιότατα ἱερά dixerunt[i], magna ſilentia religionis. Nec verò ſimul & ſemel ſacra illa

d Heſych.
e Caſaubō. in Athenæ. li. 6. cap. 15.
f Tertul. de præſcript. cap. 40.
g Maldonat in præf. D. Lucæ.
h In Demetrio.
i Demoſth. contra Neæram.

illa tradebantur : nam & tertia plerúmque Teleta ſuſcitabatur. Seruabat Eleuſis, quod oſtenderet, reuiſentibus[a]: initiati autem qui ſe credebant, in veſtibulo eius hærebant, id eſt, in Paſtophorio. Quibus aliis temporibus, tradebant Perſica, aliis Eliaca, vt cętera, quæ hac inſcriptione enumerantur. Quamuis enim connexa hæc ſacra, & vnica ratio numinis religionísque eſſet : Tamen Teletæ diſcrimē maximum intererat: & qui Deæ Iſidis ſacris imbutus, nec dum Oſiris ſacris aut Serapis, Orgiis illuſtratus erat. Germanæ quidem religiones, diuerſi verò ritus, diuerſa traditio, quæ tempore Deæ monitu deſignato fiebat. Perſica tradiderunt Prid. Non. April. Eliaca 6. Kal. April. Patrica 13. Kal. Mai. [b] Perſica ab Eliacis ſeparata, cætera à cæteris: Illa tradita CONS. S. S. Lapis alius has notas habet CONS. SVPRA. S. Interpretabar ex Apuleio *Conſtituto ſupra ſolium*. Ille enim. *Sacerdos ducit ad ipſius Sacrarij penetralia* &c. Deinde *Ante Deæ ſimulachrum conſtitutus, Tribunal ligneum iuſſus ſuperſtiti*. Atque ita conſtituto Sacerdoti Eliaca tradita arbitrabar. Placet magis Syrmondi ſententia vt hæ notæ. CONS. SVP. S. ſignificent, *Conſulibus ſupra ſcriptis*. Tum enim vbique ponuntur, cùm poſt anni notam & mēſis aliquid aliud adiicitur, quod eodem anno, ſed alio menſe dicitur actum.

Traditiones ad inſtar voluntariæ mortis & precariæ ſalutis celebrabantur. Accedebant ſacrati, mortis confinium, luménque Proſerpinæ calcabant, & ab iis ſomniorum viſis, quæ mente & ratione vacua obiiciebantur ἐποπτεία dicta, & conſecrati ἐπόπται

[a] Senec. lib. 7. natur. quæſt. ca. 31

[b] Inſcript. 303. 1. & 2.

inſpectores eſt. Επόπται γὰρ θεαταὶ, ἐποπτεύσαντες, θεωρήσαντες[a]. Hanc vocem Scaliger Tertulliano[b] feliciter reſtituit. *Illa*, inquit, *Eleuſinia hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis, quod tacet pudor eſt, idcircò & aditum priùs cruciant, diutius initiant quàm conſignant, cùm Epoptas ante quinquennium inſtituunt.* Malè in vulgatis legitur, *cum & portas.* Non temerarium eſt quod Tertullianus profert, diutiùs initiant, quàm conſignant. Conſignatio enim ad ἐποπτείαν pernecesſaria. Qualis illa fuerit narrat Clemens[c], Ieiunaui, potum confectum bibi, ex ciſta accepi, poſtquam feci, depoſui in calathum, & ex calatho in ciſtam. Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. Verba inſcriptionis ſequentia FELIC. explicat vetus illa formula conſecrationis, *Quod fœlix itaque fauſtum, ſalutaréque tibi ſit, animo Gaudiali, rurſum Sacris initiare, Diis magnis authoribus.* Conſecratis. OSTENDERVNT. CRYFIOS. Fabrile mendum adfirmat Rigaltius, qui legendum cenſet Griphos, illíque adſtipulari Apuleius videtur[d]. *Ante Deæ*, inquit, *ſimulachrum Sacerdoti conſtituto, humeris dependebat ponè tergum talorum tenus, pretioſa Clamyda, quaque viſeres colore vario circunnotatis inſignita animalibus. Hinc dracones Indici, inde Griphes Hyperborei, quos in ſpeciem priuatæ alis generat mundus alter.* In mēſa Iſiaca Griphi multis variíſque formis cælati ſunt, qui Apollini ſacri: Cum tamen & in aliis inſcriptionibus legatur *oſtenderunt Criphios*, Scripturam retineo. Κρυφίους, intelligo occulta illa & abdita, quæ prodebantur inſinua-

a Lexic. vet. græcolat. Heſych.

b li. aduerſ. Valẽtinian. cap. 1.

c In protrept.

d lib. 11.

bantúrque ſacratis. Quæ fuerint, Tertullianus paucis[a]. *Cæterùm tota in Adytis diuinitas, tot ſuſpiria Epoptarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulachrum membri virilis reuelatur.* Paulus Petauius Curiæ Pariſienſis Senator, amicus noſter, iuris ciuilis præter veterem, & benè fundatam peritiam anxiè diligens, ſed antiquitatis omnis aſſertor digniſſimus, ſignum habet Deæ Iſidis perantiquum, cuius delineatio Tertulliani verba abundè explicare poſſet. [a] Aduerſ. Valentin. cap. 1.

Imago eſt marmorea, quæ nuda ad vmbilicum, ab eo in columnam deſinit, Caryatidum more. In hac depictum illud neruoſius quòd zonã virgineam ſoluere poteſt. Pudore malui obtegere pudendum, quàm lectorum oculis, operis nobilitatem ſubiicere. Quamuis virecundari neminem hac in re deceat, qua Liuia ipſa Auguſti non moueretur. Sed cùm verecundiæ partes ſint non offendere: & quædam honeſtè dicantur, quæ turpiter depinguntur. Ne deformitas elegãtis ſtatuæ offenſionem pariat, verborum etiam meorum veniam peto. In Tertulliani lectione non placent *ſuſpiria Epoptarum.* Peſſimè emendauit Pamelius *ſiparia portarum.* Conijcio legendum *ſuſpicia Epoptarum*, voce Africano ſcriptori non inſolente: Suſpicia θεωρίαι.

Ciſta Secretorum capax penitùs celans operta myſteria religionis, alia etiam multa cõtinebat, quæ apertiùs Clemens[b]. Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; Δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι καὶ τὰ ἅγια, καὶ τὰ ἄρρητα ἐξειπεῖν. οὐ σησάμαι ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροι τε ἁλῶν, καὶ Δράκων ὄργιον Διονύσου βασσάρου. οὐχὶ δὲ ῥοιαί, [b] In protrept.

πρὸς τοῖς δὲ καὶ καρδίαι, ναρθηκές τε καὶ κιττοί. Πρὸς δὲ καὶ φθοῖς καὶ μήκωνες. Ταῦτ' ἐστὶν αὐτῶν τὰ ἅγια. Quales ſunt Ciſtæ eorum myſticæ? Oportet enim Sacra eorum denudare & ſilentio ſuppreſſa enuntiare. Nonne ſunt Seſama (id eſt frumentum Indicum [a]) Pyramides, lanæ bene depexæ, Liba variis diſtincta vmbilicis, Saliſq; micæ & Draco, Orgium Dionyſi Baſſari? Nónne mala punica atque etiam Corda, ferulæ & hederæ, præterea placenta & papauera? Hæc ſunt eorum ſancta.

[a] Dioſcori. li.2.cap.121

Teletam ſæpè repetitam & acceptam inſcriptiones docent. Ex quo Herodotus [b] multos ſimul conſecrari tradit, & cuique Deorum gregatim non ſigillatim, ἱερᾶται δὲ οὐκ ἑκάστου τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ πολλοί, De prima initiatione debet intelligi non de Teleta. Notæ literarum ſequentes. C. P. nihil aliud ſignant niſi, cùm prioribus. Tradiderunt Perſica & Eliaca, aliquo poſt tempore tradiderunt Coracica. Nec enim omnes ad omnia Sacra vocabantur. Auguſtus cum res Græciæ cõpoſuiſſet, τῶν θεοῖν μυστηρίων μετάλαβεν [c]. duorum Deorum Sacris initiatus eſt. Sed quomodo anno triceſimo conſecrationis tradita ſunt Coracica, cùm quinquennium ſufficeret ad maiorum myſteriorum acceptionem? Triceſimus ille annus vt me Syrmondus docuit, ad Patrem Augentium referendus eſt, non ad filium Coryphonem.

[b] lib. 2.

[c] Dio lib. 51

De Leonticis inſignis locus eſt, quem è nimpharum antro abditum effodere conabor [d]. Ὅταν μὲν τοῖς τὰ Λεοντικὰ μυουμένοις, εἰς τὰς χεῖρας ἀνθ' ὕδατος, μέλι νίψασθαι ἐγχέωσι, καθαρὰς ἔχειν τὰς χεῖρας παραγγέλλουσιν ἀπὸ

[d] Porphyrius de antro nymphar.

παντὸς λυπηροῦ καὶ βλαπτικοῦ καὶ μυσαροῦ. Καὶ ὡς μύστῃ καθαρτικοῦ ὄντος, τοῦ πυρὸς οἰκεῖα νίπτρα προσάγουσι, παραιτησάμενοι τὸ ὕδωρ ὡς πολέμιον τῷ πυρί. Καθαίρουσι δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν τῷ μέλιτι ἀπὸ παντὸς ἁμαρτωλοῦ. ὅταν δὲ τῷ Πέρσῃ προσάγωσι μέλι ὡς φύλακι καρπὸν, τὸ φυλακτικὸν ἐν συμβόλῳ τίθενται. Leontica enim accipientibus ſacratis, in manus vice aquæ mel infundunt, vt lauent, puráſque manus habere hortati ab omni turpitudine impedimento & ſcelere. Atque ita cum ignis habeat vim purgandi Sacerdotem, ignem pollubra domeſtica admouent, aduerſati aquam quaſi bellum igni inferentem. Purgant & melle linguam ab omni peccato, quando Perſæ Deo mel offerunt, velut fructus conſeruatori: Ciſtámque inter religionis Symbola ponunt. Locus eſt alter authoris eiuſdem [a]. Ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις, τὴν κοινότητα ἡμῶν, τὴν πρὸς τὰ ζῷα αἰνιττόμενοι διὰ τῶν ζώων ἡμᾶς μηνύειν εἰώθασι. Ὡς τοὺς μὲν κατέχοντας, τῶν αὐτῶν ὀργίων μύστας, λέοντας καλεῖν. Καὶ δὲ γυναῖκας, ὑαίνας. Τοὺς δὲ ὑπηρετοῦντας, κόρακας. Ἐπί τε τῶν πατέρων. Ἀετοὶ γὰρ καὶ ἱέρακες, οὗτοι προσαγορεύονται, ὅ τε τὰ λεοντικὰ παραλαμβάνων. Περιτίθεται παντοδαπὰς ζώων μορφάς. In Mithræ myſteriis communionem veſtram cùm animalibus obſcure innuentes per animalia nos demonſtrare ſoliti ſunt. Vt ipſorum Orgiorum Sacerdotes Leones appellare: mulieres, Hyænas: miniſtros Sacrorum, Coruos. Ex patribus, nam & accipitres ſunt, corui illi appellantur. Quíque Leontica accipit, induit omnimodas animalium formas. Hæc fuit Teletæ hoc eſt Sacerdotij conſummatio, quàm ſæpe repetitam pro numinum diuerſitate, variæ traditio-

[a] lib. 4. de abſtinentia.

nes oſtēdunt. Extat menſa Iſiaca, quæ in Ducis Mantuani bibliotheca adſeruatur ex Petri Bembi reliquiis illuſtrata pridem, perdoctis Pignorij commentariis, ex qua cognoſcere eſt literas ignorabiles, καὶ τὴν συμβολικὴν καὶ τελεστικὴν θεολογίαν, quæ ſculptis rerum animaliúmque figuris tradebantur. Nam ſculpturæ illæ effigiéſque quas videmus in tabula, Ægyptiæ erant literæ, quibus ſenſus mentis primùm effinxerunt [a]. Nummum Iſidis matris ſubiicio, quæ equino capite denotatur.

[a] Plin. li. 36. cap. 8. Tacit. lib. 11. Annal.

DE TELETA ITERVM. COENA Pontificum illorum epulum DICIS *cauſa.*

CAP. XXVI.

TELETA etiam pro Sacerdotij ſumptibus quandóque vſurpatur. Τέλος enim dicitur dignitas & tributum & ſumptus [b], qui non

[b] Elias in Greg. Naz. aduerſ. Iulian. orat. 3.

modicus fuit in Sacrorum acceptione[a]. Præcipuè in Patricis quæ Bacchi propria vino & epulis ſemper abūdarunt. A Patricis, patricè & magnificè Plautum dixiſſe crediderim[b]. Sed Pontificum noſtrorum cœnæ non minus inſtructæ aut minores illarum ſumptus parciórque iactura fuit. Saliis cœnaturis creditor erat neceſſarius[c], & ſeſtertium octogies pro noui Sacerdotij introitu Claudius impendere coactus, ad eas res familiaris anguſtias decidit, vt cum obligatus ærario fidem liberare non poſſet, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit ſub edicto præfectorum[d].

Antiqui moris fuit vino vel vllis aliis delitiis non indulgere, niſi Deorum cauſa. Hinc ſunt θοῖναι, θαλίαι, μέθαι, quarum vocum origo conuenticula religionis ergo, atque conuiuia declarat. Quod teſtatur Seleucus apud Athenæum[e], qui θοίνας quidem dictas ait, quod fas eſſet διὰ τοὺς θεοὺς οἰνοῦσθαι δεῖν, ob Deorum ſacra vinó indulgere. θαλίας ob illorum reuerentiam, à quo δαῖτα θαλίαν[f], Homerus abundans conuiuium, delicias vocat, & θαλία pro florenti vitæ ſtatu, & affluentibus deliciis accipitur, θαλία δ᾽ εὐθηνία εὐωχία. Μέθας denique quod μετὰ τὸ θύειν, αὐτοῖς χρῆσθαι. Peractis Sacris vino indulgerent. Verecundè Seleucus. Nam μέθη eſt ebrietas κραιπάλη, σκότωσις οἴνου, cuius ſpecimen in Pontificū cœnis exhibet Lyricus poeta[g].

Abſumet heres cæcuba dignior
Seruata centum clauibus, & mero
Tinget pauimentum ſuperbo
Pontificum potiore cœnis.

a Apule. li. 11.
b In Caſin.
c Tertull. in Apolog. ca. 39.
d Sueton. in Claud. cap. 9.
e lib. 2.
f Iliad. 1. πρέφονται θαλίῃ ἐνὶ πολλῇ.
g Horat. li. 2. od. 4.

Pontificum cœnas voco & Augurales,& Saliares, & Collegiorum,quæ innumerabiles excandefaciebant, Annonam macelli[a]. Sacerdotales cœnæ adiicialibus nomen indiderunt,quæ tricies frugaliſſimis viris cōſtiterunt[b]. Adiiciales vocatæ, quod noui aliquid cibi ſemper adiiceretur[c].Celebris eſt illa Hortenſij Auguris, qui Pauonem cibi gratia, Romæ primus occidit adiiciali cœna Sacerdotij[d]. Quod protinus factū tàm luxurioſi, quàm ſeueri boni viri laudauerunt. Vetuſtiſſimam cœnam, quæ ſcripta erat in Indice quartoMetelli Pontificis maximi, Macrobius refert[e]. Cuius ordinem apparatum & epulas inſtituerunt illi, qui omnibus negotiis horiſque intereſſe credebant Deos,quos ideò placatos vitiis ſuis æſtimarent. Atque vtinam noſtri eorum mores hac in re non imitarentur, Sed ô tempora!

-- homines paruulos
Potare,amare, atque ad cœnam conducere,
Licet hoc Athenis nobis.

Quod quidem vitæ me ſatuerat, mihi diuidiæ & ſenio eſt, Chriſtianos homines, epulas profuſas adeò curare, vt eorum conuiuia regales menſas iamdudùm ſuperarint[f].

Sed prior Pontificum cœna nos detineat, quæ ita mihi opipara eſt, ita lauta, vt nihil magnificentiùs adſtrui potuerit, nihil ad euertendas ſumptuarias leges fortiùs,nihil digniùs Cenſoria nota. Extant Cenſoriarum legum paginæ, queis interdicuntur cœnis abdomina(quibus P.Mimus nomen impoſuit) glandia,teſticuli,vuluæ,Sincipitia verrina[g]. Lege Fannia, annis

a Varro lib. 3. de re ruſtic. cap. 2.
b Senec. epiſt. 95.
c Celſus li. 4. cap. 2.
d Plin. lib. 10. cap. 20.
e 2. ſatur. cap. 9.
f Ammian. Marcell. li. 17.
g Plin. li. 8. cap. 51.

annis vndecim ante tertium bellum Punicum, cautum erat, ne quid volucrum poneretur in cœna, præter vnam gallinam quæ nõ eſſet altilis, quod tranſlatum per omnes leges ambulauit. Licinia lex centenarias ędixit cœnas [a]. Sed leges omnes cùm Orchia, Didia, Cornelia, Æmylia, Antia, Iulia conticuerunt, vbi Pontifices voluerũt exquiſitis epulis ſaginari. Ex Metelli indice iampridem euerſæ leges, & conuiuis ſexdecim appoſita cœna, quę paraſitis centum famelicis nauſeam concitaſſet. Sincipitia, ſumina, gallinas altiles, & id genus epularum, quod legibus interdictum eſt, non attingam: Sed deguſtabo aliquid ex hac cœna, quæ ſtomachum meum reficiant. Menda duo in Macrobij lectione notaui. Primum leue eſt, & pro Glycomaridas legẽdum Glycymerides [b] cancrorum genus. Alterum grauius eſt. Nam quid ſibi hæc verba velint *lumbos capragines aprugnos*, vix Oedipus coniectari poſſet, quod & Apicius ignoraret. Legunt quidam *Capras Oryges*, alij *lumbos Capraginos*: Quod vtrumque nullas delitias ſapit. Auſim ego affirmare inter huius ęui Criticos, cenſentes vario diuerſa palato, illud verbi *Capragines*, gloſſema eſſe textui accõmodatum. Plinium habeo magiſtrum [c]. *Placuere*, inquit, *& feri ſues. Iam Catonis Cenſoris orationes, aprugnum exprobrant callum. In tres tamen partes diuiſo, media ponebatur, lumbus aprugnus appellata.* Lumbi aprugni media pars aprugni calli. An Lumbi illi ſint ὀσφύες, ἴχια pars illa ſpinę inter dorſum media, viderit nouus aliquis Apicius: Ergaſilus Plauti [d] illud ſentire videtur, *vt ego Callos*, inquit, *prætruncabo ter-*

a Feſtus in verb. Centenariæ.

b Plin. li. 32. cap. 11.

c Plin. li. 8. cap. 51.

d Plaut. in Pſeudol.

gorio. Doctiſſimi viri emendarunt tergoribus, contra Plauti vetuſtatem & venuſtatem. Alij repoſuerunt pecoribus, qui ſuam hac in re egerunt cauſam.

Huc vſque quid verè ſit aprugnum callum, quod aqua macerabatur, non ſatis intellectum. Callum aprugnum propriè fuit abdomen legibus Cenſoriis interdictum. Hac in re à Plinio [a] non recedo qui *vuluam eiecto partu meliorem, quàm edito ſcripſit. Eiectitia illa vocabatur; hæc porcaria, proxima eiectitiæ & occiſæ vno die poſt partum. Huius & ſumen optimum, ſi modo fœtus non hauſerit: eiectitiæ deterrimum. Antiqui abdomen vocabant: priuſquam calleret id, ſcientes occidere non aſſueti.* Errorem notat in his verbis Plinij Hermolaus Barbarus, qui ſcribendum arbitratur. *Antiqui abdomen vocabant, prius callere id ſinentes, occidere non aſſueti.* Atque hunc ſenſum putat. Id quod modò ſumen dicitur, hoc eſt Suillas cùm lacte ſuo mammas, veteres abdomen vocabant, ab lacte iam abdito & fugato; vt pote, quæ antequam vbera calleſcerent, hoc eſt, ſiccato lacte dureſcerent, ſuem occidere non ſolerent. Hoc callum in delitiis fuit, & neſcio an nobilius fuerit, quàm media illa pars, quæ lumbus aprugnus fuit appellata. Sed hoc ſcio callum tandem pro duriore apri qualibet parte fuiſſe vſurpatũ. Ruricius [b], Tergus Aprugnum appellat, *Tergus aprugnum me pietati tuæ indico tranſmiſiſſe, vt dum nos volatilia quæ tranſmiſiſti deliciamur, tu bipede de quadrupede facto ſatieris:* Malè excuſſum eſt apruhum. Liberum eſt vnicuique ſententiam dicere, huius lectionis cibum faſtidire, & apparare ſibi quæ palatum excitent.

[a] li. 11. ca. 37

[b] li. 2. ep. 42. ad Conſtantium.

Omitto cœnas publicas, viaticas, Geniales, Triumphales, dubias, dapales, quæ amplis dapibus plenæ fuerunt. Venio ad Deorum cœnas in quibus ponebatur Catulina, quam adijcialibus quidem epulis celebrem fuiſſe Plauti fabulæ teſtantur[a]. Ab his feſtæ dapes, quæ feſtis conuiuiis Deorum, & in ſacrificiis impendebantur[b]. Harum apparatus inſtructiſſimus. Atque vt quiſque ſacrificabit, cœnam iubebat continuò coqui, & familiares ſuos ad exta adducebat[c]. Quod ciborum genus fugientes Chriſtiani *profanam cœnam*[d] appellarunt, & *cœnare in Idolio*[e].

Pontifices verò non ſolum in inaugurationibus, ſed etiam in ſacris quamplurimis cœnæ interfuerũt, vel dicis cauſà. Nam & ad vetuſtatis memoriam epulatio in ſacris quibuſdam retenta eſt. Quæ εὐωχία, illáque dicis cauſa, vt ex Plinio Turnebus annotauit[f]. *Cibus*, ait Plinius, *è manu prolapſus reddebatur vtique per menſas, vetabántque munditiarum cauſa deflare.* Et *ſunt condita Auguria, quod loquenti cogitantíue id acciderit, inter execratiſſima. Si Pontifici accidat dicis cauſa epulanti, in menſa vtíque id reponi, adolerique ad larem, piatio eſt.* Error in vulgatis, vbi ſcriptum Ditis cauſa, quam lectionem retinet Sigiſmundus Gelenius, vir de literis bene meritus. Sed dicis cauſa eſt νόμου χάριν, λόγου χάριν. Nec enim Ditis vt Iouis epulum fuit. Secundùm veterem tamen ceremoniarum ritum, Flamini Diali Pontificibúſque inanis cœna non apponebatur[g]. Sed epulum dicis cauſa multùm à ſollemni cœna differebat, quam viri pietate inſignes in noſtris deteſtati ſunt, & impiã odioſamq; conſuetudinẽ vocauerunt[h].

a Plinius li. 39. cap. 4.

b Nonius in verb. Dapalis. Seruius. 3. & 8. Æneid.

c Plautus in Amphitru. Milet. Pœnul. Rudẽt.

d Martyrolog. 4. ſeptemb.

e Cõcil. Ancyran. ca. 4. & 6. Cõcil. Gangrenſ. cap. 2.

f lib. 28. ca. 2

g Seruius in ſched.

h Gẽnadius ad epiſcop. vrb. Rom.

CVRIA PONTIFICVM PONtificale pomœrium.

CAP. XXVII.

CVRIAE duorum ſunt generum[a], & vbi curarent Sacerdotes res diuinas: & Curię veteres, vbi Senatus humanas, vt Curia Hoſtilia. In Curia Calabra ratio Sacrorũ habebatur[b], illáque Pontificum propria fuit, quæ malè in Gloſſario vetere ἵππων βȣλὴ. Errorem vidit doctiſſimus Scaliger, ſed non abſtulit. Certiſſima eſt Vulcanij viri literis elegantioribus imbuti emendatio, qui legit ἱερῶν βȣλὴ. In Curia Calabra, quæ erat in Capitolio, primis menſium diebus calãbantur eius menſis nonæ à Pontificibus, Quintanæ an Septimanæ eſſent futuræ[c]. Verba ſollemnia Pontificum hæc fuerunt[d], *Dies te quinque Kalo Iuno nouella: ſeptem dies te Kalo Iuno nouella.* An verò hæc verba ſepties proferrentur, vt prodit Scaliger, ex Varrone non ſatis liquet. Erant & Curiæ triginta, vt in ſua quiſque Curia Sacra publica faceret, feriáſque obſeruaret. Hæ maximi Curionis authoritate regebãtur[e]. Curiarum Flamines, vocabantur Curiarum Sacerdotes: & Curiales, eiuſdem Curiæ, qui diuerſi ſunt ab iis qui in Gloſſario βȣλδυταὶ. Scribit Scaliger Curiales poſtea Curiones dictos, quod antea Curionum eſſet habere Comitia: qua ratione motus hoc ſcripſerit vir qui

a Varro li. 4 de ling. lat.

b Feſtus in verb. Curia.

c Varro li. 5 de ling. lat.

d Scalig. lib. 2. de emendat. temp.

e Feſtus in verb. Curiales.

nihil ſine ratione ſumma, mihi certè non ſatis compertum eſt. Nam Curiata Comitia habendi ius erat Patritiis magiſtratibus & Pontificibus. Illis quidem cum leges Curiatæ ferebantur: his verò Sacrorum cauſa ad creandos Sacerdotes vt Flamines maiores, Maximum Curionem. Nam Curiones alij φρατριάρχοι Curiarum ſuffragio creabantur[a], nec à Collegis eligebantur. Nihil ergò Curionibus cùm Curiatis Comitiis; in quibus populus curiatim ſuffragium ferebat. De Curia Pontificum vetus eſt inſcriptio Bexæ in Luſitania.

a Dionyſ. li. 2.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS. IVLIAE
VE. FLAM

498. 8.

Fuit & Pontificale pomerium[b] ager ponè murum in quo Pontifices ſua conſtituebant auſpicia. Pomœrij autem ambitu, Auſpicia vrbana finiebantur, quæ certis & definitis locis captabantur, iiſque muro proximis, vt liberior eſſet adſpectus in cœli ſpatio deſignato, quod templum vocabatur[c]. Ab eo Pontificale Pomœrium dictus eſt locus, in quo Pontifices conſidere ſolebant, cum Auſpicia captarent. Proſmurium dixit Atteius in commentario Iuris Pontificalis.

b Feſtus in Sched.

c Varro lib. 4. & 5. de ling. lat.

PONTIFICVM ALIORVMVE Sacerdotum immunitas. Illorum honor.

CAP. XXVIII.

VARRO in antiquitatibus author eſt, Sacerdotibus immunitatem à militia conceſſam, illóſque ab vrbanis moleſtiis liberos eſſe[a]. *Cùm Sacerdotes Deorum vacationes habeant*, inquit Tullius[b], *quantò eſt æquius habere ipſos deos*? Quæ immunitas ab ordinariis etiam muneribus liberare ſolebat, ex veteri inſcriptione quæ eſt Neapoli.

a Dionyſ. li. 2.
b Cicer. 4. Academic.

484. 6.

VERATIO. A. F. PAL. SEVERIANO EQVITI. ROM. REIP. TEGIANENSIVM. ADLECTO IN. ORDIN. DECVRION. CIVI. AMANTISSIMO QVI. CVM. PRIVILEGIO. SACERDOTI. CÆNINENSIS. MVNITVS. POTVISSET. AB. HONORIBVS ET. MVNERIB FACILE. EXCVSARI. PRÆPOSITO AMORE. PATRIÆ. ET. HONOREM. ÆDILITAT LAVDABILITER. ADMINISTRAVIT

Sed vacatio illa tandem, quæ inſigne Sacerdotij ducebatur[c], ab extraordinariis tantùm, non etiam ab ordinariis muneribus & legitimis, Sacerdotes liberauit, à quibus pridem vt ab aliis ciuibus ſtipendium extortum eſt[d]. Quod magnum certamen concitauit

c Symmac. lib. 10. ep 54
d l. 6. D. de vacat. muner l. vnic. C. de vacat. publ. mun.

Quæſtoribus vrbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio[a]. Pecunia opus erat quod vltimam penſionem pecuniæ in bellum collatæ, perſoluere placeret priuatis: Quæſtores ab Auguribus & Pontificibus, quod ſtipendium per bellum non contuliſſent, petebant. Ab Sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniúmque annorum per quos non dederant exactum eſt. [a] Liuius li. 33.

Immunitatis Sacerdotalis veſtigia quædam in libris noſtris habemus à viris doctiſſimis explicata. Vlpianus libro ſingulari de officio Prætoris Tutelaris ſcripſit[b]. *Athletæ habent à tutela excuſationem, qui ſacris certaminibus coronati ſunt.* Ἔθνους ἱερωσύνη, οἷον Ἀσιαρχία, Βιθυνιαρχία, Καππαδοκαρχία παρέχει ἀλειτουργησίαν ἀπὸ ἐπιτρόπων. τοῦτ' ἔστιν ἕως ἂν ἄρχῃ. Prouinciæ Sacerdotium vt Aſiarchia, Bithyniarchia, Cappadocarchia præbet à tutela immunitatem, dum ei muneri quis præeſt. Hæ Prouinciarum præfecturæ videri poſſent, cum tamen ſint Sacerdotia. Quo modo Conſtantinus Imperator Phœniciarchiam & Syriarchiam Sacerdotij ornamenta explicauit[c]. [b] l. 6. de excuſat. in pãdect. Florẽtin. [c] l. 1. C. de natur. libor.

Arabarchiæ per Ægyptum vectigal ſubmotum an ad Arabiæ ſacerdotem pertineret dubitauit Antonius Auguſtinus: Suſtulit dubitationem Cuiacius, qui Alabarchiæ nomen perdoctè reſtituit[d]. [d] lib. 8. obſeruat. ca. 37

In municipiis Sacerdotales & Flamines perpetui, atque etiam Duumuirales ab annonarum præpoſituris inferioribúſque muneribus quæ ſordida dicebantur, immunes erant[e]. [e] l. 2. quẽad. muner. ciuil. indic. C. Theod.

Sacerdotes noſtros Regia nexus conſtitutione

exſolutos, qua corpus aliorum liberũ quarto menſe poſt iudicatum, ni ſoluatur, carcere poteſt mancipari, ſollemni Placito, in ſacra ante diem Paſchæ purpura, toto audiente foro (Antoni Præſes doctiſſime) hoc anno [a] pulchrè, oratoriè & cùm imperio dixiſti. Illo ipſo die, cùm hoc libri caput excuderetur; Ingenium, memoriam, iudicium, doctrinam, prudentiam ſingularem tuam cùm cæteris omnibus, ita miratus ſum; vt te ſummis ornamentis honorum, fortunæ, virtutis & humanitatis præditum, neque ſatis mirari vſquam, neque ſatis laudare quiſquam poſſit.

a 16. Kal. Maij. 1612.

Pontificum Rom. alij prętereà honores multi, inter quos ius vetuſtum fuit, Sella Curulis cùm toga prætexta. De Curuli nummus eſt Cottæ Pontificis maximi.

De Prætexta multi multa [b], inter quos Baifius [c] breuiter & doctè. *Prætexta*, inquit, *cui purpura prætexitur*, quam Plutarchus [d], *περιπόρφυρον ἱμάτιον*. Athenæus [e], *περιπόρφυρον χιτῶνα*. Prætexta enim ſimpliciter prolata, à purpurea prætexta differebat, vt ex Liuio [f] facile eſt conijcere. Ille. *Valerius*, inquit, *Tribunus pleb.* cùm

b Macrob. 1 ſaturn. ca. 6.
c De re Veſtiaria.
d In Sertorio.
e lib. 6.
f lib. 34.

cùm diſſereret contra legem Oppiam: Purpura, ait, *viri vtemur prætextati in magiſtratibus, in Sacerdotiis: Liberi noſtri prætextis purpura togis vtentur, magiſtratus in Coloniis municipiiſque. Hîc Romæ in infimo genere magiſtris vicorum togæ prætextæ ius permittemus.* Prætexta igitur eſt περιπόρφυρος. At prætexta purpurea ἐν πόρφυρῳ vel ἁλουργόφύρῳ. Prætexta vulgatior, quæ pueris, magiſtris vicorum & fœminis conceſſa eſt: Purpura Sacerdotibus & magiſtratibus ſolùm. Ioſephus Scaliger[a] vir vt honoribus ſic doctrina verè princeps, vſum purpuræ ſacrum rectè putat, illúmque magiſtratibus conceſſum, non tam Magiſtratus iure, quàm ludorum & votorum cauſa. Sic Seuerus Alexander[b] recepit prætextam cum ſacra faceret, ſed vt Pontifex maximus, non vt imperator. Nam Imperatori picta potius toga debebatur.

[a] Ad Feſtū in verb. prætexta.

[b] Lamprid. in Alexādr.

Pictæ veſtes iam apud Homerum fuerant, vndè triumphales natæ[c]. Scaliger tamen pictam togam & purpuream eandem putauit. Quod ex Feſti verbis colligi non poteſt, & nummis veteribus confutatur. Pictam togam in nummis Cæſaris Auguſti expreſſam habemus.

[c] Plin. lib. 8. cap. 48.

Q

Picta triumphantium erat, qua vſus Nero in Circen-
a Tacit. 12. Annal. ſibus ludis[a]. Prætextæ purpureæ magiſtratibus vſus
b Dionyſ. li. 4. fuit in ſacris, pompis, & feſtis Deorum[b], ἁλουργεῖς ἀμπεχόνας Dionyſius vocat, pictas verò χρυσίνους. Vbi interpres vertit λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον prætextam candidam. Malè: debuit enim prætextam ſolùm dicere vel prætextam purpura togam. Prætexta alba
c Gloſſ. vet. erat, ſed limbo purpureo circumtexta[c]. Prętexta can-
d Plutarch. in Anton. dida eſt veſtis pura καθαρὰ, quæ ἀπόρφυρος[d].

DE HABITV ET ORNAMENtis Pontificum.

CAP. XXIX.

HVIC capiti tanquam auctuarium quoddam ſupra menſuram vel pondus iuſtum adiiciam, Ornamenta Pontificum, quos ſuis veſtibus indutos antiquitas venerata
e In lib. de genere veſtiũ Seruius 2. Æneid. eſt, poſteri mirantur. Tria ſunt, inquit Suetonius[e], pileorum genera. Erat Apex, Tutulus, Galerus. Apex pileus ſubtilis fuit circa medium virga eminente. Tutulus pileus lanatus, metæ figuræ. Galerus ex pelle hoſtiæ Ioui cæſæ, qui frequentiùs albogalerus dicitur. Hic Diali Flamini proprius fuit, nec vlli alij Sacerdoti. Apices reliquorum ſunt Flaminum & Sacerdotum. Tutulus Pontificum[f]. Dialis ſine ga-
f Feſtus in verb. Tutulum. lero & prætexta nunquam erat in publico. Martialis & Quirinalis neque ſemper prætextam neque

Apicem geſtare non ſolebant, niſi ſacrificij tempore. Apicis formam qui ab Apêre dictus,[a] quod ritu Flaminum ſignificat alligare, videmus in nummis Licinij Stolonis.

[a] Seruius 8. Æneid.

In hoc nummo deſignatus Apex, quæ virga eſt in ſumma pilei lunula circumdata, qui bicornis ſurſum erigitur: Cuius ligaturæ nodi vtrímque penduli, quibus Apex retineretur aut remitteretur, Offendices dicuntur[b]. Tutuli eadem fermè figura quæ in metæ cacumen deſinebat, & lunulæ loco, quæ in Apice prominet, virgulam habet incuruam, quæ deorſum flectitur ex Iulij Cæſaris nummis.

[b] Feſtus in verb. offendices.

Gulielmus Cholius Delphinatus Prouinciæ præfe-ctus, vir inter primos antiquitatis aſſertores numerandus, in libro de religione veterum Romanorum gallicè ſcripto, ex antiqui zophori ſculptura depictos Albogalerum & Tutulum ita expreſſit.

Accedit ad hanc Tutuli figuram alia in Onyce impreſſa cum vrceolo, & Gallo gallinaceo, quæ Pontificatum Auguratúmque deſignant.

Nam vt Pontificatus Tutulo aut Vrceolo: Sic Au-

guratus lituo vel gallò gallinaceò denotatur. Flamines cũ Apice ſacrificabant ex nũmis Licinij Veri.

Lituus in hoc numiſmate tributus Flamini me aliquantiſper detinuit, non quod ille Auguratus eſſet inſigne. (Nam & Pontificibus lituus fuit communicatus) ſed quia Flamines commentaculo in Sacrificiis vtebantur. Nummus Auguſti pulcherrimus nodum omnem diſſoluit.

Ex quo lituum & commentaculum Flamini videmus fuiſſe commune. Pontifices vero laurea corona redimiti, velato capite ſacrificabant. Hunc morem tangit Virgilius[a]. [a] Virgil. 3. Æneid.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Caput M.Lepidi Pontificis maximi hoc modo velatum habemus in nummis

Et Pontifices velato capite vt plurimùm animaduerti, Tutulum geſtantes non vidi pręterquàm in nummis Numæ

Hunc Pontifices inſtituiſſe, nec tamen Pontificem fuiſſe ſciunt omnes. Quare nummi regiam magis quàm Pontificiam denotare dignitatem viderentur. Regibus enim poſt Pontifices inſtitutos remanſit quorundam ſactorum cura. Nos de his poſtea vbi de capite & lituo.

Pontificum integumentum velũ fuit purpureum: vt Veſtalibus album, quod quidem ſuffibulum dicunt, album ſcilicet veſtimentum, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in Capita Veſtales cum ſacrificant ſemper habere ſolent, ídque fibula comprehenditur. Ex P. Raſcaſij gemma, quas vir ſingulari induſtria parat multas. Exemplum habeo Veſtalis cum ſuffibulo.

Quod velo adumbraſſem niſi vir doctus ſcriptis ſuis illud obduxiſſet. De Suffibulo lex erat ſcripta in Sacrario Deæ Opeconſiuæ[a]. HOC. C. PRÆTER. VIRGINES. VESTALES. ET SACERDOTEM. PVBLICOM. INTROIRE. NEFAS. ESTO. IS. CVM INTROIERIT. SVFFIBVLVM. HABETO. Mirum quod Pontifex qui Sacerdos publicus, cum penum Veſtæ adiret, virginum integumento, hoc eſt ſuffibulo vti debuerit. Sic Virgines Saliæ ſacrificium facientes, cùm Pontificibus in regia paludatæ cùm Apicibus erant, in modum Saliorum[b]. Sed ad cætera Pontificum ornamenta tranſeamus, & veſtes illorum cæteras paucis explicemus. De præ-

[a] Scalig. ad feſtum in verb. ſuffibulum.

[b] Feſtus in verb. Salias virgines.

texta purpurea hactenus dictum eſt; pura veſtis & impolluta Pontificũ ſumenda nobis eſt & ſarcienda. Pura veſtimenta, inquit Feſtus[a], Sacerdotes populi Romani cum ſacrificabant habere ſoliti erant, id eſt, non obſita, non fulgurita, non funeſta, non maculata, Scaliger emendat obſtita, id eſt, violata tactáque de cœlo, rectiſſimè. Puram veſtem Seruius[b] aliter componit. *Impolluta veſtis* inquit, *& pura dicitur quæ neque funeſta ſit, neque fulgorata neque maculam habeat* Θ. K *homine mortuo. Eſt autem linea & purpurea.* In hac veſte ſinus eſt qui mihi rugam excitat in fronte. Quæ enim macula eſt illa Θ. K homine mortuo? Hanc tamen ſi fieri poteſt eluere conemur. Hæ literæ in veteribus monumentis frequentiſſimæ ſunt. Exſcripſi Arelate

[a] In verb. pura.

[b] li. 12. Æneid.

Θ. ANNOS. XIIII. MENS. II. DIES. V
MARITVS. VXORI. KARISSIMAE

Illud τὸ ϑ. nihil aliud ſignificat quam vixit, obiit. Narbonæ.

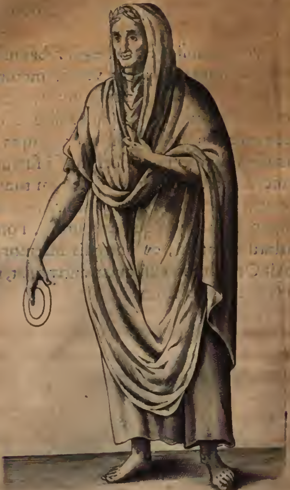
Θ
L. CORNELIVS. CERATVS

Vtrumque autem Θ.K. θεοὺς καταχθονίους deſignare ſolet in inſcriptionibus græcis paſſim. Vnde veſtis quæ Θ. K. habet homine mortuo, ea fortè fuit, qua Sacerdos vſus, dum ſubterraneis Diis ſacra mortuorum celebraret[c]. An veſtis hæc Sacerdotalis habuerit literas Θ. K. illíſque fuerit diſtincta & præfixa: Non

[c] Seruius 10. Æneid.

Non memini me alibi legere. Quare non ex Tripode Oracula fundo, ſed coniecturas & nugas meas in re obſcura ita propono, vt non reſpuam alienas.

Pura veſtis candida erat καθαρὰ, λευκὴ mera, nullo colore delibuta; Lexicon vetus, merum interpretatur ἄκρατον ψιλὸν impermixtum, tenüe: Vt noſtrorum Sacerdotum veſtes puræ, albæ ſunt, atque ita vernacula lingua nominantur. Supra veſtem puram toga duplici Pontifices amicti fuerunt: quæ læna dicebatur. Veſtis vna in modum tunicæ breuior erat, Altera oblonga in modum pallij tunicæ imponebatur, vtráque purpurea [a]. Pontificem illo habitu ornatum, ex antiquis marmoribus ita depinxit Onuphrius, cui, quem anteponat, non habet ipſa antiquitas virum. [a] Seruius 4. Æneid.

Atque hic fuit habitus pacis. Nam in bello Pontifices cinctu Gabino vti ſolebant. Vel cum ſacris operarentur, vel cum pro exercitu aliquem denouerent.

Augur lituo ſolo à Pontifice differebat & colore trabeæ. Nam Pontificalis de purpura tota: Auguralis de purpura & cocco [a]. Augurem equo inſidentem ex Auguſti nummis adiicere viſum eſt. [a] Sueton. li. de gener. veſti.

Sed Augur aliquis ſeruauit de cœlo, cuius obnuntiationi mihi parendum eſt, & ad alia tranſeundum.

PONTIFICES ALIORVM SACERdotum munus obibant.

Cap. XXX.

Vt Pontifices Sacris publicis præerant, ſic Sacerdotum omnium, ſi res poſtularet munus obierunt. Cum tamen nullum alium Sacerdotem

Pontificum officium impleuiſſe videamus. Portentorum explanationes & prædictiones, Aruſpicum fuerunt & Decemuirorum: Vtrumque Pontifices ſibi vendicarunt, vt Epulonum miniſterium, & Flaminis Dialis, qui primus in Sacerdotum ordine cenſetur. Nam ſi ille valetudine aut munere publico impediretur, Pontifices Dialia Sacra faciebant, quæ etiam peragebant, ſi Dialis nullus eſſet inauguratus[a]. Sic duobus & Septuaginta annis poſt Cornelij Merulæ Dialis cædem, cum nemo ſuffectus eſſet, Pontifices vt Flamines religionem curauerunt. Decemuiri fatales libros adire ſolebant ex Senatuſconſulto qui publicè apud illos erant depoſiti: Sed cùm vetuſtate libri exoleſcerent, vt ſua manu illos deſcriberēt, Pontificibus negotium datum, atque ab illis hi libri quandoque aditi[b]. Eſt Aureliani Imperatoris epiſtola apta huic loco[c]. *Miror vos*, inquit, *patres ſancti tam diu de aperiendis libris dubitaſſe, perindè quaſi in Chriſtianorum Eccleſia non in Deorum omnium templo tractaretis. Agite igitur caſtimonia Pontificum, Iuuate principem neceſsitate publica laborantem. Has literas & Pontificum ſuggeſtionem, cum Prætor vrbanus ad Senatum retuliſſet, Vlpius Syllanus primæ ſententiæ Senator. Agite, inquit, Pontifices, qua puri, qua mundi, qua ſancti, qua veſtitu animíſque Sacris commodi, templum aſcendite, veteranis manibus libros euoluite.* Hæc exſcripſi quòd ex Pōtificum ſint authoritate & dignitate. Nam licet Sacerdotes illo tempore ferè omnes, Pontifices vocarentur: & Decemuirorū collegium ampliſſimū[d], Sacerdotesq; populi Romani haberentur: Facit tamen ſuggeſtio

a Tacit. li. 3. Annal.

b Dionyſ. Lib. 4.

c Vopiſcus in Aureliā.

d Cicer. 9. in Verrem.

Pontificum, vt credam de Pontificibus noſtris non de Quindecimuiris locum accipiēdum. Pontificum enim propriè ſuggeſtio, nec ſolebant Quindecimuiri aliquid præmonere & ὑποβάλλειν. Authoris nunc verba euoluamus, quæ Scaligero mendoſa videntur. Scribendum putat pro veteranis manibus libros euoluite, *veteris anus Cumanæ libros.* Retinet vir doctiſſimus alius vulgatam, & veteranas manus interpretatur maiorum Pontificum, qui in Sacerdotio conſenuerunt, quíque à minoribus, vt Veterani à nouitiis diſtinguebantur. Vterque me moratur, qui veteranorum in literis priuilegio gaudent. Ego vero Tyro ac rudis in hoc militiæ genere vltrò decertabo, cùm iure poſſim: & ſi quis mallet paululùm literas immutare, & pro veteranis legere veneratis manibus, ambabus certè amplecterer hanc lectionē. Quo loquendi modo Poëta veneratam Cererem vocat [a] pro venerabili. Nam Sibyllinos libros adire & euoluere venerationem habebat & pietatem, quæ veteranis manibus minùs videtur conuenire. Hæc mea cōiectura eſt, vnuſquiſque adhibeat ſuam. Mihi quidem à vulgata recedere religio eſſet, ſi illa religioni congrueret, ſed qualiſcúmque ea ſit, facile coniecturæ patiar eam anteferri. Nec enim authoris verba temerè immutanda, dummodò lectio integra ſit. Licet fortè meliùs legi vel dici poſſit.

[a] Virgil. 3 Æneid.

REX SACRORVM ET FLAMINES maiores duo adſcripti Collegio Pontificum. De illorum dignitate & cura.

CAP. XXXI.

REX Sacrorum & Flamines licet Pontifices non eſſent, ita tamen erant adſcripti Collegio Pontificum, vt ſi quandò res aliqua apud illos diſceptaretur, vt in Virginum iudicio, ipſi vnà cùm Pontificibus Iudices ſederent. Sícque accipiendus eſt locus M. Tullij[a]. *Cum ex Collegio tanto,* inquit, *non Regem, non Flaminem, non Pontificem videret.* Attributi quidem erant illi Pontificum Collegio, nec tamen de illorum Collegio. Sic Equites & Tribuni ærarij, lege Aurelia cùm Senatoribus iudicarunt, cùm tamen illi non eſſent Senatores[b]. An vero Augures cùm Sacrorum Rege & Flaminibus Collegio adſcripti fuerint Pontificũ, quæri poteſt: quod M. Tullius docere videtur[c]. *Dico,* ait ille, *Apud Pontifices, Augures adſunt, verſor in medio iure publico.* Cum tamen omnes Iudices enumerat, qui de domo ſua cùm Pontificibus iudicarunt, Augures ſilentio præteriuit[d]. *Domum meam,* inquit, *P. Lentulus Conſul & Pontifex, P. Seruilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Meſſala, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, P. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus,*

a pro domo ſua.

b l. 2. D de orig. iur. Plin. lib. 33. cap. 1. & 2.

c pro domo ſua.

d de Aruſpic. reſp.

L. Clodius Rex ſacrorũ, M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sext. Cæſar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, Q. Terentius Pontifices minores cauſa cognita duobus locis dicta omni religione liberarunt. In hac iudicum enumeratione nulli Augures, quos tamen Iudicio dixit Cicero adfuiſſe. Quod ita accipiendum eſt, vt cùm omnes illæ P. Clodij actiones in Tribunatu euellere radicitùs conaretur, nonnihil de illius adoptione attigit, in qua Augures adhibebantur [a]. Cum ergo ex Pontificibus quidam etiam Augures eſſent, ille cum obiter de adoptione Clodij diſſereret, Augures dixit adeſſe, qui adoptionem illam non ritè factam videre poſſent. Adſederunt ergò Pontificibus Flamines duo cum Sacrorum Rege, qui ſimul cùm iis iudicarunt. Quod ex alio Ciceronis loco colligitur [b]. *Diſcite*, inquit, *Pontifices, vos Flamines, etiam tu Rex Diſce.*

a lib. 8. ad Attic. ep. ſt. 3.

b pro dom. ſua.

Varia verò Sacerdotum horum munera fuerunt, & in illorum ordine maximus videtur Rex Sacrorum, deindè Dialis, tertiò Martialis, quartò Quirinalis, quintò Pontifex maximus. Dialis vniuerſi mundi Sacerdos appellatur à Dio (error apud Feſtum [c], vbi legitur, appellatur Dium) à quo vita dari hominibus putabatur. De illo, ſequenti capite, plura dicturi ſumus.

c in verb. ordo ſacerdotum. & in verb. Flamẽ dialis.

Regis ſacrorum curæ variæ, ex quibus multis vnã perſequar, quæ curam aliquam & diligentiam deſiderat. *Dies intercifus*, inquit Varro [d], *Quando Rex comitiauit fas, ad quod tempus eſt nefas ab eo fas: dictus ab eo quòd eo die Rex Sacrificulus dicat ad Comitium.* Pro di-

d lib. 5. de ling. latin.

cat legit Scaliger. *Itat ad Comitium*, nec latinum putat, dicere ad Comitium & verè. Nam in Comitio ad populum dicebatur, nec Regi Sacrificulo licebat cùm populo agere [a]. Varronis lectio cognatione literarum corrupta, in qua cùm ſcriptum eſſet *ducit ad Comitium*, librarius ſcripſit dicat. Ducebat Rex ad Comitiũ ipſo Regifugij die [b] quo ſacrificium in Comitio peragebat. Sic etiam in Sacris Noualibus in arce ferias primas menſtruas, quæ futuræ erant eo menſe, prædicebat, & diebus Agonalibus in Regia arietem immolabat [c]: *Qui dies dicti Agonales ab agóne?* inquit Varro, *eo quod interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur.* Corruptam Varronis lectionem ſuſpicor: Quid enim Agonales dies ab agóne deducamus. Nam cum omnibus Sacrificiis miniſter rogaret Sacerdotem agon'?

Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros
Semper agátne, rogat, nec niſi iuſſus agit [d].

Qua ratione Agonales dies ab hac voce agon' denominationem ſortiuntur? Crederem Varronem ſcripſiſſe *hi dies dicti ab Agonio quo die interrogatur à principe Ciuitatis &c.* Supra Varro ſcripſerat: *A cœli naturali diſcrimine ciuilia vocabula diis acceſſerunt. Dicam priùs qui Deorũ cauſa ſunt inſtituti.* Iam ex Feſto Varronem interpretemur [e]. Agonia ab antiquis hoſtia dicebatur, & Agonius Deus qui præſidebat rebus agendis, Cuius feſta Agonalia, vt à Conſo Conſualia, à Quirino Quirinalia dicta ſunt. Quo die princeps ciuitatis interrogabatur, cum in cæteris Sacrificiis publicum Sacerdotem miniſtri rogarét. Hoc die ciuitatis

princeps

[a] Agel. lib. 11. cap. 1.

[b] Plutarch. in quæſt. Rom. Feſtus in verb. Regifugium.

[c] Varro eod. lib.

[d] Ouid. 1. faſtor.

[e] Feſtus in verb. Agonium.

princeps Sacerdotis partibus functus eſt, quod fortè res per magiſtratus agerentur. Nam principem ciuitatis magiſtratum voco vt Conſulem vel Prętorem[a]. Sed Rex iſte abeat è comitio & Flaminibus loco cedat. Hi maiores & minores fuerunt, plebeij & patricij generis[b]. Tres primi à Numa inſtituti Dialis, Martialis & Quirinalis, duo tantùm Collegio Pontificum attributi.

a l. ſcire oportet. §. præfectoriũ D. de tutorib l. ſpadonem. §. ciuitates. D. de excuſat. tutor.

b Feſtus in verb. maiores Flamines.

DE FLAMINE DIALI ET ILLIVS legibus Collegio Pontificum ille adſcriptus non fuit. Ius habuit in Senatum introeundi. Municipales Flamines prodi dicebantur. Veſlamen, Flaminales viri.

CAP. XXXII.

CEREMONIAE, inquit Agellius[c], Flamini Diali multæ impoſitæ, item caſus multiplices. Qui ſint illi caſus, vix Criticorum conſilium præuidere potuit, qui in literarum naufragio tabulis laceris vndique iactantur. Emendant illi caſtus multiplices, quod primùm placuerat Lipſio[d], qui poſtea repoſuit cautus multiplices. Nam multa vetita Flamini Diali, quæ Sacrorum legibus cauta dici poſſunt à quibus Dialis cauere deberet. Veriſſima eſt vulgata lectio ex veteri Gloſſario, in quo caſibus πτώμασιν, κανόσιν, vnde apud nos Κανόνες & ius canonicum, Κανὼν regula & norma diſciplinę. Quo ſenſu M. Tul-

c li. 10. ca. 15.

d lib. 1. Elector. cap. 21

a lib. 16. epiſt. 17. lius Tyroni ſcripſit[a]: *Sed heus tu qui* Κανὼν *eſſe ſcriptorum meorum ſoles.* Caſus & Ceremoniæ ex Fabij Pictoris libro ab Agellio[b] recenſentur, quibus nonnulla addi poſſunt ex Iure Pontificio ab antiquis authoribus repetita.

b lib. 10.

Veteri religione Pontificum, inaugurato Flamini, veſtē quæ læna dicebatur, à Flaminica texi oportebat. Quam veſtem cùm cultro qui Seceſpita appellabatur, vti debere (ita apud Seruium[c] legitur.) Cuius lectioni mederi non poſſum. A Flaminica fieri veſtem oportebat, cuius lanam ipſa per ſe & nere debebat & texere. Infibulatus[d] ſacrificabat propter vſum æris antiquiſſimum. Mortuæ pecudis corio calceos fieri Flaminibus nefas habebatur, quoniam ſua morte extincta omnia, funeſta æſtimantur[e]. Flamini ſacro (qui Dialis eſt) equinum fel tangere non licebat Romæ[f], quod publicis ſacris equus etiam immolaretur. Ille æreis cultris tondebatur[g]. Ignem ex illius domo efferre non licebat niſi rei diuinæ cauſa[h]. Flamen Dialis Romæ auſpicabatur vindemiam, & vt iuſſerat vinum legere, agna Ioui faciebat, inter cuius cæſa & porrecta Flamen prorſus vinum legebat. Quod vero tradit Fabius Pictor, Diali iurare fas nunquam eſſe, confirmat Liuius celebri exemplo[i]. *Comitiis*, inquit, *creati Ædiles forte ſunt ambo, qui ſtatim accipere magiſtratum non poſſent. Nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cum Hiſpaniã obtineret Prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præſentem creauerant, quia Flamen Dialis erat; iurare in leges non poterat, petente Flacco vt legibus ſolueretur: Magiſtra-*

c Seruius 4. Æneid.

d Feſtus in verb. infibulati.

e Feſtus in verb. mortuæ.

f Plinius li. 28. cap. 9.

g Seruius 1. Æneid.

h Feſtus in verb. ignem

i Liuius li. 3

tum enim plus quinque dies, niſi qui iuraſſet in leges, non licebat gerere: Senatus decreuit, vt ſi Ædilis qui pro ſe iuraret arbitratu Conſulum daret, Conſules ſi eis videretur cùm Tribuniſplebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre, L. Valerius Flaccus Prætor deſignatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebſque ſciuit, vt perinde eſſet, ac ſi ipſe Ædilis iuraſſet. Dialis Flamen Pontifex max. & Rex ſæculi dictus[a], Ioui aſſiduus Sacerdos, quem Numa inſigni veſte & regia Sella adornauit. Hanc dignitatem C. Flaccus alter Flamen Dialis reſtituit per multos annos diminutam: vt ſcilicet in Senatū introiret cùm Prætexta toga & Sella Curuli[b].

An verò Dialis attributus fuerit Collegio Pontificum ex Ciceronis verbis facilè intelligi poteſt: Nam cùm inter Sacerdotes, qui de illius domo iudicarunt ſediſſe non dicatur cùm Martiali & Quirinali, Collegio Pontificum non fuiſſe illum adſcriptum poſſumus adfirmare. Cuius rei rationem cum apud me diligentiùs exquirerem, illam à Fabio Pictore repetebam, quod ſcilicet Dialis quotidie feſtatus eſſet[c]. Nam cum per religionem non liceret feſtis diebus vel apud Prætorem lege agere, vel apud Pontifices, ne feriæ polluerentur quæ feſtis inerant: Pontificum iudicio Dialis nec intereſſe potuit, nec debuit. Cum Fabio Pictore tamen hiſtoriæ Romanæ ſcriptores pugnare videntur. Nam Flamen Dialis magiſtratum gerere potuit. Et C. Valerius cùm Prætor creatus eſſet, Prætores ita ſortiri iuſſit, vti Flamini Diali, vtique altera iuris dicendi Prouincia eſſet[d]. Sed cùm multa in illius legibus mutata eſſent, multa quoque

a Tertul. li. 1. ad vxor. ca. 7. & lib. de præſcrip. cap. 40.

b Liuius li. 27.

c Agel. li. 10 cap. 15.

d Liuius lib. 31.

in iis quæ ad religionem pertinebant, intacta remanſerunt, & quæ in Repub. introducta ſunt, vetera inſtituta non euerterunt, quæ ex Flaminis legibus ſunt requirenda. Lapſus eſt Ant. Auguſtinus [a], vir qui certo ſemper & confirmato animo conſiſtit, in omni genere literarum: Qui Dialem hunc cùm duobus maioribus cæteris flaminibus maiorem Pontificem putat. Nam Dialis ne quidem Pontificum collegio adſcriptus eſt; Sed Martialis tantùm & Quirinalis, qui tamen Pontifices, non erant maiores.

[a] Dialog. 10. de numiſmatib. antiq.

Flamen à Pontifice capi dicebatur Romæ [b], qui in municipiis à Magiſtratibus prodebatur [c]. Obſeruamus Veflamines in antiquis inſcriptionibus.

[b] Liuius li. 27.

[c] Cicer. pro Milon.

964.1. C. MVCIVS. BRVTIANVS. FAVSTINVS. ANTONIANVS. VEFLAM. AVG.

Alia inſcriptio Bexæ in Luſitania.

498.2. CVRIÆ. PONT
FLAM. PACIS. IVLIÆ.
VE. FLAMEN

Quod quidam interpretantur vetus Flamen qui Sacerdotio abierat. Fortè Veflamen pro minore Flamine dicebatur, vt vegrande veteres dixerunt pro paruo & minuto [d]. Nam qui Flaminij honore functi erant, vel vt lex loquitur [e] poſt Flaminij decurſa inſignia, Flaminales viri vocabantur, vt Conſulares qui Conſulatum pridem conſequuti. Lapis Tarraconæ.

[d] Feſtus in verb vegrande.

[e] l. 21. C. Theod. de decurionib.

C. VALER. ARABINO
FLAVIANI. F. BERGIDOF
OMNIB. HON. IN. R. P
SVA. FVNC. SACERDOTI
ROMÆ. ET. AVG. P. H. C 478. 1.
OB. CVRAM. TABVLARI
CENSVALIS. FIDELITER
ADMINIST. STATVAM
INTER. FLAMINALES
VIROS. POSITAM. EX
ORNANDVM. VNIVER
CENSVER

In iiſdem inſcriptionibus leguntur Flamines ad tempus, Flamen Quinquennalis, Flamen primus Prouinciæ, Flamen Deorum omnium, Flamen Auguſtalis, quæ Sacerdotij denotabant dignitatem.

QVAS RES SENATVS AD PONTIfices reiiciebat. Relatæ res ad virgines & Pontifices. Religionem abs ſe reijcere. Scrupea religio.

Cap. XXXIII.

Qvæ res ad ſacra & ceremonias pertinebant, ſi de his quæſtio fortè moueretur, Senatus illas ad Pontifices reiiciebat, & Collegium Pontificum

conſuli iubebat, qui de religione ſolùm decernerēt [a]. Capua capta à Q. Fuluio & Appio Clodio Coſs. Senatuſconſultum de capite & fortunis Campanorum factum eſt: Sed cum ad ſigna & ſtatuas æneas, quæ capta de hoſtibus dicebantur ventum eſſet, ad Collegium Pontificum illa ſunt reiecta [b]. M. Fuluius Ambracia capta, cum ſigna atque ornamenta ex ædibus ſacris abſtuliſſet, Ambracienſes legati de illo in Senatu queſti ſunt. Senatuſconſultum factum eſt, placere de iis cum M. Fuluius Romam reuertiſſet, ad Collegium Pontificum referri [c], & quod ij cenſuiſſent, fieri. Relatum etiam ad illos de expiandis, quæ in templo aliquo tacta elatáque eſſent [d]. Malè fortè vulgata lectio in Liuio habet capta.

Latinæ feriæ ad tertium Nonas Maij fuere, in his cùm magiſtratus Lanuninus in vna hoſtia precatus non eſſet, populo Romano Quiritum religioni fuit. Id cum ad Senatum relatum eſſet, Senatus ad Pontifices remiſit [e]. M. Tullius ab exilio reuerſus, cum de illius domo Comitiis Centuriatis actum eſſet: Centuriæ omnes eodē iure eſſe iuſſerunt, quo antea fuiſſet [f]: Sed Senatus priuſquàm legis author fieret, M. Bibuli ſententiam ſequutus eſt, vt de domus religione, quæ à P. Clodio conſecrata erat, ad Pontifices referretur [g]. In quibus laudare licet, prudentiam veterum ſingularem, ordinúmque concordiam, vt in religionis controuerſo Iudicio nihil tentarēt aut mouerent Pontifices ſine Senatus authoritate: nihil aut parùm Senatus in religione cēſeret, ſine Pontificum decreto. Claudius Imperator, cum ad Senatum ſuper

[a] Agel. li. 5. cap. 17. Macrob. lib. 1. cap. 16.
[b] Liuius li. 26.
[c] Liuius li. 38.
[d] Liuius lib. 29.
[e] Liuius li. 41.
[f] Cic. de Aruſpic. reſp.
[g] Cicer. pro dom. ſu.

Collegio Aruſpicum retuliſſet: Senatuſconſultum factum: Viderent Pontifices[a] quæ retinenda firmandáue Aruſpicum eſſent. At cum P. Clodius ſacra Bonæ deæ violaſſe diceretur, res ad Pontifices & virgines Veſtales relata eſt, idque ab iis nefas decretũ[b]. Quod vnum in illa vetuſtate exẽplum memoratur, quo Senatus fœminis decernendi poteſtatem mandauit. Quod tamen incertum faciunt libri manuſcripti: qui vocẽ (*virgines*) à Ciceronis lectione reiiciunt: alij admittunt ex quibus vulgata recipitur, quæ non temerè improbanda. Licet enim fœminarum genus à negotiis publicis conditio exceperit humanæ fragilitatis, illæq; ab omnibus ciuilibus & publicis officiis ſint remotæ[c]; honor tamen Veſtalium, quibus magiſtratus faſces ſubmittebant, tantus fuit, vt ipſæ legibus ſoluerentur. Valerianus Cenſor delectus eſt Decio Imperante: vbi Senatuſconſultum Decius accepit[d]. *Fœlicem te, inquit, Valeriane, tu de iudicibus, tu de Præfectis eminentiſſimis iudicabis. Excepto denique Præfecto vrbis Romæ, exceptis Conſulibus ordinariis, ac maxima Virgine Veſtalium (ſi tamen incorrupta permanſerit)* Gloſſema ſunt vltima hæc Pollionis verba, quæ Parentheſi incluſa, in textum irrepſerunt. Etenim ſi Veſtalis maxima inceſtum commiſiſſet, nullæ erant Cenſoris partes, cùm illa à frequenti Pontificum Collegio iudicaretur. Sed quid cauſæ fuerit, cur Senatus pollutarum Ceremoniarum iudicium Virginibus permitteret, ſi quæratur, hanc vnam fuiſſe maximè puto. Quod Virgines ſacrum Bonæ Deæ curarent, quod cùm inſtauraſſent, vt non ritè factum,

a Tacit. 2. Annal.

b Cicer. 1. ad Attic. ep 16

c Arnob. li. 7. aduerſ. gent. l. cùm Prætor. §. moribus D. de Iudic.

d Trebel. Pollio in Valeriano.

pollutiq́; Sacrificij cauſam agnouiſſent, illarum hac in re Iudicium neceſſarium Senatus iudicauit, quo accommodarent illas veritatis aſſertores magis quàm facti iudices.

Poſtquam vero Imperatores Pontificatum maximum ceperunt, mos ille reijciendi ad Pontifices immutatus, vt in Seruio Magulinenſi videmus[a], aduerſus quem, Lentulus Augur cùm in Senatu dixiſſet, eúmque ſequuti eſſent multi, eò decurſum eſt, vt Tiberij Pontificis maximi ſententiam operirentur: qui dilata notione de Iure Flaminis, poſtea decretũ Pontificum recitauit, quorum iudicium ſine Senatus authoritate requiſierat. Religionis reiectio ad Actij[b], verſum me reuocat, qui à doctiſſimis viris variè explicatus. Varro. *Scrupedam*, inquit, *Aurelius ſcribit Auſcaripedam* (fœliciter Turnebus emendat à Scauro pede) *Valerius à pede & ſcrupea. Ex eo ab Actio poſitum. Incurioſa itaque es Menalippe? reijcis abs te religionem, ſcrupeam imponis.* Hæc ſunt Varronis verba, quæ Turnebus immutauit & legit. *Ex eo ab Actio poſitum in curioſa. Itaque eſt in Menalippa, reijcis abs te religionem? Scrupeam pone.* Actius, inquit Turnebus[c], ſcrupeum pro curioſo vſurpauit in Menalippa, cum religionẽ ſcrupeam dixit, quam poſt tergum ait reiiciendam. Mihi quidem iſthæc emendatio ſcrupulum inijcit, magnámque dubitationem. Etenim quis Actij Curioſæ meminit huc vſque? Homo non modò prudens, verùm etiam quod iuuat, curioſus, hæc ſcripſit curioſè potiùs quàm verè. Laudat hic Actium Varro vt alios authores omiſſis locis. Actij tragœdia fuit

a Tacit. li. 3. Annal.

b Varro li. 6 de ling. lat.

c lib. 23. aduerſ. cap. 18

fuit inſcripta Menalippa, vnde hic verſus. Aliter Ioſephus Scaliger[a], vir tantùm laudandus quantùm virtus intelligi poteſt, locum Actij reſtituendum putat. *Ex eo ab Actio poſitum pro curioſa. Itaque eſt in Menalippo. Reijcias abs te religionem, ſcrupeæ imponas.* Reijcis abs ſe religionem, ait, qui omen ad alium transfert. Tantorum virorum authoritas mihi ſemper pro ratione fuit: Non poſſum tamen veterem ſcripturam reijcere, quæ mihi vera videtur: Actium poëtam tragœdias ſcripſiſſe nemo neſcit; in hiſque Menalippam. In quo ſcribendi genere variæ perſonæ variſque ſermones, in quibus Deorum frequens mentio. Menalippa cùm fortè religionis domeſticæ explanationem à Pontifice exquirendã eſſe dixiſſet, (quod ſæpenumero fieri ſolebat) licet ſe incurioſam profiteretur: animi illius conſcientiam ridens aliquis, ſuperſtitionem mulieris improbabat. *Incurioſa*, inquit, *itaque es Menalippa*, id eſt minùs diligenter, te iſtam rem curare aſſeris, *reijcis abs te religionem?* de religione priuata vis Pontificem conſulere, *ſcrupeam imponas.* Religionem ſcrupeam imponere, eſt ei religioni ſe addicere, quæ animum variis curis afficiat atque diſtrahat. Eſt enim religio ſcrupea, aſpera[b]: quo ſenſu ſcrupeam ſpeluncam Virgilius[c] dixit, vt ſcrupea ſaxa, Bacchi templa vetus poeta[d]: Imponere ſcrupeam eſt δεισιδαιμονίαν, ſuperſtitioſum Deorum metum ſibi inijcere. Multi hanc interpretationem reijcient, quam veterum Pontificum gratia curioſè fortaſsè excogitaui. Sciant illi me in eo maximè laborare, vt veterem lectionem bonorum autho-

[a] In coniectaneis.

[b] Eugraph. in Terentij And. act. 1. ſcen. 5.

[c] lib. 6.

[d] Varro li. 6 de ling. lat.

rum ſi fieri poſſit, ſemper retineam, quam in Varrone ſine ſcrupulo aliter tueri poſſim. *Reijcis abs te religionem?* Deorum cultum omnem aſpernaris, *Scrupeam imponis*, aſperam & duram religionem tibi inijcis. Nam qui totum de Diis immortalibus metum fictum arbitrantur, nec eos ratio vlla aut religio ad officium ducit: ſuo quoque ſcelere laceſſitus Scrupeam induit religionem, tunica moleſta acerbiorem. Senatus literatorum hæc ad ipſum Scaligerum reieciſſet, ni vir ille literarum honori, ſine æmulo genitus, magno illarum damno fatis conceſſiſſet, quæ benigna mihi boníſque omnibus precor & expeto.

SENATVS MVLTA IN RELIGIOnibus decernebat. Portentorum procuratio reiecta ad Conſules. Ludorum inſtauratio. Piacularia Sacra ex Senatuſconſulto. Dies Circenſibus additi. In externis religionibus Magiſtratibus maioribus, minoribúſue negotium datum.

CAP. XXXIV.

SENATVS in religionibus, inconſultò Pontificum Collegio nonnulla decernere ſolebat: vt Portentorum procurationem quandóque ad Conſules reiecit, cùm nuntiatum eſſet, in regia haſtas Martis mouiſſe. Eius nempe rei cauſa Senatuſconſultum factum eſt M. Antonio & Aulo Poſthu-

mio [a]. Coſs. *quod C. Iulius Lucij filius Pontifex nuntiauit in ſacrario in regia haſtas Martias mouiſſe. De ea re ita cenſuerunt: vti M. Antonius Conſul hoſtiis maioribus, Ioui & Marti procuraret, & cæteris diis quibus videretur placandis, vti procuraſſet ſatis habendum cenſuerunt. Si quid ſuccidaneis opus eſſet, Robigus accederet.* Senatus idẽ Iſidis & Serapidis fana, quæ priuatim nonnulli extruxerant, demoliri iuſſit [b]: Et poſtquam ſententia obtinuit, vt publicè colerentur [c]: extra pomœrium eos Deos collocauit. Nouendiale ſacrum [d], Prætor vrbanus ex Senatuſconſulto edixit, & piacularia ſacra ex Senatuſconſulta facta, vt cum Fuluius Flaccus templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliauit, vt ædem Fortunæ equeſtris tegeret, quam dedicârat [e]: Tegulæ ex Senatuſconſulto reportatæ, Piaculariáque Iunoni facta. Patribus authoribus iuſſu populi diuini honores decernebantur. Dies Circenſibus addebantur. Sed authoritate ſola Senatus Imperatorum cõſecratio fiebat, illíque in Deorum numerum referebantur [f]. Quod ſtante Repub. populi ſuffragiis tranſigebatur. M. Tullius in Antonium [g]. *Neſcis*, inquit, *quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe, te ipſum autem ad populum tuliſſe, vt quintus præterea dies Cæſari tribueretur?* Feſti item dies à Senatu imperati [h], qui in externis religionibus, maioribus magiſtratibus minoribúſue negotium dedit, vt Ædilibus, ne qui niſi Romani Dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Prætori M. Attilio à Senatu mandatum vt nouis religionibus populum liberaret [i], hoc eſt religione ſolueret, & eo officio quo

a Agel. li. 4. cap. 6.
b Liuius li. 32.
c Dio lib. 39
d Liuius lib. 21.
e Liuius li. 42.
f Capitolin. in Pertinace.
g Philip. 2.
h Tacit. 2 & 3. Annal.
i Liuius lib. 4. & 25.

populus per religionem ſe teneri credebat. In quo nihil reiectum ad Pontifices, quia in externis ſacris populus nulla religione poteſt obligari. Conſulibus etiam quæſtio de Bacchanalibus ſacris mandata extra ordinem[a], quod eſt præter conſuetum Iudiciorum morem, vtilitatis publicæ cauſa. Sed habita oratio à Poſthumio Conſule ad populum, Pontificum quodammodò tuetur authoritatem. *Hac vos, inquit, religione innumerabilia decreta Pontificum, Senatuſconſulta, Aruſpicum denique reſponſa liberant*, quo in genere nihil vnquam Senatus decreuit, ſed ea tantum in religione cenſuerunt Patres, quæ puram illam integrámque ſeruarent, ſecundum Pontificum decreta inſtitutáque maiorum. Quare quæſtio magiſtratibus in conſultis Pontificibus ſine populi iuſſu rarò mandabatur, niſi in tam graui & late patente ſcelere, vt res dilationem pati non videretur. Iudicabant prudentiſſimi viri, Omnia iura diuina humanáque diſſolui, vbi non patrio & recepto, ſed nouo & externo ritu ſacrificaretur. Quod omnium maximè mirari ſoleo in ea vrbe in quam innumeræ nationes conueniebant, quibus cum neceſſe eſſet patrios Deos colere domeſtico ritu, nulla tamen peregrina ſacra publicè ſuſcepta fuiſſe. Permiſſa quidem fuere Bacchanalia iis qui tale ſacrum ſollemne ac neceſſarium ducerent, nec ſine religionis piaculo, ſe id omittere poſſe apud Prætorem profiterentur[b]. Sed Prætor Senatum conſulebat, & ſi cui permiſſum eſſet (cùm in Senatu centum non minùs eſſent) id ſacrum fieret, dum ne pluſ quinque Sacrificio intereſſent, neu qua

a Liuius lib. 39.

b Liuius lib. 39.

pecunia communis, neu quis magiſter Sacrorum aut Sacerdos eſſet. Sapienter diſſimularunt Diis patriis factam iniuriam, quam ſine Reipub. detrimento, grauius vlciſci non potuerunt. Nam cùm Ædiles[a] Triumuiríque Capitales, remouere multitudinem à foro, ac disiicere apparatus conati eſſent, haud procul abfuit, quin violarentur. In cæteris ſic cenſuerunt prudentiores, vt qui nouas vel vſu vel ratione incognitas religiones inducerent, honeſtiores deportarentur: humiliores capite punirentur[b]. Mitiùs actum ſi quando ignara multitudo & corrupta nouos ritus amplexa eſt: quandóque ſeueriùs: vt cum de Sacris Ægyptiis Iudaïcíſque pellendis factum Senatuſconſultum[c]: Quatuor millia libertini generis ſuperſtitione infecta, queis idonea ætas, in Inſulam Sardiniam vecta: cæteri ceſſerunt Italia, qui certam ante diem profanos ritus non exuiſſent. Sic Senatus rerum ſummæ conſulebat religioníque, quàm coleret, ſeruaret, aut vindicaret. In priuatis vbi nullæ coniurationes religionis prætextu lædebant Remp. Publicus ſacerdos, qui Pontifex fuit: Audaciam in admittendis religionibus fœdis damnabat, atque impiam iudicabat[d].

a Liuius eod.

b Paulus li. 5. ſent. cap. de Vaticinatorib.

c Tacit. 2. Annal.

d Cicer. 2. de legib.

SENATVS SVPPLICATIONES *decernebat. Illarum cauſæ. Nunquam in ciuili bello decretæ. Togato rarò. Sacrificium imperabat. Precationis formulam præſcribebat.*

CAP. XXXVI.

SVPPLICATIONES ex Pontificum decreto plerúmque fiebant, quas aliquandò edixerunt Quindecimuiri. Sępius illas Senatus ob bellum iure ſuſceptum, res proſperè in bello geſtas, vel ad euertenda mala quæ ex portentis impendere videbantur[a]. Bellum cùm Philippo cum populus iuſſiſſet, ſupplicatio à Conſulibus in triduum ex Senatuſconſulto indicta eſt[b]. M. Tullius ſupplicationes quindecim dierum Cæſari edictas ſuas ſententia refert[c]. Reip. ſatis erat, inquit, tot Dierum quot C. Mario, Diis immortalibus non erat exigua gratulatio, quæ ex maximis bellis. Sed ſupplicationes quæ per vnum diem primùm decretæ, magno dierum cumulo adauctæ, laudi & gloriæ eius concedebantur, ob cuius victoriam fiebant. Dierum ergo cumulus, non deorum honori, ſed hominis dignitati accedebat. Addit Dio[d] de Cæſare, illud nemini ante id tempus accidiſſe.

Huiuſmodi ſupplicatio erat prærogatiua triumphi[e], quam decerni ſibi Imperatores poſtulabant, ad

a Liuius li. 27.38 & 40
b Liuius lib. 31.
c Cicer. de prouinc. conſularib.
d lib. 39.
e Cicer. ad Q. fratr. li. 3. epiſtol. 8.

exiſtimationem magis quàm ad Deorum gratulationem[a]. Supplicationum Dies erant otioſi. Cœlius Ciceroni[b]. *Acriter me tuæ ſupplicationes torſerunt. Nam Curio tui cupidiſſimus, cui omnibus rationibus Comitiales eripiebantur, negabat ſe vllo modo pati poſſe, decerni ſupplicationes, ne præuaricator cauſæ publicæ exiſtimaretur*. Feſtis enim & otioſis diebus, in concionem coire non licebat[c], & Comitiales dies erant Comitiis dicati, in quibus cùm populo agebatur[d].

a Cicer. 15. epiſt. 5.
b li. 8. epiſt. 11.
c Dio lib. 38
d Macrob. 1 ſatur. ca. 16.

Nunquam autem ciuili bello ſupplicatio decreta eſt, nec Victoris quidem literis poſtulata. Etenim ciuiles diſſentiones, quamuis ſæpe lædant Rempub. non tamen in illius exitium contendũt, & qui in alterutras partes diſcedunt vice hoſtium non ſunt eorum, inter quos iura captiuitatis exerceantur[e]. Quare nec deuictis illis, res fœliciter geſta dici poteſt. Decreuit tamen Cicero ſua ſententia, eorum nomine qui Antonium ad Mutinam deuicerant, dierum quinquaginta ſupplicationes ad omnia puluinaria[f]. Nouo & inaudito more: Quod antea factum in Ciceronis ipſius honorem nullis armis ſuſceptis[g]. Huic ſoli togato Senatus ſingulari genere ſupplicationis, Deorum templa patefecit quod antea nulli.

e l. 21 §. in Ciuilib. D. de captiu.
f Cicer. Philip. 14.
g Cicer. in Calphurn. Piſo.

Ad auertenda mala ſupplicationes frequentiores ſunt indictæ. Sed[h] quod Deorum honori vel hominum dignitati tribuebatur: In illorum tandem ludibrium verſum eſt, & hominum furori & inſaniæ conceſſum. Ob cædem Agripinæ miro certamine procerum Neroni decretæ fuerunt ſupplicationes

h Dio lib. 37 Liuius li. 22 & 25.

a Tacit. lib. 4. Annal.

b Tacit. lib. 15. Annal.

ad omnia puluinaria [a]. Deinde quoties cædes & fugas iuſſiſſet illa bellua, toties gratiæ Diis actæ: quæque rerum ſecundarum olim, tum publicæ cladis inſignia fuerunt. Ex Senatuſconſulto vterus Poppeæ primùm Diis commendatus [b], ſupplicationes additæ, templáque fœcunditati, & certamen ad exemplum Atticæ religionis. Hîc non eſſet locus de Taciti lectione diſſerendi quæ integerrima eſt, niſi Lipſio eruditiſſimo diſplicuiſſet, qui corrigit & legit *ad exemplum Actiacæ regionis.* Et refert ad ludos Actiacos quinquennales, qui Nicopoli ab Auguſto inſtituti Romámque tranſlati, vt ipſe ex Dione & Suetonio agnoſcit. Apud quos fœda, inquit, vacillatio librorum, quæ prorſus nulla. Nam ludi ad exemplum Atticæ religionis ſunt Panathenæa, in quibus pueri puellæque forma conſpicui manibus amplexi, per diuerſos flexus Pyrrhicam ſaltabant. At verò, inquit ille, neque vlla religio ludis Atticis magis quàm aliis, & celebratior Actiacorum memoria eſt: nulla ratio ipſa eſt. Nam fœcunditati Poppeæ certamen illud inſtitutum ad exemplum Atticæ religionis, conuenientiùs fuit, & pueri puellæque forma conſpicui, hac in re gratiores erant, quàm Gymnicum, muſicum, & equeſtre certamen Actiacorum. Nummi veteres.

Ad ſupplicationes redeo quæ celebratiores, quando ad omnia puluinaria. Supplicatio λιτανεία στεφανοφορία.[a] Ibant enim per vrbem pueri coronas geſtantes, hymnóſque in honorem Deorum concinebant[b]. Vel maiores duodecim annis omnes coronati, & laurum in manu tenentes ſupplicabant[c]. Ludis Apollinaribus Romæ primùm factis matronæ ſupplicauere[d]. Quod ſæpe factum Vitruuius docet[e]. *Ædium multarum genera*, inquit, *vitioſum habent vſum. Matres enim familiarum, cum ad ſupplicationem gradibus aſcendunt, non poſſunt per intercolumnia amplexæ adire, niſi ordine fecerint.*

[a] gloſſ. vet.
[b] Plin. li. 21. cap 2.
[c] Liuius lib. 40.
[d] Liuius lib. 25.
[e] lib. 3. cap. 1

De Supplicationum ritu aliàs videbimus: Sed dimittendus à nobis Senatus non eſt, illum pauliſper morari lubet, & precationis formulam excipere, quam ille concepit, cùm bellum cùm Philippo Rege initum eſt. Nam Senatus decreuit, vti Conſules maioribus hoſtiis rem diuinam facerent, quibus Diis ipſis videretur cùm iſthac precatione[f]. *Quam rem Senatus populúſque Romanus de Repub. dé-*

[f] Liuius lib. 31.

que ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Romano, ſociíſque, ac nomini latino benè ac fœliciter eueniret. Senatus itaque cum de religione ageretur, omnia ad Pontifices remittebat: Sed multa in illa decernebat, quo Deorum honos augeretur; Quorum prouidentia Reſp. omnis continetur, & ſummorum virorum prudentia rectè gubernatur.

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER SECVNDVS. QVI DE IVRISDICTIONE PONTIFICVM. Ad ampliſſimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

PONTIFICES IVRISDICTIONEM merum & mixtum Imperium habuerunt. Lites ſacras iudicarunt. Vindices fuerunt contumaciæ priuatorum Magiſtratúmque.

CAP. I.

ITA EST Ingenium meum (Antoni Præſes ampliſſimè) vt illud non conſepto fori, ſed variis doctrinæ finibus terminare, iucundiſſimum fuerit ſemper. In mediis litium cauſarúmque medullis, menſes decem continuos verſatus, rebus prolatis, redeo cûm veteribus amicis, id eſt cum libris noſtris in gratiam: & in con-

temptum cadentibus ſtudiis literarum, orbitatem illarum deploro, cum pro derelictis non ſolum habeantur, verùm etiam ſpretæ vbique videantur. Secreta me tamen ſtudia conſolantur, ea præcipuè quæ ciuilem imitantur prudentiam, & quæ ad eam Pontificum pertinent iuriſdictionem, quæ illorum perſonis inhæret. Primùm igitur anxiè quæſiui, quam Pontifices iuriſdictionem habuerint, quæ à notione ſeparatur[a]. Epiſcopi noſtri Iuriſdictionem non habent, ex nouella Valentiniani[b], quia nec forum legibus habent, nec apparitionem, nec executionem. Quare in Codice Iuſtiniani, titulus eſt de Epiſcopali audientia, non de Iuriſdictione. In Codice Theodoſiano eſt de Epiſcopali Iudicio, quod à Iuriſdictione diſtinguitur. Eſt enim Iuriſdictio poteſtas publica data magiſtratui de re ciuili vel criminali ſtatuendi. Cùm ergò Pōtifex priuatus eſſet Iuriſdictionem vllam ante Valentiniani tempora habuiſſe non videtur. Optimè tamen L. Florus[c] cum Tremelio Tribunopleb. à Pontifice mulcta dicta eſſet, Sacrorum magiſtratuum ius potentius fuiſſe ſcripſit. Quapropter qui priuatos Pontifices dixerunt, de ciuili magiſtratu loquuti ſunt, qui res humanas quæ ad Remp. pertinebāt, publica authoritate curarent: hic enim propriè magiſtratus dicebatur, qui ita populo præeſſet, vt illi leges[d]. Ita verò eſt interpretatio Pontificum, vt ijdem poteſtatem habeant & Iudicum[e], id eſt, vt non ſint magiſtratus, non imperiū habeant, non Iuriſdictionem: Magiſtratus enim ius ipſi dicebant, non iudicabant, ſed iudices dabant, & iubebant

a l. 5. D. de re iudic.
b De epiſc. iudic.
c epitom. 47.
d Cicer. 3. de legib.
e Cic. de Aruſpic. reſp.

iudicare, quod propriè eſt iuriſdictionem exercere. Iuriſdictio ſi quidem eſt iudicis dandi licentia[a]. Iudices de facto quęrebāt: Magiſtratus de Iure cognoſcebat. Quod quidem in Pontificibus verum eſt, in iis ſcilicet quæ Senatus ad illos reijciebat, in quibus Pontifices Iudicum delegatorum vice fungebantur. Atque in his poteſtatem habebant Iudicum, hoc eſt, notionem habebant, Iuriſdictionem non habebant, ſed nudam cognitionem ſine iuriſdictione. Licet notio pro Iuriſdictione accipiatur Cenſoria, de qua M. Tullius[b]. *Centum propè*, inquit, *annos legem Æliam & Fuſiam tenuimus. Quadringentos Iudicium notionémque Cenſoriam*: vbi notationem legendum cenſet Lambinus, in quo valdè lapſus eſt.

a l.2. D. de iuriſdict. omn. iudic.

b Orat. in Piſon.

In his igitur quæ ad ſacra & ceremonias pertinent Pontifices Iuriſdictionem habuerunt: Atque ita fuerunt religionis Iudices, vt legis Senatus[c]. Iuriſdictionis Pontificum nota præcipua fuit, mulctæ dictio. Etenim mulcta eſt pecunia quæ à magiſtratu indicitur ob peccatum[d]. Atque iis datur mulctæ dicendæ ius, quibus publicè iudicium eſt, & non aliis niſi hoc ſpecialiter illis permiſſum eſſet[e]. Mulctæ ergo dictio Iuriſdictionis eſt & mixti imperij, quod Pontificibus competit. De mero Imperio quæſtio ſubdifficilior, quia illud à Iuriſdictione ſeparatur: hoc eſt, nó competit iure magiſtratus, ſed ei cui lex dedit criminum executionem. Quod ita definiri poteſt, vt ſit ius grauiter animaduerrendi, coërcendi, verberandi, nominatim lege datum. Sic de capite Veſtalium & de iis qui Veſtales polluerant Pontifices iudicarunt: &

c Cic. 4. ad Attic. ep. 2.

d Varro li. 4 de ling. lat.

e l. 2. §. fin. D. de iudic.

grauiore atrocioréque animaduerſione vſi ſunt, quæ in mero imperio conſiſti [a]. Εἰσὶ δὲ [b] τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. Καὶ γὰρ δικάζουσι οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τὲ καὶ ἄρχουσι. καὶ λειτουργοῖς θεῶν. Καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τὰ ἱερῶν ἄγραφα, ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἂν αἲ ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὖθις φανείη νόμων τὲ καὶ ἐθισμῶν. Τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας ὅσαις θυσία τὲ καὶ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν. ὑπηρέτας τὲ αὐτῶν καὶ λειτουργοὺς οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερὰ, οὗτοι φυλάττουσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους. Τοῖς τὲ ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμοὺς, ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται. Κἂν εἴ τινας αἴσθωνται μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν, ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες. Εἰσί τε ἀνυπεύθυνοι ἁπάσης δίκης τὲ καὶ ζημίας. οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. In maximis rebus Pontificis authoritatem habentes omnes lites ſacras iudicant, inter priuatos pariter & Magiſtratus ac Sacrorum miniſtros. Leges ferunt de Sacris, quæ nondum ſcriptis mandata, nec vſu recepta ſunt, ſi digna videantur, quæ legibus aut more comprobētur. In omnes item Magiſtratus, quibus ſacrificia & Deorum cultus commiſſus eſt, & in omnes ſacerdotes inquirunt. Miniſtros quoque Sacrorum in officio continent, ne quid peccent cōtra leges ſacras. Rudi vulgo Deorum ac Geniorum cultum præmonſtrant & interpretantur. Quod ſi quem animaduertent, præcepta ſua contemnentem mulctam ei dicunt pro delicti grauitate. Ipſi autem iudiciis & mulcta ſunt immunes, nec tenentur vel Senatui, vel populo reddere rationem. Paucis Dionyſius docet, quod vt in rebus

a l. 1. §. qui mandatam. D. de eo cui mandat. iuriſdict.

b Dionyſ. lib. 2.

humanis ſumma poteſtas magiſtratuum; ſic in ſacris curandis maxima fuit Pontificum, qui omnibus maiorum magiſtratuum inſignibus fuerunt decorati. Illis enim apparitores [a], ſcribæ, librarij, præcones, architecti, lictores, pullarij, cæteríque miniſtri dati ſunt qui magiſtratibus. Quare minùs rectè ſentit Carolus Sigonius [b], cùm ſcribit Sacerdotum omnium proprium fuiſſe, vt nec imperium nec poteſtatem haberent, in eo deceptus, quod Liuij locum traxerit ad Pontifices, qui de Salijs tantùm & Flaminibus intelligi debet, vt diximus ſuprà. Lites enim omnes Iudicabant Pontifices, quæ ſacri aliquid continerent. Quocircà Alexander Seuerus [c] tantùm Pontificibus detuliſſe fertur, vt quaſdam cauſas ſacrorum, à ſe finitas, iterari atque aliter diſtingui pateretur. Hæc lucem adferunt iis quæ ex Feſto Paulus compilauit [d], In quibus multorum ingenia diu hæſitarunt. Ille. *Maximus Pontifex dicitur, quòd maximus rerum quæ ad ſacra & religiones pertinent, iudex ſit, vindéxque contumaciæ priuatorum, Magiſtratuúmque.*. Pontificum autem Iuriſdictio, quædam continet criminum perſecutionem, quædam ad ciuilia negotia trahitur. Quæ crimina perſequitur, mulctam habet & pœnam. Quæ ciuilis eſt, adoptiones, teſtamenta, cæteráque complectitur quæ ſigillatim nobis ſunt explicanda.

a Cic. 2. cōtr. Rullum.

b lib. 1. de antiq. iur. ciu. Rom. cap. 19.

c Lamprid. in Alexand.

d In verb. Maximus Pontifex.

DE MVLCTA ET POENA.

De inceſtis Veſtalibus & iis qui Veſtales polluerunt.

CAP. II.

INTER mulctam & pœnam multum intereſt[a]. Pœna generale nomen eſt & omnium delictorum coërcitio: Mulcta ſpecialis peccati, cuius animaduerſio pecuniaria eſt. Certari mulcta dicebatur olim[b] cum eius remiſſio petebatur vel modus, quæ tum irrogabatur, vbi ſpecialis pœna non erat impoſita. Quomodò autem magiſtratui priuatóque potuerint Pontifices mulctam irrogare, & illorum contumaciæ vindices eſſe, ex iis quæ ſuprà allata ſunt facile intelligi poteſt. In iis certè quæ ad ciuilem reipub. adminiſtrationem pertinebant, nihil Pontifici cùm Magiſtratu. At ſi magiſtratus vel priuatus, Sacerdotio aliquo ornatus eſſet, ratione Sacerdotij, mulcta indicta, cogi pòtuit à Pontifice, vt iis ſacris incumberet, quibus erat obligatus. Sic C. Seruilius Pontifex max. mulctã dixit Cornelio Dolabellæ IIV viro nauali in cauſa publica occupato. Et Metellus Pontifex max. A Poſthumium Conſulem eundémque Flaminem Martialem mulcta dicta in vrbe retinuit, nec paſſus eſt illum à Sacris recedere[c]. Craſſus Conſul & Pontifex max. Flacco Collegæ mulctam dixit ſi à ſacris diſceſſiſſet[d]. Huiuſmodi exemplis

a l. 244. D. de verb. ſig.

b Cic. Philipp. II.

c Florus ep. 19.

d Cic. Philip. II.

exemplis veterum referti libri. Augures ſummo atque ampliſſimo Sacerdotio præditi, ad quos Auſpiciorum religio pertinebat, à Pontificibus mulcta affecti ſunt. Vt Clodius Augur, quem cum Metellus Pontifex max. iuſſiſſet adeſſe Saturni Sacrificio, & eum tum adhiberet Seruij Sulpitij inaugurationi: Ille autem excuſaret ſe, & ſacra familiæ ſibi obſtare diceret, quibus ſupplicandum eſſet, capite aperto. Pontifex illum mulctauit[a]. Prouocauit Clodius, qui tandẽ reconciliatus Pontifici familiæ ſacris peractis, Saturni Sacra fecit, religione ſolutus. Atque hæc quidem mulcta, quæ tum irrogabatur, vbi pœna non erat impoſita lege aliqua vel ſpeciali iure: At pœna erat ſupplicium peccati, legibus conſtitutum. Peccatum verò eſt aut publicum aut priuatum, cuius pœna in quatuor ferè partes diſtincta[b], ad capitalem aut pecuniariam refertur, aut quæ ledunt exiſtimationem, vel corporis continent coërcitionem. Capitis pœnâ Veſtalium inceſtum Pontifices vindicarunt, ex lege Priſci Tarquinij[c], quæ fixa diu in atrio libertatis, de qua veteres multi ſcriptores tractarunt. De Iudicij ordine pauca retulerunt, quæ ab aliis ſunt colligenda.

[a] Feſtus in verb. Saturno.

[b] l. 6. §. fin. D. de pœn.

[c] Dionyſ. li. 2. Plutarch. In Numa. Feſtus in verb. probrum. Plin. lib. 4. epiſt.

Primùm ergò cum indicium ad Pontificem delatum eſſet, de crimine ſtatim quærebatur, & rea Veſtalis iubebatur ſacris abſtinere, familiámque in poteſtate habere, ne ſcilicet vnum manumitteret ſeruorum, qui in illius caput torqueri poſſet[d]. Quamuis enim ciuili Iure, nec ſeruus in Domini, nec libertus in Patroni perniciem torqueri poſſet[e]: probrũ virginis

[d] Liuius li. 8.

[e] Cicer. pro Milon. l. inceſtu. D. de quæſtionib.

Veſtalis adulterio turpius atrociúſque ſeruorũ tormentis inueſtigabatur, illorúmque indicia fidem faciebant. Opimia Veſtalis indicio ad Pontifices delata, quod amiſſa pudicitia, ſacra pollueret, quæſtionibus aliiſque tormentis rea peracta & damnata eſt[a], ἐκ βασάνων τε καὶ τῶν ἄλλων ἀποδείξεων μαθόντες ὅτι τὸ μηνυόμενον ἦν ἀδίκημα ἀληθές. Accuſatæ deinde Veſtales cauſam dicebant, id eſt, à patrono defendebantur, vt cæteri capitis rei. Cauſa perorabatur apud frequens Collegium Pontificum, in Regia, aut in foro: & oratores palam ex Iudiciorum more illam agebant. Defendit Liciniam Virginem L. Craſſus[c] cùm annos XXVII. natus eſſet, qui in ea cauſa eloquentiſſimus fuit. M. Piſo in virginum iudicio magnam laudem adeptus eſt. Tucia falsò inſimulata, iuſſa eſt pro ſe dicere, permiſſu illa Pontificum, Tyberim petijt vnde hauriret aquam cribro vacuo, eámque in forum vſque perlatam ad Pontificum pedes effudit, μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκησαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἱεροφαντῶν[d]. Qui locus forum in Iudicijs Veſtalium conſtituit, vbi Pontifices ſederent, diſceptaretur cauſa, illíque iudicarent.

a Dionyſ. lib. 8.

b Liuius li. 4.

c Cicer. in Bruto.

d Dionyſ li. 2. Plin lib. 28. cap. 2.

Summo Veſtalium ſupplicio hoc vnum adiicio, quod illæ ante legem Porciam cædebantur virgis, priuſquàm in Subterraneam foſſam demitterentur[e]. Vrbiniam virginem ſtupri compertam virgis ceciderunt, traductámque per vrbem viuam defoderunt, ῥάβδοις τε ἐμαστίγωσαν, καὶ πομπεύσαντες διὰ τῆς πόλεως ζῶσαν κατώρυξαν.

e Dionyſ li. 9.

Commẽtator vetus in Iuuenalem editus ex Petri

Pithœi V.C. bibliotheca, has virginibus Veſtæ pœnas fuiſſe narrat [a], vt viuæ in parietibus ſtruerentur, *a ſatyr. 4.* aut ſub terra obruerentur. Sed cùm iſti parietes legi Priſci Tarquinij, quæ ſemper ſeruata eſt, ruinam minentur, nec vllo alio authore fulti, tutum haud eſſet, ſi quid in controuerſiam veniret, intra illos diſceptare. Corporis coërcitione afficiebantur Virgines, quę negligentiùs ignem perpetuum habuerant, Illæ enim iuſſu Pontificis maximi flagro cæſæ [b]. Dura profectò *b Liuius li. 28.* lex, ſed ſcripta, grauior enim erat flagellatio fuſtigatione [c]. Nam ex quibus cauſis liber homo fuſtibus, *c l. in ſeruorum. D. de pœn.* ex his Seruus flagellis cædebatur. Hoc religionis ratio poſtulauit vt acerbiùs cum Virginibus ageretur ſi deliquiſſent. Quemadmodum amplioribus honoribus afficiebantur, ſi incorruptæ vitam tranſegiſſent. Illarum lædebat exiſtimationem Pontificum indulgentia. Nam plærúmque illa, quos liberat, notat. Sic Poſthumia ob amœnioris cultus ſuſpicionē, ingeniúmque liberius, quàm virginem decebat, accuſata deinde abſoluta: Hoc Pontificum Iudicio notata eſt, cum illam Pontifex max. pro Collegij ſententia abſtinere iocis colíque ſanctè potiùs quàm ſcitè iuſſiſſet [d]. Nullam prudentes illi ſatis pudicam *d Liuius li. 4.* putauerunt de qua quæreretur.

In Veſtalium verò iudiciis, vt in publicis omnibus, Pontifices in Ciſtam tabulas coniiciebant, poſt legem Caſſiam Tabellariam. Quæ tabulæ ſuas habebant literas C. vel A. aut N. L. Hæc omnia cum ab Imperatore Domitiano prætermiſſa eſſent [e], ma- *e Plin. lib. 4. epiſt.* gnam ſui inuidiam commouerunt. Nam cùm Maxi-

millam Veſtalem defodere viuam concupiſſet, vt qui illuſtrari ſæculum ſuum eiuſmodi exemplo arbitraretur. Pontificis maximi Iure, reliquos non in regiam ſed in Albanam villam conuocauit. Nec minore ſcelere, quàm quòd vciſci videbatur, abſentem in auditámque damnauit inceſti. In eos autem qui Veſtales corruperant, Pontifices idem Imperium exercuerunt. In diſquiſitione criminis idem ordo ſeruatus: & ſi fortè probationes deeſſent, ad quæſtiones & tormenta recurrebatur, quibus reus ſubiiceretur [a]. Damnatorum alij relegati, alij in exilium acti. Pœna tamen frequentior vetus illa fuit, vt ſub furca velut mancipia cæderentur virgis & necarentur [b]. L. Cantilius Scriba Pontificum, quos minores poſteà Pontifices appellarunt, cum Feroniæ Stuprum intuliſſet, à Pontifice max. eò vſque virgis in Comitio cæſus, vt inter verbera expiraret [c]. Quare Suetonij [d] locus à me non ſatis intellectus eſt, qui Titum Veſpaſianum Pontificatum max. ſe ideò accipere profeſſum ſcribit, vt puras ſeruaret manus, nec poſthac cuiuſquam necis conſcius aut author eſſet. Nam licet Pontifices propriè ius gladij non habuerint, habuerunt tamen ius virgarum & ad necem, damnatáſque virgini carnifici tradebant, quæ ab illo ſubterraneo ſpecu clauderentur.

a Sueton. in Domitian. cap. 8.

b Dionyſ. li. 9.

c Liuius lib. 22.

d In Tito cap. 9.

AN PONTIFICES PERIVRII, ET Sacrorum nocturnorum Iudices eſſent.

CAP. III.

DEORVM iniurias Diis curæ dicebat cõtemptor illorum Tiberius princeps[a], cum Rubrio equiti Rom. crimini daretur, violatum periurio nomen Auguſti. Poſteriores Imperatores ſeueriùs crimen vindicarunt, ſi quis conſultò per principem peieraſſet[b]: Ille enim in maieſtatis crimen incidebat. Calori ſolùm Alexander Seuerus indulſit[c]: In cæteris crimẽ acerbiùs vindicatum. Nam ſi quis per genium principis peieraſſet, in re pecuniaria, reſcripſit Imperator fuſtibus eum caſtigatum dimitti, & ita ei ſuperindici *προπετῶς μὴ ὄμνυε.* Qui ergo per Genium principis, numen, nomen, caput, fortunam, aut ſalutem temerè iurauerat, grauiſſimè plectebatur: Qui ſciens Iouem aut cæteros Deos iureiurando fefelliſſet, licet periurium fuiſſet approbatum, ſtari religioni debuit, & ſufficiebat periurij pœna, Id eſt, vltio diuina[d]. Quod M. Tullius expreſſiſſe putatur[e]. *Periurij*, inquit, *pœna diuina, exitium: humana, dedecus. Et quod non iudex ſed vindex Deus conſtituitur præſentis pœnæ metu, religio confirmari videtur.* Proinde periurij in Deos nullum crimen proditum, nulla accuſatio, nulla pœna. Veteri tamen Pontificum iure, illud non

a Tacit. li. 1. Annal.

b l. 2. C. de reb. cred.

c l. ſi duo. §. fin. D. de iureiur. l. 4. C. de locat.

d l. quod ſi cùm ſeq. D: de dol.

e lib 2. de legib.

a In Rudēt. multum locus Plauti apertè probat[a]. Nam cùm Labrax leno ex Grippi piſcatoris præſcripto Veneris aram tetigiſſet, illámque tenens, cōceptis verbis per Dei numen deieraſſet, ſe talentum argenti daturum: Piſcatorem luſit leno, quem cùm ille talentum poſceret ex iureiurando: *libet iurare*, ait, *túne meo Pontifex periurio es?* Quod vir haud ſane ſpernendus interpretatur. Túne meo periurio præeſſe aut iudex ſedere poſtulas, tanquam Pontifex qui de pietate aduerſus Deos violata diiudicare ſolet? Hoc tamen non ad vltionem vel iuriſdictionem Pontificum retulerim, ſed ad criminis expiationem, quæ à Pontifice quæri ſolebat. Nam commiſſum piaculum dicebatur, cum id factum eſſet, cuius cauſa, hoſtiæ aut libamenta deberentur: vt fraus, ſcelus, aut flagitium purgaretur. Quod ex Pontificum pręcepto fiebat, ſi quid domeſtica religione piandum eſſet[b]. Hinc piacula ſunt purgationes & delicta propter quæ expiatio fiebat[c]. De expiatione nobis eſt ſingularis locus. Nunc hæc hęc tantum ex Poëta iuris Pontificij ſcientiſſimo, adfero quæ ad hanc rem.

b Acro. in horat. lib. 1. Carmin. od. 28.

c Seruius 4. & 6. Æneid.

Gnoſius hæc Rhadamantus habet duriſsima regna
Caſtigátque audítque dolos, ſubigítque fateri
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.

Nam publicus Sacerdos, hoc eſt, Pontifex imprudentiam conſilio expiatam metu liberabat[d], & expiationis ab eo modus quærebatur qui culpæ remiſſionem daret: & iuriſiurandi Religione liberaret[e]. Sic igitur Lenonis periuri verba accipiēda exiſtimo,

d Cicer. 2. de legib.

e Liuius lib. 39.

túne meo Pontifex periurio es? Túne ſi Deos ſciens feſellerim tanquam publicus Sacerdos mihi modum præſcribes, quibus hoſtiis commiſſum piaculum reſoluam, veniámque à Diis immortalibus poſſim impetrare? Lex enim Sacrorum erat. IMPIVS. NE. AVDETO. PLACARE. DONIS. IRAM. DEORVM. Quod intellige, niſi piaculari hoſtia impietatem eluiſſet.

De nocturnis ſacris locus eſt Horatij ſub perſona Canidiæ veneficæ, quam cum Poëta ſuis verſibus laceſſiſſet, inducit illam iniuriis reſpondentem,

Et Exquilini Pontifex venefici:
Impunè vt vrbem nomine impleres meo? [a]

Quod vetus interpres ita intelligit, vt de Pontifice, Cenſore, ac iudice poeta loquatur, quia Pontifices de Sacris iudicabant. Vir de literis optimè meritus, Exquilinum hunc Pontificem credit μυστοπόλον, περὶ τὰ μυστικὰ διαστρεφόμενον, maleficum & ſacrorum euerſorem: quod poetæ verbis & menti refragatur: qui cùm Canidiam Veneficam inſequeretur, reſpondet illa, non impunè laturum, quod quaſi Pontifex & Iudex huiuſmodi ſceleris, tota ſe vrbe diffamaſſet, impiorum veluti Sacrorum ream. Nam extra portam Exquilinam, vbi viliorum erant ſepulchra, noctu ſacra illa nefaria conficiebantur. Nihil autem populo Romano maiori curæ fuit, quàm vt ſacra ritè puréque fierent. Quare ſi quis illa violaſſet, vrbs religioni dedita, ſolius ſceleris fama implebatur & maximè turbabatur. Hac in re Pontifices in admittendis religio-

[a] lib. epod. od. 18.

nibus fœdis, audaciam damnabant, atque impiam iudicabant. Quæ fœda religio de nocturnis & impiis ſacris dicitur, Pontificum ſubiectis notioni. Plerúmque tamen Magiſtratibus, Sacrorum quæſtio à Senatu mandata eſt, cùm Reip. ſtatum labefactarent, vt noua illa fuerunt & externa ſacra, quibus populi pars detinebatur: Vt Senatus authoritas de Bacchanalibus & Conſulum exercitu adhibito, quęſtio animaduerſióque declarant. Damnabant ergò Pontifices & iudicabant fœdam religionem, quod ita intelligo, vt iudices de facto cognoſcebant cum pœnæ perſecutio Magiſtratuum eſſet. Quod ex P. Clodij ſcelere coniicio. Nam cum ille in Sacrificium Bonæ Deæ cogitatam libidinem intuliſſet: Clodij factum nefas virgines Pontificéſque decreuerunt[a]: Conſules deinde rogationem promulgarunt, rogatio accepta, Iudices dati, qui Clodium excuſſum & exhauſtum demiſerunt[b], Dum intermortuas antiquitatis reliquias in lucem reuocamus, Si quis fulgore ingenij aliter tenebras fugauerit, me in hac luce cæcutire non diffitebor.

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.

[b] Cicer. 1. epiſt. ad Attic. 10. & 13.

EDICTA PONTIFICVM. ILLORVM cognitio in ius religionis, & ius Reip. diſtributa. Imperant, vetant, permittunt, puniunt.

CAP. IIII.

PONTIFICEM maximum de Ceremoniis edicere ſolitum ſuperiore libro demonſtrauimus,

mus, quod Imperij partem nemo negabit, quæ in edicendo poſita[a]. Ciuilis illorum cognitio in ius religionis & ius Reip. diſtributa eſt. Primùm igitur religionis iure potuerunt Pontifices imperare, vetare permittere, punire.

a l. 2. § code tempore. D. de Orig. iur.

M. Marcellus quintùm Conſulatum gerens, Syracuſis potitus, templum Honori & Virtuti nuncupatis votis debitum, voluit conſecrare: quod vetuit Collegium Pontificum, qui negarunt vnam cellam duobus diis rectè decerni[b]: Ceſſitque Marcellus victor iuri religionum. C. Caſſium Cenſorem, Concordiæ ſimulachrum in templo augurato dicare Pótifices prohibuerũt, quorũ decretum Senatus confirmauit. Nam cum Caſſius ſpreta Pótificum prohibitione, in loco auguſto dedicaſſet, aram tollendam ex authoritate Pontificum Senatus cenſuit[c]: neque vllum paſſus eſt ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Non ſolùm autem Magiſtratus, ſed Senatus ipſe, ſi ita ius religionis poſtularet, Pontificum ceſſit authoritati. Bello illo Macedonico, vt in bellorum nouorum principiis religioſus admodum fuit: ludos Ioui, donáque vouere Conſulem iuſſit, cui Prouincia Macedonia veniſſet. Moram voto publico Licinius Pontifex max. attulit, qui negauit ex incerta pecunia voueri debere, nec cùm alia pecunia miſceri[d]: quod niſi factum eſſet, votum ritè ſolui non poſſe. Quamquam & res & author monebat, tamen ad Collegium Pontificum referre iuſſus Conſul, ſi poſſet rectè votum incertæ pecuniæ ſuſcipi: quod poſſe, rectiúſque eſſe Pontifices decreuerunt.

b Val. Max. lib. 1. cap. 1.

c Cicer. pro domo ſua.

d Liuius lib. 31.

In quo duo licet obſeruare. Primum quod Collegium Pontificum ſupra Pontificem maximum fuit, à quo liberè potuit diſſentire: Alterum quod Pontifex maximus Senatuſconſulto intercedere valuit, ſi quid à Senatu contra ius religionis decretum eſſet. Optimè ergo dicebat Optatus Afer religionem in Repub. & Remp. in religione eſſe oportere.

Iudicium autem Pontificum, in iis quæ ad Collegium Senatus reieciſſet, Prætor exequi ſolebat vel Conſul. *Me*, inquit M. Tullius,[a] *in ea ipſa domo, qua tu expuleras, Pontifices, Conſules, Prætores collocarunt.* Et Prætoribus datum à Senatu negotium eſt, vt ſumptu publico Ciceroni domus reædificaretur.

[a] Cicer. in Piſon.

De Iure Reip. lata quæſtio eſt, quam hoc loco coarctare viſum eſt. Mihi quidem perpetuum indixi de Repub. vel aliena ſilentium: Sed de veteri illa, quę iam nulla eſt, liceat mihi dicere. Si aliquantum aberrauero, meo iure faciam, qui ius relationis de re qualibet mihi in hoc opere vēdicare poſſum. Inſcriptiones veteres me interpellant vt ex iis aliquid adferam, quod publicam hanc cognitionem iuuare poſſit. Vna eſt Romæ in domo Gentilis Delphinij.

201. 2.

IMP. CÆSAR
VESPASIANVS. AVG
PONT. MAX. CENSOR
LOCVM. VINIÆ. PVBLICÆ
OCCVPATVM. A. PRIVATIS
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM
RESTITVIT

Hanc vineam lubet propagare in ſulcos. Reſtituere verbum iuris eſt, quod importat poſſeſſorem facere & fructus reddere, cauſámque omnem præſtare [a]. Reſtitutio à Principe impetrari debuit & decerni. Sed quomodo Princeps per Collegium Pontificum locum vineæ publicæ reſtituerit, hoc eſt Pontificibus authoribus, iure noſtro ciuili non ſatis notum. Latent illa omnia craſſis occultata & circumfuſa tenebris, vt nulla acies humani ingenij tanta ſit quæ omnia videre & aſſequi poſſit. Audendum tamen aliquid eſt, dum peritiores alio modo rem ipſam tentauerint enodare. Inter Sacerdotales leges, hæc vna à M. Tullio recenſetur [b]. SACERDOTES. VINETA. VIRGETA'QVE. ET. SALVTEM. POPVLI. AVGVRANTO. Forte SALICTA legendum ſuſpicabatur vir doctiſſ. Cuius coniecturam amplecterer, niſi me *Salutis augurium* retineret, quod ſibi alium inueniet locum. Cætera præſagio mentis ſunt inueſtiganda.

a l. 22. D. de verb. ſig.

b Cic. 2. de legib.

Priuati agros cum luſtrarēt, ita illos facere & precari ſolitos docet Cato [c]. Imperabant Solitaurilia circumagi cum Diuis volentibus. *Quodque benè eueniat*, aiebant, *Mando tibi* Mani *vt* illa *Solitaurilia, fundum agrum terrámque meam, quota ex parte, ſiue circumagi ſiue circumferenda cenſeas, uti cures luſtrare.* Dein Ianum Iouémque vino præfati ſic dicebant. *Mars pater te precor quæſóque, vti ſies volens propitius mihi domo familiæque noſtræ, quo ius rei ergo, agrum, terram, fundúmque meum, Solitauraria circumagi iuſſi: vti tu morbos viſos inuiſóſque viduertatem, vaſtitudinémque, calamitates,*

c lib. de re ruſtic. ca. 41

intemperantiáſque, prohibeßis, defendas, auerrunceéſque,
cap. 141. *vtique tu fruges, frumenta, vineta, virgultáque grandire, benéque euenire ſinas: Paſtores pecuáque ſalua ſeruaßis, duíſque bonam ſalutem valetudinémque mihi, domui, familiæque noſtræ Harumce rerum ergò, fundi, terræ, agríque mei luſtrandi, luſtríque faciendi ergò, ſicut dixi, macte hiſce Solitaurilibus lactentibus immolãdis eſto. Mars pater eiuſdem rei ergo macte hiſce Solitaurilibus lactentibus eſto.* Quod in agris ſuis priuati Solitaurilibus fecerunt: Hoc in publicis Sacerdotes publici non obmiſerunt, qui ea loca augurarunt, hoc eſt mentis præſagio pacem deorum popoſcerũt; Præfati communes Deos, Martem agreſtem precati ſunt[a], vt omnem à vineis publicis calamitatem auerteret, vineta ſuccreſcerent, & ſuos fructus darent. Hoc genus Sacerdotum Hierophantæ Arcadij & Honorij temporibus dicebantur[b], quorum precationes in re obſcura reſcripſi, quę lucem Pontificũ authoritati adferre poſſent. Hi fortè ex ſuis commentariis locum vineæ publicæ à priuatis occupatum principi renuntiarunt. Nam cùm rebellione trium principum & cæde, incertum diu & quaſi errans Imperium vagaretur[c], priuati publica facilè vſurparunt. Quare cùm lapſam Remp. Veſpaſianus reſtituiſſet, authoribus Pontificibus illorum adminiculo & indicio vineam publicam Reip. reddidit, quam priuati occupabant. Qui vineam hanc aliter putauerit ex veteri cantione *nouum vetus vinum bibat, ſi modò veteri nouo morbo medeatur.*

a Seru. 6. Æneid.

b l. 4. C. Theod. de paga. ſacrif. & tempe.

c Sueton. in Veſpaſ. ca. 8.

ADOPTIONES LEGE CVRIATA *fiebant apud Pontifices. Hereditas nominis pecuniæ, Sacrorum. Sine Sacris hereditas.*

CAP. V.

DE ADOPTIONIBVS & lege Curiata, Agellius & Grucchius[a] multa tradiderunt, quos conſulere quilibet poteſt. Illæ ad ius Reipub. pertinent, quod priuatorum plerúmque ſpectat vtilitatem. Adoptionis autem generale nomen eſt, quod adrogationem complectitur. Hanc tamen dictam putat Agellius, quod populus Romanus à Pontifice rogaretur. At Caius Iuriſconſultus aliundè tradit nominis notationem[b] ab eo ſcilicet quod in arrogatione, & is qui adoptat rogatur, & qui futurus eſt illius filius. Vtrumque rationem habet, quæ in verborum origine & explicatione exquirenda, libera eſt ſi probabilis iudicetur. Duobus verò modis adoptio fiebat, aut lege Curiata apud Pontifices, quæ ad principis authoritatem tranſlata eſt lege Regia : aut magiſtratus imperio. Fuit & tertium adoptionis genus, quæ teſtamento fiebat, ſed illa lege Curiata confirmabatur[c]. Adoptionis formulam refert Agellius, ex qua Proculi Iuriſconſulti lex corrigenda eſt[d]. Ille: *ſed ſi ſic adoptauit, vt etiam iure legis nepos ſuus eſſet.* Recte Duarenus[e] *Iure legéque*

a Agel. li.5. cap. 19. Gruch. li.3. de Comit. cap.4.

b l.2. D. de adopt..

c Cuiac. li.7 obſeru. ca.7

d l. ſi 15 qui. D. de adopt.

e li.2. diſputat. cap. 14.

repoſuit. Sed mutanda porro dictio eſt, *vt etiam*, in cuius locum ſubſtituendum eſt *vt ei tam*.

Arrogationes nõ temerè aut inexploratè committebantur, ſed in iis cauſæ cognitio vertebatur [a]. Quare Augures aderant & captatis Auguriis Deorũ voluntas exquirebatur. Sic Pompeius in adoptãdo Clodio Augur fuit [b]. Deinde quæ cauſſa eſſet adoptionis, quæ ratio generum, quæ Sacrorum, quęri à Pontificibus ſolebat. Adoptionem enim hereditas nominis, pecuniæ, Sacrorum ſequebatur. Atque hæc ſacrorum ratio fecit, vt apud Pontifices potiſſimùm, Comitiis curiatis adoptio fieret. De hereditate nominis & pecuniæ docent noſtri adoptionẽ ius agnationis adferre [c], & filium adoptatum, quartam ex bonis patris conſequi. Sic enim conſtitutum eſt, vt qui adoptatur adoptantis nomen accipiat [d], ita tamen, vt ne quid aut de dignitate generùm, aut de ſacrorum genere minuatur, Hoc eſt, adoptio gentem mutat, genus aut Sacra familiæ non mutat [e]. Euenit enim vt is qui in adoptionem datus eſt, tàm in familia naturalis patris, iura cognitionis retineat, quàm in familia adoptiua nanciſcatur, quibus fit agnatus. In naturali ſemper omnia retinebat. Hæc cauſa fuit cur Claudius Imperator cùm Neronem ſibi adoptaret, optarétque generum, filiam ſuam alienę familiæ tradidit, ne ſororẽ fratri iungere videretur [f]. Nam adoptatus filius, iis qui in familia ſunt agnaſcitur, & filiæ quæ in patris poteſtate eſt, frater eſt, nuptiis etiam eorum prohibitis.

Religionis Sacrorum par cauſa fuit, ſi qui arroga-

[a] l. paterfam. §. fin. D. de adop.

[b] Cicer. pro dom. ſua.

[c] l. qui adoptionẽ. D. de adoptionib.

[d] Dio li. 46.

[e] l. 1. §. cognationem D. vnd. cognat.

[f] Dio li. 60.

batur ſui iuris factus, naturali patri heres extitiſſet. De Sacris illis hæc vna M. Tullij [a] ſentẽtia fuit, vt ſemper illa conſeruarentur, & deinceps familiis proderentur, ne morte patrisfamilias occiderent: Sed iis eſſent ea ſacra adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia veniret. Heredes igitur ſacris adſtricti erant; & ſacra eum ſequebantur, quem pecunia, ſiue teſtamẽto ſiue ab inteſtato ad eum pecunia perueniret. Sacra itaque pecuniam ſequuntur, & hereditas pecunia eſt, ſi à diſiunctis illam accipiamus [b]. Quod quatuor præcipuè modis accidebat in hereditate. Nam Sacra hereditaria nullum magis quàm heredem ſequebantur. Primùm ergò qui morte teſtamentóue tantumdem capiebat quantum omnes heredes, hic ſacris familiæ adſtringebatur. Secundò ſi nemo heres eſſet, qui de bonis patrisfamilias plurimum, cùm moritur vſu ceperit. Tertiò ſi nemo ſit qui vnam rem ceperit, de Creditoribus eius qui plurimum ſeruet. Extrema perſona eſt, vt is qui ei qui mortuus ſit pecuniam debuerit, neminíque eam ſoluerit: perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit, Secundum Scæuolæ Pontificis ſententiam. Atque hi modi intelliguntur, ſi nullus heres ſit ex teſtamento, & agnatus cui hereditas ab inteſtato delata eſt. Nam ſi nemo eſſet heres, nemóque eorum eſſet, quos Prætor ad hereditatem vocat [c], qui ſucceſſionem quoquo modo amplecteretur, ad quatuor illos modos recurrebatur. Atque ex hac Sacrorum religione, qui in patris poteſtate erant in ſacris patris eſſe dicebantur: vt adoptati in ſacra adoptantis tranſire [d]. Horum ſacrorum

a lib. 2. de legib.

b Cicer. in Topic.

c Inſtit. de legit. agnat. ſucceſſ.

d Plin. in panegyric.

ita meminit Plinius. *Viceſima hereditatum*, ait, *tributum intolerabile. Quanto dolore ferebant illud, diſtringi aliquid & abradi bonis, quæ ſanguine, gentilitate, ſacrorum denique ſocietate meruiſſent*; Vnde ſine ſacris hereditas vulgò dici ſolebat, de ea quæ nullo ſacrorum onere grauaretur, cum paterfamilias nulla ſibi priuata ſacra ſtatuiſſet.

At verò vt patria poteſtas & arrogatio propria ciuium Romanorum fuit [a]: Sic ſacra heredem Romæ tantùm ſequebantur. *Nam ſi quis eſt mortuus Apinatis* (dicebat Cato Cenſorius [b] originum ſecundo) *eius heredem ſacra non ſequebantur.* Quæ omnia ſub Principibus duraſſe certum eſt: Licet Alciatus [c] veterem Rogationum morem iamdiu abúſque Imperatoris Tiberij tempore exoleuiſſe putarit: in quo falſus eſt. Nam & Neronis adoptionem cenſuerunt patres [d], populus iuſſit. Et Galbæ Imperatoris oratio [e], errorem viri magni detegit, ille enim cùm Piſonem Licinianum adoptaret: *Si te*, inquit, *priuatus lege Curiata apud Pontifices, vt moris eſt, adoptarem &c.* Mos ergò fuit ſaltem ad Galbæ tempora, vt lege Curiata, priuatorum adoptiones apud Pontifices fierent; Principum enim fiebant in Senatu vel in Caſtris, cum legibus omnibus ſe ſolutos crederent. Nam quandiu non ſoluerunt, leges illæ ſeruatæ, vt ab Auguſto, qui Tiberium in foro lege Curiata adoptauit [f], & Tiberius Germanicum, Neronē poſtea Claudius adoptauit in Senatu [g], oratione habita, quam à Liberto Palante acceperat: & Galba Piſonem filium appellans produxit in caſtra, ac pro concione arrogauit [h].

a Vlpian. li. Regul. cap. 18.
b Priſcian. lib. 4.
c lib. 9. παρέργων cap. 5.
d Tacit. 12. Annal.
e Tacit. 1. hiſtor.
f Sueton. in Auguſt. ca. 65. Tacit. 1. Annal.
g Tacit. 12. Annal.
h Sueton. in Galb. ca. 17.

At in Priuatorum adoptionibus leges incorruptæ diu permanſerunt. De his Tacitus[a]. *Percrebuerat*, inquit, *Neronis temporibus ea tempeſtate peſſimus mos, cum propinquis Comitiis, aut ſorte prouinciarum, pleríque orbi, fictis adoptionibus adſciſcerent filios Præturáſque & Prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant. Factum Senatuſconſultum ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne in vſurpandis quidem hereditatibus prodeſſet.* Si mihi extra ordinem literarum imperium mandatum eſſet, libenter ſortirer cùm doctiſſimis viris hanc Taciti Prouinciam, quam illi ampliſſimè adornarunt, vt adderem ſolùm quod ab illis prætermiſſum vel fortè neglectũ. Animaduerto Curiatorũ. Comitiorum duas fuiſſe cauſas præcipuas. Vna Sacerdotibus creandis, altera legibus ferendis. Legum cauſæ variæ, vt de adoptionibus, de teſtamentis, de priuilegiis, de Magiſtratuum imperio, quibus in Prouincias profecturis lege Curiata opus fuit[b], niſi ex Senatuſconſulto Prouinciam haberent, tunc enim lege Cornelia habebant Imperium. Sed quid ad Sortem Prouinciarum adoptio conferebat? multùm quidem illa, ob legem Pappiam Poppæam, quæ ab hac ſortitione, atque etiam Reip. adminiſtratione Cælibes, & qui ſine liberis, aut remouebantur, aut in ſecundis conſiſtebant. Penè obmiſeram Principis adoptionem in templo quandoq; factã, cui Pontifices adfuiſſe, locus ipſe ſatis teſtatur[c]. Plinius de Traiano, *itaque tua non in cubiculo, ſed in templo: non ante Genialem thorum, ſed ante puluinar Iouis Opt. max. adoptio peracta eſt.*

a li. 15. Annal.

b Cic. lib. 1. epiſt. 9. in fin.

c In panegyric.

QVIBVS MODIS PECVNIA *Sacris liberaretur, & ipſa Sacra interirent. Partitio. Deductio. Teſtamentum per æs & libram. Coëmptio. Manumiſsio Sacrorum cauſa. Sacrorum deteſtatio.*

CAP. VI.

PONTIFICES non ſolùm pecuniam ſacris coniungi voluerunt, ſed ferias Ceremoniáſque ei adſcribendas putauerunt. Quod cùm graue eſſet & odioſum, iuuenta tandem ratio, ab ipſo Scæuola Pontifice maximo & Iuriſconſulto peritiſſimo, qua pecunia Sacrorum moleſtia liberaretur, & ſacra etiam ipſa interirent. Iure igitur M. Tullius[a] ait, *An quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, vt eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendíque poſsint non honeſtum eſt?* Cum itaque heres vel legatarius, vel qui plurimum cepiſſet ſacris adſtringeretur: Tres inuenti ſunt modi quibus liberatio quæreretur. Partitio ſcilicet, teſtamentum per æs & libram & coëmptio. Partitionem voco pecuniæ diuiſionem à teſtatore factam teſtamento inter heredes legatariúmque, ſecundùm tabulas teſtamenti. Ab hac Coheredes Particulones dicti ſunt, quod partes illis inuicem factæ[b]. Ad partitionem tamen decurſum eſt, vt legatariis conſule-

[a] li. de Orator. perfe[?].

[b] Non. Marcel.

rētur, ne tantumdem caperent, quantum omnes heredes, ſacríſque hoc modo obligarentur[a]. Quod vt faciliùs fieret, teſtator deducebat aliquid in teſtamēto, id eſt, detrahebat aliquid ex legato, atque hæc Deductio dicebatur, qua legatarium liberaret. Quod ſi nihil deduxiſſet ex partitionis capite cētum nummi debebantur. Franciſcus Balduinus vir ſummo ingenio ſummáque doctrina, in ſuis ad Scæuolā Commentariis, quæ eſſet illa deductio ignorari credidit, cum tamen à M. Tullio explicetur. Nec intellexit quomodo legatarius partiarius ſacris liberaretur, ſi minùs caperet quàm omnes heredes. Putat ille legatarium pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum potuiſſe, quod iuri ciuili contrarium omnimodò eſt[b], quod Scæuola Optimè ſciebat. Deductio quidē à teſtatore fiebat: Partitio ipſo Iure, cùm legatarius cùm herede hereditatem partiebatur. Partitionis Imago quædam eſt in libris noſtris[c]. Inter legatarium & heredem interponebantur ſtipulationes, quæ vocabantur emptæ & venditæ hereditatis, heréſque onera hereditaria ſuſtinebat. Quod ius poſteà correctum Pegaſiano Senatuſconſulto variíſque legibus quæ Iuri antiquo derogarunt.

a Cic.2.de legib.

b l. legatarius 38. D. de leg.1.l.4 D. de leg.2.

c §.ſed quia Inſt. de fideicommiſ. hered.

Alius modus fuit perimendorum ſacrorum, vt per æs & libram heredes teſtamenti legatariis ſoluerent. Quod genus teſtamentorum fiebat Comitiis Curiatis pro Collegio Pontificum[d]. In teſtamento per æs & libram duæ res agebantur, familiæ mancipatio & nuncupatio teſtamenti. Nuncupabatur teſtamentum hoc modo: Tabulas teſtamenti teſtator

d Agel.li 15. cap.27.

[a] Vlpian li. Regul. tit. de teſtament.

tenens ita dicebat[a]. *Hæc uti in his tabulis ceríſue ſcripta ſunt, ita do, lego, ita teſtor, ita vos. Quirites teſtimonium perhibitote.* Hæc nuncupatio & teſtatio vocabatur. Ad familiæ mancipationem adhibebantur quinque teſtes cùm libripende, & familiæ emptore: Libripẽs anteſtatus dicebatur. Atque hæc mancipatio imaginaria quædam venditio erat, quæ ita perficiebatur, vt qui heres futurus eſſet teſtatoris, hereditatẽ emeret, verbis quibuſdam ſollemnibus & pretij nomine nummũ vnum domino daret, qui appellabatur familiæ emptor. Deinde diſponebat teſtator, quid poſt mortem ſuam fieri vellet[b]. Dicebat enim familię emptori *huic volo dari fundum illum.*

[b] Theophil. de teſtam. ord.

Veteri tamen more adhibebantur Coëmptionales ſenes qui bona teſtatoris emerent, heredíq; quem teſtator elegiſſet, reſtituerent hereditatem. *Maiores noſtri*, inquit M. Tullius[c], *ſacra interire noluerunt: Senes ad coëmptiones faciendas interimendorum ſacrorũ cauſa reperti ſunt.* Plautus noſter[d]. *Coëmptionalem ſenem, vendam ego, quem venalem habeo.* Illi homines erant de trinio otioſi qui omnes auctiones ſectabantur, quibus intereſſent, vt quæ venalia proſcribebantur pretio modico conducti licitarentur, quo emptoribus calorem adderent, réſque pluris veniret. Cum de finibus ſociorum populi Rom. iudicium eſſet. Scaptius ſenex vaniſſimus agrum de quo agebatur dixit iure belli publicum populi Rom. factum. Conſules teſtãtes ingens flagitium fieri[e], *Scaptióne*, inquiunt, *ſeni coëmptionali* (malè in vulgatis pleríſque concionali) *aſſignaturos putarent finiſſimos populos?* Hæc quidem

[c] Orat. pro Muren.

[d] In Bacchidib.

[e] Liuius li. 3

attulimus ad faciliorem Ciceronis intellectum[a]. *Heredes*, inquit, *per æs & libram ſoluant*. Nam Coëmptionales ſenes, vt familiç emptores certis conditionibus emebant hereditatem, vt ſcilicet pecuniam heredi legatariiſque ſoluerent, quam teſtator illos habere volebat. Quo pacto pecunia ex ſtipulatu debebatur, nec legatarij ſolùm ſed & filij qui emancipatione ſui heredes eſſe deſinebant, nec in familia teſtatoris erant, ſacrorum onere ſubleuabantur. Hæc ſunt quæ à M. Tullio enarrantur, quibus Pontificum ius eludebatur callida Iuris Ciuilis interpretatione. Quod Adrianus Turnebus[b] vir memoria noſtra doctiſſimus ſibi parùm compertum eſſe faſſus eſt, aliíſque quærendum reliquit. Si iuueni quod ab illo quæritatum, partem non denegabo, ſit κοινὸς Ερμῆς, Imò ſi quid ex illius fundo totum illi bona fide concedo.

a Cic 2. de legib.

b lib.1.aduerſ cap.28.

Erat aliud genus coëmptionis quo domeſtica ſacra occiderent. Nam mulier materfamilias viro, loco filiæ erat: atque vt omnia quæ mulieris fuerant, fiebant viri, dotis nomine, & mortua illa ad virum pertinebant[c]: Sic bona viri illo mortuo, vxoris erãt, ſed illa ſacris obligabatur. Quia cùm filiæ loco eſſet viro, & in manum, id eſt, poteſtatem conueniſſet, ſui heredis perſonam ferebat[d]. Quare cũ heredum cauſa in ſacris iuſtiſſima eſſet, meritò ſacra viri mulierem ſequebantur. Nec tamen vir ſacris mulieris fuit obligatus, licet inuicẽ ſibi ſuccederent. Quoniam coëmptione ſollemni vir ſibi bona mulieris acquirebat. Certis enim ſollemnitatibus nuptiæ fiebant[e], & ſeſe inuicem in coëmendo interrogabant. Quæ quidem

c Boëtius in Topic.

d Vlpian. li. Reg tit. qui hered. inſt. poſſint.

e Seruius 1. Georgic.

interrogatio ſtipulatio non erat : ſed coëmptio & pretij imaginaria ſolutio, quæ faciebat emptionem, vt vir bona mulieris, non pro herede, ſed pro emptore poſſideret [a].

[a] Cuiac. 9. obſeru cap. 37.

Hos Iuuenio ſacrorum perimendorum modos, inter quos non recipio Manumiſſionem ſacrorum cauſa, vt nec ſacrorum Deteſtationem. Pace id Manium viri poſt annos mille in his literis eruditiſſimi adfirmare auſim, qui quidem aliud ſentit ex Feſti Pompeij [b] verbis, à cuius mente multùm mihi diſſentire videtur. *Puri*, inquit Feſtus, *probi, profani, ſui auri dicitur, in manumiſſione Sacrorum cauſa. Ex quibus puri ſignificat, quod in vſu ſpurco non fuerit: Probi, quod rectè excoctum purgatúmque ſit: Profani, quod ſacrum non ſit, ſed omni religione ſolutum. Sui, quod non ſit alienum.* Quomodo hæc verba ad ſacrorum peremptionem trahi poſſint, nulla ratione aſſequi poſſum. Manumiſſio ſacrorum cauſa, ait vir ille maximus, vnus erat ex modis quibus liberabatur heres ſacris familiæ. At verò heres quidem emancipatione è Sacris paternis exibat & illis ſoluebatur: manumiſſione vix poteſt intelligi. Quamuis enim manumiſſio tam ad ſeruos quàm ad liberos referatur [c], propriè tamen manumiſſio ſeruorum, quæ in liberis frequentiùs emancipatio. Nec facilè percipio quod addit, vt qui ſacris liberaretur, auri, probi, puri, ſui aliquid inferret arcæ Pontificum. Nullum enim emancipationis pretium cõſtitutum eſt. In ſeruis viceſima danda manumiſſi, quod introductum eſt lege, nouo exemplo ad Sutrium in Caſtris tributim lata à Cn. Manlio Cõſule [d].

[b] Feſtus in verb. puri probi.

[c] l. 1. D. de offic. proconſul. l. 5. D. ad S. C. Tertyl.

[d] Liuius li. 7

Quod quidem huic loco nullomodo conuenire poteſt. Quid eſt ergo Manumiſſio ſacrorum cauſa? Quidquid ſit nõ eſt ſacrorum perpetuorum peremptio. Aſſentior equidem Balduino[a], Cuius ingenij monumenta ſæculis probantur, vt qui rem ſuam manumittebat ſacrorum cauſa, Illam de ſuo dominio ita dimittebat, vt religioſè profiteretur rẽ eſſe ſuam, quæ ſacra fieret. In hac antiquitatis indagatione, quæ pura & proba raròad poſteros manat, coniecturis opus eſt, quæ plerúmque magis ingeniorum vim quàm rei veritatem declarant. Quantum igitur coniectura auguror, manumittere ſacrorum verbum eſt, quod ſignificat aliquid è poteſtate ſua dimittere: & Manumiſſio Pontificum iure idem ſonat, quod traditio, aut in iure ceſſio. Nec enim dubium eſt, cùm rem abs ſe alienare quiſpiam vellet, ſacrorum cauſa, quin aliqua alienationis ſollemnitas interueniret, ceſſionis vel traditionis loco, quæ iure ciuili in aliis introducta fuit[b]. Sacræ res ſunt, quæ ritè per Põtifices conſecratæ, veluti ædes ſacræ & donaria quæ ad Deorum miniſterium dicata ſunt[c]. Cum ergò rei mobilis dominus, coram Pontifice illius proprietatem à ſe abdicabat, ſacrámque faciebat, hæc Manumiſſio erat ſacrorum cauſa. Quam ſeruis fruſtrà alij tribuunt, pro quibus auri puri decem dominos ſoluiſſe confingunt ex lege Manlia, de viceſima eorum, qui manumittebantur. Fruſtrà enim ſacrorum mentio fieret, cum ſerui ſacra non haberent. Itaque quæ diis dicabantur, aut res ſoli erant, in quibus ædes, terra, ara conſecrabantur: aut mobiles, quæ dona, &

[a] cap.18. ad leg. 12. tab.

[b] Vlpian. li. Regul. tit. de domin. Boët. in Topic.

[c] §. ſacræ. inſt. de rer diuiſ.

a Seruius 3. Georgic. & 12. Æneid.

locus in quo reponerentur, donarium dicebatur[a]. Iam vt ad Feſti verba hæc accommodemus: Si quis Diis offerret auri aliquid, quod conſecraretur & in donario reponeretur: illud eſſe debuit puri, probi, profani, ſui. Quod quidem aurum factum ἄσημον intelligendum eſt, quo commodè vti poſſimus, vnde illud Satyrici.

Perſ. ſatyr. 2.

Dicite Pontifices in ſacro quid facit aurum?

Atque illud à Pecuniata ſignata differt, quæ auro nō continetur[b]. Nam auro argentóue facto, vaſa argentea veniunt, vt paropſides, tabulæ, trullæ, pelues, & his ſimilia[c]. Quare aurum à Feſto pro ſignata pecunia, quæ arcæ Pontificum ſolueretur nullomodò accipi poteſt. Quî enim aurum illud, ſi pro pecunia, in vſu ſpurco non fuerit, ſacrum non fuerit & omni religione ſolutum? Vellem hoc docuiſſent nos apertiùs illi, quorum ſcripta auro puro puto lucidiora, charioráque mihi ſemper fuerunt.

b l. cùm aurum & l. Q. Mucius D. de Aur. & arg. leg.

c l. & ſi ſ. argento. D. cod.

Quod verò in re mobili Manumiſſio, in rebus ſoli, ſacrorum Deteſtatio dicebatur. Deteſtatio vetus Pōtificum verbum eſt, quam perdoctè Grucchius[d] definit conſecrationem omnem, quam publicè Comitiis Curiatis fieri oportebat. Nam deteſtari ſacra, eſt populo denuntiare, quod quiſque conſecrari cupit. Vt deteſtatio in Iure eſt denuntiatio facta cùm teſtatione[e]. Lex tribunitia Papyria & Carboniana, vetabat iniuſſu plebis, ædes, terram, aram conſecrare[f]. Quicúmque ergo in Concione teſtatus non fuerat, ſe conſecraturum: iniuſſu plebis, ſacrum nihil facere poterat. Quare Licinia virgo Veſtalis, cùm aram, & ædiculam,

d lib 3. de Comit. cap. 2.

e l. 40. D. de verb. ſig.

f Cicer. pro dom. ſu. & 3. de legib.

& ædiculam, & puluinar ſub ſaxo dedicaſſet: P. Scæuola Pontifex max. reſpondit *quod in loco publico Licinia licinij filia, iniuſſu populi dedicaſſet, ſacrum non videri eſſe.* Nunc de noua perimendorum ſacrorum cauſa videamus. Dij heredes inſtitui poſſunt, quos Senatuſconſulto & conſtitutione Principum inſtituere conceſſum eſt[a]. Quæro an illi Dij teſtatoris ſacris ſint adſtricti? Et ſacra quidem illa huiuſmodi inſtitutione occidiſſe certum eſt: Vt ſi debitor creditorem inſtitueret heredem, debiti petitio confuſione extingueretur[b]. In his multa ſunt de medio iure ciuili, quæ Pontificio duxi coniungenda, à quo ciuilis ipſa ſcientia originem tradit.

a Vlpian. li. reg. tit. Qui hered. inſt. poſſ.

b l. 5. C. de hered. act. l. 1. §. ſi debitor. D. ad leg. Falcid.

DE ENVPTIONE. QVÆ NOtio Pontificum in cauſis matrimonij.

CAP. VII.

INTER perimẽdorum ſacrorum modos, vt conuentionem in manum, ſic recipio enuptionem. Adrianus Turnebus[c] quo auſpice vtar, rectè definit enubere, extra ordinem genus, aut gentem nubere. Enubere enim è Patribus propriè dicebatur quæ plebeio nupſiſſet. Canuleius Tribunuſpleb. cùm rogationem de connubio patrum & plebis promulgaret[d]. *Si hoc polluit,* inquit, *nobilitatem iſtam veſtram, quam plerique oriundi*

c lib. 30. aduerſ. cap. 25

d Liuius li. 4

ex Albanis & Sabinis, non genere nec ſanguine, ſed per cooptationem patres habetis, aut ab Regibus lecti, aut poſt reges exactos, iuſſu populi ſinceram ſeruare priuatis conſiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque veſtras filias ſororéſque enubere ſinendo è patribus. Conſul contrà cùm Senatum aduerſus Tribunumpleb. concitaret, hac vna ratione maximè nitebatur. *Quas quantáſque res Canuleïum aggreſſum? Colluuionem gentium perturbationémque auſpiciorum priuatorum publicorúmque adferre. Quam enim aliam vim promiſcua connubia habere, niſi vt ferarum propè ritu, vulgentur concubitus plebis patrúmque? Vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum Sacrorum ſit, dimidius patrum ſit dimidius plebis.* Quare Virginia Patritia nupta plebeio Lucio Volumnio Conſuli, quod è patribus enupſiſſet, ſacris quæ in Sacello pudicitiæ fiebant, prohibita eſt[a].

[a] Liuius li. 10.

Hiſpala Fecenia libertina cùm Bacchicæ coniurationis originem Conſuli aperuiſſet, quam ab Ebutio, cùm quo conſueuerat, illa acceperat, magna præmia indicij tulit. Senatuſconſultum námque factum eſt[b], *vti Conſul. cùm Tribunis pleb. ageret, vt ad plebem primo quoque tempore ferrent, vt P. Ebutio emerita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, néue Cenſor ei equum publicum aßignaret. Vtíque Feceniæ Hiſpalæ dactio, diminutio gentis enuptio, Tutoris optio item eſſet, quaſi, ei vir teſtamento dediſſet. Vtique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæue eſſet:* Ea omnia lata ad plebem. De cæterorum indicum impunitate præmiiſque Conſulibus permiſſum eſt. Ebutio præterea & Hiſpalæ centena millia æris, vt ſingulis

[b] Liuius li. 39.

Quæſtores vrbani ex ærario darēt, ſenatus decreuit. Cætera lege firmari oportuit, quia priuilegia contra leges irrogabantur. Clara ſunt quæ Ebutio conceſſa ſunt: Sed quæ Hiſpalæ, obſcura certè, & ex Apollinis tripode requirenda. Quid enim rogationem promulgauit Tribunuspleb. vt Hiſpalæ datio, diminutio eſſet? Dationis & diminutionis verbum, ſine alterius partis orationis adminiculo, intelligi non poteſt. Sunt enim ex eorum natura quæ græci dicunt τῶν πρός τι, & iungunt ſibi illa propter quæ intelliguntur. Dationis enim verbum generale eſt. Nam dicitur dotis datio, legum datio, datio in adoptionem, in fidem, in ſolutum. Vt diminutio eſt capitis, dotis, corporis, legatorum, patrimonij, quæ omnia ſpeciali lege non indigebant. Adrianus Turnebus [a] horum verborum ſenſum eſſe putat, vt Senatuſconſulto decretum ſit Hiſpalæ ius dandi & diminuendi, quod eſt de ſuo peculio largiendi & diminuendarũ fortunarum, quod non videtur fuiſſe permiſſum libertinis, viuo patrono. Itaque quamquam eius patronus fato conceſſerat: vel quia Senatus id ignorabat, vel quia mulierem omni iure conditionéque, conditionis libertinæ liberatam volebat, dationem & diminutionem ei tribuit.

[a] lib 30. aduerſ. cap. 25.

Vidi ego Liuij Codicem magni Cuiacij, qui hoc loco manu ſua adnotauit *datio, diminutio, poteſtas alienandi*. Intelligo quàm ſcrupuloſus & difficilis ſit hic locus, in quo labor ingenij arrogantiæ tribui poteſt, quæ moleſtiſſima eſt: Cùm tamen in has anguſtias inciderim, ex illis tanquam è ſaxoſis cotibus enaui-

gare conabor. Hiſpala primùm munificentia P. Ebutium amatorem ſuſtinebat, quæ eò proceſſerat, Liuio teſte, conſuetudine capta, vt poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, Tutore à Tribunis & prætore petito, cùm teſtamentum faceret, vnum Ebutium inſtituerit heredem. Veteri Iure fœminæ poſt duodecimum annum ætatis, teſtamenta facere poſſunt tutore authore, donec in tutela ſunt[a]. Quod ſi mulier teſtamentum feciſſet, quæ ſe capite nunquam minuiſſet: Non videbatur ex edicto Prætoris ſecundùm tabulas poſſeſſio dari[b]. Capite autem minui dicebatur, quæ viri conueniſſet in manum. Quæ igitur nunquam ſe capite minuiſſet, id eſt, quæ in manum viri minimè conueniſſet, ſi non Tutoris authoritate teſtamentum fecerat, nihil agebat. Tutoris enim authoritas neceſſaria fuit ad teſtamenti factionem, aut ſi mulier lege aut iudicio ageret, ſi ſe obligaret, ſi ciuile negotium gereret[c]. Quare cum doti Valeriam, pecuniam ſuam omnem dixiſſe argueret mariti patronus: Reſpondit M. Tullius[d] *nihil iſtorum explicari poſſe, niſi oſtenderet illam in Tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit*, inquit, *quæcumque ſine hoc authore dicta dos eſt, nulla eſt.* Ex iis certum eſt quod cum Senatuſconſulto tutoris optio, Hiſpalæ data eſt, fruſtrà liberam illi bonorum ſuorum facultatem tributam viri doctiſſimi putauerunt. Si enim poteſtas alienandi permiſſa eſt, cur poſteà Tutoris optio data & authoritas imaginaria adiecta? Vt igitur Senatuſconſulti mentem aſſequi poſſimus, puto ego Liuij lectionem diſtinguendam, vt eſt in Codice veteri, Claudij Pu-

[a] Vlpian. lib. Regul. tit. de teſtam.

[b] Cicer. in Topic. & lib. Boët.

[c] Vlpian. lib. Regul. tit. de tutorib.

[d] Cicer. in orat. pro Flacco.

teani Clariſſimi Senatoris in Pariſienſi Curia, omni genere laudis & doctrinæ commendandi. Codex ille primus Mediolani typis excuſſus ad fidem manuſcripti anno 1480. quem mihi P. Puteanus filius virtutis & eruditionis paternæ heres digniſſimus nuper communicauit, ſic interpunctam lectionem habet, *vtique Fecenia Hiſpalæ datio, diminutio gentis, enuptio.* Enuptionis verbum per ſe plenum eſt: Patritia enim enubere dicebatur, quæ plebeio nupſiſſet. Rectè igitur dictio illa *Gentis* ad dationem & diminutionem refertur.

Iam quid ſit dare gentem, aut gentem diminuere quærendum eſt. Dare gentem dicimus vt dare ciuitatem, dare connubium. Libertini patrem habuiſſe non putabantur, cum Seruilis cognatio nulla eſſet, gens nulla, nulla ſacra. Nec verò ſerui ſolùm ſed etiã libertini ab iis oriundi gentem non habuerunt: verùm ij ſoli quorum parentes nemini ſeruierunt. Hiſpalæ ergò data gens, id eſt, ius gentilitatis conceſſum, quaſi ab ingenuis eſſet oriunda, maioréſque nunquam ſeruitutem ſeruiuiſſent, aut capite minuti eſſent, patrémque & auum illa cire poſſet. Si Vindicio ſeruo, indicij præmium libertas, & Ciuitas data[a]: Hiſpalæ Libertinæ ingenuitas concedi potuit iure ſingulari, vt deſineret eſſe libertina. Quod igitur ſub principibus aureorum annulorũ ius & natalium reſtitutio dicebatur[b], Stante Rep. gentis datio erat. Cuius diminutio fuit gentis mutatio, quæ diminutio capitis minima appellatur. Hæc fiebat aut adoptione, aut in manum conuentione[c]. Gens adoptione

a Liuius li.2

b l.2. D. de natalib. reſt.

c Vlpian. lib. Regul. tit. de tutel.

amittebatur, ſi plebeius Patricium adoptaſſet: hic enim è Patritiis exibat. Ex quo minuere gentem eſt de gentis dignitate aliquid detrahere[a]. Vt cùm gentem Patritiam populus Rom. Hiſpalæ dediſſet, permiſit illi vt plebeio ſe in adoptionē dare poſſet quod ſingulare ius aliud fuit. Docet magnus Cuiacius[b], fœminas ſui iuris legibus Rom. non arrogari, ea fretus ratione, quod nullam cùm fœminis Comitiorum communionem fuiſſe credat. Hiſpalæ exemplum hanc opinionem euertit, cui repugnat textus Vlpiani, quem notis ſuis vir doctiſſimus illuſtrauit. Nam fœminæ quidem non adrogant (emendauit Cuiacius non arrogantur) quia liberos in poteſtate non habent. Ratio legis perſpicua, quæ minus apta eſſet, ſi legeretur cùm Cuiacio, non arrogantur. Nec enim fœminæ non arrogarentur, quia liberos in poteſtate non habent, alioqui omnes qui arrogarentur, liberos deberent in poteſtate habere, quod dici non poteſt. Vt nulla lege vetitum, quin fœminæ poſſent arrogari: Etenim quod illæ ſub principibus reſcripto arrogabantur[c], non probat ſtante Repub. ad Curiatis Comitiis fieri non potuiſſe. Sic Liuia coniux Auguſti de gente Claudia, in Liuiam primum, mox in Iuliam adoptionibus tranſiuit[d]. Capitis diminutio quæ conuentione in manum contingebat, Sacra quidem mulieris perimebat, ſed nihil derogabat genti, niſi enuptio ſecuta eſſet.

Diuiſio populi Romani ita à Romulo facta eſt, vt ingenui Patritij eſſent aut plebeij[e], quorum diuerſa gens eſſet. Qui ex duobus ingenuis ortus erat

[a] Cicer. pro dom. ſua.

[b] ad Reg. Vlpian. tit. de adopt.

[c] l. nam & fœminæ. D. de adopt.

[d] Tacit. li. 6. Annal.

[e] Dionyſ. li. 2.

gentem habebat. Ingenui enim non dicebantur priſcis temporibus libertinorum filij, qui libertini ipſi vocabantur[a]. Sed ex his procreati ingenuorum ſibi nomen vendicabant. Libertini verò plebis iura ſimul cùm Ciuitatis adeptione impetrabant. At patritia iura, niſi lege nominatim ad populum lata, nemo potuit adipiſci. Libertini tamen Patritij, Patronorum gentiles dicebantur. Quorum nomen aſſumebant. Inſcriptio Vetus hoc probat.

[a] Sueton. in Claud. cap. 24.

LARIBVS
PRO. SALVTE. ET. INCOLV 106.13.
MITATE. DOMVS.
Q. SERTORII
COMPITALIB. LVDOS
ET. EPVLVM. VICINEIS
IVN. DONACE. DO
MESTICA. EIIVS. ET
Q. SERTORIVS. HERMES
Q. SERTORIVS. CEPHALO
Q. SERTORIVS. ANTEROS.
LIBERTEI.

Hi vt inter Patritios numerarentur, lege Curiata opus fuit, quæ verè gentem daret. Gens illa minuebatur enuptione, quæ propriè patritiarum fuit. Nam ſi plebeia patritio, aut libertina ingenuo nuptiis iuncta eſſet, gentem illæ non minuebant, ſed augebant. Si verò patritia plebeio; enupſiſſe dicebatur, hoc eſt, genti derogaſſe. Hanc enuptionem Patritiarum ſo-

lùm fuiſſe, ideóque Hiſpalam lege curiata Patritiam factam & gentem habuiſſe, ex Liuio facilè eſt comprobare. Nam apud authores alios vix inuenire eſt enuptionis verbum. An antiquitatis incuria, vel librariorum errore incertum eſt: hoc certum tamen in multis locis reponendum eſſe, vt in oratione D. Marci[a], qua cauetur, vt ſi Senatoris filia, libertino nupſiſſet, nec nuptiæ eſſent, lego audacter *enupſiſſet*. Tacitus[b] dicit denubere. *Tot luctibus*, inquit, *mœſta ciuitate, pars mœroris fuit, quod Iulia Druſi filia, quondam Neronis vxor, denupſit in domum Rubellij Blandi, cuius auum Tiburtem, equitem Rom. plerique meminerant.* Sic Pithagoræ Neronem denupſiſſe idem author ſcripſit[c], turpitudinem rei, antiquo verbo denotante. Gentis igitur datio, enuptione probatur, nec enim Hiſpala enupſiſſet, ſi libertina & plebeia remanſiſſet.

Quæri tamen poteſt, quid Curiata lex Hiſpalæ neceſſaria fuit ad enuptionem, cum Canuleia olim promulgata eſſet, de connubio patrum & plebis? Nihil tam naturale, dicebat Vlpianus, quàm eo genere quidque diſſoluere quo colligatum eſt. Patritia facta fuit Hiſpala lege Curiata: Eadem lege è Patritiis exire illi permitti debuit. Priuilegia enim ſtrictè accipienda ſunt: & niſi nominatim enuptio conceſſa eſſet, in manum plebeij conuenire Hiſpala non potuiſſet.

Tutoris optio reſtat lege XII. Tab. & iure Ciuili non recepta, quibus Tutor incertus teſtamento dari non poteſt[d]. Hiſpalæ tutor legitimus ex lege Attilia à Tri-

a l. oratione D. de ritu nupt.

b lib. 6. Anal.

c lib. 15. Anal.

d tot. tit. D. de teſtament. tut.

à Tribunorum plebis maiore parte ex Prætore datus erat, qui, vt dicebat. Verres, pupillæ certiſſima præda[a]. Illa iam quaſi teſtamẽtarium & à ſeipſa electum habet beneficio plebis. Hac optione data, mulier in tutela ſua erat, vel tutor ille poteſtate mulieris continebatur. Quod in Seruio Sulpitio M. Tullius meritò ridebat[b]. *Nam cùm multa*, inquit, *præclarè legibus eſſent conſtituta, à Iuriſconſultorum ingeniis pleráque corrupta & deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilij, in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: Hi inuenerunt genera Tutorum, qui poteſtate mulierum continerentur.* Quæ proculdubio de optione teſtamento relicta intelligi debent. Verba Liuij ſequentia *vtíque ingenuo ei nubere liceret, neu quid ei qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæue eſſet*, ſuperflua videri poſſent, cùm datio gentis & enuptio illud complectatur. Sed in legibus ferendis expreſſa aut repetita nihil nocere obſeruant iuris authores: quæ omiſſa vel non ſcripta difficultatem mouere poſſent. Quamquam hæc vltima verba ad caput aliquod legis poſſint referri: In omnibus enim legibus proëmium fuit, caput & ſanctio, quæ multam repetitionem continebant.

a Cic 6. act. in Verrem.

b Cicer. pro Muren.

Ad nuptias tranſeamus quæ diuini & humani iuris communicationem habent, ſi ſecundum ſacras leges fuiſſent contractæ[c]. Nam ſacræ nuptiæ ἱεροὶ γάμοι[d] ſacris ceremoniis confirmatæ, confarreatione fiebant aut coëmptione & in manum conuentione, qua mulier tranſibat in mariti ſacra. Quæ enim vſu dicebatur vxor, in ea nihil maritus præter corporis habuit vſuram, parúmque illa à cõcubina differebat,

c l. 1. D. de rit. nupt.

d Dionyſ. lib. 2.

cùm nullam haberet cùm viro ſacrorum aut bonorum ſocietatem[a]. Confarreatio autem & coëmptio, quæ per æs & libram fiebat, alius fuit perimendorum ſacrorum modus.

a l.144. D. de verb.ſig.

Iam verò quæ notio Pontificum in cauſis matrimonij fuerit, paucis euoluamus. Titulus eſt Digeſtorum *de Ritu nuptiarũ*, qui ſanctimoniam illarum, ceremoniámque declarat. Ritus enim ſacrorum verbum eſt, qui Pontificum hac in re firmat notionem. Illi, licet per ludibrium, in nuptiis Auguſti & Liuiæ conſulti[b], an concepto nec dum edito partu Liuia Neronis vxor ritè nuberet, reſponderunt ſi quidem dubitaretur, ex quo concepiſſet, opus eſſe nuptias differri: Si conſtaret, nihil impedimento eſſe, quin ſtatim fierent. Quaſi nulla turbatio ſanguinis eſſet, vt nec in ea muliere, quæ intra legitimum tempus partum ediderat, quæ ſtatim poterat nouis ſe nuptiis collocare[c]. A Principe tandem impetrari ſolebat, vt intra legitimum tempus nubere liceret[d]: quod credo, ſi ex quo concepiſſet mulier, compertum eſſet. Quæ propriè Pontificum notio fuit, vt de partu legitimo, in quibuſdam matrimonij cauſis. Quare D. Pius reſcripſit[e] Pontificibus, eum qui centeſimo & octogeſimo ſecundo die natus eſſet, iuſto tempore videri natum. Reſcribere princeps dicitur ad epiſtolas, per quas Prætores aut ij qui Iuriſdictioni præerant, illum de re aliqua dubia conſulebant[f]. Quod Pontifices fecerunt, qui ſine principe maximo Pontifice, non poterant de re vlla dubia iudicare. Principis ergo reſcriptum Pontificum arguit hac

b Tacit.li.1. Annal. Dio.lib.48.

c l. liberorũ. §. & ſi cùm ſeq. D. de his qui not. infam.

d l. ſolet. D. eod.

e l.3.§.fin. D. de ſu. & legit.

f l. Diuus D. de Reſtit in integ.

in re notionem, vt ſcilicet iudicarent ij, an qui hoc tempore natus eſſet, id eſt, initio ſeptimi menſis, perfectus & legitimus partus haberetur, vt ſacrorũ eſſet capax. Cùm enim mater ab eo tempore eſſet manumiſſa, dubitarunt Pontifices an partus in ſeruitute conceptus eſſet, quæ nulla habebat ſacra. Quod Iuſtinianus poſteà definiuit[a]: *Sufficit*, inquit, *liberam fuiſſe matrem, eo tempore quo naſcitur, licet ancilla conceperit.* Nam in patre tempus vnum conceptionis conſiderabatur: In matre vetus prudentia editionis tempus ſpectabat[b]: Cætera hereditatis quæſtio ad Prætoris iuriſdictionem pertinebat. Sic L. Papyrius Prætor ſecundo herede lege agente, bonorum poſſeſſionem contra eum dedit, cùm mater partum ſe tredecim menſium tuliſſe affirmaſſet[c].

Cæterùm licet nuptiarum vota, ſanctitas, ritus, ſacra, religionem demonſtrent, culpáque inter viros & fœminas graui nomine læſarum religionum ab Auguſto ſit appellata[d]: Cognitio Pontificum in nuptiarum controuerſiis, non vltra progreſſa eſt, quàm ad ea quæ religione ceremoniiſque terminantur, ita quæ ſunt nefariæ nuptiæ ex Pontificio iure dignoſcitur, quarum crimen legibus ciuilibus vindicatur[e]. Et quoniam adfinitatis ratione à quarundum nuptiis abſtinendum eſt, vt ſi quæ per adoptionem filia eſſe cœperit, patris adoptiui connubio iungi non poteſt[f], vt nec iis qui in familia eius ſunt, propterea non cognationis ſolum, ſed adfinitatis etiam Pontifices iura tenuerunt. Quod Modeſtinus Iuriſconſultus innuit[g]. *Non facile*, inquit, *quod ad noſtrum ius attinet*

a §. ſed & ſi. Inſt. de ingenu.

b l. fin D. de ſent. paſſ.

c Plin. lib. 7. cap. 5.

d Tacit. 3. Annal.

e Aſcon. 3. Verrem.

f l. qui in adoptioné. D. de adop.

g l. 4. D. de grad. affini.

cum de cognatione quæritur, ſeptimum gradum, quis excedit. Noſtrum ius dixit & rectè, aliud ius eſſe demonſtrãs, quod eſt Pontificium. Quod Paulus apertiùs explicare videtur[a]. *Iuriſconſultus*, inquit, *cognationum gradus & adfinium noſſe debet, quia legibus hereditates & tutelæ, ad proximum quemque agnatum redire cõſueuerunt. Quomodò ergò gradus adfinitatis vel cognationis numerentur, hoc noſtra intereſt ſcire, propter bonorum ſcilicet poſſeßionem, vel tutelæ dationem.* Omnis ergo Iuriſconſultorum cognitio de gradibus adfinitatis & cognationis, in eo conſiſtit, vt ad hereditates & tutelas referatur.

a l. Iuriſcõſ. D. eod.

Quas autem fas fuerit duci, quas nefas matrimonio copulare, Pontificum notio fuit. Licet Senatus aliquando hanc ſibi cognitionem arrogarit[b], cùm nuptias inter patruos fratrúmque filias permiſit, poſt Claudij cùm Agripina connubium, de quo nihil ad Pontifices reiecit. Quod fœdæ adulationi & temporum infelicitati tribuendum magis eſt, quàm Senatus authoritati, quæ tũ nulla. Præterea vt inceſti perſecutio ad iudices, ita illius procuratio ad Pontifices pertinebat[c]. Silani exemplum, hoc nos monet, qui inceſti accuſatus, ipſo Claudij cùm Agripina nuptiarum die, cùm mortem ſibi conſciuiſſet, Caluina ſoror Italia pulſa eſt: Addidit Princeps ſacra ex lege Tulli regis apud lucum Dianæ per Pontifices danda: irridentibus cunctis, quod pœnæ procurationéſque inceſti, id temporis exquirerentur à Claudio, qui ſuam ipſe culpam tali piaculo luere debuiſſet.

b Tacit. 12. Annal.

c Tacit. eod. lib.

DE IVRISDICTIONE PONTIficum in teſtamentorum executione.

CAP. VIII.

DIXIMVS de teſtamento per æs & librã & quid illud conferret ad Sacrorum peremptionem. Alia præterea de teſtamentis notio Pontificum fuit, qui ſua authoritate compellebant hæredem, ad obſequium ſupremæ voluntatis. Hoc Papinianus [a] apertè docet. *Cùm defuncto, inquit, monumentum conditionis implendæ gratia, bonæ fidei poſſeſſor feciſſet, cui poſteà hereditas auferretur, impenſas ille aut doli exceptione retinebat, aut negotiorũ geſtorum actione repetebat. Quamuis enim ſtricto iure, nulla tenerentur actione heredes, ad monumentum faciendum, tamen principali vel Pontificali authoritate cogebantur, defuncti adimplere voluntatem.* Quod ad cætera omnia quæ monumentorum religionem tangunt, aut pias cauſas, ex mente legis traduci poteſt. Vt ſi teſtator ſcripſiſſet teſtamento.

a l. hereditas. §. 1. D. de petit. hered.

HI. HORTI. ITA. VTI. OPT. MAXIMIQ. SVNT 636. 12.
CINERIBVS. SERVIANT. MEIS
NAM. CVRATORES. SVBSTITVAM
QVI. VESCANTVR
EX. HORVM. HORTORVM. REDITV
NATALI. MEO
ET. PRÆBEANT. ROSAM. IN. PERPETVVM
HOS. NEQVE. DIVIDI
NEQVE. ALIENARI. VOLO

Pontifices ad legati præſtationem compellent heredem, vt in aliis ad pias cauſas legatis præcipua illorum authoritas fuit. Vt ſi Deus aliquis ex parte inſtitutus heres eſſet: vel ſi cui Deo legatum eſſet relictum, Si Sacræ ædi, Si Sacerdotibus veluti ſodalibus Auguſtalibus, aliiſue Deorum miniſtris: Pontificum iudicio omnia ad effectum producebantur. His de rebus innumeræ ſunt Inſcriptiones veterum ex quibus duas tantùm ſelegi, cum aliæ ab ipſo fonte hauriri poſſint. Vna eſt Salerni prope Neapolim

94. II. T. TETTIENVS. FELIX. AVGVSTALIS
SCRIBA. LIBRAR. ÆDIL. CVRVL
VIATOR. ÆDIL. PLEBIS. ACCENSVS
CONSVLI. H-S. L. M. N. LEGAVIT
AD. EXORNANDAM. ÆDEM. POMONIS
EX. QVA. SVMMA. FACTVM. EST. FASTIGIVM
INAVRATVM. PODIVM. PAVIMENTA. MARM. OPVS
TECTORIVM

Altera eſt Strongyli.

KAPVT. EX. TESTAMENTO. M. MEGONII
M. F. COR. LEONIS

HOC. AMPLIVS. R. P. PETILINORVM. DARI. VO 215.2.
LO. H-S. X. N. ITEM VINEAM. CHALCIDIANAM
CVM. PARTEM. FVNDI. POMPEIANI. EA. VTI
OPTIMA. MAXIMAQVE. SVNT. FINIBVS. SVIS. QVA
MEA. FVERVNT. VOLO. AVTEM. EX. VSVRIS. SE
MISSIBVS. H-S. X. N. COMPARARI AVGVSTALIVM
LOCI. N. AD. INSTRVMENTVM. TRICLINIORVM
DVVM QVOD. EIS. ME. VIBO. TRADIDI. CAN
DELABRA. ET. LVCERNAS. BILYCHNEIS ARBI
TRIO. AVGVSTALIVM. QVO. FACILIVS. STRATI.
IVS. PVB. OBIRE POSSINT. QVOD. IPSVM. AD. VTI
LITATEM. REIP. N. PERTINERE. EXISTIMAVI
FACILIVS. SVBITVRIS. ONVS. AVGVSTALITATIS
DVM. HOC. COMMODVM ANTE. OCVLOS. HABENT
CÆTERVM. AVTEM. TEMPORVM. VSVRAS. SEMISSES
H-S. X. N. AD. INSTRVMENTVM. AVGVSTALIVM
ARBITRIO. IPSORVM ESSE. VOLO. QVO. FACI
LIVS. MVNVS. MEVM. PERPETVVM. CONSERVARE
POSSINT. NEQVE. IN. ALIOS. VSVS. VSVRAS. QVAS.
ITA. A. REP. ACCEPERINT TRANSFERRI. VOLO
QVAM. SI. NECESSE. FVERIT. IN. PASTINATIONEM
VINEAMQVE. QVÆ. Q. CVM. PARTE. FVNDI. POM
PEIANI. SIC. VT. SVPRA DIXI. HOC. AMPLIVS. AV
GVSTALIBVS. LOCI. ICCIRCO. DARI. VOLO. QVÆ
EST. AMINEA. VT. SI. COGITATIONI. MEÆ. QVA
PROSPEXISSENT VTILITATIBVS. NOSTRIS. CRE
DO. CONSENSERITIS. VINVM. VSIBVS VESTRIS.

DVMTAXAT. DVM. PVBLICE. EPVLAS. EXERCEBITIS. HABERE POSSITIS. HOC. AVTEM. NOMINE. RELEVATI. IMPENDIS. FACILIVS PROSPECTVRI. HI. QVI. AD. MVNVS. AVGVSTALITATIS COMPELLENTVR LOCATIO. VINEÆ. PARTIS. FVNDI. POMPEIANI. EAM. COLERE. POTERINT HÆC. ITA. VT. CAVI. FIERI. PRÆSTARIQVE. VOLO HOC. AMPLIVS. AB HEREDIBVS. MEIS. VOLO PRÆSTARI. REIP. PETILINORVM. ET. A. REP PETILINORVM. CORPORI. AVGVSTALIVM. EX PRÆDIS. CÆTERIS. MEIS PALVM. DICARE. OMNIBVS. ANNIS. SVFFICIENS. PEDATVRAE. VINEÆ QVAM. AVGVSTALIBVS. LEGAVI. A. VOBIS. AVTEM. AVGVSTALES. PETO HANC. VOLVNTATEM MEAM. RATAM. HABEATIS. ET. VT. PERPETVAM FIRMAM. OBSERVETIS. CVRAE. VESTRAE. MANDETIS. QVO. FACILIVS NOTA. SIT. CORPORI. VESTRO. HÆC. ERGA. VOS. VOLVNTAS TVLI. L. KAPVT. QVOD. AD. VESTRVM. HONOREM. PERTINET

Non mei eſt operis inſcriptiones omnes interpretari, quæ opus integrum deſiderant. Si quid tamen eſt in iis, quod ad noſtrum inſtitutum faciat, non prætermittam. Vt ſi quod mendum, lubens tollam, quale eſt quod in hac inſcriptione notatur, in qua *Palum dicare omnibus annis, ſufficiens*, nullum ſenſum habet. Legendum cenſeo *Palum ridicámue*. Robuſtum enim vineæ pedamentum, ridica: Sed palus è pertica diuturnior, vtrumque pedandæ vineæ idoneum [a]. Ridenda quidem hæc ſunt: Sed ridendo dicere verum, quid vetat?

[a] Varro. li. 1 de re ruſt. cap. 8.

TRANS-

TRANSLATIO RELIQVIARVM ſine Pontificum permiſſu fieri non potuit. Quod ex iuſta cauſa Præſides in Prouinciis conceſſerunt. Arbitria funeris. Reficere monumentum ſine authoritate Pontificum non licebat.

CAP. IX.

QVÆ ad monumenta pertinent, & Pontificum in iis Iuriſdictionem, locus monet, vt ea huic capiti inſeramus. Eruam illa primùm ex prudentum reſponſis. *Oſſa,* inquit Vlpianus [a], *quæ ab alio illata ſunt, an liceat domino loci effodere vel eruere, ſine decreto Pontificum ſeu iuſſu Principis, quæſtionis eſt. Et ait Labeo expectandum eſſe permiſſum Pontificalem, ſeu iuſsionem Principis, alioqui iniuriarum fore actionem, aduerſus eum qui eiecerit. Sed non perpetuæ ſepulturæ tradita corpora poſſe transferri, edicto D. Seueri continetur* [b], *quo mandatur ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria Oppidorum transferri.* D. tamen Marcus reſcripſit, nullam pœnam meruiſſe eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos aut Oppida tranſuexerunt: quamuis talia fieri ſine permiſſu eorum, quibus permittendi ius eſt, non debeant. Prima legis virtus eſt permittere, quæ hãc poteſtatem Magiſtratui concedit & Principi. Sic dicimus permiſſum Imperatoris, permiſſum Prætoris [c]. Atque hic permittit bonorum poſſeſſionẽ, quæ

a l. oſſa. D. de religioſ.

b l. 3. §. non perpetuæ. D. de ſepulchr. violat.

c l. 4. §. 1. D. de in ius. voc. l. cùm legati. D. quib. ex cauſ. in poſſeſſ. eatur.

eſt mixti imperij, illud enim in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit, & iuriſdictio eſt[a]; Permiſſus igitur Pontificum iuriſdictionis eſt, quam tamen euertere videtur Prætoris edictum de ſepulchro violato: interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, de ſepulchro ædificando vel reficiendo. Arbitratur vir eleganti iuris ciuilis doctrina perpolitus, non ordinem certum his rebus adhibitum, ſed Promiſcuam facultatem Pontificibus & Prætoribus conceſſam, quod rationem aliquam habet. Nam ex Papiniano ſuperiore capite didicemus, Pontificali authoritate compelli heredem, ad obſequium ſupremæ voluntatis, cum de monumenti ſumptibus ageretur, qui tamen Prætoris hac de re iudicium videtur comprobare. Hunc Vlpianus ſequitur, qui familiæ erciſcundæ dat actionem, vt monumentum fiat, quod teſtator fieri iuſſit[b]. Si quid veniæ coniecturæ dandum eſt, hãc à vero non alienam putarem, & ſi verè aberramus, bonum factum, ſi quis mihi erranti comiter monſtrat viam. In ſepulchri violati actione, ſi pœna peteretur, ceſſabat Pontificum iuriſdictio. Nam pœnæ erogatio Iuriſdictionis non eſt, ſed legis. At Pontifices religionis ſunt iudices: legis Senatus. Sed quid de pœna à teſtatore impoſita, quæ in veteribus monumentis plerúmque ſcripta eſt? Romæ

a l. 1. D. de Iuriſdict.

b l. qui aliena. §. libertos. D. de neg. geſt.

765. 5. HOC. MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. NOSTRO EXIAT QVI. EXTERVM. INDVCERE. VOLVERIT POENÆ NOMINE. INFERET. ARCÆ. PONTIFICVM H-S. L. M. N

Ex hoc teſtamento pœnæ petitio naſcitur, pro qua apud Prætorem experiri Pontifices debent, nec enim poſſunt ſibi ipſis iudicium dicere. Iam verò reliquiarum tranſlationem proſequamur, quæ permiſſu Pontificum fieri debuit. Transferre reliquias dixit Varrò funus commouere [a]. In inſcriptionibus traiectæ leguntur, quæ trans mare aduehere ntur. Romæ

[a] Apud Noniũ. in verb. patritum.

RELIQVIAE. TRAIECTAE. III. NON. FEBR 578. 1.
EX. PERMISSV. COLLEGII. PONTIFICVM
PIACVLO. FACTO

De iuſſu vel indulgentia principis

D. M
M. VLPIO. AVG. LIB 594. 1.
HERMIAE
PROC. AVRARIARVM
CVIVS. RELIQVIAE. EX
INDVLGENTIA. AVG. N
ROMAN. LATAE. SVNT

Solebat enim reliquiarum tranſlatio, à principe peteretur, libello dato impetrari: Cuius exemplum ex veteri lapide habeo, quod hoc loco omittere nec debeo nec poſſum.

EXEMPLVM. LIBELLI. DATI

607.1. CVM. ANTE. HOS. DIES. CONIVGEM. ET. FILIVM AMISERIM. ET PRESSVS. NECESSITATE. CORPORA. EORVM. FICTILI. SARCOPHAGO COMMENDAVERIM. DONIQVIES. LOCVS. QVEM. EMERAM AEDIFICARETVR. VIA. FLAMINIA. INTER. MILIAR. II. ET. III. EVNTIBVS. AB VRBE. PARTE LAEVA. CVSTODIA. MONVMENTI. FLA. THVMELES. A MESOLO. M. SELI. ORCILI. ROGO. DOMINE. PERMITTAS. MIHI. IN EODEM. LOCO. IN. MARMOREO. SARCOPHAGO. QVEM. MIHI. MODO COMPARAVI. EA. CORPORA. COLLIGERE. VT QVANDONE. EGO. ESSE DESIER. PARITER. CVM EIS. PONAR

FERETRVM. FIERI. PLACET. IVBENTIVS. CELSVS PROMAGISTER SVBSCRIPSI. III. NON. NOVEMB ANTIO. POLLIONE. ET. OPIMIANO COS. ORDINARIS. SEVERO. ET. SABINIANO. COS.

Lolliæ Paullinæ cineres reportari, ſepulchrúmque inſtrui permiſit Nero: Quod vt Pontifex max. fecit[a], vt cæteri ab illo principes, ſiue Plinij. epiſtolæ teſtantur: PLINIVS TRAIANO.[b] *Petentibus quibuſdam vt reliquias ſuarum, aut propter iniuriam vetuſtatis, aut propter fluminum incurſum, aliáque his ſimilia quæcúmque, ſecundum exemplum Proconſulum transferre permitterem: quia ſciebam in vrbe noſtra ex eiuſmodi cauſis Collegium Pontificum adiri ſolere: te domine, max. Pontificem conſulendum putaui, quid obſeruare me velis.* TRAIANVS. PLINIO

a Tacit. 14. Annal.

b lib. 10.

Durum eſt iniungere neceſsitatem Prouincialibus Pontificum adeundorum, ſi reliquias ſuorum, propter aliquas iuſtas cauſas, transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda igitur tibi exempla ſunt eorum, qui iſti prouinciæ præfuerunt, & ex cauſa cuique permittendum aut negandum. Quæ faciunt ad verborum interpretationem quæ in lege habentur, *ſine permiſſu eorum quibus permittendi ius eſt.* Quæ quidem de Proconſulibus aut Præſidibus Prouinciarum in ſuis Prouinciis accipi debent. Quod à Paulo Iuriſconſulto[a] animaduerſum, *ob incurſum,* inquit, *fluminis vel metum, non perpetuæ ſepulturæ tradita corpora ſollemnibus ſacrificiis redditis, per noctem in alium locum transferri poſſunt.* Quod intellige, cùm permiſſu eorum, quibus permittendi ius eſt. Et quod Paulus dicit *ſollemnibus ſacrificiis,* in inſcriptionibus eſt *Piaculo facto.*

a lib. 1. ſent. tit de ſepulchr.

De Sedati Rhetoris corporis tranſlatione Burdigalam, elegans Auſonij[b] epigramma.

b De profeſſorib. 20.

Quamuis externa tamen à regione reducit
Te patria, & ciuem morte obita repetit.
Cúmque vagantem operam diuiſæ impenderis vrbi
Arbitrium de te ſumit origo ſuum.

Poſtrema poëtæ verba, ſic in ſuis lectionibus doctiſſimus Scaliger intelligit, quaſi in reliquiarum tranſlatione arbitri capiendi fuerint, vt ex permiſſu Pontificum oſſa exportarentur. Sed huiuſmodi arbitros antiquitas ignorauit, & loquitur Auſonius de arbitriis funeris quæ ſunt, honoraria, impenſæ, pretium, ordinatio funeris. M. Tullium authorem ſequor[c]. *Videte,* inquit, *prætextatos inimicos, nondum morte com-*

c Cicer. pro dom. ſua.

plorata arbitria petentes funeris. Quod igitur ſcribit Auſonius arbitrium ſumit origo ſuum, oſtendit Sedatum rhetorem impẽſa publica elatum & ſepultum: vt in inſcriptionibus paſſim videre eſt multos, quibus impenſa funeris & locus ſepulturæ, publicè decretus eſt. Tacitus vocat mortis arbitrium[a], quod tamen variam habet ſignificationem. Nam arbitrium quandoque pro electo genere mortis accipitur. Aliquando pro eo quod ad funeris pompam pertinet, vel eo quod quis poſt mortem ſuam fieri velit. Ex conſtitutione Diuorum fratrum[b], Præſides liberam mortis facultatem concedendi ius habuerunt, qui antea ſi datum illis eſſet ius gladij, non poterant vitam aliter adimere quàm gladio, non fuſtibus, non ſecuri. Hoc principi primùm competebat, vt arbitria mortis multis permiſit Nero, quorum vitam quomodocúmque finiri iuſſit. At idem monſtrum iſtud hominis, inter tot impuriſſimæ vitæ portenta Plautio Laterano Conſuli deſignato[c], non complecti liberos, non illud breue mortis arbitrium conceſſit: Sed raptus ille in locum pœnis ſeruilibus ſepoſitum, manu Tribuni trucidatur. Aliam vim habet hoc verbum arbitrium apud ipſum Tacitum[d]. *L. Vetus*, inquit, *ſocrúſque eius Sextia & Pollucia necem ſubiere: ferro, eodem in cubiculo, abſcindentes venas. Accuſati poſt ſepulturam, decretúmque vt more maiorum punirentur, & Nero interceßit mortẽ ſine arbitrio permittens.* Qui accuſati fuerunt poſt L. Veteris ſepulturã, ex ſequentibus Taciti verbis conſtat eos eſſe qui illis veteri aliqua neceſſitate iũcti eſſent. Fruſtra etenim mortuis Nero

a Tacit. 15. Annal.

b l. aut damnum §. 1. D. de pœn.

c Tacit. lib. 15 Annal.

d Tacit. lib. 16. Annal.

mortem permiſiſſet, & poſt ſepulturam, arbitrium. Quid verò ſit mortem ſine arbitrio permittere; à multis dubitatum qui receptam Taciti lectionem reiecerunt. P. Faber vir ille præſtantiſſimus, quo, in omnibus rebus literariis quæ in controuerſiam veniunt, arbitro alioquin vterer, emendabat: *mortem ſuo arbitrio*. Hunc æmulatus Lipſius legit, *mortem ſine arbitrio*, & adfirmat eam Taciti ſcripturam eſſe. Ego vero conſtanter pernego tueórque vulgatam, *mortem* enim *ſine arbitrio permiſit Nero*: Id eſt, ſine honorarijs, ſine ordinatione, ſine pompa funeris, ſine teſtamēto. Tacitum aduoco lectionis ſuæ adſertorem. Ille idem[a]. *Damnati, publicatis bonis ſepultura prohibebantur. Eorum qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora, manebant teſtamenta, pretium feſtinandi*. Manebant ergò teſtamenta, id eſt, arbitria. Nam arbitrium pro teſtamento in iure vſurpari nemo aliquantum eruditus ignorat[b]. Quod pro funeris pompa Horatius vſurpauit[c].

[a] lib. 6. Annal.

[b] l. 3. & 5. C. Theod. de teſtam.

[c] lib. 4 Carmin. od. 7.

Cum ſemel occideris, & de te ſplendida Minos
Fecerit arbitria.

Quod malè interpres intellexit: Cùm de te Minos ſplendidè iudicauerit. Nam ſplendide dicere legimus: iudicare ſplendidè, nec latinum eſt, nec vſitatum.

Sed capitis huius reliquias colligamus: quas ſine decreto Pontificum Romæ, priuati transferre non ſolebant. Faceſſit tamē hac in re negotium Tacitus[d]. *Obiit*, inquit, *L. Antonius. Hunc admodum adoleſcentulum ſororis nepotem ſepoſuit Auguſtus in ciuitatem*

[d] lib. 4. Annal.

Maſſilienſem, vbi ſpecie ſtudiorum nomen exilij tegeretur. Habitus tamen ſupremus honor, oſſáque tumulo Octauiorum inlata per decretum Senatus. Quod quidem vt credi debet, non euertit Pontificum permiſſum, ſed meminit ſolùm Tacitus Senatuſconſulti, quod in honorem L. Antonij factum eſſet. Permiſſus autem Pontificum honori non datur, ſed funeri aut neceſſitati: Senatúſque ita ſemper Pontificum conſuluit dignitati, vt reliquias mortui ſine illorum permiſſu aut monitu non cenſuerit transferendas vel eruendas. Vt cum M. Oppium populus Rom. in campo Martio ſepeliſſet, plebíſque ſtudium indignè Senatus ferret: Oſſa Oppij, Pontificum monitu, tanquam in loco ſacro non rite poſita, inde remota ſunt [a].

[a] Dio li. 48

De iure etiam Pontificum fuit, vt monumentum reficere non liceret, ſine illorum decreto. Vetus lapis Romæ.

518. 4.

T. ÆLIVS. SENTINIANVS. PETIT. A. PONTI
FICES. VT. SIBI. PERMITTERENT
REFICERE. N. MONVMENTVM
IVRIS. SVI

Corruptum tamen & lapſum reficere licebat, corporibus non contactis [b]. Qua ratione motus Germanicus cùm tumulum varianis nuper legionibus conſtructum, & veterem aram Druſo ſitam, diſiectam inueniſſet: reſtituit aram, tumulum iterare haud viſum [c]. Tumulum enim ſine decreto Pontificum vel iuſſu Tyberij princípis & Pontificis max. non licebat

[b] l. ſepulchri D. de ſepulchr. violat.

[c] Tacit. li. 2. Annal.

bat reficere, cui minus grata extructio, prima tumuli fuerat[a]. Monumentum ergo facere, vnicuíque libe- rum fuit: reficere ſine Pontificum permiſſu[b], fas non fuit. Nec potuit ſalua maieſtate Tiberij, Germanicus ſuo arbitratu tumulum diſiectum inſtaurare, ne contempta principis authoritas videretur. Quare Vlpianus [b] rectè. *Si in eo monumento quod imperfectum eſſe dicitur, Reliquiæ hominis conditæ ſunt: nihil impedit quo minus id perficiatur. Sed ſi Religioſus locus iam factus ſit; Pontifices explorare debent, quatenus ſalua religione deſiderio reficiendi operis, medendum ſit.*

a Tacit. 1. Annal.

b l. fin. D. de mort. infer.

PROVOCATIO A PONTIFICE max. ad populum. Pontifices à Tribunis plebis criminati, quod malè iudicaſſent. De Veſtalibus denuo iudicatum à ſelecto iudice L. Caßio.

CAP. X.

MVLTA ſunt prætereà quæ de Pontificum notione tractari poſſent. Vt quò ritu funeſta deſinat eſſe familia: qua religione monuměta: quo ritu res ſacræ fiant. Quæ omnia ampliùs explicabimus in libris ſequentibus de ſacris & iure Manium. De prouocatione breuiter hic quædam ſunt attingenda. Nam quoties à Pontifice max. mulcta alicui dicta eſt, toties prouocatum

ad populum reperio, illúmque ſuffragia Tributis Comitiis dediſſe. De capitis iudiciis dubitatum. Lex Valeria de prouocatione in omnibus capitis iudiciis locum habuit[a]. Lex Porcia, à P. Læca lata, prouocationem firmauit, vt ex veteris nummi imagine notatur.

[a] Liuius li. 2. & l. 2. §. exactis. D. de orig. iur.

An leges illæ in Veſtalium iudiciis ſeruatæ ſint, vt à Pontificum collegio damnatæ, prouocatione certare poſſent, & virgas à corpore amouere: ex iis quæ ſupra diximus colligi poteſt, quod de iure virgarum Pontificum fuerit iudicium. Nam & Veſtales à Pontifice max. virgis ob negligentiam cæſas, & illarum ſtupratores virgis in Comitio necatos, certi & explorati iuris eſt. De prouocatione, vt apertè aliquid tradere poſſumus altius repetenda eſſet iudiciorum ratio, quam paucis explicare conabor.

Duæ igitur libertatis vindices leges illæ Valeria & Porcia, aliis legibus Sempronia & Aurelia ſunt antiquatæ. Primis Reip. temporibus cùm de capite ciuis ageretur, apud populum cauſa tractabatur qui ſuffragiis ſuis reum damnabat vel abſoluebat. At poſt

conſtitutas quæſtiones perpetuas quæ nihil aliud ſunt quàm forma quædā lege præſcripta iudicij perpetuò de re aliqua exercendi, noua ſemper lege opus non fuit. Quare quæſtiones perpetuæ primùm quatuor introductæ, repetundarum, ambitus, maieſtatis, peculatus [a]. Si noua alia crimina emergerent, noua lege opus erat, vt de illis quæreretur. Quod minus frequentari cœpit poſt Sullæ tempora, à quo numerus Prætorum & quęſtionum publicarum auctus eſt. Iudicium primùm populi lege lata conſtituebatur, quæ ſi acciperetur à populo condamnatus erat reus: ſin reiiceretur, abſolutus [b]. Vt in cauſa Milonis Pompeius legem promulgauit de vi quæ nominatim cædem in via Appia factam comprehendit [c]. Suffragio populi creatus Domitius Ænobarbus quæſitor, ſortitio iudicum facta, qui Milonem condemnarunt. Quoties igitur lege aliqua iudicium conſtitutum, id eſt, pœna conſtituta, & quæſtio perpetua facta, quod eſt, vt in re ſimili noua lege opus nòn eſſet, quem iudices dati damnaſſent: ille ad prouocationis auxiliū non recurrebat, quod pœna lege à populo lata eſſet impoſita. Sic igitur cùm lege Regia virginum Veſtalium, quæ inceſtum commiſiſſent, pœna eſſet conſtituta, & iudices dati Pontifices, quorum apud frequens Collegium, Veſtalium cauſa perageretur, ius prouocationis ceſſauit, cum regia lex à populo eſſet approbata. Quare in Capitalibus cauſis lege agere dicebantur lictores, qui in damnatos animaduertebant. Atque hæc fuit ratio iudiciorum poſt leges Semproniam & Aureliam. Breuiter de pœna prouo-

a l. 2. de Orig. iur. Cicer. in Brut.

b Grucch. li. 1. de Comit. cap. 4.

c Aſcon. in orat pro Milon.

catio non erat [a]. Simul atque enim victus erat qui eius maleficij, cuius pœna erat ſtatuta, ſtatim ea debebatur. At mulctæ prouocatio erat, nec ante debebatur, quàm prouocator victus eſſet: Nec aliter, quàm ſi is dixiſſet, cui dicere liceret.

a l.244. D. de verb.ſig.

Nonnunquam nulla decreta noua & ad tempus quæſtione, ad populum Magiſtratu in ſacrorum quæſtione dies alicui dicta: vt Cn. Domitius Tribunuspleb. diem dixit M.Scauro ad populum, quod diceret ab eo ſacra multa populi Rom. diminuta eſſe. Nam ſi ſacra populi Rom. violata eſſe dicerentur, tũ extra ordinem primo quoque tempore puniendum crimen erat, & Tributis Comitiis res peragenda. Singulare eſt illud M. Scauri exemplum [b], cui Domitius iratus, quòd eum in Augurum Collegium non cooptauerat, diem dixit apud populum & mulctam irrogauit, quod eius opera ſacra multa populi Rom. diminuta eſſe diceret. Crimini enim dabat ſacra publica populi Rom. Deûm Penatium quæ Lauini fierent, opera eius minùs recte caſtéque fieri, quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita vt à tribus Tribubus damnaretur, & à cæteris abſolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionẽ intereſſent. Hic Scaurus fuit pater M.Scauri, qui repetundarum accuſatus eſt L. Domitio Ænobarbo & Appio Claudio Pulchro Coſs. anno ab vrbe condita DCC. Quod autem populus de ſacris illis minus ritè factis iudicarit nec ad Pontifices reiecta cauſa ſit religionis iudices, maximè cum Scaurus Augur eſſet, Pontificum videtur officere authoritati.

b Aſcon in Orat. pro Scaur.

Sed M. Scaurum & principem Senatus fuiſſe & Conſulē cùm Metello Vittato anno DCXXXIX. Faſti Cōſulares probant. Quare cum ratione Magiſtratus accuſaretur, dies ad populum dici potuit. Nam Conſules & Prætores cùm magiſtratu abirent, Lauinij Sacra Penatibus ſimul & Veſtæ faciebant [a]. Quæ ſi minus ritè facta, populi iudicium fuit, vel vt veriùs eſt Tribuni inuidia hoc populo tribuit, quod ad Pontifices pertinebat.

[a] Seruius in ſched.

Tribunorum enim poteſtas tanta fuit vt à Veſtalium abſolutionē prouocare ad populum poſſent, cùm illæ nō poſſent. Sextus Peduceus Tribunus pleb. criminatus eſt L. Metellum Pontificem max. totúmque collegium Pontificum, malè iudicaſſe de inceſtu Veſtalium, quod vnam modo Æmiliam damnauerant, & abſoluerāt duas, Marciam & Liciniam [b]. Populus L. Caſſium creauit, qui de eiſdem virginibus quæreret. Atque ille & vtráſque eas & complures alias nimia etiam (vt exiſtimatio eſt) aſperitate vſus, damnauit. Nummis Gentis Caſſiæ hoc iudicium nobilitat.

[b] Aſcon. in orat. pro Milon.

In hoc nummo ædes Veſtæ impreſſa cùm ſella curuli ſignatæque literæ A. & C. cùm Ciſta in qua coniiciebantur. Licet ante legem Caſſiam tabellariam Virgines fuerint damnatæ, à L. Caſſio. Nam Tabellaria lex lata eſt à L. Caſſio longino C. Mario ſextùm & L. Valerio Flacco Coss. anno ab vrbe condita DCLIIII. De Virginibus Caſſius iudicauit anno DCXXXIX. Accuſatæ porrò Veſtales ſi nocentes abſoluerentur, illud prodigij loco ſemper habitum fuit. Sic Lentulum dixiſſe refert M. Tullius [a], fatalem eſſe annum ad interitum vrbis atque imperij, qui eſſet decimus annus poſt Virginum abſolutionem, poſt Capitolij autem incenſionem viceſimus. Quorum verborum interpretatio ab ipſo Cicerone petenda eſt, qui alibi exprobrat Catilinæ [b]. *Cùm ita vixiſti, vt non eſſet locus tam ſanctus, quo non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen adferret.* Notat Aſconius Fabiam Veſtalem cauſam inceſti dixiſſe, cùm ei Catilina obiiceretur, & abſolutam; quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. Prudenter itaque Tullius, *etiamſi*, inquit, *nulla culpa ſubeſſet*. Nam & ſuis pepercit & nihilo ſecius inimico ſummi opprobrij turpitudinem obiecit. Nam quod Fabia abſoluta eſt, iure illud inter prodigia numerauit.

a 3. Catilin.

b In orat. de tog. candid. & ib. Aſcō.

PONTIFICES COGI POTERANT à Tribunisplebis. Illi Magiſtratui ſubiecti & Cenſoriæ notæ obnoxij. Veſtalis maxima cùm rege Sacrorum legibus ſoluta.

CAP. XI.

PONTIFICES à Tribunispleb. cogi poterant, vt ſacris intereſſent, vel peragerẽt illa quibus erant præfecti, ſi denuntiatio præceſſiſſet. Quod M. Tullius [a] obiecit primùm P. Clodio. *Pontifex*, inquit, *non adfuit. Non te pudet*, ait ille, *cùm apud Pontifices res agatur Pontificem dicere, non Collegium Pontificum adfuiſſe? præſertim cùm Tribunuspleb. vel denuntiare potueris, vel cogere?* Pontifices tamen ex Dionyſij hiſtoria [b] à iudiciis, & mulcta ſunt immunes, nec tenentur, Senatui vel populo reddere rationem. Εἰσί τε ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. Magiſtratus qui finito imperio rationem repoſcuntur adminiſtrati & geſti honoris ὑπεύθυνοι dicebantur: Cuius contrarium ἀνεύθυνος καὶ ἀνυπεύθυνος quales Pontifices Dionyſius aſſerit, qui Tribunorum illos populíque ſubtrahit poteſtati. In quo certè lapſum illum: hic Ciceronis de Clodio locus apertè demonſtrat. Sed cùm rarò id accideret, illud græcus ſcriptor, nunquam accidiſſe putauit. Tantùm ergò à Dionyſio diſſentio, quantùm M. Tullio tribuere æquum eſt, aliíſque quorum

[a] pro dom. ſu.

[b] lib. 2.

authoritate adducor, vt credam Pontifices ipſos vt magiſtratus ciueſque cæteros Cenſoriæ notioni obnoxios fuiſſe. Cenſorum in eos poteſtatem Decij Imperatoris oratio ad Valerianum ſeniorem ſatis probat. Hic enim cum Senatuſconſulto Cenſor creatus eſſet. *Fœlicem te*, inquit Imperator [a], *Valeriane Senatus ſententia, totius orbis Rom ſuſcipe Cenſuram, tu de iudicibus, de præfectis eminentiſsimis iudicabis. Excepto præfecto Vrbis Romæ, exceptis Conſulibus ordinarijs & Sacrorum Rege ac maxima virgine Veſtalium, ſi tamen incorrupta permaneat, de omnibus ſententiam feres.* Animaduerſionem tamen Cenſoriam neque iudicium, neque rem iudicatam maiores vnquam vocauerunt [b]. Et cùm grauiſſimum iudicium ſanctiſſimi magiſtratus M. Tullius [c] appellat, intelligit notionem, quæ poſteà cùm ipſa Republica occidit. Illam Auguſtus aliqua ex parte reſtituit: Domitianus perpetuam ſibi adſcripſit [d]. Huius nummus eſt.

a Trebel. Pol. in Valerian patre.

b Cic. pro A. Cluentio.

c Cic. pro Sextio.

d Sueton. in Auguſto. cap. 37. Dio lib. 53 & 54.

Decius Senatui reddidit, à quo Cenſor Valerianus factus eſt, cuius amplior poteſtas fuit, quàm cæterorum poſt Domitianum. Nam Cenſores ab eo in habendo

bendo ſolum populi cenſu fuerunt occupati ad hũc vſque Valerianum, cui veteris Cenſuræ authoritas nouo more delata eſt. Quæ cùm nulla eſſet in Veſtalem max. & Sacrorum Regem, qui ſoluti legibus erant: Pontifices & reliqui Sacerdotes illi fuerũt ſubiecti, qui exceptione non continentur. Illorum igitur mores vt magiſtratuum potuerunt à Cenſoribus notari penes quos diſciplinæ Romanæ regimen fuit. Quare cùm Claudius Flamen Dialis, quod perperam exta dederat Flaminio abire iuſſus eſt [a]: Et Sulpitio inter Sacrificãdum apex prolapſus Sacerdotium abſtulit; dubitari poteſt: vtrum illud populi iudicio vel Cenſoria ſeueritâte factum Pontificiúmue decreto. Quod tamen Pontificibus tribuo, qui Ceremoniarum & Sacrorum iudices erant & vindices.

[a] Liuius li. 26. Valer. Max. lib. 1. cap. 1.

FISCVS PONTIFICVM, ARCA, Ærarium. Curator ærarij IIII. VIR *ab ærario. Arcarius Pontificalis.*

CAP. XII.

COLLEGIA omnia pecunias communes habuiſſe Caius Iuriſcõſultus tradit [b], quas diuidere & partiri inter ſe, dum diſſoluerentur quę illicita eſſent, principum conſtitutionibus permiſſum. At Pontifices nõ pecunias ſolùm ſed Arcas habuerunt, Aerarium, Fiſcum, ho-

[b] l. 1. §. D. de colleg. & corp. illic.

rúmque Quatuoruiros & curatores. Fiſcum ab æra-
rio veteres ita ſepararunt, vt fiſcus eſſet ratio priuati
patrimonij principis [a]: Ærarium publicum populi
Rom. Putant alij fiſcum pro pecunia publica vſur-
pari, vt pro cenſu priuato ærarium [b]: atque à fiſco
confiſcare, in fiſcum cogere δημεύειν. Arcam à fiſco
ſeparare mihi religio eſt. Fiſcum enim Pontificum
eam propriè pecuniam fuiſſe comperio, quæ pœnæ
nomine arcæ Pontificum inferebatur. Vetus Lapis.

a Plin. in panegyric.

b Aſconius 2. in Verr.

303. 6.

AVIDIA. MAXIMA
DOMVM. ÆTERN. V. S. P
SI. QVIS. ALIVD. CORPVS
SVPERPOS. DET. FISCO. P
CCC. M. N

Quare cùm D. Hadrianus [c] reſcripto ſtatuit pœnam
quadraginta aureorum, in eos qui in ciuitate ſepul-
chrum faciunt, quam fiſco inferri iuſſit: Illius lex non
de principis, ſed de Pontificum fiſco intelligenda eſt.
De arca inſcriptiones permultæ. Romæ.

c l 3. D de ſepulch. viol.

765. 5.

HOC. MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. NOSTRO
EXIAT QVI. EXTERNVM. INDVCERE. VOLVERIT
POENÆ NOMINE. INFERAT. ARCÆ. PONTIFICVM
H-S. L. M. N

Item Romæ.

383. 4.

SI. QVIS. HOC
ARMARIVM. VENDERE. VOLVERIT. INFE
RET. ARCAE. PONTIFICVM. L. S. L. M. N

Qua pœna non ſolum venditor ſed & emptor tenebatur ex lege dicta fundo. Romæ

SI. QVIS. HOC. SEPVLCHRVM. VEL. MONVMENTVM 672.1.
CVM. ÆDIFICIO. VNIVERSO. POST. OBITVM
MEVM. VENDERE. VEL. DONARE. VOLVERIT
VEL. CORPVS. ALIENVM. INVEHERE. VELLIT
DABIT. POENÆ. NOMINE. ARC. PONTIF. L-S. C. N
ET. EI. CVI. DONATVM. VEL. VENDITVM. FVERIT
EADEM. POENA. TENEBITVR

Pro fiſco Pontificum illorum Collegium in veteribus monumentis quandoque inſcribitur.

QVI. EIVS. MONVMENTI
PARTEM. ALIENARE. TENTAVERIT. DARE. DAM 946.6.
NAS. ESTO ÆRARIO. POPVLI. ROMANI. S-L. XV. M. N
ET. COLLEGIO. PONTIFICVM. S-L. XV. M. N. ET. EM
PTOR. ET. VENDITOR

Hic emptor & venditor eadem pœna obligantur. Ærarium autem Pontificum certas poſſeſſionum ſacrarum pecunias propriè continebat, quæ ex illorum prædiis & redditibus cogebantur. Qui curam habebant huius pecuniæ curatores Ærarij Pontificum dicebantur. Qui adſeruabant Quatuor viri ad Ærarium Pontificum. Nam Curatores erant rerum ad Pontifices pertinētium procuratores, qui ſacra prædia locarent, pecuniam tractarent, conquirerent, rationémque conficerent accepti & expenſi. Mediolani.

Q. INGENVS. MAXIMIANVS

306. 7. SCRIB. PVBLICVS. PONTIF

ET. CVRATOR. AERARI.

At Quatuoruiri ad Ærarium vel ab Ærario pecunias illas adſeruabant, quas Pontificibus maxime erogarent. Nemauſi.

470. 8. Q. SOLONIO. Q. F. VOL

SEVERINO

EX. V. DECVRIIS. EQVO

PVBLICO. Φ. LVPERCO

IIII. VIR. AB. AERAR

PONTIFIC

At verò qui arcæ Pontificum hoc eſt, pecunię priuatæ & fortuitæ præfecti erant, Arcarij vocabantur. Nam pro Cenſu priuato arcã & Saccellos dicebant[a]. Hanc vocem Symmacho[b] fœliciter reſtituit Iuretus meus. *Rufus*, inquit ille, *Pontificalis arcarius proſequitur apud te mandata Collegij, cui præ cæteris retinendi Vaganenſis ſaltus cura legata eſt*. Malè in vulgatis legebatur archarius. Titulus eſt Theodoſiani Codicis de ſuſceptoribus, præpoſitis & arcariis, quem Iuſtinianus, in decimum ſuum tranſtulit. Illic Arcarij dicuntur, qui his, quæ in arcam præfectorum Prætorio inferuntur, ſuſcipiendis præpoſiti ſunt[c]. Arcarius Pontificum ὑποδέκτης χρυσοῦ[d]. Malè in Gloſſario vetere Arcarius σηκάτημα, quod Volcanius emendat μηχανοποιός. Ego vero ὁ ἐπὶ τῶν κτημάτων, ab ærario, ſic enim

a Aſcon. 2. in Verrem.
b li. 1. epiſt. 62.
c Cuiacius.
d Gloſſ. vet.

loquuntur Græci ὁ ἐπὶ τῆς μνήμης, ὁ ἐπὶ τῶν ἀπορρήτων, à memoria, à ſecretis. Ex dictione κτῆμα fecit imperitus librarius χώνημα, ſcripsítque ἐπι pro ἐπὶ, cúmque extrema ſyllaba κτημάτων deleta eſſet, finxit ille ſuum βηχώνημα. Propiùs ad veram ſcripturam coniectura mea accedit, quam Volcanij μηχανοποιός. Arcarius enim in hac ſignificatione nunquam à latinis authoribus vſurpatur. In Gloſſario mille errores huiuſmodi ſerpunt, quibus vir vnus perpolitus & anxiè diligens vix mederi poteſt. In illo legitur acceptuaria λιβανωτεὶς pro acerra Thuraria, vt Scaliger reſtituit, Atanulus pro Atanuuius, adfinis ὄμβρος πατρὸς γένος, pro, γαμβρὸς πατρὸς θύους. Alberius θερφέυς pro θρεπτὸς, infinitáque alia quæ coniecturam meam in literarum adiectione, aut mutatione multum iuuant.

DE MINISTRIS PONTIFICVM ET Sacrorum. Triumuiri Epulones. Saliæ Virgines. Camilli ſcribæ. Publicus, Pontificum. A libris Pontificalibus. Lictor. Apparitor. Calator.

CAP. XIII.

MINISTRI Pontificum nobiliores fuerunt Triumuiri Epulonum, Virgines Saliæ, & Camilli. De Triumuiris M. Tullius[a]. *Pontifices veteres propter Sacrificiorum multitudinem Treſuiros* [a] lib.3. de oratore.

Epulones eſſe voluerunt, cùm eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud ludorum Epulare ſacrificium facerent, inſtituti. Horum Sacerdotium ampliſſimum non fuiſſe ſuperiore libro docuimus: maximæ tamen dignationis vetus inſcriptio teſtatur.

439. 8. L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON
PLANCVS. COS. ACENS. IMP. ITER. VII. VIR
EPVL. TRIVMP. EX. RÆTIS. ÆDEM. SATVRNI
FECIT. DE. MANVBIS. AGROS. DIVISIT: IN. ITALIA
BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT
LVGDVNVM. ET. RAVRICAM

Is eſt L. Munacius Plancus ad quem Ciceronis epiſtolæ lib. 11. ſcriptæ ſunt, in quibus Imperator & Conſul deſignatus appellatur, quod Fuluius Vrſinus obſeruauit. Sacerdotij autem Septemuiratus inſigne eſt in nummo vetere.

ᵃ Feſtus in verb. Salias virg. Virgines Saliæ ᵃ in Regia Sacrificium faciebant cùm Pontifice paludatæ. Camilli pueri erant ingenui patrimi & matrimi, qui Sacerdotibus publicis ad ſacri-

ficia præminiſtrabāt. Ab antiquis enim omnes pueri Camilli appellati, qui in ſacris nomen retinuerunt [a]. Sic Mercurius Deorum miniſter Camillus dictus eſt, vt Statius Tullianus ait libro ſecundo de vocabulis rerum: & Camillam Metabus filiam vocauit, quæ Dianæ miniſtrabat. Pacuuius in Medea. *Cælitum Camilla expectata aduenis.* ἱερία [b]. Camilli inueſtes, hoc eſt, impuberes ἄφηβοι apud Etruſcos in Curetum magnorum Deorum miniſteriis vocabantur Κάδωλοι [c]. Vnius imaginem, qui Flamini Diali præminiſtrat, habemus in nummo vetere.

[a] Seru. 11. Æneid.

[b] Gloſſ. vet.

[c] Dionyſ. li. 2.

Vulgares alij Pontificum miniſtri & ſacrorum & iudiciorum obſequio præſto fuerunt, ordinis vt plurimum libertini [d], Inter hos præcipui vidētur Scribæ, quorum ingens numerus Romę per decurias diuiſus eſt. [e] Hi nomen ſortiti ſunt à Magiſtratibus & Sacerdotibus, queis miniſterium exibebāt. Vt Scriba Prætorius, Ædilitius, Quæſtorius, Naualis, qui in naue apparebat (inter aliud genus ſcribarum minimæ dignitatis, quod periculis quoque eius miniſterium eſſet obiectum [f].) Scriba Pontificalis. Quorum omniū

[d] Tacit. 13. Annal.

[e] Sueton. in Claud. cap. 1.

[f] Feſtus in verb Naualis ſcriba.

ordinem non honeſtum ſcripſit Carolus Sigonius [a]. Et certè cum libertini eſſent ij (quibus honores non patuerunt) in doctiſſimi viri ſentētiam pedibus deſcenderem ni me M. Tullius retineret. Ille enim [b], *Scribarum ordo eſt honeſtus, quis negat? Eſt verò honeſtus, quod eorum hominum fidei, tabulæ publicæ periculáque Magiſtratuum committantur.* Idem ille [c]. *Scribæ qui nobiſcum in rationibus monumentíſque publicis verſantur, non obſcurum de meis in Remp. beneficiis, iudicium decretúmque eſſe voluerunt.* Obſcuri & non honeſti ordinis, turpe fuiſſet Conſulari viro iudicium, quo cùm M. Tullius in cauſa ſua vtitur, non minimam probat Scribarum dignitatem fuiſſe. Quæ quidem magna primùm in ſcribis Pontificum fuit. Nullus enim ad faſtos & commentarios illorum admittebatur, niſi Patricius: Et Scriba tandem ex minoribus Pontificibus ſeligebatur [d].

a li. 2. de antiq. iur. Ciu. Ro. cap. 14.
b orat. 8. in Verr.
c pro dom. ſua.
d Capitolin. in Opil. Macrin.

De Scriba publico Pontificum ſuperiori capite inſcriptionem retulimus, in qua ille idem eſt Curator ærarij, qui & publicus Pontificum, vt plurimùm dicebatur, ſcribæ nomine non adiecto. Romæ.

306 4.

HERMETAE. CAESENNIANO
PVBLICO. PONTIFICVM

Scribas proprio nomine antiqui & librarios & poëtas vocabant [e]. At nunc dicuntur quidem Scribæ Librarij, qui rationes publicas ſcribūt in tabulis. Quos tamen ſeparo ab iis, qui à libris Pontificalibus nominantur. Hi enim libros tantùm tranſcribebant, vbi opus eſſet, vel compingebant. Hanc differentiam à

e Feſtus in verb. ſcribas.

M. Tullio

M. Tullio accipio, qui librarios à Scribis diſtinguit[a]. [a] In Rullū.
Deinde, inquit, *ornat Apparitoribus, Scribis, Libraris*. Vetus Lapis.

306.6.

TI. CLAVDIVS
NATALIS
A. LIBRIS
PONTIFICAL

Scriba Pontificum ἱερογραμματεὺς. A libris Pontificalibus βιβλιογράφος, lapis alius.

LIVIVS. THEONA. AB
EPISTOLIS. GRÆC. SCRIBA
A. LIB. PONTIFICALIBVS

De Lictoribus Seneca pater[b]. *Non ſine cauſa*, inquit, *Sacerdoti lictor apparet*. His tamen publici tantum Sacerdotes vtebantur cùm Veſtalibus, vt Pontifices, Augures, Quindecimuiri, Flamines. Nam quod Liuiæ cum Auguſti Sacerdos Senatuſconſulto conſtituta eſt, decretum vt lictore in ſacrificio vti poſſet[c] ῥαβδούχῳ χρῆσθαι ἐν ταῖς ἱερουργίαις, nihil ad veterem ſacrorum rationem facit, quæ vt cætera, adulatione, mutata eſt & deprauata. Lictor Pontificum in antiquis inſcriptionibus eſt apparitor. Fragmentum marmoris in via Appia.

[b] lib. 2. controuerſ.

[c] Dio lib. 56

1087.6.

APPARITORI
PONTIFICVM
PARMVLARIO

Iidem Pontificum Calatores dicti[d], ἐκβιβασταὶ ἱερέων, [d] Gloſſ. vet.

qui & Comitia Calabant, & à Pontificibus ſacra facturis præmittebantur, vt ſicubi viderent artifices adſidentes, opus ſuum prohiberent, ne Deorum Ceremonias attaminarent [a].

a Seru. in ſched.

DECVRIA CVRIATIA, QVÆ SAcris apparebat. Præcones. Tibicines. Ludij. Petreia. Popæ. Victimarij. Incinarius, Iecorus. Aruſpex Pontificis. Fictores Pontificum. Diſcipuli Fictorum. Nomenclator Tenſarum. Iugaris.

CAP. XIIII.

SVNT & alij Pōtificum miniſtri & Sacrorum, ἱερόδουλοι vt Decuria Curiatia quæ ſacris publicis apparebat, in qua lictores, apparitores, Calatores, decuriabantur & deſcribebantur. Decuria δεκανία, φρατεία, vt denum hominum claſſes, antiqui Decurias appellarunt. Curiata autem Decuria à Curialibus dicta, qui Curiarum ſerui, quo nomine poſteriores Romani omnes ſeruos Curiones appellarunt, quos antiquitas Calatores [b]. Martialis, *epigrammata* ait *Curione non egent & contenta ſunt ſua, id eſt, mala lingua.* Vbi Curionem pro præcone aut Calatore vſurpauit [c]. De hac Decuria fortean loquitur Tacitus [d], cùm de fraudibus libertorum ageretur. Nam qui pro libertis diſſerebant, hinc plerúmque tribus Decurias miniſteria magiſtratibus & Sa-

b Columel. lib. 1. cap. 9. Scalig in Feſt. in verb. Curiones.

c Martial. 1. epig. in epiſt.

d lib. 13. Annal.

cerdotibus memorabant. Lipſij in hunc locum Commentarij Curione non egent : Ille. *Iudicúmne Decurias an Scribarum? Puto Scribarum*, inquit, *qui ordo latè fuſus Romæ, non inhoneſtus. Libertini enim ordinem cum pretio certo emebant.* Illi quidem emebant Scribarum Decuriam, non Iudicum. De his enim Tacitus hic non loquitur, ſed de Magiſtratuum miniſtris, quales Scribæ & lictores, de quibus lectio Taciti intelligi debet. Vetus lapis.

L. ANTONIO 356 3.
EPITYNCHANO
LICTORI. DEC. CVRIA
TIÆ. QVAE. SACRIS
PVBLICIS. APPARET

Item Romæ in Capitolio.

PAMPHILVS. LICTOR. CVRIA 632. 1.
ACRIS. PVBLICIS. PR. QVIRITIVM. VIATOR. QVI
COS. ET. PR. APPARET. DECVRIO. CONLEGI
FABRVM. FERRARIVM

Iidem ij Præcones ἱεροκήρυκες[a], qui fauere linguis dum ſacra fierent imperabant. κατακηρύττουσι δ' ἡσυχίαν. Decurionem Pontificum in antiquis inſcriptionibus inuenio. Mediolani.

[a] Iul. Pollux.

D. M

479.8. a C. VALERI
PETRONIANI
DECVR. PONTIF. SACERD
IVVEN. MED. CAVSIDIC

Ille Decuriæ Curiatiæ præerat. Nam Decuriones & Centuriones à numero cui præerant, dicebantur [a].

aNou.Marcel. Tibicines & publicis & priuatis ſacris omnibus adhibebantur pulſantes eburneas ſeptem fidium lyras & quæ vocantur Barbita, quod Domitiani nummis demonſtratur.

Figura eſt ex Columna Traiani exquiſitiſſima in qua Camilli Tibicinéſque & Sacrificantes deſignantur.

Tibicines ad ſacra priuata aduocauit Epidicus Plauti

me iuſsit ſenex.

Conducere aliquem fidicinem ſibi huc domum

Dum rem diuinam faceret, Cantaret ſibi.

De his qui ſacris publicis inſeruiebant. Vetus lapis.

IMP. CÆS

M. AVRELIO. Φ ANTONINO

PIO Φ FELICI Φ AVG 265.2.

TIBICINES. Φ. ROMANI

QVI. SACRIS

PVBLICIS Φ. PRÆSTO Φ SVNT

Tibicinum enim opera ita viſa eſt ad religionẽ pertinere, vt cum Tybur omnes illi abiiſſent, eius rei diſceptatio tenuerit Senatum [a], & Senatuſconſulto his reſtitutum in æde ius veſcendi, à quo prohibiti erant à Cenſoribus. Hinc prouerbium αὐλητοῦ βίον ζῆν, de his qui alieno viuunt & immunes degunt [b].

a Liu. lib. 9.

b Suidas.

His proximi ſunt ludij, qui in ſacris certaminibus, ludis, & ſollemni pompa ad Tibicinis modos ſaltabant [c], vtrique ita neceſſarij ſacris, vt ſi ludius conſtitiſſet, aut Tibicen repente conticuiſſet, ludi minus rite facti putarentur, errata expiarentur, & mentes Deorum immortalium ludorum inſtauratione placarentur [d].

c Liuius li. 27.

d Cic. de Aruſpic. reſp.

Ludionum loco in Municipiis & Coloniis Petreïa [e] fuit, quæ pompam præcederet, imitaretúrque anum ebriam. Tales hodie in multis Galliæ pagis viſuntur, cum memoria tutelaris Diui celebratur, quæ his ineptiis maximè contaminatur.

e Feſtus in verb. Petreia.

Popæ & Victimarij ſacrorum miniſtri præcipui fuerunt. Popæ hoſtias mactabant, victimarius illas apparabat, & cultrum, aquam, ignem & molam. Popas Plautus Lanios vocat [f]. *Accerſi*, inquit, *hoſtias, victimas, lanios, vt ego huic ſacruficem ſummo Ioui.* Huius nomẽ in Gloſſario vetere diuersè accipitur. Nam Popa & Popax θύτης, πλακοῦς, καὶ πόπανον. Πόπανα Suidæ ſunt πλακούντια, πλατέα καὶ λεπτὰ καὶ περιφερῆ. Placentæ latæ tenues & orbiculares. Victimarius μοσχοθύτης μοσχοτόμος. Cultrarius Suetonio [g], quem Caligula ſuccinctus Poparum habitu elato altè malleo miſerè

f In Pſeudol.

g In Caligul. cap. 32.

mactauit. Vtriuſque figura expreſſa nobis à Gulielmo Cholio, quæ Suetonij illuſtrat locum.

In hac Popa malleum tenet, victimarius victimam ſubmiſſus apparat. Feſto ille Iecunanus, alij legunt Incumanus vel iecinorus. Fortè legendum Incinarius. Chariſio [a] incinarium eſt muliebre miniſterium, quo mulieres capillum inungitarent: & qui ea miniſtrabat, quo capillus ornaretur à Cinere Cinerarius appellatus [b]. In ſacris incinarius, qui Cineres aræ admouebat, Pontifice ſacra facturo, quod victimarij

[a] lib. 1.

[b] Varro. lib. 4. de ling. lat.

officium fuit. Illud ex veteri Senatuſconſulto probatur, quo libri Numæ cremati ſunt, igne à victimariis facto. Vnicuíque liberum eſt Feſti lectionẽ tueri, vel aliter reſtituere. Iecunanus enim vel Incumanus aut iecinorus verba ſunt ab imperitis excogitata. In lexico vetere latin. græco, Iecorus legitur qui ἀστυνόμος. Emendabat amicus meus pro Iecorus Ephorus ſed in lexico ſub literam I non cadit E. Lectionem latinam retineo, græcam reſtituo paucis literis immutatis vel conuerſis θυσιονόμος. Iecorus ab iecore inſpiciendo Aruſpex dictus eſt, qui verè legem ſacrificiis dabat, & Pontifici adhibebatur ſacra facienti, vocabatúrque Aruſpex Pontificis. Inſcriptio Romæ.

CN. IVLI. CN. FILI
304.5. DOMATI. PRISCI
EX. EQVO. PVBLIC
ADIVTORIS
HARVSPICVM
IMPERATORIS
PONTIFICIS
ALBANI

Vt cùm Aruſpex, ait Varro, *præcipit, vt ſuo quiſque ritu ſacrificium faciat* [a]. Is præconis munere fungi quodammodo videtur. De Fictoribus Pontificum illorúmque diſcipulis, inſcriptio vna reperitur quæ illos enumerat inter ſacrorum miniſtros.

[a] lib. 6. de ling. lat.

T. STATILIVS. CALOCÆRVS. NOMENCL 270.6.
CVM. STATILIO. DIONYSIO. TRIB. XVI. FLAVIAE
ET. STATILIO. MYRONE. DISSIGNATORE. SCANAR
FILIIS. ET. STATILIO. DIONYSIO. DISCIPVLO. FI
CTORVM PONTIFICVM

Hi ſacrorum miniſtri ingenio nobis fingendi ſunt, vtemúrque Artifice Seruio[a], qui docet in ſacris aliquando ſimulata pro veris accipi. Vnde cùm de Animalibus quæ difficile inueniuntur, ſacrificandum eſt, de pane vel cera fiebant, & pro veris accipiebantur. Sic dixit Poeta ſacrorum peritiſſimus *latices ſimulatos fontis auerni*[b]. Quæ ſimulatio tenuioris fortunæ hominibus conceſſa eſt. Illi enim cùm nullum animal ſacrificare poſſent, Taurum è farina fingebant[c]. Et Tauri verbenæq́;[d] in Commentario Sacrorum, ſignificant ficta farrinacea, à quo fictores Pontificum dicti, qui de pane vel cera ſimulatas hoſtias faciebant.

a 2. Æneid.

b 4. Æneid.

c Ibid. in verb. βοῦς ἕβδομος.

d Feſtus in verb. Tauri.

De Nomenclatore Tenſarum Iugari Inſcriptio Romæ.

SOLI. INVICTO 35.12.
SACRVM
T. POMPONIVS
REPENTINVS
NOMENCLATOR
TENSAR. IVGARIS

Hic in ludis & pompa Pontifici maximo adfuit,

cuius erant ludi & Tenſæ. Huius enim opera Pontifex vtebatur, dum Tenſarum ordinem diſponeret, quæ variæ erant, Iugarióſque, id eſt, aurigas iuberet prodire in pompam & ſingulorum Deorum Tenſas ſuo nomine citaret. In Gloſſario vetere ζυγηλάτης. De aliis ludorum miniſteriis fuſius Onuphrius, ad quem dum curarum remiſſionúmque tempora diuido, lectorem lubens remitto.

IACOBI GVTHERII .DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER TERTIVS. QVI DE LOCIS ET TEMPORIBVS. Ad ampliſſimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

LOCI CONSECRATI AVT profani. Profanum, ſacrum, Sanctum, religioſum.

CAP. I.

LOCVS & tempus me ad opus Pontificium reuocabant. Nam forenſis militiæ vacatio, ante ſtatas ſollemnéſque inducias conceſſa erat nobis, ob aëris intemperiem grauiorem, quæ Solis obſcuratione pluuiíſque frequentibus, ſub ortum Caniculæ contracta eſt: & benignè excepti hoſpitio ab amicis, ſeceſſimus ab vrbe in quietiorem & ſalubriorem locum, cuius

ſolitudo mihi Prouincia fuit. Villula ſyluis vndíque circundata, planitie in occaſum excurrente, fonticulis leniter ſtrepentibus irrigatur. Hortorum indiligentia artem omnem diuite natura ſuperabat: quorum ambulationes arboribus fructuoſis opacæ atque amœnæ, oculorum aciem viæ longitudine hebetarent. Rupes altiſſimæ in circuitu, in quibus multa ex parte leuiter acclinis aditus ad vmbroſiores locos deducebat, vbi auium garruli cautus κατaβίωσιν, mæſtitiámque minuebant. His oblectamentis (Antoni Præſes ampliſſimè,) temporum triſtitiam condiebam: & multa mihi εἰς ἀπόθεσιν cogitanti, locus opportunus, priſca religione ſacer, Pontifices meos ſubiiciebat oculis, quorum ſtudio tantùm tribuo, quantùm vacat à publico officio & munere. Quare ne otio abuterer, quo ſemper maximè indigeo, contuli me ad ſacra meorum Pontificum loca, in quibus figere pedem aut referre arduum eſt. Locus enim lubricus & via eſt laboribus periculíſque obnoxia, de qua decedere nullomodo poſſum. Pergam igitur, quo cœpi hoc iter, cùm rectè collocata & res ſuo loco poſita eſſe videatur.

[a] In partitionib.

In locis, inquit Tullius [a], & illa fortuita, conſecrati ſint an profani. Profanum αἴιερον & quidquid vſibus hominum dominióque ſubiicitur. Alia à nobis adfertur locorum diuiſio, vt illa ſint ſacra, aut ſancta aut religioſa. Quod inter decreta Pontificum maximè quærebatur. Sacrum, ait Trebatius, libro primo de religionibus [b], quidquid eſt quod Deorum habetur: Sanctum interdum idem quod ſacrum, idémque

[b] Macrob. 3 Sat. cap 3.

quod religioſum: Interdum aliud, hoc eſt nec ſacrum nec religioſum eſt, vt ſanctæ leges, quæ non debeant pœnæ ſanctione corrumpi. Sanctiones tamen ſacrabantur[a], aut genere ipſo aut obteſtatione, aut conſecratione legis, aut pœnę, cũ caput eius, qui contra fecit, cõſecratur, quæ propterea Sacroſanctæ dictæ sũt. Apertiùs Martianus & Vlpianus[b], hæc interpretati ſunt veterum authoritatem ſequuti. Sacrum autẽ dicebat Ælius Gallus[c], illud eſt quod quoquo modo atque inſtituto Ciuitatis cõſecratũ dicatúmque Diis. Sed & ſacrum generale nomen eſt, quod & ſanctum & religioſum quandóque complectitur[d]. Nam ſancire proprie, eſt ſanctum aliquid, id eſt, ſacrum facere, fuſo ſanguine hoſtiæ, & dictum ſanctum quidam putauerunt, quaſi ſanguine conſecratum[e]. Quo in genere ſunt muri & portæ ciuitatum quæ quodammodò diuini iuris ſunt[f]. At leges ſanctæ dicuntur quidem non ſacræ, quæ ſanctione ſolùm confirmatæ ſunt. Sacratæ autem quibus ſancitum erat, vt ſi quis aduerſus eas feciſſet, ſacer alicui Deorum eſſet, cùm familia pecuniáque[g]. Sacrum itaque omne religioſum eſt: nec tamen omne religioſum ſacrũ[h], vt ædes & templa religioſa & ſacra. Sepulchra vero quæ religioſa habentur, ſacra non ſunt. Rectè Seruius Sulpitius[i] religionem eſſe dictam tradidit, quæ propter ſanctitatem aliquam, remota & ſepoſita à nobis ſit. Religioſum igitur, quod ſacrum & ſanctum eſt, ex locis & rebus ipſis dignoſcitur: Vt ſunt templa quædã, ædes, ædiculæ, aræ, fana, delubra, Sacella, Teſca, Luci, puluinar, imagines, ſimulachra, ſigna, ſtatuæ,

a Cic. pro Corn. Balb.
b l. 6. cùm ſeq. D. de rer. diuiſ.
c Feſtus in verb. ſacer mons.
d Seru. 3. Æneid.
e Seru. 12. Æneid.
f l. 1. D. de rer. diuiſ.
g Feſtus in verb. ſacratæ leges.
h l. 9. § propriè. D. de rer. diuiſ.
i Macrob. 3. ſaturn. cap. 3.

Sacraria, Dietæ, Dianium, Mineruium, Cellæ, lapides ſacri, auſpicati, Rami coronati, Donaria, Clupei, Cæteráque omnia quæ diis per Pontifices ritè ſunt conſecrata.

TEMPLA TRIBVS MODIS DICTA.

Illa quadrata: quædam templa ſancta non erant, vt nec omnes ædes ſacræ erant Templa. Ædes rotundæ quibus Diis: Ædiculæ.

CAP. II.

TEMPLA tribus modis dicebantur: Ab natura, ab Auſpicio, ab ſimilitudine[a]. Natura, in cælo: Auſpicium, in terra: ſimilitudo ſub terra eſt. Quod ita accuratè Varro perſequitur, vt nihil noſtra arte opus ſit, ad eorum explicationem. Hac ratione dixit Feſtus[b] veteres Diis ſuperis in ædificiis terra exaltatis, ſacra feciſſe: Diis terreſtribus, in terra: Diis inferis, in effoſſa terra. Tria ergo ſunt in ſacris loca, per quæ piationẽ faciebant[c]: Scrobiculo facta inferis: Terreſtribus ſupra terram ſacrificabant: Cœleſtibus extructis focis: vnde etiam nominata ſunt altaria, quod ſacrificantes manus in altum porrigebant. Ab eo æquitas tripartita eſſe dicitur, vna, quæ ad ſuperos Deos: Altera ad Manes: Tertia ad homines pertinet[d]. Prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia religio vocabatur.

[a] Varro.li.6 de ling. lat.
[b] In verb. Altaria.
[c] Lactant.4. Thebaid.
[d] Cicer. in Topic.

Redeo ad Varronem, qui Templi partes quatuor conſtituit, Siniſtram ab Oriente, dextram ab Occaſu, anticam ad meridiem, poſticam ad Septentrionem. Antiqua templa vt plurimùm quadrata erant, quod nummi veteres teſtantur, & aperte Vitruuius demonſtrat[a], à quo Varroni magna lux effulget *Ædes*, inquit ille, *Deorum immortalium, ad regiones quas ſpectare debent, ſic erant conſtituendæ, vti Signum quod erit in Cella collocatum, ſpectet ad Veſpertinam cœli regionem, vt qui adierint ad Aram immolantes, aut ſacrificia facientes, ſpectent ad partem cœli Orientis, & Simulachrum quod erit in æde, quia aras Deorum neceſſe eſt ad Orientem ſpectare*. Quadratura templorũ πλινθία dicitur. Templum autem omne circumſeptum eſſe debebat, ne pluſquam vnum introitum haberet. Vnde etiam obſeruatum vt ampliùs vno exitu, in hoc eſſe, nõ oporteret, cum ibi auſpicans eſſet cubiturus [b]. Atque vt templa ſacra erant, non tamen omnia erant ſancta. Nam Curia Hoſtilia templum fuit & ſancta nõ fuit[c]. Quod ita interpretor, Curiam quidem Hoſtiliam, vt Pompeiam, Iuliam, & Roſtra templa fuiſſe per Augures conſtituta. Nam cum illæ Curiæ loca profana eſſent, templa facta ſunt, vt in his Senatuſconſulta more maiorum facta, iuſta fieri poſſent. Nec tamen ea loca ſancta fuerunt: quoniam templa poſtquam per Augures effata erant, & à Pontificibus conſecrata, vt ſancta fierent, in his ſacra edicebantur [d]. Quare ſi nulla ſacra edicerentur, ſed effata eſſent loca: Templa quidem ſacra dicebantur, ſed non ſancta, vt in iis auſpicatò & publicè res adminiſtrarentur, & Senatus

a li. 4. cap. 5.

b Seru. 4. Æneid.

c Varro, li. 6 de ling. lat. Liuius li. 8.

d Seru. in ſched.

haberi poſſet. In vrbe Roma pleræq; ædes ſacræ ſunt templa, eadémque ſancta: nec tamen omnes ædes ſacræ templa ſunt. Ac ne ædes quidem Veſtæ templum eſt[a]. Nam vt templa fierent, Pontificum atque Augurum miniſterium requirebatur. Augures locum conſtituebant: Pontifices conſecrabant[b]. Ædes Veſtæ à Pontificibus conſecrata eſt, illámque à Numa non inauguratam tradunt, ne Senatus ibi haberi poſſet, & ipſa neceſſitate vir introieret locum. Cæterum ædes vt templa quadratæ erant, paucis exceptis. Nam rotundæ tribus Diis fiebant, Veſtæ, Dianæ, Herculi vel Mercurio[c]. Sed & Pantheon Ioui vltori ab Agrippa forma conuexa faſtigiatum[d] θολοειδὲς. Et Marti Vltori ædes facta ab Auguſto[e], poſt Philippenſe bellum, rotunda fuit ex ipſius Auguſti nummis. Quidam autem templum dicunt non ſolùm quod poteſt claudi, verùm etiam quod palis, haſtis, aut aliqua tali re, & lineis aut lauris ſeptum eſt[f]. Quæ fortè extemporalia templa fuere, & quę minora templa dicuntur[g].

a Var lib. 4. Plau. quęſt. Agel. li. 14. cap. 7.
b Seru. 9. Æneid.
c Seruius 9. Æneid. Liuius lib. 10.
d Plin. li. 36. cap. 15.
e Dio lib. 53.
f Seruius 4. AEneid.
g Feſt. in verb. minora templa.

Prudentes Etruſcæ diſciplinæ, apud conditores Etruſcarum vrbium, non putabant vrbes iuſtas fuiſſe, in quibus tria templa non eſſent[h], Iouis, Iunonis, & Mineruæ. Romæ verò ea templorum multitudo fuit, ædiúmque ſacrarum, vt ſummam populi in Deos pietatem teſtarentur, quæ hodie vero Deo à veris Pontificibus etiamnum exhibetur.

h Seruius in ſched.

Porro templa ab Auguribus effari ſolita ſupra diximus, & hoc loco repetimus, vt M. Tullij locum corruptiſſimum coniectura ſaltem aliqua iuuemus.

Ille

Ille Attico[a]. *Scripſeram iam,* inquit, *ecce tibi orat Lepidus, vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum afflandum: eatur* ΜΙΑΕΚΟΡΟΥ. *Videbimus te igitur.* Vulgata lectio ſic concepta. Emendant viri docti, *orat lepidus vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum effandum, Saturni ἀσπόνδου.* Vix vllus Ciceronis mentem hac emẽdatione aſſequi poſſit. Ego certè non capio. Nam cum M. Tullius Iuris Augurum peritiſſimus eſſet, ſciebat, templum nullum conſtitui, quod non ab Auguribus effaretur. Cum ergò à M. Lepido Pontifice max. Augur aduocabatur: nihil ad templi conſtitutionem hoc pertinuiſſe certum eſt. Nec enim in re huiuſmodi dixiſſet Tullius ſe opinari Augures nihil habere: Nec video Lepidi Pōtificatu Saturno ἀσπόνδῳ Romæ ædem excitatam. Perdifficilis informatio & cogitatio veri ſenſus, qui latet in Antiquitatis latebra aliqua, conſuetudine, vel imagine. Cum cæteris nos fortè hallucinabimur & aberrabimus à vero, ſed minimum quidem, vt opinor, à Ciceronis lectione. Lego igitur, *Orat Lepidus vt veniam, opinor Augures nihil habere ad templum afflatum.* Si effatur μιαρὸν, videbimus te igitur. Noſtræ lectionis hanc rationem affero, quod apud Romanos prodigij loco habitum ſemper eſt, ſi templa de cœlo tacta eſſent. Quod ex Decreto Pontificum, Sibyllinis libris, Aruſpicum reſponſo, vel Senatuſcóſulto procurari ſolebat[b]. Nam vt fulmen Comitiorum vitium erat, ita pollutum credebatur quidquid tetigiſſet. Afflare autem fulminis verbum eſt[c], & tria fuere fulminum genera, quod afflat, quod incendit, quod findit[d].

a lib. 3. epiſt. 40.

b Liuius li. 27. & 32. A. gel. li. 4. ca. 5.

c Lactant. 2. Thebaid.

d Seru. 2. AEneid.

Templum ergo afflatum vocat Tullius fulmine tactum : quod procurari debuit, piaculari ſacro. Piacula vero varia pro fulminis procuratione, à Pontificibus aut Aruſpicibus decreta vel tradita. Hi vt credibile eſt reſponderunt effandum templum, poſtquã purum factum eſſet. Nos hodie polluta templa reconciliari dicimus[a]. Effari Augurale verbum eſt[b], Ab Auguribus enim loca ſacra inaugurabantur. Hinc effata, ſunt Augurum preces. Scripſit, vt ſuſpicor, M. Tullius, Augures nihil habere ad templum afflatum. Nam illud ad Pontifices vel Aruſpices pertinebat. Sed ſi ex reſponſo Aruſpicum effatur, μιαρὸν, hoc eſt, pollutum vel μιαχρὸν[c] purum factum καθαρὸν, igitur ſe viſurum Atticum, cum à Lepido Pontifice maximo aduocaretur, quò inaugurationi intereſſet. Pro effatur librarius edidit eatur, & pro voce μιαρὸν vel μιαχρὸν ſubſtituit μιασκόρου. Sic lectionis huius à multis tactæ, prodigium cenſeo procurandum. Viderint literati, an vt boni Aruſpicis mea reſponſa firmari debeant, vel reijci, cùm antiquis Sacrorum verbis, quæ ab vltimis & obliteratis temporibus repetita ſunt, & vix ſacerdotibus ſuis intellecta. Conſecratis lubens vtor, quibus Pontificum amplitudo magis illuceſcit.

a cap. propoſuiſti. extr. de conſecrand. Eccl.

b Seru. 3. & 6. Æneid.

c Heſychius

Rurſum nos ad ſacras ædes tranſeamus. Ædes aut aras inchoare ex ſacrorum diſciplina dicebatur. Inchoare Seruius[d] interpretatur perficere, & agnoſcit Sacrorũ verbum. Cohum tamen apud veteres mundum ſignificat[e], à quo inchoare. Sic Tranquillus libello ſuo pleniſſimo, ædem inchoatam diſſeruit.

d 6. Æneid.

e Diomedes grammat. lib. 1.

Ædium ſacrarum valuæ ac limina vt templorum ex ære factitata[a], atque in illis lychnuchi penſiles, aut arborum modo mala ferentium lucentes. Sacræ autem ædes triplici differentia conſiderantur, Dorico genere, Ionico, & Corinthio. De his & illarum quinque ſpeciebus copioſè Vitruuius[b], qui omnem lapidem feliciter mouit.

a Plin. li. 34. cap. 3.

b li. 1 ca. 2. & lib. 3. ca. 2.

Ædiculæ ſunt ædes minuſculæ incuſtoditæ[c], quas qui tentauerint, ampliùs quàm fures, minùs quàm ſacrilegi merentur. Ædiculæ Romæ plurimæ, inter quas vnam in Caſtris Prætoriis inuenio. Lapis vetus ex antiquis Figliuis, vbi olim Caſtra Prætoria.

c l. ſacrilegi. 9. D. ad leg. Iul. pecul.

EX. ÆDICVLA. AVGVSTORVM 183. 12.
OPVS. DOL. EX. FIG. C. PANISEI
HERMETIANI. ET. VRBICI

Ocriculi in Vmbria, ædicula alia.

PRO. SALVTE. ITVS. AC 2. 12.
REDITVS. D. N. SANCTIS
SIMI . . . . .
TI. AVG. ÆDICVLAM
CONCILII. DEORVM
PROT. DIVINITATE. RIS
AVG. N. EX. VISV. DEAI
VALENTIÆ
S. P. F. C

Prioris inſcriptionis notæ ſignificāt. Opus doliatum ex Figulina Panſei. Fictilibus doliis ædicula in Præ-

toriis caſtris facta, nõ æternitatis deſtinatione, ſed tẽporaria mora[a], vt ipſa Caſtra. Poſterior verò ſic emẽdari debet PROT. DIVINI. LATERIS. Id eſt Protector Auguſti. Vt Gruterus animaduertit ὑπερασπιστής. S. P. F. C vulgares notæ, *ſua pecunia faciendũ curauit*. Hęc ædicula, vt aliæ omnes priuatæ, nec ſacræ nec ſanctæ erant, ſed religioſæ. Quod enim priuati ſuę religionis cauſa dedicant Diis, id Pontifices Romani nõ exiſtimauerunt ſacrum[b]. Aut ſi qua ſacra priuata ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificum, ſtato die aut certo loco ſunt facienda, ea quidem ſacra appellantur tanquam ſacrificium. Sed locus ille vbi ſacra illa priuata fiunt, vix videtur ſacer eſſe, vt Gallus Ælius tradit.

a Vitru. li. 5. cap. 5.

b Feſtus in verb. ſacer. mons.

TEMPLORVM SPECIES, DELVbra, Fana, Sacella, Cella, Teſca.

CAP. III.

TEMPLVM Deorum Seſimonium eſt[c], cuius ſpecies multę. Delubrum dixerunt, quod vno tecto plura numina complecteretur[d], vt Capitolium in quo eſt Minerua, Iupiter, Iuno. Alij vt Cincius Delubrum vocant locum ante templum, vbi aqua currit, à diluendo nuncupatum. Quidam Delubrum appellant ſimulachrum, à libro, hoc eſt, raſo ligno factum, quod Græci ξόανον. Sed Delubrum frequentiùs pro templo. Cuius variæ quoque

c Vitruuius lib. 7. in proœm.

d Seru. 2. Æneid.

ſpecies fuere: In quibus vna eſt iuxta Varronem [a], eo modo, conſtituta, vt præter ædem, area ſit adſumpta Deûm cauſa, id eſt ſpatia relinquantur, iuxta aras miniſterij cauſa, ad ſacrificia peragenda. Talia Romæ fuere plurima, vt Delubrum Apollinis, Iouis Statoris, Iunonis Soſpitæ, Mineruæ. Licet Delubrum pro ipſo ſimulachro quandoque accipiatur. Eſt enim Delubrum καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα, ἄγαλμα, εἴδωλον [b]. Vt cum Smyrnæi Delubrum Homeri in Oppido dedicauerunt, nihil aliud quàm ſtatuam poſuerunt [c]. Quod autem ἀνάθημα Deorum donum dixerunt Delubrum: Ex eo manauit, quod cum homines pericula ſua diluerent, ponebant vel ſcutum, vel pilum, vel quid aliud, voto ſuſcepto [d].

Fanum propriè dictum quod fando conſecraretur [e]: aut ab eo quod Pontifices in ſacrando fati ſunt finem. Vt profanum, quod ante Fanum eſt, id eſt, fano iunctum [f]. Turnebo [g] Fanum eſt templi area, quæ multum à templo differt, vt poſtea oſtẽdemus. Fanum locus eſt templo effatus, iam conſecratus [h]. Apertè hoc Liuius, *In ea pugna*, inquit, *Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus ante vouerat: Sed Fanum tantum, id eſt, locus templo effatus, iam ſacratus fuerat.* Primis temporibus Fanum Romæ nullũ: Cum adoleſceret vrbs religionibus dedita, & paupertatis onera leuaret votis, Fana fuere plurima [i], quæ omnia deuictis Gallis, quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtituta, terminata, expiatáque. Propriè tamen Fanum eſt locus ſacer ſine ædificio ἱερὸν, vt ex M. Tullio [k] colligimus. *Fanum*, inquit, *fieri volo, neque hoc mihi erui*

a Seru. 4. Æneid.

b Gloſſ. vet. Iul. Pollux. Feſtus in verb. delubrum.

c Cicer. pro Arch. poët.

d Cornel. Frõt. de differẽt. voc.

e Feſtus in verb. Fanũ.

f Var. lib. 5. de ling. lat.

g lib. 3. aduerſ. cap. 9.

h Liuius li. 10.

i Liuius li. 5.

k Ad Attic. lib. 12. ep. 35.

poteſt, ſepulchri ſimilitudinem effugere, non tam propter pœnam legis ſtudeo, quàm propter ἀποθέωσιν, *quod poteram, ſi in villa facerem. In agro vbicúmque fecero, mihi videor aſſequi poſſe, vt poſteritas habeat religionem.* Siſtere Fana
a Feſtus in verb. ſiſtere fana. eſt locum futurorum Fanorum conſtituere [a]. Sic etiam ædem adſignare Veteres dicebant. Antiquus lapis.

1.6. L. VESTORIVS. ZELOTVS
POST. ADSIGNATIONEM. ÆDIS
FORTVNÆ
SIGNVM. PANTHEVM
SVA. PECVNIA. D. D

b Liuius li.1 Exaugurare Fana [b], eſt euocatis Diis & cæteris religionibus locum liberare, peculiaríque Deo templum conſtituere. Vt cum in monte Tarpeïo Iouis templum ædificatum eſt. Fanum Dominarum albæ Iuliæ legitur.

MESTRIVS. MARIINVS
90.4. PICTOR. CONSTITVIT
PRO. SALVTE. SVA. ET
SVORVM
FANVM. DOMINAR

Dominas hic pro Deabus dictas nemo ambiget. Sic vota ſoluere Ioui Domino poëta dixit. Dominæ autem ſunt Parcæ quæ vitę dominari credebantur, quibus pro ſalute ſua & ſuorum Pictor Fanum conſti-
c Feſtus in verb. delub. tuit. A Fano Hanula [c] quaſi Fanula, parua Delubra

dicit Feſtus. Cui verò Fani cura commiſſa erat, is magiſter Fani vocabatur. Capuæ

Q. PETICIO. M. F. FAL
MAG. FANI. DIANÆ 315. 1.

Sacellum eſt locus paruus Deo ſacratus cùm ara, ex Trebatij libro de religionibus ſecundo [a]. Addit Feſtus [b], ſine tecto, & hac ratione nihil à Fano differret.

a Agel. li 6. cap.12.
b In verb. ſacellum.

Cella pars eſt templi in qua Deus vel Dea concludebatur. Gloſſ. vetus Cellis ἀποθέσεις. Repoſuit Vulcanius ἀποθέσεσιν perdoctè. Ἀπόθεσις enim repoſitorium eſt quod σκηνὴ vocatur à Dione [c]. ἥ τε γὰρ σκηνὴ τοῦ Ρωμύλου, ἐξ ἱερουργίας τινὸς, ἣν οἱ Ποντίφικες, ἐν αὐτῇ ἐπεποιήκεσαν, ἐκαύθη. Cella Romuli cum in ea Pontifices ſacra feciſſent, incendio abſumpta eſt. Illa à Vitruuio [d], Caſa Romuli nominantur, quæ in arce ſacrorum, hoc eſt, in Capitolio, ſtramentis tecta fuit. In eadem Arce Cella fuit. Iouis, in qua Africanus imaginem poſitam habuit [e], vníque illi, inſtar Atrij Capitolium fuit. Cellam vulgò nos capellam diceremus, quæ quidem duobus Diis vna dicari non potuit. Quare cum Marcellus bello Gallico cum ad Claſtidium, ædem Honori & Virtuti vouiſſet: dedicatio eius à Pontificibus impedita [f] eſt, qui negabant vnam cellam, ampliùs quàm vni Deo ritè dedicari: quia ſi de cœlo tacta, aut ſi prodigij aliquid in ea factum eſſet, difficilis procuratio foret, quod vtri Deo diuina res fieret, ſciri non poſſet. Neque enim duobus, niſi certiis Diis rite vna hoſtia fieri. Cellæ autem in templis

c lib. 48.
d li.2 cap.1.
e Val. Max. lib.8. ca.15.
f Liuius lib. 27.

a lib. 7. in præfat. multæ, vnde Vitruuio [a], interiores Cellarum, Angulares Cellarum, à quo Peripteron ædes eſt, cuius b Philãder. In Vitru. li. 3. cap. 1. Cella vno tantum columnarum ordine cingitur [b]. Dipteron, quæ duplitibus, Pſeudodipteron in quo ſublato Dipteri generis interiore columnarum ordine, relinquitur ambulationis circa Cellam laxamentum. Et Monopteron ædes eſt rotunda, quæ Cella caret, pro muro columnis obſepta.

c Varro li. 6 de ling. lat. Teſca erant loca ſancta, agreſtia alicuius Dei [c]: Quales ſunt Heremi, in locis vt plurimùm præruptis & aſperis conſtructæ. Teſca Verrius dixit loca Au- d Feſtus in verb. Teſca gurio deſignata [d]. Sed ſancta loca vndíque capta docent Pontificij libri, in quibus ſcriptum eſt, *Templúmque, ſedémque, Teſcúmque.* Varro verba refert, quibus templa illa conciperentur, aſperitatis ſanè & obſcu- e Turneb. li. 22. aduerſ. cap. 25. ritatis pleniſſima [e]. Tentarunt doctiſſimi viri illa explicare, atque ex ipſis Feſto mederi, quod vix aſſequutus eſt Scaliger peritus artifex, cui ingenij vis hoc vni maximum contulit munus, vt Muſarum deſerta templa vbique aut reſtituerit aut adornarit. Poſt hũc virum quid mortalis ego, vt ait Accius, in deſerta & Teſca me adportem loca? Septus tamen Varronis locus vndíque & veſtitus vepribus ſentes habet, quæ à tangentibus quamprimùm ſentiuntur. Ex antiquita- f Grucchius li. 1. de Comit. cap. 4. tis obſeruatione notarunt periti [f], non modò in vrbe verum etiam in agris Augures templa finire potuiſſe ad auſpicandum. Erant enim templa Auguribus, regiones aut agri certo carmine ab illis lituo finiti & notati conſecratíque, vnde in omnes cœli partes ad g Cic. 3. de legib. Augurium captandum, liber erat adſpectus [g]. Partes enim

enim definitæ Auguribus tradebantur, & in templo faciendo arbores finem continebant, intra eas regiones, quà oculi conſpicerent. Templum verò Augurum non verbis iiſdem vſquequaque concipitur, id eſt, aliter in vrbe, in agris aliter conſtituebatur. Vtrũque Varro docere voluit, Sed mutilam lectionem & corruptam Librarius dedit, qui formulam qua in vrbe templa definiuntur, obmiſit, ſolámque ſcripſit qua Augures in agris vtebantur. Verborum itaque affinitate deceptus repetitam lectionem putauit & amputauit. Quod ex Varronis verbis perſpicuũ eſt. Hic enim (*Concipitur verbis nõ iiſdem vſquequaque.* Hoc eſt, in vrbe aliter, aliter in agris templa ab Auguribus concipiuntur. In vrbe enim Auguria captabantur: In agris Auſpicia. Ideóque Varro. *Templum*, inquit, *eſt locus Augurij vel Auſpicij.* In arce hoc eſt in vrbe, Auguria: in agris, id eſt, in Teſcis Auſpicia captabantur. Cum igitur ſcripſit Varro, *in arce item, teſtáque meta ſunto,* ingens lacuna perſpicitur. Nam dictio *item* diſiunctiua eſt. Tradiderat Formulam captandi in arce Augurij, id eſt, in vrbe; Arx enim eſt Auguratulum [a], vbi Augures publicè auſpicabantur, illúdque in vrbe, & patriis ſedibus, in quibus ſolum Augurium agere licebat [b], & Pomœrij ambitu Auguria, (Quæ Varro [c] vrbana auſpicia vocat) finiebãtur. Hæc formula captandi in arce Augurij excidit nobis, librarij imperitia. Vna reſtat qua in agris templum, id eſt, locus Auſpicij definiebatur. Illa his verbis concepta eſt, in vulgatis Varronis exemplaribus. *Item teſtáque meta ſunto, quoad ego eas relinquam, nũcupauero.*

[a] Feſtus in verb. Auguraculum.

[b] Seruius 3. Æneid.

[c] lib. 4. de ling. lat.

Emendat Scaliger. *In arce autē ſic. Teſca dumecta ſunto, quoad ego caſtè lingua nuncupauero, olla veter arbor quiſquis es quam me ſentio dixiſſe, templum tectúmque eſto in ſiniſtrum &c.* Turnebus aliter. Antonius Auguſtinus vir magnus ſupráque mortalium naturam, quem ita veneror, vt illius nomini ſemper aſſurgam, monuit tantùm mendoſum locum, nec reſtituit. Illud tentare arduum eſt, audere periculoſum, deſperare inuidioſum. Nos ergo non verbis iiſdem Varronis in loci huius reſtitutione, vſquequaque vtemur, Augurum more: Sed quibuſdam paululùm immutatis aut additis: Cætera omnia integra reddere conabimur. Sic igitur lectionem reſtituo. *In agris item: Teſcáque meta ſunto; quoad ego eas regiones linquam, quas nuncupauero. Olla vero arbor quidquid eſt, quòd me ſentio dixiſſe templum teſcúmque: ferto in ſiniſtrum. Olla vero arbor, quidquid eſt, quod me ſentio dixiſſe, templum Teſcúmque: fertò in dextrum &c.*

Lectionis huius rationem reddo, ne operam luſiſſe videar. De Augurio & Auſpicio, Arce & Agro iam planum eſt. *Teſcáque meta ſunto:* Purà lectio. Meta enim Augurale verbum. Sic mediam cœli metam dixit Virgilius[a]. Nam medium cœlum meta eſt *ἀναβιβάζοντος* circuli, qui medius eſt, inter ortum & occaſum. A medio autem cœlo finitur ortus, & Occaſus incipit ſyderum. Itaque cum Augures ſituo cœli ſpatia deſignabant, eis ſua dabant nomina[b], vt prima pars Antica ad meridiem, poſterior ad Septentrionem poſtica: Siniſtra ab Oriente, dextra ab occaſu diceretur. Ab eo anteſiniſtra Cornix, Virgilio

a lib 5. Æneid. & ib. Seru.

b Seru. Eclog. 9.

dicta indiuiſo verbo, quæ ab Antica, hoc eſt, à meridie, ad ſiniſtrum, id eſt orientem volarat. Cœlum autem, ait M. Tullius[a] in ſexdecim partes diuiſerunt Etruſci, facilè id quidem fuit, quatuor quas nos habemus duplicare. Teſca ergo in mediis quatuor partibus templi, meta fuerunt, & effata loca. Vt ex quatuor partibus, inquit Vitruuius[b] ad altitudinem educũt medio metas. Atque hoc modo Teſca ſunt meta conſtituta, in agro vbi Auguria captabantur, qui effatus locus dicebatur. Cætera perſequamur: *quoad ego eas regiones linquam, quas nuncupauero.* Ex coniectura ſic reſtituo; ne locus ad auſpicandum effatus perpetua religione teneretur, ſed ſanctus tantùm eſſet, quoad auſpicandi cauſa, in eo Augures morarentur. Regiones autē lituo dirigere, primum Auguris miniſterium fuit, poſt effatum locum[c]. Quare addit Varro. *Olla vero arbor, quidquid eſt, quod me ſentio dixiſſe.* Nam regiones mente deſcribebant Augures, arboribúſque terminabant[d], ſignúmque cõtra quod longiſſimè conſpectum oculi ferebant, animo finiebant. Qui falli facile poterant, ideóque dicebant, *quidquid eſt quod me ſentio dixiſſe*, id eſt ſiue arbor ſit, ſiue Dumetum vel aliud quid arbori non abſimile; ne aliud pro alio nominando, auſpicia vitiarent. *Templum teſcúmque ferto in ſiniſtrum.* Ferre & efferre ſacrorum verba ſunt, & ex antiquis inſcriptionibus liquet. Sic ferre ſacra dictum[e], ferre preces, hinc ferre in ſiniſtrum, & ferre in dextrum Orientem Occidētémque ex Augurali diſciplina deſignat. Augures enim ſpectare Orientem ſolebant, dum auſpicabantur[f],

a lib. 1. de diuinat.

b li. 1. cap. 1.

c Cic. 1. de diuinat.

d Varro hîc

e Seru. 8. Æneid.

f Dionyſ. li. 2.

quod eſt ferebant in ſiniſtrum, vnde Siniſtra Romanis meliora. M. Tullius [a]. *Quæ autem eſt inter Augures conueniens & coniuncta conſtantia? Ad noſtri Augurij conſuetudinem dixit Ennius.*

a lib. 2. de diuinat.

Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena

b 2. Æneid.

Virgilius dixit [b], *intonuit læuum.* In his multa latent obſcuritate temporum inuoluta, in quibus alij deſudare poſſunt. Ego verò ita hunc locum ornare concupiui, vt nihil aſperitatis haberet, nihil offenſionis. Quod ſi qui aliter ſenſerint, nihil pugno: & qui laborem meum reprehenderint, laudo, ſi doceant certiora.

LVCI, DIANIVM, MINERuium, Dietæ.

CAP. IIII.

AD LVCOS nunc iam accedamus, qui alia luce non indigent. Illi duo & triginta in vrbe fuerunt. Inter quos Manlij Capitolini euerſa domus duobus lucis conueſtita eſt [c]. Luci verò nunquam ſine religione fuerunt, in quibus plæríſque Fana affabrè facta, proceris & vaſtis arboribus conſita, religionem illam teſtabantur. Lucorum in inſcriptionibus agnoſcimus Sacerdotes. Peruſiæ.

c Cic. pro dom. ſua.

C. BETVO. C. F
SACERDOTI. III. LVCORVM. PR 375. 4.
VMBRIAE

Dianium eſt lucus Dianæ conſecratus. Cato Cenſor in ſecundo originum [a]. *Lucum Dianium in Nemore Aricino, Egerius Lebeus Tuſculanus dedicauit Dictator latinus.* Apud Feſtum legitur Dianus, emendauit doctiſſimus Scaliger Dianium. Inſcriptio Romæ.

[a] Priſcian. lib. 4.

C. IVLIANVS 40. 4.
CÆLIVS. ANT
F
. . . .
DIANVM. D. D.

Æſculapium, Mineruium pari loquendi conſuetudine dictum eſt [b]. De Dieta Apollinis ambigebã, nummam inter loca religioſa illam reponerem. In libris noſtris plurima eſt de Dietis mentio, quæ inter priuata ædificia numerantur [c]. Eſt enim Dieta ædificium vel membrum domus cœnationem & cubiculum continens, quæ in hortis, amœnitatis & voluptatis cauſa vt plurimùm inſtructa fuit. Talis erat Romæ Dieta Mammeæ in regione palatij [d]. Hypocauſtæ Dietæ meminit Vlpianus [e], quæ habet fornaculam Caminatámve ſtructuram & concamerationes in quibus ignis accenditur, vnde calefiat: Vaporarium Tullius vocat [f], ex quo ignis erũpit. Huic rei ſerui præpoſiti fornacarij [g] dicebantur, Dietariorum

[b] Varro li. 4 de ling. lat. Vitru. li. 7. in præfat.
[c] l. æquiſſimum §. ſed ſi Ædiũ D. de vſufruct. l. Senatus. §. Marcellus. D de leg. 1.
[d] P. Victor de regionib. vrb.
[e] l lignis. §. lignis. D. de leg. 3.
[f] li. 3. ad Q. fratr. ep. 1.
[g] l. cõtinetur D. de Inſt. & inſtru. leg.

vicarij, qui & zetarij[a]. Dietarios eoſdem putat vir doctiſſimus, ac Directarios, de quibus Vlpianus[b]. Sed repugnat nominis etymon, & Directarij vocabantur ij qui in aliena cœnacula ſe dirigunt furandi animo, θυρεπανοίκται. Nos longiùs à Diæta Apollinis aberramus, à qua Iuriſconſulti noſtri aliquantulum diuerterunt. De hac elegans inſcriptio Romæ.

a Paulus li. 3 ſent. tit. 7.
b l. ſaccularij. D. de extraord. criminib.

GESTATIO
201. 8. CIRCINI. EXTERIOR
A. DIETA. APOLLINIS
AD. DIETAM. EANDEM
IN. CIRCVITV. P. ∞. CC
LXXVII. EFF. VIII. M. P. II. ET. P. CC
XLVII. P. M. XII. ET. P. XVIIII
GESTATIO. INTERIOR. ADIETA
EAND. INCIRCVITV. P. ∞. FFF. V
P. E. LX. M. P. XIII

In hoc viridario geſtari placet, & fortè geſtatio noſtra ſolida erit, ſuccólantibus libris, qui vltro ambulationem & geſtationem prębent[c]. Prætereo quæ Iuriſconſulti noſtri de his ſcripta reliquerunt, qui geſtandi ius inter perſonales ſeruitutes conſtituerunt, De quo latè Seneca[d]. Hoc vnum dicam geſtationem fuiſſe locum ipſum & geſtationis ſpatium, geſtabantur enim vel mero pede, ambulabant per Circinum ſiue circuitum geſtationis, ac dimenſo primùm per pedes exteriore vel interiore geſtationis ſpatio, quoties circumeundum, illud ſibi eſſet, vel exercita-

c l. plenum. §. 1. D. de vſu. & habit. l æquiſſimum. D. de vſufruct.
d epiſt. 15. & 55.

tioni ſuæ præfinitos paſſus exigerent, facilè computabant. Quod amiciſſimus Rigaltius monuit, mihi magnus Apollo, qui hanc inſcriptionem planam & facilem ſic faciebat, & interpretabatur. *Geſtatio Circini exterior, à Dieta Apollinis, ad Dietam eandem in circuitu pedum mille ducentorum ſeptuaginta ſeptem efficit octies millia paſſuum duo & pedes decem & ducentos. Efficit quadragies ſepties paſſuum millia duodecim & pedes nouemdecim. Geſtatio interior à Dieta eadem, in circuſtu pedum mille efficit quinquies paſſus, mille & ſexagies millia paſſuum tredecim.* Nempe vt Grammatici tradunt, pedum quinque menſura, paſſus eſt; ex eoque fit vt ſpatium pedum mille ducentorum, ſeptuaginta ſeptem octies exactum, efficiat præterpropter millia paſſuum duo & pedes ducentos decem. Geſtatio exterior eſt circuitus vel ambitus geſtationis exterior, & contrà. Mihi certe profuit iactatio animi, dum Dietam Apollinis conſiderabam, quæ hic accipi poteſt pro cubiculo vel cœnaculo, cui nomen inditum fuerat Apollini. Quomodo legimus Lucullum à Cicerone, necopinantem circumuentum, ſeruis edixiſſe vt in Apolline cœnam pararent. Mallim tamen Apollinis Dietam religionem aliquam habere, & pro Larario illam accipere, cui locum ſuum hoc ipſo libro deſtinamus.

FINES TEMPLARES. TERMINI Sacrificales, Lapides ſacri. Coronati Rami. Lapis auſpicatus. Lapis diuus ſacer, pertuſus ſcriptus. Taurobolata Petra.

CAP. V.

a Aggen. vrbic.
b Dolabella
c Siculus Flaccus.
d Frontin.

LOCA Sacra quammaximè apud antiquos in confinio conſtituebantur[a]. Ab eo fines templares & terminos ſacrificales, authores limitum nuncuparunt, qui in quadrifinio poſiti, poſſeſſionibus finem faciebāt[b]. Hic autem fuit defigendorum terminorum ritus[c], vt cum illos diſponerent, ipſos quidem lapides, in ſolidam terram conuocarent, proximè ea loca, quibus foſſa facta defixuri erant, quos vnguento velaminibúſque & Coronis decorabant. In foſſis illis quibus poſituri terminos erant, ſacrificio facto, hoſtiáque immaculata cæſa, facibus ardentibus in foſſa cooperti ſanguinem inſtillabant, eóque fruges & Thura iactabant, fauóſque & vinum, atque alia quibus conſuetudo erat, terminis ſacrum fieri, in foſſa adiiciebant. Conſumptíſque omnibus dapibus, igne ſuper calentes reliquias, lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant. Plurimis tamen in locis, Termini Sacrificales, nō in cōfinio poſiti[d], ſed vbi illos potiùs ſacrificij opportunitas poni ſuaderet. Hos terminos nō ſtatim vt finitimos obſeruabant, etiamſi non

non longè à finibus poſiti eſſent. Frequenter enim viæ finiunt, iuxta quas arbores ſolent eſſe latiores, ſub quas defigere terminos ſacrificij cauſa poſſeſſores conſueuerunt. Ex his facile iam videre eſt, quid ſint lapides ſacri aut velati, quid arbores coronatæ, quid rami, quibus authorum veterum loci innumeri poſſent illuſtrari. *Negant*, inquit Apuleius[a], *ſe vidiſſe qui fuerint, vllum ſaltem in finibus eius, aut lapidem vnctum, aut ramum coronatum. Quod vtrumque viatoribus moram obijcere ſolebat, vt ara floribus redimita, aut ſpelunca frondibus inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel colliculus ſepimine conſecratus, vel truncus dolamine effigiatus vel Ceſpes libamine humigatus, vel lapis vnguine delibutus*[b]. Hæc omnia fuere Numinum templa: priſcóque ritu, ſimplicia rura alicui Deo præcellentem arborem dicabant[c], quæ pro Deorum immortalium templo haberetur. Quod ridens Arnobius[d] exclamabat. *Venerabar nuper veteranis in arboribus tænias, ſi quando conſpexeram lubricatum lapidem ex Oliui vnguine ordinatum. Tanquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar, & beneficia poſcebam, nihil ſentiente detrunco.* Rectè Arnobius ordinatum lapidem ſcripſit: In cuius lectione nihil immutandum fuit ab eruditis viris, qui malunt ſordidatum lapidem, quàm ordinatum. Acutè quidem: ſed ex Flacco videmus ſuper calentes reliquias lapides conlocatos, credo ordinatos illos & ordinarios: vt ordinarria ſtructura dicitur, quæ media eſt inter eam, quæ fit ex quadrato lapide, & quæ ex informi cæmento[e].

Tænias interpretatur vir & græcis & latinis literis

a Apolog. 1.
b Apul. 1. Florid.
c Plin. li. 12. cap. 1.
d lib. 1.
e Vitru. li. 2. cap. 8.

pereruditus, in quibus ſpolia ſuſpenſa & Diis conſecrata: Cum ſint illæ Coronæ arborum conſecratarum, quæ Apulcio coronati rami. Hoc docuit Ennius in Alexandro. *Volans de cœlo cum Corona & tæ-*
[a] Feſtus in verb. Tæniæ. *niis*[a]. Illæ quidem erant ornamentum laneum capitis honorati, vt tæniosus κειειάτης[b]. Quod ab eodem Ar-
[b] Gloſſ. vet. nobio latiùs exponitur[c], Ille enim, *Quid lanarum vel-*
[c] lib. 5. *lera* (quæ ſunt tæniæ) *quibus arbores colligatis & circumuoluitis ſtipem? Quid compti violaceis coronis & redimiti arboris ramuli? Quid Coronæ? quid violæ? quid volucra*
[d] lib. 5. *mollium velamenta lanarum?* Inde Lucretio[d], velatus
[e] li. 1. eleg 1. lapis de quo Tibullus[e] poeta.

Nam veneror, ſeu ſtipes habet deſertus in agris
Seu vetus in Triuio florea ſerta lapis.

Hic verò lapis inſcriptus erat quadratis vncialibus, qui Γ notatum habebant, à quo Gammatus dicebatur. Quod de iis lapidibus accipiendum eſt, qui prominentiores agrorum limites terminabant, in quibus & aliæ literæ inſcriptæ vt K. ex auctoribus limitum
[f] Hygenus. didicimus. Authores enim diuiſionum ſanxerunt[f], vt quæcumque loca ſacra, ſepulchra, delubra quæq; publicè eſſent, eiuſdem conditionis eſſent, cuius ante fuiſſent: Adiectúmque iis vt limites ijdem Decumani & K aperti populo eſſent, Statuerúntque Decumanos & K maximos patentiores eſſe. Inde
[g] Feſtus in verb. ſcriptum lapidem. ſcriptus lapis dictus Antiſtio Labeoni[g], quem ita vocari ait in agro Menullino vbi rem diuinam faciebant.

Lapides iȷ́ qui in fundamentis templorum iaciebantur, ſacri & auſpicati, non vna tantùm literà,

ſed inſcriptione fuerunt deſignati. Fragmentum Romæ.

LAPIS. AVS P. S. Q. CÆCILIO. METELLO 39. ſ.
PONT. MAX. SOLLEMNI. CVM
PRECATIONE. PAL. POP. ROM. CONIECTVS
IN. FVNDAMENTA. PORTICVS. MINER . .
AVENTINENS. AB. LATER. COLL . . .
VIC. ARMILVSTR. D . . . .
IN. NVNC. D. AVGVR. AVSPI . . . . . .
TEMPL. CONSECRA . . . .
M. CASCELL. ÆD. CVR . . . .

De Coronatis arboribus & lapidibus vnctis, extat Concilij Africani decretum [a], quo iterum placuit ab Imperatoribus peti, vt reliquiæ Idololatriæ, non ſolùm in ſimulachris, ſed in quibuſdam locis, vel lucis vel arboribus omninò deberentur. Hoc Arcadio & Honorio Imperat. habitum fuit. Quod ad Karoli Magni tempora durauit, qui ſuperſtionem ſuis legibus ſuſtulit, quam Galliarum Regis ſemper oppreſſerunt. Ille [b]: *Item de arboribus, vel petris, vel fontibus vbi aliqui ſtulti luminaria vel alias obſeruationes, faciunt, omnino mandamus, vt iſte peſſimus vſus, & Deo execrabilis, vbicumque inuenitur, tollatur & deſtruatur* [c]. Deinde. *Si in alicuius presbyteri parochia, infideles, aut faculas accenderint, aut arborès, aut fontes, aut ſaxa venerantur, ſi hoc eruere neglexerit, ſacrilegij reum ſe eſſe cognoſcat.*

a Concil. Afric. ca. 51.

b Capitul. li. 1. ſ. 64.

c cap. lib. 7. ſ. 236.

Qui verò ſint Diui lapides apud Lampridium [d] nó ita vulgatum. Scribit ille. *Lapides qui Diui dicuntur ex proprio templo Dianæ Laodiceæ, ex adyto ſuo in quod id*

d In Elagabal.

a lib.30. adverſ. cap.16. *Oreſtes poſuerat, auferre voluit.* Turnebus[a], putat Lapides Diuos, eſſe ſimulachra deorum, veteréſque inde per Iouem lapidem iuraſſe. Quod longè à vero eſt. Optimè Caſaubonus noſter de famoſo ſimulachro ab Oreſte & Iphigenia è Taurica ablato, ex Pauſania interpretatur. Suſpicor ex verbis authoris *ex proprio templo & ex adyto ſuo* mutilam lectionem, quam ex

b In Corinthiacis. ipſo Pauſania lubens expleo[b]. *Lapides qui diui dicuntur ex proprio templo Dianæ lyceæ: illam Laodiceæ, ex adyto ſuo in quod Oreſtes poſuerat, auferre voluit.* Pauſanias enim lapidem narrat, qui ante ædem Dianæ Lyceæ iacebat & ſacer vocabatur: illúmque dicebant eſſe, ſuper quo Troezeniorũ nouemuiri Oreſtem à matris cæde purgauerunt. Τὸν δὲ ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ, λίθον καλούμενον δὲ ἱερόν, εἶναι λέγουσιν, ἐφ' οὗ ποτὲ ἄνδρες Τροιζηνίων ἐννέα Ορέστην ἐκάθηραν ἐπὶ τῷ φόνῳ τῆς μητρός. Do-

c In Laconicis. cet idem author[c] Laodicenſes Dianæ ſimulachrum Braurone auectum impetraſſe à Seleuco, & ſignum Deæ illud eſſe, quod olim è Taurica Oreſtes & Iphigenia ſuſtulerunt. Simulachrum priſci operis, Praxitelis fuit illius, qui marmore felix & clarus celebra-

d Pauſan. in Atticis. tur[d]. Hoc ſignum à Diuo lapide diuerſum eſt: licet lapides olim rudes pro ſimulachris colerentur, illíque quadrati Deorum nominibus & cultu inſignes eſſent. Qualis fuit qui Romam deportatus Peſſinunte, quem matrem Deûm incolæ eſſe dicebant. Cui non abſimilis fuit lapis Dianæ Paphiæ. Hic enim non effigie humana, ſed continuus orbis latiore initio, tenuem in ambitum metæ modo exſurge-

e Tacit. 2. hiſtor. bat[e], Albæ Pyramidi omnino ſimilis. Τὸ δὲ ἄγαλμα

οὐκ ἂν εἰκάσαις ἄλλῳ τῳ ἢ πυραμίδι λευκῇ [a]. Cuius formam ex antiquis duobus numiſmatibus Græcis & gemma, Retulit Anton. Auguſtinus [b], ingenij artibus Praxitelis opere nobilior præſtantiórque.

[a] Maximus Tyrius ſermon. 38.
[b] Dialog. 5. numiſ. vet.

De quibus Dianæ Laodiceæ ſignum affabrè factum pro informi ſaxo, quale fuit Paphiæ, fruſtra acciperetur: vt nec ſignum illud nobiliſſimum lapis ſacer vocari vllo modo poſſet. Facit Liuius [c] ad hanc rem. *Prodigia*, inquit, *nuntiata quod in Cruſtumino Sangualis auis ſacrum lapidem, quem vocant roſtro cecidiſſet.* Quis fuerit ſacer iſte lapis, ex iis quæ paulo ante eodem libro ſcripſit, ſciri poteſt. *Lapidem*, ait, *in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe prodigium nuntiatur.* Non dubium eſt, quin lapis iſte lacu extractus, vt ſacer ab incolis aſſeruatus, venerationem habuerit & religionem. Vnde duplicatum prodigium ab eo

[c] li. 29. & 41

quod Sangualem auem, Augures Romani magnæ quæſtioni habuerunt[a].

[a] Plin. li. 10. cap. 7.

Sacrum ſaxum à ſacro lapide diuerſum eſt. Illud enim erat ædes in ſaxo excauata[b], quam Apuleius vocauit Speluncam frondibus inumbratam[c].

[b] Cicer. pro dom. ſua.

[c] Apule. 1. Florid.

Lapis pertuſus à P. Victore in ſeptima Rom. vrbis regione ponitur: Apud Sext. Rufum male ſcriptum lacus pertuſus, mallem locus pertuſus. Pertuſum illum lapidem ita perpolio, vt credam eum eſſe qui in loco attacto, cum fulgur conderetur, poſitus fuit. Nefas enim erat locum illum totum integi:[d] Sed ſemper foramine aperto cœlum patebat.

[d] Feſtus in verb. Scribonianum.

Petra Taurobolata in veteri lapide Romæ nuper reperta eſt, cuius Iac. Sirmondus, mihi pro ſua humanitate copiam fecit: ea hæc eſt.

ÆMILIA
SERAPIAS
TAVROBOLIVM. FECIT
PETRAM. TAVROBOLATAM
POSVIT
PER. SACERDOTE
VALERIO. PANCARPO
IDIB. MAIS. ANVLLINO. II
ET. FRONTONE. COS

Petra pro excauata rupe, vel loco manufacto accipitur, vt docet Aëlius Gallus[e], quod petræ poſitæ conuenire non poteſt, quæ ad rei geſtæ memoriam cõſtituta videtur. Taurobolio enim facto petra

[e] Apud Feſt. in verb. petra.

hæc poſita eſt, quæ nec Ara fuit, cùm illa ante Taurobolium factum fuiſſet erigenda. Petra igitur Taurobolata lapis eſt qui ſacrificij monumentum ad memoriam poſteritatis contineret. Et petram ponere dictum eſt, vt Templum ponere [a], pro exædificare, dedicare.

a Virgil 6. Æneid.

Lapides quidem loquor qui cerebrum multis excutient: Illos ego ex antiquitatis ruderibus diſiectis magno cùm labore & quaſi ad Lapidicinas damnatus coaceruatos effodi. Scio enim ſcriptorum huius æui operibus idem fermè contingere quod ædificiis publicis: vt laudes modicæ, æternæ culpæ ſoleant permanere: Atque ſi vel in vnum impegerimus lapidem, maleuolorum obtrectationibus quaſi de lapide empti dilaceramur. Præcones vndique prædicant nos, ineptè, imperitè, ridiculè, perperam authorum ſenſum capere. Ego verò (Antoni Præſes clariſſime.)

Nihil moror Lacones imi ſubſellij viros
Quibus verba ſunt ſine penu [b].

b Plautus in captiu.

Lapides, fateor, non quæſiui, quibus tempeſtas ignísque non noceat, vel qui contra inuidiam aut maleuolentiam incorrupti permaneant. Leuiore maceria circumſeptum eſt multorum dierum opus. Quod tamen dirui non patiar, niſi arcæ Pontificum aliquid inferatur, quo ius illorum magis innoteſcat. Alioqui Muſarum interdicto tuíſque auſpiciis, quoquomodo potero, poſſeſſionem meam defendam.

TEMPLORVM AEDIFICANDOrum ratio diuerſa. Adtributa, areæ Piſcina, fores, aræ Tripodes, menſæ.

CAP. VI.

TEMPLORVM ædificandorum non vna eadémque ratio fuit, ſed ex triplici natura Deorum petebatur, qui aut fortes ſunt, aut delicati, aut medij [a]. Fortibus vt Marti, Herculi, Mineruæ, ædes Doricæ ſeuerioris ſtructuræ conſtitutæ ſunt. Delicatis vt Veneri, Proſerpinæ, Floræ, Corinthio genere, propter teneritatem operis factæ ſunt: Mediis vt Iunoni, Dianæ, Baccho, conſtructæ Ionicæ, nec florida ſtructura nec ſeuera. Horum omnium adtributa ſunt areæ quæ ſacris domibus aut publicis locis deſtinatæ. Hæ vſui publico, foro, reliquíſque locis communibus conſtitutæ ſunt, vt area Callidij, area radicaria [b] & ſimiles. Quæ ſunt loca in vrbe ſine ædificio, ait Florus Iuriſconſultus [c]. Quo magis miror Alciatum illius commentatorem, qui aream in vrbe niſi per tranſlationem appellari arbitratus eſt. Ab areis ara Deûm dicta [d]. Tarquinius Priſcus aream ad ædem in Capitolio Iouis, primus vouit bello Sabino [e]. Diſcretæ autem fuerunt areæ ab ædibus ſacris. De quarum opportuno loco Vitruuius [f]. *Ioui*, inquit, *Iunoni & Mineruæ, in excelſiſſimo loco, vnde mœnium maxima pars conſpiciatur, areæ diſtribuantur:*

a Vitruuius lib. 1. cap. 2. Philander. lib. 4. cap. 3.
b P. Victor. in 6. & 12. vrb. reg.
c F. 211. D de verb. ſig.
d Varro li. 4 de ling. lat.
e Liuius li. 1
f lib. 1 ca. 7.

buantur: Mercurio in foro aut etiam vti Iſidi & Serapidi in emporio: Apollini Patríque Libero ſecundùm Theatrum: Marti extra vrbem ſed ad campum: cæteríſque Diis ad Sacrificiorum rationes ſunt diſtribuendæ. Areæ ergo templorum partes non fuerunt, ſed appendices & adtributa, Quæ propriè dotes templorum dici poſſunt. In his venales hoſtiæ proponebantur, cæteráque quæ ad ſacrificia pertinebant. M. Tullius clarè[a]. *An cum in Æquimelium,* inquit, *miſimus, qui afferret agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu ſed duce Deo ſeruus educitur?* Æquimelium domum Sp. Melij in aream complanatam eſſe vulgatiùs eſt, quàm moneri quemquam oporteat: Cuius ſubſtructionem T. Quintius Flaminius & M. Claudius Cenſores locauerunt[b]. Subſtructionem voco ſtructuram & fabricam, quæ ea fuit ſuper Æquimelium vt tecto ſolum tegeretur ad arcendas emptoribus venditoribúſque cœli iniurias, quibus antea exponebantur[c]. De area illiúſque legibus, Lapis Romæ vetus, qui multam vetuſtate ipſa ſuauitatem habet.

a lib. 2. de diuinat.

b Liuius li. 4 & lib. 38.

c Vitruuius lib. 5. cap. 5.

61. 3. HÆC. AREA. INTRA. HANC. DEFINITIONEM. CIP
PORVM. CLAVSA. VERVBVS. ET. ARA. QVÆ. EST
INFERIVS. DEDICATA. EST. EX. VOTO. SVSCEPTO
QVOD. DIV. ERAT. NEGLECTVM. NEC. REDDITVM
INCENDIORVM. ARCENDORVM. CAVSA. QVAN
DO. VRBS. PER. NOVEM. DIES. ARSIT. NERONIA
NIS. TEMPORIBVS. ET. HAC. LEGE. DEDICATA
EST. NE. QVI. LICEAT. INTRA. HOS. TERMINOS.
ÆDIFICIVM. EXTRVERE. MANERE. NEGOTIARI
ARBOREM. PONERE. ALIVDVE. QVID. SERERE
ET. VT. PRÆTOR. CVI. HÆC. REGIO. SORTI. OBVE
NERIT. LITATVRVM. SE. SCIAT. ALIVSVE. QVIS
MAGISTRATVS. VOLCANALIBVS. X. KAL. SEPT. OM
NIBVS. ANNIS. VITVLO. ROBIO. ET. VERRE

Alius eſt Narbonæ.

61. 5. Q. VIBIVS. Q. F. MAXIMVS
M. VARVS. L. CAPITO
PR. II. VIR. ARAM. VOLCANO
MACERIAQ. AREAM
SÆPIENDAM. PISCINAM
QVE. EX. D. D
DE. PECVNIA. PVBLICA
FACIENDA. COER
Q. VIRBIVS. Q. F. MAXIMVS.
PROBAVIT

Secundam hanc inſcriptionem priori adtexui, quod in ea, piſcina areæ coniuncta eſt. Piſcinam pro ἰχθυο-

τροφείῳ viuario in quo piſces adſeruantur, fruſtra hic acciperemus. Eſt enim Piſcina δεξαμενὴ, ὑδάτων δοχεῖα[a] [a] Heſychius. gloſſ. vet. aquarum receptaculum, ad ſacrificiorũ vſum, quibus aqua viua, maximè neceſſaria[b]. [b] Virgil. 2. Æneid. Piſcinam vero hanc viuam aquã habuiſſe & perpetuam cauſam, exploratum eſt, quod Narbonæ cùm area conſtructa ſit: Quæ Ciuitas interno mari alluitur aquarúmque penuria in vrbe aquæductibus ſubleuatur.

Ab areis ad Atria tranſeamus, quæ ſunt genus ædificij ante ædem continens mediam aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia deſcendebat[c]. [c] Feſtus in verb. Atriũ. Atria ſacra tria Romæ nobiliſſima. Vetuſtiſſimum fuit Atrium libertatis, fuit Mineruæ & Veſtæ celeberrimum[d]. [d] P. Victor in 8. Reg.

Templorum autem interiora, picturis aris ſimulachris commendatur. De picturis M. Tullius[e]. [e] Act. 4. in Verrem. *Pugna*, inquit, *erat Equeſtris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè. His autem tabulis interiores templi partes veſtiebantur, nihil illa pictura nobilius*. Sic L. Scipio[f] tabulas [f] Plin. li. 25. cap. 4. victoriæ ſuæ Aſiaticæ in Capitolio poſuit: & T. Sempronius Gracchus, cum proſperè aduerſus Pœnos ad Beneuentum pugnaſſet, ſeruorum maximè opera, quos liberos eſſe iuſſit: Digna res viſa eſt, vt ſimulachrum huius diei pingi iuberet in æde libertatis[g], [g] Liuius li. 24. quam pater eius in Auentino ex mulctatitia pecunia, faciendam curauerat & dedicarat. Nec vero interiores templi partes ſolùm, ſed fores ipſæ & aditus picturis & verſibus exornati[h]. [h] Cicer. pro Arch. poët. Virg. 1. & 6. Æneid.

His reſeratis foribus occurrunt aræ & ſtatuæ. Illæ quidem ad orientem ſpectabãt, & ſemper inferiores

ſimulachris fuere[a]. Harum altitudines ſic ſunt explicatæ, vt Ioui omnibúſque cœleſtibus excelſiſſimæ: Veſtæ, Terrę, Maríque humiles in mediis ædibus cõſtituerentur. Vni autem Deo in templo aræ variæ, & ad minimum tres extructæ: ſempérque impari numero, ſuperis, Inferis pari. Prima quidem ara in medio templi, ſimulachro inferior: Secunda pro foribus vbi victimæ immolarentur: tertia, quæ fortè Anclabris[b], menſa quæ in ſacrificando Diis anclatur, quod eſt, hauritur, miniſtratúrque. A' qua Anclator ἀντηρέτης[c] miniſter. Quidam monebat tertiam hanc aram infimam dici, Ciceronis[d], fretus loco, qui ait. *Cum Sulla in agro Nolano immolaret ante Prætorium, ab infima ara ſubitò Anguis emerſit.* Sed infima ara pro ima parte aræ accipi debet[e]. Prima ara Deûm ſuperorum fuit, Altare ab altitudine dicta. Nam inferis Diis altaria nunquam: Aræ vero Diis ſuperis, inferis & terreſtribus conſecratæ[f]. Quare rectè D. Auguſtinus[g]. *Cur fides*, inquit, *Dea credita eſt, & accepit ipſa templum & altare?* In altaribus ignis adoletur[h], atque, vt ait, Arnobius[i], *Thura iniiciuntur altaribus ante ipſa numinum ſigna*: In aris nihil adoletur, ſed crematur & conſumitur[k]. Adolere enim eſt propriè, igne puro, thure & precibus Deos ad altaria placare. Vt in Paphiæ Veneris templo tradunt ſanguinem aræ effundere vetitum, ſed igne puro altaria adolere[l]. Quod proprium Sacerdotũ fuit, ſacrificio ad aras peracto. Tum enim adolere focos dicebantur, hoc eſt votis & ſupplicationibus incenſo thure numen auctius facere[m]. Altaris infra ſimulachrum formam habemus in nummis Domitiani.

a Vitruu. li. 4. cap. 8.
b Feſtus in verb. Anclabris & in verb. Eſcariæ.
c Gloſſ. vet.
d li. 1. de diuinat.
e Val. Max. lib. 1. cap. 6.
f Seruius eclog. 5. & 3 Æneid.
g lib. 4. de ciuit ca. 20.
h Feſtus in verb. altaria.
i lib. 7.
k Seru. 1. Æneid.
l Tac. 2. hiſt.
m Lactant. 2. Thebaid.

VITTORIO EMANUELE

Altaria tamen pro aris etiam vſurpantur. Sic Ariſteas[a] altare cum fumario narrat, quo incenſæ hoſtiæ fumus euaneſceret. Funarium illud qua ratione conſtructum fuerit minus mihi notum. Nam Aræ ſub Dio aut pro templi veſtibulo ædificatæ. Extra templum in nummis Auguſti ara ſignata eſt.

[a] li. ad Philocratem.

Et circa Aras immolabantur hoſtiæ, quarum ſanguine illæ tingerentur extáque cremarentur aræ ipſius focis. Atque vt hoſtiarum cruor dilui poſſet, ad aræ baſim frequentes fiſtulæ erant, quarum fluxu atque impetu continuo pauimentum lauaretur atque purgaretur. Aræ autem ſine ſacris ædibus extant pluri-

mæ, quæ à P. Victore referuntur. Ara & ſtatua in iiſdem Auguſti nummis viſitur.

a In Aſinar. Ad hos & ſacrificia fieri Plautus docet[a].

Siquidem, mihi ſtatuam & aram ſtatuis,
Atque vt Deo mihi immolas bouem.

Quin aræ huiuſmodi ſuos habuerunt ſacerdotes. Vetus lapis.

89. II. . . . . . .

M. ANTONIVS
EQ. R. DEC. M. APVL
SACERDOS. ARÆ
AVG. N

Signum Phetrium cùm ara ex iiſdem inſcriptionibus occurrit Romæ.

SIGN. GENIO
VESBINVS. AVG. L 215. 1.
PHETRIVM
AVGVSTRALIBVS
CVM. AR. GENI
MVNIC. CÆRIT
DONVM. DEDIT
DEDIC. III. ID. IVN
Q. MINNIO. HASTA
P. MANILIO. VOPISCO. COS

En Phetriũ Anguſtalibus, cùm ara Genio Municipij. Et Phetrium ſcriptum pro Phatrium φάτειον locus in quem conueniunt Curiales, τόπος ἐν ᾧ οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας συνήγοντο, Ex Euſtathio[a]: Cui verbo ρ literam poſtea additam tradit. Iulius Pollux φράτειον ἐκαλεῖτο, ἱερὸν ὃ συνῄεσαν & φρατεία. [a] Iliad. β.

Fuerunt aræ priuatæ, quas quiſque in ſuo ſtatuebat, quales in antiquis inſcriptionibus produntur multæ, quæ aut funebres aut honorariæ. Quarum nullæ religionem ipſi loco adferebant, niſi eſſent conſecratæ: Conſecratio autem ex lege Papiria Comitiis Curiatis permittebatur[b]. Quod quidem poſterioribus temporibus exoleuit, quibus aræ adſtante ſacerdote dedicabantur. Lapis Romæ. [b] Cic. pro dom. ſua.

ARA. POSITA. ASTANTE. SACERDOTE. SEX 129. 6.
CREVSINA. SECVNDO. VT. VOLVERANT. MA
XIMVS. ET. MAXIMINVS. FILI. IMP. COMM
ODO. AVG. PIO. FELICE. IIII. ET. VICTORINO. II. COS

Sed de Aris ea habeo dicere, non quæ templa veterum, quæ dudum vitium fecerunt, aliqua ex parte reſtituam; Sed vt ex rutis cæſis recipiam aliquid, quod ornandi cauſa aptè & loco poſitum videatur. Ara fuit Romæ in Capitolio [a], ab Auguſto poſita, cum ipſe Pithium Apollinem conſuluiſſet, quis poſt ſe eſſet regnaturus. Cui ille: Puer hebræus Diis beatior imperans iubet me hanc ædem relinquere. Auguſtus ab Oraculo reuerſus, in Capitolio erexit aram Romanis literis inſcriptam.

[a] Suidas in verb. Αὔγουστος.

HÆC. EST. ARA. PRIMOGENITI. DEI

Alia eſt inſcriptio quam ponendam curauerunt, Septimius & Antonius, Aurelio Septimio Romano militi.

27. 9. DEO. QVI. EST. MAXIMVS

Nota eſt quæ Athenis in Areopago ΑΓΝΩCΤΩ. ΘΕΩ [b]. Huic Deo vero & maximo qui mihi cognitus ex fide eſt, Pontifici facto in æternum, cuius templum ſumus, quod ſanctum eſt, meritos honores reddere ecquid poſſum? Ita mihi ſit volens propitiúſq; vt ex falſæ religionis ſpoliis illius gloriæ trophæum ſtatuere, atque ex falſis vera cernere cõcupiſco. Nam primus ſapientiæ gradus eſt falſa intelligere [c]: Secundus vera cognoſcere, quæ antiquitatis ignoratione nouis opinionum præſtigiis nimis heu! nimiſque læduntur. Nos vero hoc agamus, & de aris reliqua abſoluamus, quarum vicem retinuerunt tripodes Apollini ſacri, vt crudele Diocletiani factum demonſtrat.

[b] Act. 17.

[c] Lactant. lib. 1. Inſtit. cap. 23.

monſtrat[a], qui Nicomediæ cum Chriſtiani in natali domini conueniſſent, Ianuas ecleſiæ claudi iuſſit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure pro foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent & Ioui thus adolerent. Sed ſpretis ignibus, eo die omnes naſci meruerunt in cœlis quo Chriſtus in terris, pro generis humani ſalute. Salus quidem certè illa falſo in nummis Auguſti Triumuiris attributa, cùm Tripode, humi adſidente concordia, quæ ab iis Remp. euertentibus proſtrata penitus langueſcebat.

a Martyrolog. 25. dec.

Menſæ quoque in templis ſi dicatæ erant ararum vicem præſtabant. Et menſa Arulæq;, vt in Papyriano iure relatum eſt, eodem die quo ædes ipſa, dedicari ſolebant[b]. Vnde mēſa hoc ritu dicata in templo, aræ vſum & religionē obtinebat puluinaris, de quo mox dicturi ſumus, cum de cæteris templorum ornamentis. Super menſam hanc vinum libabatur, vt ſuper aras victimæ libatio fiebat. De Aris Arnobius[c]. *Altaria*, inquit, *ſuper ipſa libamus, & venerabile viſcus* Car-

b Macrob. 3 ſat. cap. 11. Seru. 8. Æneid.

c lib. 7.

Sed de Aris ea habeo dicere, non quæ templa veterum, quæ dudum vitium fecerunt, aliqua ex parte reſtituam; Sed vt ex rutis cæſis recipiam aliquid, quod ornandi cauſa aptè & loco poſitum videatur. Ara fuit Romæ in Capitolio [a], ab Auguſto poſita, cum ipſe Pithium Apollinem conſuluiſſet, quis poſt ſe eſſet regnaturus. Cui ille: Puer hebræus Diis beatior imperans iubet me hanc ædem relinquere. Auguſtus ab Oraculo reuerſus, in Capitolio erexit aram Romanis literis inſcriptam.

[a] Suidas in verb. Αὔγυστος.

HÆC. EST. ARA. PRIMOGENITI. DEI

Alia eſt inſcriptio quam ponendam curauerunt, Septimius & Antonius, Aurelio Septimio Romano militi.

27.9. DEO. QVI. EST. MAXIMVS

Nota eſt quæ Athenis in Areopago ΑΓΝΩCΤΩ. ΘΕΩ [b]. Huic Deo vero & maximo qui mihi cognitus ex fide eſt, Pontifici facto in æternum, cuius templum ſumus, quod ſanctum eſt, meritos honores red dere ecquid poſſum? Ita mihi ſit volens propitiúſq; vt ex falſæ religionis ſpoliis illius gloriæ trophæum ſtatuere, atque ex falſis vera cernere cócupiſco. Nam primus ſapientiæ gradus eſt falſa intelligere [c]: Secundus vera cognoſcere, quæ antiquitatis ignoratione nouis opinionum præſtigiis nimis heu! nimíſque læduntur. Nos vero hoc agamus, & de aris reliqua abſoluamus, quarum vicem retinuerunt tripodes Apollini ſacri, vt crudele Diocletiani factum demonſtrat.

[b] Act. 17.

[c] Lactant. lib. 1. Inſtit. cap. 23.

monſtrat[a], qui Nicomediæ cum Chriſtiani in natali domini conueniſſent, Ianuas eccleſiæ claudi iuſſit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure pro foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent & Ioui thus adolerent. Sed ſpretis ignibus, eo die omnes naſci meruerunt in cœlis quo Chriſtus in terris, pro generis humani ſalute. Salus quidem certè illa falſo in nummis Auguſti Triumuiris attributa, cùm Tripode, humi adſidente concordia, quæ ab iis Remp. euertentibus proſtrata penitus langueſcebat.

a Martyrolog. 25. dec.

Menſæ quoque in templis ſi dicatæ erant ararum vicem præſtabant. Et menſa Arulæq;, vt in Papyriano iure relatum eſt, eodem die quo ædes ipſa, dedicari ſolebant[b]. Vnde mēſa hoc ritu dicata in templo, aræ vſum & religionē obtinebat puluinaris, de quo mox dicturi ſumus, cum de cæteris templorum ornamentis. Super menſam hanc vinum libabatur, vt ſuper aras victimæ libatio fiebat. De Aris Arnobius[c]. *Altaria*, inquit, *ſuper ipſa libamus, & venerabile viſcus Car-*

b Macrob. 3 ſat cap. 11. Seru. 8. Æneid.

c lib. 7.

bonibus excitamus extinctis. Ita lego non vt vulgus *miſcus* cuius loco Gelenius repoſuit Cniſſas, alij quærendum aliquid putauerunt, quod in ipſo authore eadem pagina inuenitur. Ille enim: *ne malè tranſuoratum ſubſtiterit viſcus, ſuccurrite.* Et paulò poſt, *ſi aliquod viſcus, aris fuerit traditum, diſſolutum in cinerem labitur.* Suetonius de Vitellio [a]: *Homo ſordidæ gulæ ne in ſacrificio quidem vnquam aut itinere vllo temperauit, quin inter altaria ibidem ſtatim viſcus & farra penè rapta foco manderet.* Viſcus ego ἰξὸς ea pars eſt hoſtiæ, quo omento & adipe operiebatur, ſupráque aram cremabatur.

[a] In Vitel. cap. 13.

Menſas Sacras Dionyſij tyranni impietate pudet onerare, hic argenteas de omnibus delubris iuſſit auferri, in quibus more veteris Græciæ ſcriptum erat BONORVM. DEORVM. Vti ſe eorum bonitate velle dicebat, ait Tullius [b], quos tandem vindices eſt expertus. Obruta vetuſtate (Antoni Præſes ampliſſime) vt poſſum eruere conor. Neque enim eò quo peruenire cupio ſemitæ tritæ, multáque properantem me retinent & abducunt, quæ fortè currentes alios poterunt retinere aut incitare.

[b] Cicer. 3. de nat. deor.

DE ORNAMENTIS ET PARtibus templorum. Imaginibus & ſtatuis.

CAP. VII.

ORNAMENTA templorum fuere plurima & eximia, inter quæ ſtatuæ & imagines pri-

mum ſibi locum poſſunt iure vendicare. Harũ enim cauſa templa ferè omnia ſtatuta ſunt, quorum conſecrationem in librum ſequentem reiecimus. De illa tamen hoc loco tractandum aliquod eſt: Atque vt arbores in confinio poſitę in vtróque agro facile ſerpunt: Sic res omnes quæ Pontificum iura continent, facilè in quouis loco radices agunt, & ſępius effoſſæ, vberiores quandoque fructus ferunt. Imagines conſecratæ fuerunt aut honorariæ aut priuatæ. Rectè Martianus Iuriſconſultus[a] docet: *Non contrahere crimen maieſtatis eum qui imagines Cæſaris vendidit, nondum conſecratas*. In quo diutiùs non immorarer, ni vir cuius mihi recordatio & memoria amore literarũ ſemper iucunda erit, paulò imprudentiùs, prudentiores noſtros eſſet inſectatus. Scripſit Tacitus[b]. *Fanalio obiectum, quod venditis hortis Auguſti ſtatuam ſimul mancipaſſet. Quæ vbi Tiberio notuere, ſcripſit Conſulibus non ideo decretum patri ſuo cœlum, vt in perniciem ciuium is honos verteretur. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, vt alia numinum ſimulachra, venditionibus hortorum & domuum accedãt. Rideamus & eò magis rideamus* (inquit vir ille alioquin non intemperans) *quod Iuriſconſulti repertum etiam aliquod diſcrimen hac in re tradunt. Iure exagitat purpuratos illos ſtipites Tertullianus*. Itáne, inquam? Ecquis hoc expectaſſet ab homine politioris literaturæ? rideamus! Ego verò hominis imperitiam in aliis peritiſſimi in ſtomacho riderem, dum pueriliter lapſus eſt. Nam Imperatorum imagines vt Deorum, aut ſacræ erant aut honorariæ aut priuatæ. Priuatæ domi affixæ, domus portío ſunt[c], licèt plerún-

a l. 5. & 6. D. ad leg. Iul. maieſt.

b lib 1 Annal.

c l. 12. §. Papinianus D. de inſtr. & inſtrum. leg. l. 245. D. de verb. ſig.

que ornatus ædium cauſa paratæ ſint: atque tãquam pars ædium vendi poterant. Priuati enim iuris erant. Sacræ aut honorariæ, ſine crimine maieſtatis non poterant. Nam imagines & ſtatuæ in honorem principum publicè poſitæ, publici Iuris erant[a], extra priuatorum commercium. Sacræ enim diuinitatis creditæ ſunt participes, & à nullo ſine ſcelere tractari potuerunt. Nam cum proximum eſſet Sacrilegio, maieſtatis crimen[b], qui ſtatuas principis conſecratas vendiderat, & lege Iulia maieſtatis tenebatur, & ſacrilegij & peculatus. Diui enim Imperatores ad fidẽ numinis conſecrabantur. Diíque ipſa ἀποθεώσει credebantur[c]. Hæc mentem Tertulliani explicant, qui teſtis in Iuriſconſultos aduocatur, cum eſſet ipſe Iuriſconſultiſſimus. Iam ergo quomodo illos agitarit, videamus, *Publicos*, ait Tertullianus[d], *æquè publico iure fœdatis. Si Capitolium, Si olitorum forum petitur, ſub eadem voce Præconis, ſub eadem annotatione quæſtoris diuinitas addicta conducitur. Dij verò qui magis tributarij magis ſancti: Imò qui magis ſancti magis Tributarij. Maieſtas quæſtoria efficitur; circuit Cauponas Religio mendicans; exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri; non licet Deos noſſe gratis, venales ſunt.* Omitto quæ Franc. Zephyrus pluribus verbis ad huius loci explicationem attulit, qui inter manubias deos captiuos veniiſſe ſuboluit. Sed de conductione Tertullianus agit, non de venditione. Vtramque nos breuiter attingemus. Inter vectigalis deos & tributarios Tertullianus diſcrimen conſtituit. Nam vt Tributum à Ciue Rom. cõferebatur, Tributúmque Imperatori[e].

a l.41. D. de acq. rer. dom.

b l.1. D. ad leg. Iul. maieſt. l.5. D. ad leg. Iul. pecul.

c Herodian. lib. 4.

d In Apolog. cap. 13.

e Varro li. 4 de ling. lat.

Ita dij Tributarij dicti ſunt quibus populus vltrò ſtipem inferret, & Venales, quod illorum fauor pretio aliquo pararetur. At vectigales dij populi Ro. non fuerũt, quos ab authore ſic vocatos certum eſt, quod illorum Agrj publicanis locarentur, ni lege cenſoria eſſent excepti[a]. Vectigalia locare nuſquam licebat niſi Romæ[b]. Quæ à Ciuibus Rom. non exigebantur, niſi Portorij nomine, vel Decimarum, vel Scripturæ, vel Salis, vel Viceſimæ. Quare vectigales dij dicti vt vectigales agri, qui & ipſi pleríque ex hoſtibus capti vectigalibus ſubijciebantur[c], vt illorũ ſtatuæ & imagines ex hoſtibus captæ, nullam amplius religionem, nullam venerationem habebant, venaléſque iure haberi poterant vt profanæ. Nam cum loca eſſent capta ex hoſtibus, omnia deſinebant religioſa vel ſacra eſſe, meritóque in fiſcum cogebantur[d].

Ambracia capta M. Fuluius in Senatu accuſatus, quod templa tota vrbe ſpoliaſſet ornamentis, ſimulachra Deûm, Deos demùm ipſos conuulſos ex ſedibus ſuis abſtuliſſet, parietes poſtéſque nudatos, & quos adorarent, ad quos precarentur & ſupplicarẽt, Ambracienſibus non ſupereſſe[e]. Cum hæc agerentur, C. Flaminius Conſul Fuluij abſentis cauſam excepit. *Ambraciam,* inquit, *oppugnatam, & captam & ſigna inde ornamentáque ablata & cætera facta quæ captis vrbibus ſoleãt, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipſum M. Fuluium cenſetis? P. C. Qui ob has res geſtas triumphũ à vobis poſtulaturus ſit. Ambraciam captam ſignáque quæ allata criminantur & cætera ſpolia huius vrbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis.* Q. Fabius qui

a Cicer. 3. de nat. deor.

b Cic. 2. in Rul.

c Hygin. li. 2

d l. 35. D. de relig. & ſumpt. fun. l. 4. D. de ſepulchr. viol. l. 31. D. de iur. fiſc.

e Liuius li. 38.

Tarentum recepit, cùm à quæſtore rogaretur, quid de Diis Tarentinorum fieri placeret. Linquamus, ait, Tarentinis Deos ſuos iratos [a]. Herculis tamen ſtatuam Romam trãſportauit, qui omnia ſigna eodem iure potuiſſet. M. Marcellus humanior, qui Syracuſis captis, ſigna picta, quibus interiores templi partes veſtiebantur, cum victoria ſua profana feciſſet, tamen religione impeditus non attigit [b]. In poteſtate igitur Imperatorum fuit vrbibus captis victarum gentium Deos aut illis relinquere aut amouere & vſibus ſuis applicare. Hoc querebatur M. Cato [c] in oratione quam ſcripſit, *uti præda in publicum referatur. Miror*, inquit, *audere & religionem non tenere, ſtatuas Deorum exempla earum facierum, ſigna domi pro ſupellectile ſtatuere.* Hoc Virgilius [d]. Iuris Pontificij peritiſſimus in Turni precatione obſeruauit.

Colui veſtros ſi ſemper honores

Quos contra Æneadæ bello fecere profanos

Profanum enim propriè dicitur, quod ex religioſa re, in hominum vſum conuertitur & profanum eſt quod ſacrum fuit & eſſe deſiit.

Mihi iſthæc ſcribenti occurrit, quod in Chronicis Belgarum, de Adolpho Imperatore aliquando notaui. Qui cum inconſultiùs Philippo Galliarum Regi ſcriberet: ab Atrebatenſi Comite Regio nomine hoc reſponſum ſolùm accepit. *Germane nimius es.* Et nimius forſan ego, ex nimio otio, non odio: pax enim mihi cum mortuis, & cum viro præſertim illo, qui non ſine magno rei literariæ funere, vita fruitur certiore. Sed quicumque alius iuris au-

[a] Cicer. de Senect.

[b] Cicer. act. 4. in Ver.

[c] Priſcian lib. 6.

[d] 12 Æneid. & ib. Seru.

thores verbo violarit, videns viuúſque ille pereat.

Sacras imagines vel ſtatuas quas εἴδωλα nuncupamus diuino afflatàs numine, veteres Romani crediderunt, illáſque vt Deos ipſos ſunt venerati. Quod tamen prudentiores illius ſæculi reſpuiſſe, vel vnus Tullius teſtis eſſe poteſt [a]. *Quis*, ait ille, *tam cæcus in contemplandis rebus vnquam fuit, vt non videret ſpecies iſtas hominum collatas in Deos, quo faciliùs animi Imperitorum, ad Deorum cultum à vitæ prauitate conuerterent, aut ſuperſtitione, vt eſſent ſimulachra quæ venerantes Deos ipſos adire crederent?* Quod idem Agrippina Tiberio ſacrificanti obiiciebat [b]. *Non enim eiuſdem,* ait, *eſſe mactare D. Auguſto victimas & poſteros eius inſectari. Non in effigies mutas diuinum ſpiritum tranſfuſum.*

a Act. 4. in Verrem.

b Tacit. li 4 Annal.

SIMVLACHRA, SIGNA, SIgilla, Clypei.

CAP. VIII.

SIMVLACHRA lignea aut fictilia potius in Delubris Diis dicata vſque ad Aſiam deuictam Plinius narrat [c]. Agnoſcit tamen Romæ ſimulachrum ex ære factum Cereri primum ex peculio Spurij Caſſij trecentis annis ante Aſiam deuictam. Damnatus enim Spurius Caſſius Tit. Sicinio & C. Aquilio Coſs. anno vrbis CCLXVII. Bellum

c li 34. cap. 7

Aſiaticum indictum & confectum L. Cornelio Scipione & C. Lælio Coſs. Anno DLXIX. Rectè ergo ſcripſit Plinius *potiùs* quod non ita frequens erat ad
[a lib. 11. de vet. pop. Rom. apud Nonium.] illam ætatem. M. Varro[a], *Quid inter hos Ioues*, ait, *interſit, & eos qui ex marmore ebore & auro fiunt poſſumus aduertere, & horum temporum diuitias & illorum paupertates.* Tale fuit celeberrimum illud Dianæ Epheſiæ ſimulachrum, quod alij ex ebore fuiſſe tradiderunt: Alij vt Martianus ter Conſul ex iis qui proximè viſo eo ſcripſerunt, vitigineum & nunquam mutatum,
[b Plin. li. 16. cap. 40.] ſepties templo reſtituto[b]. Quod ideo dico ne quis marmoreum illud ſimulachrum ſibi fingat, vt ho-
[c Vitruu li. 2. cap. 9.] diè prædicatur: quod alij ex Cedro prodiderunt[c], omnéſque in eo conſenſere vt ligneum illud adfirmarint.

Simulachra pro ſtatuis cõſecratis: Statuæ pro honorarijs poni ſolent: quæ ab authoribus confunduntur.
[d Philand. ad Vitruu. lib. 2. cap. 8.] Illarum vir politiſſimi[d] ingenij hanc attulit differentiam, non vulgarem. Vt quæ Diis fiebant ſint εἴδωλα; quæ Heroibus ξόανα; quæ regibus ἀνδριάντας; quæ ſapientibus εἴκελα: quæ bene meritis viris βρέτεα.

Honorariæ ſtatuæ decretô ſenatus poſitæ ſunt Romæ: In municipiis decreto Decurionum. Cum imaginem quãdam Auguſto Liuia dedicare ſtatuiſ-
[e Dio li. 57.] ſet, Tiberius non permiſit, niſi ex Senatuſconſulto[e]. Poſtea vetuit Caligula viuentium cuiquam vſquam ſtatuam aut Imaginem niſi conſulto ſe, & authore
[f Sueton. in Calig. ca. 34] poni[f]. Hunc poſteriores Principes ſequuti. Nam ad poſtulationem ciuitatum, illorum reſcripto ſtatuæ pone-

ponebantur benemeritis: Principi vero nō niſi beneficio ab illo impetrato [a]. Honos maximus ſtāte Rep. fuit ſtatua in Roſtris aut in foro poſita [b]. Hic primùm mos fuit apud græcos, qui paulatim apud omnes gentes inualuit, vt honorem hominibus habitum in huiuſmodi monumentis nónulla religione Deorum conſecrari arbitrarentur [c]. Romæ tamen ſtatuæ honorariæ nihil religionis habuerunt [d]. Ideóque illas vt fana quæ à populo, aut priuatis Auguſto facta ſunt Tiberius dedicauit, partímque ſacranda Pontificibus dedit [e]. Statuæ in antiquis inſcriptionibus frequentiſſimę, in quibus honoris loco fuit, vel locus illis adſignatus. Atque in illarum dedicatione panis & vinum epulantibus datum. Signa eiuſdem generis fuerunt, quæ aut ſacra aut honoraria aut priuata: De priuatis hoc vnū moneo, antiquitatis amatores ea tanti precij feciſſe, vt in auctione ſignum æneum non magnum LLS. CXX. millibus vænierit [f]. Nam qui modus eſt in his rebus cupiditatis, idem eſt æſtimationis. Eorum tamen tanta erat copia, vt tria millia in ſcena M. Scauri Ædilitate viſa ſint [g]. In noſtra Gallia Paulus Petauius Senator, cuius beneuolentiæ ſigna multa habeo, plurima habet exquiſita, quæ multo pretio æſtimari poſſunt. Et vix ſcio an quis alius, vbi vbi, ſit antiquitatis ſupellectilem habeat ampliorem. Simulachra Corolitica in antiquis lapidibus dedicata ſunt. Præneſte.

a l. 16. C. de Epiſcop. aud. l. 1. C. de Stat. & Imag.

b Cicer. Philip 5.

c Cic. act. 7. in Verr.

d l. ſtatuas. D. de acqu. rer. dom.

e Dio lib. 57

f Cic act. 9. in Ver.

g Plin. lib. 34. cap. 7.

79. 6. FORTVNÆ
PRIMIGENIÆ
TI. CLAVDIVS
THERMODON. ET
METIA. M. F
LOCHIAS. EIVS
SIMVLACHRA. DVO
SPEI
COROLITICA. D. D

Lochias verbum tractum à Græco λοχία, ἡ τοῦ τεκεῖν ἐπιμέλεια[a], Obſtetrix quæ partum accelerat. Sic multa Gręcorum vocabula corrupta in has inſcriptiones irrepſerunt, vt ſupra de Phetrio notabamus. Corolitica verò ſimulachra dicuntur fortè à Corollis & ornamentis florum frondiúmque, quibus Columnæ queis ſimulachra innitebãtur, coronario luxu decorantur, foliis flores & fructus intercurſantibus. Ne quis malit ex Iac. Sirmundi cõiectura legere CORALITICA. quod genus eſt lapidis in Aſia ebori ſimile[b]: Quod vt probabile eſt, Sic vtrumque venuſtum. Quare vt Sirmundi coniecturam amplector, Sic à mea interpretatione non diſcedo. Honorariæ imagines habuerunt tamen nonnullam aliquando religionem, quemadmodum quæ in templis ponebantur: vt Scipioni in Capitolio, atque in ipſa Iouis cella[c]: Catoni ſuperiori in Curia: nonnullis in cubiculo principis[d], quæ cubiculares & ab ipſo principe coli ſolitæ, quæque etiam ſuos habuerunt cultores, quos inſcriptiones loquuntur. Romæ.

a Iul. Pollux.
b Plin. li. 36 cap. 8.
c Val. Max. lib. 8. cap. 16
d Sueton in Auguſt ca. 7 Tertul. li. de orat. ca. 12. & lib. aduerſ. Valentin. ca. 12

IMAGINVM. DOMVS
AVG. CVLTORIB. SIGNVM 138. 12.
LIBERTATIS. RESTITVTÆ
SER. GALBÆ. IMPERATORIS. AVG
CVRATORES. ANN. SECVNDI
S. P. D. D

Hoc quidem de imaginibus, ſtatuis, ſimulachris, ſignis adumbraſſe ſat eſt. Nam qui illa omnino pingere aut effingere vellet: ea eſt colorum varietas & formarum, vt Heracleoten, Zeuſim Phydiam poſſit æmulari aut adæquare, vel etiam ſuperare. Vnum pene obmiſeram, ſigna illa non in templis ſolùm & lucis dicata, ſed in ipſis vrbium portis [a] collocata.

a Cicer. de prouinc. cōſularib.

—tum portas propter ahæna
Signa manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu [b].

b Lucret. li. 1

Illa quidem veſtibus induta fuiſſe docet Varro [c]. *A quibuſdam*, ait, *dicitur eſſe virginis fortunæ ſimulachrum, ab eo quod duabus vndulatis togis eſt opertum.* Veſtes illas ex ipſo lapide expreſſas credit vir doctiſſimus: cuius opinio à Tertulliano refellitur. *Nam ipſis Idolis prætextæ & Trabeæ, & laticlaui, faſcéſque & virgæ præferebantur* [d].

c Apud Nou. in verb. vndulatum.

d li. de idololatr. ca. 18

Sigilla ſunt parua ſigna in ſuis ædiculis poſita, nos Nichias dicimus quaſi parietum honeſtamenta [e]. Quæ & Sigillaria & ſigilliola [f], quos etiam Deos cenſebant, ſi eſſent conſecrata.

e l. fundi § ſi ruta. D. de act. empt.

f Arnob. li. 6

Clypei imaginum prominentia commendantur.

Clupeum armorũ Clypeum imaginis dicunt Grammatici[a]. Alij Clupeum ἄσπιδα, Clypeum ornamentum. Nos verbis non inhæremus diutiùs: ſatiúſque eſt hoc vnum ſcire Clypeos in ſacro vel publico loco dicare, primum Appium Claudium inſtituiſſe. Poſuit hic in æde Bellonæ maiores ſuos, placuítque in excelſo ſpectari & honores eorum legi. *Decora res,* inquit Plinius[b], *vtique ſi liberorum turba paruulis imaginibus, ſeu in nidum aliquem ſobolis oſtendat.* Apud omnes nomen magnum Martij ducis: Monumentum Victoriæ eius de Pœnis vſque ad incenſum Capitolium fuit in templo, cùm imagine Aſdrubalis, Clypeum Martium appellatum[c]. De Clypei dedicatione vetus lapis.

a Cornel. Fronto de differ voc. Caper de Ortograph.

b li.35.cap.3

c Liuius li. 25.

441.7.

NESTORI
AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVÆ. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM
MVNICIPIBVS. NEPESTINIS
EPVLVM. DEDIT

Ab hac alia inſcriptio caſtigari poteſt. Nemauſi.

496.4.

D. M
CAIVS. DEDICA
TIONEM. ET
CLYPEI. SIMPI
DEDIT

Pro SIMPI reponendum SVI. EP. quod eſt Clypei ſui epulum dedit. Illud cùm notis ſcriptum eſſet, facilè cohærere literæ malè potuerunt. Hæc tamen excitatio magis ſit quam caſtigatio. Clypeorum forma, qui frequentius in Baſilicis ponebantur, ex nummis Auguſti & M. Lepidi hæc nobis datur.

EMANUELE

SACRARIVM, DONARIVM, Tholus, Lectiſternium, Puluinar, Faſtigium, Sacri poſtes, Aulæ.

CAP. IX.

TEMPLORVM partes & ornamenta reliqua abſoluamus, quæ Cæmentitias à nobis ſtructuras, non quadratos lapides quærunt. Sacrarium locus erat in templo in quo ſacra reponerentur: Donarium vbi collocarentur oblata: Tholus in quo ſuſpenderentur[a]. Sacrarium igitur ἱεροθήκη Ναισκάριον[b], præcipua pars

a Seru. 3. & 12. Æneid.

b Gloſ. vet.

templi τόπος κυειώτατος locus in quo ſacra inſtrumenta, effigiéſque ſacræ adſeruabantur, vt Palladium, Penates, aliáque huiuſmodi, quod & adytum, & in æde Veſtæ Penum dicere poſſumus. Æneæ imago cùm Penatibus nummo expreſſa eſt.

Ab iis Penetralia propriè ſunt Deorum Penatium Sacraria [a]. Μυχοὶ, ἐνδόδυτα [b], quæ pro interiore domus parte accipiuntur. Vt Sacrarium principis; quod tamen pro interiore eius conſilio vſurpatur. De hoc Arcadij Iuriſcóſulti verba ſunt de Legatis qui ad Sacrarium principis mittuntur. De quibus Imperatores reſcripſerunt [c]: *vt quæcumque ciuitas ad Sacrarium noſtrum voluerit ordinare, libera ei tribuatur facultas.* Illud Imperatorum Sacrarium ſecretum δικαστήριον intima conclauia, in quo iudicum Secretaria fuere [d]. Atque vt principibus ſtatuæ & imagines conſecratæ & priuatæ fuerunt: Sic Sacraria illis publica vel priuata. De publico Tacitus [e]. *Sacraria,* inquit, *gentis Iuliæ effigiéſque Diuo Auguſto apud Bouillas dicata.* Quod cæteri imperatores conſequuti ſunt, cùm ludis in Sacrarij dedicatione. Elegans inſcriptio Romæ reperta

a Feſtus in verb. penetralia. Seru. 6. Æneid.

b Gloſſ. vet.

c l. fin. D. de munerib. & honorib. l. 8 de leg. & decret. l. 16. de hæretic. l. 11 de pœn. C. Theod.

d l. fin. C. de offic. diuerſ. iud. l. fin. C. vb. Senat. vel clariſſim.

e lib. 2. Annal.

eſt nuper (quam cùm multis à Sirmondo accepi) qua Sacrariorum cura ab ipſis imperatoribus recepta.

IMP. CÆSAR. DIVI. NERVÆ. F
NERVA. TRAIANVS. OPTIMVS. AVG
GERMANICVS. DACICVS. PONTIF. MAX
TRIBVNIC. POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VI
SACRARIA. NVMINVM. VETVSTATE
DILAPSA. A. SOLO. RESTITVIT

Priuata Sacraria vnuſquiſque domi ſibi habebat, quibus ſuum adſignamus locum. De donariis nihil addo ad ea quæ paucis complexus ſum. Hæc abuſiuè pro templo vſurpantur. Tholus eſt veluti ſcutum breue quod in medio tecto eſt, in quo trabes coëunt, ad quem dona ſuſpendi conſueuerunt. Quæ tamdiu dona dici potuerunt, quamdiu non fuerunt profanata, Sicut in libris ſacrorum refertur [a]. Virgilius. [a] Virgil 9. Æneid. & lib. Seru.

Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi
Suſpendiue Tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi.

His verſibus donorum differentia declaratur, quæ aut in Donario ſeruabantur, aut Tholo ſuſpendebantur. Tradunt tamen alij Tholum eſſe locum in media templi Camera, in quo vouentium primitiæ aut exuuiæ figebantur. Alij erectiores Cameras templorum Hemiſphæriis, id eſt, Cuppolis addi ſolitas, quas Tribunas & Laternas Itali vocant [b]. Quidam templi Cameram, quæ altiùs creſcens rotunda forma in [b] Philander ad Vitruu. lib. 7. cap. 3.

faſtigiatum cacumen deſinebat. Seruij verior mihi opinio videtur, liberum eſt vnicuique quam velit ex aliis amplecti.

Lectiſternia duorum generum fuerunt, vnum vbi homines in templo ſedere conſueuerant: Alterum ad Deorum epulum [a]. Introducit Plautus [b], lectiſterniatorem domum, qui lectos epulantibus ſterneret. *Tu eſto lectiſterniator, tu argentum eluito.* Quod Senatores aliquando fecerunt in templis, pro Decemuiris Sacrorum, qui ratione ampliſſimi Sacerdotij illud frequentiùs curauerunt [c]. De Lectiſternió hoc ab Arnobio didicimus [d]: *Lectiſternium*, inquit, *Cereris, erit Idibus proximis. Habent enim Dij lectos, atque vt ſtratis poßint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impreßio.* Ab eo puluinar pro lectiſternio quandoque ſumitur. Et lectuli qui ſternuntur in templo, ſuperuenientibus, puluinaria dicuntur [e], quæ pro lectis Deorum dapibus onuſtis Lyricus canit [f]. Illa tamen à lectis plurimùm diſtant: Nam curato Lectiſternio, & puluinaria in conſpectu Deorum fuere [g].

Puluinar igitur καθίδρυμα, στρωμνὴ θεῶν, tabulata in quibus ſtabant. Numina quæ ad templorum ornamenta cùm templis ipſis conſecrabantur: licet menſa dedicata religionem quandóque obtineret puluinaris ex Papyriano iure [h]. Ad omnia templa ſupplicationes plerúmque decretæ ſunt, atque templa illa intelliguntur in quibus puluinaria eſſent [i]: vnde etiã pro templis ipſis accipiuntur [k]. Templa enim nobiliora puluinar ſemper habuerunt. Quare vt Druſillæ templum

a Seru. 3. Georgic. & 12. Æneid.
b In Pſeudol.
c Liuius lib. 22.
d Lib. 7.
e Seru. 3. Georgic.
f Horat. li. 1 od. 37.
g Liuius li. 22.
h Macrob. 3. ſat. cap. 11.
i Liuius li. 5 & 7.
k Seru. 3. Georgic.

templum conſtituit Caligula, ſic pulminaria[a]. Et Licinia Veſtalis, aram, ædiculam, & pulminar ſub ſaxo ſacro dedicauit. Potuit vero puluinar ab æde ſacra transferri, vt in regiam domum Pontificis publicam, in qua cum ſacra Bonæ Deæ fierent, Clodium Tullius accuſat quod ſtuprum intulerit puluinaribus Bonæ Deæ[b]. Fuit puluinar Solis qui colebatur iuxta ædem Quirini[c]. Sed Puluinar propriè locus eſt apparatus in templo, in quo ea diſponerentur, quæ in Sacrario vel Donario incluſa erant. Quod diebus ſollemnibus apud nos fieri conſuetum, in menſa quæ ab ædituis vulgo OPVS nuncupatur. In breuiario Auguſti notamus Octauiani puluinar ad Circum maximum. Cuius forma eſt in nummis Ænobarbi.

a Tacit. lib. 14. Annal. Senec. conſolat. ad Polyb. ca. 46.

b Cic. de Aruſpic reſp.

c Quintil. lib. 1. inſtit. cap. 7

De faſtigio M. Tullius[d]. *Nec maiorem*, inquit, *honorem Cæſar conſequutus eſt ab Antonio, quam vt haberet puluinar ſimulachrum, faſtigium*, Hoc ad faſtigiatum templum referendum eſt, magnificum illud auróque ſanctius, arte firmitatéque æui[e].

Poſtes templorum ſacri ſunt, in quibus ſpolia vel arma poſt multas palmas conſecrantur.

d Philip. 2.

e Vitruu. li. 7 cap. 5.

a Horat. li. 1 epiſt. 1.

Quod Gladiator Veianius ad poſtem Herculis[a] fecit.

ſacris in poſtibus arma

b Virg. 7. Æneid. & ib. Seru.

Captiui pendent currus, curuæque ſecures[b].

c Seru. 7. Æneid.

d Macrob. 3 ſat. cap. 12.

e lib. 3. cap. 1

Fuere Aulæ in templis, vt in Tribunalibus ſepta quæ turbas prohiberent[c]. Feſtra fuit oſtium minuſculum in Sacrario[d]. Templorum partes alias vt Iouis Olympij porticus, graphicè Vitruuius delineauit[e].

ORNAMENTA ARÆ, ARCVS Deorum. Muri & Portæ Ciuitatum. Lararia.

CAP. X.

f Macrob. li. 3. cap. 11.

EX IVRE Papyriano[f] in templis alia quædam vaſorum ſunt, & ſacræ ſupellectiles, alia ornamentorum. Quæ vaſorum ſunt, inſtrumenti inſtar habent, quo ſacrificia conficiuntur: Quarum rerum locum principem obtinet menſa, in qua Epulæ libationéſque & ſtipes reponuntur. Ornamenta vero ſunt Clypei, Coronæ, Donaria, & his ſimilia. Ex quibus vetus inſcriptio ornari poteſt & reparari. Romæ.

SOLI. INVICTO. MITRE 35. 1.
M. VLP. MAXIMVS. PRÆ
POSITVS. TABELLARI
ORVM. ARAM. CVM
SVIS. ORNAMENTIS
ET. BELA. DOMINI
INSIGNIA. HABENTES
N. IIII
VT. VOVERAT. D. D

Ornamenta aræ ſunt coronæ laneæ, quibus aræ cingi ſolebant, cæteráque quæ ad illius decorem & ſacrificij rationem, in ara ipſa erant neceſſaria. Quæ etiam hîc ita accipio vt ornamenta columnarum in templis. Nam in lapideis ædium ſacrarum ædificationibus, artifices ſculpturis diſpoſitiones Columnarum ſunt imitati [a]. Quod & in aris obſeruarunt, in quibus ſculpta occurrunt plurima, vt Corollæ, Genij, Gryphi, Pegaſi, Corui, Catelli, quæ paſſim in inſcriptionibus notantur.

[a] Vitruu. li. 4. cap. 2.

Quî fit vt credam ornamenta aræ Mithræ, fuiſſe Gryphos, Coracas Leones & formas huiuſmodi quę in Iſiaca menſa pinguntur. Sed huius aræ ornamenta poſterioribus inſcriptionis verbis quadrare non videntur ni coniecturis iuuentur ipſa, ad quas demùm recurrendum eſt, cùm rerum verborúmque obſcuritas ea caligine mentes inuoluit, vt difficilis ſit indagatio veri ſenſus. Sic igitur reliquam inſcriptionem concipio. Vt cùm Sirmondo animaduertam fabrilè mendum, legámque

ET. TABELLAS. INSIGNIA. DOMINI. HABENTES. N. IIII

In Antiquis inſcriptionibus, crebra tabellarum huiuſmodi fit mentio[a], Quæ nobis obiiciunt tabulas pictas duodecim poſitas in Apollinis templo[b]. Ex quibus poſſumus interpretari notas, N. IIII. Numero quatuor. Nec tamen reſpuerem ſi quis legeret, *Tabellas inſignia domini habentes nomina quatuor.* Nam quatuor nominibus hîc Mithra decoratur, Cùm Sol, inuictus, Mithra, Dominus nuncupatur. Domini nomen illi proprium, Alia Inſcriptio docet.

[a] Inſcript. 110.3.
[b] 174.7.

33.4. SOLI. DOMINO

Niſi ſi inſignia in tabellis depicta, ſint Dracones, Gryphi, Corui, Leones. Hæc in medium conſulentis & diſceptandi more profero.

Arcus in antiquis Inſcriptionibus inuenio Diis dicatos.

1068.3.

IMP. T. VESPASIANVS
CÆSAR. AVG. VII. COS
MARTI. APOLLINI
MINERVÆ
ARCVM. VICAN
VINDONISSENSIS. CVRIÆ

Nunc à Sacris ad ſancta transeamus. Muri & portæ ciuitatum quodammodo diuini iuris ſunt[c]. Pontifices quidem vrbis muros ſanctos eſſe dixerunt, & diligẽtiùs vrbem religione, quàm ipſis mœnibus cinxerunt[d]: quæ *Auguſta mœnia* vocat Virgilius, id eſt, vt Seruius interpretatur Augurio conſecrata[e].

[c] l. 1. de rer. diuiſ.
[d] Cic. 3. de nat. deor.
[e] 7. Æneid.

In ritualibus Etruſcorum libris, quibus perſcriptum eſt qua ſanctitate ſint muri, quo iure portæ: Muri quidem à portis ſeparantur. Vt in libris Pontificum ſoli muri dicuntur ſancti, quos cum Remus tranſcendiſſet, omiſit Romulus pietatem & humanitatem, vt id quod vtile videbatur aſſequi poſſet. Muri enim cauſam oppoſuit, ſpeciem honeſtatis, nec probabilem nec ſatis idoneam [a]. Malè in pleríſque iuris exemplaribus ſcripta eſt lex Hermogeniani [b]. *In muris itémque portis & aliis ſacris locis aliquid facere quo damnum irrogetur, non permittitur.* Pandectæ Florentini legunt *& aliis ſanctis locis*, Portæ enim Ciuitatum ſanctæ ſunt ſed non ſacræ. Prudentes autem Etruſcæ diſciplinæ aiunt [c], apud conditores Etruſcarum vrbium non putare vrbes iuſtas fuiſſe, in quibus tres portæ non eſſent dedicatæ & votiuæ. Illas ideò quodammodo diuini iuris eſſe dicit Caius, tum propter dedicationem, tum propter ſimulachrorum ſanctitatem, quæ in portis vrbium collocabantur, quæque tranſeuntes ritu quodam religionis ſalutabant: erántque portæ ipſæ quaſi ſedes & templa Deorum. Quapropter ab ipſis diis portæ nomen vt plurimum ſortiebantur, vel imperatorum iuſſu priſco nomine commutato. Grationopoli.

a Cicer. 3. offic.

b l. 2. D. ne quid in loc. ſacro.

c Seru. in ſched.

167.1. & 2. D. D. N. N. IMPP. CÆS. GAIVS. AVREL. VALERIVS DIOCLETIANVS. PP. INVICTVS. AVGVSTVS. ET IMP. CÆSAR. MARCVS. AVRELIVS. VALERIVS. MAXIMIANVS. PIVS. FELIX. INVICTVS. AVG. MVRIS CVLARONENSIBVS. CVM. INTERIORIBVS. AEDIFICIIS. PROVIDENTIA. SVA. INSTITVTIS. ADQVE PERFECTIS. PORTAM. ROMANAM. IOVIAM. VOCARI. IVSSERVNT

Iidem Imperatores.

PORTAM. VIENNENSEM. HERCVLEAM. VOCARI IVSSERVNT

Lararia religionem quidem habuerunt & ſanctitatem. Priuata enim erant ſacraria, quæ vnuſquiſque ſibi domi habebat in quibus cubiculares imagines reponerentur. In Larario ſuo Alexander Seuerus Diuos principes, ſed electos & animas habuit ſanctiores[a]: Inter has Chriſtum & Abraham quibus rem diuinam faciebat. Rectè in veteribus Gloſſis Sacrarium θυσιαςήριον. Rem enim diuinam domeſticis diis in ſuo Sacrario propè quotidiè faciebant, quod Penetrale beneficium dicebatur[b].

Principibus duo fuere Lararia: primum quod maius, alterum quod minus eſſet. Idem Alexander Imp. Virgilij & Ciceronis imagines in Larario ſecundo poſuit, qui Alexandrum magnum in maiore tenebat[c]. Qui Larario præfectus erat is magiſter Larum vocabatur. Lapis vetus.

[a] Lamprid in Alexand. Seuero.

[b] Cicer. act. 9. In ver. Feſtus in verb penetrale.

[c] Lamprid. ibid.

MARTI. AVGVSTO 1068. 8
L. IVNIVS. MAVRVS. LARVM. AVG
MAGISTER. DEDIT
IVLIA. MAVRINA. F. DEDICAVIT

Magiſter Larum dictus vt magiſter Sacrorum, magiſter Fani, magiſter Genij Cæſaris, qui in inſcriptionibus frequentiſſimi. Ille tamen alius fuit ab eo cui cura Lararij, commiſſa erat, de quo Suetonius [a]. *Puer qui cura Lariũ cubiculi ex conſuetudine adſiſtens, interfuit cædi.* Pueri illius munus fuit, vt eam curam diligentiámque adhiberet, qua in Larario rectè diſpoſita omnia eſſent. Decurio verò Cubiculariorum [b] idem fortè eſt qui Decurio Larum. Nam Cubicularij dij, ſunt Lares. Vterque cubiculares imagines curabant. Iuuat opinionẽ meam quod *Decurio Cubiculariorum,* nõ longè eſt à puero illo, cui cura Larium. Quamuis Decurio pro eo qui denis cubiculariis præerat accipi poſſit, qui Cubiculo ſacro adſidebant: Vt fuit Præpoſitus ſacri Cubiculi. Fuere Decuriones ſacri Palatij [c] [d], de quibus in libris, quos de officiis domus Auguſtæ publicæ & priuatæ meditamur, nos σὺν Θεῷ quandoque plura.

[a] In Domitian. cap. 17

[b] Sueton. ibid.

[c] C. 25. de præpoſ. ſacr. Cubic.

[d] l. 1. C. 25. de decurionib. & ſilent.

Inſcriptio vetus eſt.

HYMNVS. CÆSARIS. AVG 319. 9.
VOLVSIANVS
DECVRIO. LARVM. VOLVSIANORVM

Sic Decurio ædis, Decurio Pontificum, Decurio Augurum in iiſdem inſcriptionibus legũtur. Nec prin-

cipes ſolùm ſed priuati omnes domeſticos & familiares Lares habuerunt, vbi Deos ſuos priuatim colerent. De his Celſus Iuriſconſultus[a]. *Finge pauperem qui ſi reddere id cogatur, Laribus ſepulchríſque auitis carendum ſit.* Lares enim auiti à maioribus tradebantur, M. Tullius[b]. *Erat apud Heium Sacrarium magna cùm dignitate, in ædibus à maioribus traditum, perantiquum, in quo ſigna pulcherrima.* In priuatorum Lario Deorum imagines & virorum illuſtrium habebantur. Obiectum L. Vitellio viro miri in adulando ingenij, quod Narciſſi & Pallantis libertorum Claudij, imagines aureas inter Lares coleret[c].

Tenuioribus loco Sacrarij aut Lararij fuerunt foci in quibus Lares ſuos colerent. Quod Lar Plautinus ſatis docet. His Laribus Κατοικιδίοις θεοῖς aut Thure aut vino aut aliquo ſemper ſupplicabant, & coronas dabant[d]: Omnibus ſollemnibus regum, incipiente Anno, incipiente menſe[e]. Priuata illa Sacraria ſancta fuerunt & religioſa ſed non ſacra. Quare interdictum *Ne quid in loco ſacro fieret*, de ſacrariis illis non competebat[f]. Quæ tamen ita ſancta erant, vt ab iis ædium priuatarum ſanctitas manaret[g]: Quod illic aræ, foci, dij Penates, ſacræ religionis Ceremoniæ continerentur. Vnde aræ pro Penatibus dicuntur[h], & tractum prouerbium *pro aris & focis.*

a l. in fundo D. de rei vēdicat.
b Act. 9. in Ver.
c Sueton. in Vitel. cap. 2
d Plaut. in Aulul. prolog.
e Tertul. li. 2. ad vxor. cap. 6.
f l. 1. §. 1. D. ne quid in loc. public.
g Cic. pró dom. ſua.
h Chariſ. li. 1

CAP.

DE DEDICATIONE.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAP. XI.

NIHIL Sacrum fieri potuit niſi vel princeps illud dedicaſſet vel dedicandi dediſſet poteſtatem[a]. Principem cùm Vlpiano dico, in quem lege regia poteſtas populi tranſlata eſt. Stante enim Repùb. à populo lege Curiata, tributis Comitiis lata, præfici debebat, qui dedicaret. Vetus eſt decretum Pontificum de domo Ciceronis[b]. *Si neque Populi iuſſu, neque plebis ſcitu qui ſe dedicaſſe diceret, nominatim ei rei præfectus eſſet: neque populi iuſſu aut plebis ſcitu, id facere iuſſus eſſet: videri poſſe ſine religione eam partem areæ domino reſtitui.* Quo decreto Pontifices à Ciceronis domo religionem ſuſtulerũt, quod eam ſine populi iuſſu aut plebis ſcitu P. Clodius conſecraſſet[c]. Habent illorum Commentaria L. Caſſium Cenſorem, cum de ſigno concordiæ dedicando ad Collegium retuliſſet, ei M. Æmilium Pontificem maximum pro Collegio reſpondiſſe: *Niſi eum nominatim populus præfeciſſet atque eius iuſſu faceret non videri poſſe rectè dedicare*[d]. Quare Senatus in loco auguſto conſecratam aram, tollendam ex authoritate Pontificum cenſuit, neque vllum paſſus eſt, ex ea dedicatione extare monumentum. Cum autem dedicationi aliquis à populo præfectus erat, ſatis fuit Collegio denuntiare Pontificum vt adeſſent

a l. 9. D de rer. diuiſ.

b Cicer. li 4. ad Attic. ep. 2.

c Cic. 4. ad Attic. ep. 2.

d Cicer. pro dom. ſua.

ipſi, qui à Tribunopleb. pro imperio cogi potuerunt. Formula dedicationis nota eſt ex ipſo Cicerone. ADES. ADES. LVCVLLE. SERVILI. DVM. DEDICO TEMPLVM. IOVI. ET. MIHI. PRÆEATIS. POSTEMQVE. TENEATIS. Nam Pontifices & præibant verba & poſtem tenebant. Lex dedicationis aræ in antiquis inſcriptionibus ſic ſcripta eſt.

13, 12. L. ÆLIO. CÆSARE. IMP. P. CÆLIO. P. F. BALBINO. VIBVLLIO. PIO. COSS. VII. IDVS. OCTROBRES C.N. DOMITIVS. VALENS. DVVMVIR. I. D. PRÆEVNTE. C. IVLIO. SEVERO. RONTIF. LEGEM. DIXIT IN. EA. VERBA. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT IVPPITER. OPTIM. MAXIME. QVANDOQVE. TIBI HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQVE. OLLIS. LEGIS. OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDICABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. VT INFIMVM. SOLVM. HVIVS. ARÆ. EST. SI. QVIS. HIC HOSTIA. SACRVM. FAXIT. QVOD. MAGMENTVM. NEC PROTOLLAT. ITCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTVM ESTO. CAETERAE. LEGES. HVIC. ARÆ. EÆDEM SVNTO. QVAE. ARAE. DIANAE. SVNT. IN. AVENTINO. MONTE. DICTÆ. HIS. LEGIBVS. HISCE. REGIONIB. SICVTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. IVPPITER OPT. MAX. DICO. DEDICOQVE. VTI. SIS. VOLENS PROPITIVS. MIHI. COLLEGISQVE. MEIS. DECVRIONIB. COLONIS. INCOLIS. COLONIAE. MARTIAE IVLIAE. SALONAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE.

NOSTRIS

Regionibus certis præfinita Deorum templa & circumſcripta, quibus ſecundum inſtrumentum, ſi opus eſſet, fines reſtituerentur[a]: Vt in luci conſecratione ſuis illum finibus compeſcere dicebant. [a] Iul. Frontin.

Lex aræ ſiue inſtrumentum aræ vel templi, à tabula differebat, quæ in dedicatione cùm titulo ſupra valuas templi figebatur. Tabulam dedicationis profert Liuius, cùm L. Æmylius Regillus ædem confecto prælio aduerſus præfectos Regis Antiochi vouiſſet, eam poſt annos quadraginta M. Æmylius Cenſor ex Senatuſcóſulto Laribus permarinis dedicauit, & hanc tabulam poſuit[b]. [b] Liuius lib. 40.

. . . . *Duello magno regibus dirimendo caput ſubigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auſpicio, imperio, fœlicitate ductúque eius inter Epheſum Camuchúmque, in ſpectante (os. ipſo Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantíſque claſſis regis Antiochi antea ſic victa, fuſa, contuſa, fugatáque eſt. Ibíque eo die naues longæ cùm omnibus ſociis captæ quadraginta duæ, ea pugna pugnata rex Antiochus regnúmque eius. Eius rei ergò ædem Laribus permarinis vouit.*

Pontifex qui in dedicatione verba præïbat, maxime dabat operam, vt illa nec præpedita nec balbutiente lingua pronuntiaret. Ne dedicatio, ſi verbo aberraſſet, quaſi minus ritè facta, inſtauraretur. Quæ res tenuit Metellum Pontificem adeo inexplanatæ linguæ hominem, vt multis menſibus tortus credatur, dum meditaretur, in dedicanda æde Opiferæ dicere[c]. Non prætermittam dedicationem à C. Mario [c] Plin. li. 11. cap. 37.

factam,qui veſte Triumphali & calceis puniceis Honoris & Virtutis ædem dedicauit. Inſcriptio.

C. MARIVS. C. F. COS. VII

456.3. . . . .

POST. LXX. ANNVM. PATRIA. PER. ARMA. CIVILIA PVLSVS. ARMIS. RESTITVTVS. COS. VII. FACTVS. EST DE. MANVBIEIS. CIMBRICEIS. ET. TEVTONICEIS AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI. VICTOR. FECIT VESTE. TRIVMPHALI. CALCEIS. PVNICEIS

Hunc habitum auguſtum induit vir immodicus gloriæ,inſatiabilis, impotens[a], qui eâdem veſte auſus eſt in Senatum venire, quod ante eum fecerat nemo.

[a] Patercul. li.2. Florus epitom.67.

Pontifex cùm verba ſollemnia præiret poſtemq; teneret, dicebat, DARE. SE. DEDICAREQVE. NVMINI. Quod ab alio neceſſe fuerat iam teneri & ab humano iure diſcedere[b].Hoc dicebamus,vbi de manumiſſione Sacrorum cauſa. Huius ceremoniæ formulam tangit M. Tullius[c], cùm de Antiochi regis candelabro facto è gemmis loquitur,& erepto à C. Verre, cum illud rex in Capitolio iam mente & cogitatione conſecraſſet: Quod eſt DARE. DONARE. DICARE. CONSECRARE. IOVI. OPT. MAX. Poſtem autem oportebat templi eſſe, qui ibi eſſet vbi templi aditus ſunt & valuæ. Nam ambulationis poſtes nemo vnquam tenuit in dedicando[d]. Atque in dedicatione templorum quinque præcipuè requirebantur, mens ſcilicet, vox, lex, manus, ſimulachrum[e]. Mens enim

[b] Seru. 3. Georgic.

[c] Act. 9. in Verrem.

[d] Cicer. pro dom. ſua.

[e] Cic. de Aruſpic. reſp.

pura integráque dedicantis deſiderabatur, quæ præcipuè Diis immortalibus grata eſt, qui omnia ex mẽte metiuntur. Vox ad ſollemnia verba referenda eſt. Nam in dedicatione, & quis dicit, & quid, & quomodo quæritur. Quare ſi poſtem tenuerit Pontifex, & verba ad religionem compoſita, ad perniciem tranſtulerit, non valebit ad iniuriam nomen ſanctiſſimum religionis [a]. Lex & ad Tribunitiam veterem, quæ Papyria, & ad Curiatam, qua dedicationi populus aliquem præficiebat, referenda eſt. De Simulachro ea ſcripſimus quæ repetere otioſum eſſet & odioſum. Semper enim cum templum dedicabatur, ſimulachrum numinis cuius erat adhibebatur, atque à Pontificibus locatum in medio templi, templum tenere dicebatur [b]. Præterea in templi aut aræ definitione, legumina elixa pro Primitiis offerebant, ob memoriã grati animi, vt ex Ariſtophane Suidas tradit [c]. Ille in Danais μαρτύρομαι δ᾽ Ζηνὸς Ερκείου χύτρας μεθ᾽ ὧν ὁ βωμὸς οὗτος ἱδρύθη ποτέ. Teſtor Iouis Hercæi ollas cum quibus ara dedicata eſt olim. Qui Mercuriales ſtatuas aut alia ſigna dedicabãt, ollas pollentæ adhibebant, quo expeditior eſſet erectio [d]. Frequentiùs tamen Romæ & maior victima mactabatur & ludi dabantur ſumptu publico. Vt cùm M. Æmylius petiit à Senatu templorum dedicationem [e], viginti millia æris decreta ſunt, quæ in ludos ſcenicos erogarentur. Et cùm Cæſar templum Veneris, quam ſui generis authorem faciebat, à ſe conditum conſecrauit, multa variáque edidit ſpectacula [f]. Auguſtus in Sacrarij Iulij dedicatione, ludos omnis generis fecit;

a Cicer. pro dom. ſua.

b Seru. 3. Georgic.

c in verbo χύτρας ἱδρυτῶν.

d Macrob. li. 3. ſat. ca. 1.

e Liuius lib. 40.

f Dio li. 43.

a Dio li. 51. in quibus Patritij Troiam luſerunt[a]. Quod quidem primùm factum cum M. Iunius Brutus ædem Matris

b Liuius li. 36. Magnæ dedicauit, tunc enim ludi ſcenici inſtituti[b], qui Megaleſia. Quod ad eam proceſſit inſaniam, vt Pompeij altero Conſulatu dedicatione tẽpli Veneris

c Plin. lib. 8. cap. 7. & li. 18. cap. 1. victricis, pugnauerint in Circo Elephanti viginti[c]. Et Q. Catulus cum Capitolium dedicauit, primus poſuit vela in theatris quæ vmbram facerent.

Dedicationis ritum paucis complexus eſt vt ſolet Virgilius, qui ius Pontificum tãquam hoc profeſſus,

d Virgil. 3. Georgic. & ib. Seru. in multa & varia operis ſui parte ſeruauit[d].

Et viridi in campo templum de marmore ponam
In medio mihi Cæſar erit, templúmque tenebit
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro
Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.

Circenſes enim in litore olim fluminum agitabantur. De ludis & profuſionibus in aræ dedicatione, vetus decretum eſt.

228. 8. ARAM. NVMINI. AVG. PEC. NOSTRA. PONENDAM ET. LVDOS. EX. IDIB. AVG. DIEB. SEX. FACIVNDOS CVRAVIMVS. ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM CAESARVM. ET. AVGVSTARVM. MVLSVM. ET. CRVSTVLA. PECVNIA. NOSTRA. DEVOTIS. OMNIB ET. POPVLO. DEDIMVS. PERPETVOQVE. EIVS. DIE DEDICATIONIS. DATVROS. NOS. TESTATI. SVMVS QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR. QVOTANNIS SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS. QVIA. HAC TI. CAESAR. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS EST

Nummus eſt M. Aurelij de dedicatione ædis.

Quæ in honorem Fauſtinæ Pij dedicata eſt. Vt M. Antonino ſtatuæ in multis domibus inter Deos Penates erant[a], templúmque ei conſtructum, dati Sacerdotes Antoniniani & Sodales & Flamines, & omnia quæ antiquitas diuis decernere ſolebat. Rem autem, de qua controuerſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare: alioquin dupli pœnam patimur nec immeritò (ait Caius lib. 6. ad leg. 12. tab.[b]) ne liceat quoquomodo, duriorem aduerſarij conditionem facere. Sed duplum, vtrum fiſco an aduerſario præſtandum ſit, nihil exprimitur, fortaſſis autem, inquit, magis aduerſario præſtandum ſit: vt id veluti ſolatium habeat, pro eò quod potentiori aduerſario traditus eſt.

a Capitolin. In M. Aurelio.

b l. fin. D. de religioſ.

DE DVVMVIRIS ÆDIS LOCANDÆ, Faciundæ, dedicandæ.

CAP. XII.

TEMPLORVM conſtructiones iuſſu populi vel magiſtratuum aut Imperatorū voto cum

bella ſuſciperentur, aut in ipſo diſcrimine pugnæ Diis promitti ſolebant, quæ plerúmque quadraginta poſt annos aut ampliùs dedicabâtur. Duumuiri ædis locandæ faciundæ iuſſu populi creabantur. Dedicatio à magiſtratu fiebat aut ſacerdote publico ex Senatuſconſulto. Sic ædes Martis dedicata eſt, decreto Senatus, à T. Quintio[a] Duumuiro ſacris faciundis. Magiſtratus hoc ius ſibi ratione poteſtatis arrogabat & Conſules inter ſe ſortiri ſolebant, vter eorum dedicaret, quod magna contentione & ambitione fiebat. Cn. Iulius Conſul abſente collega ſine ſorte ædẽ Apollinis dedicauit. Ægrè id paſſus Quintius nequicquam in Senatu conqueſtus eſt[b]. Certamen antea Conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurij ædem. Senatus à ſe rem ad populum reiecit, vtri eorum, iuſſu populi data eſſet, eum præeſſe Annonæ, mercatorũ collegium inſtituere, ſollemnia pro Pontifice iuſſit ſuſcipere[c]. At populus dedicationem ædis dedit M. Lectorio primipili centurioni, non tam ad honorem eius cui curatio altior faſtigio data eſſet, quàm ad Conſulum ignominiam.

a Liuius li. 6
b Liuius lib. 4.
c Liuius li. 2

A magiſtratibus tandem res rediit ad priuatos, & Duumuiri his in rebus conſtituti. Quorum origo difficilis prorſus & obſcura eſt, ſed antiquiſſima. Nã Duumuirum ad id creatum comperio Poſthumium filium, qui Caſtoris ædẽ bello Latino à Poſthumio Dictatore votam dedicauit[d], L. Æmylio & Fabio Cæſone Coss. anno CCLXX. Poſtea Cn. Flauius Ædilis Curulis ædem concordiæ dedicauit conſenſu populi, Q. Fabio maximo, & P. Decio Mure Coss.

d Liuius li. 8.

anno

anno CCCCLVII[a]. Quod cùm ægre ferrent patres, Cornelius Barbatus Pôtifex max. negauit niſi Conſulem aut Imperatorem poſſe templum dedicare. Itaque ex authoritate Senatus, latum ad populum eſt, ne quis templum arámue iniuſſu Senatus dedicaret, aut Tribunorum pleb. partis maioris. Quod ex Cicerone facilè intelligi poteſt[b]. *Si neque populi iuſſu, neque plebis ſcitu qui ſe dicaſſe diceret, ei rei nominatim præfectus eſſet.* Iuſſus populi ad Senatum; plebis ſcitum ad Tribunorum plebis maiorem partem referri debet. Nam ſine lege Curiata aut plebiſcito, nihil potuit diis conſecrari, de rebus ſoli. Sed debuit aut lege, aut plebiſcito nominatim præfici, qui illud negotium perageret.

a Liuius li. 9

b lib. 4. Ad Attic. epiſt. 2.

Populi iuſſum ne Conſules offenderentur, patres deſiderarunt, ſi priuatus dedicationem poſtularet. Hoc in Q. Fabio Max. rei Rom. reſtitutori factum eſt, qui Duumuir creatus, lege primùm ad populum lata[c], vt ædem Veneris Erycinæ, quam Dictator vouerat, dedicare liceret. Decreuit Senatus vt T. Sempronius Conſul deſignatus, cum primum Magiſtratum iniiſſet ad populum ferret, vt Q. Fabium Duumuirum eſſe iuberet. Authoritatem tamen ſuam hac in re Senatus retinuit ad Claudij Imperatoris tempus ſine populi iuſſu, vt lapis vetus probat.

c Liuius li. 23.

eod. l. PIETATI. AVGVSTAE
EX. S. C. QVOD. FACTVM. EST. D. HATERIO
AGRIPPA. C. SVLPITIO. GALBA. COS
TIB. CL. CÆS. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIBVM
POT. III. COS. IIII. IMP. III. P. P
DEDICAVIT

Duumuiri autem vt plurimum à populo creati ſunt vel filij vel agnati eorum qui ædes vouiſſent. Vt M. Acilius Glabrio ædem pietatis dedicauit, quam pater vouerat[a], cum ad Thermopylas cùm rege Antiocho depugnauit. L. Porcius L. F. Licinius Veneris Erycinæ ad portam Collinam, quæ vota erat à L. Porcio. M. Æmylius ædem Deûm permarinûm quã L. Æmylius vouerat. Ex his, qui nouam ædem vel reſtitutam dedicaſſent, nomen ſuum in illius fronte, eminentiore loco inſcribebant. De hac inſcriptione Arnobius[b]. *Templa*, inquit, *quæ tholis ſunt aureis & ſublimibus elata faſtigiis, authorum inſcriptionibus comprobantur*. Romæ in Pantheo.

a Liuius li. 40.

b lib. 6.

l. l. M. AGRIPPA. L. FILIVS. COS. TERTIVM. FECIT

Hoc cũ Septimius Seuerus & M. Aurelius Impp. reſtituiſſent, ſcripſerunt ad nominis ſui immortalitatẽ,

eod. IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS. SEVER. PIVS. PERTINAX ET. IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PANTHEVM. VETVSTATE. COLLAPSVM. CVM. OMNI CVLTV. RESTITVERVNT

Cùm Victore Sulla Capitolium conflagraſſet, curámque ille ſuſcepiſſet deorum ſedam ampliſſimam

reparandi; hoc ſolùm felicitati ſuæ negatum queſtus eſt, quod non dedicarit [a]. Huic operi Q. Catuli nomen inſcriptum eſt [b], quod ita Iulium Cæſarem perturbauit, cuius virtus omnis ab ambitionẽ miſeram incubuerat, vt hoc maximè Prætor egerit vt Q. Catuli nomen à Iouis Capitolini templo tolleretur [c]. Quod tamen inter tãta Cæſarum opera vſque ad Vitellium manſiſſe author eſt Tacitus [d]: Cui repugnat Dio [e]. Hic enim Cæſarem effeciſſe narrat, vt victo in Africa Scipione, inter tot honores ampliſſimos, quos illi Senatus detuliſſet, hunc etiam additum, vt deleto Catuli nomine, Cæſaris in Capitolio inſcriberetur. Quaſi verò Cæſar id templum perfeciſſet, de cuius perfectione Catulum ad diſquiſitionem vocare contenderat. In hac tamen authorum varietate nihil habeo certi quod adferam: hoc vnum ſcio Catuli nominis memoriam Cæſare quantumuis reluctante, pulcherrimo monumento, ſimul cùm templo illo conſecratam [f].

a Plutarch. in Sulla.
b Plin. lib. 19. cap. 1.
c Dio lib. 37
d lib. 3. hiſt.
e lib. 43.
f Cic. act. 9. in Ver.

Hæc inſcribendi nominis conſuetudo, non in templis ſolùm ſed in ſignis monumentíſque publicis ambitioſè quæſita eſt. Vt cum Segeſtanis Diana redderetur, Illa in excelſa baſi poſita eſt, in qua grandibus litteris P. Africani nomẽ inciſum erat, *eum Carthagine capta reſtituiſſe* [g]. Quinetiam omnium municipiorum foris ſtatuæ & honores legendi æuo, baſibus inſcripti [h]. Itaque in vna Statua tres aliquando tituli, qualis in Herculis tunicati, Eleo habitu Romæ. In hac enim nomen legitur L. Luculli Imp. de manubiis: Deinde Pupillum Luculli filium dedicaſſe ex

g Cic. eod.
h Plin. li. 34. cap 4. & 8.

Senatuſconſulto: Tertiùm T. Septimium Sabinum Ædilem curulem ex priuato in publicum reſtituiſſe. Tot certaminum tantæque dignationis ſimulachrum id vnum fuiſſe perhibetur. Quare ementitas quandoque inſcriptiones in his ſtatuis Plutarchus author eſt[a], quod à vero omnino non eſt alienum.

[a] In Alcibiad.

Ea autem fuit inſcriptionum gloria, vt Imperatores ipſi non ſolum cùm vetuſta opera, ſed cùm aliena numiſmata reparaſſent, ſui nominis inſcriptione, & ex Senatuſconſulto ſe id feciſſe teſtarētur. Ex multis duo D. Auguſti profero à T. Veſpaſiano & Nerua Impp. reſtituta. Quibus adducor vt in ea ſententia permaneam, numiſmata illa ad hominum immortalitatem parata, quàm longè quidem à nummis differre, qui ad vſus publicos cudebantur. Licet vtrique hominum manibus terantur. Quod mihi facilè eſſet, demonſtrare, contra multorum opinionem, ſi locus hic pateretur.

Gens Romana auida laudis & gloriæ, quã ſummam ſibi ſua virtute cóparauit, omnimodo partam tueri,

non ſcriptis ſolùm libris, ſed ære, argento, marmore, & perenni qualibet materia conquiſiuit. Vt ſi temporum iniuria, perituris chartis prodita excediſſent, indomitæ virtutis veſtigia, tot inſcriptis lapidibus, tot ferreis in numiſmate literis, inuicta, aliqua ex parte permanerent. Prudenter illi quidem. Etenim emortuæ antiquitatis reliquiæ, his conditæ ſunt monumentis nobiliores plurimæ. Quî fit vt illorum inertiam perhorreſcam, qui literas meliores profeſſi, faſtidiosè quærunt ecquid marmora? ecquid numiſmata? Enimuerò tot nummi, tot vetuſti lapides, tot ſunt librorum paginæ rerum domi foríſque geſtarum breuem ſeriem continentes, quæ vel alibi plerúmque nec leguntur nec videntur. Quod in hoc opere probare conor, nec ita difficilis probatio eſt. Nam quæ ex antiquis inſcriptionibus & nummis mutuati ſumus, vix eſt vt apud bonos authores ſemper inueniri poſſint.

Ad Duumuiros redeamus ædis locandæ faciundæ, qui non vtique illam dedicabant, ſed is ſolum qui opus inchoaſſet, hoc eſt, qui opus perfeciſſet. Nam inchoare ſacrorum verbum eſt quod ſignificat perficere[a]. Dedicationum autem varia genera fuerunt, aut enim ſacræ aut votiuæ ſunt, aut honorariæ, publicæ aut priuatæ. De Sacris diximus, de cæteris inſcriptiones ſunt innumeræ, earum præſertim quæ ex voto. Sicut eæ quę pro ſalute Imperatoris, æternitate imperij, ſalute liberorum, quæ tribus capitibus comprehendi nó poſſent. Honorariæ etiam permultæ, ex quibus hãc vnam appono quæ eſt Biſanti in Etruria.

a Seru. 6. Æneid.

100. 5. VIRTVTI. VISENT

SACR

M. MINATI. M. L. SAB. GALLI

II. VIR. I. D. QVINQ.

MATERNVS. FRATRIS

SVI. H. C. ET. OB. DEDICA

TIONEM. HONORARIAM

VICANIS. FLVIVM. POPV

LO. CRVSTVLVM. ET

MVLSVM. DEDIT

Corruptum verbum FLVIVM: repono OL. VINVM, Nam oleum & vinum in huiuſmodi diuiſionibus
753. 4. dari ſolebat. Inſcriptio alia eſt, in qua OLEVM. ET. PROPIN. Id eſt propinatio. Dedicationes publicæ, hoc eſt, locorum publicorum, multæ notantur & magnæ. Vt Theatrum Pompeij, quod dedicatum ab
a Dio lib. 39 eo eſt[a], καθιέρωσε τὸ θέατρον, in qua dedicatione ſpectacula cùm muſica, ludíque Gymnici editi. Theatrum Marcelli ab Auguſto: Marcelli bibliotheca ab Octa-
b Plutarch. in Marcel. uia matre dedicata eſt[b]. Forum magnum Iulius Cæ-
c Dio li. 43. 53. & 55. ſar, quod ab ipſo nomen retinuit[c]. Tiberius Diribitorium. Agrippa Septa vbi tributa comitia haberentur. Gymnaſia, horti, campi, Trophæa dedicata viſuntur. Gymnaſium Nero dedicauit, præbitúmque
d Tacit. li 4 Annal. Oleum Equiti & Senatui[d]. Horti dicati contra inui-
e Plin. li. 19. cap. 4. deſtium effaſcinationes[e]. Campi Agrippæ ab Augu-
ſto[f]. Trophæa à multis, quæ nefas fuit remoueri[g],
f Dio li. 55. vt publica omnia quæ publicis vſibus inſeruirent.
g Vitru li. 2. cap. 8. Quæ quidem nec ſacra, nec ſancta, nec religioſa di-

xerim, licet religione aliqua teneantur. Nam quæ ſunt vniuerſitatis vt Theatra, ſtadia, aquæductus, Gymnaſia, Baſilicæ, fora, aliáque ad vſum publicum accommodata, in populi ſunt dominio [a]. At quæ ſacra, ſancta religioſa ſunt, in nullus ſunt bonis. Opera porrò illa publica ſine principis authoritate, publico ſumptu fieri non potuerunt. Nec illis adſcribi debuit aliud nomen, quàm principis aut eius, cuius pecunia opus factum eſſet [b]. Modeſtiam ſuam commendat Auguſtus, dum in Breuiario ſcripſit.

a §. vniuerſitatis. & §. nullius inſt. de rer. diuiſ.

b l. 3. D. de operib. public.

SERTORIVM. ET. POMPEIVM. THEATRVM. VTRVM QVE. OPVS. IMPENSA. GRANDI. REFECI. SINE. VLLA INSCRIPTIONE. NOMINIS. MEI 232.

Pro SERTORIVM. ſcriptum arbitror STAT. TAVRVM. Ex quo Sertorium factum, cuius nullum vnquam Theatrum Romæ: Sed Statilij Tauri vnum fuit, Auguſti ſuaſu conſtructum [c]. Auguſtum Tiberius æmulatus, cum illius opera perfeciſſet, ſolius Auguſti inſcripſit nomen [d]. Opera illa, vel Dei alicuius, vel loci, vel authoris nomen habuerunt, vt Theatrum Pompeij ab eo denominatum eſt. Bibliothecæ à Deo vel loco inſcriptæ. Lapis Romæ.

c Dio lib. 51.

d Dio li. 57.

. . . .

TI. CLAVDIVS. ALCIBIADES 577. 8.
MAG. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS

Alia inſcriptio.

576.9.

. . . .

C. IVLIVS. FALIX
A. BIBLIOTHECA
GRÆCA. PALAT

Aſinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dedicando, ingenia hominum Rempublicam fecit[a]. Opera tandem illa publica poſteriores Imp. iuris templorum eſſe ſanxerunt[b]. De priuatis dedicationibus taceo, quæ ex aliis ſatis intelligi poſſunt.

a Plin. lib. 7 cap. 30. & li. 35. cap. 2.

b l. 40. de operib. public. C. Theod.

DE TEMPLORVM RESTITVTIOne, Conſecratione locorum: Conſecratione animalium.

CAP. XIII.

TEMPLA quæ vetuſtate aut alio caſu collapſa reſtituebantur, denuò dedicari debuerunt & conſecrari. Furius Camillus Dictator vouit ſe, Veiis captis ædem matris Matutæ refectam dedicaturum[c]. Inſcriptio vetus eſt.

c Liu. lib. 5.

M. PAPIVS. M. F. L. MATRIVS. L. F
DVO. VIRI. I. D 100.8.
SIGNVM. CONCORDIÆ. EX. S. C. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA
FACIVNDA. COER. EIDEMQ. PROBAVER

Literæ I. D. ſignare videntur iuſſi dedicare. Dedicatio enim Senatus aut populi iuſſu vel plebis ſcitu fieri debuit. Putant alij I. D. eſſe iuſſu Dei, quod ipſi inſcriptioni repugnat, quæ Senatuſconſulto reſtituta. Atque hæc reſtitutio iiſdem verbis & ſollemnibus perficiebatur, iiſdem legibus & ritibus, queis templi primùm conſtructi dedicatio fiebat. Locus Taciti hoc præterea probat [a], & facit ad conſtructionis & reſtitutionis ritum ſollemnitatémue. *Veſpaſianus*, inquit, *curam reſtituendi Capitolij in L. Veſtium contulit, Equeſtris ordinis virum. Ab eo contracti Aruſpices monuere, vt reliquiæ prioris Delubri in paludes aueherentur, templúmque iiſdem veſtigiis ſiſteretur. Vndecimo Kal. Iul. ſerena luce, Spatium omne quod templo dicabatur, euinctum vittis coroníſque, ingreſſi milites quibus fauſta nomina felicibus ramis: Dein virgines Veſtales cùm pueris puelliſque patrimis matrimiſque aqua riuis & fontibus amnibúſque hauſta perluere. Tum Heluidius Priſcus Prætor, præeunte Plauto Æliano Pontifice, luſtrata boue Tauríſque area, & ſuper ceſpitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præſidéſque imperij Deos precatus, vti cœpta proſperarent, ſedéſque ſuas pietate hominum inchoatas diuina ope attollerent: Vittas quibus ligatus lapis, innexíque funes erant, con-*

a li. 4. hiſt.

Rr

tigit. Simul cæteri magiſtratus, Sacerdotes & Senatus, & Eques & magna pars populi ſtudio lætitiáque connixi ſaxum ingens traxere: paſſimque iniectæ fundamentis, argenti aurique ſtipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, ſed vt gignuntur. Quem ritum leuiter expreſſit Poëta[a].

[a] Virgil. 2. Æneid.

circùm pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.

Equum illum donum exitiale Mineruæ vocat, quod ea ratione debuit dedicari. Quem eundem ritum, alio loco latiùs perſequitur[b].

[b] Virg. 3. Æneid.

Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis,
Æneadáſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri diuíſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum, ſuperóque nitentem
Cælicolum regi mactabam in littore Taurum.

Contra rationem Taurus hic Ioui ſacrificatur, cui Iuuencum ſemper dicunt immolatum, hincque putatur prodigium ſubſequutum[c]. Quæ dubiam facere potuerant Taciti lectionem[d], quam Lipſius emendare conatus eſt, & pro recepta, *luſtrata boue Tauríſque area* ex Vaticano in quo Bouetaurilibus, & alio vbi bouetauribus, ſubſtituit *Suouetaurilibus luſtrata area.* Quod genus ſacrificij, inquit, in luſtrationibus & piamentis adhibebatur. Nimirum non aduertit vir ſolertiſſimus, nimio corrigendi pruritu corruptus, Capitolino Ioui vaccam ſimul & Taurum auratis cornibus immolari ſolere[e]: quod vulgatam Taciti probat lectionem, quæ commutata priſcæ religionis ritum penitus exuit.

[c] Seru. 9. Æneid.
[d] lib. 4. hiſt.
[e] Seru. 9. Æneid.

Ædis perfectæ vel reſtitutæ alius Romæ, alius in Prouincijs fuit dedicandi ritus. Quod Plinius notauit ſcripsítque Traiano [a]. *Cognoui*, inquit, *alium hîc, alium apud nos morem dedicationis*, Cui Traianus. *Solum peregrinæ ciuitatis non eſt capax dedicationis, quæ fit noſtro iure.*

Diximus de dedicationibus templorum quæ in poſticis eorum figebantur, quæ quidem diuerſæ fuerunt. Nam poſt ædem Saturni in ædificiorum legibus, parietes poſtici muri ſcriptos ait Varro [b]: Vt in aliquot ſacris & ſacellis ſcriptum fuit, *ne quid ſcorteum adhiberetur, ne morticinium quid adeſſet* [c]. Quales morticinas oues idem dixit Varro [d]: θανάσιμα κενέβεια [e]. Ariſtophanis Scoliaſtes, οὐκ ἔσαι κενέβειον ὅταν θύσῃ [f]. Sed cum tot tantíque templi reſtituendi, ſiſtendi, dedicandi, conſecrandi ritus fuerint, mirum videri poteſt, quod licuerit Pontificibus illud quandoque tollere. Quod quidem iuſſu Senatus factum, cùm quis contra leges dedicaſſet, vt Veſtalis Licinia. Sed inuenio L. Piſonem, maximum & ſanctiſſimum, Dianæ ſacellum in Cœliculo ſuſtuliſſe [g], in quo Sacrificia Gentilia ſtatuto loco anniuerſaria factitata eſſent. Vt à Sex. Serrano ſanctiſſima ſacella ſuffoſa, incenſa, inædificata, opreſſa, & turpitudine fœdata. Quod ob factum diis violatis expiatio debita, & poſtulatio poſtulata eſt.

Dedicationem conſecratio ſequatur, licet ſæpe illa præcederet, hæc rei mobilis aut ſoli fuit, vel etiam animalium. Cuius ritus cùm ritualibus libris iamdudum occiderunt: quædam tamen veſtigia ex dedica-

a li 10 epiſt.
b lib. 4. de ling. lat.
c Varro li. 6 de ling. lat.
d lib 2 de re ruſtic. ca. 9.
e Gloſſ. vet.
f In Auibus
g Cic. de Aruſpic. reſp.

tione apparent: Dedicare enim eſt καθιδρύειν καθιερῶν. At conſecratum καθωσιωμένον. Conſecrationis duo potiſſimum genera fuerunt: vnum religionis cauſa in deorum honorem: alterum odio contumaciæ vel ſceleris in hominum pœnam, vt cùm bona damnatorum, hoſtium, vel captæ ciuitatis conſecrantur. De hoc genere ſuo loco ampliùs quæremus. De priore nihil habeo certi quod adferam, quàm quæ ex templorum dedicatione colliguntur, quæ ſacrificiis ſollemnibus & ſupplicationibus peragebantur.

Vetus verò mos fuit animalia Diis conſecrandi: Vt in Iunonis Laciniæ templo lucus erat frequenti ſylua[a] & proceris abietis arboribus tectus, qui læta in medio paſcua habebat, vbi omnis generis ſacrũ Deæ paſcebatur pecus, ſine vllo paſtore. Separatim egreſſi cuiúſque generis greges, nocte remeabant ad ſtabula, nunquam inſidiis ferarum, non fraude hominum violati. Magni fructus ex eo pecore capti, columnáque inde aurea ſolida facta eſt, & ſacrata. Hac religione motus Iulius Cæſar equorum greges in traijciendo Rubicone conſecrauit[b], quos vagos, & ſine cuſtode dimiſit. Caſaubonus noſter ex Athenæo explicat hunc morem, ſuo more, id eſt, ita eruditè vt nihil addi poſſit. Piſcium ſacrorum meminit Martialis[c], qui in Domitiani Imp. aquis natabant, quos etiam dedicatos vocat. Cuiuſmodi animalia græcis ἄφετα ζῶα dicuntur, quales fuerunt Anſeres in Capitolio, quorum cibaria Cenſores locabant primùm. De illis Syneſius[b]. ὥσπερ ἐν ἱερῷ περιβόλῳ, τῶν κόσμων ζῶον

[a] Liuius li. 24.

[b] Sueton. in Iul. cap. 8.

[c] li. 4 epigr. 30.

[d] epiſtol. 57

ἄφετον αἰεὶ μένον ζῶν. In mundo tanquam in ſacro quodam ſepto viuebam, vti animal liberum & dedicatum Deo, quo ſenſu ab Athenæo [a], γυναῖκες ἄφετοι vocatæ ſunt αἱ ἀφοσιωμέναι ſine cuſtodia agentes, Veneríque omnium obuiæ, vt Lydorum, Locrenſium, & Cyprum incolentium, quibus mos eſt puellas ſuas Veneri meretrici proſtitutæque conſecrare. Atque hæ conſecrationes Pontifices noſtros non morabantur.

[a] lib.12.

DE TEMPORIBVS. DIERVM DIuiſio. Saturnalia ſecunda.

CAP. XIIII.

VRGET tempus in ipſo tempore. Nobis enim qui his ſtudiis temporum velut ſucciſiua donamus, properandum eſt, atque vel obmiſſis quibuſdam Sacrorum ſolemnibus, tempori ſeruiendum & ad dierum numerum quæ ſcribimus accommodanda. Dies ſunt pars temporis in hoc iure præcipua, qui quidem omnes aut feſti ſunt aut profeſti, aut interciſi ex conſtitutione Numæ [b]. Feſtis diebus inſunt Sacrificia, ludi, epulæ, feriæ. Profeſtis, faſti, Comitiales, comperendini, ſtati, præliares. De his dicemus ſolùm qui ad Pontifices pertinere videntur. Nihil de cæteris niſi ſi ad faciliorem rerum cognitionem faciant. ☛ Interciſi dies

[b] Macrob. li.1. ſatur. cap.16.

tione apparent: Dedicare enim eſt καθιδρύειν καθιερῶν. At conſecratum καθωσιωμένον. Conſecrationis duo potiſſimum genera fuerunt: vnum religionis cauſa in deorum honorem: alterum odio contumaciæ vel ſceleris in hominum pœnam, vt cùm bona damnatorum, hoſtium, vel captæ ciuitatis conſecrantur. De hoc genere ſuo loco ampliùs quæremus. De priore nihil habeo certi quod adferam, quàm quæ ex templorum dedicatione colliguntur, quæ ſacrificiis ſollemnibus & ſupplicationibus peragebantur.

Vetus verò mos fuit animalia Diis conſecrandi: Vt in Iunonis Laciniæ templo lucus erat frequenti ſylua[a] & proceris abietis arboribus tectus, qui læta in medio paſcua habebat, vbi omnis generis ſacrũ Deæ paſcebatur pecus, ſine vllo paſtore. Separatim egreſſi cuiúſque generis greges, nocte remeabant ad ſtabula, nunquam inſidiis ferarum, non fraude hominum violati. Magni fructus ex eo pecore capti, columnáque inde aurea ſolida facta eſt, & ſacrata. Hac religione motus Iulius Cæſar equorum greges in traijciendo Rubicone conſecrauit[b], quos vagos, & ſine cuſtode dimiſit. Caſaubonus noſter ex Athenæo explicat hunc morem, ſuo more, id eſt, ita eruditè vt nihil addi poſſit. Piſcium ſacrorum meminit Martialis[c], qui in Domitiani Imp. aquis natabant, quos etiam dedicatos vocat. Cuiuſmodi animalia græcis ἄφετα ζῶα dicuntur, quales fuerunt Anſeres in Capitolio, quorum cibaria Cenſores locabant primùm. De illis Syneſius[b]. ὥσπερ ἐν ἱερῷ περιβόλῳ, τῷ κόσμῳ ζῷον

a Liuius li. 24.

b Sueton. in Iul. cap. 8.

c li. 4 epigr. 30.

d epiſtol. 57

ἄφετον αἰεὶ μένον ζῶν. In mundo tanquam in ſacro quodam ſepto viuebam, vti animal liberum & dedicatum Deo, quo ſenſu ab Athenæo [a], γυναῖκες ἄφετοι vocatæ ſunt αἱ ἀφοσιωμέναι ſine cuſtodia agentes, Veneríque omnium obuiæ, vt Lydorum, Locrenſium, & Cyprum incolentium, quibus mos eſt puellas ſuas Veneri meretrici proſtitutæque conſecrare. Atque hæ conſecrationes Pontifices noſtros non morabantur.

[a] lib. 12.

DE TEMPORIBVS. DIERVM DIuiſio. Saturnalia ſecunda.

CAP. XIIII.

VRGET tempus in ipſo tempore. Nobis enim qui his ſtudiis temporum velut ſucciſiua donamus, properandum eſt, atque vel obmiſſis quibuſdam Sacrorum ſollemnibus, tempori ſeruiendum & ad dierum numerum quæ ſcribimus accommodanda. Dies ſunt pars temporis in hoc iure præcipua, qui quidem omnes aut feſti ſunt aut profeſti, aut intercîſi ex conſtitutione Numæ [b]. Feſtis diebus inſunt Sacrificia, ludi, epulæ, feriæ. Profeſtis, faſti, Comitiales, comperendini, ſtati, præliares. De his dicemus ſolùm qui ad Pontifices pertinere videntur. Nihil de cæteris niſi ſi ad faciliorem rerum cognitionem faciant. ☛ Intercîſi dies

[b] Macrob. li. 1. ſatur. cap. 16.

medij ſunt inter feſtos & profeſtos, partim religioſi, partim faſti[a], *Vt quando ſtercus Veſtæ delatum fas*[b]. Quod eſt, quando ædes Veſtæ purgaretur, & ſtercus per cliuum Capitolinum porta ſtercoraria deferretur in Angiportum. Item *quando rex Comitiauit fas.* Paucis Ouidius[c].

a Varro li. 5. de ling. lat.
b Feſtus in verb. quãdo ſtercus.
c li. 1. faſtor.

Nec toto perſtare die ſua iura putares,
Qui iam faſtus erit, mane nefaſtus erat.

Cum ſtercus euerritur mane, dies nefaſtus: ab eo, fas Prętori ius dicere. Tantæ ſanctitatis, ſtercus etiam Veſtæ eſſe iudicarunt.

Interciſi autem dies multum differunt à diffiſis aut diffuſis qui in iure notantur & ab omnibus ferè confunduntur. Diffiſi dies aut diffuſi nihil habent religionis, ſed à lege introducti ſunt, vel à Prætore. Lapſus eſt Seruius[d], cùm in iure dies fiſſos pro interciſis dictos putat, non in totum religioſos. A' lege diffinditur dies ex XII. Tab. cum iudex vel alter ex litigatoribus morbo Sontico laborabat[e]. Diffunditur verò cum aliquid differtur, & in alium diem reijcitur. Dies diffiſus differtur ipſo iure, diffindere enim eſt διασχίζειν[f]. Diffuſus à Prætore eſt. Sic Agellius iuſſit diffundi, non legis imperio, ſed iure magiſtratus & ſuo arbitrio[g]: vt diffuſum dicitur, quod in diuerſis locis conſtitutum eſt[h]. Atque hi quidem dies ſunt profeſti, id eſt faſti, feſtis contrarij. Ab eo profeſtum facere dicebant, tanquam profanum facere, aut id facere quod feriis fieri non liceret[i]. Eleganter Plautus[k]. *Feſto die ſi quid prodegeris, profeſto egere liceat.* Profeſtus ergo dies eſt, qui ſine feriis: aut qui ferias

d 6. Æneid.
e l. 2. §. ſi quis D. ſi quis cautionib.
f Gloſſ. vet.
g lib 14. ca. 2
h l 3. C. in quib. cauſ. tut. hab.
i Feſtus in verb. profeſtum.
k In Aulularia.

polluebat, inauſpicatáſque reddebat & profanas[a]. [a] Agel.lib.2 cap.28.
Afranius in priuigno[b]. [b] Apud Nonium.

Quæ feſtiuo nos facere ſolemus die,
Quotidiano opere promiſces omnia,
At quæ profeſto contra, cum celebras focum.

Feſti dies innumeri qui feriis continetur, quas Claudius Cæſar Conſul tertiùm abrogauit multas[c], quod [c] Dio li. 60 maior pars anni, iis abſumeretur, non ſine magno Reip. detrimento.

Feriæ autem ἀργίαι, αἱ σχολαὶ in quibus otium & ceſſatio operum aut iudiciorũ, ſtatiuæ fuerunt, conceptiuæ, imperatiuæ, aut nundinæ[d]. Statiuæ vniuer- [d] Macrob. lib.1.ſat.ca. 16. ſis, certis & ſtatis diebus indictæ ὡρισμέναι ἡμέραι, vt Agonalia, Carmentalia, Lupercalia, cæteráque quæ à Varrone diligenter enumerantur[e], in Kalendario [e] Varro li.5. de ling. lat. vetere notantur, ab Ouidio in faſtis exponuntur. Ex his Saturnalia ſecunda hoc capite celebrare non iniucundum fortè erit, quod eæ feriæ licet ſtatiuæ, vel minùs cognitæ, vel à quibuſdam pollutæ ſunt. Saturnalia Secunda inuenio in antiquis inſcriptionibus. Romæ.

. . . . 124.1.

IN. LVCO. DEAE. DIAE. TI. IVLIVS. IV
LIANVS. ALEXANDER. PER. PROMAG

. . . .

IN. SATVRNALIA. SECVNDA. MAG. AN
NVVM. IN . . . RVNT

Hæc pauca ex inſcriptione, quàm poſtea integram

adponam & explicabo. Ea nunc verò exſcripſi tantùm quæ ad ſecunda Saturnalia pertinere viſa ſunt, in quæ fratres Aruales Magmentum annuum intulerunt.

[a] li. 5. ad Attic. epiſt. 20. & lib. 13. epiſt. 50.

Secunda Saturnalia primùm ex M. Tullio [a] interpretabar. Ille dilucidè. *Sed cum Secundis*, inquit, *Saturnalibus ad Philippum veſperi veniſſet, villa illa completa militibus eſt, vt vix Triclinium, vbi Cæſar cænaturus eſſet, vacaret.* Addit paulò poſt. *Ille tertiis Saturnalibus ad* H. III. *nec quemquam admiſit.* Hîc Secunda tertiáque Saturnalia ad dierum numerum referẽda nemo non videt. Quare cum ſingulis Saturnaliorum diebus ſacra fierent, Opaliáque cùm Saturnalibus inciderent in menſem Decembrem [b]: Sacrum hoc quod in inſcriptione memoratur, Opi factum facile crediderim, quæ eadem Dia Dea eſt: Ni Opalia ex M. Varrone & Kalendario vetere, poſt diem Saturnaliorum tertium eſſent celebrata [c]. Ariſtarchus meus arbitrabatur ſecunda Saturnalia hic eadem eſſe ac fauſta, bona Saturnalia ἀγαθὰ Κρόνια ex Arriani Epicteto. Sed mihi diligentiùs inſcriptionem veterem conſideranti, aliud venit in mentem, nec ſecundis aut bonis huiuſmodi Saturnalibus applaudere potui. Nam Dea Dia eſt Tellus, quæ Ops eademq́ mater Deûm magna.

[b] Feſtus in verb. Quinquatrus.

[c] Varro li. 5. de ling. lat.

Γαῖα θεὰ μήτηρ μακάρων θνητῶν τ᾽ ἀνθρώπων [d].

Huic publicè fratres Aruales ſacra faciebant, vt fruges ferrent arua [e]. Atque hæc etiam feſtũ diem ſuum habuit, qui Saturnalia ſecunda dictus eſt, diuerſus à Saturnalibus & Opalibus primis quæ fiebant menſe Decembri.

[d] Orpheus.

[e] Varro li. 4 de ling. lat.

Decembri. Suidas Κρόνια ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν. Secunda ergo Saturnalia vulgatiùs Matronalia, in Kalendas Martias incidebant[a]. His enim Kalendis fœminæ ſua celebrarunt Saturnalia, ſeruíſque cœnas appoſuerunt, vt domini primis Saturnalibus[b]. De his Martialis[c].

Certè ſacra puto veſtra iam venire
Saturnalia martias Kalendas.

Quæ faciunt ad legis interpretationem, qua dicitur[d], *vt ſi vir vxori munus immodicum Kalendis Martiis aut natali die dediſſet, donatio eſſet.* Kalendæ itaque Martiæ quæ fœmineæ Kalendæ, nobis ſunt Secunda Saturnalia ex Martiali. Magmentum annuum meam iuuat opinionem. Magmentum enim eſt daps, quæ profanatur à ruſticis Iano Syluano, Marti, Ioui Dapali[e]. Daps verò apud antiquos eſt res diuina, quæ fiebat aut hyberna ſemente aut verna. Vnde Cato[f]. *Vbi daps profanata comeſtáque erit, arare incipito.* Profanatum dicebatur quod in Sacrario poſitum erat[g]. Vt cum ex mercibus porrecta ſunt Herculi libamenta in ara, tum pollutum & profanatum, quod ſacrificio quodam fanatur & fani fit. Olim enim in fano conſumebatur omne quod profanum erat, quomodò Octauius Herennius[h] decimam Herculi profanaſſe dicitur à Maſſurio Sabino libro ſecundo memorialium. Saturnalia igitur ſecunda cum in Kalendas Martias incederint, vere ineunte, quo tempore daps profanatur ſemente verna[i], quæ fuerint illa facilè eſt iam dignoſcere. Hæc ſi viri docti probauerint, puerorum more clamitabo, Io bona Saturnalia.

a Acro in horat. li.3. Carmin. od. 8.

b Macrob. lib. 1. ſatur. cap 12.

c lib.5. epig. 85.

d l. ſed ſi vir. §. ſi vir vxori. 3. D. de donat. int. vir. & vx.

e Scaliger in Varron. li. 4 de ling. lat.

f lib. de re ruſtic. ca. 50 & 132.

g Varro. li. 5 de ling. lat.

h Macrob. lib. 3. ſatur. cap. 6.

i Feſtus in verb. daps.

Imò vt Saturnalibus rex ille deſignatus, lectoribus meis diuerſa ſentientibus præcipiam. Σὺ πίε, σὺ κέρασον, σὺ ὦσον, σὺ ἄπελθε, σὺ ἐλθέ[a], tu bibe, tu pocula miſce, tu expelle, tu diſcede, tu accede.

[a] Arrian. li. 1. cap. 25.

VINALIA PRIORA, VINALIA altera. Feriæ latinæ. Lararia. Imperatiuæ feriæ. Pandiculares dies.

CAP. XV.

ET quoniam Saturnalibus ſerui cùm dominis epulabantur, vinum autem conuiuiorum omnium regem natura ſtatuit: non abſurdum erit à Saturnalibus ad vinalia tranſire, & vino delectari eo, quod Anitium Conſulem quærat. In Kalendario legimus *vinalia priora, vinalia altera.* De vtríſque vinalibus, veteres ſcriptores multùm inter ſe diſcrepant; ex iis ſequar Varronem, Plinium & principes poëtas. Varro paucis[b]. *Vinalia,* inquit, *à vino. Hic dies Iouis non Veneris. Huius rei cura non leuis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primùm à Sacerdotibus publicè fiebant, vt Romæ etiamnunc. Nam Flamen Dialis auſpicatur vindemiam, & vt iuſsit vinum legere, agna Ioui facit, inter cuius exta cæſa & porrecta, Flamen prorſus vinum legit.* Apertè Plinius[c]. *Vinalia priora IX. Kal. Maij deguſtandis vinis inſtituta nihil ad fructus attinent. Vinalia altera quæ agun-*

[b] lib. 5. de ling. lat.

[c] li. 18. ca. 29

tur ad XIII. *Kal. Sept. & hunc diem feſtum volunt, tempeſtatibus leniendis inſtitutum.* Tria enim tempora fructibus retinebant, propter quæ inſtituebant ferias diéſque feſtos. Quod Virgilius[a] vno verſu obſeruauit.

[a] 1. Georgic.

Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

Quare vinalia altera, id eſt ſecunda quæ ad Kalend. Sept. dies feſtus fuit Iouis, non Veneris, id eſt Ioui ſacra fiebant hoc die, cùm tamen Veneris eſſet feſtus. Clarè Ouidius[b].

[b] 4. faſt.

Cur igitur feſtum Veneris vinalia dicunt
Quæritis, & quare ſit Iouis iſta dies.

Nam Vinalia altera ἀφροδίσια in Varronis Satyra[c], περὶ ἀφροδισίων. In quo notandum eſt diem, à feſto ſeparari quod vix vllus ſatis aduertit huc vſque, quodque authores facilè conciliare poteſt, qui inter ſe pugnare videntur.

[c] Nonius in verb. ſattores.

Sunt & alij feſti dies poſt Occaſum Reip. inſtituti, vt Sollemnia Cæſarum, quibus ſolebant focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari[d], vino lectum cogere aliáque adulationis ſigna præbere. In his feriari diutiùs hominis eſſet otioſi.

[d] Tertul. in Apolog. ca. 35.

Conceptiuæ feriæ Feſto & Macrobio ſunt[e], quæ à Magiſtratibus conciperentur vel Sacerdotibus in dies certos vel incertos. Addit Macrobiùs illas concipi quotannis, quales Sementinæ, dies à Pontificibus dictus à ſemente, quòd ſationis cauſa ſuſceptæ. Nos tamen inter ſtatiuas ponimus Saturnalia ſecunda, quibus pro ſemente Verna Kalendis Martiis ſacra fieri ſolebant. Quas ferias conceptiuis

[e] Feſtus in verb. côceptiuæ. Macrob lib. 1. ſatur. ca. 16.

Macrobius annumerat habita dierum ratione, qui in certos, vel incertos concipiebantur, id eſt, vt quandoque dies feſti plures, quandoque pauciores eſſent.

Latinæ feriæ conceptiuæ etiam ſunt, de quibus Senatuſcõſultum fiebat[a], vt edicerentur. Pomponius noſter tradit[b], quoties magiſtratus proficiſcerentur vnus relinquebatur qui ius diceret, vocabatúrque Præfectus vrbi. Qui præfectus olim conſtituebatur, poſteà verò feriarum latinarum cauſa introductus eſt. Simulachrum huius præfecturæ durauit, quoties ob ferias latinas præficeretur, qui conſulare munus vſurparet[c]. Lapis vetus Romæ.

[a] Cic lib. 4. epiſt. 6.

[b] l. 2. §. & hæc omnia. D. de orig. iur.

[c] Liuius lib. 21. Tacit. li. 6. Annal.

333. 9.

M. AVR. VICTORI
C. V
PRÆF. FERIARVM
LATIN. SACERDOTI
DEI. SOLIS

Hic à Dione[d] πολίαρχος ἐν ταῖς ἀνοχαῖς κατασᾶς qui Præfectus dici debuit, non vt interpres vertit Ædilis ἀγορανόμος. Idem Dio[e], οὔτε πολίαρχος ἐς τὰς ἀνοχὰς ἀπεδείχθη, ἀλλ' ἐκ τῶν στρατηγῶν τινὲς τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ διήγαγον. Ad has ferias à Cæſare pueri conſtituti equeſtris ordinis παῖδες ἄνηβοι.

[d] Dio lib. 43

[e] lib. 49.

De Compitalibus nihil aliud habeo niſi quod illa Lararia dicta ſint, vt ſcripſit Feſtus[f]. Nam alibi Lararia pro Compitalibus reperire, haud facile eſt, licet Compitalitij ludi Laribus fierent[g], à Vicorum magiſtris Prætextatis.

[f] In verb. popularia ſacra.

[g] Aſcon. in Piſon.

Imperatiuas ferias magiſtratus maiores indicere ſolebant Senatus authoritate, quæ & indictiuæ vocantur. Hæ aliquando in quinquaginta dies decretæ, qui dierũ Cumulus hominis dignitati tribuebatur[a]. Antonij odio M. Tullius eorum nomine qui illum ad Mutinam deuicerant, cenſuit quinquaginta dierum ſupplicationes decernendas[b]. VT. C. PANSA A. HIRTIVS. COS. IMPERATORES. ALTER. AMBOVE AVT. SI. ABIERINT. M. CORNVTVS. PRÆTOR. VRBANVS. SVPPLICATIONES. PER. DIES. QVINQVAGINTA. AD. OMNIA. PVLVINARIA. CONSTITVAT. Quot dies ipſi Cæſari decreti deuicto Pompeio[c], qui quidem omnes erant otioſi. In feriis enim Imperandis præfabantur, vt litibus & iurgiis ſe abſtinerent[d]. Imperatiuæ igitur feriæ ſunt eæ, quæ non conceptiuæ erant, ſed noua aliqua ex cauſa conſtituebantur, veluti ob bellum benè geſtum, vel ob prodigia. Quarum conſtituendarum cauſa dictatorem quandoque Senatui dici placuit[e]: Quandoque ferias illas edicto imperare, vt cum terra mouiſſet[f]. In quo illud fuit obſeruatum ex decretis Pontificum, vt Dei nomen cui ſeruari ferias oporteret, vti ſolet, ſtatuere & edicere quieſcerent; ne alium pro alio nominando, falſa religione populum alligarent. Eas ferias ſi quis polluiſſet, piaculóque ob hanc rem remotus eſſet, hoſtiam ſi Deo ſi Deæ immolabat. Rectè lectionem Agellij viri docti emendarunt ex M. S. codice[g]. Legendum enim *piaculóque ob hanc rem opus eſſet*. Quod à M. Tullio interpretationem ſumit[h]. *Sacrum commiſſum*, inquit ille, *quod neque expiari poterit, impiè com-*

a Cicer. de Prouinc. conſularib.

b Cicer. Philip. 14.

c Dio li. 43.

d Cic. li. 1. de diuinat.

e Liuius li. 3 & 7.

f Agel. li. 2. cap. 28.

g Ludouic. Carrio. & Lipſ. lib. 1. electcap. 7.

h li. 2. de legib.

miſſum eſto: Quod expiari poterit, publici Sacerdotes expianto. Vt ſi Prætor ferias violarit qui tum factus eſt [a]: Si imprudens fecit piaculari hoſtia factum piatur. Si prudens dixit, Q. Mucius abnegabat eum expiari & vt impium non poſſe dicebat. Rectè ergò Agellius ex Varrone *piaculóque opus eſſet.* Nam pollutæ feriæ nullo aliquando piaculo expiabantur.

[a] Varro. li. 5 de ling. lat.

Pandiculares dies adiicio [b], qui ſupplicationum feriis præcipuè communes, ideóque communicarij dicebantur, quandò Diis omnibus ſacrificabatur, vt in multa pace. Ab iis Panda Εἰρήνης θεὸς [c]. Nundinæ nihil ad Pontifices veteres, licet ij ſacra profanáque omnia vbique fuerint nundinati. Hæ feriæ ſiue de feſto fuerunt [d].

[b] Feſtus in verb. Pandicularis.

[c] Gloſſ. vet.

[d] Feſtus in verb. ferias.

FERIÆ IMPERIALES, REPENTINæ. Natales Principum. Præcidaneæ feriæ. Atri dies. Dies necis Senatuſconſulto celebrati.

CAP. XVI.

FERIAE Imperatiuæ tandem imperiales dictæ [e], quod ab Imperatoribus edicerentur, cum antea à maioribus Magiſtratibus. Fuerunt hæ aut ſtatæ aut repentinæ, ſtatæ ſiue ſollẽnes, vt Natales principum, ami-

[e] l. 4. C. de feriis.

corúmue principis, Natales vrbium. Repentinæ extra ordinem indictæ ob res proſperè geſtas, vel ob ipſius principis honorem[a]. Natales vrbium vel Coloniarum, ab ipſarum ortu initium ducunt vt Brunduſinæ Coloniæ natales[b], Romæ Palilia; Quæ quidem à principibus etiam Chriſtianis ſeruatæ & imperatæ[c]. Etenim natales maximarum vrbium Romæ & Conſtantinopoleos, vt ſuos, otio ſanxerunt. Natales principum ab ipſo Auguſto Cæſare originem trahunt[d], Triumuiris Reip. conſtituendæ authoribus: qui imperarunt, vt illi ab omnibus animo læto, lauróque coronatis celebrarentur; & qui neglexiſſent illi Ioui Cæſaríque ſacri haberentur. Et quoniam in natalem diem Cæſaris, ludi Apollinares incidebant, pridie eius diei natalitia peragi iuſſum eſt, quæ propriè præcidaneæ feriæ, quia non ſuo die actæ, ſed in alium tranſlatæ ſunt[e]. Præcidere enim eſt antecedere[f], quæ græcis προτέλειος ἡμέρα. Equites Romani natalem Auguſti ſponte atque conſenſu biduo celebrarunt, cum vnius diei feriæ eſſent[g]. Hic tandem feſtus dies Auguſti in Kalendarium redactus eſt Septembri menſe, quod omnibus retrò principibus conceſſum eſt, vel neceſſitate expreſſa, vel verecundia. Romæ.

a l. ſed & ſi. §. ſi feriç. D. ex quib. cauſ. maior.

b Cic. 4. ad Attic. epiſt. 1

c l. 2. C. Theod. de feriis.

d Dio li. 47

e Agel. lib. 4. cap. 6.

f Feſtus in verb. præcidere.

g Sueton. in Auguſt. ca. 57.

DECRETVM

228. 8. ÆDICVLAM. ET. STATVAS. HAS. HOSTIAM. DEDI CATIONI. VICTIMAE. NATAL. AVG. VIII. KAL. OCTOBR. DVAE. QVAE. PP. IMMORARI. SVETAE SVNT. AD. ARAM . . . .

EOQVE. NATALI. VT. QVODANNIS. VITVLVS. IM MOLETVR. ET. NATALIB. AVGVSTI. ET. TIBERI CÆSS. PRIVSQVAM. AD. VESCENDVM. DECVRIONES EANT. THVRE. ET. VINO. GENII. EORVM. INVITEN TVR . . . .

NATALI. AVGVSTAE. MVLSVM. ET. CRVSTVLA. MV LIERIB. VICANIS. AD. BONAM. DEAM. PECVN. DE DIMVS

Hic Victimæ duæ natali Auguſti immolantur, Tiberij vitulus. Vtriuſque natalibus, Thure & vino Genij eorum inuitantur. Illis vt diuis, ſacra facta. At merum fuſum Geniis, non hoſtiam factum, quod id moris inſtitutíque Rom. tenuerunt, vt cum die natali munus Genio ſoluerent, manum à cæde & ſanguine abſtinerent[a]. Tritum eſt viris Genios, Iunones fœminis veteres tribuiſſe[b]. Quare Bonam Deam in hac inſcriptione, non malè pro Iunone acceperis. Inſcriptio Romæ.

[a] Cenſorin. cap. 2.
[b] Plin. lib. 2. cap. 7.

206. 6. LARIBVS. AVGVSTI. ET
GENIS. CAESARVM

Burdigalæ.

25. 11. IVNONIBVS. IVLIÆ
ET. SEXTILIÆ

Sed

Sed natales principum perſequamur,qui tantę iis curæ fuerunt, vt Cæſar Caligula[a] Domitium Conſulem conſtituerit, Conſulibus abrogato magiſtratu, quod ferias in ſuum natalem non indixiſſent, Cum Prætores & decurſionem Equeſtrem exhibuiſſent, venationémque, ſolitum id quotannis. a Dio li.59.

Amicorum quoque principis qui apud illum plurimum poterant, natales feſti agitabantur. Sic decretum à Senatu vt natalis Seiani publicè celebraretur[b]. Queis diebus Circenſes ludi additi ſunt, venationes, ſportularum diuiſiones[c], tanto ſtudio & fauore acceptæ, etiam in priuatorum gratiam,vt cum quidam decurionibus diuiſiones dari voluiſſet., die natalis ſui: Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt[d], non eſſe veriſimile teſtatorem de vno anno ſenſiſſe, ſed de perpetuo legato. b Dio lib.58 c Capitolin. in Anton. Pio. d l. quidam. D. de Annu. legat.

Repentinæ Imperiales feriæ nō ſolùm ob res proſperè geſtas : Sed in principis honorem, vt ob reditum Auguſti, qui dies inter ferias relatus eſt. Fortuna redux in nummis notatur, vt aduentus Auguſti. Apud me nummus eſt aëreus Elagabali.

Adiungo inſcriptionem veterem Albæ Iuliæ.

78. 1.

FORTVNÆ
REDVCI. LARI
VIALI. ROMÆ
ÆTERNÆ

Alia rurſus dierum obſeruatio eſt. Sunt enim atri dies religioſi, alieni, vitioſi, nefaſti, qui omnes obſcœni ſunt ominis aut mali à Pontificibus vel magiſtratibus iudicati.

a Apud Nonium.
b Liuius lib. 6. Feſt. in verb. Nonarum, & religioſos.

Religioſos dies Nigidius[a] appellauit infames vel infauſtos, qui ſex & triginta numerantur, ſingulis menſibus terni[b], poſtridie Kal. Nonas, Idus, Pontificum decreto. Atri propriè appellantur Allienſis dies, atque ij quibus mundus patet, qui & religioſi. Allienſis dies fuit poſtridie Idus Quintiles, quem funeſtiorem eſſe voluerunt, quàm vrbis captæ[c], quod hoc malum ex illo. *Itaque alter*, inquit Tullius, *religioſus, alter in vulgus ignotus.*

c Cic. 9. ad Attic. epiſt. 9.

d In verb. mundus patens. Macrob. 1. ſat. cap. 16.
e lib. 5. ca. 17
f lib. 14. Annal.
g In Tiber. cap. 53.

Mundus patens latè explicatur à Feſto[d] & Macrobio ex Atteio Capitone libro ſexto Pontificali, & Varrone. Hos dies imperitè à vulgo nefaſtos appellari Agellius putat[e], in quo fallitur vir acuti ingenij & elegantis. Nam hi dies atri, religioſi, alieni, nefaſti dicti ſunt Claſſicis authoribus. Tacitus[f]. *Miro*, inquit, *certamine Procerum decernitur, vt dies natalis Agrippinæ inter nefaſtos eſſet.* Suetonius[g] de Agrippina altera nuru. *Diem quoque natalem eius inter nefaſtos referendum Tiberius ſuaſit.* Primi Triumuiri Reipub. conſtituendæ, diem necis Iulij Cæſaris nefaſtum

cenſuerunt τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐφονεύθη ἀποφράδα ἐνόμισαν[a]. [a] Dio li. 47

Inter dies atros repono illos qui ob diem necis alicuius, feſti fuere. Cuius ſententiæ Cn. Lentulus author fuiſſe videtur, qui cum Libo mortem ſibi cōſciuiſſet, cenſuit vt dies illius necis feſtus haberetur[b]. Quod à Senatu primùm poſt Seiani ſupplicium decretum eſt, atque vt idem dies Circenſibus ludis & venationibus, per quatuor Collegia, & Auguſti Sacerdotes ornaretur[c], quod nouum nec antea factum. Priùs quidem mortuo Antonio & Agrippina natales Senatuſconſulto atri iudicati ἡμέρα μιαρὰ νενομισμένη[d] id eſt, rebus diuinis ſuperſederi iuſſum. Mortuo Sex. Pompeio ludi exibiti; ſed dies feſtus & ludi in odium Seiani primùm decreti ſunt.

[b] Tacit. li. 2. Annal.

[c] Dio lib. 58

[d] Dio li. 49.

DE PRIVATIS FERIIS QVÆ fuere aut certæ familiæ, aut Collegij aut ſingulorum. Natalis dies nauigationis, Priuatorum natales poſt mortem celebrati.

CAP. XVII.

RVRSVS feriæ aut publicæ ſunt aut priuatæ. De publicis hactenus, inter quas forenſes non attigi, quod hæ nihil ad Pontificum decretum, qui dilationibus

iudiciorum aut litium impediri non ſolebant. Mihi quidem illæ ad illorum ius dignoſcendum plurimùm contulerunt.

Priuatæ feriæ aut certæ familiæ fuerunt aut Collegij aut ſingulorum[a]. Familiæ vt Claudiæ, Iuliæ, ex vſu domeſtico & perpetuis ſacris & Gentilitiis quæ per ſucceſſionem generis συγγενικὰ dicũtur[b]. C. Claudius, cum Appio Claudio Gentili ſuo ſuaderet, vt ſeſe Decemuiratu abdicaret: Iam me tibi, inquit, generis debita perſoluiſſe Deos teſtor, quorum fana & aras communibus ſacrificiis honoramus, quotquot Appiæ gentis ſucceſſores ſumus. Μαρτύρομαι θεοὺς, ὧν ἱερὰ καὶ βωμοὺς κοιναῖς θυσίαις γεραίρομεν, οἱ τῆς Ἀππίου γενεᾶς διάδοχοι.

a Macrob. li. 1. ſat. cap. 16.

b Dionyſ. li. 2. & 11.

Collegiorum feriæ ſunt vt Natales dies nauigationis[c], qui ſollemni certamine publicóque ſpectaculo multarum gentium celebrabatur. De cuius ritu Apuleius multa[d]. *Ad ripam maris*, inquit, *ſimulachris ritè diſpoſitis, nauem faberrimè factam, picturis miris Ægyptiorum circumſecus variegatam, ſummus Sacerdos tæda lucida & ouo & ſulphure ſollemniſsimas preces de caſto præfatus ore, quampuriſsimè purificatam Deæ nuncupauit dedicauítque.* Hinc dies ille, quo poſt forenſes ferias litibus rurſus implicamur, quem vulgus Parlamenti apertionem dicit, non malè vocari poſſet, *Natalis dies forenſium actionum*, quo ſcilicet emortuæ illæ valentiores reuiuiſcunt.

c Vegetius li. 4. cap. 29.

d lib. 11. metamorph.

Singulorum feriæ nuptiarum dies fuerunt aut natalium aut funerum. De nuptiis aliquando plura in libro de ſacris. Priuatorum natales meliore lapillo

non celebro, quàm veteres poëtæ qui nihil obmiſerunt, vnum dicam natalem poſt mortem à pleríſque coli ſolitum. Talis fuit natalis dies Epicuri [a], quo vultus per cubicula geſtabant, natali eius viceſima, luna ſacrificabant, feriáſque cuſtodiebant omni menſe. Et Silius Italicus diem natalem Virgilij religioſiùs celebrauit, quàm ſuum, vt Plinius author eſt [b]. In huiuſmodi celebrationibus quæ frequentiſſimæ ex teſtamento, Cruſtum mulſum, ſportularum diuiſio, vinum, nucúmque ſparſio data, quæ ex antiquis inſcriptionibus colligi poſſunt, inter quas vna hæc eſt.

a Cic. li. 1. de finib. Plin. li. 35. cap. 2.

b Plin. lib. 3. epiſt. 7.

A. QVINTILIO. A. F 461.1.
PAL. PRISCO
. . . .
QVOD. ANNIS. VI. ID. MAII. DIE. NATALI. SVO
PERP. DARETVR. PRAESENT. MVNICIP. ET. INCOL
ET. MVLIERIB. NVPTIS. CRVSTVL. P. I. MVLSI. HE
MIN. ET. CIRCA. TRICLIN. DECVRIONIB. MVL
SVM. ET. CRVST. ET. SPORT. H-S. X. N . . . .
. . . .
NVCVM. SPARSION. MOD. XXX. ET. EX. VINI. VR
NIS. VI. POTIONVM. EMINISTRATION. DIGNE. IN
CREMENTIS. PRAESTITERINT

Funerum ferias in aliam huius operis partem transferemus.

DE LVDIS QVI AVT CIRCENSES aut ſcenici. Publici aut priuati. Taurilia ludi. Honorarij ludi.

CAP. XVIII.

FESTIS diebus inſunt ludi, qui à primordio aut ſacri fuere, aut funebres, id eſt, diis nationum aut mortuis exhibebantur [a]. Qui in Deorum honorem, duorum illi generum præcipuè fuerunt, Circenſes aut ſcenici. Atque illi quidem varij vt Megalenſes, Sæculares, Latiales, & cæteri, quorum pleríque Circenſes magni, & Romani dicti ſunt. Omnes verò aut ſtati, erant, imperatiui, repentini, honorarij, aut votiui. Illíque rurſus aut publici aut priuati, publici diis ſolùm communes; priuati in honorem fiebant magiſtratuum aut mortuorum. Ludorum celebrationes Deorũ feſta ſunt, qui quidem ob natales eorum vel templorum nouorũ dedicationes ſunt inſtituti, quos omnes ſacros eſſe voluerũt, & inter religionis officia deputari [b]. Nec enim ludus ſine ſacrificio, meritóque Tertullianus [c] exclamabat. *In ludis quanta ſacra, quanta ſacrificia præcedũt, intercedunt, ſuccedunt? Quot Collegia? quot Sacerdotia?* Collegiis enim quatuor præcipuè mãdata erat ludorũ cura, quibus aliquãdò Sodales adiiciebantur. Locus Taciti [d]. *Sed tum ſupplicia diis, ludíque magni ab Senatu decernũtur, quos Pontifices & Augures,*

a Tertulian. de ſpectacul. cap. 6.

b Lactãtius de vero cultu. cap. 20. Arnob. li. 7.

c lib. de ſpectac. cap. 7. D. Cyprian. de ſpectac.

d 3. Annal.

& Quindecimuiri, & Septemuiri ſimul cùm Sodalibus Auguſtalibus ederent. Cenſuerat L. Apronius vt Feciales his quoque ludis præſiderent, contradixit Cæſar, diſtinctaq; Sacerdotiorum iure, & repetitis exemplis. Neque enim vnquam Fecialibus hoc maieſtatis fuit. Ideò Auguſtales adiecti [a], quia proprium eius domus Sacerdotium erat, pro qua vota perſoluerentur. [a] Dio lib. 53

Meminit Liuius [b] Collegij Capitolinorum, quod ad ludos Capitolinos conſtitutum eſt à M. Furio Dictatore, ex iis qui in Capitolio, atque in arce habitarent. Quod ad M. Tullij tempora durauit, quibus M. Furij Gentilis ab hoc Collegio expulſus eſt. *Non prætermittam*, inquit Tullius [c], *ne illud quidem M. Furium Equitem Rom. hominem nequam; Capitolini & Mercuriales de Collegio deiecerunt.* Capitolinos eoſdem fuiſſe cùm Tarpeijs Piſo tradit [d]. Hos tamen Romulus Ioui Feretrio inſtituit: At illi à M. Furio Camillo primùm facti.

[b] lib. 5.

[c] li. 2. ad Q. fratr. epiſt. 5

[d] Tertul. li. de ſpectacul. cap. 5.

Collegia autem Pontificibus aderant in publicis ludis, maximéque Circenſibus aut Romanis. Sed certa tantùm præſidebant his ludis, vt tria ampliſſima & Septemuiri Epulones, qui propter ludorum multitudinem ſunt creati. In iis ludis Pontificis maximi, vt iam monuimus, erant Tenſæ, præcentio, libationes, Epulæque.

Sed, cum me quaſi ad ludum damnauerim, Pontificum gratia pugnare lubet. Et ſi diſpliceam, vel pollice verſo occumbere; quemlibet fortunæ caſum æquo animo feram, ſi modò atrior non videar, quàm Ægyptij aut qui Cortinam ludis per Circum

ferunt[a]. Primùm igitur inferorum ludos edemus, qui Taurilia dicti ſunt. Hos inſtituit Tarquinius Superbus ex libris fatalibus. Dictos putat Seruius[b], à Taura quæ ſterilis vacca eſt Varroni[c], quod Virgilij[d] authoritas firmare videtur.

Sterilémque tibi Proſerpina vaccam.

Feſtus[e] contra Taurios vocatos credit à carne Taurorum immolatorum diuendita populo. At Varro[f] quod iis ludis diſcipulus pendens à doctore, crudo Tauri corio, ſolitus ſit impelli. In hac authorum varietate locus mihi non eſt ſententiæ dicendæ, ſed licet putare Taurilia à Tauris Scythiæ populis denominata[g], vbi Tauricæ Dianæ quæ apud inferos Proſerpina eſt, pro victimis homines immolabantur. Diu enim Romæ Diti patri humanis capitibus ſacrificatum, ad ipſa vſque Tarquini tempora[h], qui Tauricos inſtituiſſe fertur: & ludos ex vicis compitorum, in quibus agitabantur, Compitales Laribus ac Maniæ reſtituiſſe. Quo pulſo, Sacrificij genus M. Brutus aliter Diis inferis conſtituit celebrandum.

Tria autem Diis inferis ludorum genera ſunt exibita Taurilia, Compitalia, Terentini ludi. Taurilia ludi, non ſtati, neque frequentes, niſi religionis alicuius cauſa[i], Illíque in Circo Flaminio, ne intra muros dij inferi euocarentur. In campo Martio Terentini ludi Diti Patri & Proſerpinæ[k], Centeſimo quoque anno fiebant ex Varrone de ſcenicis originibus libro primo. Terentini ſecularibus includuntur: In his hoſtiæ propter ripam Tyberis ad Tarentum diis conſecrantur, vel ſi Feſto credimus[l], Terentum locus eſt in

a Plaut. in Pœnulo.
b 2. Æneid.
c Varro li. 2 de re ruſtic. cap. 5.
d 6. Æneid.
e In verb. Taurios.
f lib. 4. de ling. lat.
g Herodot. in Melpone. Euripid. in Tauris.
h Macrob. li. 1. ſatur. cap. 7.
i Liuius lib. 39.
k Cenſorin. de die nat. cap. 17.
l In verb. Terentum.

eſt in campo Martio, dictus quod eò ara ditis Patris in terra occultaretur.

Ab inferis Diis ad ſuperos tranſcendamus. Sollemnes illorum ludos aliquos percurremus ſolùm aurigarum more, quo citius perueniamus ad metam. Sæculares magnifice appararunt Cenſorinus & zozymus[a], quos libro ſingulari ita diligenter curauit Onuphrius, vt non debeant inſtaurari. In his Luſtralia populo à Quindecimuiris diſtributa nummi Domitiani indicant, in quibus Imperator XV. vir in ſuggeſtu ante templi porticum, vaſa duo ante pedes habet, ex quibus ſuffimenta petentibus largitur, vt ex notis nummi intelligitur in quo ſcriptum PONT. MAX. $\overline{XV}$. VIR. LVD. SAEC. Sub Tribunali SVF. P.D. hoc eſt ſuffimenta populo data. [a] Cap. 17. Zoſim. li. 2.

Ea enim cura Quindecimuiris mandata erat antiquitus, & magiſtratus exequebantur officia ceremoniarum[b]. [b] Tacit. li. 11 Annal.

Ludi vero cæteri publici erant ſtati & ſollemnes vt in Kalendario vetere notantur: in quo Aprili mẽſe fuere ludi matris magnæ, qui Megaleſia, Cerealia,

Fordicidia à fordis bobus. Maio menſe Martiales ludi: Iulio, Apollinares & victoriæ Cæſaris: Septembri, Romani & natales Auguſti: Octobri, ludi Victoriæ: Nouembri, ludi Neptunales & plebeij. Ex iis qui in Circo maximo toti, celebrantur, Circenſes dicti ſunt. Quare qui putant Cereales, Megalenſes, alióſque cùm Circenſibus eoſdem eſſe, falluntur hercle illi, Nam vt ludi Romani toti in Circo, quemadmodum & victoriæ Cæſaris, & natales Auguſti, plebeiíque: Sic matris magnæ, Cereris, Apollinis ex veteri eodem Kalendario, toti in Scena, quorum dies vltimus qui extremus vel ſummus [a] in Circo ſolus tranſactus: Summúſque dictus, quod in Circo maiore celebritate perficeretur. Deorum aliorum ludi incertis diebus fiebant: vt Scenici Baccho; Equiria, Marti [b]. Ludi autem in templorum vel locorum publicorum dedicationibus exibiti, vel natalibus Imperatorum, aut eorum, quorum dies necis feſtus ludis celebrabatur, Imperatiui primum fuerunt, quorum plerique poſtea ſtati [c]. Alij fuerunt repentini ludi, quos M. Tullius [d], fortuitos vocat. Honorarlj ludi Feſto [e] ſunt Liberalia, qui promiſcuè ludi dicebantur, quia Scenici omnes Libero dicati [f]. Sed honorarij ad honorem referri poſſunt priuatorum, Cuiuſmodi fuerunt Pontificales ludi, Quæſtorij, Ædilitij, Triumphales vel funebres: Quos ſuo loco ſine ſumptu nos edemus.

[a] Cic. lib. 7. epiſt. 1. & li. 10. epiſt. 32.

[b] Tertul. de ſpectacul. cap. 5.

[c] Sueton. in Caligul. ca. 18.

[d] In Partitionib.

[e] In verb. honorarios

[f] Lactant. li. 6. de vero cult. ca. 20.

DE LVDIS SCENICIS. DE ludorum diebus & ſumptibus. Ludi in Prouinciis. Hoſtici, Miſcelli.

CAP. XIX.

SCENAE adhuc ſeruiendum nobis eſt, non vt in illa ſpectemur, ſed vt digni videamur, qui eò non accedamus. Scenici omnibus ferè inerant ludis [a], frequentiſſimi illi quidem & in Circo aliquando celebrati, vt Terentij teſtantur Comœdiæ actæ ludis Megalenſibus & Romanis. Nec temerè in Kalendario dies numerantur, quibus hi ludi in Circo editi ſunt: eorum enim partem maiorem ſibi forum & ſcena vendicarunt. Sed quos Liuius [b] vocat ludos Romanos Scenicos, nõ ſatis explicatum. Nec enim illos, ludos magnos aut Circenſes dixerim: Sed ſcenicos Romanos ad differentiam illorum trium qui in ſcena celebrabantur, vocitatos puto. In illa enim fuere Latini, Græci, Oſci ſermone habituq; diuerſi [c]. Oſci populi Campaniæ, qui cum latinè neſcirent, à Romanis tamen facilè & cùm voluptate intelligebantur, propter imperitiam linguæ, & cum gens illa Oſcorum periiſſet; ſermo eorum apud Romanos remanſit, & carmina quædam, & mimi certo quodam certamine, quod inſtituto maiorum colebatur, in ſcenam recitabantur. Romani igitur ſcenici ſunt, quibus nec Græci nec Oſci ineſſent.

a Liuius li. 7.

b lib. 7. Sueton in Auguſt. cap. 43

c Cic. 7. epiſtol. 1 Plin. lib. 3. cap. 5. Strab. li. 5.

Ludi omnis generis votiui fuerunt plurimi, qui vel publici vel priuati. Publici Senatuſconſulto à magiſtratu maiore vouebantur. Vt cum ob tumultum Gallicum Q. Seruilius Hala Dictator creatus, ex authoritate patrum, ſi proſperè bellum eueniſſet, ludos magnos vouit [a]. Quandoque in ipſo pugnæ diſcrimine Imperatores vouebant ludos, quos poſteà bello confecto Senatus comprobabat [b]. Quales fuere Poſthumij Dictatoris, quos votiuos Senatus decreuit. Votiui pro reditu Imperatoris leguntur in antiquo lapide Romæ.

a Liuius li. 2

b Dionyſ. li. 7.

II. 8.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
IMP. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPT. MAXIMO. FECIT
EX. S. C

Votiui ludi ad omnes primùm publicas aut bellorum aut peſtilentiæ calamitates, domeſticas clades, aut victorias, aut ſi Reſp. in eodem ſtatu permaneret, referebantur: qui poſtea pro itu & reditu principis, pro aduentu, ex adulatione illi quidem, non ex antiquo ritu concepti. Ludorum verò dies eò proceſſerunt vt annales ferè indixerint ferias mutuo cócurſu. Scenici primum per quatriduum facti Q. Fabio & M. Claudio Coſs. poſt Cannenſem cladem [c]. Ludi

c Liuius lib. 24.

Agrippæ in Ædilitate vnde-ſexaginta diebus celebrati[a], ſecundum quos nulli dies ad agendum. Ferunt Traianum[b] confecto Dacico bello per centum & viginti tres dies Romæ ludos edidiſſe, quod factum eſt Decebalo rege deuicto. De hoc elegans inſcriptio vetus.

a Plin. li. 36. ca. 15. Cicer. act. 1. in Verrem.

b Xiphilin. in Traian.

PORTVNAE
AVG
OMNIPOTENTI
VBI. ERAS
RHAMNV
SIA
VBI. ERAS
QVANTVM. ABFVIT
NE. ROMA. LVGERET
SED. VIVIT. TRAIANVS
VE. TIBI. DECEBALE
MILSS. LEG. VII. ET. XIII. G
DEVOTIS. CAPITIBVS

73. 8.

Atque vt dies ludorum innumeri, ſic ſumptus immodici fuerunt. Cum Triumphus M. Fuluio decretus eſſet, iſque gratias patribus ageret, ludos magnos ſe Ioui Opt. Max. eo die, quo Ambraciam, cepiſſet vouiſſe retulit Centum ſibi pondo auri à ciuitatibus collatum petere, vt ex ea pecunia, quam in triumphum latam in ærario poſiturus eſſet, id aurum ſecerni iuberent[c]. Senatus Pōtificum collegium Conſuli iuſſit, num omne id aurum in ludos conſumi ne-

c Liuius lib. 39.

ceſſe eſſet, Cum Pontifices negaſſent ad religionem pertinere, quanta impenſa in ludos fieret: Senatus permiſit Fuluio, quantum vellet impenderet, dum ne ſummam octoginta millium impenderet.

a Liuius li. 40.

De pecunia tandem Senatuſconſulto finitum [a], *ne maior, cauſa ludorum conſumeretur, quàm quarta Fuluio nobiliori, poſt Ætolicum bellum ludos facienti decreta eſſet: Néue quid ad eos ludos Conſul arceſſeret, cogeret, acciperet, faceret, aduerſus id Senatuſconſultum. Quod L. Æmylio Cn. Bebio Coss. de ludis factum eſſet.* Decreuit id Senatus propter effuſos ſumptus factos in ludos Titi Sempronij Ædilis, qui graues non modo Italiæ ac ſociis Latini nominis, ſed etiam Prouinciis externis fuerant.

Priuatorum impenſæ profuſiores fuerunt, quorum ludi ab editoribus nomen aſſumebant, vt ludi Pompeij, Domitij, Germanici, ludi Cæſarum, quos priuatos fuiſſe Sidonius [b] docet.

b Carmin. 23.

Mos eſt Cæſaris hîc die bis vno,
Priuatos vocitant, parare ludos.

Nec verò Romæ tantùm ſed in Prouinciis & municipiis ludi facti à Proconſulibus & Duumuiris, atque ab ipſis etiam Imperatoribus. Caligula ludos Gadibus exibuit [c]: Syracuſis edidit hoſticos, in Gallia Lugdunenſi Miſcellos. Hoſtici ludi viros doctiſſimos feriunt [d], qui malunt Actiacos, Atticos, Aſticos, quos probare non poſſum. Hoſticos enim πολεμίους interpretor, quos Capitolinus [e] militares. Et cum hoſtici nomen latinitas admittat, miror ego cur Critici reijciant. *Seruitium commune hoſtica eueniſſe manu,* Plautus [f]

c Sueton. in Calig. ca 20
d Turneb. li. 4 aduerſar. cap. 17.
e In Maximin. duob.
f In Captiuis.

dixit. Nemo tamen literatus ſuum me inimicum aut hoſtem putet, ſi non video quomodo antiqua lectio explodi poſſit, quæ ludos hoſticos ſcriptos habet.

Miſcelli ludi ſunt varij, quæ vox indigena non eſt, (pace viri eruditiſſimi dixerim,) Nam & lex Iulia Miſcella à mixtis multarum rerum capitibus dicta, vt ludi Miſcelli, ab eorum varietate nuncupati. Ab hoc verbi Miſcelliones[a] dicti, quæ variæ ſunt ſententiæ mixtorúmue iudiciorum. Confusè & permixtim æquo vtrumque munere à Gladiatoribus plerumq; pugnatum vel hoſtili more Lipſius[b] apertum facit. Hæcce pugna hoſticis aut miſcellis ludis committebatur, hoſtici quodam ordine pugnæ, miſcelli perturbati, vtríque bellico more. De his Iuuenalis[c].

Sic veniunt ad miſcellanea ludi,

Cum homines exagitat deperditę gulæ. Veteri interpreti Miſcellanea cibus gladiatorum fuit, & vltima cœna. Sic Vitellius paratos cibos, vt gladiatorum ſaginam diuiſiſſe dicebatur[d]. Ab hac cœna in arenam prodeuntes prælio confuſo & hoſtili vitam miſerè finiebant. Quod decoctoribus euenire ſolet, qui fame pereunt miſerè cùm vna cœna patrimonium omne conſumpſerunt.

[a] Feſtus in verb. miſcelliones.

[b] li. 2. Saturnal. cap. 16.

[c] Satyr. 2.

[d] Tacit. li. 2. hiſtor.

QVI DARE LVDOS POSSENT: QVI illis præeſſe. An priuatis id licuerit. Defunctæ Africanæ.

Cap. XX.

Qvi magiſtratus non eſſent, illis niſi funeris cauſa ludos facere non licebat. Meritò M. Tullius[a] Q. Gallium inſectatur, quod ludos Gladiatorum, populo non debitos, pollicitus eſſet. Ille enim in Ædilitate quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, populóque propterea offenſior, quàm vt ſibi conciliaret Præturæ Candidatus: Is cum ſuo nomine priuatos ludos facere non poſſet, dedit Gladiatorium, ſub titulo id patris pridem vita fuucti, ſe id dare profeſſus.

[a] Aſcon. in oratio. de tog. candid.

Pontifices ob honorem Sacerdotij ludos edere potuerunt, qui ſacri magiſtratus erant: Quales ob Pontificatum maximum primus Auguſtus Pontificales ludos exibuit, quibus ludis pugilum par poſtulatum, diſtulit in ſequentis diei matutinum tempus[b]. Hunc Pontifices alij poſtea ſecuti ſunt: & tranſiit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad viuentium honores, Quæſturas & magiſtratus & Flaminia & Sacerdotia. Nummus Auguſti.

[b] Sueton. in Auguſto. ca. 44.

Lapis

Lapis Lugduni.

SEX. LIGVRIVS. SEX. FIL 431. 1.
OB. HONOREM. PERPETVI. PONTIF
LVDOS. CIRCENSES. DEDIT. L. D. D. D

Ob eundem honorem ſacra quoque facta. Arianæ Hiſpan. 66. 3.

LIBERO. PATRI
AVG. SACR
IN. HONOREM
PONTIFICATVS
L. CALPVRN. L. F
II. VIR. BIS. FLAM
SACRA. PVB. MVNICIPAL
PONT. DOM. AVG
D. S. P. D. D

Tandem in Prouinciis coacti ſunt ſacerdotes ludos populo dare : atque horum exhibitio patrimonij munus fuit[a]. Imperator Alexander. *Si de proprio ſuo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromiſit, ideóque etiam Sacerdotem te creari impetrauit: Onus*

a l.8. de muneribus patrim. C. lib. 10.

erogationis commune omnium heredum eius eſſe, Præſes Prouinciæ non ignorabit[a]. Quapropter numero quinque liberorum ſubnixos in Aſia Sacerdotium ſuſcipere non cogi, Imperator Seuerus conſtituit[b]; ne, vt credo, immodicis ludorum ſumptibus illi vexarentur. Vt nullus in Prouinciis niſi ſponte, Sacerdotium iterare cogebatur[c].

Pontificalibus ludis Romæ, vt Sacerdotalibus in Prouinciis præerant Pontifices & Sacerdotes. Vt priuati iis quos funeris cauſa dediſſent: Ædiles Ædilitiis. Nam publicis ludis, qui ſumptibus populi Rom. fiebant Prætor vrbanus præerat, qui ſi morbo impediretur, Dictator dicebatur, qui ludis ſignum mittendis quadrigis daret[d]. Auguſtus pro Magiſtratibus, qui aut abeſſent aut non ſufficerent, ter & vicies ludos ſe dediſſe ſcripſit[e]. Nam ſuo nomine quater tantùm ludos fecit, atque elegit, qui ſuam vicem præſidendo fungerentur. Clarum ergo eſt muneris editorem, cui per leges ludos dare conceſſum eſt, illis præfuiſſe: vt publicis Prætorem vel Dictatorem.

Hîc non immorarer, ni me Lipſius[f], ingratiis moraretur. Nam lectionem Suetonij improbat, quæ nec interuerti nec interpollari debuit. Scribit Suetonius Auguſtum ludos ſuo nomine quater feciſſe. Atqui, inquit, Lipſius, tredecies Conſul fuit, qui magiſtratu coactus dare, more & lege. Addit igitur vir doctus *quater & vicies*, repetita voce ex linea ſequenti. Nec ſpernat, ait, ſi quis ſcribat *quadragies*. Quæſijſſem primùm à viro peritiſſimo, qua lege, aut more, ſtante Repub. coacti ſint Conſules ludos dare?

a l. 1. De peric. ſucceſſor. parent. C. li. 10.

b l. in honoribus. D. de vacat. & excuſ. muner.

c l. ſpõte. D. de muneribus. & honorib.

d Liuius li. 27.

e Sueton. in Auguſt. ca. 43. & 45.

f lib. 2. Elector. cap. 17

Euerſa illa, quo iure Auguſtus Imperator? Huius enim ſententię adſtipulatorē noui neminē. Ædilium & Quæſtorum Prætorum hoc muneris fuiſſe ſcio, ſi vellent aut poſſent, vt ex Q. Gallio perſpicuum eſt: Conſulum ob Magiſtratus honorē nullus lego. Nam quos ſecundo Conſulatu dedit Pompeius, illi fuerūt ob Theatri dedicationem. Conſules certè ſub Imperatoribus Romæ, vt Proconſules in Prouinciis, vel etiam Municipales Magiſtratus ſuis ſumptibus dederūt ludos[a]. Atque eos, poſt Auguſti tempora cùm nouis legibus eſſent obſtricti. Iam expēdamus quomodo Auguſtus, qui per annos quatuor & quadraginta ſolus Remp. liberè adminiſtrarit, ſuo nomine ludos tantùm quatuor dediſſe potuerit. Nam de illorum numero ſuſpectus doctiſſimis viris Suetonij locus eſt, cuius lectionem illi non immutarunt. Rectè ſanè. Nam Breuiarium Auguſti lectionis vulgatæ firmat fidem. Caput ſubiicio quod ad hanc rem.

a l. 1. C. Theod. de ſpectacul. l. Publius Meuius D. de condit. & demonſtr. Nouel. 105. Symmach. li. 10. epiſt 4

TEMPVS. DEFVNCTARVM. AFRICANARVM MEO. NOMINE. AVT. FILIORVM. MEORVM ET. NEPOTVM. IN. CIRCO . . . . . . AVT IN. FORO. AVT. IN. AMPHITHEATRIS. POPVLO . . . . . . QVIBVS. CONFECTA. SVNT. BESTIARVM. CIRCITER. TRIVM. MILLIVM. ET. QVINGENTA. NAVALIS. PRÆLII. SPECTACVLVM. POPVL . . . . . . LIBERVM. IN. QVO. LOCO NVNC. NEMVS. EST. CÆSARVM . . . . . CAVATO. LONGITVDINE. MILLE. ET. OCTINGENTOS. PEDES 232.

[a] In Augusto. cap. 43.
[b] lib. 43.

Nauale ſpectaculum paucis Suetonius [a] expreſſit. *Nauale*, inquit, *prælium circà Tyberim cauato ſolo, in quo nunc Cæſarum nemus eſt.* Quod Dio [b] tribuit Iulio Cæſari, in quo lapſus eſt græcus ſcriptor, vt Breuiarium hoc teſtatur, quod & Lipſij errorem detegit, de ludorum numero, quem in Suetonio credit manifeſtum. Caput iſtud multum habet antiquitatis, quæ ludicram venationem commendat. Venabor ego & iis armis, quæ lege Iulia de vi publica conceſſa ſunt. Tempus defunctarum Africanarum operiendum primùm eſt. Neque enim hæ feræ omnibus horis capiuntur, quarum veſtigia iamdudum me terruerunt. Altiori indagine ſaltus cingendi ſunt. Voluptati fortè fuerit; vel ſine præda ſyluas fatigaſſe, vel vti venantium inſomnia mea partiri. Ὡς καὶ τὰν ἄγραν πάντ' ἐγάτα πάντα μερίζειν [c].

[c] Theocrit. Idyl. 21.

Andreas Schottus vir magni in literis nominis & boni. Breuiarij huius fragmentum, quod poſteà editum eſt, publici vſus primus fecit, ſicque vulgauit [d].

[d] In ſchol. ad Aurel. Victor.

· · · QVÆ. ANTE. TEMPVS. DEFVNCTARVM AFRICANARVM. DECREVERAM. MEO. NOMINE &c. Africanas, Pantheras ſignificare alij obſeruarunt. Vetus fuit Senatuſconſultum, quo Africanas in Italiam aduehere non liceret [e]. Quod C. Aufidius permiſit lege ad populum lata, Circenſium gratia importare. Primus Scaurus Ædilitate ſua, ducentas & quinquaginta: Pompeius magnus decem & quadringentas: D. Auguſtus quadringentas viginti Pantheras dedit. Deliteſcentes illas in Cubilibus, veſtigiis

[e] Plin. lib. 8 cap. 17.

vel incertis ſectari lubet. Inſcriptionis me pungunt ſpicula. Nam quæ deſunt, facilè ſuppleri non poſſunt, nec quæ ſcripta ſunt intelligi. Quid enim hæc ſibi volunt. *Quæ ante tempus defunctarum africanarum decreueram*? Qui reconditas literas venantur, his plagis ipſi irretiri poſſunt. Audacior ego extricatis illis, pugnare tentabo, lego itaque, *ſtatutis quæ ante tempus defunctarum africanarum decreueram meo nomine, aut filiorum meorum, & nepotûm in Circo ludos, aut in foro aut in Amphitheatris populo* IIII. *feci, quibus confecta ſunt*, &c. Statuta voco quæ decreuerat Auguſtus cum ſpectandi confuſum & ſolutum morem correxit [a], facto decreto patrum, vt quoties quid ſpectãdum vſquam publicè ederetur, primus Subſelliorum ordo vacaret Senatoribus. Quod quidem decreuerat ante tempus defunctarum Africanarum, quas primis Circẽſibus, votiuis produxerat, quo tempore ſedum diſcrimina perturbata, Auguſtum reſtituiſſe puto. Nam loca Senatoria à plebeiis ſecreuerãt antea cẽſores [b], vt Equeſtria lege Roſcia [c]. Defunctas autem Africanas, pugna liberatas intelligo. Quod ne quis abſurdè dictum putet, defungi eleganter & latinè, in hac ſignificatione dici meminerit. Defunctus iam ſum, inquit Terentius [d], id eſt, omni labore liberatus. Sic defunctas Carinas finem portúmque tenere, Virgilius dixit [e]. Poſſent & defunctæ Africanæ accipi pro venabulo tranſuerberatis & confectis. Nam & Valerius Max. Perſam Catellum, quem puella Pauli Æmylij in delitiis habebat, deceſſiſſe ſcripſit [f]. Quod ex dignitate linguæ latinæ, illius quidem princeps noſtri ſæculi

a Sueton. in Auguſto. cap. 44.

b Liuius li. 34.

c Val. Max. lib. 2. cap. 4. Plutarch. in Ciceron. Dio li. 36.

d In Enuch. prolog.

e lib. 5. Æneid.

f li. 1. ca 5.

non putauit, vt canem deceſſiſſe dici poſſet vt de homine[a]. Quodque ad purioris ſermonis obſeruatores reiecit. Quos credo defungi de beſtiis quæ ad pugnam exibentur, admiſſuros magis, quam decedere de mortuo cane. Valerium in verbis vulgaribus Romæ peregrinatum nemo dicet, vel incorruptam loquendi conſuetudinem ignoraſſe. Quem malim in loquendo authorem ſequi, quàm diſcendo ex noſtri ſæculi perfectis viris, meliùs ſentire.

a Scaliger ad Euſebiũ MDCCCXLI

Nunc verò ad quatuor Auguſti ludos redeamus, vt ex beſtiarum numero, illum plures quàm quatuor non feciſſe perſpicuum fiat. His ludis confecta ſunt, beſtiarum circiter trium millium & quingenta. Elegans locutio, Nam dictio *Circiter* cum ad numerum pertinet his caſibus regitur[b]: vt circiter decem horarum veteres dixerunt. Hic beſtiarum numerus ludis quidem quatuor ſufficere potuit: At non quater & vicies vel quadragies, quorum elegātiam & venationum magnificentiam penuria tanta eluſiſſet. Ecquis enim Auguſtum, quem profuſiſſimum Lipſius clamat, adeo parcum & inelegantem fuiſſe cogitabit vnquam, vt ab apparatu ampliſſimo, his ludis quatuor recedere voluerit? Ille qui omni genere ſpectaculorum oblectabatur, ferarum præcipuè incognita ſpecie & numero infinito[c]? Pompeius qui decem & quadringentas Pantheras dederat, ſexcentos cùm iis leones exibuit & elephantos viginti, cùm manſuetis aliis, vt ſexcentos mulos. Poſt tempus defunctarum africanarum, non dubium quin ludis ſingulis Auguſtus dederit beſtiarum circiter millium & quingēta,

b Beda de Orthograp.

c Aurel. Victor.

quæ ſex millium numerum, quatuor his ludis efficiunt. Ex quibus media pars confecta eſt, quod virtutem arguit beſtiariorum. Ita ludis ſingulis cæſæ beſtiæ circiter octingentæ, quot natali Caligulæ nobiliſſimæ ceciderunt Vrſæ[a], ſcilicet quadringentæ & totidem Africanæ. At Traiani ludis cæſa feruntur decem millia beſtiarum[b]. Quare ſi ludi facti eſſent ab Auguſto quater & vicies, ſingulis illis, beſtiarum centum circiter & quadraginta tãtum concidiſſent: Sicque Lipſij profuſio, ludorum parſimonia nimia contemneretur. Ludos apertè ſcribit Auguſtus ſe feciſſe in circo, in foro, in Amphitheatris, Statilij Tauri, vt credo, & Pompeij, quæ grandi impenſa refecerat. Quatuor his locis, ludi ſollemnes Auguſti quatuor concluduntur, cùm eo beſtiarum numero, quæ confoſſæ notantur. Quod verò ludorum anguſtum numerum obiicit Lipſius, pro principis liberalitate, quem Suetonius omnibus prioris æui præponit: Nó animaduertit ille plures quidem ludos Auguſtum feciſſe, quos Suetonius refert[c], ſed non ſollemnes & plenos, qui à vulgaribus & fortuitis debent ſeparari. Nam fecit Auguſtus vicatim & pluribus ſcenis per omnium linguarum hiſtriones, aliquandò nihil præter venationem edidit, Athletas, nauale prælium, quod in Breuiario, non obmiſit, in quo cætera vulgaria prætermiſit, quæ munificẽtiæ ſuæ tribuere noluit ſummus Imperator. Poſtremò quod Auguſti Conſulatibus Lipſius nititur, fruſtra nititur. Nam ratione magiſtratus nulla lege aut more debuit ludos dare: & ex eodem Breuiario diſcimus, Auguſtum

a Dio li. 59.

b Xiphilin. in Traian.

c Sueton. in Auguſt. ca. 43.

quoties Conſul eſſet, Congiaria viritim populo dediſſe, frumentationes, nummos, & qui ſingulis illius Conſulatibus ludos ſomniaret, ſibi certè, ne aliis dicam, faceret ludos, aut apertè nimis ludificaretur.

Et quoniam de plena venatione nonnihil attigimus, non alienum erit illam ex veteri lapide repetere.

409. 3. L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO. CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLADIA. PARIA. XXX. ET. VENATION
BESTIAR. AFRICANARVM. ET. POST
PAVCOS. MENSES. DVVMVIRATV
SVO. ACCEPTIS. A. REP. H·S XX. M. N. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNVM. LVDOS
SCÆNICOR. P. S. F. AVGVSTALES
L. D. D. D

Africanas beſtias à Duumuiro in municipiis? imò & venationes plenas habemus: hoc eſt, omni genere ſpectaculorum refertas, quæ plures ludorum dies habuerunt. Quales fuere Pompeij magni, qui extremo ludorum die qui ſummus dicebatur, elephantos produxit. Quales fuere quatuor ſollemnes Auguſti, qui aliquando nihil edidit præter venationem. Nummum venationis pulcherrimum habet Iac. Syrmondus, cuius mihi copiam fecit.

CAP.

AN PRIVATI LVDIS PVBLICIS præſſe potuerint. Ornatum forum. Ludorum commiſsiones.

CAP. XXI.

PRIVATOS non potuiſſe ludos dare niſi funeris cauſa ſupra demonſtratum eſt: Nunc videamus an præeſſe potuerint iis quæ à ciuitatibus ederentur. Quid hoc ad Pontifices? dicet aliquis. Multùm, nulli enim ludi ſine ſacrificio, Sacrificium nullum publicum ſine Pótifice fieri potuit. Deinde faciunt hæc ad iuris ciuilis interpretationem, in quo quæſtiones huiuſmodi pleræque occurrunt. *Ciuitatibus legari poteſt*, ait Paulus[a], *quod ad honorum ornatúmque Ciuitatis pertinet. Ad ornatum putà quod ad inſtruendum forum, Theatrum, ſtadium legatum fuerit. Ad honorem putà quod ad munus edendum, venationémue, ludos Scenicos, ludos Circenſes reli-*

a l. Ciuitatibus. D. de leg. 1.

ctum fuerit. Ludos hîc à venatione rectè Iuriſconſultus ſeparauit. Nam venatio ludis interiiciebatur, aut ſola dabatur non ad Deorum honorem, ſed ad voluptatem, vt cum Auguſtus nihil præter venationem edidit. Sic Caligula Circenſes edidit plurimos à mane ad veſperam interiecta Africanarum venatione[a]. His ludis publicis in Ciuitate, ſi quis teſtamẽto præfectus ſit, forma pollicitationis ſeruãda eſt. Nec poſſunt iniuriam pati qui præſidere debent, ſecundum verba conditionémque pollicitationis[b]. Quod Romæ factum nõ obſeruaui, vbi ludis omnibus publicis præerat Prætor, quos quidem Ædiles curabant. In quo à Iulio Scaligero[c] diſſentio, qui & ſuo & filij nomine ob egregias animi dotes, nunquam laudabitur ſatis. Hic enim ludos Circenſes, Apollinares, Megalenſes tribuit Ædilibus, cùm tamen ad Prætoris pertineant maieſtatem, qui illis præſidebat[d], Ædiles vero iis quos priuata pecunia parabant. In quibus immanis iacturæ ſumptus infiniti, vt ſplendor Ædilitatis poſtularetur.

Nos ad fori ornatum redeamus: In eo priuati, quibus licuit, Ædiles & Prætores ludorum diebus ingentes pecunias profuderunt. Nam ornatus huiuſmodi tabulis pictis, vaſis aureis & argenteis, ſignis vndíque conquiſitis celebris fuit[e]. Vt in M. Scauri Ædilitate tria millia fuere ſignorum in ſcena temporario Theatro[f]. Idem ille Pauſiæ pictoris nobiliſſimi tabulas omnes, ex publico, propter æs alienum Ciuitatis Sicyone addictas, tranſtulit Romã, quo exemplo ciuiles mores proſtrauit. Ad huiuſmodi ornatum

a Sueton. in Caligul. ca. 18.

b l. Septitia. D. de pollicitat.

c lib. 1. Poëtic. cap. 28.

d Liuius li. 39.

e Cicer. 1. & 9. act. in Verrem.

f Plin. li. 34. cap. 7. & li. 35. cap. 11. li. 36. cap. 15.

Alpheni Iuriſconſulti lex accommodanda eſt[a]. *Si quas menſas, inquit, teſtator argenteas haberet, & eius generis argentum, quo ipſe non temerè vteretur, ſed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes ſoleret.* Ne tamen quis nos erraſſe putet, quod ludos omnes publicos ad Ædiles aut Prętorem vrbanum reiecimus. Scimus quidem Tribunos pleb. Auguſtales ludos ſemel edidiſſe[b], quorum celebratio mox ad ipſum Prætorem tranſlata eſt.

a l. cùm in teſtaměto. D. de Aur. & argent. leg.

b Tacit. li. 1. Annal.

Cæterum commiſſiones ludorum pro exibitionibus vſurpantur & commiſſi ludi, pro Inchoatis. Virgilius[c].

Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

M. Tullius[d] *Heri, inquit, ludis commiſsis ex vrbe profectus ſum.* Committere propriè erat paria Gladiatorum inter ſe componere, vt Lipſius obſeruauit, quod muneris editor vel magiſtratus faciebat. Commiſſio ergo συμβολὴ, commiſſor συμβλ...μάχος[e], ex quo Commiſſiones, quæ etiam pro comparationibus poëtarum & oratorum accipiuntur, quas meritò D. Auguſtus pertimuit, ne illis nomen ſuum obſoleſieret[f]. Vnum præterea notandum eſt ludos publicos cauea circóque diuiſos[g]. At priuati ludi ſeptis, foro, Amphitheatro & vicatim facti ſunt, vt Auguſti varia ſpectacula demonſtrant.

c 5. Æneid.

d lib. 3. de finib.

e Gloſſ. vet.

f Sueton. in Auguſto. ca. 89.

g Cic. lib. 2. de legib.

DE LVDORVM PVBLICORVM *inſtauratione. Terram tenere. Lex Claudij de ludis intermiſsis aut pollutis.*

CAP. XXII.

ATQVE hæc fuit ludorum publicorum priuatorumq; inſania, quam nullę Theatrales leges coërcuerunt, quæ ſolùm in ſpectandis ordinibus ſunt occupatæ. Impenſis tandem modus impoſitus ab Imperatoribus[a], quæ prouincialium facultates exhauriebant. Tot ſumptibus verò & diebus ludi publici facti, plerúmque leuiſſima de cauſa toti inſtaurabantur. Non vno item aut altero die, ſed deintegro iterum atque iterum facti: in quo ſumma Pōtificum authoritas fuit. Ad illos enim Epulones Iouis adferebant, ſi quid prætermiſſum eſſet vel commiſſum, quorum de ſententia ludi renouati atque inſtaurati celebrarentur[b]. Ea enim cura ludorum publicorū celebrationi adhibenda fuit, vt ritè omnia atque ordine fierent, vt vel ne in minimis quidem peccaretur. *Quare ſi ludius conſtitiſſet aut puer ille patrimus aut matrimus terram non tenuiſſet, aut ſi Ædilis verbo, aut ſi nutu aberraſſet: ludi erāt non rite facti, eáque errata expiabantur, & mentes Deorum Immortalium ludorum inſtauratione placabantur.* Hæc M. Tullius, quæ omnia Arnobius[c] mutuatus in libros ſuos tranſtulit paucis immutatis. *Commiſſum,*

a l. 4. C. Theod. de ſpectacul. l. 22. de Prætorib. & Quæſtor. C. Theod. l. vnic. de excuſa. lud. public. lib. 11. C.

b Cic. de Aruſpic. reſp.

c lib. 4.

inquit, *omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras, Si ludius conſtitit, aut Tibicen repentè conticuit, aut ſi patrimus ille qui vocitatur puer, omiſerit per ignorantiam lorum aut terram tenere non potuit.* Dixerat paulò ante Arnobius. *In ceremoniis veſtris rebúſque diuinis poſtulionibus locus eſt, & piaculi dicitur contracta eſſe commiſsio, ſi per imprudentiæ lapſum aut verbo quiſpiam aut in Simpuuio decrrarit. Aut ſi rurſus in ſollemnibus ludis Curriculíſque diuinis: Commiſſum omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras* &c. Ab hac Arnobij lectione Lambinus tueri conatur antiquam in M. Tullio *ſi ædilis verbo aut ſymbolo aberrauit.* Et ſuſpicatur legendum *Sympiuio* quod eſt vas ligneum quo in ſacris Pontifices vtebantur. Perſuadet tandem ſibi, legendum eſſe *ſympulo*, in quo certè magnos fluctus excitauit. Huic viro græcis latiníſque literis erudito, tantùm tribuo, quantùm aliùs quiſque: Sed illum terram non tenuiſſe auſim affirmare. Nam ipſa Arnobij verba quibus nititur, confundenda non ſunt: ſed priora ad Ceremonias réſque diuinas, poſteriora ad ſollemnes ludos ſunt referenda. Ludi quidem AEdilium fuerunt aut Prætorum: Ceremoniæ réſque diuinæ Pontificum, in quibus Simpulum, quo vinum in Sacrificiis libabatur, ad ludos transferri commodè non poteſt. Retinenda ergò eſt vulgata M. Tullij lectio. *ſi Ædilis verbo aut nutu aberrarit,* Quam immutatam ab imperito librario, ex eo conijcio, quod dicebamus ludorum commiſſiones à Græcis συμβολὰς vocitari & συμβάλλειν committere: Vt nutum exprimeret ſcripſit aliquis ad Ciceronis textum συμβολὴ, quod irrepſit (vt frequenter

euenit bona exemplaria his annotaciunculis deprauari) atque συμβολὴ in Symbolum commutata, vnde Sympulum factũ, quod in Arnobio legebatur. Græcis nunquam vſus eſt M. Tullius cum latina verba ſuccurrerẽt: At nutus proprium verbum & Latinum eſt, nam qui ludis præerat, nutu quamplurima imperabat,[a] vt ſignum mittendis quadrigis dabat. Tertullianus[b]. *Tardus eſt illis Prætor, ſemper oculi in vrna eius cùm ſortibus voluntantur, dehinc ad ſignum anxij pendent, vnius dementiæ vna vox eſt.* Nummus æreus Neronis vrnam habet.

a Apuleius 11. metamorph.
b de ſpectacul.cap.16.

Qui in albo profitentium inſcribebantur, ſorticula in vrnam demiſſa, ordine ſuo intrare ſolebant[c] & mitti, *ſignóque repentè corripiunt ſpatia audito*[d]. Si nutu igitur quo ſignum dabatur, ſi verbo, quo per Præconem victorem aliquem renunciabat (quam illius dementiæ vnam vocem arbitror) AEdilis aberraſſet, ludi erant non ritè facti; Vt ſi peracta pompa in ſacris verbo aut ſympulo peccatum eſſet, commiſſa ſacra putabantur. Ludis enim factis ſtatim ſacrificabant[e]. Συντελεσθείσης δὲ τῆς

c Sueton. in Neron.cap. 21.
d Virgil. 5. Æneid.
e Dionyſ.li. 7.

πομπῆς ἐβουθύτουν αὐθὺς οἵτε ὕπατοι, καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον.

Solertiſſimos viros vrget magis Ciceronis iſtud *ſi puer patrimus terram non tenuerit*, qui hanc loquendi rationem ſibi incognitam fatentur. Terram tenere idem putauit Turnebus[a] ac terram tangere: Quod genus, inquit, erat venerationis, in ſacris ſollemnibus obſeruatum. Aliter & rectè hoc genus loquendi explicat ipſe Arnobius[b]. *Si pauliſper conſtiterit ludius, interquieuerit Tibicen feſſus, puer ille patrimus & matrimus decidat* (patrimi enim omiſſum verbum, reſtitui debet) *fortuitò alicuius inſtabilitate prolapſus.* Terram nō tenere igitur eſt, cadere, labi, vt contra tenere terram eſt conſiſtere. Vt tenere dignitatem dicitur, à qua quis non deciderit[c]: & tenere terram qui ad portum appulerit. *Peruicerunt*, ait Liuius[d], *quidem remis vt terram tenerent.* Et Prætor quotidie templum tenere dicebatur, qui aſſiduus in iure dicūdo eſſet[e]. Atque hæ fuerunt cauſſæ leuiſſimæ propter quas ludi renouarentur. Romani ter toti inſtaurati: Plebeij ſepties[f]. Qui denuò facti inſtaurativi dicebantur[g].

Ipſa etiam ſacra ſi polluta eſſent rurſus perficiebantur. Vt cum Clodius ſacra Bonæ Deæ polluiſſet virgines cum Pontificibus nefas eſſe decreuerunt, & inſtaurarunt[h]. Latinæ item feriæ Pontificum decreto inſtauratæ, quod legati ab Ardea queſti in Senatu erant, ſibi in monte Albano, latinis vt aſſolet, carnem datam non eſſe[i]: Eædem illæ alio decreto, cum coorta tempeſtas ſacra turbaſſet[k].

Narrat Seruius[l] cum ludi in Circo Apollini fierēt,

a Turneb. lib. 16. aduerſar. cap. 10.
b lib. 7.
c Cic. Philip. 12.
d lib. 37.
e Cicer. act. 8. in Ver.
f Liuius lib. 29. 30. 33.
g Cicer. li. 1. de diuinat.
h Cic. li. 1. ad Attic. epiſt. 10.
i Liuius lib. 32. & 37.
k Liuius li. 40.
l lib. 8. Æneid.

Hannibalẽ ad portas nuntiatum, omnéſque ad arma concurriſſe, qui reuerſi piaculum formidantes inuenerunt ſaltantem in Circo ſenem, ludóſque non intermiſſos iudicaſſe. Vnde Prouerbium, *Salua res eſt dum ſaltat ſenex.* Secutus eſt Seruius Verrium Flaccũ cuius inconſtantiam meritò Feſtus reprehendit[a]. Etenim ſi ludi ab lætitia ad metum traducti erãt, piaculum fuit, illorum renouatione placandum[b]. Inſtaurare ἀνανεοῦν, ἀναθῦσαι, σφάξαι, mactare[c]. Inſtaurare diem donis Dido à Poëta dicitur, quæ ſacrificia repetebat[d].

[a] In verb. ſalua res eſt

[b] Cic. de Aruſpic. reſp.

[c] Gloſſ. vet. Heſych.

[d] Seruius 4. Æneid.

Cum itaque ſæpè accideret vt ſacra & ludi decimùm repeterentur, legem tulit Claudius[e], vt ſi quid in iis prætermiſſum eſſet vel commiſſum, per vnum diem inſtaurarentur. Νόμῳ μὲν ἔταξε, μίαν ἡμέραν, τοὺς ἀγῶνας τῶν ἵππων δεύτερον γίγνεσθαι. Hæc ludebam, Antoni præſes digniſſime, temporario theatro, æternitatis aliqua deſtinatione: forúmque noſtrum aliquot antiquitatis ſignis exornabam, quæ in iure ciuili latent plurima, ab interpretibus non intellecta ſatis aut neglecta. Quæ ſi tuo & literatorum plauſu comprobentur, aliorum ſibilus immortalitas mihi erit. Alios enim humilioris doctrinæ homines meo quodam iure, iampridem ad beſtias damnaui, quibus-cum depugnent.

[e] Dio li. 60.

IACOBI

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER QVARTVS. QVI DE SACRIS.

Ad ampliſſimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

SACRORVM DIVISIO. ILLORVM apparatus. Mouere Sacra. Peruigilia. Maturiùs vigilare. Incubare Ioui.

CAP. I.

INTER Sacrum & ſaxum, Antoni Præſes ampliſſimè, poſitus cruciarer, ſi opus renouandum & inſtaurandum mihi eſſet, ob prætermiſſum aliquid vel cõmiſſum. Sed lege Claudia liberatus, cũ per diem vnum priorem librum recenſui, ad alium propero, qui de Sacris, hoc eſt, de Sacrificiis & iis omnibus quæ in Deorum

honorem fiebant, vel illis offerebantur. Illorum eadem fermè ratio, quæ ludorum fuit: Nam Sacra aut priuata fuerunt aut publica. Quæ ſumptu publico pro populo fiunt, pro montibus, pagis, Curiis, Sacellis, publica dicuntur. At priuata pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus. Quæ pro montibus Septimontium vocabantur [a], licet octo locis ſacrum fieret: Sed Palatini pars vna Germali nomen habuit, alia vero Velia dicta. Nummus eſt L. Aurelij Veri apud me qui ad Septimontium referri poteſt.

[a] Feſtus in verb. Septimontio.

Sacra pro montibus fiebant, ob pomœrij prolationem, cuius proferendi ius nemo habuit, niſi qui Rempub. agris de hoſtibus captis adauxiſſet, quod per Victoriam Ioui ab Imperatore oblatam denotatur. Nummus quidem non verus ad L. Veri adulationem percuſſus, qui cum Armenici, Parthici & Medici nomen ſibi paraſſet, auxiſſe. Prouinciis Rempub. gloriabatur [b]. Alius eſt nummus Veſpaſiani.

[b] Capitolin. in Vero.

Hic ex Senatuſconſulto ſignatus ad memoriam decreti, quo multa à Senatu populóque illi conceſſa ſunt, atque inter cætera per modum legis,

VTIQVE. FINES. POMOERII. PROFERRE. PROMO VERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LI CEAT. IT A. V T I. LICVIT. TI. CAESARI. AVG GERMANICO. 242.

Primum autem Sacrificium in Palatio fiebat, quod Palatuar nuncupatum: Aliorum nomen proditum non eſt.

Paganalia Varroni [a], Sacra ſunt alicuius pagi, qui paganicas ferias Agriculturæ cauſa ſuſceptas dicit. Cum tamen Paganalia inter ſacra publica, atque inter conceptiuas ferias numerentur. Curionia Sacra in Curiis fiebant. In Sacellis varia certis Diis, per Flaminem.

Rurſus publica Sacra fuerunt Popularia, Municipalia, Peregrina, aut communia. Popularia [b] quæ omnes Ciues faciebant, nec certis familiis attributa:

a lib. 5. de ling. lat.

b Feſtus in verb Popularia.

vt Fornacalia, Palilia, Porca præcidaria, à qua Præcidarium Sacrificium, cum ante nouam frugem porca præcideretur. Municipalia, quæ ante Ciuitatem Romanam accepta colebantur: Et quæ obſeruare Pontifices voluerunt, & eo more facere, quo antiquitùs adſueſſent[a]. Hæc quidem Sacra publica vrbis Romæ non ſunt, ſed municipiorum. Vetus inſcriptio.

[a] Feſtus in verb. Municipalia.

66.3.

. . . .
II. VIR. BIS. FLAM
SACR. PVB. MVNICIPAL
PONT. DOM. AVG

Peregrina Sacra[b] appellantur, quæ aut euocatis Diis, in oppugnandis vrbibus Romam ſunt conlata: aut quæ ob quaſdam religiones, per pacem ſunt petita, vt ex Phrygia, matris magnæ: ex Græcia, Cereris: Epidauro, Æſculapij, quæ coluntur eorum more à quibus ſunt accepta. Verrius Flaccus authores ponit, quibus credat in oppugnationibus ante omnia ſolitum à Romanis Sacerdotibus, euocari Deum, in cuius tutela id oppidum eſſet, promittíque illi, eundem ampliorem locũ apud Romanos, cultúmue[c]. Durauit in Pontificum diſciplina id Sacrum, conſtátque occultatum in cuius Dei Tutela Roma eſſet, ne qui hoſtium ſimili modo agerent. Euocationis carmen Macrobius[d] refert ex libro quinto rerum reconditarum Sammonici Sereni.

[b] Feſtus in verb Peregrina.

[c] Plin. li. 28. cap. 2.

[d] lib. 3. ſatur. cap. 9.

In peregrinis illis Sacris, aut aliis publicis, peregrinos aut extraneos adhibere non licebat, qui ab illis

tanquam profani arcebantur[a]: Ius enim Sacrorum cùm Ciuitatis iure coniunctum fuit[b]. a Dionyſ. li. 6.

Communia Sacra[c] ſunt Latinæ feriæ, quæ Conlatiuum Sacrificium dici poſſunt, cùm ex multorum conlatione fieri ſolerent, licet communis victima eſſet Taurus vnus[d]. b Seru. 6. Æneid. c Feſtus in verb. Conlatiuum. d Dionyſ. li. 4.

Tertia Sacrorum diuiſio hæc eſt, vt alia ſint ſollemnia aut ſtata aut Imperatiua. Sollemnia[e] quæ certis temporibus, anníſque fieri ſolent; vt in Sæcularibus & Actiacis ludis. Stata dicebantur etiam ſollemnia & Anniuerſaria, quæ certo die omnibus annis fierent[f]: Ideóque ſtata quod ſtent neque mutentur. Illa differri non potuerunt: *Annua quæ differre nefas* Virgilius ait[g], quia iterari non poſſunt, vt Kalendaria, quæ ſi qua ratione fuerint dilata, poſſunt repeti. e Feſtus in verb. Sollemnia. f Lactãtius Gram. lib. 1. Thebaid. g Seru. 8. Æneid.

Imperatiua ſeu indictiua ſubitò & ad præſens tẽpus ex Senatuſconſulto iiſdem ferè de cauſis, quibus ludi indicebantur[h]. Necatis in Carcere Lentulo & Cethego, ſupplicationes & Sacrificia decreta narrat Dio[i], illáque occiſo Catilina repetita. Supplicationis meminit M. Tullius[k], quæ illi togato poſt Romam conditam decreta fuit primùm. h Seru. in ſched. i lib. 37. k 3. Catilin.

Alia porrò Sacra patrum fuerunt, alia plebis. Cum aduerſus Canuleiam legẽ decertaret Conſul[l]: *Quam,* inquit, *aliam vim promiſcua connubia habent, niſi vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum, dimidius plebis?* Hinc certamen primum in Sacello Pudicitiæ inter matronas ortum, cum Virginiam Patritiam, quod è patribus enu- l Liuius li. 4.

a Liuius li. 10. pſiſſet, ſacris arcuerunt[a]: Aráque Pudicitiæ plebeiæ, à plebeijs dedicata, quæ eodem fernie ritu, quo prima coleretur.

b Valer. li. 1. cap. 1. Priſco verò inſtituto rebus diuinis opera dabatur[b], cum aliquid commẽdandum erat, Precatione: Cum expoſcendum, voto: Cum inquirendum, vel extis vel ſortibus, Impetrito: Cum ſollemni ritu peragendum, Sacrificio. De hoc primo loco dicendum nobis eſt, antequam precationes, vota, gratulationes, ſortes explicemus. Sollemnia Sacrificia Pontificum fuerunt ferè omnia: Quædam enim ad regem Sacrorum reliquóſue publicos Sacerdotes pertinuerunt. Antequam illorum ritus & Ceremonias explicemus; Pauca de illorum apparatu & veterum ſumma ergo Deos veneratione præmittenda ſunt. Ipſo ergo Sacrorum ſollemnium die, nocte media templum eius dei, cui res diuina fieret aperiebatur. Nec enim aperta paſſim fuerunt templa, niſi ſi ob res proſperè geſtas gratiæ diis agerentur: vel illi ob cladem aliquam irati placarentur. Hunc apparatum *Apertiones* vulgus appellabat[c]. De apertionibus matutinis templi Deæ Iſidis Apuleius[d] multa: Tum verò cum apertio fieret, *moueri ſacra* dicebantur[e], quod tamen pluribus modis fiebat. Nam & moueri Sacra credebant vbi Sacrificium cœperat inchoari. Atque etiam indicto bello is cui cura exercitus commiſſus erat, Sacrarium Martis ingreſſus, primo Ancilia cõmouebat[f], deinde ipſius ſimulachri haſtam, dicebátque MARS. VIGILA. Ab hoc ritu verba Pſeudoli apud Plautum interpretor.

c Seruius 4. Æneid.

d Apuleius lib. 11. metamorph.

e Lactant. 2. Theb.

f Seruius 8. Æneid.

Scis tu quidem hercle, mea ſi commoui ſacra
Quo pacto & quantas ſoleam turbellas dare.

Turnebus[a] putat, cùm Seruio *Commoueri ſacra*, cum de loco in locum transferebantur, vt in Orgiis & Trietericis. Sed Sacrorum commotio nihil aliud fuit quàm inſtitutio quædam, qua certis & ſollemnibus precationibus Dij aut conſulebantur aut placabantur, Cuius ritum in conſulendis Diis ſuper rebus arcanis Ammianus Marcellinus tradit[b]. *Conſtruximus*, inquit, *ad Cortinæ ſimilitudinem Delphicæ hanc menſulam, ac conſecratam mouimus tandem. Mouendi autem quoties ſuper rebus arcanis conſulebatur, erat inſtitutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus* &c. Ex hoc loco alium perobſcurum eiuſdem authoris[c] interpretor. *Conſiliorum ambiguum retinebant multiplices moræ, tardante trans Tigridem rege, dum moueri permitterent Sacra.* Quod eſt, dum ſecretis carminibus Deos conſuluiſſet, quid facto opus eſſet. Sic Dij per Sacra nefaria conſulebantur, & per ſollemnes preces aduocabantur, quod propriè eſt Sacra commouere, cum illi in rebus trepidis dormitare viderentur, vel in proſperis deberent excitari. Ad hunc ritum fortè alluſit Terentius[d]. *Dormiunt: ego pol Iſtos commouebo.*

a lib.18 aduerſar. ca.13
b lib.19.
c lib.21.
d In Heautontimor.

Sed vt ad templorum Apertiones redeamus non illa omnia clauſa Romæ. Nam Hortæ Deæ perpetuò apertum fuit. Ὅρτας ναὸν ἀνεωγμένον εἶχον οἱ παλαιοὶ διαπαντὸς tradit Plutarchus[e]. Ναὸν Gallicus interpres vertit poſticam templi partem, cum ſit templi pars interior, Cuius poſtica ὀπισθόδομος nuncupatur. Illius

e In Cauſis.

Deæ templum Labeo apertum dicit, quod Horta ad res præclaras ſemper hortaretur, ideóque aſſiduis precibus & ſacrificiis piari deberet. Pari de cauſa belli tempore Iani templum belli pacíſque indicium, apertum, in armis eſſe ciuitatem; clauſum, pacatos circa omnes populos ſignificabat. Ad ſpem enim auxilij apertum illud templum, quod quoque temporis momento, turbatis rebus ſolebant flagitare. Nummus eſt Neronis.

Apertis templis accendebantur tedæ flammis ac lumini ſacrorum gratæ, quas reſpuens Lactantius [a]. *Mactant*, ait, *opimas & pingues hoſtias Deo, quaſi eſurienti: profundunt vina, tanquam ſitienti: accendunt lumina veluti in tenebris agenti*.

a lib. 6. de vero cultu. cap. 2.

Apertis deinde & adornatis templis cùm puluinaribus, luminibúſque accenſis: matutinæ primùm fuere vigiliæ: Sacrorum enim cauſa maturiùs vigilãdum. Non admitto viri diligentiſſimi in Suetonio [b] emendationem, qui reclamantibus, vt ipſe fatetur, libris, reponit maturiùs euigilãdum, nec latinam putat lectionem vigilandum. Dicebat M. Tullius [c] vigilandum

b In Augusto. cap. 78.

c In orat. pro Seztio.

landum eſſe iis qui Reip. gubernacula depopoſcerēt: ſed iis qui tractant libros, quandoque, vt ipſi Homero licuit dormitare. Maturiùs vigilare eſt ante maturam lucem excitari: quod idem Tullius[a] dixit maturiùs ſurgere, *Poſtero die mane*, inquit, *cum multò maturiùs quàm vnquam antea ſurrexiſſet.* Vigilias illas à Peruigiliis differre negant Grammatici[b], qui aſſerunt præpoſitionem adiectam, naturam verbi non mutare, ſed ab ea accipere temporis diuturnitatem vt ſint peruigilia idem quod vigiliæ. Quod Plautus[c] firmare videtur qui ſtupratam Euclionis filiam fingit cereris vigiliis. Sed repugnat Martialis[d], ille enim,

[a] Act.4. in Verr.
[b] Chariſius lib.1.
[c] In Aulular. prolog.
[d] li.9. epig. 70.

Nam vigilare leue eſt, peruigilare graue

Peruigilium παννυχισμὸς quo nox tota tranſigebatur. Παννυχὶν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς[e]. Παννυχὶς ἑορτὴ νυκτελινὴ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ. Peruigilia certis Diis vt Cereri, Veneri, Apollini, Fortunæ, cui anniuerſaria conſtituit Galba[f], Quæ indicta aliquandò ab Imperatore. De his Arnobius[g], cuius deprauatam lectionem feliciter Gelenius vir eruditus reparauit. *Sancta illa*, inquit[g] Arnobius, *peruigilia conſecrata ſunt & pannicius migraue*: Legit ille, & *Rectè, Pannychiſmi graues.* Vt peruigilare graue fuit, vel Martiali. Vigiliæ in omnibus ſollemnibus ſacris ἀγρυπνίαι partem noctis aliquam in templis inſomnem ferebant, non noctem totam.

[e] Heſych.
[f] Sueton. in Galb. cap.4.
[g] lib.5.

His proximum fuit incubare, dormire ſcilicet in templo ad accipienda Dei reſponſa. Clarè Poëta[h].

[h] 7. Æneid.

huc dona Sacerdos
Cum tulit & cæſarum ouium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnóſque petiuit.
Multa modis ſimulachra videt volitantia miris
Et varias audit voces, fruitúrque Deorum
Colloquio.

[a] In Curculion.

Iocus Plauti[a] apud quem Cappadox leno
Hac nocte in ſomnis viſus ſum tuerier
Procul ſedere à me longe Æſculapium.
Cui reſpondet coquus,
Namque incubare ſatius te fuerat Ioui
Tibi qui auxilium in iureiurando tulit.
Facetè leno,
Si quidem incubare velint qui peierauerint,
Locus non præberi potis eſt in Capitolio.

[b] lib. 7.
[c] Seruius li. 2. Æneid.
[d] Seruius eclog 8.

His Sacrorum ſollemnium vigiliis, populus ante lucem cum ad templa veniret, ignem in aram inferebat. Hymni interea à Sacerdotibus publicis decantabantur, collatis ad Tibiam vocibus, quas exercitationes Deorum matutinas Arnobius[b] vocat. Pontifex intereà puluinaria pertranſibat, híſque verbis vtebatur[c]. VIGILASNE. DEVM. GENS. In hymnis autem intercalaris verſus frequenter poſt aliquantulos interponebatur[d], quem propius vero eſt in huiuſmodi cantibus à populo fuiſſe repetitum. His peractis parabantur ea quæ ad Deorum pacem oportebat adeſſe. Pax enim Deûm propriè Sacrificij fructus[e], Plautus *Sunt ne hîc omnia quæ ad pacem Deûm oportet adeſſe?* Liuius dixit[f], *Hoſtia Cæſa, pacem Deûm adorare.* Quod idem Plautus[g] explicat paucis.

[e] In Pœnulo.
[f] lib 6.
[g] In mercator.

Apollo quæſo vt des pacem propitius.
Salutem & ſanitatem noſtræ familiæ,
Meóque vt parcas gnato pace propitius.

DE SACRIFICIORVM RITV & Ceremoniis.

CAP. II.

SACRIFICIVM eſt Diis ritè facta ſuper aris aut focis oblatio. Illud Superis, Inferis, aut Terreſtribus fiebat. In ſollemnibus preces præuiæ & certis dierum temporibus repetitæ; Quæ aut iratis Diis aut propitiis ferebantur. Primùm ergò populus cùm Sacerdote veniam precabatur, & licet innocens, numinis propitij gratiam promereri ſtudebat, veniam poſtulando quaſi peccauiſſet. At vero cum iratis Diis Sacra peragerentur, aut votiua in aduerſis, aut depulſoria ob prodigia.

Orantes veniam templum clamore petebant[a]. [a] Virgil.1. Æneid.& ib.Seru.
Vt in ſummis periculis mulieres crinibus paſſis, verrebant[b] aras & templa. A quo Seneca[c] in Dialogo de Superſtitione, verſa templa nuncupauit. Sic culpam populus cùm Sacerdote primùm fatebatur, quàm ſibi remitti petebat, pacémque per aras exquirebat.

[b] Liuius li. 26.

[c] Apud Diomedẽ Grāmatic.lib.1.

De Superorum & Deorum Terreſtrium ſacris, quæ iiſdem fermè ceremoniis fiebant, hæc Dionyſius[d]. [d] lib.7.
Εθύθησαν οἵτε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων, οἷς ὅσιον, καὶ τῶν θυηπόλων.

Τρόπος ὁ αὐτὸς ὢν, τῷ παρ' ἡμῖν. Χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι, καὶ Δήμητρος καρποὺς ἐπιῤῥάναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. Τῶν δ' οἱ μὲν ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος, σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον. Οἱ δὲ πίπτοντος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. Καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον, ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους. Ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. Οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες ὕφηπτον καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. Vertit Interpres. Sacrificabant Conſules Sacerdotéſque quibus fas erat & victimarij, idque more noſtratium. Lautis enim manibus & luſtratis aqua pura victimis, inſperſíſque earum capita frugibus cerealibus (molam ſalſam voluit dicere, quæ græcis πεφρυγμένη κριθή) conceptíſque precibus, tum demum miniſtros eas mactare iubebant: quorum alij ſtantem etiam tum hoſtiam vecte feriebant in tempora. Alij ſuppoſitis cultris cadentem excipiebant, ac mox excoriatam concidebant membratim, delibatáſque ex ſingulis extis aliíſque membris primitias farrea farina imbuebant, & in Caniſtris offerebant ſacrificantibus, qui aris impoſitas ſuccendebant & vinum inter adolendum effundebant. Quæ omnia à Romanis ſuo tempore obſeruata, iuxta græcas Sacrorũ leges, ex Homero Dionyſius probat. Ampliorem huius ritus explicationẽ à Luciano mutuabor in Dialogo περὶ θυσιῶν. Ille. Θέμενοι δὲ βωμοὺς καὶ πορῤῥήσεις, καὶ περιῤῥαντήρια προσάγουσι τὰς θυσίας. βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργὸς, ἄρνα δὲ ὁ ποιμὴν καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιβανωτὸν ἢ πό-

πλμον, ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὑτοῦ δεξίαν. ἀλλ᾽ οἵγε θύοντες στεφανώσαντες τὸ ζῶον καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες, εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μὴ δὲ τῶν ἀχρήστων τε κατεσφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ καὶ φονεύουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ, γοερόν τι μυκώμενον, καὶ ὅς τὸ εἰκὸς ἐφημοιῶ, καὶ ἡμίφωνον, ἤδη τῇ θυσίᾳ ἔπαυλον. Καὶ τὸ μὲν πρόγραμμα φησὶ, μὴ παριέναι, εἴσω περιῤῥαντηρείων, ὅστις μὴ καθαρὸς ἐστὶ τὰς χεῖρας. Ὁ δὲ ἱερὸς αὐτὸς ἕστηκεν ἡμαγμένος, καὶ ὥσπερ ὁ Κύκλωψ ἐκεῖνος, ἀνατέμνων, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων, καὶ τί γὰρ οὐκ εὐσεβὲς ἐπιτελῶν ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ, δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον ἡ δὲ κνίσα θεσπέσιος καὶ ἱεροπρεπὴς χωρεῖ ἄνω, καὶ ἐς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν διασκίδναται ἠρέμα. Vertit Eraſmus. Tum autem conſtitutis aris, deſignatis Sacrorum ſeptis, puris vaſis collocatis, victimas offerunt. Bouem aratorem agricola: agnum, opilio: Capram, Caprarius: eſt qui thus, eſt qui placentam offerat. At ſi quis pauper, is ita Deo litat vt dextram dumtaxat ſuam ipſius exoſculetur. Iam verò cum immolant, primum ſertis coronant pecudem, multóque ante explorant num legitima ſit (debuit ἐντελές perfecta verti, nec enim legitimam hoſtiam verba Pontificum recipiunt) & ſacris idonea: Ne quid forte mactent ex iis quæ religio repudiat. Deinde ad aram applicant, ac ſub oculis Dei iugulant, flebile quiddam mugientem, benéque ominatam, deníque voce leuiori ad Tibias reſpondentem. Quin & in frontiſpicio poſita ſcriptura denuntiat, ne quis intra pura vaſa conſiſtat qui manibus ſit impuris. Atqui Sacerdos ipſe fœdatus, non aliter

VITTORIO EMANUELE ROMA

quàm Cyclops ille pecudem incidit, inteſtina educit, cor emollit cruorem aræ circumfundit, & quod tandem non obediens peragénſque quod ad pietatem Sacrorúmque ritum pertineat? Poſt omnia demum incenſo igni Capram ipſam pariter cum pelle deportatam imponit: Ipſam itém cùm lanis ouem. Nidor interim ille Sacer atque diuinus ſurſum fertur, atque in ipſum vſque cœlum ſubuectus diffunditur paulatim. Ex duobus his locis omnem Sacrorum rationem & ordinem traho, qui latiùs à me explicandus eſt.

[a] Lactant li. 1. de origin. error. cap. 2

Primò Sacrificia in aperto peragebãtur[a], Aræ ipſæ verbenis & lanea corona cingebantur, eáque triplici. Nec quis ordinem meum reprehendat, ſi cum de Sacrorum apparatu dixerim, & ad illorum ritum deuenerim, rurſus ad eoſdem apparatus regrediar. Nam ij de quibus ſuperiori capite diximus, erant quaſi Sacrorum præludia. Hi vero Sacrificiorum partem aliquam faciunt, qui ab illis ſeiungi non poſſunt. De Corona lanea Propertius[b].

[b] li. 4. Eleg. 6.

Terque focum circa laneus orbis eat.

Quem ritum vir magnus ſibi incognitum faſſus eſt, creditq; quod de laneo orbe à Poeta dictum, id græcis eſſe κανοῦν κύκλῳ βωμοῦ εἱλίσσειν. Caniſtrum in quo mola ſalſa, circum aram in orbem circumferre. Sed laneus orbis eſt Corona lanea, qua aræ & templa ornabantur. Virgilius[c].

[c] 4. Æneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat
Velleribus niueis & feſta fronde reuinctum.

Quod non ſatis intellectum à Seruio, qui neſcio quid de ritu nuptiarum comminiſcitur, vel Ouidius[a] teſtis eſt. [a] In epiſtol. Didon.

Eſt mihi marmorea ſacratus in æde Sichæus
Oppoſitæ frondes velleráque alba tegunt.

Etenim templa vt aræ ipſæ laneis filis coronabantur. De Aris locus Tertulliani[b]. *In quarum*, inquit, *ſollemnitatibus ipſæ fores, ipſæ hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & Sacerdotes eorum coronantur.* Has coronas tænias vocat Arnobius[c] quæ ſunt filamenta lanea; Feſtus[d] infulas. Orbis autem laneus pro laneo filo in orbem circumacto accipiendus eſt, vt docebat olim Io. Paſſeratius popularis meus, vir elegantis admodum ingenij & perpoliti. Sic Iuuenalis[e], *Magnæque Coronæ tantum orbem*: Quod Ouidius[f], *lanam glomerabat in orbes*. Inſertis enim floribus lana circumuoluebatur. [b] lib. de Coron. milit. cap. 10. [c] lib. 5. [d] In verb. infulæ. [e] ſatyr. 10. [f] 6. Metamorph.

Ceſpes aræ ſuperponebatur ex more[g], ſuper quo Sacrificium fieret, de quo Iuuenalis[h]. [g] Seru. 12. Æneid. [h] ſatyr. 12.

Quæ feſtus promiſſa dies animalia Ceſpes
Expectat.

Accedebant ad aras Sacra facturi, aqua viua purificati, qui Venere abſtinuiſſe debebant, qua polluti ſacris arcebantur[i]. Illos ſequebatur ſacris veſtibus amictus Pontifex, qui ad aras Sacrificij, lictore præeunte ducebatur, qui virga turbam ſubmouebat. Tum ſollemnia Sacrificii aggreſſuro Pontifici, exclamabat Præco HOC. AGE. Pontificem magiſtratúmque ſimul admonens, vt ſedulò rei diuinæ vacarent, néue illorum animus cogitationibus aliis diſtrahe- [i] Perſius ſatyr. 2. Tibul. lib. 2. eleg. 1. Macrob. li. 3. ſatur. cap. 1.

retur, ὅταν ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς πράττωσι τῶν θείων, ὁ κήρυξ προεῖσι μεγάλῃ φωνῇ βοῶν ΟΚ ΑΓΕ[a]. Pontifice & magiſtratu præmonitis, monebatur & populus ab eodem Præcone *vt linguis faueret*[b]. Fauere non tantum eſt tacere, quod paſcere linguam dixit Feſtus[c] verùm etiam bona verba fari εὐφημεῖν. Gloſſ. vet. fauete εὐφημεῖτε, hinc murmur humiléſque ſuſurri Perſio[d], & ψιθυρισμὸν ex Clemente Alexandrino doctiſſimus Caſaubonus annotauit.

Pontifex deinde ad ἱερουργίας καὶ μυστικώτερα veniebat: victimæ floribus coronatæ à magiſtratu offerebantur[e], à Pontifice profani arcebantur qui conclamabat[f]. PROCVL. ESTE. PROFANI. θύρας βέβηλοι[g]. Hæc Sacrorum præfatio fuit. At in Sacris reſolutoriis vt ex Seruio[h] Scaliger obſeruauit, lictor ipſe clamitabat HOSTIS. VINCTVS. MVLIER. VIRGO. EXESTO. Pontifex poſtea cùm magiſtratu fundebāt preces, pacem per aras exquirebant, Aras ipſas manibus tenebant præeunte vbique verba Pontifice. Aras enim tenere neceſſe erat Sacrificantibus[i], quod ſi non fieret Sacrificium Diis gratum non putabatur. Victima poſthæc quæ ſoluta ſponte ad aras acceſſerat (nam piaculum erat in Sacrificio ſi quid eſſet religatum[k]) aqua pura antea luſtrata, primùm à Pontifice probabatur.

Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter Cornua fundit[l].

Dixi à Pontifice probari: nec enim magiſtratus illud faciebat cum ipſe victimam offerret. Quare à viro probatiſſimo diſſentio[m], qui ex perſona Didonis vinum

a Plutarch. in Coriolā.
b Tibul. li. 2 eleg. 2.
c In verb. fauentia.
d ſatyr. 2.
e Plin. lib. 16 cap. 4.
f Virg. 6. Æneid.
g Lucian. dialog. de Sacrific.
h lib. 4. Æneid.
i Seru. 4. Æneid.
k Plin. li. 8. ca. 45. Seru. 2. Æneid.
l Virgil. 4. Æneid.
m Scalig. in Varrōn li. 5. de ling. lat.

vinum à magiſtratu fundi ſolitum ad hoſtiæ explorationem veriſſimile putat. Nam vbique Virgilius Didonem vt Flaminicam, Æneámque vt Pontificem max. introducit, vt Seruius notat paſſim. Hancque probationem Pontificis fuiſſe alibi Virgilius docet.

Frontíque inuergit vina Sacerdos[a]. — a 6. Æneid.

Atque hæc quidem probatio, non fuit Sacrificium, ſed hoſtiæ exploratio[b]. — b Seru. 4. Æneid.

Fuit etiam aliud genus probationis vt ſcilicet victima perfecta eſſet: In vitulo, cauda articulum ſuffraginis contingere debebat[c], breuiore non litari putabant. Quod à nobis ampliùs exponetur vbi de hoſtiarum diuerſo genere. Perpetuum in omnibus victimis fuit, vt vino probarétur: Atque illarum frons ſale & farre κριθαῖς πεφρυγμέναις, id eſt mola ſalſa à Pontifice aſpergeretur, vt foci & cultri. Maxima hinc in Sacris ſalis intelligitur authoritas, quando nulla conficiuntur ſine ſalſa mola, quæ fiebat de horno Sale, & horna fruge[d]. Huius Ceremoniæ verba concepta habemus, quæ huiuſmodi fuiſſe Seruius refert[e] MACTVS. EST. TAVRVS (vel agna aut quoquo nomine hoſtia) VINO. MOLAQVE. SALSA, hoc eſt cumulata hoſtia eſt, & magis aucta. Quæ cum ita eſſet, aptum ſacrificium credebatur, ſi dedicatum animal victimæ patiens inueniretur. Tunc ignis aræ ſupponebatur, Pontiféxque

c Plin. li. 8. cap. 45.
d Seru. 2. Æneid.
e 9. AEneid.

Summas carpens media inter cornua ſetas
Ignibus imponit ſacris, libamina prima[f]. — f Virgil. 6. AEneid.

Priùs enim ſetæ tolluntur, & lana aris impo-

a Lactant. Gr. Theb. 4. nitur[a], Sícque deſignatur quaſi immolationis victima,

& tempora ferro
Summa notant pecudum[b].

b Virgil. li. 12. Aeneid. Quod Statius dixit[c].

c 4. Thebaid. *Iamque ardua ferro*
Signati capita.

Obliquum cultrum à fronte vſque ad caudam ante immolationem ducere conſueuerant ad Orientem conuerſi tuncque repetebant preces altiori voce ſacra facturi.

d Virgil. 12. Aeneid. *Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur*[d].
Sic prior Æneas ſequitur ſic deinde Latinus
Suſpiciens cœlum.

Libatio præceſſerat, dixerat Poëta *pateris altaria libant*. In Sacris enim primum erat libare, deinde immolare, tertiò reddere, quartò litare[e].

e Lactant. Gram. 4. Theb. Duæ verò fuerunt libationes in ſacris. Prima cum poſt victimæ probationem vinum ad aras funderetur. Altera cum ſanguis hoſtiæ libaretur. Libatio ergo vini fiebat poſt immolationem, id eſt, poſtquam victima molam ſalſam accepiſſet: poſt mactationem ſanguis victimæ fundebatur, aliáque libamenta Diis offerebantur inter cæſa & porrecta. Cædebatur hoſtia Pontificis iuſſu: In Agonalibus[f] princeps Ciuitatis interrogabatur à Sacrificulis A G O N? Iuſſu Pontificis accepto,

f Varro li. 5. de ling. lat.

Supponunt alij cultros, tepidúmque cruorem
Suſcipiunt pateris[g].

g Virg. 6. Aeneid.

A Pontifice victima percutiebatur: aut cum cultrum

teneret, alter impingebat[a]. Extemplò ſanguis libabatur cùm thure, vino, moláque ſalſa. Hunc ritum expreſſit Arnobius[b]. *Non cæſorum*, inquit, *ſanguinem animalium damus, non thura, non fruges ſalſas, non denique vinum liquens paterarum infuſionibus inferimus*. Tibicines non cum mactaretur ſolum, ſed cæſa etiam hoſtia concinebant[c]. Pontifex thura iterum altaribus ingerebat. Thus enim locum ſumpſit in Cæremoniis primum & ſine thure religionis officiũ claudicabat[d]. Vinum thuris ſocium ei ſuperfundebatur incenſioni. Cum thus incendebatur dicebat Pontifex MACTVS. HOC. THVRE. ESTO. Cum vinum. MACTVS. HOC. VINO. INFERIO. ESTO. Inferium vinum, ait Trebatius, dicebat Pontifex, ne vinum omne omninò quod in cellis & apothecis eſt conditum, ex quibus illud effunditur promptum, eſſe ſacrum incipiat, & ex vſibus eripiatur humanis. Nam addito hoc verbo, ſolum erit, quod infertur Sacrum, nec religione cæterum obligatur.

a Lact. Gr. 4 Theb.

b lib. 6

c Lucian. dialog. de Sacrific.

d Arnob. li. 7.

Vinum poſthæc Sacrificulus circumferebat, vt populus pariter libaret, hoc eſt ſummus labris deguſtaret, ſibíque inuicem poculum præberet. Quod non obmiſit Virgilius[e].

Et pocula porgite dextris.

e lib. 8. Æneid.

Refert Salluſtius[f] fuiſſe qui dicerent Catilinam cum ad iuſiurandum populares ſui ſceleris adduceret, humani corporis ſanguinem vino permiſtum, in pateris circumtuliſſe. Inde cum poſt execrationem omnes deguſtaſſent, ſicuti in ſollemnibus ſacris fieri cõſueuit, aperuiſſe conſilium. Inter hæc pocula diis

f De. Coniur. Catil.

etiam, libabatur ἀπάρχεται aliquo genere libamenti, vt fereto [a], vel ſtrue, placenta de farre, melle & oleo [b]: Quod priſca ſacra pulte fritilla confici ſolerent, quia in victu puls antiquiſſima [c]. Paſtillum quandoque libi genus rotundi, vel ſecium quod ſeceſpita ſecabatur ſacrificiis adhibebatur [d]. Hæc libamenta, aris imponebantur, ignéque eorum pars minuta cremabatur. Plinius [e] de Ombria gemma diſſerens. *In aras*, inquit, *addita ea, traditur libamenta non amburi.* Libamina huiuſmodi Diis offerebantur inter cęſa & porrecta [f]. Medium enim erat tempus inter hoſtiam cæſam quæ mane, & exta porrecta quæ veſperi. Quo tempore exta reddi dicebantur, vel in olla vel in veru elixa aut cocta. Varro [g] cum quarundam pecudum mentionem fecit. *Hæ ſunt*, inquit, *quarum in Sacrificiis, exta in olla non in veru coquuntur.* Arnobius [h]. *Cum Romulo Pompilióque regnantibus percocta planè ac madida cremarentur Diis exta: Nónne Rege ſub Tullo cœpiſtis & leuiter cremata porricere, priſca obſeruatione contempta?* Idem ille [i]. *Modò his aſſa, modò cruda ponuntur ſemicocta & ſemicruda.* Sed priuſquam exta redderentur, ter aram Pontifex cùm magiſtratu circumibat.

Ter circum acta pyras, ſancti de more parentis
Semineces fibras & adhuc ſpirantia reddit
Viſcera [k].

Quod Paucis Virgilius [l] in perſona Didonis expreſſit.

Ante ora Deûm pingues ſpatiatur ad aras.

Exta tum aræ imponebantur reddíque dicebantur. Quod à magiſtratu fiebat iubente his verbis Ponti-

a Feſtus in verb. ferctũ Strues.
b Seru. 7. Æneid.
c Plin. li. 8. cap. 8.
d Varro li. 4 de ling. lat. Feſtus in verb. ſeciũ.
e li. 37. ca. 10
f Varro li. 5. de ling. lat.
g lib. 4. de ling. lat.
h lib. 2.
i lib. 7.
k Statius 4. Thebaid.
l 4. AEneid.

ficce. D A. QVOD. D E B E S. D E. M A N V. D E X T R A A R I S[a]. Adolebat ſacrificans, orabat Sacerdos. Plauti Ballio[b].

Nam ſi ſacruficem ſummo Ioui
Atque in manibus exta teneam, vt porriciam, interea loci
Si lucri quid detur, potiùs rem diuinam deſeram.

Quaſi diceret nullam pietatem obſiſtere poſſe, quin lucro conſuleret.

Iiſdem verbis ſollemnibus vtebatur Pontifex, cùm Thus aut vinum libaretur[c]. Cúmque exta reddebantur, & in foco aræ imponebantur, hoc erat P O R R I C E R E[d]: Vnde extorum partes Proſiciæ[e], quæ ſolæ comburebantur. In carmine Saliari inciſia ſunt, quod in extis profectum[f]. Feſtus[g] vocat ablegmina. Quæ prætereà magiſtratus in aram imponebat, ambabus manibus, & profecta non erant, luſtralia vocabantur[h]. Quod fieri conſueuerat cum luſtrum conderetur. Hæ partes minutiores omnes antequam adolerentur, farris ſemine incerni ſolebant, ac dicere ſacra facientes S E. E A. F E B R V A R E. Id eſt, pura facere[i]. Cum vero proſiciæ comburebantur, Thus iterum dabatur & vinum, quod erat *vinum adtegrare*, id eſt, vino Sacrificium augere[k]. Arnobius[l] Thus illud & vinum nobis abunde ſuppeditat. *Pari more*, inquit, *poſt ſolitos victus liborum & pultium hoſtiarúmque cæſarum, quò putreſiat faciliùs & percoquatur cibus, frequentiſſimo irrigant, accipiúntque ſe vino.*

Inter porrecta gratiſſimæ Diis κνίσαι putabantur, id eſt, nidores καπνοὶ τῶν θυσιῶν[m], qui cum in

a Seru. 2. Georgic.
b In Pſeudolo.
c Seru. 8. Æneid.
d Macrob. 3 Sat. cap. 2.
e Arnob. li. 7.
f Varro li. 4 de ling. lat.
g In verb. Albegminα.
h Seru. 8. Æneid.
i Varro in fragment.
k Feſtus in verb. adtegrare.
l lib. 7.
m Heſych.

cœlum euolarent, cum exta nihil portendiſſent, id eſt, cum læta exta eſſent, iiſque cor non defuiſſet aut caput[a], litaſſe ſe credebant, id eſt, ſacrificio numen placaſſe. Sícque vbi litaſſe compererant, Deos ipſos demum adorabant, dextram ad Oſculum referentes[b], totúmque corpus circumagentes, circum incenſa altaria hymnos concinentes. Pontifex tandem manibus in altum porrectis Deos iterum precabatur, Ianum primò reliquóſque quos neceſſe erat inuocari[c]. Ianus enim in omnibus ſacris primus perpetuò rogabatur, vltimùm Veſta. M. Tullius[d]. *Ianum principem in ſacrificando eſſe voluerunt*. Arnobius[e]. *Ianum quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere ad deorum audientiam creditis*. Ab his precibus litationes quæ λιτανεῖαι, vt lito deprecor λιτανεύω. Peractis precibus Pontifex ad dextram voluere & circumuortere ſolebat, admouénſque ori ſuo dextram, primore digito in erectum pollicem reſidente[f], ſedens Deos venerabatur cùm populo, & velut Diis ipſis ratas preces habentibus ILICET pronuntiabat[g], quod nouiſſimum Sacrorum omnium verbum fuit, quo ritè peracta illa ſignificaret populúmque miſſum faceret. Hæc fortè ingrata non erunt niſi ei ὁ μηδέποτε ταῖς χάρισιν, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς μούσαις θύσας, qui neque gratiis neque muſis vnquam ſacrificauit.

a Capitolin. in Pertinace. & ib. Caſaubon.

b Plin. li. 28. cap. 2. Virgil. lib. 8.

c Acro in horat. ſatyr. 6. lib. 2. Seru. in ſched.

d lib 2. de nat. deor.

e lib. 3.

f Apuleius 4 metamorp.

g Virgil. li. 6

SACRIFICIORVM RITVS ex M. Catone.

CAP. III.

SACRIFICIA diximus publica eſſe vel priuata: Priuatorum Cato [a] adfert exemplum, ex quo publica maximè illuſtrari poſſunt, niſi quis malit ad Paganalia hoc genus Sacrificij referre, quæ quidem inter publica & ſollemnia ſacra numerantur. Cato tamen ad villicum erudiendum hæc tradit, qui in villa faceret ſacra. *Priuſquam meſſem facias,* ait Cato, *porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, priuſquam haſce fruges condantur far, triticum, hordeum, fabam, ſemẽ rapicium, thure, vino, Iano, Iunoni, Ioui præfato. Priuſquam porcam fœminam immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic. Iane pater te hac ſtrue commouenda bonas preces te precor, vti ſies volens propitius mihi, liberíſque meis, domo, familiæque meæ, mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto & mactato ſic. Iupiter te hoc ferto obmouendo, bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, liberíſque meis, domo, familiæque mactus hoc ferto. Poſteà Iano vinum dato ſic. Iane Pater vti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergò, macte vino inferiori eſto, poſtea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, Ita Iano ſtruem commoueto, mactatóque item vti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactató-*

[a] lib. de re ruſti. ca. 134

que vti prius feceras. Item Iano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti priùs datum fuit, ob ſtruem olmouendam & fertum libandum, poſtea Cereri exta & vinum dato. Cato hic primus triumpho & cenſura clarus, nobilior tamen literarum claritate, meretur certè vt illius ſententiam indicemus, quæ eo gratior, quo abſtruſa magis eſt & antiquitatem maximam præfert. *Porcam præcidaneam,* inquit, *hoc modo fieri oportet.* Lego *porcum præcidaneam.* Ratio lectionis ſuo à nobis loco reddetur. Cereri porcus præcidanea mactatur, quod præcidarium fuit Sacrificium ante nouam frugem Cereri Deæ Terræ. Porcum fœminam thure, vino præfabātur Iano, Ioui, Iunoni, *Priuſquam haſce fruges condantur.* Lego, *priuſquam vaſe fruges condantur.* Varro[a], *Si ſit fundus centum iugerum, frumentaria vaſa viginti habere oportet.* In his enim vaſis fictilibus, vt in granariis fruges reponebantur. Nam non in granariis ſolùm fructus cuſtodiuntur, ſed in Vrſeolis & capſellis in quibus illi componuntur[b]. Vrſeoli & capſæ vaſa erāt vt cumera, de qua Horatius[c].

Cur tua plus laudas cumeris Granaria noſtris.

Sacrificium fit Cereri, thure tamem & vino Iano Ioui & Iunoni præfatio ſacrorum fit, qui tanquàm Dii potentiores inuocātur primùm. Nam præfari ſignificat euocare: Quo ſenſu Tibullus[d] dixit præfari Manes. Ceres in præfatione omittitur & tres Dii ſolum inuocantur, quia impar numerus, primus, qui ternarius immortalis credebatur[e]. Ianus Iupiter & Iuno thure & vino inuitantur, quia thus locum ſumpſit in Ceremoniis primum, cui vinum fuit ſocium. Priuſ-

quam

[a] lib. de re ruſtic. ca. 22

[b] l. quæſitū. §. cōſeruandi D. de fund. inſtruct.

[c] li. 1. ſatyr. 1

[d] li. 3. eleg. 3

[e] Feſtus in verb. imparem.

quam porcum fœminam immolaret, Iano ſtruem commouebat. Nam omnis Sacrorum præfatio à Iano incipiebat, vt in Veſta deſinebat[a]. Strues autem genera ſunt liborum digitorum coniunctorum non diſſimilia[b], quæ ſuperiecta panicula in tranſuerſum continetur. Struem commouere verbum Sacrorum eſt, quod ſignificare arbitror libamina Diis offerre & ad preces ſacrificãtis exaudiendas excitare. Struem mouere, commouere & obmouere eandem habere ſignificationem ex iis quæ ſecuntur colligi poteſt. Quæ omnia nihil aliud ſunt quàm libare, quod eſt ambabus manibus ſtruem Diis offerẽdo vel ferctum Ioui, primis quaſi labris deguſtare. Dicit enim Cato in fine huius capitis, ita vti priùs datũ fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum. Sequitur. *Iane pater te hac ſtrue commouenda &c.* Quod tractabimus vbi de precatione ſermo erit nobis. *Ferctum Ioui moueto.* Hoc libi genus eſt à ferendo dictum, quod crebriùs ad Sacra ferebatur, nec ſine ſtrue. Quare falſus eſt Paulus[c] apud Feſtũ qui Struferctarios dictos ſcripſit à ferto quodam Sacrificij genere. Nam Struefertari; dicti à ſtrue & ferto. Nec fertum genus fuit Sacrificij, ſed libi. Fertũ itaque Ioui mouetur, vt ſtrues Iano. Vterque mactus, id eſt, magis auctus effuſa prece, quæ oblationem ſequuta eſt. Nam & macti Dij precibus aut libis dicebantur vel thure & vino quoties oblationi primæ aliquid adiiceretur. *Poſtea Iano vinum dato ſic &c. macte vino inferiori eſto*, legendum inferio. Vinum in Sacrificiis ſæpius fundebatur, vt ſupra probamus. *Vbi exta proiecta erunt*, manifeſtus

a Seru. 4 AEneid.

b Feſtus in verb. ſtrues.

c In verb. Struferctarios.

error,legendum porrecta. *Poſtea Cereri exta & vinum dato.* Illud ergo ſeruabatur in Sacris vt libatio & immolatio Diis principibus fieret Iano ſcilicet & Ioui: Exta redderentur ſiue Deo ſiue Deæ in cuius honorem ſacra inſtituta eſſent: Libatio Diis omnibus fieret. Cereri vinum libatum negotium fecit Macrobio [a] qui de mulſo intelligendum putauit. Sed nos ſcimus Cererem non ita abſtemiam vt illi mulſum pro vino offerretur. Hoc ſolùm ſacrificio vinum Cereri datum aſſerit Lilius Giraldus [b], quod ſine authore: Dico cùm Seruio Pontificales libros non vetare, vt Cereri de vino ſacrificaretur. Locus Plauti multos decepit qui Staphilam anum ſic introducit loquentem [c].

[a] li.3.ſaturnal. cap.11.

[b] Syntag.17

[c] In Aulularia.

Cererin' Strobile iſtas facturi nuptias?
Str. *Qui? Sta. quia temeti nihil allatum intelligo.*

Nodus inexplicabilis Lambino, qui alium græcorum alium Romanorum ritū ſibi finxit in Cereris ſacris; Cùm tamen Cereri Romæ Græco ritu ſacrificaretur. Plautus loquitur de Cereris nuptiis quæ θυσίαι νηφάλιοι, In quibus vinum quidem adhiberi nefas erat, quia Orci erāt nuptiæ, quas Pontifices præſentia ſui, ingenti ſollemnitate celebrabant [d]. In cæteris Cereris Sacris vinum & thus ad Sacrificia præibant. Antequam Cato de præcidanea porca diceret, docuerat [e] quomodò dapem fieri oporteret. Daps [f] fuit res diuina quæ fiebat aut hyberna ſemente aut verna, Quæ quidem diuina res nihil differt à ſacrificio communi. Fiebat quidem illa domi, vt ex multis Plauti locis

[d] Seruius 1. Georgic.

[e] cap.132.

[f] Feſtus in verb. Daps.

comprobatur, ex quibus vnum afferam aut alterum. Primum ex Amphitruone.

Tu gubernatorem à naui huc euoca verbis meis
Blepharonem, vt re diuina facta prandeat.

Alterum ex Aulularia vbi Euclio:

Vaſcula intus purè propera atque elue.

Et paulò poſt.

Nunc lauabo vt rem diuinam faciam, ne affinem morer.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

DE POPARVM ET VICTImariorum mercede.

CAP. IIII.

DVM Sacrorum rationem diligentiùs exquiro, Popæ & victimarij occurrunt cùm cultris & malleis qui mihi eum timorem non iniiciunt, quo me vetus inſcriptio dudum perterruit. Hæc illa eſt.

D
PRO. SANGVINE 125.2.
ET. CORIVM
SI. HOLOCAVSTVM. -X-. X
PRO. SANGVINE. AGNI. ET. PELLE. -X-. II
SI. HOLOCAVSTVM. -X-. II. t
PRO. GALLO. HOLOCAVSTO. X. I. L Ↄ
PRO. SANGVINE. A. XIII
PRO. CORONA. A. IIII
PRO. CALIDAMIN. HOMINEM. A. II

Licet ſub pellibus literarum non multum otij nobis concedatur ad nugas & vanum laborem, properantémque me operiantur Popæ importuni: detrahenda tamen iſthæc quoquo modo pellis eſt. Nihil intra cutem vulneris faciam quod ab aliis facilè curari non poſſit. Monebat Rigaltius, meritò quem amo, cuíque totam hanc explicationem acceptam fero, Fragmẽtum eſſe de matricula ſiue breuiculo æruſcatoris cuiuſdam victimarij, qui pro opera quam mactandis victimis locauerat, ſummularum quarũdam per minuta æra taxationes propoſuerat. Abſque hac coniectura eruditiſſima eſſet, vt nihil prorſus hac de re intellexiſſem. Ex illa enim alia ſeſe offert mihi, quæ Pontificum augeat authoritatem. Quos miniſtris ſacrorum huiuſmodi mercedem cõſtituiſſe puto. Nam hi vt ſolet, ad rem auidiores vexabant populum pro operæpretio: certam mercedem pro ratione Sacrorum in quibus locabant operas, ex præſcripto præſtari voluerunt Pontifices, populúmque ab illorum moleſtia liberare. D. illud quæ prima eſt inſcriptionis litera, pro decreto accipio. PRO. SANGVINE. hoc eſt pro iugulanda victima, Denarij aliquot æſtimati qui in lapide corroſi. ET. CORIVM. quod relictum fuit templo; pellis enim cæſæ victimę detracta, inter religionis inſignia ponebatur. Nam ſtratis his pellibus, Diis incubabant. SI. HOLOCAVSTVM. in quo tota hoſtia flammis adolebatur: merces fuit denariorum decem. PRO. SANGVINE. AGNI. ET. PELLE. detrahenda ſcilicet, Denarios duos accipiebant. SI. HOLOCAVSTVM. ex agno fieret dena-

tios duos totidem. PRO. GALLO. HOLOCAVSTO. denarium vnum & binas ſextulas. Sic enim ſcriptum coniicit Rigaltius quem ſequor X. I. IO. Cuiuſmodi notæ reperiuntur apud Voluſium Metianum. PRO. SANGVINE . . . . . A. XIIII. deeſt aliquid, atque vt pro maiori victima pretium primum conſtitutum eſt, ſic iſtud pro minoribus arbitror, pro quibus ſoluebantur aſſes tredecim. PRO. CORONA aſſes quatuor, nos de Coronis hactenus, quas hoc loco accipimus pro iis quibus victimarij & victimæ ornabantur. PRO. CALIDAMIN. HOMINEM A. II. Ex imperitia fabri errorem ſcripturæ manaſſe putat Rigaltius, qui reponit PRO. CALIDA. IN. HOMINEM vt ſit καθ' ἕκαστον ἄνδρα. Argutè quidem, nam licet calida in ſacris non vterentur ſed viua & pura: Illa tamen opus fuit ad victimarij pelues & cultros eluendos, atque hominum quorundam opera, ad hanc rem vtebatur, quibus ſingulis aſſes duo præſtiti. In his Sacris cùm Apolline tibijs non contendo; Indico non iudico & tenera eruditionis cute laceros aut ægros lectionis artus operire ita ſtudeo, vt admonitionis aut excitationis loco caſtigationes aut labores mei accipiantur.

DE VARIO SACRIFICIORVM GEnere. Minuſculum ſacrum. In ſacris ſiue Deus ſiue Dea. Quod vinum Sacrificio adhiberetur.

CAP. V.

SOLLEMNIVM ſacrorum omnium hic ritus fuit, qui in aliis diuerſus, vt in ſtatis, Imperatiuis aut repentinis, qui tot ceremoniis non conſtabant, niſi ipſi ſollemnes eſſent. Nam quãdoque vinum & thus ſolum Diis offerebatur : aliquando puls mactabatur vt Calendis Iuliis publicè & priuatim pultem Diis mactaſſe author eſt Varro[a] libro primo de vita populi Rom. Caſta mola Virgines Veſtales faciebant[b]. Fuit quoddam genus ſacrificij in quo Saliæ Virgines conductitiæ adhibebantur cùm apicibus paludatæ[c], quæ ſacrificium in Regia cùm Pontificibus faciebant, vt Ælius Stilo ſcripſit. De hoc Sacro fortè Horatius[d].

Creſcam laude recens, dum Capitolium
Scandet cùm tacita virgine Pontifex.

Saliæ enim Virgines circa aras facùlas tenentes, ferebantur quodam geſtu & motu incompoſito[e]. Quod genus Sacrificij quo veteres aras circumibant, & rurſus reuertebantur, deinde conſiſtebant Minuſculum Sacrum[f] dicebatur. Saltatio eſt corporis motus paulò vehementior, in multis ſacris viris & mulieribus

[a] In fragment.

[b] Feſtus in verb. Caſta.

[c] Feſtus in verb. Saliæ virgines.

[d] 3. Carmin. od. 30.

[e] Virg 1. Georgic.

[f] Seruius 4. Æneid.

permiſſa, tanquam religionis officium. Quod nullam, inquit Seruius[a], maiores noſtri partem corporis eſſe voluerunt quæ non ſentiret religionem. Non prætermittendum, quod ſuperis Diis impari numero ſemper ſacrificatum, vt inferis, pari: Quod Pontificales indicant libri[b]. Imparem nempè numerum antiqui proſperiorem eſſe credebant & immortalem[c], quia ille diuidi integer non poteſt[d]. Quare impares numeros ad omnia vehementiores putauerunt[e] & ad ternarium numerum in ſuperorum Sacrificiis multa retulerunt. Tria altaria Diis ſuperis extructa[f], ter circum acta pyras exta reddebantur[g], ter hoſtia circumducebatur[h], ter circa eaſdem aras laneus orbis vinciebatur[i], ter vinum inferium datum[k], ter ſtrues commota[l]; ϖρὸς τὴν σελήνην τρὶς ἐγχαμὸν ϖεριπτύχονται[m]. Ter ad lunam inhiantem vota faciebant. Vt Deorum omnis ferè poteſtas triplici ſigno oſtendebatur. Iouis, Trifidum fulmen: Neptuni tridens: Plutonis etiam Canis triceps.

- a Eclog. 5.
- b Seru. eod.
- c Feſtus in verb. imparem.
- d Seru. eclog 8.
- e Plin. li. 28. cap. 2.
- f Seruius eclog. 5.
- g Statius 4. Thebaid.
- h Virgil. 1. Georgic.
- i Propertius eleg 6. lib. 4
- k Cato cap. 134.
- l Cato eod.
- m Lucian. in ἑταιρικ.

In omnibus vero Sacris nihil cautiùs agendum, quàm vt vnicuíque Deo ſuo ritu ſacrũ fieret. Vſqueadeo res exigebat, propria Deorum nomina ſcire nec ambigere, de vniuſcuiuſque vi & nomine[n]. Nam ſi alienis ritibus fuiſſent inuocati, piaculis tenebant inexplicabilibus obligatos. Hæc cauſa fuit cur in Sacrificiis dicere ſolerent *Siue Deus ſiue Dea*. Vt cũ terra mouiſſe dicebatur, dei nomen cui ferias ſeruari, aut ſacra fieri oporteret, Romani ſtatuère & edicere quieſcebant. Ne alium pro alio nominando, falſa

- n Arnob. li. 3.

religione populum alligarent[a]. *Eas ferias ſi quis polluiſſet, piaculóque ob hanc rem opus eſſet: hoſtiam, ſi Deo ſi Deæ immolabat*: Idque ex decretis Pontificum Varro tradit, quoniam qua vi, & per quem Deorum terra tremeret, incertum eſſet. Imò Pontifices ipſi ſic Iouem precari conſueuerant. *Iupiter opt. maxime, ſiue quo nomine appellari volueris*[b]. Quem ritum tangit Virgilius[c] ſuo more.

ſequimur te ſancte Deorum
Quiſquis es.

Quod etiam in votis & conſecrationibus retinuerunt. Lapis vetus.

SIVE. DEO
SIVE. DEÆ
C. TER. DEXTER
EX. VOTO
POSVIT

Fuit Clypeus in Capitolio conſecratus cum hac inſcriptione, GENIO. VRBIS. ROMÆ. SIVE. MAS. SIVE FOEMINA[d].

Sed vt vino Sacrorum caput hocce claudamus, Quod vel remota quandoque menſa à conuiuis deguſtari ſolet: addam quod ex imputata vite Diis libari, Numæ lex Poſthumia nefas ſtatuit[e]. Vt nefas prolibare Diis, vino vitis fulmine tactæ, quamque iuxta, hominis mors laqueo pependiſſet: Aut ſi vulneratis pedibus vitis calcata eſſet: aut vinum circumciſis vinaceis profluxiſſet, aut ſupernè deciduo immundiore

a Agel. li. 2. ca. 28.
b Seru. in ſched.
c lib. 4. Æneid. & ib. Seru.
r. 7.
d Seru. in ſched.
e Plin. li. 14. cap. 12.

mundiore lapſu aliquo, eſſet pollutum[a]. Vnde in Sacris dicebatur furore corripi qui ſacrificaret de vino vitis imputatæ[b].

a Plin. li. 14. ca. 19.

b Seruius eclog. 1.

DE SACRIS PRIVATIS, QVÆ certæ gentis aut familiæ fuerunt, Natalium, Nuptiarum aut funerum.

CAP. VI.

QVOD priuati ſuæ religionis cauſa Deo dedicant, id Pontifices Romani non exiſtimant Sacrum, vt Gallus Ælius ait[c]: At ſi quæ Sacra priuata ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificum, ſtato die, aut certo loco ſint facienda, ea ſacra appellari tanquam Sacrificium, Ille locus vbi ea ſacra facienda ſunt, vix videtur ſacer eſſe. Sacra illa tanquam Sacrificium dicit Gallus, quod ex Catone notabamus eſſe rem diuinam facere. Sacrificia enim propriè fuerunt illa ſolemnia, quæ per Pontifices aut alios Sacerdotes publicos fiebant: vt res diuina à priuatis. Priuata illa ſacra aut gentis vnius fuerunt aut familiæ aut ſingulorum. Gentilitia in Sacello aliquo, ſtato loco, anniuerſaria factitabantur[d]. Illis totam gentem intereſſe ſolere, Fabiorum hiſtoria vetus memoratur, quos omnes ad hocce Sacrificium proficiſcentes ad vnum occiſos narrant. Quod probabile Dionyſius[e] non putat, tot viros qui ſub ſignis eſſent Sacrorum cauſa in vrbem ſine Senatuſconſulto reuerſos.

c Feſtus in verb. Sacer mons.

d Cic. de Aruſpic. reſp.

e Dionyſ. li. 9.

Sed Cincius libro tertio de re militari dubitationem tollit[a]: Ita enim concipiebatur militum ſcriptorum iuſiurandum. *Vt adeſſent illi præſinita die*, his additis exceptionibus, *niſi harumce aliqua cauſa fuerit, vt Sacrificium anniuerſarium, quod rectè fieri non poſſet, niſi ipſus eo die eſſet*. Non quæro inter diſſentientes authores in tanta vetuſtate, an Fabij ad hoc ſacrum pergentes deleti ſint: Sed cum Roma non longè abeſſent, non facilè potuerũt ab hoc Sacrificio excuſari quod differre nefas erat. Quare Conſules ipſos quibus cura belli mandata erat, hæc ſacra quandoque in vrbe retinuerunt, vel è caſtris ad illa in vrbem ipſi, reuerſi ſunt.[b] Memorabile illud eſt quod de gente Seruilia Plinius[c] ex Meſſala retulit, habuiſſe illam Trientem Sacrum, cui ſumma cùm cura magnificentiáque Sacra faciebant. Hunc ferunt alias creuiſſe alias decreuiſſe videri, & ex eo aut diminutionem familię ſignificari aut honorem.

[a] Agel. li. 16 cap. 4.
[b] Plutarc. in Fab. Max.
[c] li. 34. ca. 13

Priuata Sacra vnius erant certæ familiæ quæ perpetua manebant, heredémque ſequebãtur, nec morte Patrisfamilias occidebant, niſi ex Scæuolæ ſententia perimerentur. De his nihil repeto. Priuatorum Sacrorum alia ſtato die fuerũt & anniuerſaria vt natalium & funerum, quæ Parentalia: Alia repentina, vt nuptiarum cæteráque innumera. Quæ omnia aut ad aras certo loco fiebant, qui quidem locus vix ſacer videbatur: aut domi, foculo ſupra menſam impoſito, quæ eſſet aræ loco. Nam quæ in Sacris publicis ſollemnibus libamenta priuati Diis offerebãt, vnam tantum Sacrificiorum partem contingebant, quæ

fuit libatio. Priuati enim in his Sacris, aut ignem in aram inferebant, aut aram augebant quod eſt libamenta offerre, aut adolebant. Plautum in his Sacris expediendis aduocabo mihi miniſtrum, Sacerdotem & Aruſpicem, qui his in rebus vt in omni genere doctrinæ ita diues eſt, vt ab eo ſolo mihi comparare poſſim nullo pretio, quæ neceſſaria videbuntur. Quare authores alios non morabor, qui lucem ab illo maximam accipere poſſunt. Ea fuit omni populo Rom. religio, vt publicè & priuatim accederent ad Deos puri, nec illotis, vt aiunt, Manibus. Megadorus[a]. [a] Plautus in Aulularia.

Ego niſi quiduis eo lauatum vt ſacruficem.

Euclio illius ſocer expectatus.

Nunc lauabo vt rem diuinam faciam.

Operiebant caput ad aras acceſſuri vel Deos inuocaturi. Alcumena[b]. [b] Plautus in Amphitruone.

Inuocat Deos immortales, vt ſibi auxilium ferant
Manibus puris, Capite operto.

Quod ex Agaraſtocle adoleſcente amatore & Adephaſio amica notamus, ille[c]. [c] Plautus in Pœnulo.

Ag. *age ſuſtolle hoc amiculum*
Ad. *pura ſum, comperce amabo me attrectare Agaraſtocles.*

Et paulò poſt.

Ad. non ſum irata. Ag. non es? Da ergo vt credā Sauium
Ad. mox dabo cum ab re diuina rediero.
Ab. Paucis verbis rem diuinam facito.

Maturiùs properabant ad Aras. Meretrices duę Plauti noſtri.

AN. *Nimia nos ſocordia hodie tenuit.* AD. *qua de re obſecro?*

AN. *Quia iamdudum ante lucem ad ædẽ Veneris venimus*
Primæ vt inferremus ignem in aram.

Philocomaſium meretrix alia.

Inde ignem in aram.
Vt Epheſiæ Dianæ laudes latas
Gratéſque agam, eique vt arabico fumificem odore amœnæ[a].

a Plautus in Milite.

Illato igne thus iniiciebant, & hoc propriè fuit adolere.

b Martyrolog. 25. Decemb.

Natali domini Diocletianus Imperator[b], Nicomediæ cum Chriſtiani ad Dominicum conueniſſent, Ianuas ecleſiæ claudi iuſſit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure præ foribus poni, vt Ioui thus adolerent.

c Plautus in mercatore.

Aram hoc Thure aut libamentis adaugere dicebantur. Quod & in publicis & priuatis ſacris fieri ſolebat. Dorippa mulier[c].

aliquid cedo
Qui hanc vicini noſtri aram augeam.
Syr. *Da ſanè hanc virgam lauri.*

Hæc quidem & in publicis & priuatis Sacris communiter obſeruata. Priuatorum ſacrorum quæ publicè fierent imagines multas habemus in nummis, vnum aut alterum adferam & multis.

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

In his rem diuinam facere, ſupplicare, ſalutare Deos diuerſa ſunt, quæ vno vocabulo exprimuntur, pacem Deorum quærere aut expetere. Amphitruo[a]. [a] Plautus in Amphitr.

Vt Iouis ſupremi multis hoſtiis pacem expetam.

Adelphaſium[b]. [b] Plaut. in Pœnulo.

Sunt hîc omnia quæ ad Deûm pacem oportet adeſſe?

Verbo vnico dicebant facere, quod eſt, rem diuinam religionibus exibere. Virgilius[c], *Cum faciam vitula.* [c] Eclog. 3. Hadrianus Iunius legit. *Cum faciam vitulam*, probè. Cenſorinus, *Genio hoſtiam faciundum.* Adhibebantur his Sacris priuatis, miniſter, Aruſpex, Fidicina, Popa. De miniſtro Salax Iupiter apud Plautum[d]. [d] In Amphitr.

Atque vt miniſtres mihi cum mihi ſacruficem.

Miniſter ille primus ex domeſticis aduocabatur, Panegyris mulier Gelaſino[e]. [e] Plaut. in Sticho.

Pa. Intro Dinacium, iube famulos rem diuinam mihi apparent,

Bene vale. Ge. vin' adminiſtrem? Pa. Sat ſeruorum habeo domi.

De Aruſpice & Popa Plautum[f] intelligo. [f] In Curculione.

In velabro vel piſtorem vel lanium vel Aruſpicem,
Vel qui ipſi vortant, vel qui alij ſubuerſentur, præbeant.
Hoc enim genus hominum ſtabat otioſum, vſque dum illos aliquis ad rem diuinam priuatam conduceret. Piſtorem vel fictorem puto qui fictas humilioribus hoſtias pararet. Perperam verſum alterum viri doctiſſimi intellexerunt [a]. Habet vetus lectio, *vel qui aliis ſubuertendos præbeant*, vtraque recta. Iocus Plauti in eo quod omnes hi conductitij inſeruiebant ſacris. Aruſpex Sacrificij & Ceremoniarum arbiter, quæ ex illius præſcripto pro diuerſitate numinum perficiebantur. Nullum Sacrificium ſine adoratione, quæ modò dextroverſum fiebat, modo alio ritu vt docebimus, vbi de illa agemus. Hinc vetus dictum *Dij bene vortant.* Et vortere eſt conſiderare [b], quo ſenſu Salluſtius dixit exercitum more maiorum vortere. Quod verò Lambinus magnum diſcrimen putat, inter vorſare & vortere, illúdque tractum dixit à piſcibus qui aſſantur & verſantur, frictas nuces narrat: Iſthæc enim eandem ſignificationem habet. Vt, *animum partes verſabat in omnes* dixit Virgilius, quod tranſlationi Aſſorum piſcium accommodari non poteſt. Et *verſare oues* [c], pro pecus huc & illuc agere. Vortere ergo & ſubuortere, ad Aruſpicem pertinet, qui & Ceremonias ſacrificantes edocebat, & victimarum exta conſiderabat, homóque ille nullius pretij, per interpoſitas perſonas plerúmque ſubuertebat, id eſt deludebat, & ad ea ſe vertebat, quæ vſus poſceret. Hic tamen aduocabatur & conſulebatur.

a Turneb. li. 11 aduerſ.

b Seru. 5. Æneid.

c Virgil. Eclog. 10.

Hoſtiis pacem expetam,
Ego Tireſiam coniectorem aduocabo & conſulam[a].

De Fidicina Epidicus Plauti[b].

Me iuſsit ſenex,
Conducere aliquam Fidicinam ſibi huc domum,
Dum rem diuinam faceret, cantaret ſibi.

Victimas enim aut domi aut ad Aras immolabant, & vbique hos omnes ſibi miniſtros adſciſcebant ſuo ſumptu.

Priuata Sacra quæ ad aras, Natali, Nuptiali & Funerum die celebrabantur, Aut feſto alicuius Dei quẽ colebant. Natale Sacrum vulgatum eſt, quod Genio fiebat ſine victima, cui quotannis ſacrificabatur [c]. Huic Deo merum fundendum, non hoſtiam faciundum Varro teſtatur in eo libro cui titulus eſt Atticus, & id moris antiqui tenuerunt, vt cum die natali munus Annale Genio ſoluerent, manum à cæde ac ſanguine abſtinerent: ne die qua ipſi lucem accepiſſent, aliis demerent[d].

Nuptiarum ritus maiorem habuit ceremoniam religionémque. Nam & nuptialia Sacra[e] dicta ſunt & Sanctimoniæ nuptiarum, & nuptialia Sacramenta[f], quæ captatis Auguriis & multis Ceremoniis firmabantur. In nuptiis enim augurium, Sacrificium & ad aras, & domi, votum requirebatur, ſi per coëmptionem fierent aut confarreationem. Nam quæ vſu mulier ducebatur parum à concubina differebat. *Auſpices* Varro in libro de pudicitia in *nuptiis appellatos docet, quod Auſpici* * * *biſque à marito & noua nupta per hos Auſpices captabantur in his nuptiis.* Sic laudatur

a Plaut. in Amphitr.
b In Epidic.
c Cenſorin. de die nat. cap. 3.
d Cenſorin. cap. 2.
e Liuius li. lib. 30.
f Martianus Capel. li. 2.

Varro à Seruio [a]. Legendum forte, cum locus ſit mutilus. *Auſpicia enim ſemel bíſque à marito & noua nupta per Auſpices hos captabantur.* Quod illa & foris ad aras & domi ſacro iterato, etiamnum componebantur. Iura Auſpiciorum ad opinionem vulgi retenta ſunt ex patrio more: ea quibus in nuptiis vtebantur ſimulachra Auſpiciorum fuerunt [b]. Aruſpex his verbis aduocabatur: *Te volo mihi in auſpicio eſſe: volo reſpondebat, audiui hæc.* In Auſpiciis Tellus vocabatur, quam nuptiis præeſſe tradunt, Cui etiam virgines cum ire ad domum mariti cœpiſſent, vel iam ibi poſitæ eſſent, diuerſis nominibus & ritu ſacrificabant. Quare secũdum Etruſcam diſciplinam nihil tam incõgruum nubentibus quàm motus terræ [c]. Captatis Auguriis vxor duci in domum viri non poterat, niſi ſacrificio peracto [d]. Quod quidem Sacrificium ad Aras, id eſt, in templis & ædibus publicis vbi victimæ immolabantur [e]. In his Sacris nihil religioſius confarreationis vinculo fuit, nouæque nuptæ farreum præferebant [f]. Farre conueniebatur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſollemni Sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibebatur ille, quem noua nupta præferebat [g]. Vir & mulier per Pontificem max. coniungebantur per fruges & molam ſalſam & confarreatio dicebatur, ex quibus nuptiis patrimi & matrimi naſcebantur. Coëmptio verò aut in manum conuentio vxorem viro loco filiæ dabat, & vir, patris in ius veniebat, ea lege, vt qui prior moreretur heredem alterum ſibi haberet. Coëmptio illa fiebat per æs & libram his verbis ſollemnibus, *vbi tu*

Caius

a lib. 4. Æneid.

b Cic. lib. 2. de diuinat.

c Seru. 4. Æneid.

d Seru. 3. Æneid.

e Apuleius lib. 4. metamorph.

f Plin. li. 18. cap. 3.

g Vlpian li. regular. tit. 9.

Caius ego Caia. Nam Caias mulieres eſſe vocatas, & Caios viros ex nuptialibus ſacris apparet[a]. Igni & aqua coëmptio perficiebatur[b], Vota deinde fiebant, à quibus prima & ſecunda vota pro nuptiis vſurpantur. A votis votita vxor dicta eſt; Elegans locus Plauti, cum Paraſitus adoleſcenti ſatur meretricias leges ſcriberet, quæ verecundius aliquid continerent & ſanctitatem haberent nuptiarum[c].

a Quintilià. lib. 1. inſt. cap. 7.
b Seru. 4. AEneid.
c Plautus in Aſinaria.

De me iſtuc, inquit adoleſcens,

Nolo habere illam cauſam & votitam dicere.

Mira eſt Lambini interpretatio, quæ Aſinariã Plauti rudere faceret. Verſus iſte citatur à Nonio, qui veteres religione aliqua prohibitum vel vetitum, votitum dixiſſe aſſerit. Videndum nobis eſt, quid ſit cauſam habere, & propriè votitam dicere. Cauſam habere & cauſam dicere idem ſunt. Plautus noſter.

Non cauſam dico, verum qui inſimules probri[d].

Idem[e].

Vxor viro ſi clam egreſſa eſt foras,

Viro ſit cauſa, exigitur matrimonium.

d In Amphitr.
e In mercatore.

Cauſa eſt controuerſia[f]: Græcis ἐν αἰτίᾳ ποιεῖσθαι. Crimen obiicere criminosè deferre & αἰτίαν ἔχειν reum poſtulare, controuerſiam mouere. Hæc ergo eſt mẽs Plauti, nolo vt illa de me conqueratur, quod nimis illam pudicè habeam, vt ne quidem ſe mouere poſſit. Sed moueri illam geſtio, cum ſit meretrix, nec votitam dicere, id eſt, quaſi vxorem habere, quæ verecundè & non intemperanter amet. Atque hæc nuptiarum ſanctitas fecit, vt legibus Romanis nuptiæ

f Senec. in præfat. li. 1. controuerſ.

inter ciuem Romanam & peregrinum ſint prohibitæ & nefariæ dictæ quod contra fas contractæ eſſent & ſine farre pio. Quod mirè de nuptiis Antonij & Cleopatræ ſeruauit Virgilius [a].

[a] lib. 8. AEneid.

Sequitúrque nefas Ægyptia coniux.

Sollemni hoc Sacrificio priuato facto domi, aliud repetebatur tam à parentibus quàm ab ipſis viris, Euclio ille [b].

[b] In Aulular.

Quamminimo ſumptu filiam vt nuptum darem
Nunc thuſculum emi, & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foro noſtro Lari,
Vt fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Viri nuptiis ſacrificabantur in cubiculo viduæ, ait Cato [c] antiquitatum diuinarum libro quartodecimo, pro ſacrificabant. Idem huius verbi rationem reddit [d]: *Reprehendunt quidam quod putant idem eſſe Sacrifico & ſacrificor, quod ſit an non nihil commouet Analogiam.* Sic viri vxores Sacris ſuis initiare dicebantur, in quo luſit lepidè M. Tullius [e], cum M. Luculli vxorem, Memmium ſacris ſuis initiaſſe iocatur, cuius pudicitiæ vitium attulerat. De Sacris funerum alius erit dicendi locus.

[c] Apud Non. in verb. ſacrificabatur

[d] lib. 8. de ling. lat.

[e] li. 1. ad Attic. epiſt. 15.

Feſto Dei quem colebant, Sacra facta Plautinus indicat leno [f], qui multum Sacrorum ritum produxit.

[f] In Pœnulo.

Dij illum infœlicitent omnes qui poſt hunc diem
Leno vllam Veneri, vnquam immolarit hoſtiam
Quíue vllum thuris granum ſacrificauerit.
Nam ego hodie infœlix Dis meis iratiſſimis
Sex agnos immolaui, nec potui tamen

Propitiam Venerem facere vti eſſet mihi.
Quoniam litare nequeo, abij illinc illico
Iratus, vetui exta proſicarier,
Neque ea aſpicere volui, quoniam illa non bona
Aruſpex dixit, deam eſſe indignam credidi.
Eo pacto auaræ Veneri pulchrè adij manum
Quando id quod ſat erat, ſatis habere noluit.
Ego pauſam feci, ſic ago, ſic me decet.
Ego faxo poſthac Di Deæque cæteri
Contentiores mage erunt, atque auidi minus
Cum ſcibunt Veneri, vt adierit Leno manum.
Condignè aruſpex, non homo Trioboli
Omnibus in extis aiebat portendi mihi
Malum damnúmque & Deos eſſe iratos mihi.

Aruſpex nõ Trioboli cariùs fortè quam in Velabro conductus qui ob artis peritiam nobilior notiorq;. Adire Veneris manum, facetè dixit leno, cum tot fruſtra victimas veneri mactaſſet, quî tandẽ ad Auaræ illius manus oſcula delabitur. Quod pauperiores ſolebant, vel facultatibus exhauſtis qui nihil haberent in bonis, quod diis offerrent. De quibus perdoctè multa Lipſius[a]: Cuius, vt potentioris manum, ſcripta hîc deoſculor, quibus hoc vnũ Luciani[b] adiicio, ὁ δὲ πένης ἱλάσκετο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Si quis pauper, is ita deo litat, vt dextram duntaxat ſuam ipſius exoſculetur. Hæc priuatorum Sacra per Curiones fiebant, qui pro curialibus Sacra faciebant[c].

a lib. 2. Elector. ca. 2.
b In dialog. περὶ θυσιῶν.
c Dionyſ. li. 2.

DE SACRIS PRIVATIS quæ Domi fiebant.

CAP. VII.

DOMESTICA Sacra perſequimur, quæ maiore ex parte expedita ſunt, quia & illa antiquitate ſua cõmendantur & innoteſcunt. Domi Sacra fiebant præcipuè Diis Laribus ob puerperium vel ex re qualibet imminente ad placandos Deos aut inuocandos: vt ſi lætiores res eſſent ad gratias agendas. Laribus Kalendis, Idibus, Nonis, feſtus dies cum erat, coronam in focum indebant, vel pro copia familiari ſupplicabant[a]. Si peregrinarentur, Dei alicuius imaginem ſecum ferebant, cui rem diuinam facerent. Apuleius[b] cum pietatem ſuam iudicibus oſtentaret, *Morem*, inquit, *mihi habeo, quoquo eam, ſimulachrum alicuius Dei inter libellos conditum geſtare: eique diebus feſtis thure & mero, aliquãdo victimis ſupplicare.*

[a] Cato de re ruſtic. cap. 143.

[b] Apolog. 1.

Puerperium maiore pompa & ſumptu celebrabatur, Phroneſium Plauti[c].

Eúmq; ornatum gero, vt grauida quaſi puerperio cubem,
Date mihi huc ſtactam atque ignem in Aram, vt venerem Lucinam meam,
Hic apponite atque abite ob oculis.

Deinde.

Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.

[c] In Truculento.

Date aquam manibus.

Qui Plautum tractarunt, hunc locum non attigerunt: Tentabo ex Varrone[a] libro ſecũdo de vita populi Rom. puerperam adiutare. Ille. *Menſæ anteponebantur cùm Culignis ac vino, in qua quæ veniebant ad fœtum amicæ gratulatum, Diis mactabant.* Quare aduocatur à Phroneſio ancilla, quæ verbenam adferret, thus & bellaria, præberétque aquam aduenientibus, vt puris manibus ſupplicarent, & Culigna vinum cùm thure focis iniicerent. Tertullianus[b]. *Dum in partu Lucinæ & Dianæ eiulatur, dum per totam hebdomadem Iunoni menſa proponitur, dum vltima die fata ſcribunda aduocantur: Quis non filij caput obſignat, pro gentica, pro auita, pro publica aut priuata deuotione?* De aliis hac in re Sacrificiis, multa D. Auguſtinus[c], qui conſulendus.

a Apud Noniũ in verb. fœtum.

b lib. de anima. cap. 39.

c li. 4. de ciuitate, ca 11

Quæ ad inuocandos vel placandos Deos, vel gratias diis agendas, tot fuere quot res illis incertæ, ſperatæ, triſtes, vel proſperæ accidiſſent. Exempla adferre minij eſſet otij, Duo tamen non prætermittam vnum ex Virgilio, alterum ex Plauto noſtro. Primum eſt ex Didonis regia[d].

d Virgil. li. 1 Æneid.

Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere & flammis adolere penates.

Legerem lubens: Cura penus adhibita diſtinctione, deinde ſtruere & adolere. Strues commota à nobis eſt, quam certe vti priùs non obmouerem, ſi abſque illa eſſet, Diis Penatibus adolere potuiſſent. Struem vocat Plautus bellaria, Strues enim crebriùs ad Sacra ferebatur, quare ſtruere & adolere ex Sacrorum ra-

tione Virgilium copulaſſe hoc loco cenſeo, vt ſit ſtruere ſtruem conficere: flammis adolere, ignem parare ad Sacrificium, quod vtrumque domeſtici ſolebant. Licet ſtruere penum latinè & eleganter dictum ſit. Sed ne mihi quiſpiam ſtruat inſidias, quas à me dimouere cupio, liberum illi ſit aut côniecturam noſtram faſtidire aut admittere.

Ob res lætas Diis adolebant, vt ſi liberi inuenti eſſent & quaſi poſtliminio reuerſi. Hanc ob cauſam Dæmones ſenex[a].

[a] Plautus in rudente.

Aliquando oſculando melius eſt vxor pauſam fieri,
Atque adornare vt rem diuinam faciam, cum intro aduenero
Laribus familiaribus, cum auxerunt noſtam familiam
Sunt domi agni & porci ſacres.

Plautum aduocaui qui mihi teſtis eſſet, hoſtias etiam domi cædi. Et quoniam Sacrificium nullum fuit ſine ſale, vt aras aliquò augeam à Plauto, quæram vt aliquid cædat: Nec enim virgam lauri ab vllo expecto. Ille[b].

[b] In Trinummo.

Verecundari neminem apud menſam decet
Nam ibi de diuinis atque humanis agitur.

Apud Romanos cœna edita ſublatiſque menſis primis, omnes conticeſcebant, quoad ea quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur & igni darentur[c]. Tum puer Deos propitios nuntiabat, vtque Diis honos haberetur. Vulgatum eſt illud Arnobij[d]. *Menſas veſtras Salinorum appoſitu & ſimulachris Deorum, ſacras facitis.* Ab his dicta ſunt *Sacra menſæ.*

[c] Seru. 1. Æneid.

[d] lib. 2.

Hi fuere Sacrorum veterum publicorum priua-

torúmque quos notaui ritus. In quibus licet ſacrificare, rem diuinam facere, Deos ſalutare, ſupplicare, adolere, idem ſonare videantur: Nonnihil tamen inter ſe diſcrepant, & minus eſt Salutare & ſupplicare quàm ſacrificare aut facere, ſupplicationes & ſalutationes leuiùs fiebant. Cato [a]. *Paterfamilias vbi ad villam venerit, vbi larem familiarem ſalutauit*, id eſt, paucioribus verbis fecerit, *fundum eo die ſi poteſt circumeat*. De Supplicatione, Plauti noſtri lar familiaris [b]. . [a] De re ruſtic. cap. 2. [b] In Aulularia.

ea mihi quotidie,
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat,
Dat mihi Coronas, huius honoris gratia. &c.

Honor hîc pro ſacrificio, vt apud omnes authores inuenitur. Sic perfecto honore Virgilius [c] dicit pro peracto Sacrificio. [c] lib. 3. Æneid.

Munera libo,
Intemerata focis perfecto lætus honore,
Anchiſen feci certum.

DE SACRIS DEORVM *inferorum.*

CAP. VIII.

DIIS inferis ſacra fiebant in Scrobilo [d] id eſt in effoſſa terra, Aræ illis vt ſuperis Diis: Altaria ſuperis tantùm conſecrata [e]. Varro tamen Diis ſuperis altaria, terreſtribus aras, focos inferis dicari [d] Lactant. Gram. 4. Theb. [e] Seruius eclog. 5.

tradit: Quorum Sacra alio & contrario ritu celebrata, quo ſuperorum. Primum enim ararum numero Dij iſti differebant. Duæ quidem Diis inferis aræ ponebantur: Superis tres ex Pontificali diſciplina, vt cum duo altaria Phœbo Virgilius dicat, diſciplinæ huius peritus, infernam Apollinis indicat poteſtatem, vt Grammaticus notat[a]. Sacrificantes Diis ſuperis abluebantur aqua: inferis, tantùm aſpergebantur[b]: Superis Sacrificantes thure & vino ter præfabantur: Inferis

Pocula bina, nouo ſpumantia lacte[c].

Id eſt lacte bis præfabantur. Inferis pari numero furnæ hoſtiæ immolabantur: Superis nigrantes nunquam, ſed vt plurimum candidæ & impares[d]. Quod ad hoſtiæ Deûm ſuperûm explorationem dicebant vina fundere, ſupina manu: Illud erat inferis vina vergere ἐπικλίνεσθαι, conuerſáque in ſiniſtram partem manu ita fundere vt patera conuerteretur.

Frontíque inuergit vina Sacerdos[e].

Quod in Deorum Superûm Sacris citauimus non ex verbi ſignificatione, ſed ad ritum Sacrorum edocendum, in quibus ad hoſtiæ explorationem vinum fundebatur. Inuergere enim proprium eſt inferorum, vt Capularis illa Plauti[f] vini cupida peritè docet.

Liberi lepos, inquit, *veteris vetuſti cupida ſum*
Nam omnium vnguentûm odor præ tuo, nautea eſt.
Tu mihi ſtacte, tu Bdellion. Nam vbi
Tu profuſus, ibi ego peruelim ſepultam.

[a] Seruius 4. Æneid.
[b] Macrob. 3. ſatur. ca. 1.
[c] Virgil. eclog. 5.
[d] Stat. 4. Thebaid.
[e] Virgil. 6. Æneid.
[f] In Curcu- lione.

Deinde

DE SACRIS MAGICIS, ET mortuorum euocationibus. Silens luna.

CAP. IX.

DIS Magicis, qui impij dicuntur, magica Sacra fiebant. Illa nocturna, venefica, nefaria, funeſta, cocyta, mala, impia, arcana, opertanea, deteſtāda, Diri Sacrorum ritus fuerunt, in quibus impiæ & ſceleratæ preces fundebantur. Peculiare magicæ vanitatis argumentum fuit, quod animalium cunctorum talpas maximè mirarentur[a]. Nullis enim æquè credebant extis, nullum religionis capacius animal iudicabant; Cuius Sacerdotes magicis cœniſ initiati[b]; Alij Phyſyonomici fuerunt, alij talorum vates, ignium, circulorum, cribrorum, vultuſpices, manuſpices, peluium vates, & mortuorum φυσιογνωμονικοὶ, ἀςραγαλομάντεις, πυρομάντεις, γυρομάντεις, κοσκινομάντεις, μορφοσκόποι, χειροσκόποι, λεκανομάντεις νεκυομάντεις[c]. Horum inſtrumenta[d], lucerna, peluis, aqua, pila, lapilli, ſurculi, & id genus friuola[e], quibus inhalatis ad carminum incantamenta deſcendebant, queis diræ preces concipiebantur. Carmina iſthæc ἐπῳδὰς vocat Plato[f], in quibus præcipuus horum Sacrorum ritus. Veteres cantare de magico carmine proprie dicebant[g], cuius effectus excantatio, occantatio, obligatio. Apuleius

a Plin. li. 30. cap 3.

b Plin. li. 30. cap. 2.

c Artemidor. li. 2. ca. 74.

d Plin. li. 28. cap. 30.

e Apuleius 1. metamorph.

f In Symproſio.

g Seruius eclog. 8.

AN. *Nimia nos ſocordia hodie tenuit.* AD. *qua de re obſecro?*

AN. *Quia iamdudum ante lucem ad ædẽ Veneris venimus*
Primæ vt inferremus ignem in aram.

Philocomaſium meretrix alia.

Inde ignem in aram.
Vt Epheſiæ Dianæ laudes latas
Gratéſque agam, eique vt arabico fumificem odore amœna[a].

[a] Plautus in Milite.

Illato igne thus iniiciebant, & hoc propriè fuit adolere.

[b] Martyrolog. 25. Decemb.

Natali domini Diocletianus Imperator[b], Nicomediæ cum Chriſtiani ad Dominicum conueniſſent, Ianuas ecleſiæ claudi iuſſit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure præ foribus poni, vt Ioui thus adolerent.

Aram hoc Thure aut libamentis adaugere dicebantur. Quod & in publicis & priuatis ſacris fieri ſolebat. Dorippa mulier[c].

[c] Plautus in mercatore.

aliquid cedo
Qui hanc vicini noſtri aram augeam.
Syr. *Da ſanè hanc virgam lauri.*

Hæc quidem & in publicis & priuatis Sacris communiter obſeruata. Priuatorum ſacrorum quæ publicè fierent imagines multas habemus in nummis, vnum aut alterum adferam & multis.

ROMA VITTORIO EMANUELE

In his rem diuinam facere, ſupplicare, ſalutare Deos diuerſa ſunt, quæ vno vocabulo exprimuntur, pacem Deorum quærere aut expetere. Amphitruo [a]. [a] Plautus in Amphitr.

Vt Iouis ſupremi multis hoſtiis pacem expetam.

Adelphaſium [b]. [b] Plaut. in Pœnulo.

Sunt hîc omnia quæ ad Deûm pacem oportet adeſſe?

Verbo vnico dicebant facere, quod eſt, rem diuinam religionibus exibere. Virgilius [c], *Cum faciam vitula.* [c] Eclog. 3. Hadrianus Iunius legit. *Cum faciam vitulam*, probè. Cenſorinus, *Genio hoſtiam faciundum.* Adhibebantur his Sacris priuatis, miniſter, Aruſpex, Fidicina, Popa. De miniſtro Salax Iupiter apud Plautum [d]. [d] In Amphitr.

Atque vt miniſtres mihi cum mihi ſacruficem.

Miniſter ille primus ex domeſticis aduocabatur, Panegyris mulier Gelaſino [e]. [e] Plaut. in Sticho.

PA. *Iintro Dinacium, iube famulos rem diuinam mihi apparent,*

Bene vale. Ge. vin' adminiſtrem? PA. *Sat ſeruorum habeo domi.*

De Aruſpice & Popa Plautum [f] intelligo. [f] In Curculione.

DDd iij

In velabro vel piſtorem vel lanium vel Aruſpicem,
Vel qui ipſi vortant, vel qui alij ſubuerſentur, præbeant.
Hoc enim genus hominum ſtabat otioſum, vſque dum illos aliquis ad rem diuinam priuatam conduceret. Piſtorem vel fictorem puto qui fictas humilioribus hoſtias pararet. Perperam verſum alterum viri doctiſſimi intellexerunt[a]. Habet vetus lectio, *vel qui aliis ſubuertendos præbeant*, vtraque recta. Iocus Plauti in eo quod omnes hi conductitij inſeruiebant ſacris. Aruſpex Sacrificij & Ceremoniarum arbiter, quæ ex illius præſcripto pro diuerſitate numinum perficiebantur. Nullum Sacrificium ſine adoratione, quæ modò dextroverſum fiebat, modo alio ritu vt docebimus, vbi de illa agemus. Hinc vetus dictum *Dij bene vortant*. Et vortere eſt conſiderare[b], quo ſenſu Salluſtius dixit exercitum more maiorum vortere. Quod verò Lambinus magnum diſcrimen putat, inter vorſare & vortere, illúdque tractum dixit à piſcibus qui aſſantur & verſantur, frictas nuces narrat: Iſthæc enim eandem ſignificationem habet. Vt, *animum partes verſabat in omnes* dixit Virgilius, quod tranſlationi Aſſorum piſcium accommodari non poteſt. Et *verſare oues*[c], pro pecus huc & illuc agere. Vortere ergo & ſubuortere, ad Aruſpicem pertinet, qui & Ceremonias ſacrificantes edocebat, & victimarum exta conſiderabat, homóque ille nullius pretij, per interpoſitas perſonas plerúmque ſubuertebat, id eſt deludebat, & ad ea ſe vertebat, quæ vſus poſceret. Hic tamen aduocabatur & conſulebatur.

a Turneb. li. 11 aduerſ.

b Seru. 5. Æneid.

c Virgil. Eclog. 10.

Hoſtiis pacem expetam,
Ego Tireſiam coniectorem aduocabo & conſulam [a].

De Fidicina Epidicus Plauti [b].

Me iuſſit ſenex,
Conducere aliquam Fidicinam ſibi huc domum,
Dum rem diuinam faceret, cantaret ſibi.

Victimas enim aut domi aut ad Aras immolabant, & vbique hos omnes ſibi miniſtros adſciſcebant ſuo ſumptu.

Priuata Sacra quæ ad aras, Natali, Nuptiali & Funerum die celebrabantur, Aut feſto alicuius Dei quẽ colebant. Natale Sacrum vulgatum eſt, quod Genio fiebat ſiñe victima, cui quotannis ſacrificabatur [c]. Huic Deo merum fundendum, non hoſtiam faciundum Varro teſtatur in eo libro cui titulus eſt Atticus, & id moris antiqui tenuerunt, vt cum die natali munus Annale Genio ſoluerent, manum à cæde ac ſanguine abſtinerent: ne die qua ipſi lucem accepiſſent, aliis demerent [d].

Nuptiarum ritus maiorem habuit ceremoniam religionémque. Nam & nuptialia Sacra [e] dicta ſunt & Sanctimoniæ nuptiarum, & nuptialia Sacramenta [f], quæ captatis Auguriis & multis Ceremoniis firmabantur. In nuptiis enim augurium, Sacrificium & ad aras, & domi, votum requirebatur, ſi per coëmptionem fierent aut confarreationem. Nam quæ vſu mulier ducebatur parum à concubina differebat. *Auſpices* Varro in libro de pudicitia in *nuptiis appellatos docet, quod Auſpici** biſque à marito & noua nupta per hos Auſpices captabantur in his nuptiis.* Sic laudatur

a Plaut. in Amphitr.
b In Epidic.
c Cenſorin. de die nat. cap. 3.
d Cenſorin. cap. 2.
e Liuius li. lib. 30.
f Martianus Capel. li. 2.

Varro à Seruio [a]. Legendum forte, cum locus ſit mutilus. *Auſpicia enim ſemel bíſque à marito & noua nupta per Auſpices hos captabantur.* Quod illa & foris ad aras & domi ſacro iterato, etiamnum componebantur. Iura Auſpiciorum ad opinionem vulgi retenta ſunt ex patrio more: ea quibus in nuptiis vtebantur ſimulachra Auſpiciorum fuerunt [b]. Aruſpex his verbis aduocabatur: *Te volo mihi in auſpicio eſſe: volo reſpondebat, audiui hæc.* In Auſpiciis Tellus vocabatur, quam nuptiis præeſſe tradunt, Cui etiam virgines cum ire ad domum mariti cœpiſſent, vel iam ibi poſitæ eſſent, diuerſis nominibus & ritu ſacrificabant. Quare ſecũdum Etruſcam diſciplinam nihil tam incógruum nubentibus quàm motus terræ [c]. Captatis Auguriis vxor duci in domum viri non poterat, niſi ſacrificio peracto [d]. Quod quidem Sacrificium ad Aras, id eſt, in templis & ædibus publicis vbi victimæ immolabantur [e]. In his Sacris nihil religioſius confarreationis vinculo fuit, nouæque nuptæ farreum præferebant [f]. Farre conueniebatur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſollemni Sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibebatur ille, quem noua nupta præferebat [g]. Vir & mulier per Pontificem max. coniungebantur per fruges & molam ſalſam & confarreatio dicebatur, ex quibus nuptiis patrimi & matrimi naſcebantur. Coëmptio verò aut in manum conuentio vxorem viro loco filiæ dabat, & vir, patris in ius veniebat, ea lege, vt qui prior moreretur heredem alterum ſibi haberet. Coëmptio illa fiebat per æs & libram his verbis ſollemnibus, *vbi tu*

Caius

a lib. 4. Æneid.

b Cic. lib. 2. de diuinat.

c Seru. 4. Æneid.

d Seru. 3. Æneid.

e Apuleius lib. 4. metamorph.

f Plin. li. 18. cap. 3.

g Vlpian li. regular. tit. 9.

Caius ego Caia. Nam Caias mulieres eſſe vocatas, & Caios viros ex nuptialibus ſacris apparet[a]. Igni & aqua coëmptio perficiebatur[b], Vota deinde fiebant, à quibus prima & ſecunda vota pro nuptiis vſurpantur. A votis votita vxor dicta eſt; Elegans locus Plauti, cum Paraſitus adoleſcenti ſatur meretricias leges ſcriberet, quæ verecundius aliquid continerent & ſanctitatem haberent nuptiarum[c].

a Quintiliã. lib. 1. inſt. cap. 7.
b Seru. 4. AEneid.
c Plautus in Aſinaria.

De me iſtuc, inquit adoleſcens,

Nolo habere illam cauſam & votitam dicere.

Mira eſt Lambini interpretatio, quæ Aſinariã Plauti rudere faceret. Verſus iſte citatur à Nonio, qui veteres religione aliqua prohibitum vel vetitum, votitum dixiſſe aſſerit. Videndum nobis eſt, quid ſit cauſam habere, & propriè votitam dicere. Cauſam habere & cauſam dicere idem ſunt. Plautus noſter.

Non cauſam dico, verum qui inſimules probri[d].

Idem[e].

Vxor viro ſi clam egreſſa eſt foras,

Viro ſit cauſa, exigitur matrimonium.

d In Amphitr.
e In mercatore.

Cauſa eſt controuerſia[f]: Græcis ἐν αἰτίᾳ ποιεῖσθαι. Crimen obiicere criminosè deferre & αἰτίαν ἔχειν reum poſtulare, controuerſiam mouere. Hæc ergo eſt mẽs Plauti, nolo vt illa de me conqueratur, quod nimis illam pudicè habeam, vt ne quidem ſe mouere poſſit. Sed moueri illam geſtio, cum ſit meretrix, nec votitam dicere, id eſt, quaſi vxorem habere, quæ verecundè & non intemperanter amet. Atque hæc nuptiarum ſanctitas fecit, vt legibus Romanis nuptiæ

f Senec. in præfat. li. 1. controuerſ.

inter ciuem Romanam & peregrinum ſint prohibitæ & nefariæ dictæ quod contra fas contractæ eſſent & ſine farre pio. Quod mirè de nuptiis Antonij & Cleopatræ ſeruauit Virgilius[a].

[a] lib. 8. AEneid.

Sequitúrque nefas Ægyptia coniux.

Sollemni hoc Sacrificio priuato facto domi, aliud repetebatur tam à parentibus quàm ab ipſis viris, Euclio ille[b].

[b] In Aulular.

Quamminimo ſumptu filiam vt nuptum darem
Nunc thuſculum emi, & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foro noſtro Lari,
Vt fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Viri nuptiis ſacrificabantur in cubiculo viduæ, ait Cato[c] antiquitatum diuinarum libro quartodecimo, pro ſacrificabant. Idem hùius verbi rationem reddit[d]: *Reprehendunt quidam quod putant idem eſſe Sacrifico & ſacrificor, quod ſit an non nihil commouet Analogiam.* Sic viri vxores Sacris ſuis initiare dicebantur, in quò luſit lepidè M. Tullius[e], cum M. Luculli vxorem, Memmium ſacris ſuis initiaſſe iocatur, cuius pudicitiæ vitium attulerat. De Sacris funerum alius erit dicendi locus.

[c] Apud Non. in verb. ſacrificabátur

[d] lib. 8. de ling. lat.

[e] li. 1. ad Attic. epiſt. 15.

Feſto Dei quem colebant, Sacra facta Plautinus indicat leno[f], qui multum Sacrorum ritum produxit.

[f] In Pœnulo.

Dij illum infœlicitent omnes qui poſt hunc diem
Leno vllam Veneri, vnquam immolarit hoſtiam
Quíue vllum thuris granum ſacrificauerit.
Nam ego hodie infœlix Dis meis iratiſſimis
Sex agnos immolaui, nec potui tamen

Propitiam Venerem facere vti eſſet mihi.
Quoniam litare nequeo, abij illinc illico
Iratus, vetui exta proſicarier,
Neque ea aſpicere volui, quoniam illa non bona
Aruſpex dixit, deam eſſe indignam credidi.
Eo pacto auaræ Veneri pulchrè adij manum
Quando id quod ſat erat, ſatis habere noluit.
Ego pauſam feci, ſic ago, ſic me decet.
Ego faxo poſthac Di Deæque cæteri
Contentiores mage erunt, atque auidi minus
Cum ſcibunt Veneri, vt adierit Leno manum.
Condignè aruſpex, non homo Trioboli
Omnibus in extis aiebat portendi mihi
Malum damnúmque & Deos eſſe iratos mihi.

Aruſpex nō Trioboli cariùs fortè quam in Velabro conductus qui ob artis peritiam nobilior notiorq́;. Adire Veneris manum, facetè dixit leno, cum tot fruſtra victimas veneri mactaſſet, qui tandē ad Auaræ illius manus oſcula delabitur. Quod pauperiores ſolebant, vel facultatibus exhauſtis qui nihil haberent in bonis, quod diis offerrent. De quibus perdoctè multa Lipſius[a]: Cuius, vt potentioris manum, [a lib. 2. Elector. ca. 2.] ſcripta hîc deoſculor, quibus hoc vnū Luciani[b] adiicio, ὁ δὲ πένης ἱλάσκετο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὑτοῦ δεξιάν. [b In dialog. περὶ θυσιῶν.] Si quis pauper, is ita deo litat, vt dextram duntaxat ſuam ipſius exoſculetur. Hæc priuatorum Sacra per Curiones fiebant, qui pro curialibus Sacra faciebant[c]. [c Dionyſ. li. 2.]

DE SACRIS PRIVATIS
quæ Domi fiebant.

CAP. VII.

DOMESTICA Sacra perſequimur, quæ maiore ex parte expedita ſunt, quia & illa antiquitate ſua cõmendantur & innoteſcunt. Domi Sacra fiebant præcipuè Diis Laribus ob puerperium vel ex re qualibet imminente ad placandos Deos aut inuocandos: vt ſi lætiores res eſſent ad gratias agendas. Laribus Kalendis, Idibus, Nonis, feſtus dies cum erat, coronam in focum indebant, vel pro copia familiari ſupplicabant[a]. Si peregrinarentur, Dei alicuius imaginem ſecum ferebant, cui rem diuinam facerent. Apuleius[b] cum pietatem ſuam iudicibus oſtentaret, *Morem*, inquit, *mihi habeo, quoquo eam, ſimulachrum alicuius Dei inter libellos conditum geſtare: eique diebus feſtis thure & mero, aliquãdo victimis ſupplicare.*

Puerperium maiore pompa & ſumptu celebrabatur, Phroneſium Plauti[c].

Eúmq; ornatum gero, vt grauida quaſi puerperio cubem,
Date mihi huc ſtactam atque ignem in Aram, vt venerem Lucinam meam,
Hic apponite atque abite ob oculis.

Deinde.

Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.

[a] Cato de re ruſtic. cap. 143.

[b] Apolog. I.

[c] In Truculento.

Date aquam manibus.

Qui Plautum tractarunt, hunc locum non attigerunt: Tentabo ex Varrone[a] libro ſecũdo de vita populi Rom. puerperam adiutare. Ille. *Menſæ anteponebantur cùm Culignis ac vino, in qua quæ veniebant ad fœtum amicæ gratulatum, Diis mactabant.* Quare aduocatur à Phroneſio ancilla, quæ verbenam adferret, thus & bellaria, præberétque aquam aduenientibus, vt puris manibus ſupplicarent, & Culigna vinum cùm thure focis iniicerent. Tertullianus[b]. *Dum in partu Lucinæ & Dianæ eiulatur, dum per totam hebdomadem Iunoni menſa proponitur, dum vltima die fata ſcribunda aduocantur: Quis non filij caput obſignat, pro gentica, pro auita, pro publica aut priuata deuotione?* De aliis hac in re Sacrificiis, multa D. Auguſtinus[c], qui conſulendus.

a Apud Noniũ in verb. fœtum.

b lib. de anima. cap. 39.

c li. 4. de ciuitate, ca 11

Quæ ad inuocandos vel placandos Deos, vel gratias diis agendas, tot fuere quot res illis incertæ, ſperatæ, triſtes, vel proſperæ accidiſſent. Exempla adferre minij eſſet otij, Duo tamen non prætermittam vnum ex Virgilio, alterum ex Plauto noſtro. Primum eſt ex Didonis regia[d].

d Virgil. li. 1 Æneid.

Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere & flammis adolere penates.

Legerem lubens: Cura penus adhibita diſtinctione, deinde ſtruere & adolere. Strues commota à nobis eſt, quam certe vti priùs non obmouerem, ſi abſque illa eſſet, Diis Penatibus adolere potuiſſent. Struem vocat Plautus bellaria, Strues enim crebriùs ad Sacra ferebatur, quare ſtruere & adolere ex Sacrorum ra-

tione Virgilium copulaſſe hoc loco cenſeo, vt ſit ſtruere ſtruem conficere: flammis adolere, ignem parare ad Sacrificium, quod vtrumque domeſtici ſolebant. Licet ſtruere penum latinè & eleganter dictum ſit. Sed ne mihi quiſpiam ſtruat inſidias, quas à me dimouere cupio, liberum illi ſit aut cõiecturam noſtram faſtidire aut admittere.

Ob res lætas Diis adolebant, vt ſi liberi inuenti eſſent & quaſi poſtliminio reuerſi. Hanc ob cauſam Dæmones ſenex [a].

[a] Plautus in rudente.

Aliquando oſculando melius eſt vxor pauſam fieri,
Atque adornare vt rem diuinam faciam, cum intro aduenero
Laribus familiaribus, cum auxerunt noſtam familiam
Sunt domi agni & porci ſacres.

Plautum aduocaui qui mihi teſtis eſſet, hoſtias etiam domi cædi. Et quoniam Sacrificium nullum fuit ſine ſale, vt aras aliquò augeam à Plauto, quæram vt aliquid cædat: Nec enim virgam lauri ab vllo expecto. Ille [b].

[b] In Trinummo.

Verecundari neminem apud menſam decet
Nam ibi de diuinis atque humanis agitur.

Apud Romanos cœna edita ſublatiſque menſis primis, omnes conticeſcebant, quoad ea quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur & igni darentur [c]. Tum puer Deos propitios nuntiabat, vtque Diis honos haberetur. Vulgatum eſt illud Arnobij [d]. *Menſas veſtras Salinorum appoſitu & ſimulachris Deorum, ſacras facitis.* Ab his dicta ſunt *Sacra menſæ.*

[c] Seru. 1. Æneid.

[d] lib. 2.

Hi fuere Sacrorum veterum publicorum priua-

torúmque quos notaui ritus. In quibus licet ſacrificare, rem diuinam facere, Deos ſalutare, ſupplicare, adolere, idem ſonare videantur: Nonnihil tamen inter ſe diſcrepant, & minus eſt Salutare & ſupplicare quàm ſacrificare aut facere, ſupplicationes & ſalutationes leuiùs fiebant. Cato[a]. *Paterfamilias vbi ad villam venerit, vbi larem familiarem ſalutauit*, id eſt, paucioribus verbis fecerit, *fundum eo die ſi poteſt circumeat*. De Supplicatione, Plauti noſtri lar familiaris[b]. [a] De re ruſtic. cap. 2. [b] In Aulularia.

ea mihi quotidie,
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat,
Dat mihi Coronas, huius honoris gratia. &c.

Honor hîc pro ſacrificio, vt apud omnes authores inuenitur. Sic perfecto honore Virgilius[c] dicit pro peracto Sacrificio. [c] lib. 3. Æneid.

Munera libo,
Intemerata focis perfecto lætus honore,
Anchiſen feci certum.

DE SACRIS DEORVM *inferorum.*

Cap. VIII.

DIIS inferis ſacra fiebant in Scrobilo[d] id eſt in effoſſa terra, Aræ illis vt ſuperis Diis: Altaria ſuperis tantùm conſecrata[e]. Varro tamen Diis ſuperis altaria, terreſtribus aras, foccos inferis dicari [d] Lactant. Gram. 4. Theb. [e] Seruius eclog. 5.

DE SACRIS MAGICIS, ET *mortuorum euocationibus. Silens luna.*

CAP. IX.

Diis Magicis, qui impij dicuntur, magica Sacra fiebant. Illa nocturna, venefica, nefaria, funeſta, cocyta, mala, impia, arcana, opertanea, deteſtāda, Diri Sacrorum ritus fuerunt, in quibus impiæ & ſceleratæ preces fundebantur. Peculiare magicæ vanitatis argumentum fuit, quod animalium cunctorum talpas maximè mirarentur[a]. Nullis enim æquè credebant extis, nullum religionis capacius animal iudicabant; Cuius Sacerdotes magicis cœnis initiati[b]; Alij Phyſyonomici fuerunt, alij talorum vates, ignium, circulorum, cribrorum, vultuſpices, manuſpices, peluium vates, & mortuorum φυσιογνωμονικοὶ, ἀστραγαλομάντεις, πυρομάντεις, γυρομάντεις, κοσκινομάντεις, μορφοσκόποι, χειροσκόποι, λεκανομάντεις νεκυομάντεις[c]. Horum instrumenta[d], lucerna, peluis, aqua, pila, lapilli, ſurculi, & id genus friuola[e], quibus inhalatis ad carminum incantamenta deſcendebant, queis diræ preces concipiebantur. Carmina iſthæc ἐπῳδὰς vocat Plato[f], in quibus præcipuus horum Sacrorum ritus. Veteres cantare de magico carmine proprie dicebant[g], cuius effectus excantatio, occantatio, obligatio. Apuleius

a Plin. li. 30. cap 3.
b Plin. li. 30. cap. 2.
c Artemidor. li. 2. ca. 74.
d Plin. li. 28. cap. 30.
e Apuleius 1. metamorph.
f In Symposio.
g Seruius eclog. 8.

primi nominis magus, & carminis Sepulchralis perdoctus magiſter, nullo carmine decantatū in aſinum ſe commutatum miratur[a]. Digitis pectinatim inter ſe implexis precabantur: quod veteres in ſacris aliis omnibus, votíſue prohibuerunt[b]. Mulieres his ſacris infamatæ ſunt, quas Philochorus libro tertio de diuinatione ἐγγαστριμύθους appellat, quáſque paſſim nobis poëtæ omnes offerunt, tale quidpiam operantes. Huic tamen ſceleri & Aruſpicem & Sacerdotem miniſtraſſe Plato[c] atque Imperatores[d] notant. Illi μυσοπόλοι, quorum princeps ſcientia in euocatione manium vertitur, defictionibus, excantationibus, & ſortibus. De his ea præcurram quæ leges Corneliæ non vetant, & quæ ad veterum lectionem Pontificúmue authoritatem pertinere videbuntur. Nam & impiam ſuperſtitionem detegendo, illam etiamnum coarguemus.

a li.3. metamorph.
b Plin. li 28. cap.6.
c In Sympoſ.
d l.3. C. Theod. de malefic. & mathemat.

Magica primum vires aſſumpſit religionis, ad quam maximè caligabat genus humanū. Publicam illam in ſortibus Romani probauerunt, damnarunt priuatam, Pontificum iudicio, quibus multùm in his criminibus inquirendis tribuebant. In mortuorum euocationibus inferorum colloquia petebātur. Huius duæ fuerunt ſpecies præcipuæ νεκυομαντία & σκιομαντία. Hanc Homerus exequitur[e], illam Lucanus[f]. In νεκυομαντία ad leuandum cadauer, ſanguis erat neceſſarius. In σκιομαντία quia vmbra tantùm vocabatur, ſolus interitus ſufficiebat[g]. Nefarium hûc ritum accuratè Heliodorus[h] deſcripſit Chriſtianus author. προῶτα μὲν βόθρον ὠρύξατο. ἔπειτα πυρκαιὰν ἐκ θατέρου μέρους

e Odyſſ. λ.
f Lib.6.
g Seru. 6. Æneid.
h lib.6.

ἐξῆπτε. καὶ μέσον ἀμφοῖν τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προθεμένη, κρατῆρά τε ὀστράκινον ἔκ τινος παρακειμένου τρίποδος ἀνελομένη, μέλιτος ἐπέχει τῷ βόθρῳ. Καὶ αὖθις ἐξ ἑτέρου γάλακτος, καὶ οἶνον ἐκ τρίτου ἐπέσπενδεν. εἶτα πέμμα στάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον, δάφνῃ καὶ μαράθῳ καταστέψασα, εἰς τὸν βόθρον ἐνέβαλεν. ἐφ᾽ ἅπασι δὲ ξίφος ἀνελομένη, καὶ πρὸς τὸ ἐνθουσιῶδες σοβηθεῖσα, καὶ πολλὰ πρὸς τὴν σελήνην βαρβάροις τε καὶ ξενίζουσι τὴν ἀκοὴν ὀνόμασι κατευξαμένη, τὸν βραχίονα ἐντεμοῦσα, καὶ δάφνης ἀκρέμονι τοῦ αἵματος ἀποψήσασα τὴν πυρκαϊὰν ἐπεψέκαζεν. ἄλλα τε ἄττα τερατευσαμένη πρὸς τούτοις ἐπὶ τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προσκύψασα, καί τινα πρὸς τὸ οὖς ἐπάδουσα, ἐξήγειρέ τε, καὶ ὀρθὸν ἑστάναι τῇ μαγγανείᾳ κατηνάγκαζεν. Primùm quidem ſcrobem fodit, poſtea rogum ex vtraque parte ſuccendit, & medium inter vtrumque cadauer filij collocans, & craterem fictilem ex quodam tripode, qui iuxta aderat promens, mel in foſſam infundebat: rurſus autem ex altero lac, ex tertio porrò vinum delibabat. Deinde piſtã quandam farinæ maſſam ad viri ſimilitudinem effectam, lauro & bdellio coronatã, in foſſam iniecit. Poſthæc gladio inter ſcuta ſublato, tanquam furore quodam percita, multa ad lunam peregrinis auditu nominibus precata, brachium incidit, & lauri ſurculo ſanguine abſterſo, rogum conſpergebat, aliáque multa portenti ſimilia, præter hæc faciens: tandem ad cadauer filij inclinata, & quædam illi ad aurem accinens excitauit, & ſubitò conſiſtere præſtigiarum vi coëgit. Duo in hac narratione maximè notanda. Primum quod ſaga illa ad lunam precata ſit; alterum quod brachium ſibi inciderit, ex quo ſanguis mana-

ret ad aſpergendum rogum βραχίονα ἐντεμοῦσα. Ex horum ſacrorum ritu notat Euſtathius[a], ἱερήϊα τὰ ἐν ᾅδου σφάγια, τόμια φασὶ καὶ ἔντομα. Hæc quidem ab emiſſo per inciſionem vel occiſionem humano ſanguine, quem anus illa ἐντεμοῦσα, quod neceſſarium in νεκρομαντία. At τόμια ad interitum ſpectant, qui in σκιομαντία ſufficiebat, mactatis ſcilicet victimis nigris. Heſychius. Τόμια τὰ ἀποτμήματα καὶ ἀκρωτηριάσματα τοῦ νεκροῦ. At verò Εντομίδες ξυσμαὶ ὄφεως γινόμεναι, καὶ τοῖς λιπαροῖς σώμασιν ἐντεμνόμεναι, τοιαῦτα δ' εἰώθασι ποιεῖν ἐν τοῖς νεκροῖς αὐτῶν οἱ ἄπιστοι. Quæ verba in ſacris Deorum ſuperorum vſurpata non ignoro, ſed impropriè illa & per tranſlationem. Ἐντόμια ergò fiebant aut per inciſionem aut per hominis occiſionem. De hac M. Tullius[b]. *Quis tantus furor, vt cum inaudita ac nefaria ſacra ſuſceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis, Diis manibus mactare ſoleas.* Inde ea quæ Appius, ψυχομαντεία faciebat, inde Auerni lacus[c].

Vnde animæ excitantur, obſcura vmbra, aperto oſtio
Alti Acherontis, falſo ſanguine imagines mortuorum.

Turnebus[d] emendat *ſalſo ſanguine*, ſed falsò. Nam falſus ſanguis pro impio & nefario dictus, quo ſenſu Virgilio eſt falſa proditio, falſus igitur ſanguis dicitur quod homines immolarentur, atque vt dicebat Cato ſuccidiæ ἐντομίδες humanæ fierent. Non animaduertit Agellius[e] quid eſſet ſuccidias humanas facere, cum verba Catonis alia refert, quæ omnia eandem rem ſignificare putat. Nam ſuccidias humanas facere, funera facere, aut capita libera interficere longè diuerſa ſunt.

a Odyſſ. λ.
b In Piſone.
c Cicer. 1. Tuſculana.
d li. 19. aduerſ. ca. 24.
e li. 13. ca. 23

Iuriſconſultus[a]. *Qui Sacra impia nocturnáue vt quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendáue curauerint: aut cruci ſuffiguntur, aut beſtiis obiiciuntur.* Tres hic excantationis effectus Paulus notat, obcantare, interficere, obligare. Obcantatio tam ad fruges quam ad homines pertinet. Lex duodecim tabularum[b], *néue alienam ſegetem pellexeris*. Duo eiuſdem legis fragmenta Plinius profert[c], *Qui fruges excantaſſit*, & alibi, *qui malum carmen incantaſſit*. Hominis obcantatio excantatio vel incantatio animum ſubuertit. Plautus noſter[d].

Præſtigiator fortè aut veneficus,
Hanc excantat tibi familiam.

Defictio vergit ad interitum: Deuinctio ad obligationem vel nexum qui κατάδεσμος, quæ pudicos animos ad libidinem deflecteret. Tale eſt Virgilij carmen[e].

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores,
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.

In quo carmine ternarius numerus difficultatem mihi adfert. Cum enim ille ſit Deorum Superûm, in inferis & meleficis Sacris hîc vſurpatur, ob triplicem fortaſſe Dianæ poteſtatem. Nam tria virginis ora Dianæ, quæ huius Sacri præſes erat.

Nec tamen incantatores ſeu præſtigiatores omnes capite puniebantur. Ii enim quos impoſtores vocabant, qui imprecabantur aut exorciſabant, vt hominis valetudini conſulerent, pœnæ nó erant obnoxij[f]: Inter medicos ſolùm illi non admittebantur. Nam qui remedia humanis corporibus quærebant, aut in

a li 5. ſententiar. tit. 23.
b Seruius eclog. 8.
c li. 28. ca. 2.
d In Amphitruon.
e Eclog. 8.
f l. 1. §. medicos. D de var. & extraord. cog.

agreſtibus locis innocenter adhibebant ſuffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut venti grandiníue lapidatione quaterentur, nullis criminationibus implicabantur, quia nullius ſalus aut exiſtimatio læderetur. Sic verè magica altior ſanctiorq́; medicina dicebatur [a], quæ in magna parte gentium præualet & vbique fermè imperat. Proh nefas! qui ad rabiem huius ſcientiæ ſe conferunt, hodie Philoſophi vocantur, inſanientis ſapientiæ conſultores, qui impunè ibi morantur, vnde vltrò profugere in vltimas terras debuiſſent. Publica iam literatura eſt [b], quæ priuata publicáque omnia tandem diruet, infamabit, extinguet, & veram lucem in vetuſtum Chaos merget.

a Plin. li. 30. cap. 1.

b Tertulliã. de anim. ca. 57.

DE PRIVATIS SORTIBVS.

CAP. XI.

SORTES priuatæ quædam permiſſæ fuerũt, quædam vetitæ. Permiſſæ quæ ad priuatorum vtilitatem pertinebant, quibus inquirebant aliquid, vel expediebant. In his potentes fuerunt vates ignium, cribrorum, circulorum, verè præſtigiatores, qui verbis innitebantur ſine Sacrificio. In vulgus effluxit, Sors & Situla [c], quam eò comouebo quod illam Plautus noſter ſortitus ſit. Per Situlam Deorum voluntas exquirebatur, vt in nuptiis Caſinæ. Nam licet ſerui nulla ſacra haberent, illorum

c Plautus in Caſin.

tamen contubernia, quandam retinuerunt ſanctitatem. Situla aqua plena adferebatur ad ὑδρομαντείας ſpeciem: De his enim hoc capite ſortibus loquimur, quas græci κλήρους ὑπὲρ μαντείας μισθοὺς vocant. Atque hæ quidem ſortes ex duriore aliqua materia fiebant, quæ facilè mergeretur. Quare fallitur Lambinus qui ligneas ſibi finxit, illum enim apertè Plautus arguit cui ligneæ ſortes ſuſpectæ.

OL. *Sed manedum. Num iſta aut populnea ſors aut abiegna eſt tua?*
CH. *Quid tu id curas?* OL. *Quia enim metuo aqua ne in ſumma natet.*

Terreas fuiſſe eas indicio eſt Chalini precatio.

CH. *Deos quæſo vt tua ſors ex ſitella effugerit.*
OL. *Sed vtinam tua quidem ſicut Herculeis prædicant Quondam prognatis, iſta in ſortiendo ſors delicuerit.*

Nota eſt hiſtoria Creſphontis & Ariſtodemi[a], qui cum de Meſſenia contenderent totámque rem ſorti commiſiſſent: vna è coctili laterculo facta eſt, altera è ſiccata ſole argilla, quæ Ariſtodemi fuit: Hæc in Situlam coniecta citò delicuit, Quæ prior ſors foras exiiſſet, vincebat illa.

[a] Pauſanias in Meſſenicis lib. 4.

At ſortes prohibitæ ſunt quibus de ſalute principis vel illius ſucceſſore quæreretur, diro ritu. Huius rei exemplum præbet Patritij & Hilarij atrox factũ, ex ipſius Hilarij oratione ad iudices ſuos[b]. *Conſtruximus*, inquit, *magnifici iudices, ad Cortinæ ſimilitudinem Delphicæ diris auſpiciis, de laureis virgulis, infauſtam hanc menſulam quam videtis: & imprecationibus carminum ſe-*

[b] Amian. Marcel. lib. 29.

cretorum, Choragiiſque multis ac diuturnis ritualiter conſecratam mouimus tandem. Mouendi autem quoties ſuper rebus arcanis conſulebatur erat inſtitutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, vndique lance rotunda purè ſuperimpoſita, ex diuerſis metallicis materiis fabrefacta, cuius in ambitu rotunditatis extremo, elementorum vigintiquatuor ſcriptiles formæ inciſæ, peritè diiungebantur ſpatiis examinatæ dimenſis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatúſque itidem linteis ſoccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicis arboris geſtans, litato cõceptis carminibus nomine, præſcitionum authore Ceremoniali ſcientia ſuperſiſtit cortinulas, penſilem anulum librans, artum ex Carpathio filo perquamleui, myſticis diſciplinis initiatum: Qui per interualla diſtincta retinentibus ſingulis literis incidens ſaltuatim, heroos verſus efficit, interrogationibus conſonos, ad numeros & modos plenè concluſos, quales leguntur Pythici vel ex oraculis editi Branchidarum[a]. *Ibi tum quærentibus nobis, qui præſenti ſuccedet imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur, adſiliens anulus duas perſtrinxerat ſyllabas: & cum adiectione literæ poſtrema exclamauit, præſentium quidam, Theodorum præſcribente fatali neceſſitate portendi. Nec vltra ſupra negotio eſt exploratum. Satis enim apud nos conſtabat hunc eſſe qui poſcebatur.* Hæc fortè extra ſortem libris noſtris mandaui, vt oſtenderem totam iſtam rem inuentam fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad Superſtitionem, aut ad errorem.

[a] Plin. li. 5. ca. 29.

DE SORTIBVS PVBLICIS & impetrito.

CAP. XII.

QVID vero eſt iſthæc Sors? ait Tullius[a], *idem propemodum quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras, quibus in rebus temeritas & caſus, non ratio & conſilium valet.* Sors tamen ipſa pro Deo fuit[b], qua etiam plana de illo coniectatio eſſet. Atque harum Sortium aliæ ducuntur, aliæ vaticinatione funduntur. Hæ veriùs oracula dicebantur: illæ Sortes, quæ nobiliores fuerunt Præneſtinæ. Namque aliis in locis Fortunæ quidem fuerunt ſed non illius, vt ita dicam, Primigeniæ, qua omnes Fortunæ monitu tolli dicebantur, id eſt, Fortunæ quodam iuſſu ex arca trahebantur, in qua teſſeræ inſculptis priſcarum literarum notis, verba quædam continebant, quæ felicitatem denuntiarent aut calamitatem. VT MAVORS. TELVM. SVVM. CONCVTIT[c].

Prodigij loco habitum ſi Sortes eſſent extenuatæ, vel ſua ſponte, vel caſu. Narrat Liuius[d] Phaleriis Sortes ſua ſponte extenuatas, vnámque excidiſſe. Caſu, ſi illæ fortuito diſturbatæ eſſent, vt cùm Simia ſortes diſſipauit Lacedæmoniorum, dum Iouem Dodoneum illorum legati de victoria ſciſcitarentur[e]. Non tulit Lipſius[f] extenuatas Sortes, aut attenuatas, & imperitiam arguit librariorum, audétque reſcribere

a lib. 2. de diuinat.
b Plin. li. 2. cap. 7.
c Liuius li. 22.
d li. 21. & 22.
e Cicer. 1. de diuinat.
f lib. 2. elector. cap. 22.

Extæniatas Sortes, quod interpretatur tæniis vittíſque ſolutas & liberatas. Iuſti Lipſij humanitatem & eruditionem ſummã maximi facio faciámque ſemper: Sed hoc maximum in illo vitium eſt, quod diſſimulare non poſſum: Doctos viros temerè exagitat, aut veteres libros ſuis cõiecturis multùm extenuat, dum quod ignorat, aut ſcire ſe credit aut ſcire videri deſiderat. Quid iſthuc verbi eſt *Extæniatas Sortes*? Attenuare & extenuare vulgata ſunt & recepta: Extæniare vix apud authorem vllum inuenire eſt. Locus
a In Tiber. cap. 63. Suetonij [a] quo Lipſius ſe tuetur, debuerat illum in lectione Liuij retinere, quo Prænestinas Sortes obſignatas deuectáſque Romam, non reperiiſſe in arca Tiberium tradit. An illæ non repertæ extaniatæ ſunt, an extenuatæ? Extenuare eſt euaneſcere, vt quidem illæ ſortes euanuerunt, quo modo & Lipſij vana emendatio euaneſcit in fumos. Extenuatæ igitur ſortes ſunt, quæ vt Plautus noſter loquitur, totæ ex arca effugerunt & delicuerunt. Attenuatæ quæ ſunt comminutæ vel exhauſtæ ἐκπεψυχωμέναι. Pueri manu miſcebantur Sortes atque ducebantur poſteáque à ſortientibus tollebantur. Lapis vetus.

132.6.

SACRO
SVSCEPTO
SORTIBVS. SVBLATIS
C. GALLIO
ATTICVS
MEDIOLANIENS

Alius Præneſte.

FORTVNÆ 76. 7.
IOVIS. PVERI
PRIMIGENIÆ
D. D
EX. SORTE. COMPOS
FACTVS
NOTHVS. RVFICANÆ
L. F. PLOTILLÆ

Fortunæ huius imaginem habemus in nummis.

Præneſtinæ ſortes nomen retinuerunt[a], atque id in vulgus: Cæteris vero in locis ſtante Rep. aliæ planè refricuerunt. a Cicer. 2. de diuinat.

Impetrito voluntas Deorum accipiebatur, ab Auguribus cum ex auium volatu Deos conſulerent, peractóque ſacrificio propitios illos comperiſſent. Impetrire enim Augurale verbum[b] idem fuit, quod Pontificibus litare in Sacrificiis. Quod iam notius eſt quam vt notari debeat. Nam vt poſtea extis, ſic olim auibus magnæ res impetriri ſolebant[c].

b Feſtus in verb. impetritum.

c Cicer. 1. de diuinat.

tione Virgilium copulaſſe hoc loco cenſeo, vt ſit ſtruere ſtruem conficere: flammis adolere, ignem parare ad Sacrificium, quod vtrumque domeſtici ſolebant. Licet ſtruere penum latinè & eleganter dictum ſit. Sed ne mihi quiſpiam ſtruat inſidias, quas à me dimouere cupio, liberum illi ſit aut cõniecturam noſtram faſtidire aut admittere.

Ob res lætas Diis adolebant, vt ſi liberi inuenti eſſent & quaſi poſtliminio reuerſi. Hanc ob cauſam Dæmones ſenex[a].

a Plautus in rudente.

Aliquando oſculando melius eſt vxor pauſam fieri,
Atque adornare vt rem diuinam faciam, cum intro aduenero
Laribus familiaribus, cum auxerunt noſtam familiam
Sunt domi agni & porci ſacres.

Plautum aduocaui qui mihi teſtis eſſet, hoſtias etiam domi cædi. Et quoniam Sacrificium nullum fuit ſine ſale, vt aras aliquò augeam à Plauto, quæram vt aliquid cædat: Nec enim virgam lauri ab vllo expecto. Ille[b].

b In Trinummo.

Verecundari neminem apud menſam decet
Nam ibi de diuinis atque humanis agitur.

Apud Romanos cœna edita ſublatiſque menſis primis, omnes conticeſcebant, quoad ea quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur & igni darentur[c]. Tum puer Deos propitios nuntiabat, vtque Diis honos haberetur. Vulgatum eſt illud Arnobij[d]. *Menſas veſtras Salinorum appoſitu & ſimulachris Deorum, ſacras facitis.* Ab his dicta ſunt *Sacra menſæ.*

c Seru. 1. Æneid.

d lib. 2.

Hi fuere Sacrorum veterum publicorum priua-

torúmque quos notaui ritus. In quibus licet ſacrificare, rem diuinam facere, Deos ſalutare, ſupplicare, adolere, idem ſonare videantur: Nonnihil tamen inter ſe diſcrepant, & minus eſt Salutare & ſupplicare quàm ſacrificare aut facere, ſupplicationes & ſalutationes leuiùs fiebant. Cato [a]. *Paterfamilias vbi ad villam venerit, vbi larem familiarem ſalutauit*, id eſt, paucioribus verbis fecerit, *fundum eo die ſi poteſt circumeat*. De Supplicatione, Plauti noſtri lar familiaris [b]. [a] De re ruſtic. cap. 2. [b] In Aulularia.

ea mihi quotidie,
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat,
Dat mihi Coronas, huius honoris gratia. &c.

Honor hîc pro ſacrificio, vt apud omnes authores inuenitur. Sic perfecto honore Virgilius [c] dicit pro peracto Sacrificio. [c] lib. 3. Æneid.

Munera libo,
Intemerata focis perfecto lætus honore,
Anchiſen feci certum.

DE SACRIS DEORVM *inferorum.*

CAP. VIII.

DIIS inferis ſacra fiebant in Scrobilo [d] id eſt in effoſſa terra, Aræ illis vt ſuperis Diis: Altaria ſuperis tantùm conſecrata [e]. Varro tamen Diis ſuperis altaria, terreſtribus aras, focos inferis dicari [d] Lactant. Gram. 4. Theb. [e] Seruius eclog. 5.

DE SACRIS MAGICIS, ET *mortuorum euocationibus. Silens luna.*

CAP. IX.

Dis Magicis, qui impij dicuntur, magica Sacra fiebant. Illa nocturna, venefica, nefaria, funeſta, cocyta, mala, impia, arcana, opertanea, deteſtãda, Diri Sacrorum ritus fuerunt, in quibus impiæ & ſceleratæ preces fundebantur. Peculiare magicæ vanitatis argumentum fuit, quod animalium cunctorum talpas maximè mirarentur[a]. Nullis enim æquè credebant extis, nullum religionis capacius animal iudicabant; Cuius Sacerdotes magicis cœnis initiati[b]; Alij Phyſyonomici fuerunt, alij talorum vates, ignium, circulorum, cribrorum, vultuſpices, manuſpices, peluium vates, & mortuorum φυσιογνωμονικοὶ, ἀστραγαλομάντεις, πυρομάντεις, γυρομάντεις, κοσκινομάντεις, μορφοσκόποι, χειροσκόποι, λεκανομάντεις νεκυομάντεις[c]. Horum inſtrumenta[d], lucerna, peluis, aqua, pila, lapilli, ſurculi, & id genus friuola[e], quibus inhalatis ad carminum incantamenta deſcendebant, queis diræ preces concipiebantur. Carmina iſthæc ἐπῳδὰς vocat Plato[f], in quibus præcipuus horum Sacrorum ritus. Veteres cantare de magico carmine proprie dicebant[g], cuius effectus excantatio, occantatio, obligatio. Apuleius

a Plin. li. 30. cap. 3.
b Plin. li. 30. cap. 2.
c Artemidor. li. 2. ca. 74.
d Plin. li. 28. cap. 30.
e Apuleius 1. metamorph.
f In Symproſio.
g Seruius eclog. 8.

primi nominis magus, & carminis Sepulchralis perdoctus magiſter, nullo carmine decantatũ in aſinum ſe commutatum miratur[a]. Digitis pectinatim inter ſe implexis precabantur: quod veteres in ſacris aliis omnibus, votíſue prohibuerunt[b]. Mulieres his ſacris infamatæ ſunt, quas Philochorus libro tertio de diuinatione ἐγγαστριμύθους appellat, quáſque paſſim nobis poëtæ omnes offerunt, tale quidpiam operantes. Huic tamen ſceleri & Aruſpicem & Sacerdotem miniſtraſſe Plato[c] atque Imperatores[d] notant. Illi μυστοπόλοι, quorum princeps ſcientia in euocatione manium vertitur, defictionibus, excantationibus, & ſortibus. De his ea præcurram quæ leges Corneliæ non vetant, & quæ ad veterum lectionem Pontificúmue authoritatem pertinere videbuntur. Nam & impiam ſuperſtitionem detegendo, illam etiamnum coarguemus.

[a] li.3. metamorph.
[b] Plin. li 28. cap.6.
[c] In Sympoſ.
[d] l.3. C. Theod. de malefic. & mathemat.

Magica primum vires aſſumpſit religionis, ad quam maximè caligabat genus humanũ. Publicam illam in ſortibus Romani probauerunt, damnarunt priuatam, Pontificum iudicio, quibus multùm in his criminibus inquirendis tribuebant. In mortuorum euocationibus inferorum colloquia petebãtur. Huius duæ fuerunt ſpecies præcipuæ νεκυομαντία & σκιομαντία. Hanc Homerus exequitur[e], illam Lucanus[f]. In νεκυομαντία ad leuandum cadauer, ſanguis erat neceſſarius. In σκιομαντία quia vmbra tantùm vocabatur, ſolus interitus ſufficiebat[g]. Nefarium huc ritum accuratè Heliodorus[h] deſcripſit Chriſtianus author. πρῶτα μὲν βόθρον ὠρύξατο. ἔπειτα πυρκαιὰν ἐκ θατέρου μέρους

[e] Odyſſ. λ.
[f] Lib.6.
[g] Seru. 6. Æneid.
[h] lib.6.

ἐξῆψε. καὶ μέσον ἀμφοῖν τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προθεμένη, κρατῆρα τε ὀστράκινον ἔκ τινος παρακειμένου τρίποδος ἀνελομένη, μέλιτος ἐπέχει τῷ βόθρῳ. Καὶ αὖθις ἐξ ἑτέρου γάλακτος, καὶ οἶνον ἐκ τρίτου ἐπέσπενδεν. εἶτα πέμμα στεάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον, δάφνῃ καὶ μαράθρῳ καταστέψασα, εἰς τὸν βόθρον ἐνέβαλεν: ἐφ' ἅπασι δὲ ξίφος ἀνελομένη, καὶ πρὸς τὸ ἐνθουσιῶδες σοβηθεῖσα, καὶ πολλὰ πρὸς τὴν σεληναίαν βαρβάροις τε καὶ ξενίζουσι τὴν ἀκοὴν ὀνόμασι κατευξαμένη, τὸν βραχίονα ἐντεμοῦσα, καὶ δάφνης ἀκρέμονι τοῦ αἵματος ἀποψήσασα τὴν πυρκαϊὰν ἐπεψέκαζεν. ἄλλα τε ἄττα τερατευσαμένη πρὸς τούτοις ἐπὶ τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προσκύψασα, καί τινα πρὸς τὸ οὖς ἐπᾴδουσα, ἐξήγειρέ τε, καὶ ὀρθὸν ἑστάναι τῇ μαγγανείᾳ κατηνάγκαζεν. Primùm quidem ſcrobem fodit, poſtea rogum ex vtraque parte ſuccendit, & medium inter vtrumque cadauer filij collocans, & craterem fictilem ex quodam tripode, qui iuxta aderat promens, mel in foſſam infundebat: rurſus autem ex altero lac, ex tertio porrò vinum delibabat. Deinde piſtã quandam farinæ maſſam ad viri ſimilitudinem effectam, lauro & bdellio coronatã, in foſſam iniecit. Poſthæc gladio inter ſcuta ſublato, tanquam furore quodam percita, multa ad lunam peregrinis auditu nominibus precata, brachium incidit, & lauri ſurculo ſanguine abſterſo, rogum conſpergebat, aliáque multa portenti ſimilia, præter hæc faciens: tandem ad cadauer filij inclinata, & quædam illi ad aurem accinens excitauit, & ſubitò conſiſtere præſtigiarum vi coëgit. Duo in hac narratione maximè notanda. Primum quod ſaga illa ad lunam precata ſit; alterum quod brachium ſibi inciderit, ex quo ſanguis mana-

Iuriſconſultus[a]. *Qui Sacra impia nocturnáue vt quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendáue curauerint: aut cruci ſuffiguntur, aut beſtiis obiiciuntur.* Tres hic excantationis effectus Paulus notat, obcantare, interficere, obligare. Obcantatio tam ad fruges quam ad homines pertinet. Lex duodecim tabularum[b], *néue alienam ſegetem pellexeris.* Duo eiuſdem legis fragmenta Plinius profert[c], *Qui fruges excantaſſit,* & alibi, *qui malum carmen incantaſſit.* Hominis obcantatio excantatio vel incantatio animum ſubuertit. Plautus noſter[d].

a li 5. ſententiar. tit. 23.

b Seruius eclog. 8.

c li. 28. ca. 2.

d In Amphitruon.

Præſtigiator fortè aut veneficus,
Hanc excantat tibi familiam.

Defictio vergit ad interitum: Deuinctio ad obligationem vel nexum qui καταδέσμος, quæ pudicos animos ad libidinem deflecteret. Tale eſt Virgilij carmen[e].

e Eclog. 8.

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores,
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.

In quo carmine ternarius numerus difficultatem mihi adfert. Cum enim ille ſit Deorum Superûm, in inferis & meleficis Sacris hîc vſurpatur, ob triplicem fortaſſe Dianæ poteſtatem. Nam tria virginis ora Dianæ, quæ huius Sacri præſes erat.

Nec tamen incantatores ſeu præſtigiatores omnes capite puniebantur. Ii enim quos impoſtores vocabant, qui imprecabantur aut exorciſabant, vt hominis valetudini conſulerent, pœnæ nō erant obnoxij[f]: Inter medicos ſolùm illi non admittebantur. Nam qui remedia humanis corporibus quærebant, aut in

f l. 1. §. medicos. D de var. & extraord. cog.

agreſtibus locis innocenter adhibebant ſuffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut venti grandiníſue lapidatione quaterentur, nullis criminationibus implicabantur, quia nullius ſalus aut exiſtimatio læderetur. Sic verè magica altior ſanctiorq; medicina dicebatur [a], quæ in magna parte gentium præualet & vbique ferme imperat. Proh nefas! qui ad rabiem huius ſcientiæ ſe conferunt, hodie Philoſophi vocantur, inſanientis ſapientiæ conſultores, qui impunè ibi morantur, vnde vltrò profugere in vltimas terras debuiſſent. Publica iam literatura eſt [b], quæ priuata publicáque omnia tandem diruet, infamabit, extinguet, & veram lucem in vetuſtum Chaos merget.

a Plin. li. 30. cap. 1.

b Tertulliá. de anim. ca. 57.

DE PRIVATIS SORTIBVS.

CAP. XI.

SORTES priuatæ quædam permiſſæ fuerũt, quædam vetitæ. Permiſſæ quæ ad priuatorum vtilitatem pertinebant, quibus inquirebant aliquid, vel expediebant. In his potentes fuerunt vates ignium, cribrorum, circulorum, verè præſtigiatores, qui verbis innitebantur ſine Sacrificio. In vulgus effluxit, Sors & Situla [c], quam eò commoueo quod illam Plautus noſter ſortitus ſit. Per Situlam Deorum voluntas exquirebatur, vt in nuptiis Caſinæ. Nam licet ſerui nulla ſacra haberent, illorum

c Plautus in Caſin.

tamen contubernia, quandam retinuerunt ſanctitatem. Situla aqua plena adferebatur ad ὑδρομαντείας ſpeciem: De his enim hoc capite ſortibus loquimur, quas græci κλήρους ὑπὲρ μαντείας μισθοὺς vocant. Atque hæ quidem ſortes ex duriore aliqua materia fiebant, quæ facilè mergeretur. Quare fallitur Lambinus qui ligneas ſibi finxit, illum enim apertè Plautus arguit cui ligneæ ſortes ſuſpectæ.

OL. *Sed manedum. Num iſta aut populnea ſors aut abiegna eſt tua?*
CH. *Quid tu id curas?* OL. *Quia enim metuo aqua ne in ſumma natet.*

Terreas fuiſſe eas indicio eſt Chalini precatio.

CH. *Deos quæſo vt tua ſors ex ſitella effugerit.*
OL. *Sed vtinam tua quidem ſicut Herculeis prædicant*
Quondam prognatis, iſta in ſortiendo ſors delicuerit.

Nota eſt hiſtoria Creſphontis & Ariſtodemi[a], qui cum de Meſſenia contenderent totámque rem ſorti commiſiſſent: vna è coctili laterculo facta eſt, altera è ſiccata ſole argilla, quæ Ariſtodemi fuit: Hæc in Situlam coniecta citò delicuit, Quæ prior ſors foras exiiſſet, vincebat illa.

[a] Pauſanias in Meſſenicis lib. 4.

At ſortes prohibitæ ſunt quibus de ſalute principis vel illius ſucceſſore quæreretur, diro ritu. Huius rei exemplum præbet Patritij & Hilarij atrox factũ, ex ipſius Hilarij oratione ad iudices ſuos[b]. *Conſtruximus*, inquit, *magnifici iudices, ad Cortinæ ſimilitudinem Delphicæ diris auſpiciis, de laureis virgulis, infauſtam hanc menſulam quam videtis: & imprecationibus carminum ſe-*

[b] Amian. Marcel. lib. 29.

cretorum, Choragiiſque multis ac diuturnis ritualiter conſecratam mouimus tandem. Mouendi autem quoties ſuper rebus arcanis conſulebatur erat inſtitutio talis. Conlocabatur *in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, vndique lance rotunda purè ſuperimpoſita, ex diuerſis metallicis materiis fabrefacta, cuius in ambitu rotunditatis extremo, elementorum vigintiquatuor ſcriptiles formæ inciſæ, peritè diiungebantur ſpatiis examinatæ dimenſis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatúſque itidem linteis ſoccis, torulo capite circumflexo, verbēnas felicis arboris geſtans, litato cōceptis carminibus nomine, præſcitionum authore Ceremoniali ſcientia ſuperſiſtit cortinulas, penſilem anulum librans, artum ex Carpathio filo perquamleui, myſticis diſciplinis initiatum: Qui per interualla diſtincta retinentibus ſingulis literis incidens ſaltuatim, heroos verſus efficit, interrogationibus conſonos, ad numeros & modos plenè concluſos, quales leguntur Pythici vel ex oraculis editi Branchidarum*[a]. *Ibi tum quærentibus nobis, qui præſenti ſuccedet imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur, adſiliens anulus duas perſtrinxerat ſyllabas: & cum adiectione literæ poſtremæ exclamauit, præſentium quidam, Theodorum præſcribente fatali neceſſitate portendi. Nec vltra ſupra negotio eſt exploratum. Satis enim apud nos conſtabat hunc eſſe qui poſcebatur.* Hæc fortè extra ſortem libris noſtris mandaui, vt oſtenderem totam iſtam rem inuentam fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad Superſtitionem, aut ad errorem.

[a] Plin. li. 5. ca. 29.

DE SORTIBVS PVBLICIS & impetrito.

CAP. XII.

QVID vero eſt iſthæc Sors? ait Tullius[a], *idem propemodum quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras, quibus in rebus temeritas & caſus, non ratio & conſilium valet.* Sors tamen ipſa pro Deo fuit[b], qua etiam plana de illo coniectatio eſſet. Atque harum Sortium aliæ ducuntur, aliæ vaticinatione funduntur. Hæ veriùs oracula dicebantur: illæ Sortes, quæ nobiliores fuerunt Præneſtinæ. Namque aliis in locis Fortunæ quidem fuerunt ſed non illius, vt ita dicam, Primigeniæ, qua omnes Fortunæ monitu tolli dicebantur, id eſt, Fortunæ quodam iuſſu ex arca trahebantur, in qua teſſeræ inſculptis priſcarum literarum notis, verba quædam continebant, quæ felicitatem denuntiarent aut calamitatem. Vt MAVORS. TELVM. SVVM. CONCVTIT[c].

Prodigij loco habitum ſi Sortes eſſent extenuatæ, vel ſua ſponte, vel caſu. Narrat Liuius[d] Phaleriis Sortes ſua ſponte extenuatas, vnámque excidiſſe. Caſu, ſi illæ fortuito diſturbatæ eſſent, vt cùm Simia ſortes diſſipauit Lacedæmoniorum, dum Iouem Dodoneum illorum legati de victoria ſciſcitarentur[e]. Non tulit Lipſius[f] extenuatas Sortes, aut attenuatas, & imperitiam arguit librariorum, audétque reſcribere

[a] lib. 2. de diuinat.
[b] Plin. li. 2. cap. 7.
[c] Liuius li. 22.
[d] li. 21. & 22
[e] Cicer. 1. de diuinat.
[f] lib. 2. elector. cap. 22.

Extæniatas Sortes, quod interpretatur tæniis vittíſque ſolutas & liberatas. Iuſti Lipſij humanitatem & eruditionem ſummã maximi facio faciámque ſemper: Sed hoc maximum in illo vitium eſt, quod diſſimulare non poſſum: Doctos viros temerè exagitat, aut veteres libros ſuis cõiecturis multùm extenuat, dum quod ignorat, aut ſcire ſe credit aut ſcire videri deſiderat. Quid iſthuc verbi eſt *Extæniatas Sortes*? Attenuare & extenuare vulgata ſunt & recepta: Extæniare vix apud authorem vllum inuenire eſt. Locus
[a] In Tiber. cap. 63. Suetonij [a] quo Lipſius ſe tuetur, debuerat illum in lectione Liuij retinere, quo Præneſtinas Sortes obſignatas deuectáſque Romam, non reperiiſſe in arca Tiberium tradit. An illæ non repertæ extaniatæ ſunt, an extenuatæ? Extenuare eſt euaneſcere, vt quidem illæ ſortes euanuerunt, quo modo & Lipſij vana emendatio euaneſcit in fumos. Extenuatæ igitur ſortes ſunt, quæ vt Plautus noſter loquitur, totæ ex arca effugerunt & delicuerunt. Attenuatæ quæ ſunt comminutæ vel exhauſtæ ἐκπεψυχωμέναι. Pueri manu miſcebantur Sortes atque ducebantur poſteáque à ſortientibus tollebantur. Lapis vetus.

132.6.

SACRO
SVSCEPTO
SORTIBVS. SVBLATIS
C. GALLIO
ATTICVS
MEDIOLANIENS

Alius Præneſte.

FORTVNÆ
IOVIS. PVERI
PRIMIGENIÆ
D. D
EX. SORTE. COMPOS
FACTVS
NOTHVS. RVFICANÆ
L. F. PLOTILLÆ

76. 7.

Fortunæ huius imaginem habemus in nummis.

Præneſtinæ ſortes nomen retinuerunt[a], atque id in vulgus: Cæteris vero in locis ſtante Rep. aliæ planè refricuerunt.

a Cicer. 2. de diuinat.

Impetrito voluntas Deorum accipiebatur, ab Auguribus cum ex auium volatu Deos conſulerent, peractóque ſacrificio propitios illos comperiſſent. Impetrire enim Augurale verbum[b] idem fuit, quod Pontificibus litare in Sacrificiis. Quod iam notius eſt quam vt notari debeat. Nam vt poſtea extis, ſic olim auibus magnæ res impetriri ſolebant[c].

b Feſtus in verb. impetritum.

c Cicer. 1. de diuinat.

DE VOTIS. VER SACRVM. Annua nuncupatio Votorum. Votorum Dies.

CAP. XIII.

ALIA cauſa fuit cur rebus diuinis opera daretur: Nam vt voluntas Deorum extis & ſortibus impetrito inquirebatur, ſic voto illa expoſcebatur. Tum verò præcipue votorum locus erat, cum ſpei nullus eſſet[a]: Inopsque Senatus auxilij humani ad Deos populum & vota conuertebat. Votum autem præeunte Pontifice maximo Conſul nuncupabat, quale fuit illud quod ſuſceptum eſt, cum populus Romanus bellum cùm Anthioco Rege iuſſiſſet[b]. *Si duellum quod cùm Antiocho Rege ſumi populus iuſſit, id ex ſententia Senatus populíque Romani confectum: Tum tibi Iupiter Populus Romanus ludos magnos dies* X. *Continuos faciet: donáque ad omnia Puluinaria dabuntur, de pecunia quantam Senatus decreuerit, quiſquis magiſtratus eos ludos quanto vbique faxit, hi ludi rectè facti, donáque data rectè ſunto.* Nec enim niſi votis in Capitolio nuncupatis Conſules ad bellum proficiſcebantur[c]. Quod M. Tullius[d] Antonio exprobrabat, qui neque Sacrificiis ſollemnibus factis, neque votis nuncupatis profectus eſſet. Illa vt plurimum in ipſo pugnæ diſcrimine fiebant. Plautus noſter[e].

a Plin. li. 8. cap. 16.

b Liuius li. 36.

c Liuius lib. 4.

d Philip. 5.

e In Amphitruon.

Imperator

Imperator vtrimque hinc & illinc Ioui Vota ſuſcipere.

Huiuſmodi fuit Votum Appij Conſulis [a]. *Bellona ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego tibi Templum voueo.* Illa quidem inconſulto Senatu ſuſcepta, niſi poſtea comprobarentur, vel de manubiis, vel de ſua pecunia ſoluebat Conſul. Prætor aliquando vota ſuſcipere iuſſus, ſi in decem annos Reſp. eodem ſtetiſſet ſtatu [b]. Primus Pompeius labente Repub. publicis votis honoratus eſt, cùm graui morbo laboraret, quòd nulli antea factum [c].

Ver Sacrum in ſummis Reipub. periculis, de Senatus ſententia populíque iuſſu vouebatur [d], vt quodcúmque pecus vere proximo naſceretur inter Kalendas Martias & Kalend. Maias, ſe Diis immolaturos promitterent. Huius voti verba ſollemnia habet Liuius [e]. Hoc Siſenna *Religioſum votum* dixit [f]. Vota tandem omnia ad Imperatorum adulationem conuerſa ſunt & tranſlata, & fœdè plerúmque profanata, cùm illíſque annus aperiebatur. Hæc erant incipientis anni ſollemnia [h], quorum prima in principiis, ſecunda in Capitoliis nuncupabantur. Hæc loca fuerunt, iſthæc votorum verba. *Hunc tibi Iupiter, boucm cornibus auro decoratis vouemus eſſe futurum.* Corrigit Lipſius [i], *vouemus eſſe facturum*: quod veteres inſcriptiones non admittunt.

a Liuius li. 36.
b Liuius lib. 21.
c Dio li. 45.
d Liuius li. 33. & 34.
e lib. 22.
f Non. in verb. ver ſacrum.
g l. vnic. de oblat. votor. C. lib. 12
h Tertullia. de coron. milit. ca. 12.
i Ad Tacit. lib. 16. Ann.

. . . .

119. . . . BA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM . . . . .
. . . TIBI. IN. EADEM. VERBA. NOMINE. FR. . . .
. . . VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM. . . . . . .
. . . BOVE. AVRATO. VOVIMVS. ESSE. FVTV . . .
. . . ACXIS. TVNC. TIBI. IN. EADEM. VERBA. . . .
. . . AVRATA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM

Votorũ dies fuit III. Non. Ian. ex Caio Iuriſconſulto[a], quo die pro ſalute principis vota concipiuntur. Kalendis ipſis in acta principis nirabatur[b], vota ſoluebantur, atque iterum nuncupabantur in illius domo. Quod vtrumque Fratrum Arualium veteres inſcriptiones probant. Nam Pontifices eorúmque exemplo cæteri Sacerdotes hæc vota ſuſcipiebant[c].

a l. 233. §. poſt Calendas. D. de verb. ſig.
c Dio lib. 58.
b Tacit. li. 4 Annal.

KAL. IANVAR

SVLPICIVS. CAMERINVS. MAGISTER. COLLEGI
118. FRATRVM. ARVALIVM. IMMOLAVIT. IN. CAPITO
LIO . . . COS. NERONIS. CLAVDI. CAESARIS
AVG. GERMANICI. IOVI. B. MAREM. IVNONI
VACCAM. MINERVAE. VACCAM. GENIO. IPSIVS
TAVRVM. IN. COLLEGIO. ADFVERVNT. SVLPI
TIVS . . . .

ISDEM. COS. III. NONAS. IANVAR
SVLPITIVS. CAMERINVS. MAGISTER. COLLEGI
FRATRVM. ARVALIVM. NOMINE. VOTA. NVNCV
PAVIT. PRO. SALVTE. NERONIS. CLAVDI. DIVI
CLAVDI · F · . . . .
. . . .

VICTIMIS. IMMOLATIS. IN. CAPITOLIO
QVAE. SVPERIORIS. ANNI. MAGISTRI. VOVER
ANT. PERSOLVIT. ET. IN. PROXIMVM. ANNVM
NVNCVPAVIT. PRÆVNTE. M. APONIO. SATVR
NINO. IOVI. MARES. DVO. IVNONI. VACCAS
II. MINERAAE. VACCAS. II. SALVTI. PVBLI
CAE. VACCAS. II. IN. TEMPLO. NOVO. DIVO. AV
GVSTO. B. MARES. II. IN. COLLEGIO. ADFV. SVL
PITIVS. . . . .

ISDEM. COS. III. IDVS. IANVAR.
ADSTANTIBVS. SVLPITIO. CAMERINO. MAGISTRO
. . . .

IN. CAPITOLIO. OB. NATALEM. NERON
IS. IOVI. B. M. IVNONI. VACCAM. MINERVAE
VACCAM. FELICITATI. PVBLICAE. VACCAM. CON
CORDIAE. VACCAM. GENIO. IPSIVS. TAV
RVM. . . . .

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Aliud fragmentum.

. . . .

..... IN. CAPITOLIO. VOTORVM. NVNCVPANDO
RVM. CAVSA. . . FRATRES. ARVALES. CONVE
NERVNT. IN ... PRONAO. ÆDIS. CONCORDIÆ. FRA
TRES. . . . CANDIDVS. PROMAG. MANIBVS. LAV
......., SACRIFICIVM. DEÆ. DIÆ. CVM. COLLEG
..... QVOD. BONVM. FAVSTVM. FELIX. FORTV

. . . .

Hæc fuere vota ſollemnia quibus, precabantur Imperatoribus vitam prolixam[a], imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, Orbem quietum. Illa & Kalendis Ianuarij & III. nonas ſuſcepta ſunt. Quare Kalendarum Ianuar. conſuetos dies, otio Imperatores manciparunt[b]. Duplex autem fuit votorum illorum nuncupatio. Prima in principiis, ſecunda in Capitolio[c], id eſt, prima in Caſtris, altera in vrbe. Hæc Pontifice præeunte: illa, curante Commilitonum pietate[d], quibus non alium quàm principem Diis oportuit commendari. Quare aduertit grauiter Tiberius, quod cū pro ſua incolumitate Pontifices vota ſuſcepiſſent, Neronem quoque & Druſum ſuis precibus inſeruerunt[e], æquarique Adoleſcentes Senectæ ſuæ, impatienter indoluit: & in Senatu oratione monuit in poſterum, ne quis mobiles adoleſcentium animos præmaturis honoribus ad ſuperbiam extolleret. In votis præterea ſollemnibus offerebatur libra Auri

a Tertulliā. in Apologetic. ca.30

b l.7. C. de feriis.

c Tertull. de coron. milit. cap.12.

d Plin. li.10 epiſt.

e Tacit. li.4 Annal.

Imperatori in ſolidis obryziacis[a], hoc eſt, aureis meris & puriſſimè coctis[b]. Quod ſtrenarum locum occupauit, quæ Kalendis Ianuariis principi dabantur, primùm in Capitolio, poſtea in illius ædibus[c]. Edixit Caligula[d] ſtrenas ſe recepturum ineunte anno, ſtetítque in veſtibulo ædium Kalendis Ianuar. ad captandas ſtipes, quas plenis ante eum manibus, omnis generis turba fundebat. Qui mos in aurum obruſum vel ad obruſam conuerſus eſt.

a l. vnic. de oblat. votor. C. li. 12.
b Cuiac. de veter. numiſmat. pot. C. li. 11.
c Dio li. 57.
d Sueton. in Caio. ca. 42

Alia fuerunt vota natalium Principis, alia vota decennalia, Vicennalia, Tricennalia, quæ in nummis; quorum rationem Dio exequitur[e]. Tandem iſta in vota populus ita effuſus eſt, vt illa quocumque tempore & quacunque de cauſa publicè & priuatim nuncuparet. Pro itu & reditu Imperatoris, pro Salute ſua & gentis ſuæ, innumeráque alia, quæ in antiquis inſcriptionibus ſignata ſunt. Vna eſt Romæ.

e lib. 53.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM 11. 1.
IMP. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CÆSARIS. DIVI. F. AVGVSVI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT
EX. S. C

In omnibus etiam ad principem epiſtolis, ſcriptum ſemper ab eo qui mitteret *ſe vota facere*, τὸ νομιζόμενον

[a] Dio lib. 57

ἐυχὰς αὐτοῦ ποιεῖν[a], Tributúmque clementiæ Tiberij, quod Rhodiorum magiſtratus qui in ſcribendo id obmiſiſſent, indemnes dimiſiſſet.

De Priuatis ampliſſimus eſſet dicendi locus, vt de illorum aſſignatione, primitiis & exuuiis quibus non immoror, quia ab aliis repeti poſſunt, qui de hac re multa[b]. Aliam ſolum inſcriptionem adfero, in qua.

[b] Senec. epiſt. 10. Perſius ſatyr. 2. Horat. 1. epiſt. 16. Lucian. in philoſopho. Lactantius 3. Thebaid. 24. 5.

IVNONI
IBVS. CA
BIABVS
MASIVS
VOTVM
RETVLIT

Scribendum IVNONIBVS ex inſcriptionibus aliis, queis votum referre eſt votum reddere, ſoluere, vel, vt M. Tullius loquitur[c], tabellis pictis diſſoluere. Inter vota non malè ea ponũtur, quæ ad Deorum iram ſecundam à Senatu edicebantur, vt cum lectiſternia imperabantur, quorum originem & appparatum Liuius complexus eſt[d]. Cum Nouendiale ſacrum à Pontifice vel Prætore ex Senatuſconſulto decernebatur: Cum ob nimiam ſiccitatem pluuiæ poſcerentur Manali Sacro, quod dictum eſt à Manali lapide, quem Pontifices trahebant extra portam Capenam iuxta ædem Martis[e], Nudipedalia Tertullianus appellat[f]. Cum etiam Cereri ieiunium inſtitutum, quod quinto quoque anno ſeruaretur[g]. Quæ licet ad Sacra pertinere videantur, quia tamen in

[c] 3. de natur. deor.

[d] lib. 5.

[e] Seru. 3. Æneid. Feſtus in verb. Manalem.

[f] In Apologetic. ca. 40

[g] Liuius li. 36.

aduerſis facta aut edicta, cùm votis coniungi rectè poſſunt.

DE OBSECRATIONIBVS ET precationibus. Precatio maxima. Precatio extrema.

CAP. XIIII.

DIVINIS rebus opera dabatur, quatuor præcipuè modis; tres à nobis ſunt explicati, Vota, Sortes, & ſollemnis ille ritus, qui Sacrificium propriè vocabatur. Precatio reſtat, qua quid Diis commendabatur, & quæ in omnibus Sacris vſurpabatur, qui ſine precatione non fiebant. *Victimas tamen,* ait Plinius [a], *ſine precatione cædi non videtur referri, nec Deos ritè conſuli. Præterea alia ſunt verba impetrantis, alia depulſoris, alia commentationis.* Pliniana lectio varia eſt in manuſcriptis libris. Quidam habent, *Alia ſunt verba impetritis, alia depulſoris, alia commendationibus.* Sic legitur in manuſcripto regio Mediceæ Bibliothecæ. Hermolaus Barbarus cuius & diligentiam & doctrinam ſummam veneror & miror, lectionem veterem adfert, in qua non *Commentationis aut commendationibus, ſed incantationis* ſcriptum eſt. In hac lectionum varietate nil mihi tam ſuſpectum eſt, quam quod ab omnibus approbatum, *victimas cædi ſine precatione non videri referre.* Hoc enim falſum ex ipſo Plinio probari poteſt, vt Sacrorum

a li.23. ca.2.

ratio etiamnum apertè docet. Quod enim Sacrificium ſine precatione factum vel fictum? Quare verbum iſtud, *referre*, omninò delendum eſt. Nam ex ſumma imperitia eſt vſque hoc, & cui Plinij mens maxime aduerſatur. Ille enim hoc capite vnum hoc quærit, an aliquid valeant verba & carminum incantamenta. Nulla quidem illa ſine precatione. Quare & carmina & verba varia fuiſſe docet ex illorum Sacrorum ratione, de quibus agit, quæ verbis perficiebantur. Vnde alia aliis verba fuiſſe docet Impetritis, Depulſoriis & Commentationibus. Quanto magis magíſque cogito nimirum dat mihi hic locus magnam cuiuſuis lectionis difficultatem. Nam ſi Apollo ipſe Pythicus conſuleretur, ambiguum vt ſolebat, reſponſum porrò daret. Diuinandum tamen nobis eſt, vt conſilia de diuinis locis firmiora eſſe poſſint. Inhæro menti Plinij qui de Sacris extraordinariis loquitur, in quibus alia ſunt verba impetritis, id eſt, in iis ſacris, quibus Deorum voluntatem extis vel ſortibus inquirebant. Quæ ſint alia Depulſoria non ſatis vulgata ſunt, Arcana enim Sacra hæc omnia fuerunt, Atque hæc ad Auerruncos Deos trahere poſſem, quos præfati, ſic preces concipere ſolebant[a]. *Te precor quæsóque vti ſies volens propitius mihi familiæque noſtræ, vti tu morbos viſos inuisóſque, viduertatem vaſtitudinémque, calamitates intemperantiáſque prohibeßis, defendas auerruncéſque.* Dij iſti Auerrunci ſeu depellentes[b], ἀποτρόπαιοι, ἀλεξίκακοι, λύσιοι, φύξοι, δαίμονες[c]. Depulſoria, vt puto, Sacra, vocat Plinius ea carmina, quibus in deuotionibus vtebantur, quale durat immẽſo exemplo

a Cato de re ruſtic. cap. 140.

b Perſius ſatyr. 5.

c Iul. Pollux

exẽplo Deciorũ,patris filiíque.Quale fuit Tuciæ Veſtalis inceſtę precatio[a], qua vſa aquã tulit in cribro: Et illa quę cõcepta eſt,cũ in foro Boario Gręcus à Gręca, Gallus à Galla defoſſi ſunt,quorũ ſacrorũ precationẽ ſolebat præire Quindecimuirorũ Collegij magiſter.

[a] Liuius lib. 22.

Vltima Sacra commendationibus aut commentationibus, vel incantationibus peragebantur. Hac in lectione ex tribus vnam ſortiri licet, & magis placet incantatio ex Veteri Hermolai libro, niſi ſi de publicis Sacris Plinius tractaret, in quibus verba magnam vim habuiſſe crediderunt: Quod demonſtrant ea quæ ſecuntur. *Vidimus*, inquit, *certis precationibus obſecrare ſummos magiſtratus.* Hæc igitur Sacra ad obſecrationem pertinent aut commendationem ſcilicet aut commentationem. Commentum antiqui dicebant pro communitum[b]. Hinc commentaculum virga, qua Flamines Sacra facturi præmuniebantur. Commendare tamen Sacrorum verbum, quod eſt, Deorum Numini rebus in aduerſis fortunam Reip. committere, qui ipſam adiuuarent ἀντιλαμβάνονται, commendatio ἀντίληψις, quæ obſecratione perficiebatur. Obſecratio autem dolentia eſt[c]: Oramus enim placidos Deos, Obſecramus iratos.

[b] Nonius.

[c] Donat. in Enuch.

Si falſa illa Sacra ex veris adiuuare licet, inſignis eſt locus D. Pauli[d]. Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων, ποιεῖσθαι, δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. Notant Græci[e] Δέησιν eſſe obſecrationem ſiue deprecationem, quę offertur pro liberatione à triſtibus & duris. Προσευχὴν petitionem bonorũ, ἔντευξιν poſtulationem ſiue interpellationem aut ac-

[d] 1. Timoth. 2.

[e] Theophylact. in hũc loc.

cuſationem impiè agentium: εὐχαριστίαι Gratiarum actionem. D. Auguſtinus hunc locum interpretatus eſt, & δεήσεις vertit deprecationes, precationibúſque vſos ait in optandis bonis, deprecationibus in deuitandis. Quæ omnia ſigillatim ſunt nobis exponenda.

Obſecratio certis precationibus à ſummis magiſtratibus fiebat[a], & ne quid verborum præteriretur aut præpoſterum diceretur, ſcripto præibat aliquis rurſúſque alius. Cuſtos dabatur qui attenderet, alius verò præponebatur qui fauere linguis iuberet, Tibicen caneret, ne quid aliud exaudiretur. Et quoties deprecatio errauiſſet extis adimebantur capita vel corda, tanta fuit verborum vis vel incantatio. Edixit Claudius Imperator[b] in vrbe, dira aui aut in Capitolio viſa, vt obſecratio haberetur, eamque vt ipſe iure Pontificis maximi commonito pro Roſtris populo præiret. Quod etiam fieri ſolebat cum agri motuo quodam motu contremiſcerent[c], tum enim procurationes & obſecrationes conſtituebantur, & obſecratio à populo Duumuiris præeuntibus facta[d]. Idem in rebus aduerſis factum aut in pauore publico, vt cum Romani duces ſe in Faliſcorum inſidias præcipitarunt[e]: Obſecrationes in templis factæ ſunt, petitúmque precibus ab Diis vt exitium ab vrbis tectis templíſque ac Romanis mœnibus arcerent: Obſecratio verò in vnum diem aut plures indicebatur[f]. In illa hoc verbo vti ſolebant *ob vos ſacro* pro *vos obſecro*, vt *ſub vos placo*, in quibuſdam precationibus pro *ſupplico*[g]. Quod quidem verbum religionem habebat

[a] Plin. d. li. 23.
[b] Sueton. in Claudio. ca. 22.
[c] Cicer. de Aruſp. reſp.
[d] Liuius li. 4
[e] Liuius li. 5 & 31.
[f] Liuius lib. 27.
[g] Feſtus in verb. ob vos ſacro.

qua obligabantur ij quos obſecrabant ad id præſtandum, quod petebatur. Quare, qui populum obſecrauerat, vt Comitiis periculo aliquo liberaretur, iubebat Magiſtratus eum reſecrare[a], id eſt, ſoluere religione, vt liberum de illo eſſet iudicium. Ex Plauto[b] noſtro hoc Feſtus probat.

Reſecróque mater quod dudum obſecraueram.

Precationes ſunt προσευχαὶ[c], quas à precibus diſtinguere omninò difficile eſt. Precationes tamen conjicio dictas, eas quæ in libris Sacerdotum habebantur, In quibus leguntur[d]. Lacia Saturni, Salacia Neptuni, Hora Quirini, aliáque Sabina verba obſoleta. Verba precationum ſollemnia erant, *Precor venerórque vt volens propitiúſque ſies Populo Romano Quiritibúſque.* Nam in omnibus precationibus, vt in omnibus ſacrificiis publicis populi Rom. mentio fiebat[e]. Atque vt varia Sacrorum genera pro numinum diuerſitate fuerunt, ſic variæ precationum formulæ, vt in Sacris Tiburtibus ſic Iunonem precabantur[f]. *Iuno Curulis tuo curru clipeóque tuere meos vernulas ſane.* Cum verò plures Deos quam in cæteris partibus Auguriorum precabantur, euentúſque rei bonæ poſcebatur: *Vt Dij melius iuuarent meliúſque fortunarent*, quod in precationibus, *Precatio maxima* vocabatur[g]. At Extrema Precatio & ſacrificatio in Veſta Dea erat, quæ rerum credebatur cuſtos intimarum[h]. Nam cum in omnibus rebus vim habere maximam putarent prima & extrema, vt principem in ſacrificando Ianum eſſe voluerunt, ita omnis precatio in Veſta deſinebat. Quod Plautus opportunè ſeruauit[i],

a Feſtus in verb. reſecrare.

b In Aulular.

c D. Auguſtin. ad Paulin.

d Agel li. 13 cap. 12.

e Tacit. 4. hiſtori. Seruius 1. Æneid. Feſtus in verb. dici.

f Seru. in ſched.

g Seru. 11. Æneid.

h Cicer. li. 2 de natur. deor.

i In milit.

Nam cum miles ſeruo libertatem promitteret, argutè ille,

Deos ſperabo, tèque poſtremò tamen.

Quod idem in imprecatione notauit. Nam cum iurgij quid eſſet inter ſenes duos vnus in hæc verba deſijt.

[a] In Caſin. *Quin hercle Di te perdant poſtremò quidem*[a].

Sic multa verba ſunt apud authores bonos, quæ aliam vim habent & elegantiam, quàm nos cenſemus.

Fuit & alius precationis modus pro rerum vel temporum opportunitate, qualis eſt precatio Scipionis in Africam traijcientis[b]. *Dij Deæque qui maria terráſque colitis, vos precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtque gerentur, ea mihi populo plebíque Rom. ſociis nominíque latino, qui populi Rom. quíque meam ſectam imperium auſpiciúmque terra mari amnibúſque ſequuntur bene verruncent.* At cum precatio à Senatu præſcribebatur, monitore opus erat, quem in Chriſtianorum precibus Tertullianus non admittit[c]. Huius vnam formulam afferemus, ex qua alias concipere poſſumus. Cum Philippo Regi bellum indictum eſt, decreuit Senatus vti Conſules maioribus hoſtiis rem diuinam facerēt, quibus Diis ipſis videretur, cùm precatione ea[d], *Quam rem Senatus populúſque Rom. de Repub. déque ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Rom. ſociiſque ac nomini latino bene ac feliciter eueniret.* Preces quæ priuatorum fuerunt, apud omnes authores paſſim occurrunt, nec longiorem laborem merentur.

[b] Liuius li. 29.

[c] In Apologetic. ca 30.

[d] Liuius li. 31.

DE POSTVLATIONIBVS POſtulionibus & Deuotionibus.

CAP. XV.

POSTVLATIONEM precationi adiũgemus, quã ἔντευξιν, alij interpellationem dixerũt, minus rectè: aliud enim eſt interpellare, aliud poſtulare[a]. Ἔντευξις ἀπολύτησις κατὰ τῶν πλημμελησάντων δέησις ἐκδίκησιν[b]. Expoſtulatio querela eſt aduerſus eum quem incuſamus[c], & apud illũ ipſum qui peccauit: poſtulatio de altero apud alterum dicitur, eſtque iuſta interpoſitio querelarum. Sic apud veteres Deorum poſtulationes fuerunt, quæ antiquo & Sacrorum verbo POSTVLIONES dicebantur. Cuius verbi vim cum Adrianus Turnebus[d] non aduerteret ſatis, lectionem Varronis deprauauit. Varro[e] Deos manes poſtulionem poſtulare dixit, mutat Turnebus, & Poſtileonem reponit, quod poſtis appelletur terræ hiatus, qui cenſebatur Orci Ianua. Cuius emendationem Scaliger meritò reſpuit. Nec enim poſtis Manium pro Orci oſtio legitur, quod manale dicebatur. Et poſtulionis antiquum verbum agnoſcit Arnobius[f]. *In ceremoniis*, inquit, *veſtris, rebúſque diuinis Poſtulionibus locus eſt*. Diis inferis Poſtulio, Superis poſtulatio fiebat. M. Tullius[g] Augurali hoc verbo vſus eſt. Cum enim exauditus eſſet in agro propinquo & ſuburbano ſtrepitus quidam recõditus & horribilis fremitus

a D. Auguſtin. ad Paulin.
b Heſych.
c Donatus in Andr. & hecyr.
d li. 20. aduerſ. cap. 22
e lib. 4. de ling. lat.
f lib. 4.
g de Aruſpic reſp.

armorum: *Quis eſt*, inquit, *ex Gygantibus illis quos poëtæ ferunt bellum Diis immortalibus intuliſſe, tum impius, qui hoc tam nouo tantóque motu nō magnum aliquid Deos populo Romano præmonſtrare & præcinere fateatur? De ea re ita ſcriptum eſt* POSTVLATIONES *decretas eſſe Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cœleſtibus.* Et paulò poſt. *Eodem oſtento* POSTVLATIO *Telluri deberi dicitur.* Poſtulio inferorum fuit, cum hominem aliquem peterent, qui iis deuoueretur. De hac Iocus Plauti, apud quem cum ſeruus Tranio Theuropidi ſeni capitales ædes factas fingeret, quod in illis hoſpes necâſſet hoſpitem, ab illarúmque foribus abigeret ſenem, ne filium opprimeret cùm amica conuiuantem: Clamitabat ſeruus eum qui has ædes tetigiſſet, piaculum committeré vel ſuo capite expiandum.

Sceleſtæ hæ ſunt ædes [a], inquit, *impia habitatio*
Quæ hîc monſtra fiunt anno vix poſſem eloqui.

a Plautus in Moſtellaria

Cúmque illum vocaret ſenex, Seruus ille nequam.

Non me appellabis, ſi ſapis.
Nihil ego commerui, neque iſtas percuſſi fores.
THEVR. *Quæſo quid ægrè eſt? quæ res te agitat Tranio?*
TR. *An quæſo tu appellaueras?*
Ita me Di amabunt mortuum illum credidi
Expoſtulare, quia percuſſiſſes fores.

Sacra hæc Depulſoria dicebantur, quorum verba alia ab aliis Plinius dicebat, Propriè DEVOTIO dicebantur. Quæ quidem duplex fuit coacta, ſcilicet aut voluntaria. Coacta ex libris Fatalibus vel Aruſpicum reſponſis, vt cum ex Senatuſconſulto in foro Boario viui aliquando defoſſi ſunt [b]. Voluntaria Diis expo-

b Plin. li. 28 cap. 2.

ſtulantibus, hominum in Rempub. vel principem obſequio & charitate. Prima & antiquiſſima deuotio, Gallorum Senonum fuit aduentu, quo maiores natu ampliſſimis vſi honoribus in forum coïerunt, ibíque M. Fabio Pontifice Max. carmen præeunte deuouerunt ſe pro patria, Quiritibúſque Rom [a]. Frequens apud alias gentes exemplum. Maſſilienſes cũ peſtilentia laborarent, vnus ſe ex pauperibus offerebat alendus, anno integro publicis & purioribus cibis. Hic poſtea verbenis circumdatus, ſacríſque veſtibus, per totam ciuitatem cùm execrationibus circumducebatur, vt in ipſum reciderent mala, ſicque proiiciebatur, vt ex Petronio Seruius [b] refert. De deuotis apud Gallos qui Soldurij appellantur, otioſum eſſet aliquid addere, ad ea quæ Iulius Cæſar nobis ſcripta reliquit [c]. De Hiſpanis ſatis Plutarchus [d]. Deorum Poſtulione primus M. Curtius ſe deuouit [e]. Cum enim ex Senatuſconſulto ad Aruſpices relatum eſſet, illíque ex terræ hiatu Deos Manes poſtulionem poſtulare reſpondiſſent, [f] id eſt Ciuem fortiſſimum eò mitti, pro patria Curtius mortem oppetiit.

[a] Liuius li. 5 Plutarch. in Camillo.

[b] lib. 3. Æneid.

[c] li. 3. de bello Gallic.

[d] In Sertorio.

[e] Liuius li. 7.

[f] Varro li. 4 de ling. lat.

Deuotionis ritum alio modo apud Liuium, alio apud Sammonium Serenum habemus [g] libro quarto rerum reconditarum. *Cum qui deuouetur Tellurem dicit* (ait Serenus) *manibus terram tangit: Cum Iouem dicit, manus ad cœlum tollit. Cum votum recipere dicit, manibus pectus tangit.* At Liuius Curtium proponit nobis Capitolium intuentem, manus nunc in Cœlum nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Manes porrigentem.

[g] Macrob. li. 3. ſaturn. cap. 9.

Pontifex precationem præibat, cuius formulam Liuius refert[a]. Illúdque adiicit *licere Cõſuli Dictatoríque & Prætori cum legiones hoſtium deuoueant non vtique ſe, ſed quem velit ex legione Rom. ſcriptũ ciuem deuouere. Si is homo qui deuotus eſt moritur, probè factum videri: Ni moritur, tum ſignum ſeptem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hoſtia cædi: vbi illud ſignum defoſſum erit, eò magiſtratum Rom. deſcendere fas non eſſe. Sin autem ſeſe deuouere velit, ſicut Decius deuouit, ni moritur, neque ſuum neque publicum diuinum purè faciet, qui ſeſe deuouerit. Vulcano arma ſiue cui alij Deo deuouere vellet, ius eſto.* Signum ſeptem pedes altum rectè opinatur Sigonius imaginem eius hominis eſſe, qui deuotus non occubuit, morte eius defoſſione imaginis, ſimulata.

a lib. 8.

Eorum qui ſe pro principe deuouerunt exempla multa. Sexti Pacunij meminit Dio[b] qui Hiſpanorum more Auguſto Cæſari ſe deuouit, ἐν γὰρ τῷ συνεδρίῳ ἑαυτόν τε οἱ τὸν τῶν Ἰβήρων τρόπον καθωσίωσε. Interpres vertit conſecrauit, malo deuouit, quod proprium & peculiare verbum huic rei. Deuotio καθωσίωσις, Deuotus καθωσιωμένος. Pacuuium æmulati quidam ſibi malè conſuluerunt. Nam votum exegit Caligula ab eo, qui pro ſalute ſua ſe deuouerat[c], cunctantémque pueris tradidit, verberatum infulatúmque quo votum repoſcẽtes Maſſilienſium more per vicos agerent, quoad ex aggere præcipitaretur. Quod poſteros non terruit ab huiuſmodi voto, cui ſe integræ etiam Legiones aliquando obſtrinxerunt, vt ex antiquis inſcriptionibus patet.

b lib. 53.

c Sueton. in Caligul. ca. 27. Dio lib. 59.

FORTV

FORTVNAE
AVG 71.
OMNIPOTENT
VBI. ERAS
RHANNV
SIA
VBI. ERAS
QVANTVM. ABFVIT
NE. ROMA. LVGERET
SED. VIVIT. TRAIANVS
VE. TIBI. DECEBALE
MILSS. LEG. VI. ET. XIII. G
DEVOTIS. CAPITIBVS

Inde manauit vt qui Imperatori omne obſequium pollicerentur, illi ſe deuotos eſſe dicerent προσφερόμενοι τὸν κρατοῦντα, λέγειν εἰώθαμεν, ὅτι σοι καθωσιώμεθα[a]. Verba interpretis non ſequor, qui προσφέρειν verbis adhortari & καθωσιοῦν Sacrum eſſe reddidit, multum enim differt ſacer homo à deuoto. Deuoti quoque dicti ſunt qui ſe numini perpetuo colendo dedicarunt. Inſcriptio Romæ.

[a] Dio li. 53.

DECRETVM
. . . . 118.
ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM. CÆSARVM. ET AVGVSTARVM. MVLSVM. ET. CRVSTVLA. PECVNIA NOSTRA. DEVOTIS. OMNIBVS. ET. POPVLO. DEDI MVS

In abſurdam adulationem homines deinde progreſſi publicis monumentis teſtati ſunt ſe deuotos numini maieſtatíque Auguſtarum. Alia inſcriptio.

272.5. FVRIÆ. SABINÆ. TRANQVILINÆ. SANTISS. AV
·GVSTÆ. CONIVGI. D.N. M. ANTONI. GORDIANI.....
DECVRIALES. AEDILIVM. PLEBIS
CERIALIVM. DEVOTI. NVMINI
MAIESTATIQVE. EORVM

DE GRATVLATIONE, PRIMITIIS, Vitulatione, Supplicatione.

CAP. XVI.

GRATVLATIO quæ *εὐχαριστία*, gratiarum eſt actio, qua Deos venerabantur, vel ob voti ſolutionem, vel publicam lætitiam, aut bellum proſperè geſtum. Ob votum cum redderetur, propriè Gratulatio: Ob liberalitatem Primitiæ. In ſollẽnibus ludis vitulationes: ob bellum proſperè geſtum ſupplicationes fiebant. *In gratulationibus mentum Herculis*, inquit Tullius[a], *oſculari ſolent*. Odioſum hoc verbum Lipſio[b], qui vocem magis cõuenientem putat *Gratationes*, cum Diis agerent grates. Mirùm quo euadat Criticorum pruritus, qui nihil rectum putant, quod non ſatis intelligunt. Quis vnquam author latinè ſciens Gratationis

[a] act. 9. In Verrem.

[b] lib. 2. Elector. cap. 6.

verbo vſus eſt? Quod Lipſius adiuuenit vt mentum Herculis cùm Ciceronis lectione non attereret ſolum, ſed dilaceraret. Gratulatio nulla reprehendi ſolet, quæ Diis immortalibus reddebatur, cùm votis annuiſſent, vel ſuæ beneuolentiæ ſignum oſtendiſſent. Si ſecundum vota aut preces res ſucceſſiſſet, Gratulatio ob impetrationem debebatur. Impetrare enim Pontificium verbum eſt, vt impetrire Augurum. Plautus noſter[a], [a] In Epidic.

P. Deos quidem oro. EP. *impetra.*

Et paulò poſt.

Prô Di Immortales mihi hanc diem dediſtis luculentum
Vtque facilem atque impetrabilem.

Rectè M. Tullius preces à Gratulationibus ſeparauit vt ſpeciē à genere: Nam vt Gratulatio in votis exauditis, ſic in precibus, ſi eas Dij exaudiſſent Primitiæ ſoluebantur, & in futurum nouam Deorum benignitatem exoptabant, publica exultatione illam expetentes[b]. [b] Tibul. li. 1 eleg. 1.

Agna cadet vobis, quam circum ruſtica pubes
Clamet Io meſſes & bona vina date.

Non ſum audacior in caſtigandis libris, ne mihi vitio detur quod in aliis non probo. Licet tamen coniecturis niti, vt librariorum errorem ſubleuemus, vt in hoc verſu ſuſpicor ſcriptum fuiſſe & *noua vina date*, ſcriptum fortaſſe fuit interuerſa litera *& nona* ex quo librarius fecit *& bona.* Rationem coniecturæ meæ à Plinio accipio[c]. Ille. *Ad pomorum primitias hæc vetera eſſe dicebant, noua exoptantes.* Rem non no- [c] li. 28. ca. 2.

nam aggredior, ſi cui vetus lectio placet, illam retineo.

Vitulatio in ſollemnibus ludis & inſperata priuatorum lætitia erumpebat: Quod Plautus [a] monet.

a In Perſa.

Ioui opulento, inclito, Opegnato, ſupremo, valido, viro potenti
Opes, ſpes bonas, copias commodanti, lubens vitulórque merito.

b Macrob. 3 Saturn. ca. 2

Vitulari Pontificium verbum eſt[b], quod græci dicunt παιανίζειν. Licet enim Pæan propriè ſit Apollinis, laus[c] omnibus tamen Diis congruit: Quare Pindarus opus ſuum Pæana vocauit, quod & hominum continet laudes[d]. Addit Plautus, *lubens meritò*, verba in votorum ſolutione vſitata, quæ in antiquis Inſcriptionibus ſæpiſſime his literis notantur V. S. L. M. quod eſt, *votum ſoluit lubens meritò*.

c Euſtath. Iliad. α.

d Seru. 10. Æneid.

At gratiarum actio aliis verbis exprimitur. Inſcriptio vetus Romæ.

70. 4.

ÆSCVLAPIO. SANCTO
L. IVNIVS. AGATHOPVS. ET. TERENTIA. RV
FINA. GRATIAS. AGENTES. NVMINI. TVO. D.D.

Quod ſi inexpectatum aliquod bonum contigiſſet, beneficij gratiam ſacro poſito agnoſcebant. Lapis ad Danubium.

IOVI. INVENTORI 21. 8.
DITI. PATRI
TERRÆ. MA
TRI
DETECTIS. DAC
THESAVRIS
CÆSAR. NER
VA. TRAIANVS
AVG
SAC. P

Sed nos Inſcriptiones à vitulatione lubentes meritò auocarunt, in qua Hymni ad Deorum honorẽ canebantur ſpondaïcis verſibus cõpoſiti[a]: vt ſpondæum pedem Pontificium Numa dicitur appellaſſe[b]: Hi in ludis publicis aut ſupplicationibus quibuſdam perſonabant. Supplicationum enim duæ fuerunt cauſæ: vna ad euertendum malum quod immineret, quæ frequentior obſecrationi & votis coniungitur: Altera ob rem feliciter adminiſtratam. Atque in hac vitulari ſolebant, vt ſi parta eſſet victoria, præterquam in Ciuili bello; Nam ſupplicatio ne victoris quidem literis poſtulata. Decreuit tamen illam M. Tullius ad omnia puluinaria, eorum nomine qui Antonium ad Mutinam deuicerant[c].

[a] Diomedes Gram. lib. 3
[b] Marius Victorinus.
[c] Cic. Philip. 14.

Et quoniam de ſupplicatione dicendum nobis eſt, & quaſi à lætitia ad luctum tranſeundum, nihil officient gratulationi ea quæ in commodiorem locum cogere non potuimus. Supplicatio ergò quæ

in rebus aduerſis edicebatur, etiam cùm lachrimis[a], has ferè habuit cauſas, aut ad placandos Deos ſcilicet, aut ad prodigia procuranda, & morbos auertendos. Ciuitas religioſa in principiis maximè nouorum bellorum illam decernebat: Vt cum latum eſt ad populum[b], *vellent, iuberent populo Carthaginienſi bellum indici,* eius belli cauſa ſupplicatio per vrbem habita, atque adorati Dij, vt benè ac fœliciter eueniret.

Ob prodigiorum procurationem, Decreto Pontificum ſupplicatio indicebatur: cuius ritũ Liuius deſcripſit[c]. Ad morbos expellẽdos pro Collegio Decẽuirorum imperabatur[d], ſi libros adiiſſent, aut per cõpita tota vrbe aut circa omnia puluinaria, aut per omnia fora conciliabulaq; in triduum vel biduum[e]. Atqúe in his purè & caſtè à matronis ſacrificatum[f], quæ nonnunquam ipſemet ſupplicauere[g], id eſt, manibus amplexæ & coronatæ hymnos certis carminibus conceptos modulantes dixerunt. Ædium vitia ſacrarum Vitruuius reprehendit[h], quod matres familiarum cum ad ſupplicationem gradibus aſcenderent, non poſſent per intercolumnia amplexæ adire, niſi ordines feciſſent. Nobis vero, vt noſtrum ordinem obtineamus, hoc loco demigrandum eſt, & ad alia veniendum.

a Donat. in Andr.
b Liuius lib. 21.
c lib. 27.
d Liuius li. 38.
e Liuius lib. 40.
f Liuius lib. 27.
g Liuius li. 25.
h lib. 3. ca. 2.

DE ADORATIONE.

CAP. XVII.

OB Carthaginienſe bellum ſuſceptum, ſupplicationem per vrbem indictam, atque adoratos Deos ex Liuio modò dicebamus. Supplicatio carmine perficiebatur: Adoratio cum præſentia numina precibus adloquerentur. Nam adorat, ſignificat alloquitur, vel quaſi ad os orat[a]. Adorationis formula ob ereptum turbine Æneam Turnus vtitur[b].

Vos ô potius miſereſcite venti
In rupes in ſaxa volans, vos Turnus adoro,
Ferte ratem.

Adoratio tamen in Ceremoniis commendatur, quæ venerationem maximam habet, geſtúque aliquo deſignatur, vt oſculo, manus extentione, corporis inuerſione, genu inflexione. De illa Lipſius diligenter collegit multa[c], primúmque Ciceronis attulit locũ, quo Herculis ſimulachri rictus ac mentum paulò attritius aſſerit, quod in precibus & gratulationibus non ſolum id venerari, verum etiam oſculari ſoleret. Qui locus obſcurum alium Plauti noſtri dilucidè explicat[d], apud quem cum Tranio poſtulione deluderet ſenem, monet porro illum.

Fugies,
Atque Herculem inuocabis. TH. *Hercules te inuoco.*

a Feſtus in verb. adorare. Apuleius lib. 3. & 8. met.

b Virg. 10. Æneid.

c li. 2. Elector. cap. 6.

d In moſtellaria.

Quod facere conſuerunt ij qui magnum aliquod periculum effugiſſent. Gratulando ergò Herculem ſenex obtundit, quod illum mortuus hoſpes non expoſtulaſſet.

Oſculo adorabant Deos, dextram ad os admouendo[a], Manu vel expanſa vel ſupina, dum ne digiti pectinatim inter ſeſe eſſent implexi. Vel illa ſimulachrum tangebant, quod Genus adorationis Plautinus Leno vocat, *Adire manum Deorum*[b]. Corpus circumagebant ad dexteram[c], Adoleſcens Phædromus[d].

Quo me vortam neſcio.

P. *Si Deos ſalutas dextrouorſum cenſeo.*

In genibus religio ineſt obſeruatione gentium[e], Hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant. Vnde ſimulachrorum plantas & genua contingebant & contrectabant orantes[f], precéſque & vota in cera inſigebant, quod Iuuenalis dixit *Genua incerare Deorum*[g]. Vnde quidam putant apud Prudentium[h] malè legi, *genua incuruare Dianæ*, & reponunt *incerare*. Sed illi malè. Nam Prudentius ex Iudęorum conſuetudine loquitur, quos refellit, & incuruare genua ante Baal ſcripturæ verbum notiſſimum[i]. Quare Dianæ genua incuruare eſt genu flexo Dianam adorare vel precari: Vt in ſacris certaminibus poſito genu ſupplicare[k]. Omnis autem adoratio operto capite fiebat pręterquam in Saturni ſacris, Plautus[l].

Quis hic eſt qui operto capite Æſculapium,
Salutat?

a Plin. li. 28 cap. 2. Apuleius Apolog. 1.
b In Pœnulo.
c Plin. d. lib. 28.
d Plautus in Curculion.
e Plin. li. 11. cap. 45.
f Arnob. li. 6
g Satyr. 10.
h Aduerſ. Iudæos.
i 3. Regum.
k Quintil. lib. 9. cap. 4
l In Curcul.

Sic

Sic Vitellius miri in adulando ingenij C. Cæſarem adorare vt Deum inſtituit[a], cum reuerſus ex Syria non aliter adire auſus eſſet, quàm capite velato, circumuerténſque ſe deinde procumbens. In ſummis periculis procumbere ſupplicum fuit, limina oſculari, caput allidere, ad aram repere, crinibus templa verrere, aliáque ſigna mœſtitiæ exibere, quam Deus ab omnibus bonis auertat, vt in perduelles æternùm cadat.

[a] Sueton. in Vitel. cap. 2.

DE VICTIMIS. SVOVETAVRILIA maiora & minora. Lactentes hoſtiæ. Magnæ opimæ. Bos Seſcenar. Porcus fœmina.

CAP. XVIII.

PONTIFICVM cura fuit, quibus hoſtiis immolandum eſſet, cuíque Deo: cui maioribus: cui, lactentibus[b]: cui, maribus; cui, fœminis; quibus diebus, ad quæ tẽpla, atque vnde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Nec enim omnibus Diis omnes hoſtiæ ſed quibuſdam quædam Sacrorum legibus feriuntur[c]. Ille Tauris Deus, hœdis ille aut ouibus: hic lactentibus porculis; ille, intonſis agnis: hic, virginibus bubulis: Capris ille cornutis: hic ſterilibus vacculis: at ille, ingentibus Scrophis: hic albentibus, ille atris: Alter fœminini generis, alter verò

[b] Cic. 2. de legib. Liuius lib. 1.

[c] Arnob. li. 7

animantibus maſculis honoratur. Nam Deabus fœminas, Diis mares victimas immolare, abſtruſa & interior Sacrorum ratio fuit. Ioui taurum, Verrem, arietem immolare non licuit, vt vult Atteius Capito libro primo de iure Sacrificiorum[a]: Taurus enim nō niſi Apollini, Neptuno, Marti immolatur[b]. Adijcit Labeo SI. QVIS. IOVI. TAVRO. FECERIT. PIACVLVM. DATO. Nam vbique Ioui legimus mactatum iuuencum quod cum parum animaduerteret Arnobius[c] piaculum commiſit ex Labeonis ſententia. Ille enim: *Quid applicitum*, inquit, *Iupiter habet ad Tauri ſanguinem vt ei debeat immolari, non debeat, Mercurio?* Taurus enim victima Ioui non cędebatur ſed iuuencus: Etſi taurus daretur Ioui aut caper, qui Patri libero: aut ſi bos ſterilis Vnxiæ nuptiarum Deæ, quam Proſerpinæ tribuebant, confundebantur Sacrorum iura[d]: Nec parui piaculi erat officia rituum procurationúmque miſcere. Quia generis certi hoſtias, certis numinibus conſecrare ius erat, certa vt ſupplicamenta præſtari[e]. Quidam maioribus, lactentibus alij mactabantur. Dijs maioribus maiores victimę ſacrabantur, minoribus minores, vt Marti Syluano, quem inter minores repono, Suouetaurilibus lactentibus ſatisfactum eſt[f], quæ minora dicebantur. SAVLITAVRALIA. MAIORA[g] habemus in fratrum Arnalium votis. Lex Numæ à Scaligero apud Feſtum[h] reſtituta. SECVNDA. SPOLIA. IN. MARTIS. ARAM. IN. CAMPO. SOLITAVRILIA. VTRA. VOLVERIT. CÆDITO. Maiora Solitaurilia θυσία ἐκ συὸς κριοῦ καὶ ταύρου[i], quæ eſſent hoſtiæ maiores. Maior enim hoſtia eſt, vt

a Macrob. lib. 3. ſatur. ca. 10.
b Seru. 3. Æneid.
c lib. 7.
d Martian. Capel. li. 2
e Arnob. li. 7.
f Cato de re ruſtic. cap. 141.
g Inſcript. 121.
h In verb. Opima.
i Gloſſ. vet.

recte Turnebus putat[a], quę adoleuit, & perfectæ ætatis eſt ἱερεῖον τέλειον. Lactentes, minores erant, quas cum M. Tullius maioribus oppoſuerit, non ſequor viri doctiſſimi opinionem, à qua ingratiis recedere ſoleo, vt maior victima dicatur de maioribus animalibus, hoc eſt de armentis, etiam ſi lactentes eſſent[b]. Nam vt maior hoſtia ætatis adultæ, ex bouili pecore eſt Taurus aut iuuencus: Ita ouis ex ouili opima & præcipua, & Sus ex porcino. Inſcriptio vetus. MAGNAS. OPIMAS. IMMOLARVNT[c], de his omnibus intelligitur. Non negauerim Varroni[d] magnas Opimas videri, boues altiles publicè ad ſacrificandum ſaginatos, ſed quæ de bobus affirmat, de cæteris non negat. Tertullianus[e] enim de omnibus, *Quibus*, ait, *hanc ſaginatiorem & auratiorem hoſtiam cædis?*

Offendo inter maiores haſce hoſtias bouem Seſcenarem, qui cum à Cn. Cornelio Conſule immolatus eſſet[f], illius iecur in olla defluxit, vbi exta coquebantur. Seſcenar bos iſte, cornu ferit, nec ipſe cauere poſſum, quin prehenſis cornibus traham. Vox Sacrorum eſt *Seſcenar*, quam ex Feſto interpretor[g]. Illi enim Scena ſeu ſacena genus eſt cultri, ſed vtrum ſecuris an dolabra ſit ambiguum dicit. Nam Cincius in libro qui ei eſt de verbis priſcis, dolabram, ait eſſe Pontificiam. Liuius in Lydio: Corruit quaſi ictus Scena. Sed Dolabra ſecuris fuit qua boues cæderentur, vt ex antiquis Sacrorum figuris conſtat: Hoſtiæ aliæ aut malleo aut cultro. Quod igitur Feſtus ſcribit Scenam dictam eſſe à Sacena fortè à Seſcena ſcriptum. Veteres enim in geminatis primam ſyllabam

a li. 28. aduerſ. cap. 20

b Scaliger in Feſtum in verb. Maxima hoſtia.

c 124.

d Varro li. 2 de re ruſtic. cap. 1.

e lib de Idololatr. ca. 6.

f Liuius lib. 41.

g In verb. ſcena.

ſeruare ſolent ex vſu Grammaticorum, vnde coniicio Seſcenarem bouem dictum Seſcena à victimariis percuſſum. Qui auderet legere bouis Sagenaris non reprehenderem, vt eſſet opimi bouis & publicè ſaginati. Nam Varro dixit Sagenantur pro ſaginantur [a]; & in Sacris vocabula in ar multa deſinebant, vt lar, puluinar, far, buſtar vbi corpora cremabantur [b]. Superſtitioſus ſum, ſi vera prædico. Qui magnam opimam interpretationem attulerit, effugiet mea, aut vt iecur illud bouis omnino defluet. Nec enim omni operi eſt ἄλοβον ἧπαρ.

a lib.1. de re ruſtic. cap.1.

b Soſipater. lib.1.

In Commentariis Sacrorum Pontificalium frequenter inuenitur hæc agnus hæc porcus, hic ouis, quæ etiam in mulcta, viri genere appellabatur [c]. Sic porcum fœminam, agnum marem non temerè dicebant, quæ vt vitia accipere non debemus, ſed ad numinum qualitatem referre, & ad latini ſermonis vſum, ex quo verba æſtimantur, quibus antiquitas dignitatem addit & ſanctitatem. Sic M. Tullius porco fœmina piaculum heredem pati optimè dixit [d]. Lex Numæ fuit. PELLEX. ARAM. IVNÔNIS. NE. TANGITO. SI. TANGET. AGNVM. FOEMINAM. CRINIBVS. DEMISSIS. CÆDITO. Hac in re lapſum Virgilium Sacrorum veterum peritiſſimum Seruius credit, cum dixerit *& cæſa iungebant fœdera porca*. Falsò, inquit Seruius [e], nam porcus ad hoc genus Sacrificij adhibebatur. Porcus quidem cædebatur in fœderibus, ſed fœmina. Quare certum eſt ſcripſiſſe Virgilium *& Cæſa iungebant fœdera porco*. Adſtipulatorem habeo Quintilianum [f], cuius lectio etiamnum cor-

c Agel. li.11. cap.1.

d lib.2. de legib.

e 8. Æneid.

f li.8 Inſtit. cap.3.

rupta eſt. Ille. *Quædam*, inquit, *non tam ratione quàm ſenſu iudicantur, vt illud cæſa iungebant fœdera porca. Fecit elegans fictio nominis: quod ſi fuiſſet porco, vile erat*, In Fabio error manifeſtus eſt tranſpoſitione nominum porco & porca. Si enim eſſet *Cæſa porca*, quæ fictio nominis elegantiam faceret? Quid vile fuiſſet in verſu, ſi porco legeretur, qui hoc verbo elegantior aſſurgit? Nam cæſa, fœdera, porca, humiliora ſunt, & verſum inſuauiorem reddunt. At cæſa iungebant fœdera porco elegantiam redolent, quæ non tam ratione quā ſenſu iudicatur, ſi Fabio credimus. Etenim ratio manifeſta eſt cæſa porco rectum ſermonem eſſe, & in Sacris vſitatū, quod purioris ſermonis amatores non ſemper tenuerunt. Verba enim hæc ſolis Sacerdotibus ſuis cognita. Idem error ad omnes fere authores manauit librariorum incuria. Vt in Suetonio[a]. *Cùm Regibus fœdus in foro icit cæſa porca.* In Feſto[b]. *Inter quos pax fieret, cæſa porca fœdus firmare ſolebant*, vbique reponendum eſt *porco*, ſi rationem ſequamur Sacrorum, non latinitatis vſum. Alius error in Liuio[c], qui formulam fœderis nobis proponit, *vt ego hunc porcum hodie feriam.* Legendum *hanc porcum.* Nam in ſanciendo fœdere fœmina, Cereri immolabatur, cui ſine piaculo mas dari non potuit. Mares enim Diis, fœminas Deabus mactare, Pontificalis obſeruatio eſt, Vt videmus ex votis fratrum Arualium[d]. Qui Ioui bouem, Iunoni vaccam, Mineruæ vaccam, Concordiæ vaccam, Genio taurum vouerunt & perſoluerunt. In omnibus tamen Sacrificiis cum fœminini generis plus valerent victimæ: Si per

a In Claudio. cap. 25.

b In verb. Porci effigies.

c lib. 8.

d Inſcript. 118.

marem litare non poſſent, ſuccidanea dabatur fœmina[a]. Quod ſi per fœminam non litarent, ſuccidanea nulla poterat adhiberi, ſicque Succidaneæ Diis fœminæ dari ſolebant.

a Seruius 8. Æneid.

At verò Diis maribus fœminas mactatas docet vetus Senatuſconſultum[b] quo præceptum Decemuiris vt ſacrum facerent Apollini, boue aurato & capris duabus albis auratis. Sed additum græco ritu, qui à Romano multùm diſcrepabat. In victimis & iſtud requirebatur, vt certæ ætatis & naturæ animalia, certis numinibus immolarētur[c], vt Telluri Scropha ingens fœta: Mineruæ virgini, vitula virgo, nullis vnquam ſtimulis, nullis operis exercitata, iniugis hoſtia. Sus prægnans Maiæ menſe maio cædebatur[d], quæ horda dicitur, aliis forda[e]: Sterilis taura dabatur Proſerpinæ. Dis Manibus caſtrata animalia immolabant[f] ἐντομίδας vt Veruecem Sectarium, quem Petronem Plautus[g] vocat.

b Macrob. lib 1. ſat. cap 17.

c Seruius 2. Æneid. Macrob. 1. ſat. cap. 12.

d Feſtus in verb. Sus prægnans.

e Varro li. 2 de re ruſtic. cap. 4.

f Suidas.

g In Captiueis.

DE TAVROPOLIO.

CAP. XIX.

VT Diis maribus fœminas, ſic fœminis mares græco ritu immolatas ſumptibus magnis ſæpè in antiquis inſcriptionibus legimus, vt Mineruæ & Dianæ taurus cæſus, quæ proptereà ταυροπόλαι dictæ[h], vt genus

h Heſych.

hoc Sacrificij Ταυροπόλιον quod Dianæ præcipuè fiebat. Narbone.

IMPERIO. D. M 29. 11.
TAVROPOLIVM. PROVINCIÆ. NARBONENSIS
FACTVM. PER. C. BATONIVM. PRIMVM
FLAMINEM. AVGG. PRO. SALVTE. DOMI
NORVM. IMPP. L. SEPTIMII. SEVERI. PII
PERTINACIS. AVG. ARABICI. HADIABENI
PARTHICI. MAXIMI. ET. M. AVRELIANI
AVG

BIBLIOTECA ROMA VITTORIO EMANUELE

Alia Inſcriptio eſt, apud Lactoratenſes in Nouempopulania. 29. 13.

S. M. D
IVNIA. DOMITIA. TAVROPOL
ACCEPIT. HOSTIIS. SVIS. SACER
DOTE. TRAIANO. NONDI
NIO. D. N. GORDIAINO. II
ET. POMPEIANO. COS. VI. ID
DEC

Hæc ſacra ex inſcriptionum notis Matri magnæ Dianæ factæ ſunt, quæ tribus nominibus celebrata triplexq; Taurobolium illi vno eodémque ſacro fieri conſuetum apud Æginam, vt alia inſcriptio demonſtrat. Romæ.

APVD. ÆGINAM. DEABVS. TAVROBOLITÆ. ISI 309. 2.
ACÆ. HIEROPHANTRIAE. DEÆ. HECATE
GRAECO. SACRANEÆ. DEÆ. CERERIS

Quare poſt inſcriptionem Iuniæ Domitiæ duæ aliæ ſequentes leguntur iiſdem verbis conceptæ, mutato ſolum nomine eius, quæ Tauropolium accepit. Prima Domitia Iſidi: Secunda Flora Dianæ: tertia Modeſta Cereri hoc ſacrum fecere (nam tribus aris extructis Sacrum iſtud peragebatur) & hoſtiis ſuis accepêre, quod amplius eſt quàm facere. Nam accipere eſt paſcere, & ſollemni conuiuio celebrare. Virgilius[a].

a 3. Æneid.

Illos porticibus rex accipiebat in amplis,
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus.

Obſeruo in omnibus Tauropoliis illud adiectum, quo Sacerdote facta ſint, plærumque quibus Conſulibus, quo menſe, & die. Sacerdos pater Sacrorum, Taurobolinus inuicti Mithræ vocatus[b]. Carmen eſt Aurelij Symmachi de Baulis.

b Inſcript. 28. 2.

Perſidicique Mithræ Antiſtes Babylonie templi
Taurobolique ſimul magni Dux Myſtice Sacri.

Iſidi Taurobolium & Criobolium taurus & aries ſacrabantur. Lapis Romæ.

27. 5.

M. D. M. I. ET. ATTINIS
L. CORNELIVS. SCIPIO. ORFITVS
V. C. AVGVR. TAVROBOLIVM
SIVE. CRIOBOLIVM. FECIT
DIE. IIII. KAL. MART
TVSCO. ET. ANVLINO. COSS

Dianæ ludis ſæcularibus Romę taurum immolatum videmus

videmus in Nummis. Serratum argenteum habeo, quem Nicolaus Camuſius Torcyus Senator integerrimus & iuris ſcientiſſimus, mihi dono dedit, in quo bos ad aram, & magiſter Quindecimuirorum ſignati ſunt, qui ludis præerat, in quibus boues albi Apollini & Dianæ Sacrificari ſolebant, græco ritu. Nummi prima pars habet Dianæ effigiem, altera Sacrificium, in qua bos, ara & xv. vir denotantur.

DE VICTIMARVM RATIOne & probatione. Quæ eſſent puræ, Eximiæ, Regiæ.

CAP. XX.

GRAECORVM ritus me à Romano & Pontificio paululùm diuertit, vt oſtenderẽ quomodo Diis Maribus fœminæ, fœminis mares contra communem Sacrorum legem immolarentur. Illorum rationem perſequamur, quæ pro

qualitate numinum habebantur[a]. Hæ itaque hoſtiæ cædebantur, quæ oberant eorum numinibus vt porcus fœmina Cereri, Caper Baccho: Aut certè ad ſimilitudinem, vt inferis nigræ pecudes: ſuperis albæ: Tempeſtati atræ: Candidæ Serenitati. Varia illarum genera fuerunt quæ ſuis formularum libris complexus eſt Barnabas Briſſonius in noſtra Pariſienſi curia Præſes olim ſecundus, vir vt doctrina commendandus ſic fatorum acerbitate miſerabilis. Ille ad literarum immortale decus, bono publico natus, mortalis, heu! miſerrimi caſus ſubiit, peſſimo publico. Felix! ſi prima ſequentem in ſecundis conſiſtere honeſtum duxiſſet. Sed datur belli ciuilis victima, effugiarum ſuccidanea quæ ad Aras virtutis & victoriæ Cæſarodunum Turonum fortiter profugerant. Pro tanto viro, vt piaculum dari nullum potuit, ita de illo ſine piaculo facere nec debeo nec poſſum. Non annotauit vir doctiſſimus cùm de Succidaneis loquitur eas piaculares dictas, quod Plautus monet[b].

Men' piacularem fieri ob ſtultitiam tuam,
Vt meum tergum ſtultitiæ tuæ ſubdas ſuccidaneum?

Piacularia Auſpicia[c], id eſt, Sacrificia appellabant, antiqua loquendi conſuetudine, cum aut hoſtia effugiſſet, aut percuſſa mugitum dediſſet, aut in aliam quam oportebat corporis partem decidiſſet, aut eſſet reluctata[d]: Tum enim Succidanea opus erat.

De victimarum probatione quæ vino fiebat nonnihil attigimus: Hic quoque notandum vitulos ad

a Seru. in ſchedis.
b In Epidico.
c Feſtus in verb. piacularia.
d Iunius Philagrius lib. 2. Georgic.

aras hominis humeris allatos, non ferè litare, ſicut nec claudicante, nec aliena hoſtia Deos placari, nec ſe trahente ab Aris[a], vel τῷ κολούρῳ quæ nullam caudam aut mutilam haberet. Ariſtophanes[b].

[a] Plin. li. 8. ca. 42.

[b] In Acharnenſib.

Δι. Ἀλλ᾽ οὐδὲ θύσιμός ἐστιν αὕτη. Με. Σαμάν.
Πᾶδ᾽ οὐχὶ θύσιμος ἐστί; Δι. κέρκον οὐκ ἔχει.

D. *At ſacrificari iſthæc nequit.* M. *Quî dum nequit.*
Sacrificari? cedo. D. *Quia caudam non habet.*

Scholiaſtes: τὰ γὰρ κόλουρα ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ θύεται, καὶ καθόλου ὅσαπερ ἂν ᾖ μὴ τέλεον καὶ ὑγιὲς, οὐ θύεται τοῖς θεοῖς. Pura præterea victima afferri debuit. Nam in illarum ætatibus obſeruatum, vt ſuis fœtus Sacrificio die quinto purus eſſet: pecoris die octauo: Bouis triceſimo[c]. At Ruminales hoſtias donec Bidentes fuiſſent Corruncanius puras negat. Suis tamen fœtus Varroni[d], à partu, decimo die habetur purus, ab eoque appellantur ab Antiquis *Porci ſacres & ſinceri*[e], quod tum ad Sacrificia idonei dicuntur primùm.

[c] Plin. li. 8. cap. 51.

[d] li. 2. de re ruſtic. ca. 4.

[e] Plautus in Menech.

Catulos lactantes adeò puros æſtimabant ad cibum, vt etiam placandis numinibus hoſtiarum vice his vterentur[f]. Genito mane catulo res diuina fit, & in cœna Deûm etiamnum ponitur Catulina. At Gallinæ ad rem diuinam luteo, roſtro, pedibúſque puræ non videbantur[g].

[f] Plin. li. 29. cap. 4.

[g] Plin li. 10. cap. 56.

Hoſtiæ puræ ſeu perfectæ duorum generum fuerunt. Vnæ in quibus voluntas Deorum per exta exquirebatur. Aliæ quibus ſola anima Diis ſacrabatur, quas animales hoſtias Aruſpices dicebant. Atque

hæ immolabãtur tantum, & caro Sacerdotibus proficiebat[a]. Ex perfectis eligi debuerunt eximiæ, Hinc Virgilio *lectæ de more Bidentes*[b]. Qua in re à Briſſonio viro eximio diſſentio, quia eximios boues tantùm dictos ſcribit, oues vero lectas. Nam eximium inde dictum eſt, quod in Sacrificiis optimum pecus è Grege eximeretur[c]: Quod Veranius in Pontificalibus docet[d]. Oues eximiæ, boues opimi potiùs dicebantur, vt ouis maior hoſtia, taurus maxima. Inter hoſtias eximias præſtãtiores ὑπεροχαὶ, quas Regia Animalia appellabant[e], Epiſtola Aureliani Imperatoris. *Inſpiciantur libri, quæ facienda fuerint, celebrentur, quælibet animalia regia non abnuo.* Vir doctiſſimus cuius libros non minore cura inſpicio, quàm olim XV. viri Sibyllinos, regia animalia intelligit, quæ neceſſaria eſſent ad Sacrificium pro regis ſalute faciendum aut Reip. Mallem regia animalia pro his accipere quæ magno ſumptu & difficilè comparantur, quales Horatius[f] *Sumptuoſas* dixit, vel Tacitus[g], *cæſas victimas regium in minorem*. Vt *Baſilica facinora* Plauto[h], facta ſunt egregia & magnifica. Et Regalia exta vocantur[i] quæ petentibus inſperatum honorem pollicentur priuatis & humilioribus bonam fortunam. Vt Regales dij dicti ſunt[k], qui Græcis γενέθλιοι καὶ βασίλειοι θεοὶ[l]. Quos Petri Puteani monitu agnoſco, Regum proprios, & principes Deos.

a Seru. 3. & 4. Æneid. Macrob. li. 3. ſat. cap. 5.
b 6. Æneid.
c Feſtus in verb. eximium.
d Macrob. 3 ſat. cap. 5.
e Vopiſcus in Aurelian.
f li. 3. Carm. od. 23.
g li. 2. hiſtoriar.
h In Trinumm.
i Feſtus in verb. Regalia.
k Iuſtinus lib. 11.
l Plutarch. in Alexand.

HOSTIAS AVGERE. CVM CAPIte & lituo ſacrificare. Maniliæ venales leges de victimis. Vnde in Sacrificiorum ſumptus pecunia erogaretur.

CAP. XXI.

SACRIFICIO non litante, priuſquam ad ſuccidaneas deuenirent, augeri hoſtias imperabant[a]. Potiore admodùm iure, cum beatus Felix capite plecteretur, & obuius quidam Chriſtianus qui ſe talem profeſſus eſt, pariter morte affectus eſſet, huius nomen ignorantes Chriſtiani eum Adauctum appellarunt[b]. Quid vero ſit hoſtias cùm capite & lituo cædere apud Liuium[c] in oratione Publij Decij Muris, illud ex veteribus nummis Cn. Piſonis intelligetur.

a Sueton. in Auguſt. ca. 96.

b Martyrolog 30. Auguſt.

c lib. 10.

Sed vt de hoſtiarum emptione nonnihil afferamus, qui Manilij actiones ſequebantur Lanij, qui ad cul-

trum bouem emebant, & qui ad altaria, hoſtiæ ſanitatem non ſolebant ſtipulari[a]. Maniliæ enim leges venalium fuerunt, quæ in hoſtiis locum non habuerunt, quas emptor auerſione emebat[b]. Quod de priuatis emptoribus accipiendum eſt: Nam publicæ victimæ non ſolùm ſaginabantur ad Sacrificium & legebantur, ſed magno ſumptu ornabantur auro, vt quo charius, eò gratius Sacrificium Diis crederetur. Deorum enim honori excogitatum vt auratis cornibus maiores dumtaxat immolarentur[c]. Inſcriptionum veterem adduximus, in qua.

a Varro li. 2 de re ruſtic. cap. 5.

b Cicer. li. 2. de orator.

c Plin. lib. 33 cap. 3.

. . . . BOVE. AVRATO. VOVIMVS. ESSE. FVTVR

. . . . AVRATA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM

Vnde hi ſumptus peterentur, quærendum eſt, cum illud ad Pontifices noſtros reiecerit Numa[d]. Hoc quærendum omiſſis diebus & templis, ad quæ ſacra fierent: Quod à Varrone, Ouidio, & Kalendario vetere explicatur. Certum eſt in Sacris publicis ex Aerario quantúmque Senatus cenſuiſſet impendi[e]. Sub Imperatoribus à Præfecto Ærarij Imperatoris literis pecunia decernebatur[f]. Sed vt Numæ temporibus inops Reſpub. magnos ſumptus ferre non poterat, Sacrorúmque multitudo, apparatus & ſumptus cùm ipſa Rep. creuerunt in immenſum: tradit Sinnius Capito[g], cum ciuis necaretur, inſtitutum fuiſſe vt Semoniæ res ſacra fieret, veruece, bidente, patrimoniúmque cui delibatum eſſet, fieret Sacrum[h]. Ab eo ſacrificia dicta ſupplicia Salluſtio[i]. *In ſupplicijs Deorum magnifici, domi parci.* Varro[k]. *Ad victimas farciunt*

d Liuius li. 1

e Liuius li. 31.

f Vopiſcus in Aurelian.

g Feſtus in verb. ſupplicia.

h Seruius 1. Æneid.

i In Catilin.

k li. 2. de re ruſt. cap. 6.

atque ad Deorum ſeruant ſupplicia. Notum eſt ex eodem Varrone[a] pecuniam vocari Sacramẽtum, quod ſignificat æs, quod in litibus pœnæ nomine pendebatur. In iudiciis enim qui petebat & qui inficiabatur, vterque quingentos æris ad Pontificem deponebant[b]. Sic emendat Varronem P. Pithœus[c] popularis meus literarum ſtabilitati ſine æmulo genitus: quem olim ſtudiorum meorũ inſtigatorem, vt Franciſcum fratrem hodie probatorẽ veneror, vtrũque doctrinæ & amicitiæ gloria excellentem. Vulgata quidẽ Varronis lectio abſurda eſt, quæ habet ad Pontem. Hæc pecunia propter ærarij inopiam & Sacrorũ publicorum multitudinẽ, in rebus diuinis conſumebatur: Si deeſſet, ex conſecratis damnatorum bonis cogebatur, quæ poſſeſſiones ſacræ dictæ ſunt, quarum reditus Sacrificiis inſeruiebat[d], *ἱερὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ θυσίαι τοῖς θεοῖς ἐγίγνοντο*, quandoque pecunia ad Sacra publica præſtabatur à priuatis qui Ærarium ſubleuabant. Romæ.

a lib. 4. de ling. lat.

b Feſtus in verb. ſacramentum.

c lib 1. aduerſ. cap. 18.

d Dionyſ. li. 3.

DECRETVM

ÆDICVLAM. ET. STATVAS. HAS. HOSTIAM. DEDICATIONI. VICTIMAE. NATALI. AVG. VIII. KAL. OCTOB. DVÆ. QVÆ. PP. IMMOLARI. CONSVETAE SVNT. AD. ARAM. QVÆ. NVMINI. AVG. DEDICATA EST. VIIII. KAL. OCT. IMMOLETVR. ITEM. NATALI TIBERI. CAES. PERPET. ACTVRI. DECVRIONES ET. POP. CENET. QVAM. IMPENSAM. C. CASCELLIO LABEONI. IN. PERPET. POLLICENTI. GRATIAE AGANTVR. MVNIFICENTIÆ. EIVS

228. 8.

Nerua Imperator cum eſſet ea Sacrorum multitudo vt maximam ærarij partem exhauriret, multa ſuſtulit, quo ſumptus huiuſmodi minuerentur[a].

[a] Xiphilin. in Nerua.

DE CONSECRATIONE ET illius ritu.

CAP. XXII.

CONSECRATIONEM hîc intelligo Idolorum ἐμψύχωσιν qua rei inanimæ diuinam infundi naturam poteſtatémque credebant. Alia fuit conſecratio quæ eſt bonorûm, quæ hoſtium fuiſſent, vel ciuis damnati, ademptio, quorum fundi, pecunia, familia, Deo alicui dicabatur. Vt Sacrum & execrandum dictum eſt, quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant[b]. Hæ fuerunt poſſeſſiones ſacræ, ex quibus ſumptus ad Sacra parabantur. Varias Conſecrationis ſpecies hoc loco enumerare inutile non erit, vt Pontificalem hac in re obſeruationem dignoſcamus. Conſecratio omnis aut ad honorem pertinet aut ad contumeliam, vtraque aut ad res aut ad perſonas refertur. Quæ honoris fuit, homines reſpicit aut Deos; ex hominibus Sacerdotes, Principes, aut priuatos. In Deos relatio ἀποθέωσις principum erat; Inauguratio Sacerdotum: Deuotio priuatorum. Quæ Deorum fuit, illa in ſtatuis & imaginibus perficiebatur, καθίδρυσις ἐγκαινισμός.

[b] Seru. 1. Æneid.

Ad res

Ad res ſpectat mobilium immobilium aut mouentium dedicatio καθιέρωσις. Conſecratio quæ contumeliam adferebat, rerum etiam eſt aut hominum, qui in leges peccauerant. Quæ rerum ἱερὰ, hominum βλασφημία. De inauguratione, deuotione, imaginibus & ſtatuis Deorum, dedicatione, animalium conſecratione hactenus agebamus. Principum in Deos relationem ad librū de funeribus reijcimus.

De conſecrationis Idolorum ritu breuiter annotamus, quæ ex Christianis authoribus ſelegimus. Profani Sacramenti ſignum erat θεὸς ἐκ πέτρας[a]. Lapidem enim vel lignum aliúſue materiæ ſimulachrū ritu & ſolemnibus verbis Deum fieri credebant. Itaque conſecratum vulgus orare & publicè colere non dubitabat, tanquam in ligno aut lapide præſentis numinis vis adeſſet. Simulachrum dum funditur, fabricatur, ſculpitur, nondum Deus eſt[b]. Plumbatur, conſternitur, erigitur, nec adhuc Deus eſt. Ecce ornatur, conſecratur, oratur, & poſtremò Deus erat, cum homo voluiſſet aut dedicaſſet. Tria ergò in lapide requirebantur vt in Deum euaderet, ornatus, conſecratio, oratio. Primum enim adornabant Idolū varia ſupellectile & pretioſa, quæ imperitæ multitudinis animos obumbraret: Sic exornatum & depexum Idolum conſecrabatur. Apud Rom. nil fuit tam ſollemne quàm dies conſecrationis[c]. Verba ſollemnia cùm Idolorum vanitate perierunt, ſi quæ fuerunt illa, quæ forte nulla, vt ex Principum conſecratione colligi poteſt, in qua nulla verborum conceptio ſollemnis.

[a] Iul. Firmic. de error. profan. relig. ca. 21.

[b] Minu. Felix in Octauio.

[c] Seruius 8. Æneid.

In Iſidis Sacris narrat Firmicus illius ſimulachrum in lectica poni ſolere: Et cum populus per numeros digeſtis fletibus eſſet lamentatus, hymnos ceciniſſet, & ficta ſe lamentatione ſatiaſſet, iacentis ſtatuæ membra componebantur, ſaxúmque corrigebatur. (Corrigo hanc Firmici lectionem ex Minutio & lego ſaxúmque erigebatur, ornabatur.) Tum Pontifex omnium qui flebant fauces vngebat, quibus perunctis hoc lento murmure inſuſurrabat. *Confidite initiati Sacris numinis ſeruatoris: eſt enim nobis ex labore ſalus.* Orationes deinde fundebantur ex libris Sacerdotum Popu. Romani, quæ cùm libris ipſis euanuerunt.

Conſecratio ad contumeliam ad hoſtes extenditur vel ad ciues. De hoſtibus vulgatum eſt, quo modo P. Scipio Africanus veterem Carthaginem de conſilij ſententia conſecrarit, vt ipſe locus veſtigia calamitatis oſtenderet[a]. Agros ex hoſtibus captos ſic etiam Diis dedicabant. Huius conſecrationis ritum coniicere poſſumus, ex ea, quæ in ciuis damnati bonis ſeruabatur. Hæc à Tribuno pleb. fiebat capite velato[b], aduocata concione, foculo poſito pro Roſtris, Pontifice verba præeunte[c], adhibito tibicine, qui cùm Tribuno obteſtaretur, Tribunúſque preces & priſca verba efferebat, bonáque Deo alicui Deæ'ue addicebat. Atque hoc eſt quod M. Tullius[d] Sacroſanctum fieri dicit aut genere ipſo, aut obteſtatione & conſecratione legis aut pœnæ. Obteſtatio hic pro deteſtatione accipitur, à qua tamen Feſtus[e] eam differre putauit. Quæ à Tribu-

a Cic. pro dom. ſu.

b Cic. eod.

c Dio li. 37.

d pro Corne lio. Balb.

e In verb. obteſtatio.

nopleb. fiebat, ſi concionanti illi apud populum contradiceret aliquis, aut dicentem interpellaret. Tum enim ſi multam dixiſſet, & damnatus ſoluendo non eſſet, illius bona conſecrabantur[a], τὰ χρήματα αὐτοῦ ἱερά. Quare cum Rutilius Tribunuspleb. auocatam à ſe concionem à Cenſoribus quereretur, & in ordinem ſe coactum: poſtero die Tib. Gracchi Cenſoris bona conſecrauit[b], quod eum multa pignoribúſque eius, qui Tribunum appellaſſet, interceſſioni non parendo, ſe in ordinem coëgiſſet. Hanc tamen conſecrationem ſine populi iuſſu fieri non potuiſſe M. Tullius adfirmauit, & obtinuit ex Lege Papyria Tribunitia, quæ ad omnem omninò conſecrationem extendebatur. Senatus tamen fracta Repub. cùm C. Lectorius adoleſcens Patritij generis, in deprecanda grauiore adulterij pœna, præter ætatem atque natales, hoc quoque patribus conſcriptis allegaret, ſe eſſe poſſeſſorem ac velut Aedituum ſoli, quod primum D. Auguſtus naſcens attigiſſet, peteretque donari quaſi proprio ſuo & peculiari Deo, Decreuit, vt ea pars domus conſecraretur, quæ conſecratio à Tribunopleb. ſollemni ritu peracta eſt[c].

Hominum conſecratio ſiue potius execratio, deuotio etiam dicta eſt; Deuoueſcunt ἐβλασφήμησαν, κατηράσαντο[d], quæ non ad priuatos ſolùm vel hoſtes, ſed ad impios quoque Imperatores porrecta. Maximinus cùm filio Diis inferis à Senatu deuotus eſt, poſtquam à Senatu hoſtis primum eſſet iudi-

a Dionyſ. li. 7.

b Liuius lib. 43.

c Sueton. in Auguſt. ca. 5.

d Gloſſ. vet.

catus[a]. Hoſtes enim diris inſequi mos fuit, ex lege Sacrorum, illíſque, repetitis execrationibus, mala imprecari. Deteſtatio illa ἀρὰ ἢ καταρὰ & deuoti καταρώμενοι[b], qui alij erant à καθωσιωμένοις, hi enim donis ac frugibus à multitudine virorum mulierúmque onerabantur: illi probris & conuitiis deteſtabiles & execrandi erant[c], quos nec ad ſacra nec ad libamina, nec ad larem domeſticum quocumque præueniſſent admittere cuiquam fas erat iuſto & pio[d].

a Capitolin. in Gordian.

b Lexic. Græcolat.

c Liuius li. 7

d Dionyſ. li. 8.

DE EPVLIS. DE IOVIS. EPVLO aliorúmque Deorum. Decima. Herculi Pollucere.

CAP. XXIII.

PERACTO Sacrificio cœna ſemper parabatur, & ad exta familiares aut conuiuas ſibi quærebant[e]. Hos Idolis immolatos cibos execrati Chriſtiani, profanam cœnam appellarunt[f], & cœnaſſe in Idolio[g] arguebant eos, qui his epulis interfuiſſent. Habuere quoque Dij Gentium ſuas epulas ſollemni die & feſtas dapes[h]. Celebratiores fuerunt Iouis aut Herculis. Iouis non alibi quàm in Capitolio, cum in Sacrificiis ſollemnibus non dies magis ſtati, quàm loci ſunt, in quibus fiant. Illo Epulo quod ἐπωχία, ἐφεστία, Iupiter in lectulum, Iuno, Mineruáque in Sellas in Capitolio in-

e Plautus in milite, in Pœnulo, in Rudente.

f Martyrolog. 4. Sept.

g Conciliũ Ancyran. can. 4. & 6.

h Agel. li. 12 cap. 8.

uitabantur[a], & populo denuntiabatur à Sacerdotibus [a] Val. Maximus li. 2.
pridiè quam celebraretur [b]. Epuli Deorum locus, cap. 1.
cœnatio Iouis vocabatur[c], vbi ſcilicet Ioui ipſi cœna [b] Arnob li.
apponeretur, ad quam Triumuiri Epulones inſtituti, 7.
qui illud Sacrificium facerent epulare [d]. Nomẽ enim [c] Capitolin. in Pertinace.
illi ſortiti ſunt, ab eo quod epulas indicendi Ioui cæ- [d] Cic. 3. de
teríſque Diis poteſtatem haberent. Idibus Nouem- Orator.
bris Epulum indictum notamus in Kalendario vete-
re Rom. quod Iouis Epulum fuit ex Kalendario ru-
ſtico, in quo menſe Septembri legitur Epulum Mi-
neruæ. Hac de re Dionyſius [e]. Ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην ἐν [e] lib. 2.
ἱεραῖς οἰκίαις δεῖπνα προκείμενα θεοῖς, ἐν τραπέζαις ξυλίνοις
ἀρχαϊκαῖς, ἐν κανοῖς καὶ πινακίσκοις κεραμίοις ἀλφίτων μάζας,
καὶ πόπανα, καὶ ζέας, καὶ καρπῶν τινων ἀπαρχάς, καὶ ἄλλα τοιαῦ-
τα λιτά, καὶ εὐδάπανα καὶ πάσης ἀπειροκαλίας ἀπηλλαγμένα.
Καὶ σπονδὰς εἶδον ἐγκεκραμένας οὐκ ἐν ἀργυρέοις καὶ χρυσοῖς
ἄγγεσιν, ἀλλ' ἐν ὀστρακίναις κυλίσκαις καὶ προχοΐσι, καὶ πάνυ ἠγά-
σθην τῶν ἀνδρῶν, ὅτι διαμένουσιν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν,
οὐδὲν ἐξαλλάττοντες τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν ἀλαζόνα πο-
λυτέλειαν. Ipſe ſpectaui in ſacris ædibus cœnas Diis
appoſitas in menſis ligneis antiqui operis, pultém-
que in caniſtris & fictilibus quadrulis liba item &
far, fructuûmque quorũdam primitias & alia huiuſ-
modi tenuïa paratúque facilia, & omnis inertiæ ex-
pertia. Libationes etiam vidi non argenteis aûreíſue
infuſas vaſis, ſed culignis & guturniis teſtaceis: Mul-
tum delectatus hominum in ritu patrio conſtantia,
nihil ex antiquis ſacris in inſolentem luxum demu-
tantium. Aliquando Ioui epulum conſtitutum eſt
ludorum cauſa[f]. Cúmque ſollemni die epulum illud [f] Liuius lib. 31. & 32.

libaretur, Senatus in Capitolio epulabatur, quod ius epulandi ſeruauit Auguſtus Senatoribus, Orcinis vt ſpectandi in Orcheſtra [a].

Nobilius fuit Herculis epulum de quo Næuius in Colace [b], *qui decumas partes, quantum alieni fuit, polluxit, Tibi à publicando epulo Herculis decumas*. Ex authorum fragmentis rarò recta lactio ſeruari poteſt, vt ſine piaculo emendari. Lego tamen. *Qui decumas partes quantum alieni fuit, polluxit, Tibia publicando epulo, Herculi decumat*. Nám huiuſmodi epulum tibia publicabatur, vt Iouis; & Tibicen in omnibus ſacris ſupplicationibus, epulis [c]. Hæc ne cui ex noſtris otioſa videantur, meminerit ille verborum Vlpiani [d] Iuriſcóſulti. *Si Decimam quis bonorum vouit, decima non prius eſſe in bonis deſinit, quam fuerit ſeparata. Etſi forte qui decimam vouit, deceſſerit ante ſepoſitionem, heres ipſius hereditario nomine Decimæ obſtrictus eſt. Voti enim obligationem ad heredem tranſire conſtat.* Hæc verba *ante ſepoſitionem deceſſerit* ex Næuio interpretor, Si priùs mortuus fuerit, quàm tibia publicando epulo Herculi decumaſſet. Hanc poëtæ veteris emendationem ex veteri meo Codice facio, ne quis me tibia vel pipulo differat. Herculi autem votiuum epulum tanto ſumptu fiebat, vt Herculanarum Decimarum & polluctorum, impenſas tabularij ſupputarent [e]. Hinc Plauto [f]. *Pollucibiliter opſonare eſt* omnem rem intempeſtiuis conuiuiis deperdere.

Pollucendi morem vetuſtiſſimum arguit lex Numæ [g], qui conſtituit vt *Piſces qui ſquammoſi non eſſent, ni pollucerent.* Vt omnia conuiuia publica & priuata,

[a] Sueton. in Auguſt. ca. 35.

[b] Apud Priſcianũ. li. 9.

[c] Cẽſorinus cap. 12.

[d] l. 2. § ſi decimam. D. de pollicitat.

[e] Tertulliã. in Apologet. cap. 39.

[f] In Moſtellar.

[g] Plin. li. 32. cap. 2.

cœnæque ad puluinaria faciliùs compararentur. Vulgata Plinij lectio habet *ni pollucerent patrimonia, Commentus & conuiuia publica*, &c. Hermolaus Barbarus vir humaniſſimus in omni literatura legendum arbitrarur, partim ex vetuſtis codicibus, partim ex coniectura. *Numa conſtituit vt piſces qui ſquammoſi non eſſent, ni pollincerent patrimonia.* vt ſenſus verborum ſit. Numam inſtituiſſe, ne piſces qui ſquammoſi non eſſent emerentur ad pollinctum, à patrimoniis, patrefamilias defuncto. Verborum vicinitate deceptus vir doctiſſimus, id ſomniauit quod longè abeſt à vero. Feliciùs Scaliger [a]. *Piſces qui ſquammoſi non eſſent, ni pollucerent, Parſimonia commentus vti conuiuia.* &c.

[a] Apud Feſtũ in verbo Pollucere.

Neque Herculi ſolùm cui omnia eſculenta & poculenta, ſed & cæteris Diis veteres pollucere ſolebant, Vt Ioui Dapali, Agricolæ [b]. Nam pollucere dapem, eſt ſine contagione illam profanare, id eſt, ſacro eximere & populo exponere. Mercurio pollucebant mercatores [c]: Frequentiùs tamen omnes Herculi, Iocus Plauti [d].

[b] Cato de re ruſtic. cap. 132.

[c] Plaut. in Amphitruõ & in Bacchidib.

Si frugi eſt, Herculem fecit ex patre, decumam partem ei dedit, ſibi nouem abſtulit.

[d] In Sticho.

Quærebat ſeruus quantum auri filius reddiderat ſuo patri. Idem [e].

Dum quidem hercle quiſque veniat cùm vino ſuo.
Nam huic quidem
Hodie polluctura præter nos iam dabitur nemini.

[e] In Truculento.

Polluctúram, partem Herculanam vocat [f], quam Budæus de ferali cœna fruſtra interpretatur. Nihil enim

[f] l. quicumque. D. de inſtit. act.

Libitinariis commercij fuit in Comœdia, nihil in Stichi conuiuio, in quo omnia vino hilariore agebantur. Polluctum reponendum eſt apud Varronem [a], vbi malè ſcriptum eſt, *Profanum quod in ſacrario pollutum, atque inde Herculi decuma data ab eo eſt, quod ſacrificio quodam fanatur.* Retinendum in Plauto [b].

[a] lib. 5. de ling. lat.

[b] In Rudente.

Non ego ſum polluƈta pago, potin' vt me abſtineas manum?

Nec abſtinuit manum Lipſius [c], quamuis ſit pura lectio quæ non debuit attrectari. Duriuſcula illi videtur, quæ minus ab eo intellecta. Corrigit ille. *Non ego ſum polluta potin' apage me abſtineas manum.* At magis apage dico, cum ad confirmationem emendationis, locum alterũ Plauti allatum video de Adelphaſio, quæ pura ſacrificatum ire occoeperat. In noſtra enim lectione cum mulier ad Veneris Sacerdotem portaret aquam, occurrit ſeruus qui ludos faceret, cui illa, *Non ego ſum polluƈta pago*, non ſum ego ſcortum pagi publicum, vel tanquam daps profanata omnibus expoſita, vt ſentit Scaliger, aut publicæ libidinis victima, vt Tertullianus. Quod & Turnebus probat [d], à quibus non temerè Lipſius debuit diſſentire. Sed cadunt omnes, cecidi ego, cadet qui ſequitur: Neque Herculi decimam quiſquam vouit vnquam, vt magnarum artium ſcientiam atque explorationem perfectam habere poſſet. Quin ipſum Plautum, quem tantoperè miror, cum aliis in hoc verbo cecidiſſe dubito. Ille enim in fine comœdiæ [e].

[c] lib. 2. antiq. lect. cap. 3.

[d] lib. 11. aduerſ. cap. 7.

[e] In Rudéte

Spectatores

Spectatores vos quoque ad cœnam vocem
Ni daturus nihil ſum, neque ſit quicquam pollucti domi.

Mallem tamen illum impropriè locutum, & ex vſu theatri. Nam polluctum omne in fano conſumebatur. Depilatas Deo decumas dicunt Græci Συλήσας τοὺς θεοὺς τὰς δεκάτας[a].

[a] Priſcian. lib. 18.

DE VASIS, INSTRVMENTIS, Inſignibus, Cateráque Sacrorum ſupellectile.

CAP. XXIIII.

VASA colligenda ſunt nobis, ſed ſupellex priùs eluenda quàm concludatur, quæ habet aliquod antiquitatis inſtrumentum. Nihil ex illa deperdetur, vaſa enim ſacra literis notata ſunt & facilè dignoſci poſſunt. Plautus noſter[b] de vrna Veneris,

[b] In Rudente.

Hæc literata eſt, abs ſe cantat Cuia ſit.

Atque vt primum thus locum obtinet in Sacrificiis, ſic in Supellectile thuribulum ſiue Acerra λιβανωτρίς, acceptuaria in gloſſis malè, reſtituit Scaliger, Acerra thuraria.

Natali ſuo ſcribit Martialis ſeptimã ſe focis acerram addidiſſe & quinquageſima liba. Hoc quinquageſimum Sacrificium rectè interpretati ſunt, quo numerus amorum deſignatur. Sed acerram ſeptimam,

quæ paulò calidior erat, non attigerunt. Ex Poëtæ verbis mens tamen aperta eſt.

Natales mihi Martiæ Kalendæ[a].
Quinquageſima liba, ſeptimámque
Veſtris addimus hanc focis acerram.
His vos, ſi tamen expedit roganti,
Annos addite ter precor nouenos,
Poſt hæc tempora, nec diem rogabo.

Innuit poëta ſe ſepties ſeptem ætatis annos attigiſſe quem perfectiorem numerum veteres exiſtimarunt[b], optat ille ad perfectiſſimum peruenire. Ter noueni etenim anni quinquaginta additi vndecies ſeptem faciunt. Septimo quoque anno ſolebāt vitæ ſibi ſpatium à Diis deprecari, vt ex libris fatalibus Varro docet[c], qui ætatem hominis duodecim hebdomadibus deſcribi commemorat, quæ duo ad decies ſeptenos annos poſſet fatalia deprecando rebus diuinis proferri. Ab anno autem octuageſimo nec poſtulari debere nec poſſe ab Diis impetrari.

Alias iam ſupellectilis ſpecies explicemus. Pateram, patellam, Anclabrim, Armillum, Atanuuium, Calices, Præfericulum, Subſiles vel Ipſiles, Capital, Malluuium latum, Culticulam. Quæ omnia à Feſto explicantur. Aquiminale χερνίβιον vel Aquimanile[d]: Lepiſta genus vaſis aquarij: Guttus, Gutturnium, Vas Vinarium, quo vinum dabant, vt minutatim funderent, & quo ſumebant minutatim; Simpuuium vel Simpulum in Sacris remanſit, vt Capedines, Hydriæ, Crateres[e], Canthari[f], Scyphi, Briæ[g], extaris olla[h], vas futile quod erat lato ore, fundo anguſto,

a Martial. li. 10. epiſt. 24.
b Macrob. lib. 1. in Somn.
c Cenſorin. cap. 14.
d l. 2. D. de ſupellect. leg.
e Cic. act. 9. in Verrem.
f Apul. 5 Metamorph.
g Arnob. li. 7.
h Plautus in Rudente.

quo vtebantur in Sacris Veſtæ, quia aqua ad Sacra Veſtæ hauſta in terram non ponebatur[a], quod ſi fieret piaculum committebatur. Vnde excogitatum vas quod ſtare non poſſet, ſed poſitum ſtatim effunderetur. Quod ex Lactantio[b] Grammatico Scaliger in Feſtum annotauit. Capis, cuius diminutiuum eſt Capidula, vaſis genus Pontificalis[c], à quo capedines & Capedunculæ. Cotta apud M. Tullium[d]. *Docebo*, inquit, *meliora me didiciſſe, de colendis Diis immortalibus, iure Pontificio & maiorum more, Capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum*. Cuius oratiunculæ apud Nonium[e] fragmenta reſtant. *Oratio extat Lælij*, inquit, *quam Simpuuia Diis immortalibus grata ſunt, Samiæque, vt hic ſcribit Capedines*. Fictiles erant illæ ex Bachidibus Plauti[f].

> CH. *Eho an inueniſti Bachiden?* P. *Samiam quidem*
> CH. *Vide quæſo, ne quis tractet indiligens,*
> *Scis tu vt confringi vas citò Samium ſolet.*

Fictas Vrnulas vocat Tullius[g]. Irnula Feſto genus vaſis in Sacris, quæ cum aſpiratione ſcribi debet, ab Hirnea fictili[h]. Canephoræ dicebantur queis Sacra repoſita in capitibus ſuſtinebant[i]. Menſæ Delphicæ in templis[k] & Panniceæ, quæ cùm Aris conſecrabantur, eo die quo templa ipſa. Menſa in ſacris conuelli dicitur, cum tollitur[l].

Domus erat nulla paulo locupletior, in qua Sacrorum vaſa non eſſent, quibus ad rem diuinam vterentur, quæ omnia antiquo opere & ſummo artificio facta. Quare cũ Heri auaritiam ſeruus improbaret[m].

a Seruius 11. Æneid.
b li 8. Thebaid.
c Priſcian. lib. 6.
d li. 3 de natur. deor.
e In verb. Samium.
f Plautus in Bacchidib.
g In Paradox.
h Cato. de re ruſtic. cap. 81.
i Cic. act. 9. in Verrem.
k Cic. eod.
l Seru. 8. & 11. Æneid.
m Plautus in Captiu.

Quin etiã, inquit, *vt magis noſcas, Genio vbi ſuo quãdo Sacrificat,*
Ad rem diuinam, quibus opus eſt, Samiis vaſis vtitur.

Quare cùm Auream ſupellectilem Tiberius interdiceret, quę ad rem diuinam parata erat, edicto illam noluit contineri [a].

[a] Dio lib. 57

Non ita inſtructa humiliorum ſupellex Sacrorum fuit quam inuicem ſibi commodabant. Dæmones Plauti [b].

[b] In Rudẽte

Si qui ſacrificant ſemper petunt,
Aquam hinc aut ignem aut vaſcula aut cultrũ aut veru
Aut Ollam extarem, aut aliquid, quid verbis opus eſt?
Veneri paraui vaſa, & puteum, non mihi.

Omnem hanc ſupellectilem templorum ſtragulis inuoluamus, de quibus Plinius [c]. *In Orchomeno tota arua ſubruunt Talpæ, quarum è pellibus cubicularia vidimus ſtragula, Adeò nec religio quidem à portentis ſummouet delitias.*

[c] li. 8. ca. 58.

Cætera ſupellex Sacrorum ad Pontificis pertinet, quorum fuerunt Acceres ἀξίνη ἱεροφαίτων [d], Dolabra vel ſecuris, Seceſpita. Mallei enim cultríque, Popæ fuerunt & victimarij, vt Clunaculum, quo carnes hoſtiarum diuidebant, à Clunibus illarum parte potiore. Aſperſorium quo populus luſtrabatur, Aquiminarium vel Amula Ἀρδάνιον Heſychio vas luſtrale deportandæ aquæ, religionis expiationíſque ergo deputatum. Diſci in quibus exta hoſtiarum recipiebantur & exportabantur, Magmentarium, in quo Proſiciæ referebantur ἐφ' οὗ τὰ σπλάγχνα ἐπίμηλα τοῖς βωμοῖς προσφέρονται. Infulæ hoſtiarum, στέμματα aliam

[d] Gloſſ. vet.

ſupellectilis partem conſtituunt, vt Tenſæ, aliáque vehicula vel fercula. Tympana Sacra quæ Baccho & Cybele dicata. Inſignia Pontificum in nummis Lepidi & Auguſti hæc vulgaria fuerunt.

Peruenerat librarius ad ἐξαπτχωλικὸν, ecce monitor quidam ex Ardelionum natione, qui multa agendo nihil agũt, percurrit raptim vnam aut alteram librorum paginam, exclamátque illicò: ô hominem audacem & impurum! qui cum aperto Marte Regiam poteſtatem euertere non poſſit, ſubdolè illam cuniculis tentat oppugnare. Abripit folium, aufugit, minatur. Continuò accurrit ad me librarius atque ille cõmotior: libri tui ab iniquis obſeruantur, qui multa in peiorem partem interpretantur. Itáne verò? Inquam, augebunt fortè illi induſtriam, Laceſſitus enim bonus animus ipſo vulnere vires aſſumit.

Et difficulter continetur ſpiritus,
Integritatis qui ſinceræ conſcius
A' noxiorum premitur inſolentia.

Sed ecquid reprehendunt quod animaduerſione dignum exiſtiment? Tum ille: Vt eſt audacia! dictum

inueniunt, aliquam cauſam, quamobrē geſtiant ſcripta exiſtimationémque dilacerare: Aduertunt grauiter quæ non cenſeas. Nam cùm ſcripſeris in honorum ciuilium enumeratione Pontificis max. dignitatem primum locum obtinere, illúdque Iulij & Augusti Cæſarum nummis comprobaris: id aiunt illi improbè factum, téque in Iulias maieſtatis leges aliquatenus incidiſſe contendunt. Saltem, inquā ridens, effugi Corneliam de falſis, cùm nummi authoritate publica à Triumuiris percuſſi ſint. At verò, inquit ille, cauendum tibi eſt, ne iſti percutiant animum: etenim neſcio quid fallaciæ meditantur. Cui ego: faciant, fingant, iuueniant, efficiant qui mihi contumeliam inferre conantur, id agam verò ſeriò, vt in illos grauior illa recidat. Adeóne hominem ignarum aut infelicem quemquam, adeóne ignauum & ferum, ſi pudor paululùm adeſt, vt alienum laborem vltrò carpere, nullo iudicio, mala mente, animo infrunito audeat? Tantáne vecordia innata cuiquam, vt impudētiſſimam iſtius orationem audiat? Errantis imperitiam ſatiùs duxeram ſilentio ſpernere, quàm dementis iniuriam hanc expoſtulare. Sed poſtera die vnus item & alter ad me venit; atque, heus tu, conqueritur homo quiſpiam quod fiſcum Rom. Pōtificibus conſtitueris, téque Rom. Iuris inſcium vbique prædicat. Noua, inquam, deintegrò quæ prodit iniuria riſum commouet magis. At miſerùm eſſet cùm ingenijs huiuſmodi hominum conflictari, qui neque literas neque antiquitatem & virtutem ſciunt. Nam quid me ſollicitarē nebulonis imperiti amentia? Quæſiui

tamen quid hominis eſſet, qui tãtas, rerum omnium ignoratione, turbas excitaret. Moncaudi gentilem dixerunt, poëtæ illius famoſi, quem olim Ioſephus Scaliger meritis plagis onerauit. Optimè inquam: Iſtius ego flagitium retundere, & redigere poſſem, vt quo ſe verteret, neſciret: & NIHIL FICTVM in illum componere. Sed cùm hominẽ intra omnes infimos putem, illius ineptias negligam & aſpernabor. Si dederint nobiliores alij aliquam pugnam denuò, videro quid cum illis agere debeam, quibúſue coloribus ceram tingere. Lapſum me in antiquitatis cognitione eruenda nuſquam diffitebor: at verò cum tranquillam vitam atque otium ſemper ſecutus ſim, in maieſtatem me peccaſſe, nemo homo ſobrius ſomniabit. Niſi ex eorum ſit grege qui naſuti ſcripta aliena faſtidiosè diſtringunt, aut

Qui ſtultitiam nauſeant
Et vt putentur ſapere, cælum vituperant.

Illi ſuis inſomniis torqueantur: viuam meo more, & poteſtates omnes à Deo conſtitutas ita colam, vt ſi de illis quandoque ſermo inciderit, qui nullus his in libris eſſe poteſt, anteacta vita & ſcriptis probem, me nullam vnquam partem Patriæ deſeruiſſe, quam boni iſti qui videri volunt, multis & magnis conuitiis & dolis vaſtant & depopulantur. Quos porrò moneo, vt quem bonum ciuem ſemper experti ſunt, me bonum etiam virum eſſe patiantur.

Colligam ipſe me, Antoni Præſes optime & ampliſſime, cùm domeſtico Numiſmatum, Lapidum, & librorum inſtrumento, quæ in ſupellectile non

ſunt. Vulgaria fortè illa in pretio erunt non magno, cùm inter forenſes literas non annumerentur, Vendibilioráque ſint, ait Tullius, quæ de iure ciuili quæruntur, quàm quæ de ſapientia, aut veteri & antiquata rerum cognitione. Sed tua me ratio & authoritas magnopere mouit, vt multis deuinctus beneficiis, Pontifices meos aduocarem, obſequij ergà te mei fideiuſſores. Quos ita in Repub. optima & potentiſſima verſatos iudicabis, vt perpetuâ illorum operâ maximè ſtabiliretur illa & augeretur.

FINIS.

INDEX LEGVM DIGESTORVM & Cod. quæ in his libris citantur aut exponuntur ordine Alphabetico.

Prior numerus legem, poſterior paginam indicat.

Acquirendo rer. dom.

l. ſtatuas. 28.277

Actionib. empt.

l. fundi. §. ſi ruta. 283

Adoptionibus.

l. 2. 173

l. is qui. eod.

l. nam fœminæ. 190

l. Paterfam. 194

l. qui adoptionem. 195

Ad leg. Falcid.

l. 1. §. ſi debitor. 185

Ad leg. Iul. maieſt.

l. 1. & 5. 275.276

Ad leg. Iul. Peculat.

l. Diui. 276

l. Sacrilegi. 243

Ad S. C. Tertull.

l. 5. 182

Annu. leg.

l. quidam. 329

Aur. & arg. leg.

l. cum autem. 184

l. cum in teſtamento. 355

l. & ſi. §. argento. 184

l. Q. Mucius. Cod. eod.

Captiuis.

l. ſi quis ingenuam. §. in ciuilibus. 151

Colleg. & coop. illicit.

l. 1. 11

l. 3. 217

Condit. & demonſtr.

l. Publius Meuius. 347

Decurionibus Cod. Theod.

l. 2. 27

l. 74. 43

l. 92. 11

Decurionib. & denti Cod. Theod.

l. 1. 295

Dignitatibus lib. 12. Cod.

l. 12. 43

De dolo.

l. quid ſi cùm ſeq. 165

Donat. int. vir. & vxor.

l. ſed ſi vir. §. ſi vir vxori. 321

Eo cui mandat. eſt Iuriſdictio.

l. qui mandatum. 158

l. fin. 62

Epiſcop. audient. Cod.

l. 3. 11

l. 26. 281

Epiſcop. iudic.

Nouel. Valentin. 156

PPp

Excuſationibus.
l. 6. 119
l. Spadonem. §. Ciuitatis. 137

Excuſat. lud. public. C. lib. II.
l. vnic. 356
Ex quib. cauſ. maior.
l. ſed & ſi feriæ. 327
Extraordin. criminib.
l. Saccularij. 254
De feriis Cod. Theod.
l. 2. 327
l. 7. Cod. Iuſt. 428
Gradib. affin.
l. 4. 195
l. Iuriſconſult. 196

Hæretic. Cod. Theod.
l. 8. 286
Heredit. act.
l. 5. 285
His qui notant. infam.
l. Athletas. 24
l. liberorum. §. etſi. 194
l. ſolet. ead.

Honorib. codicillor. C. Theod.
l. 8. 43
In ius vocand.
l. 2. 61
l. 4. §. 1. 201
In quib. cauſ. Tut. hab.
l. 3. Cod. 318
Inſtitor. act.
l. quicumque. 471
Inſtruct. & inſtrum. leg.
l. continetur. 253
l. quæſitum. §. conſeruandi. 384
l. quæſitum. §. Papinianus. 275
Interdict. matr.
l. 3. C. 55

Iudiciis.
l. 2. §. fin. 157
Iure fiſc.
l. 31. 277
Iureiurando.
l. ſi duo. §. fin. 165
Iuriſdict. omn. iudic.
l. 2. 157
Inſtit. & iur.
l. 1. §. huiuſmodi. 4. 58. 73. 75
Legat. 1.
l. ciuitatibus. 353
l. legatarius. 179
l. Senatus. §. Marcellus. 253
Legat. 2.
l. 4. 179
Legat. 3.
l. lignis. §. lignis. 253
Legibus.
l. 2. 58
Legibus & Decretis. C. Theod.
l. 8. 286

Malefic. & Mathemat.
l. 3. 412
Mortuo inferend.
l. fin. 209
Munerib. & honorib.
l. ſponte. 346
l. fin. 286

Munerib. Patrimon. Cod. lib. 10.
l. 8. 343
Nat. reſtit.
l. 2 189
Natur. liber. C.
l. 1. 119
Neg. geſt.
l. qui aliena. §. libertos. 202
Ne quid in loc. publ.
l. 1. §. 1. 296

l. 1. 293
Nouell. 105
Oblat. vot. C. lib. 11.
l. vnic. 425. 429
Offic. diuerſor. iudic. Cod.
l. fin. 286
Offic. Proconſul.
l. 2. 182
Operib. public. C. Theod. & Iuſt.
l. 4. 312
l. 3. 311
Origin. iur.
l. 2. 12. 57. 73. 90. 134. 210. 211. 324
Pactis conuent.
l. 4. 55
Pagan. Sacrific. C. Theod.
l. 4. 172
Pœnis.
l. 6. §. fin. 161
l. ante damnum. §. 1. 206
l. in ſeruorum. 163
l. 11. Cod. Theod. 286
Perie. ſucceſſ. parent. C. lib. 10.
l. 1. 346
Petit. hered.
l. hereditas. 197
Pollicitat.
l. 2. ſi decimam. 470
l. Septitia. 354
Præfect. Prat. C. Theod.
l. 1. 43
Præpoſit. Sacr. Cubicul. C.
l. 26. 295
Pratorib. & Quæſtorib. C. Theod.
l. 22. 356
Quemadmod. muner. ciuil. iudic. C. Theod.
l. 2. 119
Quib. ex cauſ. in poſſeſſ.
l. cum legati. 201
Reb. Credit. C.
l. 4. 165
Rei vendi.
l. in fundo. 296
Religioſis.
l. Oſſa. 201
l. fin. 303
l. 35. 277
Rerum diuiſ.
l. 1. 4. 237. 292
l. 9. §. propriè. 237
Reſtitut. in integ.
l. Diuus. 194
Re iudicat.
l. 5. 156
Rit. nuptiar.
l. 1. 193
l. oratione. 192
Sentent. paſſis.
l. fin. 195
Sepulch. violat.
l. Prætor. §. non perpetuæ. 201. 218
l. ſepulchra. 274
l. ſepulchri. 208
Spectacul. Cod. Theod.
l. 4. 356
Si quis cautionib.
l. 2. §. ſi quis. 318
Stat. & imaginib.
l. 1. 281
Su. & legitim.
l. 3. §. fin. 194
Supellect. leg.
l. 2. 474
Teſtament. C. Theod.
l. 3. & 5. 207
Tutorib.
l. ſcire oportet. §. præfectoriũ. 137

Vacat. muner.
l. 6. 118
l. in honoribus. 349
Vacat. public. muner. C.
l. vnic. 118
Var. & extraord. cog.
l. 1. §. mediocri. 417
Vbi ſenatus vel clariſſimi.
l. fin. 286
Verb. oblig.
l. ex parte. §. 1. 72
Verb. ſignif.
l. 22. 171
l. 40. 184
l. 85. 10. 82
l. 144. 193
l. 211. 264
l. 233. §. poſt Kalendas. 426
l. 244. 160. 212
l. 245. 275
Vnd. Cog.
l. 1. §. Cognationem. 174
Vſu & habit.
l. plenum. § 1. 254
Vſufruct.
l. æquiſſimum. §. ſed ſi ædium. 253. 254

INDEX

INDEX RERVM
ET VERBORVM.

A

A Bibliotheca. 311.312
A libris Pontificalibus. 225
Abdomem. 114
Abſentium ratio habita in ſacerdotiis. 39
Accipere hoſtiis ſuis. 456
Accipere & tradere. 103
Adiutor Aruſpicum. 232
Adolere. 268
Adolere focos. 381
Adoptio. 173
Adoptio principum in templo. 177
Adoratio. 447
Adſignare ædem. 246
Aduentus Auguſti. 329
Ædes ſacræ in triplici differentia. 243
Ædes ſacræ non omnes ſunt templa. 240
Ædes rotūdæ quibus diis. pag. ead.
Ædiculæ. 243
Ædium priuatarum ſanctitas. 296
Æquitas tripertita. 238
Aerarium Pontificum. 219
Afflare fulminis verbum. 241
Afflatum templum. pag. ead.
Africanæ beſtiæ. 348
Agendi cùm populo ius habuit Pontifex. 56
Agrorum luſtratio. 171
Alabarchia. 117
Albogalerus. 124
Altaria 268. vnde dicta. 238
Altaria cùm fumario. 269
Ἀνάθημα. 245
Ancilia ſacra. 50.51
Anclabris. 268
Annales maximi. 86.89
Anteſiniſtra Cornix. 250
Antiſtes fortunæ perpetuæ. 28
Apparitor Pontificum. 225
Apertiones templorum. 366
Apex. 123
Aptum Sacrificium. 377
Ara 267. Ara infima 268. Ara priuata 271. Aræ dedicatio. pag. ead. Aræ ornamenta 291. Ara Pudicitiæ plebeiæ 366. Aræ impari numero ſuperis, inferis pari. 267.268. Atas renebant ſacrificantes 376. Aræ Verbenis & lanea corona cingebantur. 374
Areæ Templorum. 264.265
Arbitrium. 207
Arbitria funeris. 205. mortis 206. Arbitria ſplendida. 207
Arbitratus Pontificum. 96
Arbores coronatæ. 157.159
Arca Pontificum. 217
Arcarius Pontificalis. 220
Arcus Diis dicati. 292
Archibucolus Dei Liberi. 28

Archierei Synodi. pag.ead.
Ἀρχιερεὺς μέγας. 35
Ἀρχιερεὺς διὰ βίου. 26
Arrogatio. 173
Aruſpex Pontificum. 232
Aruſpicum magiſter publicus. 10
Aruſpicum ordo. pag.ead.
Aruſpicum ſummũ Collegium. 9
Aſiarchia. 119
Atria templorum. 267
Attica religio. 152
Augere hoſtias. 461
Augures Auſpiciorum Pręſides. 49
Auguria & Auſpicia. 249
Augurium vbi agere liceret. pag. ead.
Auguſta mœnia. 292
Aulæ in templis. 290
Aurum obruſum. 429
Auſpicia vrbana. 249

B

BACCHANALIA Sacra 148. detecta Romæ & damnata. 186
Baſilica Pauli. 310
Bdellium in Sacris. 4:8
Bibliotheca prima dedicata. 312
Bithyniarchia. 117
Bonæ Deæ ſacrũ in Pontificis max. domo. 73
Bos lautiſſima victima. 117
Bos Seſcęnar. 451
Βραβευταί. 25

C

CÆLI ſpatia. 250
Calatores. 22
Calatores Pontificum. 225
Calata Comitia. 30
Calcei Punicei in dedicatione. 300
Calendæ Ianuarij. 425
Calendæ Martiæ. 321
Calendæ à Pontificibus calabantur. 116
Calendaris Iuno. pag. ead.
Callum aprugnum. 114
Camilli. 222.223
Cantare propriè de magico carmine dicitur. 411
Cappadocarchia. 117
Capitolium ſedes Deorum. 244
Caſa Romuli. 247
Caſus multiplices Dialis Flaminis. 137
Caſta mola. 390
Catulina adiicialibus cœnis. 114
Cauſam habere. 40[illegible]
Cella vna duobus Diis non dicabatur. 247
Cenſoria notio. 210
Cenſoria animaduerſio. 216
Cenſoribus Pontifices ſubiecti. 217
Cenſorem dedicatione prohibet Pontifex. 169
Ceremoniæ. 52.58
Ceremoniæ denariæ & tricenariæ. 52
De Ceremoniis Pontifex max. edicebat. 53
Ceremoniarum magiſtri. 54
Ceres Dea & illius Sacra. 386
Cereris nupriæ. 386. vigiliæ. 369
Cereri de vino ſacrificabatur. 386
Cerus Deus. 52
Circiter dictio. 350
Ciſta ſacrorum Iſidis. 117
Clypei dedicatio. 284
Clypeus Martius. pag.ead.
Κνισσαν. 381
Codicillares Pontificatus. 43. Codicillares facere. Codicillorum inſignia. Codicilli imaginarij. pag. ead.
Coëmptionales ſenes. 180

Cœna Pontificum. 110
Cœna profana. 115.468
Cœnare in Idolio. pag.ead.
Cœnatio Iouis. 469
Cohum. 242
Collegia Sacerdotũ quatuor ſumma Romæ 7. tria ampliſſima. 8
Collegia, Corpora, Ordines, Sodalitia differunt. 10
Collegium Capitolinorum. 335
Collegium Pontificum ſupra Pontificem max. 170
Comitia Curiata & Centuriata. 30
Comitia Curiata quomodo Auſpiciorum cauſa remanſerunt. 33.
Comitia Curiata vel à Pontificibus vel à maioribus Magiſtratibus habita.117. Illorum cauſæ. pag. ead.
Comitia arbitris Pontificibus. 32
Comitia Pontificia. 31
Comitia Quæſtoria. 60
Comitia Tributa Sacerdotum. 31
Comitiales dies. 151
Comitialis homo. 90
Commentatio, Commentum, Cõmendare. 433
Commiſſiones ludorum. 355
Compeſcere Lucum. 299
Compitalia ludi. 336
Conſecratio. 100
Conſecratio animalium. 316
Conſecratio bonorum. 466
Conſecratio hominum. 467
Conſecratio ad contumeliam. 466
Conſecratio Templorum. 315
Conſecrationis ſpecies variæ. 316. 464
Conſecrata domus Senatus iudicio. 467
Conſignatio Sacrorum Iſidis. 106
Conſilium Pontificum. 97
Coracica Sacra. 102
Corolitica Simulachra. 282
Cubiculares imagines. 282
Culpa læſarum religionum. 195
Cultores Imaginum domus Auguſtæ. 283
Cultrarius Sacrorum miniſter. 230
Curatores Pontificum. 219
Curiæ duorum generum. 116
Curia Pontificum. 117
Curiarum Flamines. pag.ead.
Curionia Sacra. 363

D

DAMIVM. Damiatrix ſacerdos. 309
Daps. 321. quomodo fiebat. 386
Dapem profanare ſine Contagione. 386
Dapes feſtæ : Capitolinæ. 31
Datio, diminutio. 187
Decemuiri Sacrorum ſupplicationes edicunt. 53
Decretum Pontificum. 94
Decumæ depilatæ. 473
Decurio Cubiculariorum. 295. Pontificum. 227. Sacri Palatij. 295
Decuria Curiatia. 226
Dedicatio populi iuſſu aut plebis ſcitu fiebat. 297
Dedicationis formula. 298
Dedicatione Conſulem & Cenſorem Pontifex prohibet. 169
Dedicationis lex. 198
Dedicatio honoraria. 310. publica. pag.ead.
in Dedicatione quinque requiruntur. 300
Dedicationum varia genera. 309
Dedicatio veſte triumphali. 300
qui Dedicare poſſent. 309
Deductio. 179
Defixio. 416
Defunctæ Catinæ. 348

Defunctæ Africanæ. pag.ead.
Delubrum. 244
Deſignator. 25
Deſignati Sacerdotes. 37
Deſtinatus Flamen. 37
Deteſtatio. 468
Deuinctio. 417
Deuotio. 438. illius ritus. 439
Deuotæ integræ legiones. 440. 441
Deuoti. pag.ead.
Deuotus numini maieſtatique. 442
Dianæ Epheſiæ ſimulachrum. 280
Dianium. 253
Dictator ludorum cauſa. 346
Dies Agonales. 136. alieni, diffiſi, diffuſi, interciſi. 136. 137. 138. atri. 93. Infames, religioſi, vitioſi. 130. faſti, nefaſti, profeſti. 89. Pandiculares. 326
Dies necis celebratus. 331
Dij Auerrunci. 432. Cubicularij. 295
Delicati, fortes, medij. 264. Indigetes. 84. impij. 410. Regales. 460. Stygij. 410. tributarij, vectigales. 276. 277
Diræ. 468
Diſomum vas. 96
Diuiſiones die natali. 329
Dominæ. 246
Domus Pontificis maximi publica & laureata. 73
Donarium. 285
Dotes Templorum. 265
Duumuiri ædis locandæ, dedicandæ. 304

E

Effari. 242
Effata. pag.ead.
Effata loca. 239
Ἐγγαστρίμυθοι. 412
Eiectitia vulua. 114
Eliaca ſacra. 105
Emere ad cultrum. 462
Enubere. 185
Enuptio. 189
Ἐντόμια. 414
Ἐποπτικὰ ἱερά. 104
Epoptæ. 106
Epoptarum ſuſpicia. 107
Ἐπῳδαί. 411
Epulum Iouis. 468. Herculis. 470. Mineruæ. 469
Epulum Dicis cauſa. 115
Euocatio. 65
Euocationes mortuorum. 414
Εὐωχία. 115
Excantatio. 411
Excantationis effectus. 417
Excitationes Deorum matutinæ. 370
Exercitum imperādi an ius habuerit Pontifex. 63
Expoſtulatio. 437
Exploratio hoſtiæ. 377
Exquilinus Pontifex. 167
Exta reddere. 380. quibus Diis redderentur. 386
Extraneus qui primus Pontifex Romæ. 40
Extraordinarium ſacrificium. 410

F

Facere. 397
Falſus ſanguis. 414
Familiam in poteſtate habere. 161
Fanum. 245. Fana ſiſtere. 246. exaugurare. pag. ead.
Fanum Dominarum. 246
Fas. 55
Faſti Pontificum. 89
Faſtis dies à Pontificibus additi. 93
Faſtigium. 289
Fata Deruonia. 410
Fauere. 376

Februare

Februare in ſacris. 381
Feriæ. 319. Conceptiuæ. 324. imperatiuæ. 325. Imperiales. 326. priuatæ. 332. præcidaneæ. 327
Ferctum. 385
Ferre & efferre. 251
Fictores Pontificum. 232
Filij Sacrorum. 28. 29
Fines Templares. 256
Fiſcus Pontificum. 218
Flagellatio durior fuſtium caſtigatione. 163
Flamen capiebatur & prodebatur. 140
Flamen deſtinatus. 37
Flaminis Dialis caſus & ceremoniæ. 138
Flamen Dialis per alium iurabat. 138. 139
Flamen Dialis Rex ſæculi. 139
Flamen Dialis cur non ſit attributus Collegio Pontificum. pag. ead.
Flamines duo maiores attributi Collegio Pontif. 135
Flamines quomodo dicti perpetui. 30
Flaminales viri. 140
Foci. 296
Fornacarij. 253
Forum ornatum in ludis. 354
Fortuna redux. 330
Frequens Collegium Pontificum. 76
Fulmen Comitiorum vitium. 48. 241
Fulminum genera. pag. ead.
Funeris arbitria. 205
Funus commouere. 203

G

GAMMATVS lapis. 258
Γάμοι ἱεροί. 193
Geniis merum fundebatur. 328
Genij viris tributi. pag. ead.
Gentem dare & gentem minuere. 189. 190
ex Gente eadem duo Pontifices eſſe non potuerunt. 77
Gentilitia Sacra. 29
Geſtatio. 254. 255
Genua Deorum incerare. 448
Genua Dianæ incuruare. pag. ead.
Genu poſito ſupplicare. pag. ead.
Gradus cognationum Pontificum fuerunt. 196
Γυναῖκες ἄφετοι. 317

H

HADRIANVS primus Pontificis max. officium peregit. 67
Hæc agnus hæc porcus. 452
Hanula. 346
Heredes Dij inſtitui poſſunt. 185
Heredes Sacris adſtricti. 175
Heredem ſacra ſequebantur Romę tantùm. 176
Hereditaria Sacra. 175
Hereditas pecuniæ, nominis, Sacrorum. 173
Hereditas ſiue Sacris. 176
Hierocerix. 103
Hierophanta Hecate. 103
Hierophantæ. 172
Hoc age Sacrorum verbum. 375
Honor pro Sacrificio. 407
Honoraria funeris. 205
Hortæ Deæ Tēplum ſemper apertum. 367
Hoſtia Agonia. 136. eximia, maior, maxima, opima. 460
piacularis. 458. pura. 459. ſuccidanea. 454
Hoſtiæ Animales. 459
Hoſtias augere. 461

Hoſtias cum capite & lituo cæde-re. 461
Hoſtiarum exploratio. 377
Hoſtici ludi. 342
Hymni Deorum. 370

I

IANVS in omnibus Sacris primus rogabatur. 382
Iana. 88
Idolorum conſecratio. 465
Iecorus. 232
Ilicet. 382
Imagines conſecratæ, honorariæ aut profanæ. 275
Imagines priuatæ. pag.ead.
Immolare. 378
Imminutas Pontif. & ſacerdotum. 118
Impar numerus. 391
Imperare arma. 64
Imperatores omnibus ampliſſimis Sacerdotiis ornati. 67.70
Ex Imperatoribus duobus vnus Pontificatum max. gerebat. 71
Imperatores Augures 67. Decemuiri S. F. 70
Imperium merum Pontifices habuerunt. 157
Impoſtores. 417
Imperrire. 423.445
Impubes Pontifex creatus. 76
Inauguratio Pontificis max. 97
Inaugurationi Pontificibus Augures aderant. 49.99
Inauguratio Regis Sacrorũ & Flaminum ad Pontificem pertinet. 46
Inaugurationis ritus. 97
Inaugurandus Rex Sacrorum ſe Magiſtratu abdicabat. 99
Inchoare ædes. 242
Inchoare aras. pag.ead.
Inchoare. 309
Inceſtus. 196
Incubare Ioui. 369.370
Indigetare Deos. 84
Indigetes Dij. pag.ead.
Indigetamenta. 85
Indulgentia Pontificum. 96
Ingenui qui. 191
Inſcriptio nominis in Templo. 306. 311
Inſcribendi nominis conſuetudo. 307
Inſcriptionum gloria. 308
Inſtaurare diem donis. 360
Inſtauratio Sacrorum penes Pontifices. 86
Intercalario. 87
Intercalandi ratio ad Pōtifices pertinet. pag.ead.
Interuenire de cœlo. 48
Interpretatio Pontificum. 94
Ioui Capitolino Taurus immolatur. 314
Iſidis Sacra. 101
Iuno Kalendaris. 91
Iunones fœminis tributæ. 328
Iunonis Sacrarius. 91
Iurare alteri pro altero quandò licuerit. 139
Iurare in leges magiſtratus coactus intra quinque dies. 138.139
Iuriſdictio. 156
Iuriſdictionem Pontifices habuerunt. 157
Iuriſconſulti domus. 73
Iuriſconſultus Sacerdos ciuitatis. pag.ead.
Ius ciuile primùm profeſſi Pontifices. 4
Ius Ciuile Papyrianum. 9
Ius publicum in Sacris & Sacerdotibus conſiſtit. 4

L.

LAENA. 119
Lapis auſpicatus. 259. ordinatus 257. pertuſus. 262. ſcriptus, velatus. 258. vnctus. 259
Lapis Dianæ Paphiæ. 260
Lapides Diui. 260
Lararia. 294
Lararium maius, lararium minus. 324
Lares ſuiti. 296. permarini. 299
Latinæ Feriæ. 324.365
Lectiſternia duorum generum. 288
Lege agere. 211
Leges ſanctæ & ſacratæ. 237
Leontica ſacra. 108
Lex Æmylia. 113
Antonia. 59
Antia. 113
Atilia. 192
Aurelia. 210
Canuleia. 40
Carboniana. 184
Caſſia tabellaria. 163. 214
Centuriata. 33
Claudia. 360
Cornelia. 59.113
Didia. 113
Domitia. 30.38
Iulia. 39.113
Labiena. 38
Licinia. 40.113
Manlia. 18
Manilia. 461
Orchia. 113
Ogulnia. 40
Papia. 46
Papyria Tribunitia. 184
Porcia. 210
Poſthumia. 392
Priſci Tarquinij. 161
Prædiatoria. 111
Roſcia. 349
Sempronia. 210
Valeria. pag. ead.
Vatinia. 59
Lex Aræ. 299
Lex dedicationis. 298
Libare. 378. libare & delibare. 409
Libationes duæ in Sacris. 378
Libamenta quo tempore offerentur. 380
Λιβανώτρις. 473
Libertini Patronorum gentiles. 191
Libri Ceremoniarum. 90. Pontificalium. 89. Sacrorum. 13.14
Lictor Pontificum. 225
Limites decumani. 158
litare. 378.382
Litationes. pag. ead.
Literæ petratæ. 89
Locorum diuiſio. 236
Loc lias. 281
Lucorum ſacerdos. 253
Ludi Circenſes aut ſcenici. 334 338. Ludorum cura. 334. Ludorum genera tria Diis Inferis. 336. Ludi inferorum ead. pag. fortuiti, honorarij. 338
Ludos dare Sacerdotes coacti. 345
Ludorum dies. 340.341
Ludorum dies ſummus. 338
Ludi Commiſſi. 355
Ludi inſtauratiui. 359
Ludorum exibitio patrimonij munus fuit. 343
Ludi publici cauea Circoque diuiſi. 355
Ludis publicis quando priuati præeſſe potuerunt. 354
Ludi priuati. 342. hoſtici, miſcelli, pag. ead. Pontificales. 344.345
Ludi Romani ſcenici. 339. votiui. 340
Ludi Sacerdotales. 346
Ludos ſemel ediderunt Tribuni-

pleb. 355. Ludi ſollemnes & plebei. 351
Ludorum ſumptus S.C. finiti. 342
Ludij. 330
Lumbus Aprugnus. 313
Lunæ defectus. 92
Luna ſilens. 415
Luſtralia. 381
Luſtralia populo data. 337

M

MACTI Dij. 385
Mactata puls. 390
Magiſter Fani. 247
Magiſter Iunonis Sacrorum. 92
Magiſter Larum. 295
Magiſtri religionum colendarum. 80
Magiſtri vicorum. 324
Magiſtratus exequebatur Pontificum iudicium. 170
Magiſtratus omnes Pontifex præcedebat. 44.45
Magiſtratus ſacri. 156
Magica ſacra. 411
Magica altior ſanctiórque medicina. 418
Maiorum Pontificum munus. 91
Magmentum. 321
Magna ſilentia religionis. 104
Manale. 437
Manum adire. 403
Manumiſſio Sacrorum cauſa. 182
in Matrimonij cauſis quæ notio Pontificum. 194
Matronarum ſupplicationes. 153
Maturiùs vigilare. 369
Matutinæ excitationes Deorum. 370
Matutinæ vigiliæ. 368
Maximum crimen. 16
Maxima ſcientia. 18
Maximus Pontifex. 17. max. Prætor. pag. ead.
Maximus Pontifex Sabinorum. 25
Megaleſia ludi. 302
Menſæ in Templis. 273
Meta Augurale verbum. 250
Militia ſancta. 103
Miniſtri Sacrorum. 266
Minimus Pontifex. 75
Minor Pontifex. 91
Minora Templa. 240
Minuſculum ſacrum. 390
Miſcelli ludi. 342.343
Miſcelliones, Miſcellanea, pag. ead.
Mithra. 103
Mœnia Auguſta. 292
Mola ſalſa. 336
Monitus Pontificum. 95
Monumentum reficere. 208
Mors ſine arbitrio. 206.207
Mouere ſacra. 366
Mulctæ dictio. 157
Mulcta & pœna. 160
Mulcta maxima. 16
Municipalia Sacra. 364
Mundus patens. 330
Muri & portæ Ciuitatum. 292
Myſtæ. 103
Myſteria maiora & minora. 104

N

NATALES atrii iudicati. 331
Natales Principum. 329
Natales principis amicorum. 327
Natales vrbium. pag. ead.
Natales poſt mortem. 333
in Natalibus cruſtū mulſum, ſportularum diuiſio. 333
Νεωνομαντία. 412
Nocturna ſacra. 167
Nomenclator Tenſarum iugaris. 233
Nominationis ius. 35

Notio. 153
Nudipedalia. 430
Numerus impar. 391
Numerus ternarius. pag.ead.
Nuncupatio teſtamenti. 179.180
Nuptiæ Cereris. 386
Nuptiæ nefariæ. 402
Nuptiæ Pontificis max. 72
Nuptiæ per confarreationem aut coëmptionem. 181.399
Nuptiarum ſacra. 399. Sacramenta. pag.ead.
Nuptiarum vota. 401

O

OBLIGATIO. 411
Obſecratio. 433.434
Obſecrationum formula. 434
Occantatio. 411
Occantatio, excantatio, incantatio. 417
Offendices. 123
Optio tutoris. 192
Orbis laneus. 374.375
Orci nuptiæ. 386
Ordo Sacerdotum. 135
Ordo Iudiciorum in capitis cauſa Veſtalium. 163
Ordines quid à Collegiis differant, 10
Ornamenta aræ. 291
Ornamenta aræ, mithræ. pag.ead.
Oſci ludi. 339

P

PAGANALIA. 363
Palatuar. 363
Pandiculares dies. 326
Particulones. 178
Partitio. 179
Paſcere linguam. 376
Paſtillum. 38
Paſtophorum Collegium. 104
Παστοφόριον. pag.ead.
Pater Deorum omnium 28. Sacrorum. Pater patrum Dei Solis. pag.ead.
Patricè viuere. 111
Pax Deûm. 370.397
Penetrale. 286
Penetrale beneficium. 294
Penetralia. 286
Penus Veſtæ. 89
Peregrina Sacra. 364
Periurij pœna. 165
Periurij Pontifex an eſſet iudex. 166
Permiſſus Pontificum. 96.202
Peruigilia quibus Diis. 369
Perſica Sacra. 105
Petram ponere. 263
Petra Taurobolata. 262
Petreïa. 230
Phetrium. 270.271
Piacularia Auſpicia. 458
Piacula. 166
Piaculum commiſſum. pag.ead.
Pileorum Sacerdotum genera. 122
Piſces Sacri. 316
Piſcina. 366
Pœnarum genera. 161
Pollucere, polluctura. 491
Polluctum. 472
Pollucibiliter obſonare. 460
Pomœrium Pontificale. 116
Pomœrium proferre. 363
Pontifex vnde. 16
Pontifex Exquilinus. 167
Pontifex ædium Sacrarum, Cæſarum, Coloniæ, domus auguſtæ, quinquennalis, Sacrorum, Saliorum, Solis, Volcani. 18
Pontifex deſignatus. 37
Pōtifex max. pro Collegio reſpondebat. 56
Pont. max. cùm populo agebat. pag. ead.

An legis ferendæ habuerit poteſtatem. 58. an ius arma imperandi. 64. an Italia abeſſe potuerit. 59
Pont. max. ſine Collegio nihil poterat. 71
Pont. max. Magiſtratus omnes adeptus. 65.66
Pont. max. S.C. intercedere potuit. 167
Pontificis max. creatio, aliorũ cooptatio. 30
Pontifex max. Sabinorum. 23
Pont. Veſtæ. 18.19.21
Pont. vniuerſæ Palæſtræ ad vitam. 24
Pontifices à Tribuniſpleb. cogebantur. 215
Pontifices Cenſoriæ notæ obnoxij. 216
Pontifices duo ex eadem gente eſſe non poterant. 37
Pontifices iura interpretabantur. 12
Pōtifices iuris publicis vindices. 83. publici conſilij principes. pag. ead.
Pōtifices maiores & minores. 91.75
Pontifices magiſtratui ſubiecti. 215
Pontifices religionis iudices. 157
Pontifices ſummæ Reip. præerant. 46
Pontificis nomen commune omnibus Sacerdotibus. 18
Pontificum authoritas in magiſtratus. 159
Pontificum Collegium in Coloniis. 28
Pontificum habitus. 122. Integumentum. 127. permiſſus. 202
Pontificum Iuriſdictio. 159
Pontificum ſumma cognitio. 79.80
Pontificatus adimi non poterat. 83
Pontificatus Codicillares. 43
Pontificium pro poteſtate & imperio. 15
Pontificiũ ius ciuili coniunctum. 5
Pontificij Iuris auctor Numa. 6
Pontificius pes. 445
Popæ. 230
Populo poteſtas erat de Pontificibus decernendi. 59
Populi iuſſu Diuini honores decernebantur. 147
Populus de Sacris iudicauit. 212
Popularia Sacra. 363
Porca præcidaria. 364
Porcaria vulua. 114
Porci Sacres. 459
Porricere. 381
Portæ ciuitatum. 293
Poſſeſſiones ſacræ. 463
Poſtes Templorum. 289
Poſtulatio. 437
Poſtulio, Poſtulionem poſtulare. pag. ead.
Poteſtas & Imperium. 61
Præceptum Pontificum. 96
Præcidarium Sacrificium. 384
Præfari. pag. ead.
Prætexta pura & purpurea. 122
Prætor max. 16
Precatio à Iano incipiebat & in Veſta deſinebat. 385. 435
Precatio à Senatu concepta. 436
Precatio maxima. 435
Precationum formula. pag. ead.
Precatio Scipionis traiicientis in Africam. 436
Precationes quid à precibus differant. 435
Preces ſcelerate & impiæ. 411. diræ. 416
Prima Sacerdos. 17
Primitiæ. 443
Princeps ciuitatis. 137
Princeps Senatus, princeps ſententia. 17
Principes Sacerdotia omnia con-

ferebant. 42
Procuratio reiecta ad Decemuiros vel Aruſpices. 86
Prodigiorum procuratio. 85
Prodigia & piacula differunt. pag. ead.
Profanum. 236.245
Profanatum. 321
Γροφήτου υἱός. 29
Profeſtum facere. 318
Profeſtus dies. pag.ead.
Promiſcua Comitia. 60
Proſiciæ. 381
Prouocatio à Pontifice ad populum. 209
Publicus Pontificum. 224
Puer cui Cura Larium Cubiculi. 295
Puer patrimus & matrimus. 400
Puluinar. 288
Puluinar Solis. 289

Q

QVADRATVRA Téplorum. 239
Quæſtio de Bacchanalibus mandata Conſulibus. 148
Quæſtio Sacrorum ſæpe mandata Magiſtratui. 158
Quæſtio perpetua. 211
Quæſtoria Comitia. 60
Quæſtorij ludi. 338
Quatuoruiri ad AErarium Pontificum. 219.220
Quibus modis hereditas ſacris liberaretur. 178

R

RAMI Coronati. 257
Reddere in Sacris. 378
Regalia exta: Regales Dij. 460
Regia animalia. 460
Regia Pontificis. 73
Religio. 237
Religio fœda. 168
Religio priuata per Pontifices regebatur. 21
Religionem ſcrupeam imponere. 145
Religionis diuiſio. 7
Religionis explanatio. 82
Reliquias transferre. 201
Reliquiæ traiectæ. 203
Reſcribere. 194
Reſecrare. 435
Reſtituere. 171
Reſtitutio templorum. 313
Rex Sacrorum adſcriptus Collegio Pontificum. 134
Rex Sacr. Comitiis Centuriatis fiebat. 50
Rex Sacr. inaugurandus ſe magiſtratu abdicabat. 99.100
Rex Sacr. perpetuus. 27
Rex Sacr. primus in Sacerdotum ordine. 49
Rex Sacr. quando comitiauit. 135
Rex ſæculi. 139
Ritus. 55
Ritus & Caſtus. pag. ead.

S

SACELLVM. 147
Sacerdos lucorum. 253
Sacerdos max. Iouis. 17
Sacerdos perpetuus. 26
Sacerdos publica Cereris. 16
Sacerdos ſupra numerum ex S. C. 41
Sacerdotes coacti ludos dare. 345
Sacerdotes ex parte dimidia. 75
Sacerdotes maiores & minores. pag. ead.
Sacerdotes omnes an fuerint perpetui. 26

Sacerdotij honor. 15
Sacerdotum immunitas. 346
Sacra Deorum inferorum. 407
Sacra facta ob honorem Pontificatus. 345
Sacra familiaria. 175
Sacra Gentilitia. 29
Sacra arcana, Cocyta, deteſtanda, impia, nefaſta, nocturna, oppertanea, venefica. 411
Sacra Paganalia, popularia, municipalia, peregrina, communia. 363
Sacra priuata. 393
Sacra Sollemnia, ſtata, imperatiua. 365
Sacrorum ius cum Iure ciuitatis coniunctum. 365
Sacrorum perimendorum modi. 178
in Sacris eſſe. 175
Sine Sacris hereditas. 176
Sacrum natale. 399
Sacrum ſanctum, religioſum. 236. 237
Sacrum ſaxum. 262
Sacramentum pro pecunia. 463
Sacrarium. 285
Sacrarium principis. 286
Sacrarij Curam principes ſuceperunt. 287
Sacrificium. 371
Sacrificia in aperto. 374
Sacrificia ſollemnia. 366
Sacrificiorum ritus. 371.372
Sacrificiorum ſumptus. 462
Salis auctoritas in Sacris. 377
Saliæ virgines. 222
Salutare Deos. 407
Sancire. 237
Saturnalia ſecunda. 319.320
Σκιομαντία. 412
Scribæ Pontificum. 223.224
Secium. 380
Secretaria iudicum. 286
Sellę Curulis ius Pontifices habuerunt. 120
Senatores perpetui. 26
Senatus auctoritatę Imperatores conſecrantur. 147
Senatus confirmabat quæ Pontifices decernebant. 94
Senatus feſtos dies imperabat. 147
Senatus multa in religionibus decernebat. 146
Senatus Pontificem max. deſignat naſciturum. 35
Senatus Pōtificem max. facit principem. 44
Senatus Pontificum ceſſit auctoritati. 169
Senatus populum nouis religionibus ſoluit. 147
Senatus precationis formulam cōcipit. 153
Senatus quid ad Pontifices reiiceret. 141
de Senatus ſententia ver Sacrum vouebatur. 95
Senatus Supplicationes decernebat. 150
Septemuiri Epulones. 8
Septimontium. 362
Sigilla. 283. Sigillaria, Sigilliola. pag. ead.
Signa in portis vrbium. 283
Signorum pretium. 281
Silentia lunæ. 415
Silentia magna religionis. 104
Silentium regere. 415
Simulachra Corolitica. 188
Simulachra & ſtatuæ. 280
Simulachrum Dianæ Epheſiæ. pag. ead.
Simulachrum primum ex ære factum Romæ. 279
Siniſtra quare meliora. 252
Siſtere fana. 246
Sodales. 11
Sollemnia

Sollemnia Cæſarum. 323
Soluere per æs & libram. 181
Sors & ſitula. 418
Sortes attenuatæ & extenuatæ. 422
Sortes Præneſtinæ. 421
Sortes priuatæ. 418
Sortes publicæ. 421
Sortes tollere. 422
Statua in Roſtris honos maximus. 281
Statuæ honorariæ. 280
Stipulationes emptæ & venditæ hereditatis. 179
Struem commouere. 385
Subſtructio Areæ. 265
Succidanea hoſtia. 454
Succidiæ humanæ. 414
Suggeſtio Pontificum. 95.133
Suffibulum. 127
Suffimenta populo data. 337
Suouetaurilia maiora & minora. 450
Supplicatio prærogatiua Triumphi. 150
Supplicationũ dies. 151. cauſæ. 445. ritus. 153
Supplicare Diis. 407
Supplicia. 462
Sympiuium. 357

T

TÆNIÆ arborum. 257.258.375
Talpæ in ſacris magicis. 411
Tauri verbenæque. 233
Taurilia ludi. 236
Taurobolium & Criobolium. 456
Taurobolium Mithræ. pag. ead.
Ταυροπόλιον. 455
Teleta. 105.110
Templa tribus modis dicta. 238. illa quadrata. 239
Templa Augurum. 248.249
Templa minora. 240
Templa omnia ſancta non erant. 239
Templa quomodo ſancta fierent. pag. ead.
Templa tacta. 241
Templa verſa. 371
Templorum aditus verſibus exornati. 257
Templorum interiora picturis ornata. 267
Templorum reſtitutio. 313
Templum tenere. 301.359
Tergus Aprugnum. 114
Terentini ludi. 336
Termini Sacrificales. 256
Terminorum defigendorum ritus. 256
Ternarius numerus. 391
Terram tenere. 359
Teſca. 248.251
Teſtamentum per æs & libram. 179
Teſtamentorum executio quæ ad Pontifices pertinet. 197
Theologiæ veteris tria genera. 82
Thermæ. 25
Tholus. 285.287
Tibicines in Sacris. 228.379
Θοῖναι, θαλίαι, μέθαι. 111
Toga prætexta Pontificum. 220
Tradere & accipere Sacrorum verba. 103
Traditiones Sacrorum Iſidis. 105
Tranſlatio reliquiarum. 201
Tribunuſpleb. Pontifex. 66
Tribuni à Sacerdotibus nequicquam appellati. 119
Tribun. pleb. cogere potuit Pontificem. 215
Tribuni pleb. prouocatio à Pontificibus. 213
Tribunorum poteſtas. pag. ead.
Tributis Comitiis Pontifices creabantur. 31
Triens ſacer. 394

Tripodes. 271
Tutoris optio. 192
Tutulus. 122.124.126

V

VAPORARIVM. 253
Vaſa frumentaria. 384
Vaſa ſacra literis notata. 473
Veſlamen. 140
Venatio. 354
Venatio plena. 352
Veneratæ manus. 133
Ver Sacrum. 85.425
Veſtales virgines damnatæ virgis cædebantur. 162
Veſtales virgines Pontifices Veſtæ. 21
Veſtales Tiburi. pag.ead.
Veſtalis iuſſa pro ſe dicere. 162
Veſtalis quæſtioni ſubiecta. pag. ead.
Veſtalium iudicium.161.162.pœna. 163.eorũ qui illas polluerant.164
Veſtis picta. 121. prætexta. pag.ead. pura.128. 129. quæ habet Θ. K. homine mortuo. 128
Viceſima manumiſſorum. 182
Victimá à quo percutiebatur. 378. 379
Victimæ fœminę Deabus fœminis, mares maribus. 450
Victimæ fœminini generis potiores in Sacris. 453
Victimæ magnæ opimæ. 451
Victimæ probatio.376. quotuplex & quomodo fieret. 377.
Victimarij. 230
Vigiliæ matutinæ. 368
Vigilare maturiùs. 368.369
Vigiliæ & peruigilia. 369
Vina vergere. 408
Vinalia priora, vinalia altera. 322. 323
Vinum adtegrare. 381
Vinum inferium. 379
Virgarum ius Pontifices habuerunt. 164
Viſcus. 274
Vitulatio. 442.424
Vota decennalia, vicennalia, tricennalia. 429
Vota nuptiarum. 401
Votita. pag.ead.
Votorum dies.426.loca.425. Nuncupatio. 424.verba. 425
Votum referre. 430
Votum religioſum quod diceretur. 425
Vrbes iuſtæ. 240
Vxorem Sacris initiarę. 402

X

XYSTI præfectus. 25

Z.

ZETARII. 254

Errata.

Pag.10.lin.28. Sacerdonium. 11.8.ἐπὶ. 52.2.denotata. 41.16.in tabulis. 76.22.iuuentam. 88.22.Nonæ. 102.16 μυριώνυμος, 112.20.ſaturat. 145.11.variſque. 152.10.Actiacæ. 180.30. finitimos. 212.7 à Magiſtratų. 213.20.Nummus. 232.10.ἐυσιονόμοις. 237 3.pœnæ. 244. 17.Seſſimonium. 259.19.Reges. 261.5.è quib. 270.5.ad has. 275.4.aliquid. 282.17.ni. 305.17.reſtitutore 309 3 excidiſſent. 315.8.eorum. 338.21.honorarij. 384.18. vrceolis. 430.18.ſecundandam. 458.17.tacere. Cætera ſuppleat benignus lector, quæ inuidorum malignitas procax inſequetur.

Priuilegij ſumma.

CAutum eſt Ludouici XIII. Galliarum & Nauarræ Regis Chriſtianiſſ. diplomate, ne quis in regno aliiſue locis ditioni ſuæ ſubiectis, hos IACOBI GVTHERII *de Veteri Iure Pontificio libros*, intra decennium excudat vendátue, præter NICOLAVM BVON Bibliopolam, aut illos quibus ipſe conceſſerit. Si quis ſecùs fecerit mulcta indicta, proüt ampliùs in ipſo diplomate continetur, & exemplarium publicatione plectetur. Lutetiæ Pariſiorum 11. Iullij anno 1612.

DE VABRES.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA

Hoſtias cum capite & lituo cædere. 461
Hoſtiarum exploratio. 377
Hoſtici ludi. 342
Hymni Deorum. 370

I

IANVS in omnibus Sacris primus rogabatur. 382
Iana. 88
Idolorum conſecratio. 465
Iecorus. 232
Ilicet. 382
Imagines conſecratæ, honorariæ aut profanæ. 275
Imagines priuatæ. pag.ead.
Immolare. 378
Imminutas Pontif. & ſacerdotum. 118
Impar numerus. 391
Imperare arma. 64
Imperatores omnibus ampliſſimis Sacerdotiis ornati. 67.70
Ex Imperatoribus duobus vnus Pontificatum max. gerebat. 71
Imperatores Augures 67, Decemuiri S. F. 70
Imperium merum Pontifices habuerunt. 157
Impoſtores. 417
Impetrire. 423.445
Impubes Pontifex creatus. 76
Inauguratio Pontificis max. 97
Inaugurationi Pontificibus Augures aderant. 49.99
Inauguratio Regis Sacrorũ & Flaminum ad Pontificem pertinet. 46
Inaugurationis ritus. 97
Inaugurandus Rex Sacrorum ſe Magiſtratu abdicabat. 99
Inchoare ædes. 242
Inchoare atas. pag.ead.
Inchoare. 309
Inceſtus. 196
Incubare Ioui. 369.370
Indigetare Deos. 84
Indigetes Dij. pag.ead.
Indigetamenta. 85
Indulgentia Pontificum. 96
Ingenui qui. 191
Inſcriptio nominis in Templo. 306. 311
Inſcribendi nominis conſuetudo. 307
Inſcriptionum gloria. 308
Inſtaurare diem donis. 360
Inſtauratio Sacrorum penes Pontifices. 86
Intercalario. 87
Intercalandi ratio ad Põtifices pertinet. pag.ead.
Interuenire de cœlo. 48
Interpretatio Pontificum. 94
Ioui Capitolino Taurus immolatur. 314
Iſidis Sacra. 101
Iuno Kalendaris. 91.
Iunones fœminis tributæ. 328
Iunonis Sacratius. 91
Iurare alteri pro altero quandò licuerit. 139
Iurare in leges magiſtratus coactus intrà quinque dies. 138.139
Iuriſdictio. 156
Iuriſdictionem Pontifices habuerunt. 157
Iuriſconſulti domus. 73
Iuriſconſultus Sacerdos ciuitatis. pag.ead.
Ius ciuile primùm profeſſi Pontifices. 4
Ius Ciuile Papyrianum. 9
Ius publicum in Sacris & Sacerdotibus conſiſtit. 4

L

LAENA. 119
Lapis auſpicatus. 259. ordinatus 257. pertuſus. 262. ſcriptus, velatus. 258. vnctus. 259
Lapis Dianæ Paphiæ. 260
Lapides Diui. 260
Lararia. 294
Lararium maius, lararium minus. 324
Lares uiti. 296. permarini. 295
Latinæ Feriæ. 324.365
Lectiſternia duorum generum. 288
Lege agere. 211
Leges ſanctæ & ſacratæ. 237
Leontica ſacra. 108
Lex Æmylia. 113
Antonia. 59
Antia. 113
Atilia. 192
Aurelia. 210
Canuleia. 40
Carboniana. 184
Caſſia tabellaria. 163. 214
Centuriata. 33
Claudia. 360
Cornelia. 59.113
Didia. 113
Domitia. 30.38
Iulia. 39.113
Labiena. 38
Licinia. 40.113
Manlia. 18
Manilia. 461
Orchia. 113
Ogulnia. 40
Papia. 46
Papyria Tribunitia. 184
Porcia. 210
Poſthumia. 392
Priſci Tarquinij. 161
Prædiatoria. 111
Roſcia. 349
Sempronia. 210
Valeria. pag. ead.
Vatinia. 59
Lex Aræ. 299
Lex dedicationis. 298
Libare. 378. libare & delibare. 409
Libationes duæ in Sacris. 378
Libamenta quo tempore offerentur. 380
Λιβανώτρις. 473
Libertini Patronorum gentiles. 191
Libri Ceremoniarum. 90. Pontificalium. 89. Sacrorum. 13.14
Lictor Pontificum. 215
Limites decumani. 158
litare. 378.382
Litationes. pag. ead.
Literæ perraræ. 89
Locorum diuiſio. 236
Lochias. 281
Lucorum ſacerdos. 253
Ludi Circenſes aut ſcenici. 334 338. Ludorum cura. 334. Ludorum genera tria Diis Inferis. 336. Ludi inferorum ead. pag. fortuiti, honorarij. 338
Ludos dare Sacerdotes coacti. 345
Ludorum dies. 340.341
Ludorum dies ſummus. 338
Ludi Commiſſi. 355
Ludi inſtauratiui. 359
Ludorum exibitio patrimonij munus fuit. 343
Ludi publici cauea Circoque diuiſi. 355
Ludis publicis quando priuati præeſſe potuerunt. 354
Ludi priuati. 342. hoſtici, miſcelli, pag. ead. Pontificales. 344.345
Ludi Romani ſcenici. 339. votiui. 340
Ludi Sacerdotales. 346
Ludos ſemel ediderunt Tribuni-

pleb. 355. Ludi ſollemnes & plebei. 351
Ludorum ſumptus S.C. finiti. 342
Ludij. 330
Lumbus Aprugnus. 313
Lunæ defectus. 92
Luna ſilens. 415
Luſtralia. 381
Luſtralia populo data. 337

M

Macti Dij. 385
Mactata puls. 390
Magiſter Fani. 247
Magiſter Iunonis Sacrorum. 92
Magiſter Larum. 295
Magiſtri religionum colendarum. 80
Magiſtri vicorum. 324
Magiſtratus exequebatur Pontificum iudicium. 170
Magiſtratus omnes Pontifex præcedebat. 44.45
Magiſtratus ſacri. 156
Magica ſacra. 411
Magica altior ſanctiórque medicina. 418
Maiorum Pontificum munus. 91
Magmentum. 321
Magna ſilentia religionis. 104
Manale. 437
Manum adire. 403
Manumiſſio Sacrorum cauſa. 182
in Matrimonij cauſis quæ notio Pontificum. 194
Matronarum ſupplicationes. 153
Maturiùs vigilare. 369
Matutinæ excitationes Deorum. 370
Matutinæ vigiliæ. 368
Maximum crimen. 16
Maxima ſcientia. 18
Maximus Pontifex. 17. max. Prætor. pag. ead.
Maximus Pontifex Sabinorum. 25
Megaleſia ludi. 302
Menſæ in Templis. 273
Meta Augurale verbum. 250
Militia ſancta. 103
Miniſtri Sacrorum. 266
Minimus Pontifex. 75
Minor Pontifex. 91
Minora Templa. 240
Minuſculum ſacrum. 390
Miſcelli ludi. 342.343
Miſcelliones, Miſcellanea, pag. ead.
Mithra. 103
Mœnia Auguſta. 292
Mola falſa. 336
Monitus Pontificum. 95
Monumentum reficere. 208
Mors ſine arbitrio. 206.207
Mouere ſacra. 366
Mulctæ dictio. 157
Mulcta & pœna. 160
Mulcta maxima. 16
Municipalia Sacra. 364
Mundus patens. 330
Muri & portæ Ciuitatum. 292
Myſtæ. 103
Myſteria maiora & minora. 104

N

Natales atri iudicati. 331
Natales Principum. 329
Natales principis amicorum. 327
Natales vrbium. pag. ead.
Natales poſt mortem. 333
in Natalibus cruſtũ mulſum, ſportularum diuiſio. 333
Νεωνομαντία. 412
Nocturna ſacra. 167
Nomenclator Tenſarum iugaris. 233
Nominationis ius. 35

Notio. 153
Nudipedalia. 430
Numerus impar. 391
Numerus ternarius. pag.ead.
Nuncupatio teſtamenti. 179.180
Nuptiæ Cereris. 386
Nuptiæ nefariæ. 402
Nuptiæ Pontificis max. 72
Nuptiæ per confarreationem aut coëmptionem. 181.399
Nuptiarum ſacra. 399. Sacramenta. pag.ead.
Nuptiarum vota. 401

O

OBLIGATIO. 411
Obſecratio. 433.434
Obſecrationum formula. 434
Occantatio. 411
Occantatio, excantatio, incantatio. 417
Offendices. 123
Optio tutoris. 192
Orbis laneus. 374.375
Orci nuptiæ. 386
Ordo Sacerdotum. 135
Ordo Iudiciorum in capitis cauſa Veſtalium. 163
Ordines quid à Collegiis differant, 10
Ornamenta aræ. 291
Ornamenta aræ, mithræ. pag.ead.
Oſci ludi. 339

P

PAGANALIA. 363
Palatuar. 363
Pandiculares dies. 326
Particulones. 178
Partitio. 179
Paſcere linguam. 376
Paſtillum. 38
Paſtophorum Collegium. 104
Παστοφορεῖον. pag.ead.
Pater Deorum omnium 28. Sacrorum. Pater patrum Dei Solis. pag.ead.
Patricè viuere. 111
Pax Deûm. 370.397
Penetrale. 286
Penetrale beneficium. 294
Penetralia. 286
Penus Veſtæ. 89
Peregrina Sacra. 364
Periurij pœna. 165
Periurij Pontifex an eſſet iudex. 166
Permiſſus Pontificum. 96.202
Peruigilia quibus Diis. 369
Perſica Sacra. 105
Petram ponere. 263
Petra Taurobolata. 262
Petreïa. 230
Phetrium. 270.271
Piacularia Auſpicia. 458
Piacula. 166
Piaculum commiſſum. pag.ead.
Pileorum Sacerdotum genera. 122
Piſces Sacri. 316
Piſcina. 366
Pœnarum genera. 161
Pollucere, polluctura. 491
Polluctum. 472
Pollucibiliter obſonare. 460
Pomœrium Pontificale. 116
Pomœrium proferre. 363
Pontifex vnde. 16
Pontifex Exquilinus. 167
Pontifex ædium Sacrarum, Cæſarum, Coloniæ, domus auguſtæ, quinquennalis, Sacrorum, Saliorum, Solis, Volcani. 18
Pontifex deſignatus. 37
Pōtifex max. pro Collegio reſpondebat. 56
Pont. max. cùm populo agebat. pag. ead.

An legis ferendæ habuerit poteſtatem. 58. an ius arma imperandi. 64. an Italia abeſſe potuerit. 59
Pont. max. ſine Collegio nihil poterat. 71
Pont.max.Magiſtratus omnes adeptus. 65.66
Pont.max. S.C. intercedere potuit. 167
Pontificis max. creatio,aliorũ cooptatio. 30
Pontifex max. Sabinorum. 23
Pont.Veſtæ. 18.19.21
Pont. vniuerſæ Palæſtræ ad vitam. 24
Pontifices à Tribuniſpleb. cogebantur. 215
Pontifices Cenſoriæ notæ obnoxij. 216
Pontifices duo ex eadem gente eſſe non poterant. 37
Pontifices iura interpretabantur.12
Põtifices iuris publicis vindices.83. publici conſilij principes. pag. ead.
Põtifices maiores & minores. 91.75
Pontifices magiſtratui ſubiecti. 215
Pontifices religionis iudices. 157
Pontifices ſummæ Reip. præerant. 46
Pontificis nomen commune omnibus Sacerdotibus. 18
Pontificum authoritas in magiſtratus. 159
Pontificum Collegium in Coloniis. 28
Pontificum habitus. 122. Integumentum. 127. permiſſus. 202
Pontificum Iuriſdictio. 159
Pontificum ſumma cognitio.79.80
Pontificatus adimi non poterat. 83
Pontificatus Codicillares. 43
Pontificium pro poteſtate & imperio. 15
Pontificiũ ius ciuili coniunctum. 5
Pontificij Iuris auctor Numa. 6
Pontificius pes. 445
Popæ. 230
Populo poteſtas erat de Pontificibus decernendi. 59
Populi iuſſu Diuini honores decernebantur. 147
Populus de Sacris iudicauit. 212
Popularia Sacra. 363
Porca præcidaria. 364
Porcaria vulua. 114
Porci Sacres. 459
Porricere. 381
Portæ ciuitatum. 293
Poſſeſſiones ſacræ. 463
Poſtes Templorum. 289
Poſtulatio. 437
Poſtulio,Poſtulionem poſtulare. pag.ead.
Poteſtas & Imperium. 61
Præceptum Pontificum. 96
Præcidarium Sacrificium. 384
Præfari. pag.ead.
Prætexta pura & purpurea. 122
Prætor max. 16
Precatio à Iano incipiebat & in Veſta deſinebat. 385. 435
Precatio à Senatu concepta. 436
Precatio maxima. 435
Precationum formula. pag.ead.
Precatio Scipionis traiicientis in Africam. 436
Precationes quid à precibus differant. 435
Preces ſceleratę & impiæ.411.diræ. 416
Prima Sacerdos. 17
Primitiæ. 443
Princeps ciuitatis. 137
Princeps Senatus,princeps ſententia. 17
Principes Sacerdotia omnia con-

ferebant. 42
Procuratio reiecta ad Decemuiros vel Aruſpices. 86
Prodigiorum procuratio. 85
Prodigia & piacula differunt. pag. ead.
Profanum. 236.245
Profanatum. 321
Γροφήτου υἱός. 29
Profeſtum facere. 318
Profeſtus dies. pag. ead.
Promiſcua Comitia. 60
Proficiæ. 381
Prouocatio à pontifice ad populum. 209
Publicus pontificum. 224
Puer cui Cura Larium Cubiculi. 295
Puer patrimus & matrimus. 400
Puluinar. 288
Puluinar Solis. 289

Q

QVADRATVRA Téplorum. 239
Quæſtio de Bacchanalibus mandata Conſulibus. 148
Quæſtio Sacrorum ſæpe mandata Magiſtratui. 158
Quæſtio perpetua. 211
Quæſtoria Comitia. 60
Quæſtorij ludi. 338
Quatuoruiri ad AErarium Pontificum. 219.220
Quibus modis hereditas ſacris liberaretur. 178

R

RAMI Coronati. 257
Reddere in Sacris. 378
Regalia exta: Regales Dij. 460
Regia animalia. 460
Regia Pontificis. 73
Religio. 237
Religio fœda. 168
Religio priuata per Pontifices regebatur. 21
Religionem ſcrupeam imponere. 145
Religionis diuiſio. 7
Religionis explanatio. 82
Reliquias transferre. 201
Reliquiæ traiectæ. 203
Reſcribere. 194
Reſecrare. 435
Reſtituere. 171
Reſtitutio templorum. 313
Rex Sacrorum adſcriptus Collegio Pontificum. 134
Rex Sacr. Comitiis Centuriatis fiebat. 50
Rex Sacr. inaugurandus ſe magiſtratu abdicabat. 99.100
Rex Sacr. perpetuus. 27
Rex Sacr. primus in Sacerdotum ordine. 49
Rex Sacr. quando comitiauit. 135
Rex ſæculi. 139
Ritus. 55
Ritus & Caſtus. pag. ead.

S

SACELLVM. 147
Sacerdos lucorum. 253
Sacerdos max. Iouis. 17
Sacerdos perpetuus. 26
Sacerdos publica Cereris. 16
Sacerdos ſupra numerum ex S. C. 41
Sacerdotes coacti ludos dare. 345
Sacerdotes ex parte dimidia. 75
Sacerdotes maiores & minores. pag. ead.
Sacerdotes omnes an fuerint perpetui. 26

Sacerdotij honor. 15
Sacerdotum immunitas. 346
Sacra Deorum inferorum. 407
Sacra facta ob honorem Pontificatus. 345
Sacra familiaria. 175
Sacra Gentilitia. 29
Sacra arcana, Cocyta, deteſtanda, impia, nefaſta, nocturna, oppertanea, venefica. 411
Sacra Paganalia, popularia, municipalia, peregrina, communia. 363
Sacra priuata. 393
Sacra Sollemnia, ſtata, imperatiua. 365
Sacrorum ius cum Iure ciuitatis coniunctum. 365
Sacrorum perimendorum modi. 178
in Sacris eſſe. 175
Sine Sacris hereditas. 176
Sacrum natale. 399
Sacrum ſanctum, religioſum. 236. 237
Sacrum ſaxum. 262
Sacramentum pro pecunia. 463
Sacrarium. 285
Sacrarium principis. 286
Sacrarij Curam principes ſuceperunt. 287
Sacrificium. 371
Sacrificia in aperto. 374
Sacrificia ſollemnia. 366
Sacrificiorum ritus. 371.372
Sacrificiorum ſumptus. 462
Salis auctoritas in Sacris. 377
Saliæ virgines. 222
Salutare Deos. 407
Sancire. 237
Saturnalia ſecunda. 319.320
Σκιομαντία. 412
Scribæ Pontificum. 223.224
Secium. 380
Secretaria iudicum. 286
Sellę Curulis ius Pontifices habuerunt. 120
Senatores perpetui. 26
Senatus auctoritatę Imperatores conſecrantur. 147
Senatus confirmabat quæ Pontifices decernebant. 94
Senatus feſtos dies imperabat. 147
Senatus multa in religionibus decernebat. 146
Senatus Pontificem max. deſignat naſciturum. 35
Senatus Pōtificem max. facit principem. 44
Senatus Pontificum ceſſit auctoritati. 169
Senatus populum nouis religionibus ſoluit. 147
Senatus precationis formulam cōcipit. 153
Senatus quid ad Pontifices reiiceret. 141
de Senatus ſententia ver Sacrum vouebatur. 95
Senatus Supplicationes decernebat. 150
Septemuiri Epulones. 8
Septimontium. 362
Sigilla. 283. Sigillaria, Sigilliola. pag. ead.
Signa in portis vrbium. 283
Signorum pretium. 281
Silentia lunæ. 415
Silentia magna religionis. 104
Silentium regere. 415
Simulachra Corolitica. 188
Simulachra & ſtatuæ. 280
Simulachrum Dianæ Epheſiæ. pag. ead.
Simulachrum primum ex ære factum Romæ. 279
Siniſtra quare meliora. 252
Siſtere fana. 246
Sodales. 11

Sollemnia

Sollemnia Cæſarum. 325
Soluere per æs & libram. 181
Sors & ſitula. 418
Sortes attenuatæ & extenuatæ. 422
Sortes Prænestinæ. 421
Sortes priuatæ. 418
Sortes publicæ. 421
Sortes tollere. 422
Statua in Roſtris honos maximus. 281
Statuæ honorariæ. 280
Stipulationes emptæ & venditæ hereditatis. 179
Struem commouere. 385
Subſtructio Areæ. 265
Suceidanea hoſtia. 454
Succidiæ humanæ. 414
Suggeſtio Pontificum. 95.133
Suffibulum. 127
Suffimenta populo data. 337
Suouetaurilia maiora & minora. 450
Supplicatio prærogatiua Triumphi. 150
Supplicationũ dies. 151. cauſæ. 445. ritus. 153
Supplicare Diis. 407
Supplicia. 462
Sympiuium. 357

T

TÆNIÆ arborum. 257.258.375
Talpæ in ſacris magicis. 411
Tauri verbenæque. 233
Taurilia ludi. 236
Taurobolium & Criobolium. 456
Taurobolium Mithræ, pag. ead.
Ταυροπόλιον. 455
Teleta. 105.110
Templa tribus modis dicta. 238. illa quadrata. 239
Templa Augurum. 248.249
Templa minora. 240
Templa omnia ſancta non erant. 239
Templa quomodo ſancta fierent. pag. ead.
Templa tacta. 241
Templa verſa. 371
Templorum aditus verſibus exornati. 257
Templorum interiora picturis ornata. 267
Templorum reſtitutio. 313
Templum tenere. 301.359
Tergus Aprugnum. 114
Terentini ludi. 336
Termini Sacrificales. 256
Terminorum defigendorum ritus. 256
Ternarius numerus. 391
Terram tenere. 359
Teſca. 248.251
Teſtamentum per æs & libram. 179
Teſtamentorum executio quæ ad Pontifices pertinet. 197
Theologiæ veteris tria genera. 82
Thermæ. 25
Tholus. 285.287
Tibicines in Sacris. 218.379
Θεῖαι, θαλίαι, μίσθαι. 111
Toga prætexta Pontificum. 220
Tradere & accipere Sacrorum verba. 103
Traditiones Sacrorum Iſidis. 105
Tranſlatio reliquiarum. 201
Tribunuſpleb. Pontifex. 66
Tribuni à Sacerdotibus nequicquam appellati. 119
Tribun. pleb. cogere potuit Pontificem. 215
Tribunipleb. prouocatio à Pontificibus. 213
Tribunorum poteſtas. pag. ead.
Tributis Comitiis Pontifices creabantur. 31
Triens ſacer. 394

Tripodes. 271
Tutoris optio. 192
Tutulus. 122.124.126

V

VAPORARIVM. 253
Vaſa frumentaria. 384
Vaſa ſacra literis notata. 473
Veſlamen. 140
Venatio. 354
Venatio plena. 352
Veneratæ manus. 133
Ver Sacrum. 85.425
Veſtales virgines damnatæ virgis cædebantur. 162
Veſtales virgines Pontifices Veſtæ. 21
Veſtales Tiburi. pag.ead.
Veſtalis iuſſa pro ſe dicere. 162
Veſtalis quæſtioni ſubiecta. pag. ead.
Veſtalium iudicium.161.162.pœna. 163.eorũ qui illas polluerant.164
Veſtis picta. 121. prætexta. pag.ead. pura.128. 129. quæ habet Θ. K. homine mortuo. 128
Viceſima manumiſſorum. 182
Victimà à quo percutiebatur. 378. 379
Victimæ fœminę Deabus fœminis, mares maribus. 450
Victimæ fœminini generis potiores in Sacris. 453
Victimæ magnæ opimæ. 451
Victimæ probatio.376. quotuplex & quomodo fieret. 377
Victimarij. 230
Vigiliæ matutinæ. 368
Vigilare maturiùs. 368.369
Vigiliæ & peruigilia. 369
Vina vergere. 408
Vinalia priora, vinalia altera. 322. 323
Vinum adtegrare. 381
Vinum inferium. 379
Virgarum ius Pontifices habuerunt. 164
Viſcus. 274
Vitulatio. 442.424
Vota decennalia, vicennalia, tricennalia. 429
Vota nuptiarum. 401
Votita. pag.ead.
Votorum dies.426.loca.425. Nuncupatio. 424.verba. 425
Votum referre. 430
Votum religioſum quod diceretur. 425
Vrbes iuſtæ. 240
Vxorem Sacris initiarę. 402

X

XYSTI præfectus. 25

Z

ZETARII. 254

Errata.

Pag.10.lin.28. Sacerdotium. 11.8.ἐνὶ. 12.2.denotata. 41.16.in tabulis. 76.22.iuuentam. 88.22.Nonæ. 102.16 μυριώνυμος. 112.20.ſaturat. 145.11.variſque. 152.10.Actiacæ. 180.30. finitimos. 212.7 à Magiſtratu. 213.20.Nummus. 232.10.θυσιονόμος. 237 3.pœnæ. 244. 17.Seſſimonium. 259.19.Reges. 261.5.è quib. 270.5.ad har. 275.4.aliquid. 282.17.ni. 305.17.reſtitutore 309 3 excidiſſent. 315.8.eorum. 338.21.honorarij. 384.18. vrceolis. 430.18.ſecundandam. 458.17.tacere. Cætera ſuppleat benignus lector, quæ inuidorum malignitas procax inſequetur.

Priuilegij ſumma.

CAutum eſt Ludouici XIII. Galliarum & Nauarræ Regis Chriſtianiſſ. diplomate, ne quis in regno aliiſue locis ditioni ſuæ ſubiectis, hos IACOBI GVTHERII *de Veteri Iure Pontificio libros*, intra decennium excudat vendátue, præter NICOLAVM BVON Bibliopolam, aut illos quibus ipſe conceſſerit. Si quis ſecùs fecerit mulcta indicta, proüt ampliùs in ipſo diplomate continetur, & exemplarium publicatione plectetur. Lutetiæ Pariſiorum 11. Iullij anno 1612.

DE VABRES.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA

Digitized by Google